DANTE-BABITS
ISTENI SZINJÁTÉK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BABITS MIHÁLY ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

X.

DANTE KOMÉDIÁJA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ATHENAEUM KIADÁSA

BABITS MIHÁLY

DANTE KOMÉDIÁJA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ATHENAEUM KIADÁSA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

R 2
13671/10
ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1940. év 13942 sz.
R 1965

86242. — ATHENAEUM R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST

ELŐSZÓ

Dante-könyvem egymást követő kiadásai technikai okokból mindeddig változatlan lenyomatok voltak. Régi szándékom, összegyüjtött munkáim sajtó alá rendezésének alkalmát fölhasználni, a fordítás és kommentár átdolgozására. Sajnos, viszonyaim nem adnak időt és lehetőséget ahhoz a széleskörű tanulmányhoz, melyet ez az átdolgozás szükségessé tenne. Meg kell elégednem avval, hogy a könyvet legalább kicsiségekben és külsőségekben jobbá és hasznosabbá tegyem. A fordításon csak keveset változtatok, inkább a magyar vers kedvéért; de az életrajzot lényegesen bővített formában közlöm, idézetekkel átszőve; a bevezetéseket és tárgymutatókat egységesítem; s a kommentárt oly módon csoportosítom át, hogy az olvasót a visszalapozgatásoktól megkíméljem. Mindez bizonyára növeli használhatóságát művemnek, mely evvel az átalakítással kapta meg a végleges formát.

Esztergom, 1939 július.

Babits Mihály

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ELSŐ KIADÁSOK ELŐSZAVAI

I. POKOL

E magyar *Inferno* több évi, inkább gyönyörűséges, mint fáradságos munka eredménye. A fordításról vallott elveimet kifejtettem, egy tanulmányomban[1], mellyel ma már nem mindenben azonosítom magam. Minden jogos követelménynek eleget óhajtottam tenni. Nem mindig sikerült. Mégis hiszem, hogy fordításom a ma lehetséges legjobb megoldása e nagy feladatnak.

A bevezetés és kommentárok nem tudományos igényűek s tisztán laikusok számára iródtak. Szöveg és értelmezések elfogadásában eklektikusan jártam el. Sem szőrszálhasogató, sem könnyelmü nem akartam lenni.

Elődeim, kivált Szász Károly munkáit, ahol használhattam, szuverén módon felhasználtam.

Hibáim kétségkívül vannak és köszönetet fogok mondani a kritikusoknak, kik szigoru és részletes birálattal fogják lehetővé tenni, hogy ezek esetleges újabb kiadásból eltűnhessenek: s a *Purgatorio* és *Paradiso* készülő fordításaiban lehetőleg meg se jelenjenek.

Budapest, 1912.

Babits Mihály

[1] *Dante Fordítása* (Műhelytanulmány). L. *Irás és Olvasás* 107.

II. PURGATÓRIUM

A *Purgatórium* fordítása hat esztendeig készült; viszontagságos időben, melyben lehetetlen volt folytonos és nyugodt munkát végezni. (Az olasz háború is ez időre esett . . .) Mégis a fordító szívesen tekint vissza munkájára. A Dante tolmácsainak régi hagyománya, elárulni előszavukban: a nagy költemény melyik része áll legközelebb szívükhöz. A jelen fordítás készítője a *Purgatóriumot* szerette legjobban . . .

Fordítás és kommentár egyébiránt ugyanazon elvek szerint készült, mint az első részé. A kapott kritikák megjegyzései közül keveset használhattam; ritkán voltak komolyak vagy érdemlegesek.

Még egyet. A fordítás hálátlan munka, mert a legjobb is megalkuvás és nem tökéletes; hibát mindig lehet benne találni és erényeit nem muszáj észrevenni. Kétszeresen hálátlan, mert minden fordítás csak egy nemzet számára értékes, s valóban ajándék a nemzetnek. Akármilyen paradoxnak hangozzék is: a műfordításkönyv a legmenthetetlenebbül magyar könyv; az író, akit nemzete kitagadott, evvel nem mehet külföldi piacra. Minden műfordításkötet — s mennél nagyobb munka- és időáldozattal készült, annál inkább — vallomás az író nemzetéhez-tartozása mellett; — bár vallomás egyúttal a nagy nemzetközi kultúra egysége mellett is, az Emberiség hitvallása mellett.

Szekszárd, 1920 március.

Babits Mihály

III. PARADICSOM

A Dante-ünnepségek lezajlottak. A magyarság megmutatta, mily mértékben volt ereje és akarata kivenni részét a Föld egyik legnagyobb szellemének kincseiből. E lelki communiónak papja a fordító is; s a magyar nyelv aranypohara mindenesetre méltó, hogy belőle osszák az áldozat borát.

Büszke vagyok nyelvemre! ez az első érzésem, mikor befejezem a nagy munkát, melyre Stefan George »alig tart elegendőnek egy emberéletet«. Munkám bizonnyal tökéletlen; mégis jobb, mint reményleni mertem s hiszem, hogy a magyar költői nyelvnek oly lehetőségeit igéri (ha nem is teljesíti), melyeket csak a mi nemzedékünk kezd sejteni igazán. Az az érzésem, hogy bármely más nyelven lehetetlen lett volna ezt a feladatot — még így is — megoldani.

A feladatnak talán legnehezebb része ép a Paradicsom, nemcsak súlyos, filozofikus tartalmánál, hanem a Zene és Szárnyalás azon magasabb igényeinél fogva is, melyeket a fordítóval szembeállít. Nagy súllyal röpülni hatalmas mótor kell; s a Poézis birodalmában talán még sohasem történt meg ily tökéletesen a Súly és Lebegés e misztikus házassága.

Budapest, 1922. karácsony.

Babits Mihály

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

FIGYELMEZTETÉS AZ OLVASÓHOZ

Ez a könyv csak a *művelt* közönség számára készült. Dante a világ egyik legnehezebb költője. Maga mondja, hogy aki őt érteni akarja, üljön meg a padkán és élesítse jól az eszét. Munkáját a »középkor lexikonának« nevezik: egész külön világ az egymagában. De nemcsak e páratlan gazdagság teszi ezt az olvasmányt nehézzé: egy távoli század idegen tudásanyaga, melyet a költő művében felhalmoz s melyhez hasonlót olvasóiban föltételez. Nem csak theologiko-filozofikus mélységei s különös és sokrétü szimbolizmusa. Nem is csupán komplikált technikája, szinte matematikai tömörsége, kemény és különc kifejezései s az a modor, mely folytonos célzásokban dolgozva minden lapjának oly páratlanul művészi sűrítettséget ad. Hanem elsősorban életével és korával való kapcsolatai: az a líraiság, melyből az egész mű fakad, s mely nem az elvont lélek líraisága, hanem a cselekvő emberé, ki két lábbal s ezer idegszállal áll a körülötte zajló világ közepén. Ez a költő életéből szövi költeményét: kora, környezete, apró tények, emberek, életek, szokások, amik sorsát alakították, mind téglái lesznek a nagy épületnek: s ki értene ma már minden célzást, ami ezekre vonatkozik? Lapjain sűrűen akadunk talányokra, amiket tudósaink sem tudnak megoldani. Hogyne lenne fáradság hatszáz év mulva olvasni azt az írót, akit már életében kommentálni kellett.

És mégsem sajnálta senki még a fáradságát, aki Dantét igazán olvasta.

A fordító e fáradságot mindenmód könnyíteni iparkodott. És itt figyelmezteti a közönséget, hogy Dante művét

csak akkor élvezheti, ha *előzőleg* elolvassa életrajzát, s a lap-alji kommentár utalásainál nem restelli az életrajz illetékes fejezeteit újra és újra emlékezetébe idézni. Az egész költemény áttekintésében a kötet végéhez csatolt ábrák és táblázatok segítenek. Mindez oly rövid, amily rövid csak lehet; ettől a kis munkától nem kell visszariadni a nagy élvezetért. Ami magából a költeményből érthető, az általános műveltséghez nagyon is hozzátartozó, vagy a megértéshez felesleges, azt nem magyaráztam. Dante nyelvének tömörségét és különcségét nem enyhítettem: itt a nehézség maga is élvezet.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

DANTE ÉLETE

Dante élete, amint nem végződik halálával, úgy nem kezdődik születésével: hanem szétolvad a világtörténetbe. Hatalmas lelkéből oly gazdag és hosszú múlt ereje duzzadt a jövőbe, hogy életrajzát nem lehet a pontos és szimpla dátummal kezdeni, amivel a biográfiák rendesen indulni szoktak. Szülővárosának ősi hagyományaihoz kell visszaszállnunk, ha ezt a nagy és dús életet érteni akarjuk.

I.

Firenzében úgy tartották, hogy Fiesole a világ legrégibb városa. Fiesole Firenze fölött áll egy büszke dombon, s valóban ősi etruszk centrum, Sulla, Catilina híres táborhelye. Dante sokat hallott ezekből az antik históriákból, még gyermekkorában, ama családias szép időkben, amikor a jó firenzeiek még

> fonogatva rokka mellett
> a kis családnak Fiesolét mesélték
> s Rómát és a trójai veszedelmet.
>
> *(Par. XV. 124—6.)*

Az etruszk Faesulaet a római sasok rombolták le, Caesar és Pompeius hadai, keserítve

> melynek tövén te születél, a halmot,
>
> *(Par. VI. 53—4.)*

ahogy egy római császár szelleme mondja Danténak a Paradicsomban. A halom tövén alapította aztán Caesar Florentiát, azaz Virágvárost, amely az Arno folyó e gyönyörű völgyében annyira megérdemli nevét.

Florentia lakói részben rómaiak, részben Faesulaeból telepedtek be. Innen, Villani krónikája szerint, az örök bel-

viszály, mely történetén átvonul. A nemesség a rómaiaktól származtatta magát; és Dante is. Álmait a Világbirodalom hatalmas politikájának és kultúrájának emlékei gyújtották föl, s mikor a cselekvő életbe lépett, e politika és kultúra őreiül tekintette magát s harcos pártját s az alacsony, vegyes, bevándorlott, csak a saját hasznát tekintő kalmárnéptől csupa rosszat várt és idézett fejére — ahogy később a Pokolban jövendöltette magának:

a gonosz nép háládatlan alja,
mely szírtes Fiesoléből szállt le hajdan
s kőbölcsejét meg nem tagadja sarja,
mert jó léssz, hozzád rossz fog lenni majdan,
s ez érthető is, mert érhet-e édes
füge fanyar kökénnyel egy bokorban?

(Pok. XV. 61—6.)

Gőgös megvetéssel tekintett az ideáltalan tömegre, mely száműzte őt:

E fiesoléi barmok sárba vetve
hányjanak almot magukból maguknak
és ne tiporják azt a szent füvet le,
mely trágyájukon még fakadni tudhat
a római magvakból, melyek egykor
— midőn épült — e bűnfészekbe hulltak.

(Pok. XV. 73—8.)

2.

E »bűnfészek«, Firenze, a legenda szerint Mars isten átkát hordozta magában. A Hadúr a pogány Florentia védőistene volt: de Florentia keresztény hitre tért s a védőistent elhagyta a védőszentért, aki János lett, a Keresztelő. A Hadúr bosszút állt; s Dante maga is kommentálja a híres legendát: Firenzén örök harc végzete súlyosul:

A város szűlt, mely a Keresztelőért
régi patrónusát elhagyta immár.
Azért a mesterséggel, melyhez ő ért,
gyötri az folyton; s azt hiszem, csupán
emlékéért, az Arno-hídi kőért,
(hogy még maradt emléke) tűri tán,
hogy nem hiába építették újból
hamvat hagyó Attila hős után...

(Pok. XIII. 143—150).

Az Arno hidján valóban állt még Marsnak csonka szobra, s ez a megmaradt szobor szimbolikus: a keresztény Firenzében mindig maradt valami római. Dante nem hiába

érezte magát a római szellem örökösének, s talán nem véletlen az se, hogy Nagy Károly (aki utólag újjáépítette), hogy Nagy Ottó, hogy a római császárság e visszaállítói, különös szeretettel pártolták Firenzét. Toscana őrgrófság lett, s Dante szülővárosa fokozott intenzitással élte át mindazt a forrongást és tusát, amit a világbirodalom gondolatának újraébredése a keresztény Európa számára jelentett.

3.

E gondolat szerint a kereszténységnek két feje van: a császár és a pápa, az egyházi és világi. Mindenki tudja, hogy a valóságban a két kard nem támogatta, hanem támadta egymást: a pápa profán uralomra vágyott, s Nagy Ottó óta világos volt, hogy a császár az egyházat is szolgálatába akarja hajtani. Mióta az egyházi hatalom világit is jelentett, az egyház is tagja lett a nagy hűbérrendszernek, s a császár, akitől minden világi jog származott, magának követelte az *investitúra*, az egyházi hatalmakba való beiktatás jogát is. A császárt e beiktatásnál is világi tekintetek vezették, s gyakran a *simóniáig*, az egyházi méltóságok formális árusításáig sülyedt. Ez erkölcsi erőt adott a pápának: VII. Gergely tekintélyével és erkölcsi bátorságával zúzta össze és alázta meg IV. Henrik császár igényeit.

Toscana ez időben egy nő kezében volt, s Matilda, a *nagy grófnő*, hív segítője a pápának az erkölcs és egyház súlyos harcaiban. Az ő vára *Canossa*, hol a nagy megalázkodás végbement. De Matilda emléke mély nyomot hagyott Firenzében is — hisz Firenze Toscana székhelye — s Dante, a nagy firenzei, díszes helyet juttat a nemes nő alakjának költeményében is: ha ugyan igaz, amit sok magyarázó állít, hogy a Purgatórium hegyének bájos és különös Matildája Toscana őrgrófnőjével azonos. Ez a szép és szent hölgy, aki a hegy csúcsán, a fáradságos út végén, dal és virág közt várja a vezeklőket, mindannak jelképe tán, amit Dante, a Megromlott Egyház ostorozója, az Ecclesia Militans ellensége, mint megbocsátó, nyájas szeretetet festegetett, óhajtott, követelt amaz elképzelt, anyai Egyházban, melynek a lélek igazi, visszaváró, kedves otthonává kellene lennie. Példája ez egyúttal Dante különös módszerének is, mellyel valóban élő, történeti személyeket magas szimbolumokká avat. E szimbolum szerepét méltán viszi a nemes hölgy, kinek közvetlen környezetéből ered a világküzdelem ama nagy pártja, melyhez a költő városa s ősei tartoztak, s melyből maga a költő annyi fájó harc árán szakadt ki.

Mert a nagy Matilda férjének, Welfnek nevéről nevezték el e pártot *guelf* pártnak; míg a császári párt a Hohenstaufok váráról, Wiblingről, kapta a hagyomány szerint a *gibelin* nevet.

4.

A római császárság eszméje körüli küzdelem a római hadisten szobrával ékes Firenzében kezdettől fogva belső küzdelmet is jelentett. Firenze fekvése gyönyörű, de nem előnyös egy kereskedő városnak. Nincs a tenger mellett; s ezer érdekösszeütközésen és harcon keresztül kellett erőszakkal átvágni kereskedelmének útjait. Igy politikát csinált, hatalmat szerzett: de erősen rá volt utalva harcos nemességére. S ha a kereskedő polgárság vonzalmat is érzett a pápai politika iránt, mely megleckéztette a korrupt és hatalmaskodó méltóságokat s útját állta az idegen befolyásnak Itáliában, Matilda politikája iránt, akinek Firenze is annyit köszönhetett: a harcos nemesség hagyományainál fogva egészen más politikával szimpatizált.

Dante legrégibb őse, akiről tudunk — Cacciaguida, *filius Adami* — maga is egy császár, III. Konrád zászlaja alatt harcolt s a császár ütötte lovaggá. Dante nyilván a császár e harcosát tekintette a család nagy emberének; a Paradicsomban vezeti őt elénk, az üdvözült harcosok csillagán, hol Cacciaguida maga beszéli el, hogyan ontotta vérét, keresztes hadban küzdve a Szent Sírért, melynek visszafoglalására az önző és fukar pápák kevesebbet tettek, mint az ambíciózus, nagyralátó Imperatorok:

Szolgáltam Konrád császár seregében,
kinek, hogy karddal övemet csatolja,
kegyét számomra kinyeré az érdem.
Vele harcoltam Keletig hatolva
a korcs hit ellen, melynek népe máig
pápa bűnéből jussotok' bitolja.
Itt oldozott föl engem a halál...
(Par. XV. 139—45.)

Bizonyos, hogy Dante familiája a város nemességéhez tartozott, Boccaccio szerint rokon vagy azonos a híres Elisei-nemzetséggel. Cacciaguida maga is ad egy kis családfát, melyben szintén előfordúl az Eliseo név:

Moronto s Eliseo bátyja lettem;
a Pó völgyéből jött a feleségem:
s te ennek nevét viseled nevedben.
(Par. XV. 136—8.)

Cacciaguida ugyanis Alighieri-lányt vett nőül, s ez a név öröklődött a családban. Fia az első Alighiero, ugyanaz, aki gőgjéért vezekel a Purgatóriumban :

»Illik hogy útját jámbor sarjaképen
mindenmód könnyítsd és imáddal ápold.«
(Par. XV. 95—6.)

— inti a boldog Cacciaguida Dantét. Ennek az Alighieronak fia aztán Dante nagyapja, Bellincione.

5.

A császár vitézének gőgös utódai azonban hamarosan a guelf politika vizeire evezhettek át : legalább mindabból amit a család életéről és szerepéről ettőlfogva tudunk, az előkelő guelf familia tipikus képe alakul ki. Annak, hogy a firenzei nemesség egy része tradícióival s eredeti hajlamaival szemben a guelf ügy mellett foglalt állást, egyik okát bizonyára Itália közhangulatában kell keresni. A gazdagodó olasz városok tulajdonkép keveset törődtek császárral és pápával egyaránt. Mindenféle feudális rendből mindjobban kivonták magukat : bresciai Arnold még Rómából is köztársaságot akart csinálni. Ez a helyzet a császárnak kedvezett ; s III. Konrád utóda, Barbarossa Frigyes, föl is használta azt arra, hogy a szorongatott pápa protektorául szegődvén, befolyást szerezzen Itáliában. Igy lett a guelf ügy — a pápai szék erejének és önállóságának ügye — Itália függetlenségének ügyévé : valóságos nemzeti ügy !

De a firenzei nemesek párthagyásának külön oka is volt : egy privát viszály, egy vendetta-história, mely végtelenül jellemző korra és miliőre, s emléke még Dantéban is kisért. Buondelmonte de'Buondelmonti, nemrég beköltözött előkelő ifjú, jegyben járt egy Amidei-lánnyal. De az utolsó pillanatban a vőlegény elhagyta jegyesét, hogy egy Donati-lányt vegyen nőül. Az Amidei-család barátai — az Uberti-, Fifanti-, Lamberti-familiák — a vérbosszú törvényei szerint torolták meg a sérelmet. Nyilt utcán — s ép az Arno hidján, a végzetes Mars-szobor lábánál — lesből ölték meg a menyasszonyához siető Buondelmontét, elvetvén ezzel a pártszakadásnak s a jövendő viszályok hosszú sorozatának véres magvát. Az elhúnyt ifjúnak egész rokonsága s baráti köre csupa bosszúból az Egyház pártjába állott át, s a nagy politikai okok mellett ez volt a közvetlen kiváltó oka a firenzei nemesség fatális és gyógyíthatatlan meghasonlásának. Dante maga nézi így a dolgot, Firenze régi napjairól emlékezvén,

már bizonyos történeti távlatból, egyformán látva az indulatok emberi igazát s emberfölötti sorsszerűségét.

A Ház, melytől Firenze könnye csorgó,
mivel az ő jogos bosszúja tette,
hogy sorsotok ma vígből búsra forgó,
még díszben állott, lakóival egybe';
óh Buondelmonte! mégis mért futottál
nászától, másnak csábjait követve?
Sok volna víg, aki szomoru lett már,
ha az Emába vesztett volna Isten,
mikor először közibénk jutottál.
De ama csorba kőnek, mely a vízben
tükröz a hidról, áldozva Firenze
kellett hogy minden békét elveszítsen.
(Par. XVI. 136—47.)

6.

A békét egész Itália csak lokális epizódként ismerhette e korban. Az Ecclesia és Imperium nagy küzdelme még mélyült, mikor Barbarossa örökét II. Frigyes vette át. A nemzetiségi harc világnézetek harcává szélesült. II. Frigyes a renaissance valódi előfutára: nagy római álmokkal telt pogány, epikureus, akit semmi vallási tekintet nem feszélyez. Dante fantáziáját sokat foglalkoztatta a »svábság e harmadik viharja«, a harmadik Itália-dúló német császár. Hisz Toscanában is megerősítette a gibelin hatalmat, s talán Bellincione, Dante nagyapja is azok között a guelf nemesek között volt, kiket Firenzéből száműzetett! De még terhesebb következményekben a lombard városok függetlenségi ligája ellen folytatott küzdelme; Dante ettől datálja Felsőitália erkölcseinek szégyenletes hanyatlását:

A földön, mely a Pó s Adige földje,
míg nem kezdődött a Frigyes vitája,
vitézség és nyájasság járt karöltve.
De ma...! *(Purg. XVI. 115—7.)*

E zord kor vitézeit valóban nem a nyájasság jellemzi. Frigyes veje például III. Ezzelino, Verona zsarnoka, kit a költő vészes fénnyel föltűnt fáklyához hasonlít, s a pokolban a tirannusok vérfürdőjében bűntet. Az izgalmas idők szertelenre dagasztották az emberi indulatok méreteit. A nagy harcok között nagy szerelmek virágzottak, s Cunizza, Ezzelino nővére, a szerelmesek Venus-csillagában fogadja az egetjáró Dantét. II. Frigyes a regényes és maureszk Szicíliában nagyszerű udvart teremtett, valódi renaissance arányokban, hol az udvari élet minden bűne és fénye kisarjadt. A császár zseniális kancellárját s bizalmas emberét,

Piero della Vignát, az Udvar pletykái és intrikái kergették az öngyilkosságba: legalább Danténak így panaszolja el a túlvilágon. De ez az udvari élet egyúttal új lángra kapatta azt a friss és elegáns lovagi költészetet, a troubadourok lírá-ját, mely a Dante lírájának őse: mert nem kell gondolni, hogy Dante ősök nélkül bukkant ki a hullámokból. A császár troubadourok barátja s maga is troubadour. Merész istentagadása s életszeretete hökkentő fénnyel hasítja át az aszkéta korok félhomályát.

E fényes pálya vége nagy bukás: egyházi átok, lázadások, hirtelen összeomlás. Ime a Pokol költőjének századában maga a Történet magas példákkal rajzolja meg a Fölszabadult Élet minden csábítását s tragikumát. A véres és tragikus események nem lehettek közömbösek Dante családja s hazája előtt sem. A nép lázong, s Firenze száműzöttjei megverik a gibelin csapatokat. 1250-et írnak; II. Frigyes halálhíre érkezik, s a száműzöttek győzelmesen térnek vissza!

7.

S következik a nagy interregnum; a császári hatalom meggyengült; úgyszólván nincs császár 23 évig. Itália képe megtarkul, szétszakadoz. Északon Ezzelino, Szicíliában Manfréd, II. Frigyes törvénytelen fia még őrzik a gibelin hatalmat; de Toscanában teljes a guelf uralom. Firenzére vonatkoztatva ez egyúttal demokratikus uralmat jelent, mert ama polgári kereskedő rétegekre kényszerül támaszkodni, melyek a Fiesoléból bevándorlott tömeg maradékaként szerepeltek. Ez a kor a demokratikus Firenze fénykora, a kereskedés, az arany *forint* kora, mely nevét is Florentiáról nyerte. De nagy fénynek sötétebb az árnya, s egy-egy büszke nemes még Dante poklában is kifakad:

> Új néped és hirtelen, könnyü hasznod
> rád annyi túlzást s gőgöket idéztek,
> Firenze, hogy már magad is panaszlod!
> *(Pok. XVI. 73—5.)*

A csillogó forint kútfeje az erkölcsök romlásának, annak az átkos szomjúságnak, melyet Dante a hírhedt forinthamisító, a nagyhasú Ádám mester pokolbeli bűnhődésében szimbolikusan rajzol meg. Sőt kifelé is, a város határain túl, Firenze hinti szét a romlás csíráit, ő

> termette s szórja a gonosz virágot,
> melyért, mióta pásztor lett a farkas,
> annyi juh s bárány a tilosba hágott.
> *(Par. IX. 130—2.)*

E gonosz virág az a liliom, — Firenze lilioma — amit a forint egyik oldalára vésték. A másik oldalán Keresztelő János, a város védőszentje volt látható, s Dante nem mulasztja el malíciózusan megjegyezni, hogy ez a pénzrevert szent minden szentek közt az, amelyik legközelebb állt a »pásztorrá lett farkas«, a pápa szívéhez. S csakugyan a vagyonosodó guelf Firenze legnagyobb veszélye az a politikai veszély volt, mely a pápaság részéről fenyegetett: Firenzében befolyást szerezni a kapzsi pápai politika előtt könnyűnek látszott és kívánatosnak.

A gibelin nemesség mindent megkísérelt, hogy a helyzeten változtasson. Gibelin városokkal, elsősorban Sienával, próbáltak szövetkezni; de a terv kiderült, s most őket küldték számkivetésbe. Vezérük, Farinata degli Uberti, ama hatalmas és tipikus alakja a kor politikájának, kiről Anatole France egy híres novellája szól, s ki még halottan és a lángsírból is, ahol Dante találkozik vele.

> . . . fölnyúl mellével, homlokával,
> minthogyha mélyen megvetné a Poklot.
> *(Pok. X. 35—6.)*

Ezt a nagy és dacos lázadót a Pokol sem törte meg. Ott is, előkelő társaságban, II. Frigyessel — az elkárhozott atheisták és epikureusok közt — marad, mint életében, gőgös arisztokrata és pártember. »Kik voltak őseid?« — hangzik első kérdése Dantéhoz,

> s amint, kívánságának engedően,
> mitsem titkoltam, mindent elbeszéltem,
> szemöldökét kissé fölvonta tőlem,
> s szólt: »Őseimmel és velem, míg éltem,
> s pártommal gyakran mertek szembeszállni
> s én harcban őket kétszer sem kíméltem.«
> *(Pok. X. 43—8.)*

8.

S így is volt: Farinata erősebbnek bizonyult az egész guelf Firenzénél. A bosszús és rémlátó város elkövette a hibát, hogy a pápa által békítőnek küldött követet, árulással gyanúsítva, kivégeztette. A pápa kényszerült átokkal felelni, s a guelf városi párt nélkül és magára maradt. Farinata pedig folytatja politikáját. Manfrédhoz fordul, a II. Frigyes fiához! Manfréd csekély csapatát legyőzi Firenze s a királyi zászlót meggyalázza: a sértett Manfréd új, nagy csapatot küld. Provenzano Salvani, a nagy sienai, s Farinata csellel csalják Firenzét ütközetre, s Firenze a bölcs Tegghiaio

tanácsa ellen is elfogadja a harcot ... Csupa vad, konok alak, szenvedély és ravaszság hősei, már a legenda fényétől megnagyítva : akiket Dante újraélővé varázsol a túlvilágon, s csodálatos objektívitással helyez el, pártkülönbség nélkül, mély emberismeretének kritikája szerint, de még a Pokolban is tisztelve nagyságukat ... Ez az ütközet az a »véres lakzi«, melyért még a késő utód is átkozva említi Farinata nevét Firenzében :

... Bosszúd tette s szörnyü lakzid,
melytől piros hab folyt az Arbiában,
hogy templomunkban ilyen ima hangzik.
(Pok. X. 85—7.)

Ez az arbiai vagy montaperti csata, öt évvel Dante születése előtt, szinte végcsapásnak látszott a guelf Firenzére. A győzők Empolinál tanácskozást tartanak, ne rombolják-e tövig a várost. És még egy, utolsó vonás Farinata jelleméhez : ő az, aki a halálraítélt várost megvédi, a végső pillanatban fölülkerekedvén a pártemberen a hazafi ! Még a Pokol kínjait is enyhíti ez a tudat :

... Magam voltam, hol mindenki szótlan
tűrte a nagy végzést Firenze ellen,
ki nyíltan annak védelmére szóltam !
(Pok. X. 91—3.)

Farinata nemsokára meghalt, de bosszúja győzött. Firenzében gibelinek uralkodtak, zsoldos haddal : a ravennai Guido Novello, ama hires Francesca da Rimini családjából, kinek véres és bűnös szerelmét a *Divina Commedia* egyik legismertebb epizódja örökíti meg. A guelfek ismét számkivetve — köztük bizonnyal az Alighieri-familia egyes tagjai is : Dante maga mondja, hogy rokonai kétszer voltak bujdosásban. Igy forrt, kavargott, szenvedett a költő születésének idejében a Város, melyet ő is, mint Farinata teljes szívéből szeretett és gyűlölt, s melyről keserű gúnnyal énekelte :

Örülj, Firenze, oly nagy vagy te hirrel,
hogy tengereket s földet ver a szárnyad
és nagy neved a mély Pokolig ér el.
(Pok. XXVI. 1—3.)

— — — — — — — — — —

Örülj, mert van okod, mert béke áldja
és bőség áldja földed és okosság :
valót mondok, s az eredmény beváltja.
Kik az antik föld törvényeit hozták,
Athén s Lacedaemón : csak keskeny útat
törtek kultúra felé, boldog ország,

hozzád képest, ki folyton annyi újat
szősz, hogy amiket októberbe' szőttél,
november közepéig elavulnak.
Csak már amennyi emlékem előtt él,
kormányt, színt, törvényt, pénzt hányszor cseréltél
s polgáraidban is kicserélődtél.
Gyújtsd meg emléked, s lásd magad' e mécsnél:
beteg asszony vagy, aki nem lel enyhet,
kit tollas ágyán ébren ér az éjfél,
s csak vánkosát forgatja — s nem pihenhet!
(Purg. VI. 136—151.)

9.

Amily szívesen beszél Dante városáról és őseiről, éppoly keveset árul el szüleire vonatkozólag. Apja, mondják, jogtudós volt; de a költő, ki korának s hazájának majd minden nevezetesebb emberéről monumentumot állított művében, őróla nem ejt szót; s anyjának, az eleven és ismeretlen donna Bellának halavány emlékét is csak a kommentárok éleselméje szimatolhatja a túlvilági kalauz szavaiban, aki a Pokol egy helyén így dícséri meg a bátor pokoljárót: »Boldog az asszony, ki méhében hordott!« *(Pok. VIII. 45.)*

Talán e hallgatás mögött a testi leszármazás bizonyos megvetése rejlik. Nem mintha hiányzott volna a költőből ős kasztjának gőgje, a hagyományos nemesi büszkeség. Jelleme mindig kevélységre hajlott: s a Purgatóriumban a Szerelem bűnei mellett a kevélységért vezeklik leghosszabban. Még a Paradicsom csillagai közt is fellobban őse láttán örökölött arisztokratikus érzése:

Óh vérünk gőgje, óh hitvány nemesség!
én nem csodálom, ha a földi népet
arra bírod, hogy benned dicsekedjék
lenn, ahol minden érzés bűnbe téved:
ha fenn, hol egy se tér a ferde útra,
mondom, az Égben, voltam büszke véled
(Par. XVI. 1—6.)

Ám rögtön hozzáteszi a »jobb meggyőződését« valló szavakat:

De oly köpeny vagy, mely hamar lesz kurta!
mert jár az Idő éles ollajával:
s csak azé tart, ki napról-napra toldja.
(Par. XVI. 7—9).

Az igazi nemességet nem földi atyánktól nyerjük, hanem attól, ki méltatlan szülők gyermekeibe is nagy lelket s hatalmas tettek erejét öntheti. Talán evvel függ össze, hogy Dante — kinél semmi sem szándéktalan — alig említi szülei-

nek házát, hol 1265 május 18 és 31 közt a világra jött; de annál többet égi Atyja házát, melyben a lelki élet számára szimbolikusan újjászületett, megkereszteltetvén a Durante névre, ami magyarul Szilárdot jelent, és rövidített formája *Dante*. Ez ugyanaz a nyolcszögletű *Battistero*, melyet minden Firenze-járó ma is jól ismer, s mely Firenze legősibb temploma, a város védőszentjének, szent Jánosnak temploma volt. Dante »az ő szép János-templomának« mondja; már dédapja, Cacciaguida, itt lett Cacciaguida »s egyben keresztény«; s a száműzött költő, élete alkonyán, a bujdosók fantasztikus reményeit szövögetve arról ábrándozik, hogy itt fogja őt szülővárosa ünnepélyesen költővé koronázni, ha nagy műve s dicsősége megszerzik számára a győzelmes hazatérést:

Ha lesz egykor hogy, mint szívem kivánná,
e Szent Dal, melynek ég s föld munkatársa
s amely több évre tett engem sovánnyá,
legyőzi a zordságot, mely kizárt a
drága karámból, hol bárányka voltam
s szunnyadtam a gaz farkasok dacára,
új gyapjam nő majd, milyet sose hordtam:
új hangot váltok, hogy otthon díszitsem
fejem új lombbal, régi templomomban:
mert ott léptem a Hitbe, melyet Isten
számontart, s melyért Péter méltatott,
hogy homlokomra koszorút feszítsen.
(Par. XXV. 1—12.)

Ősei lakóházának csupán helyét jelöli meg Dante, ama topográfiai leírások egyikében, melyeket annyira kedvel e különös szemléletű szellem, ki egész világához s még legmerészebb álmaihoz is folyton mintegy térképet mellékel.

Hol őseim s én születénk, tanyánkhoz
közel ér évi versenytek futója
a szélső várost kerítő palánkhoz,
(Par. XVI. 40—2.)

mondja Cacciaguida a Paradicsomban, az ősi ház emlékét egy ősi népszokáshoz asszociálva, aminthogy a régi Firenze házai, e nemes zárt, mogorva tekintetű házak, mai nézőben is az ős, patriárkális erkölcs és szokások képzetét idézik. Az élet, mely e barna, zord falak közt Dante gyermekkorában folyhatott, bizonnyal még az a szent, egyszerű és puritán élet volt, amit éppen a nemes Cacciaguida oly nosztalgikus szavakkal festeget:

Firenze, régi szűk kerületében
hol tornya áll még, s reggel s délidőre
harangja zeng, békés volt, tiszta, vétlen.

Nem volt dús öve, gyöngyös főkötője,
sem szépharisnyás hölgyei, se lánca,
mely látnivalóbb, mint a viselője.
Nem okozott még rettegést a lányka
alig születve apjának: hogy' adja
férjhez hamar, s mit néki hozományba?
Nem nézett üres terem dús falakra;
Sardanapal még nem akadt, ki *hálók*
fényűzésének titkát megmutatta.
(Par. XV. 97—108.)

10.

De amikor Dante megszületett, már kezdtek emelkedni a »dús« falak, sokasodni a felesleges termek, melyeket ez egyszerű ízlés »üreseknek« érzett. A demokratikus guelf politika, kedvezve a gazdag parvenüknek, mind érezhetőbb szociális változásokat hozott létre; s a gibelinizmus reakciója kurta volt. Dante csak egy éves, mikor új, nagy események lidércnyomása alatt, a »beteg asszony« ismét megfordítja párnáját. A pápaság keresztes haddal győzi le Ezzelinót, s Szicília trónjára, melyen a II. Frigyes fia, Manfréd, űl, Szent Lajost, a francia királyt hívja meg. A király helyett testvére jön a gazdag Anjou Károly, aki a »nagy hozományt« kapta nejével, a dúska Provánszot; Dante erős szavakkal átkozza ezt a kincset, mely a pápa világi ambícióinak, az Egyház prostituálásának szolgálatába szegődik. *(Purg. XX. 61.)* A benvenutói csatában, hol Firenze száműzöttjei is résztvettek, elesett Manfréd, akit Dante már csak így láthat meg, mint kedves holt ifjút, mély sebbel homlokán, a szőke fürt alatt, s a nyájas szem fölött; amint a Purgatórium sziklás útjain bolyg, az egyházi átok súlyával terhelve, mely még a túlvilág megnyugvását is el akarta tőle tiltani:

De nincs átkuk, mely üdvből úgy kizárjon,
hogy, míg csöpp zöldje van csak a reménynek,
az Úr szerelme reánk ne találjon!
(Purg. III. 133—5.)

S míg Manfréd a Tisztulás Hegyének erkélyein kanyarog, hogy a főpapi átok dacára elérje a mennyei üdvöt: addig e földi városok, pártok és csoportok makacsul és csüggedetlen kűzdenek tovább a földi üdvért. Guido Novello, a firenzei gibelin vezér, úgy akarta megtartani az új helyzetben uralmát, hogy helyet engedett a kormányban a guelfeknek és a legfőbb hatalmat két podesta közt osztotta meg, két szerzetes — voltaképen rendbeli *lovag* — közt, akiket Bolognából hívott be: a nép *víg barátoknak* nevezte el őket. A vegyes kormányzás ezer megalkuvással és áltatással jár, s Dante

bizonnyal nem ok nélkül látja a *víg barátokat* a képmutatók közt, ólomcsuhában taposva a nagy pokoli processzió útját, mint egy különös szerzetesi kollégium tagjai. Ez a rezsim nem soká állhatott: forradalom tört ki, Guidót elűzték, a *víg barátokat* hazaküldték, aztán jött Guido di Monforte, Anjou Károly toscanai vikáriusaként, s maga Anjou Károly lett a címzetes podesta!

S Firenze ismét polgárokat cserélt. Megint a gibelinek mentek száműzetésbe, s a száműzöttek megint ki akarták forgatni a világot sarkaiból; ha a fiú elesett, jöjjön az unoka! s behívták Itáliába II. Frigyes unokáját, a szegény Konradint. Mint egy atreusi ház végső sarjadéka, jött Konradin sorsa felé: a Tagliacozzo mellett ütközött meg Károllyal, foglyul esett, s 1268-ban Nápoly piacán lefejezték. Még egy év, és a guelf Firenze is végkép lemossa a montaperti foltot, leszámolva a gőgös Sienával, a toscanai gibelinizmus főfészkével, mely az elűzött Guido Novellót is védelmébe vette, akár Farinatát hajdan. E harcban esett el Provenzan Salvani, a nagy sienai, Farinata társa: utolsó alakja a régi, büszke galériának, — Dante mély mélabúval néz elszálló árnya után abban a világban, hol minden földi dicsőség és nagyság szertefoszlik:

Ennek, ki lassan leng el e vidékről
előttem, zengett nagy Toscana régen,
ma Siena sem zeng nagyon nevétől,
Siena, ahol úr volt, mikor *épen*
állt még Firenze gőgje, ki ma rima,
de büszke hölgy volt annakidejében.
Mint a fű színe, mit a nap kihína
a földbül, a ti dicsőségtek ollyan:
aki kihíjja, ugyanaz kiszíjja . .

(Purg. XI. 109—117.)

II.

Dante kétségkívül már gyermekkorában hallott mindezekről. Szelleme hamar érett s a bűnök és nagyságok, az ideálok és érdekek különös összebonyolódása mély benyomást tehetett rá. Bizonyára benne is korán kigyúlt a földi dicsőség ragályos szomja, melynek hiúságát a csalódott szerelmes keserűségével panaszolja. Ezt a szomjat tüzelte még az a kiváló férfiú, aki zsenge ifjúságára a legnagyobb hatással volt: Brunetto Latini, ki a száműzött guelfekkel visszatérve Guido di Monforte, majd a köztársaság kancellárja lett. Híres író volt és enciklopédikus szellem: még száműzetésében írta, korának egész tudását összefoglalva, »kincses-

könyvét«, a *Livre du Trésort*, franciául, mint sokkal később d'Annunzio az ő Szent Sebestyénét, melynek néhány verse hivatkozik is a középkori elődre. Úgy látszik, Latini atyailag foglalkozott a fiatal Dantéval, kit még a Pokol tűzesőjében is *fiamnak* szólít. Dante ismeri ennek az embernek szenvedélyektől tépett lelkét, s látja az örök lángzápor alatt : mégis tisztelettel közelíti meg s les biztatásaira a kárhozatból is, akár a derűs földszínén, hajdanán :

Mert mindig a szívembe vésve hordtam
atyai képét ama nyájas szemmel,
amint tanított, fönn a régi korban,
hogy' örökíti meg magát az ember?
s ezt illik, hogy nyelvem hirdesse sírva . . .
(Pok. XV. 82—6.)

S a lángoló és telhetetlen lélek még halálából is a földi dicsőség képeit ragyogtatja tanítványa elé :

»Csak csillagod kövessed jóhiszemben« —
felelt — »előtted a Hir réve nyílva,
ha jól ismertelek meg életedben.
S ha ily korán nem szálltam volna sírba,
munkádra, látva hogy az Ég akarja,
tán én volnék ki bátorítni bírna« . . .
(Pok. XV. 55—60.)

Igy bátorította és biztatta míg élt ; ő vonta az ifjú lelkét a filozófia bűvkörébe ; ő mutatta meg neki, hogy a politikain kívül egy másik, állandóbb dicsőség is van. És az ifjú tanult : tanulta a tudományokat — lehet, hogy Bolognában is járt, a kor leghíresebb egyetemén — de éppoly buzgón tanulta az életet, melyből Firenzében legtöbbet láthatott.

Micsoda lecke volt ez az emberi nagyságról és szennyről, mily keveredése bűnnek és erénynek ! Mintaképek s elrettentő példák egyszemélyben ! Farinata gőgje, Frigyes hitetlen epikureizmusa, Brunetto erkölcstelen élete Dante fiatal szemeitől sem maradhatott rejtve, s hasonlók látása fejleszté ki férfias igazságérzetét, erkölcsi kérlelhetetlenségét, mely a Poklot megalkottatta vele : de szerető szívét is fölnyitotta, mellyel megérzi a rosszban is a jót, bűnök és kínok közt a fenséget és mélységet.

12.

Az események torlódtak tovább, mint a zajlásnak indult jég : a szomjas serdülő nemcsak régi idők történeteit hallotta, hanem legújabb hireket is, izgatottan tárgyalva a világ

politikájának egyik gócában, ami Firenze volt. Hallotta, hogy ölte meg Guido di Monforte a viterboi templomban »oltár mellett« az angol király testvérét orozva; hogyan próbálja a pápa összebékíteni Firenze pártjait; látta a »négynapos békét«, a gibelinek visszahívását, újra elűzését: ki tudna pár sorban tiszta képet adni mindezekről? Hallott bizonnyal arról is, hogyan szűnt meg a nagy interregnum: császárrá lévén egy kis gróf, a hatalmas habsburgi ház őse. De Itáliában mi haszna volt ennek? a hír csak a guelfek uralmáról beszélt. A hír többet beszélt a valónál: hír volt, hogy Aquinoi szent Tamást, a skolasztikus filozófia nagy rendszeralkotóját, Anjou Károly tette el láb alól; s mennyit beszélhettek például a szárd Logodoro históriáiról, ahol vő küldte pokolba apósát s ült uralomba, mint megtestesült ördög... A kor nagy vajudásai kicsinyes érdekküzdelmekbe fultak, s a rémtettek egész sora hajtott ki belőlük.

És mind e véres nagy tetteknél nagyobb esemény az, hogy egy kilencéves koraérett fiucska Firenzében meglát egy nyolcesztendős kislányt és felkiált szívében, mert megszületett a Szerelem, mely eldöntötte életét. *Ecce deus fortior me qui dominabitur mihi. (VN. 1.)* A Szerelem erősebb a Halálnál, s a Nagy Szerelem emléke erősebb a véres tettek emlékénél. Ki ismeri ma még ser Branca d'Oria, a szárd ördög nevét? De van-e, aki nem hallotta a Beatrice nevét?

Noha Beatricéről alig tudunk többet, mint amit Dante maga mond róla, s ebben is sokan kételkednek. A modern kritika kétségbevonta még azt is, hogy Beatrice élt-e egyáltalán a világon? E szent, szimbolikus szerelemnek tárgya nem maga is csupán szimbolum-e? Hisz már a név is — *Beatrice*, ami *boldogítót* jelent — szimbolikusan értelmezhető. S az eseményeknek, a pontos dátumoknak, melyek e szerelme földi valósága mellett érvelnének, maga az ifjú Dante iparkodik szerelmi önéletrajzában szimbolikus mellékjelenéseket adni, követve a kor fantasztikus hajlamait, keleties számmisztikáját.

S kétségtelen, hogy ez a szerelem egy különösen gazdag, mindent összekapcsoló és aktív lélekben kezdettől fogva szimbolumokba öltözködött, s mindjobban maga is szimbolummá vált. Mégis, mily nehéz, milyen lehetetlen, az érző, ihlető, változó Beatricét, aki él, meghal, sápad és mosolyog: egyszerűen egy szimbolumra redukálni! A kommentátor, ki ez útra téved, előbb-utóbb ellentmondások s erőltetett magyarázatok tömkelegébe vész. Ez a szimbolum távol van az elvontságok élettelen állandóságától. Ez a Beatrice oly

veszedelmesen hasonlít a konkrét élő lényhez, hogy egyszerűbb mindjárt elfogadni konkrétnak, élőnek. Voltaképp semmi ok az ellenkezőre. Dante mindvégig konkrétnak, élőnek vallja őt, s Beatricét, a Boldogítót, azonosnak Mona Bicével, a földi asszonnyal. Szavai s fordulatai elvont szimbolumra vonatkoztatva gyakran képtelenek, s a félrevezetés kedvéért képzelve ízléstelenek.

Aztán — s itt érjük a kérdés lényegét — Dante nem tartozik azon költők közé, kik az elvontságok megszemélyesítésében lelik kedvüket. Módszere inkább ennek fordítottja. Nála minden a forró, egyéni életből indul ki, s a költő lelkében gazdagodik föl magasabb és szellemibb jelentésekkel. Ez a költészet nem allegorikus, hanem szimbolikus. Már e tanulmány elején céloztam rá, hogyan emeli Dante az Élet és Történet alakjait a szimbolikus jelentés szféráiba ; mindenki, akit ismert, sőt, akiről csak hallott vagy olvasott, része lesz, túl e fizikai univerzumon, egy nagyobb és szellemibb univerzumnak is, melyet a költő lelke az élet anyagából épít az Élet fölé. Igy lesz Beatrice is több önmagánál, s csakugyan inkább az volna csodálatos, ha a költő életének nagy szerelme nem válna szimbolummá, sőt minden szimbolumok tengelyévé abban a túlvilágban, ahol szimbolummá válik ennek az életnek minden közömbös alakja is, s ahol minden szimbolum ennek az életnek alakjaiból és legforróbb indulataiból gazdagodik azzá.

Aki tehát Beatrice alakjában puszta szimbolumot lát, az vagy teljesen félreismeri a dantei szimbolizmus karakterét, vagy ok nélkül feltételezi, hogy Dante eltért rendes módszerétől. Annál inkább, mert Beatrice élő voltát nemcsak a költő vallja, hanem a korából megmaradt hagyomány is (kezdve Dante fián, Pietro di Dantén, egész a Boccaccio Dante-életrajzáig) egyértelműleg állítja. Sőt ez a hagyomány pontosabban is meg tudja nevezni a földi Beatricét, Beatrice Portinari személyében, aki Folco Portinari leánya s később Simone dei Bardi felesége. S megállapították, hogy ilyen nevű hölgy csakugyan élt Firenzében, s élete dátumai nem ellenkeznek a költő vallomásaiban megjelölt dátumokkal.

Ez a férjes nő volt-e csakugyan a monumentális szerelem hősnője, vagy másvalaki, aki szűzen szállt föl a Paradicsomba? alig fontos kérdés. Ennek a szerelemnek története független Beatrice életének külső változásaitól ; ami lényeges benne, azt a költő beleírta verseibe, önéletrajzi regényébe, s magába a *Divina Commediá*-ba. Ezekből kell rekonstruálnunk,

hogyan kap erőre s hogyan kristályosítja a világot maga köré e lélekben

> a nagy erő, melynek átfúrt hatalma,
> mikor még gyermekből sem lettem ember.
> *(Purg. XXX. 41—2.)*

Mert nem szabad feledni, hogy egy gyermekkori szerelem kivirágzásáról van itt szó — amilyennél nincs mélyebb s magasztosabb; amilyenben Freud pszichológusai minden nagy művészet legtitkosabb gyökereit sejtik. Dante kilenc-éves. Az érzékeny és magábazárkózott fiucska talán alig mert föltekinteni ideáljára; maga írja, hogy alig ismerte őt. Egyetlen pillantással gyakran, mint lopott kinccsel, szaladt gazdagon és terhesen magányos szobákba, egész lelke, annyi tarka, különös és ijesztő gyermeki benyomása, e pillantás fényétől kivilágítva, csoportosult ezer rendben mint egy nagy színes és fényes élőkép egy királynő köré, akit e pillantásból rekonstruált a képzelete. Egy új Beatricét teremtett magának — minthogy a valódit nem ismerte — s ha a valódi Beatrice látása utat nyitott lelkének a bonyodalmas, érthetetlen és zavaró külső világból, mely körülvette, egy nem kevésbbé gazdag és csodálatos, de zenével, fénnyel, harmóniával telt érzelmi világba; az új Beatrice, akit teremtett, jelképe lett előtte magának ennek az érzelmi világnak, maga lett ez a világ, ez a fényes belső világ, *vita nouva*, új élet.

És a gyermek minden vallásos érzése kellett, hogy e jelképhez kapcsolódjon: egy érzékeny középkori gyermek vallásos érzései! A vallást környezete kétségkívül úgy állította eléje, mint a túlvilágot, a földöntúli vigaszt, a végső harmóniát e világ erkölcsi bomlásai mögött. És Beatricével, úgy érezte, e túlvilágból szállott valami lelkébe. Az érzelmek túlvilága ébredt föl benne. Beatrice látható jele és alakja volt számára mindannak a sok titkos és nagyszerű érzésnek, amit a »vallás« név jelöl. S annál könnyebben lehetett ez, mert a fogékony gyermek már bizonnyal teleszívta magát a troubadourok édes és könnyű verseivel, melyek kétfelől is előzönlötték Itáliát: a Provánsz »daltelt« mezőiről és a II. Frigyes Szicíliájából; s e szonettek, balladák, canzonék mind királyi tiszta nők dicsőségét zengték s nemes Madonnákat emeltek egekig.

13.

Ez a költészet importált és konvencionális poézis volt, mesterkélt és gépiessé csiszolt formákban; a troubadourok még csak nem is mindig anyanyelvükön zengtek: hanem

például a dallamos és kiművelt *oc* nyelven, a provánszin — (a testvérnyelveket az *igen* szó ejtése szerint különböztették meg, s Provánszban az *igen oc*nak hangzott) — vagy az *oil* nyelvén, a francián, melyen Brunetto írta a *Kincses-könyv*-et, mert »elterjedtebb és kellemesebb a fülnek«. A *si* nyelvén — ahogy Dante maga is nevezi anyanyelvét — még csak nemrég szólalt meg, még dadogott ez a divatos új költészet. Ekkortájt hunyt el első poétáinak egyike, Guido Guinicelli, ugyanaz, akit az *Isteni Színjáték* szerzője oly rajongással szólít meg a Purgatóriumban:

> . . .Szerettem drága vers-zenédet,
> mely miatt még téntád is szent marad,
> míg nem ér az *új stíl* varázsa véget.
> *(Purg. XXVI. 112—4.)*

Az új stíl, az édes új stíl — *dolce stil nuovo* — új költői mozgalmat jelentett, amilyenekkel tele volt a kor, mint a nagy politikai változások korai általában. A dicsőségvágyó ifjak lelkében a nagy troubadourok neve égett. Guido Guinicelli szerényen hárít el minden dícséretet, Arnautra, a provánszi dalnokra utalva, kinek tiszteletére maga Dante is néhány terzinát az *oc* nyelvén sző nagy költeményébe. *(Purg. XXVI. 140—7.)* A szomjas fantáziát izgatták a távoli hirhedt énekesek legendás alakjai: a tragikus Bertran de Borné, aki saját fejét hozza lámpaként elénk a Pokolban, s akinek bűne s bűnhődése a költő felelősségének problémáját jelentette az ifjú Dante számára; vagy az Anjou Károlyt kísérő misztikus hírű Sordellóé, aki méltóságteljesen jelenik meg a Purgatórium egy helyén, »mint egy pihenő oroszlán«, *(VI. 66)*, s aztán átkísér a nagy költemény néhány énekén. Oly alakok, kikhez a modern képzelet is visszajár: az egyik Heine hőse, másik Browningé.

De az *édes új stíl* mégsem egyszerű követése a troubadourok művelt és konvencionális poézisének. A mesterkélt, kijátszott formák egy új nyelvbe átplántálva elvesztették könnyed gépiességüket, s mintegy önnön ürességükre eszméltettek. A kritika fölébredt, s Dante például igen erős szavakkal ítéli el a népszerű Guittone d'Arezzo költészetét.

> . . . Guittonét is néhány emberöltő
> dícsérte gondtalan, míg a valóság
> kitűnt, hogy érdem nélkül tündökölt ő.
> *(Purg. XXVI. 124—6.)*

Az *új stíl* új mélyebb tartalmat szeretett volna adni ennek a formalisztikus költészetnek, s egyelőre még kissé hideg szándékossággal a gondolati poézis felé tájékozódott.

Ilyen, filozóf színezetűek a Guido Cavalcanti versei: ez a Guido egy hitetlen epikureus filozófus fia, akit Dante Farinata mellé helyez a Pokolban. Guido nem kevésbbé hitetlen, mint az apja: »azt tartották róla« — mondja Boccaccio Dekameronjában — »be akarja bizonyítani, hogy Isten talán nincs is«. E különös alakja a középkornak (akiről Anatole France novellát ír, mint Farinatáról), e sötét tépelődésekbe merült hitetlen és mégis misztikus költő Dante közvetlen elődje a firenzei Parnasszuson, s hamarosan kiszorítja a másik Guidót, Guinicellit, az érdeklődés homlokteréből: ahogy Dante is megfigyeli, a földi hírnév divatszerű hullámzásáról szólva:

Lám, festészetben Cimabue tartott
minden teret, és ma Giottót kiáltják
s amannak híre éjszakába hajlott.
Igy Guido Guidót, egymást sorba váltják
a költők, s él már tán, ki úgy kinyomja
mindkettőt, mint fészekből a madárkát.
(Purg. XI. 94—9.)

Dante talán magára gondol, mikor a jövendő e költőjéről beszél... Korán el kellett jönni az időnek, hogy Beatrice fiatal rajongója is versben próbálja elmondani, amit érzett. A környezet minden impulzust megadhatott erre. Az ipar és fényűzés hirtelen felpezsdülése egyúttal a művészet felpezsdülése volt, s a nagyszerű itáliai renaissance első ébredése ebbe a miliőbe nyúlik. Az ifjú Dante csupa új s új álmú művész és költő társaságában él. Giotto barátai közé tartozik, s Guido Cavalcantit ő maga is »legelső barátjának« nevezi. *(VN. III.)* Az új stíl többi csillagait is legszűkebb körében találjuk. Cino da Pistoja később száműzetésében is hű társa lesz; Lapo Giovanni nevét kedves, intim nőnevekkel szövi egy szonettbe; Forese Donatival pajkos költői vetélkedést folytat; a körhöz egy muzsikus is csatlakozik, Casella, aki megzenésítette például, s még a Purgatóriumban is elénekli *(II. 106—118.)* Danténak azt a canzonéját, amely így kezdődik: *A Szerelem, mely szólogat szívemben...*

E költők szívében a Szerelem »szólogatott«. Fiatalok voltak, tele az Új Élet frisseségével, s immár nem hideg, filozofikus mélységekkel akarnak új életet önteni a megmerevült, túlfejlett formákba, mint Guido Cavalcanti, hanem legszemélyesebb érzéseiknek őszinte kitárásával. Dante maga ezt érzi a *dolce stil nuovo* lényegének. A Purgatóriumban megszólítja a régi troubadour-iskola egyik költőjét, Buonagiuntát, aki a rutinos Guittone s a közönségesen Jegyzőnek nevezett Giacomo da Lentini csoportjához tartozott.

A párbeszéd, mely kettejük közt kifejlik, egész kis irodalomtörténet a túlvilágról nézve. Buonagiunta Dante kiléte után érdeklődik, ő is idézve egy híres Dante-canzonét:

»De mondd: *azt* merhetem-e látni benned,
ki amaz újdon éneket dalolta:
Hölgyek akik értitek a szerelmet . . .?«
»Mit a Szerelem sugdos« — válaszolta
ajkam — »megőrzöm én és szót a szóra
írom, amint *ő* bellül mondja tollba.«
»Óh testvér, most rálátok a Csomóra,
mely a Jegyzőt, Guittonét s engem édes
új stíletektől messzetarta« — szóla: —
»hogyan követte tollatok beszédes
sugalmazója szavait szorossan,
míg a mienk nem símult üteméhez.
Mást régi és új stíl között bajossan
hiszem hogy különbséget bárki lelhet.« —
S elnémult, mintegy megnyugodva . . .
(Purg. XXIV. 49—63.)

14.

Csak szerelemről szabad énekelni — ez lett ezeknek a költőknek főszabálya, s ezt gondolta az ifjú, még szinte gyermek Dante is. Csakhogy szerelmen ő valami más, sokkal nagyobb dolgot értett, mint mi értünk: valamit, ami minden. S így termettek a versek, közvetlenek, frissek, tele gyermeteg rajongással, naív ifjúsággal, és titkokat sejtő félelmekkel: egy koraérett szerelmes csodálatos rajongásaival és félelmeivel. — Beatrice, a túlvilági, maradhat-e sokáig e világon? — kérdi az új zene, melyet egy gyermek szerelmi religiója teremtett s vitt át az ifjúkorba; — s minde félelmeken átduzzog a gyermek büszkesége, aki lelkében érzi ezt a mindennél többet érő túlvilágot: odakiáltani e goromba földön, sőt a Pokolban is a kárhozottaknak: *Én láttam a boldogok Reményét! (VN. XIX.)*

15.

S ez az egész nagyszerű ébredés, mind ez a szerelmi misztikán alapuló új művészi kultúra, a fegyverek folytonos csattogása közben jött létre s érett meg, mintegy megcáfolva az *inter arma silent Musae* hitét. Míg a dicsőségvágyó gyermek mohón szívja lelkébe mindazt, amit a világról ismertek s a túlvilágról álmodtak körülötte — antik költőket és legújabb hireket, hitetlen filozófiát és rajongó vallást —, szülővárosa új háborút visel, most már támadólag, a Pisából

elűzött guelfeket vévén szárnya alá ; — mert ezek vezérét, a Dante révén híressé vált Ugolino grófot 1276-ban Firenze segítette vissza az uralomra. De ez a guelf Firenze, mely már hatalmi szóval szól bele más városok életébe, távolról sem nyugodt és biztos hatalom : aminthogy a guelf szupremácia egész Itáliában vulkánikus erőktől aláásva, folyton robbanásokkal fenyeget. A pápa érzi ezt ; ugyanaz a III. Miklós, akit Dante simóniáért és nepotizmusért büntet a Pokolban :

»Bocsaim vágyva gazdagítni, raktam
fönn pénzt, ittlenn meg magamat vödörbe.«
(Pok. XIX. 71—2.)

Ez az okos pápa megpróbálja az ellentéteket kiegyenlíteni s rövid békét szerez : Firenze száműzöttjei hazatérnek ép abban az évben, amikor Habsburgi Rudolf végre magyar segitséggel megszilárdította uralmát. *(1278.)* De pár év mulva már kirobbantak a földalatti erők : Szicíliában öszszeesküvés, az Anjouk híveit lemészárolták : ez ama véres »szicíliai vecsernye« *(1282)*, s Anjou Károly unokája még a Paradicsomban is sóhajtva gondol rá, hogy Szicília szép királysága az ő ivadékát uralhatná,

ha a zsarnokság, mely a nép nyakáról
nem tágít, azt nem tette volna, hogy ma
»*Vesszen !*« zuhog Palermo ajakáról.
(Par. VIII. 73—5.)

Ehelyett II. Frigyes veje, aragoniai Péter foglalja el a trónt, derék uralkodó, kinek testes alakjával a Purgatórium virágos völgyében találkozunk. *(VII.)* Admirálisa a középkor legnagyobb tengeri ütközetében semmisíti meg az Anjou flottáját ; Károly fia Nápolyba szorul ; a guelf uralom mindenütt veszélyeztetve . . . Firenze kényszerül guelf alkotmányát erősíteni és biztosítani : 6 priorra bízta a kormányt, kik kéthavonta változtak ; s gibelin nem viselhetett többé közhivatalt. A guelf polgárság szigorral és eréllyel munkálta a demokratikus haladást : a várost nagyították, a rabszolgaságot eltörölték, ispotályt csináltak, tán ép Beatrice atyjának költségén, s közben nem feledkeztek meg arról sem, hogy az állam elleni vétségeket kegyetlenül megtorolják, mint a Forint hamisítójáét, ki a Pokolban is emlegeti a helyet,

»ahol Szent Jánost hamis pénzre vertem
s azért hagytam ottfönn a testem *égve* «
(Pok. XXX. 74—75.)

16.

De vigyázni kellett a szomszédokra is. A gibelinizmus mindenütt föléledt. A pisai Ugolinótól jónak látszott néhány vár átadását kikényszeríteni, biztosítékul. Arezzo — mely 1287-ben még megverte a gibelin Sienát Toppónál *(Pok. XIII. 120.)* — hirtelen pártot cserélt, s 1289 júniusában az ifjú Dante is ott vonul, Firenze harcosainak soraiban, a hűtlen város ellen. A hadiemlékek mély hatást tettek a költőre, még a Pokolban is visszajárnak, annak képeit is színezik :

> Láttam már lovastábor mozdulását
> s amint a várakat rohamra víjják ;
> hadak pompáját s visszavonulását ;
> láttam, mint dúlják földedet guerillák,
> Arezzo ; láttam portyázóikat,
> amint tornáznak s egymást bajra hívják ;
> miközben csengő csengett, kürt riadt,
> dobok dobogtak, és a várak ormán
> ahány nép, annyiféle jel gyuladt . . .
>
> *(Pok. XXII. 1—9.)*

Ez a középkor daliás és lovagi hadakozása ; de Dante ismeri a háború másik oldalát is, s a campaldinói (vagy certomondói) ütközetről, mely az arezzói harcot befejezi, sötét képet fest *Purgatórium*-ában, leírva az ifjú Buonconte halálát, vérben és sárban, lihegő futás után . . . Még sötétebb az a híres epizód, mely az új, pisai, háború okául szolgáló eseményt beszéli el : mert a béke nem soká tart, s Arezzo után Pisa lép a sorompóba. A pisai gibelinek addig áskálódtak, míg Ugolinót árulásról, a várak eladásáról vádolva, börtönbe vetették s ott unokáival együtt éhenhalatták . . . Ugolino maga mondja el a pokoli történetet a Pokolban *(XXXIII.)*, szavai közt egyre rágva és harapva főellenségének, Ruggieri érseknek, koponyáját, kivel együtt löki őt az árulók kárhozatába a pártatlan költő. Az éhhalál leírása méltán tartozik a nagy költemény legtöbbet idézett jeleneteihez : száraz naturálizmussal, kegyetlen pontossággal pereg le előttünk a rettenetes esemény, míg a végén kitör a költő visszafojtott fölháborodása :

> Aj, Pisa, örök botrány fogsz maradni
> a szép hazában, ahol a *si* járja . . .
> új Thebae ! . . .
>
> *(Pok. XXXIII. 70. 80. 89.)*

Az új Thebae újra gibelin város lett (vezére Guido di Montefeltro, a Campaldinonál elesett Buonconte apja), s Dante,

a firenzei köztársaság fiatal katonája, nemsokára Pisa ellen is küzd, jelen van Caprona ostromában

> ... láttam rég, várából Capronának
> az ellenség közt hitre kivonúlva
> reszketni csapatát a katonáknak ...
> *(Pok. XXI. 94—6.)*

nyitott szemekkel jár, új vonásokat gyüjt az emberi hitványságok természetrajzához. Ezeknek már akkor is nagy iskolája a háború.

17.

De Dante ebbe a különös iskolába is magával vitte Beatrice képét, mint háziistenét, mint valami óvott és megóvó titkot: ő lebegett minden hullámok fölött. Mivé nő a gyermekszerelem hatalmas élménye, ha megmarad érintetlenségében, ha nem tépi szét a valóságos közelség? Dante most sem látszott közelebb lenni Beatricéhez, mint azelőtt. Nem beszélt sem vele, sem róla, ha nem versben; sőt verseket is írt szinleg máshoz, hogy szerelmét titkolja. *(VN. V.)* Babonás félelemmel óvta túlvilági bálványát, melyért folyton reszketett álmaiban, hogy egyszer széttörik, eltűnik e világból.

> Madonnámat a magas Ég kívánja:
> az Ég, amelyből csupán ő hiányzik.
> *(VN. XIX.)*

S így, noha Dante már huszonötödik évéhez közeledett, sokat látott, élt, tanult: az első bálvány megtartotta régi hatalmát szívében — ép azért, mert alig ismerte. Elkapta néha a San Miniato hegyi sétányán, vagy templomajtók gót cirádái előtt, egy-egy mosolyát, egy üdvözlését; látta őt társnői körében; látta, mikor az atyja meghalt, könnyeit és gyászát *(VN. XXII.)*; néha boldogtalannak érezte magát, mert Beatrice valamely találkozásnál nem üdvözölte. *(VN. XII.)* Ennyi volt az egész — de e kevés körül mennyi minden jegecesedett már a fiatal középkori költő tarka élményekkel, különös sejtelmekkel egyre gazdagabb lelkében!

S a sors úgy akarta, hogy Beatrice 24 éves korában meghaljon. Váratlan és szépen, minthacsak igazat akarna adni a költő babonás hitének, hogy bálványa nem e világból való.

A végzet hirtelen beavatkozása életünkbe ma is misztikus érzésekre hangol. Dante különös misztikummal övezi a Beatrice halálnapját — 1290 június 19-et. Ez a nap az ő egész világát titkos ködbe borította. Amúgyis rossz szemei szinte megvakultak a sírástól: de mi a testi sötétség a lelki-

hez képest? Úgy érezte, hogy elhagyta a világot egy sugár; özvegy lett előtte e földi univerzum, pusztának látott mindent, és a gyönyörű Firenzére tekintve, Jeremiás próféta szavait sóhajtotta: *Quomodo sedet sola civitas* ... Milyen árvaságban ül a város! *(VN. XXVIII.)* Vallásos bánat volt ez, ahogy szerelme is vallásos érzés — Beatrice halálával mintha a Vallás vigasza távozott volna a földről. Világbánat volt ez, s a fiatal költő, naív középkori gondolattal, levelet akart írni a föld fejedelmeinek, hogy érezzék, mit vesztett a világ ... *(VN. XXX.)*

18.

E miszticizmusból éppen fiatalsága mentette meg, mohó firenzei vére, életvágya. A bánat el nem fojthatta ezt a fiatalságot: sőt éppen most tört az ki belőle, szilajon és kétségbeesetten. Körüle mindenütt gonosz és csábító példák: Firenze asszonyai soha annyit nem mutattak fehér testükből, mint a gazdagság és romlottság e korszakában. Forese Donati, aki, úgy látszik ezekben az években a költő legfőbb cimborája volt, később, a purgatóriumi erkélyen, visszaidézve őket, átkozva emlegeti ezt a megejtő szemérmetlenséget, s előrelátja az órát.

> mikor szószékről fogják prédikálni
> a rossz flórenci nőknek a tilalmat,
> keblük' bimbóstul mutogatva járni.
> *(Purg. XXIII. 100—2.)*

De ez az óra messze még, s egyelőre Forese Donati éppenséggel nem foglalta el az erkölcsbíró álláspontját — és Dante sem. Legalább erre vall pajkos szonettváltásuk — a *Tenzone*, vagyis »Vetélkedés« — mely sűrűn látszik célozni e firenzei *aranyifjak* oly szórakozásaira, amik bizonyára méltán bánthatták Forese szegény, beteges feleségét, Nella asszonyt; s pajzánul példálózik az elhagyott hítves árvaságáról. Dante később Forese saját szavaival adat elégtételt Nella asszonynak — a tiszta szeretetnek, mely egyedül menti meg imáival az élvvágyó, hűtlen férjet a kárhozattól — s mindig szégyennel és bűnbánattal gondol vissza ezekre a kicsapongó esztendőkre. Igy emlékezteti rájuk a régi cimborát is, mikor lesoványodva, sóváran, alig fölismerhetően megleli őt a vezeklők között, az Éva almájának fája alatt:

> ... »Ha visszaidézed,
> hogy' éltünk együtt, én veled, s te vélem,
> az emléket ma is súlyosnak érzed.«
> *(Purg. XXIII. 115—7.)*

Amit súlyosnak érez a Nella férje, méginkább annak érezheti a Beatrice szerelmese. Mily szomorú zuhanás volt ez, a szent magasság és harmónia után, amit Beatrice jelentett! Keserű mentség dadog ajakán:

... Rossz utakra csaltak
a jelenvalók, csalfa kéjeikkel,
mióta tőlem arcod eltakartad.
(Purg. XXXI. 34—6.)

Sovány mentség, amire maga a halott Beatrice válaszol a szégyenkező költő lelkében:

»Tudd meg, hogy inkább az ellenkezőre
vihetett volna testemnek halála.
Mert olyan testnek voltam viselője,
hogy soha szebbet Természet s Művészet
nem alkotott — és im, por lett belőle!
És hogyha így e legnagyobb Igézet
ily csalfa volt irántad: mely halandó
szépség izgatná még a szívverésed?
Úgy kellett volna hát, hogy ily csalandó
képek első nyíllára visszafordulj,
föl hozzám, ki már nem valék mulandó:
nem hogy szárnyaddal inkább visszacsorbulj
több mámort lesve, vagy egy csitri lánykát,
vagy részegülni pillanatnyi bortul!
(Purg. XXXI. 47—60.)

Ily mardosások ébreszthették föl Dante lelkét, mely nem lelhet megnyugvást a föld alacsony élvezeteiben. Új megváltót kíván, vallásra áhítozik, noha a vallás papjait is földi kincsekért harcolva, világi hatalomra sóváran látja maga körül. Ki vezet ki e mohó labirintból, ebből a szomjas kétségbeesésből? Született nemrég egy új megváltó, ki a szent Szegénységet ismét örömmé tette s menekvést ígér a borzasztó élvezetek közül. A keresztény világ Assisi szirtje felé tekint, melynek Dante fenségesebb nevet reklamál:

E lejtőn ott, hol némileg megenyhül
meredeke, egy nap jött e világra,
egy nap, minőt a Ganges partja nem szül.
Azért ki e helyről beszélni vágyna,
ne mondja, *Assisi*, mert nem igazság:
mert *Napkelet* név illik ily csodákra.
(Par. XI. 49—54.)

Dante nem puszta szóval lelkesedett az assisi szent alapításáért. Ő maga is hordta a Szent Ferenc övét, belépvén annak világiak számára alapított harmadik rendjébe.

Egy kötelem volt, kötözve derékon :
avval akartam meghurkolni hajdan
a Párducot, mely tarka és csalékony.
(Pok. XVI. 106—8.)

Mert eltévedt az Élet erdejében, s a Kéj veszedelmes és szép párduca állt elébe, ahogy nagy költeményének elején megírta. Lehet, hogy megrettenve a csábító és fenyegető veszélyektől, el akarta zárni magát a világtól. De lelke az Élet leánya volt, friss életerő, s az Élet el nem bocsáthatta.

19.

Ez az Élet folyt tovább Firenzében, s nem vette tudomásul, hogy a világra sötétség borult. A város haladt politikájának és belső reformjainak útján. Pisa, Arezzo leverve ; Guido di Montefeltro uralmának vége. S 1294 márciusában Anjou Károly unokája, Martell Károly érkezik Firenzébe. Ő most a guelf politika legnagyobb reménysége ; alkalmasint ekkor már két év óta megkoronázott magyar király, amit a Paradicsomban sem mulaszt el hangsúlyozni :

A világ látta, hogy honlokomon van
ama föld koronája, hol az osztrák
partoktól elvált Duna vize csobban.
(Par. VIII. 64—6.)

Martell Károly jól érzi, hogy politikájának legerősebb támasza Firenze. Iparkodik megnyerni magának a város előkelőbbjeit ; s az ifjú Dantét is barátságára méltatja. Ki tudja, mit ébresztett föl Dantéban ez a találkozás? A szeretetreméltó, tehetséges ifjú fejedelem megnyerte nyilt és várakozó szívét. Sohse látta viszont, csak a Paradicsomban. Korai halála minden várakozást sírbavitt ; s mennyei örömének fénypólyájából baráti és emberi sajnálkozás szavai zengenek a földönhagyott s száműzve bolygó régi társ felé :

»Lenn nem sok évig éltem« — szólt e lángban —
»de hogyha tovább éltem volna lenn,
most kevesebb baj lenne a világban.
— — — — — — — — — —
Szerettél engem, s volt is okod arra :
ha még lenn élnék, hozzád hajlamomnak
gyümölcse volna most, s nem puszta gallya.«
(Par. VIII. 49.)

Ha Martell Károly nem is arathatta le szándékainak gyümölcseit, bizonyos, hogy az a demokratikus guelf politika, mely legfőbb reményeit az ő családjához és személyéhez kötötte, ezidőben diadalmas tetőpontra jutott.

A városban a nép mindjobban tért szorít magának a nemesek ellen, s kényszeríti őket a reformokra. Ezek a reformok Giano della Bella, a népre támaszkodó arisztokrata nevéhez fűződnek. Az iparos és kereskedő város úgy érzi végre: győzött! nincs szüksége többé a harcos herékre! s már 1293-ban határozatba megy, hogy senki sem vehet részt a város politikai életében, aki a hét Mesterségek valamelyikébe be nem iratkozik.

Mennyire nem halt meg Dante érdeklődése a világ ügyei iránt, legjobban mutatja, hogy ő is mesterséget választ. Az orvosok céhébe iratkozik, amelybe a festők is tartoznak: minden *ars* közt ez az, amelyet magához legközelebb érez. Céloztunk már a firenzei művészet nagyszerű ébredésére: Giotto, a költő ifjabb barátja, már festegette naív élettől sugárzó freskóit, s méregette talán a tarka torony helyét, melyet ma is *Giotto tornyának* nevez az utas. Szent Ferenc szelleme élt e művészet szeretettel és vidámsággal teljes egyszerűségében: Giotto a Szent Ferenc festője, akinek Dante költője lesz. S Dante maga is rajzol: angyalokat rajzol és Beatricére gondol. *(VN. XXXIV.)*

20.

S egyszer Dante az utcán járt, azon hangulatok egyikében, melyek vissza-vissza tértek szívébe, mikor az egész élet sivárnak és elviselhetetlennek tünt föl Beatrice nélkül. De egy ablakból egy hölgy tekintett rá — egy nyájas hölgy, *Donna Gentile* —, oly gyönyörűen és oly szánalommal, hogy »szívéből kifakadtak a könnyek«. *(VN. XXXV.)* A szánalom szerelemmé lett s szerelmet idézett; az új szerelemből új versek fakadtak, s a költő lelke hűtlenné vált Beatrice emlékéhez.

Dante később leplezni próbálja, vagy legalább szimbolikusan értelmezi ezt a szerelmet, ezt a hűtlenséget, melyet jobban szégyell, mert komolyabbnak érez, ama futó szerelmeknél, amiket egy-egy versben olykor megénekelt. Vagy ez a *Donna Gentile*, akit nem nevez meg, azonos a valódi vagy becenéven dédelgetett fiatalkák valamelyikével? Talán a Pargoletta, a Csitri, akire Beatrice szemrehányásai is céloznak? Talán a Pietra? vagy a Lisetta? mint egyesek gondolják. Vagy azoknak van talán igazuk, akik a költő új verseinek inspirálójában Gemma Donatit sejtik? azt a Gemma Donatit, Manetto leányát, akit Dante 1295 körül nőülvett. A Donati-ház Firenze legtöbbet emlegetett csa-

ládjaiból való, s Gemmának rokona az a Corso Donati is, akit mint hatalmas pártvezért ismerünk, fő guelfet. Érdekházasság volt-e a Dante házassága? Boccaccio szerint mindenesetre kényszerített és boldogtalan; de Boccaccio meséit nem lehet mindig komolyan venni, kivált ha az asszonyok és a házasság ellen szónokol. Dante maga mint szüleiről, úgy házasságáról is hallgat. Más forrásokból tudunk gyermekeiről is, akik név szerint Pietro, Jacopo, Beatrice és Antonia. (De lehet, hogy csak Antoniát nevezték később Beatricének.)

21.

Bizonyos, hogy a nősülő költő túl van már a könnyelmű fiatalságon, mely futó élvezetek zajával akarta túlharsogni azt az első és gyógyíthatatlan ráeszmélést mindennek mulandóságára és hiúságára, amit Beatrice halála jelentett. Dante most a Művészet és Tudomány vigasza felé tört: azt a magasabb s gazdagabb életet, amibe valamikor az isteni Beatrice tudta fölemelni, a földi dolgok ismeretével s lelki átélésével hódítani vissza! Brunetto tanítványa támad újra benne: a mester ép ekkortájt hunyhatott el s a tanítvány, hatalmas energiájával talán már ekkor gondol arra, hogy korának minden tudását ő is átszűrve lelkén, egységes világképpé, művészi és enciklopédikus egészbe foglalja. Mindenesetre hatalmasan kitágította műveltségét: mely azelőtt, mint a firenzei nemes ifjaké általában, alig terjedhetett túl néhány latin költő s a korabeli troubadourok műveinek ismeretén. Szelleme bejárta az akkori kultúra egész birodalmát, a modern természettudományok első sejtelmeitől s tapogatózásaitól egész az antik filozófia s középkori theológia hatalmas építményeiig. Platon és Aristoteles, Aquinói Tamás és a misztikusok egyformán ismeretesek előtte. A Filozófia: íme egy új kísérlet e zűrzavaros világnak visszaadni a Harmóniát, amit Beatrice halála széttépett; s talán nem csupán általtásból állítja a költő, hogy a Filozófia maga az a nyájas hölgy, a *Donna Gentile*, akinek tekintete elfeledtette vele Beatricét . . .

De lehet-e Beatricét elfeledni? Mint a világi élvezetek zaján, úgy rémlik át a földi ismeretek ködfátyolán is az egyetlen, kiírthatatlan Érzés, s talán a szabadulás ösztönös vágya hajtja a költőt, hogy ezt az érzést könyvbe foglalja, alkotásba zárja. Igy keletkezik az Új Élet, a *Vita Nuova*, a csodálatos kis könyv, melybe belefűzi legszebb verseit és prózában azok kommentárját: hogyan, miért, mily körül-

mények között születtek? ami együtt egy kis szerelmi önéletrajzot ad, a fiatalság misztikus álmainak, szimbolikus fantáziáinak egész történetét, azon korai rubrikától kezdve, amelyre Beatrice első megpillantása írta föl fényes betűkkel a címet: *Incipit Vita Nova:* Új Élet kezdődik. S így sorakoznak a régi friss versek, amiket Beatricéhez írt; amiket színleg máshoz, hogy szerelmét elrejtse; s amiket utóbb a *Donna Gentiléhez.* Mert elmondja Beatrice halálát is, és hogy hogyan lett hűtlen emlékéhez, hogyan tért hozzá megint vissza, és elmondja, hogy végre is egy csodálatos viziót látott, amely rábírta, hogy ne szóljon többet Beatricéről addig, amig méltóképen szólhat majd róla: úgy ahogy nem szóltak még soha nőről! És ekként a *Vita Nuova* a *Divina Commediá*nak megsejtetésével és megfoganásával végződik...

De ha ez a felséges embrió soha meg nem született volna is, az *Új Élet* maga elég lenne, hogy megalkotóját a legnagyobb költők sorába emelje. Az első lírai regény ez a világirodalomban, az első igazán modern regény, melynek tárgya kizárólag a belső élet, minden árnyalati finomságával és zenei rezdülésével. Mint hatalmasabb testvére, az *Új Élet* is túlvilágba röpít; a nyelvi édességek, az érzelmi szubtilitások, a magas és tiszta szimbolumok Paradicsomába.

22.

Giano della Bella reformjai — az *Ordinamenti della Giustizia* — erős visszahatást keltettek a firenzei nemesség közt s két pártra osztották a guelfeket. A legtúlzóbbak vezére ép Corso Donati volt, akit mindkettejük rokona, Forese Donati, minden baj főokának nevez Dante előtt a Purgatóriumban:

»Menj, aki ennek a főoka« — mondja —
»azt már, hol nincsen javulás, a Völgybe
egy vad ló a farkára kötve vonja.«
(Purg. XXIV. 82—4.)

Ez a vad ló talán a pártszenvedély, mely visszatarthatatlanul ragadta Firenzét — s benne legnagyobb fiát is — új végzetek felé. Viszály, gyűlölség, vádaskodás ébredt a fertőzött városban. Corso Donatiék rossz szemmel nézték azokat a fiatal nemeseket, akik politikai szereplésre vágyva valamelyik mesterség tagjául iratkoztak, s egy részüket titkos gibelin szándékokkal gyanusították. A megvádoltak között volt például Dante filozóf-költő barátja, Guido Cavalcanti. Mint ilyenkor történni szokott, a vád maga

hozta létre a vétket, s a gyanú alatt állók lassankint valósággal belehajszolódtak a gibelinizmus felé való közeledésbe.

Könnyűvé ezt és érzelmileg érthetővé a pápaváltozás által okozott új helyzet tette. A megválasztott V. Celesztin lemondása folytán a theokratikus hajlamú VIII. Bonifác került a pápai trónra. Dantéban, aki olykor elkárhozott nagy bűnösökre is részvéttel, sőt bizonyos tisztelettel tekint, csak megvetést és utálatot tud kelteni ez a »nagy Lemondás«, ez a felelősségtől való félelem, mely hazáját és a világot egy hatalomvágyó egyházfő veszélyes politikájának szolgáltatta ki. Celesztinnel a Pokol kapuja előtt találkozik, a Közömbösök csoportjában, akiket Ég és Pokol egyformán kivet magából.

Hogy ráfigyeltem párra, köztük állván,
láttam árnyát és megismertem annak,
aki a Nagy Lemondást tette gyáván.
Mindjárt tudtam, hogy e csapatba' vannak
gyatrák, akik kedvében járni féltek
Istennek úgy mint a Boldogtalannak.
— — — — — — — — — — —
Hirüket elfeledte a világ,
megveti őket igazság és részvét.
Ne többet róluk: nézd meg s menj tovább.
(Pok. III. 58. 49.)

Dante Celesztin lemondását nyilván Bonifác ármánykodásainak tulajdonította. Mikor III. Miklós a Pokolban Dante hangját hallva, azt hiszi, hogy már Bonifác érkezett le, elfoglalni helyét a kincsvágyuk miatt elkárhozott főpapok között, gúnyos szavakkal szólítja meg utódját:

. . . »Itt vagy már valóban?
Itt vagy, elhagytad, Bonifác, a földet?
— — — — — — — — — —
Megelégelted már a drága Hölgyet,
akit csalással vettél el magadnak
vagyonáért, és aztán meggyötörted?«
(Pok. XIX. 52—7.)

Ez a drága Hölgy az Egyház, melynek trónját Bonifác nyilván csakugyan kincsek és hatalom szerzésére akarta fölhasználni. Ha a régibb császárok a római világuralom visszaállításáról álmodoztak, ez a pápa viszont egy papi hierarchia királysága alá kívánta hajtani a világot. Ezért tért el elődeinek mérsékeltebb békítő politikájától, s nem félt új lángra lobbantani a pártküzdelmek szenvedélyeit. Ő az

. . . új Farizéusok vezére,
ki Laterán körül indíta harcot,
s nem a zsidóra, nem a szaracénre,
hanem keresztények ellen viharzott,
(Pok. XXVII. 85—8.)

ő a »pásztorrá lett farkas«, akinek széke felől »fagy árad a szegényre«, ő a forintra vert szent János imádója. S valóban alkalmasnak látszhatott az idő, a meggazdagodott s immár teljes és biztos guelf uralom alá jutott Toscanát egyházi provinciává tenni.

Dante, mint barátai, bizonnyal már kezdettől aggályosnak és gyűlöletesnek érezte a pápa e világi ambicióit, melyek városa függetlenségét fenyegették. Nemcsak a nemesi gőg lázadozása volt ez a papság uralmának gondolata ellen, hanem a szellem emberének fölháborodása a szellemi hatalomnak anyagiakkal való prostituálásán. Ez a papság távol volt a szentferenci szegénységtől, s Dante nem győzi eléggé erősen megbélyegezni, az apostolok egyszerűségére gondolva:

Járt Képhás, és járt Választott Edénye
a Szentléleknek, mezítláb, soványon,
akármely csárda étkével beérve.
De mái pásztor nincs, hogy ne kívánjon
két szolgát — oly súlyos! — ki támogatja,
s még úszályával egyet aki bánjon.
Díszménjeit palásttal borogatja,
úgy, hogy egy bőr takar két állatot...
Óh türelem! hogy nem roskadsz alatta!
(Par. XXI. 127—135.)

Ez a papság örökké az Egyházjog furfangjait tanulmányozza a *Dekretálében*, amikkel új meg új nyereségre remél szert tehetni:

Mert nem Szentírást, Szentatyákat olvas
manapság egy se; csak a *Dekretálét*
bújják, hogy már szamárfülekkel ordas.
Maga a Pápa és a Kardinál-nép
mindennel gondol, csak nem Nazaréttel,
hol Gábor angyal szárnyat üdvre tárt szét.
(Par. IX. 133—8.)

Dante a Paradicsomban, nagy költeményének vége felé, a legsúlyosabb nyomatékkal, magának szent Péternek, az első pápának adja szájába e modern kapzsi és pártoskodó pápaság elítélését:

Aki a földön helyem bitorolja,
helyem, helyem, mely az Isten fiának
szemében olyan mintha üres volna:
tette, hogy síromon kloáka támadt,
vér és bűz kloákája, hol a Sátán,
ki innen esett, tetszeleg magának.
— — — — — — — — —
Azért tápláltuk, bő vérünket ontva,
Krisztus aráját én, Linus s Anaklét,
hogy pénzszerzésre legyen alkalom ma?

Nem! más volt a cél: ez a szent Öröklét.
S Sixtus és Pius, Callixtus meg Orbán
vértanú-kinnal s halállal vezeklék.
Nem véltük, hogy utódainknak jobbján
a keresztény népnek csak fele álljon,
a másik fele balfelé huzódván;
sem, hogy ádáz lobogók jele váljon
a Kulcsokból, amik reám bizattak,
és kereszteltek ellen hadba szálljon;
sem, hogy én jó legyek pecsét-alaknak
megvett, hazug kiváltság-levelekre,
mitől tüzem gyakran pirúlva lankad.
Pásztor-ruhában farkasok seregje
dúl s látszik innen minden legelőben:
Isten haragja! miért nem vered le?
(Par. XXVII. 22—57.)

Igy ítéli el később Dante azt a guelf politikát, mely a pápai hatalmat világi harcok szövetségesévé és támaszává tette. Jól látja e politika messzeható s átkos következményeit, s jól látja távolabbi gyökereit is, mert nem személyekben, hanem intézményekben rejlik a hiba, a pápa világi hatalmában, melyet még Konstantinus császár alapított meg, sok jóakarattal, de kevés előrelátással. Az intézmény korrumpálja a személyeket is. Danténál legtöbb pápát a Pokolban találjuk, s a költő például III. Miklós előtt is kemény szavakkal mondja el nézeteit:

S ha nem nézném még itt is tisztelettel
a szent kulcsokat, miket vígan élve
kezeltél ottfönn szennyezett kezeddel,
még keményebb lennék hozzád beszélve,
mert kapzsiságtok rontja a világot
jókat tiporva, rosszakat kimélve.
Már gondolt az Evangelista rátok,
mikor egy nőt vizek fölött csücsülve
a királyokkal szajhálkodni látott.
— — — — — — — — —
Istenné tettetek aranyt, ezüstöt;
nálatok bálványimádó se rosszabb:
egyet imád az, százakat a püspök.
Aj, Konstantinus, látod, mennyi rosszat
tett, nem megtérésed, de adományod,
mellyel először lett egy pápa gazdag!
(Pok. XIX. 100—17.)

Nem bizonyos, hogy e gondolatok már ezidőtájt ily megállapodott és szinte theoretikus formát nyertek a költőben. De valószínű, hogy Dante, aki, mint az életbe, művészetbe s tudományba, úgy a politikába is mind hevesebben vetette magát s már 1296-ban tagja volt a százak tanácsának, már ekkor szembeszegült azokkal a túlzó guel-

fekkel, akik az Anjouk számára folyton új meg új támogatást akartak megszavaztatni, ami egyértelmű volt a pápai politika támogatásával, s ezáltal még növelték az ellenszenvet, mely e politika ellen a jobbhiszemű fiatal firenzeiekben föltámadt. Dante a legideálisabb motivumokból, teljes önzetlenséggel csatlakozott e születendő párthoz: hisz ekkor még személyes elkeseredettségre nem volt oka, sőt családjának tradiciói s a maga összeköttetései homlokegyenest az ellenkező állásfoglalást sugalmazhatták volna.

Az új pártellentétek nemsokára megkapták nevüket is: a név Pistojából jött, hol szintén szakadás történt a guelfek közt. A gibelinizmushoz közeledőket *fehéreknek* nevezték, máskép *vadpártnak* is; a túlzó guelfeket *feketéknek*. Dante maga alvilági útján kárhozott lelkekkel jósoltatja meg magának a fehérek rövid diadalát s tragikus elbukását mindkét városban.

Pistoja fogy feketékből először;
majd Flórenc újít népet és szokást.
(Pok. XXIV. 143—4.)

Pistojában — a picenoi síkon — a magravölgyi Malaspina gróf veri le a fehéreket:

»Felszíjja Mars, mit Magra völgye gőzöl
s zavaros felhők köpenyét borítván
magára, zord viharja zúgva dőzsöl
vad szenvedéllyel át Piceno síkján
s egyszerre majd a felhőt meghasítja
s minden Fehéret megcsap ez a villám.
Azért mondtam, hogy szíved megbusítsa.«
(Pok. XXIV. 145—151.)

Firenzében pedig a Pápaság hatalma, mely eleinte a pártok fölött álló békítő szerepét negélyezte, dönti el végre a küzdelmet:

... Vív a két párt hosszú párbajt;
majd vérre megy, s száműzve lesz az egyik,
melyet a *vadpárt* más vidékre áthajt.
De erről is a dicsőség levedlik:
három év — s a másik győz, erejével
annak, ki átallt színtvallani eddig.
S sokáig jár majd magasan fejével,
s az ellenpárt súlyos iga alá jut
s örök sírásban és szégyenben évell ...
Igaz van kettő, s nem hajt senki rájuk,
irígység és fösvénység és kevélység:
minden szíveknek ez három szikrájuk.«
(Pok. VI. 64—75.)

23.

Ki az a két *igaz* firenzei, kiről a jóslat szól? nehéz lenne megmondani — mondja Boccaccio. Abban az évben, melybe Dante túlvilági útját s benne ezt a jóslatot helyezi, talán még nem sejtette, mily őszinte csalódottsággal fogja az utolsó két sort hozzátenni. Ez az év az 1300-iki századfordulás esztendeje, amikor a nagyravágyó pápa fényes egyházi jubileumot inaugurált. Dante talán Rómában járt az ünnepségeken: legalább a Pokol néhány sora személyes emléken látszik alapulni:

> Rómában a jubileumnak évén,
> rendezték úgy járását a tömegnek
> a hidon, a tolongás nagyra nőven,
> hogy át az Angyalvár felé mehetnek
> egyik szélén, Szent Péter templomához,
> a másikon meg vissza csak, a hegynek ...
> *(Pok. XVIII. 28—33.)*

Milyen hatással volt a költőre az egyházi pompa, mely ezt a tömeget Rómába gyüjtötte? Talán ő is, kit gyakran festettek le a Lutherek előfutáraként, érzett valamit a felháborodásból, mely Luthert fogta el az örök városban, hasonló pazar cerimóniák láttán? Mégis valószínű, hogy ez a katolikus pompa mélyen megragadta katolikus lelkét ... Szimbolumokhoz oly fogékony szellemére különös hatással kellett, hogy legyen az emberiség megváltásának e jubileuma. A saját lelkének megváltása vajudott benne, s nem csoda, ha később, mikor e megváltás történetét egy nagy vizió formájában megírta, szimbolikus idejét e jubiláris év nagyhetére tette. Ez az év különben is fordulópontot jelent életében.

Az »emberélet útjának felén« volt, abban a korban, amikor egyetlen megváltást a léleknek a cselekvés hozhat. Mindjobban belemerült a politikába. A hagyomány kivált több követségjárásról beszél, idegen államokban, melynek Dante lett volna vezetője. Ezeknek egy része, köztük a két magyarországi is, alkalmasint a legendák sorába tartozik. De bizonyos, hogy 1300 májusában San Gimignanóban járt mint Firenze megbizottja, s ez az ódon, soktornyú városka ma is szinte változatlanul mutatja a festői középkornak azt a miliőjét, melyet az eleven Dante is maga körül láthatott s jelenlétével megszentelt.

Junius 15-én pedig elérte a legnagyobb méltóságot, amit a köztársaságban el lehetett érni: prior lett. Ép ekkor fedezték fel a feketék egy összeesküvését. Az összeeskü-

vőket száműzték ; de bölcs elfogulatlansággal velük együtt száműzték a túlzó fehérek főkolomposait is, így akarván elhárítani a kormányzatról a pártoskodás vádját. Dante személyes pártatlanságát legjobban bizonyítja, hogy az elítéltek között volt »első barátja«, Guido Cavalcanti is.

A bölcs elfogulatlanság nem tudta útját szegni a bekövetkezendő terhes eseményeknek. Még ugyane hóban megérkezett a pápa követe, fra Matteo d'Acquasparta bíboros, akit Bonifác *békítő* címmel küldött és azzal kezdte, hogy teljhatalmat kért az államtól. Dante a legenergikusabban ellene szegült e kívánságnak, mely hazája belső zavarait újabb pápai befolyás megszerzésére akarta volna fölhasználni, s a bíboros kérését visszautasították. Erre kiátkozta a várost s eltávozott.

24.

Most már valóban azonosíthatták a fehér-pártot a gibelinekkel. És a pápai hatalom ellen most megindult küzdelemben nyilván előkelő szerep jutott Danténak. Priorsága ugyan, csak két hónapra szólván, már augusztus 15-én lejárt ; de még a következő év júniusán a Százak tanácsában látjuk őt, ahol hivatalos indítványt nyújt be *quod de servitio faciendo domino Papae nihil fiat.* Valóságos nyilt hadüzenet a Szentszék ellen !

Bonifác a régi pápai politikát követte : külföldi segítséghez fordult. A legkatolikusabb francia király fivérét, Valois Károlyt, hívta be mint Anjou Károlyt hajdan — *Toscana békítője* címmel. Valois 1301. szeptemberében érkezett Firenzébe. A *békítőnek* nem volt fegyverre szüksége : a város önként meghódolt a túlerőnek. Ezt a veszélytelen expedíciót Dante *Komédiájában* maga Capet Hugó, a francia királyok őse jósolja s bélyegzi meg utódainak s népének bűnei közt :

Látom az időt, s messze sincsen az tán,
hogy egy új Károly jő francia honból
magát s népét valóban megmutatván.
Egyedül jő és fegyver nélkül rombol,
csak a Júdás lándzsáját hozva, mellyel
Firenze gyomrát fölhasítva tombol.
(Purg. XX. 70—5.)

A *békítő* a feketéket helyezte kormányra, s a fehérek főbbjei törvény elé kerültek s száműzettek. Dante ekkor talán már nem is volt Firenzében. Állítólag épen VIII. Bonifáchoz küldték követségbe. Bizonyos az, hogy 1302

jan. 27-én messer Cante de'Gabrielli d'Agobbio, az új podesta, makacssági ítéletet hozott ellene, mert az idézésre nem jelent meg: 5000 forint bírság, kétévi száműzetés Toscanából és a hivatalokból való kizárás volt az ítélet, mely a költőt csalónak és hamisítónak nevezte. Miután a váltságot nem fizette meg, március 10-én új végzés jött, mely mint rebellist, elevenen való elégetésre ítélte.

Dante már messze járt.

25.

Eltávozott szerelmes városából, ambicióinak színpadáról, tettvágya mezejéről, eltávozott akarata ellen, az ártatlanul üldözöttség tudatával, gőggel és haraggal gyáva és megvásárolható ellenségei iránt, daccal s forrongó bosszúvággyal a lealjasodott város ellen, ahogy ősével, Cacciaguidával jövendölteti magának a Paradicsomban:

Mint a gaz mostohától menekülve
Athénét Hippolytos odahagyta:
úgy hagyod el Firenzét, kényszerülve.
Készíti már a gonoszok csapatja
az ürügyét, és mit ne tenne könnyen,
ki még Krisztust is mindennap eladja?
S a durva nép a vesztest szídja fönnyen,
szokás szerint; de majdan visszavíjja
jogát az Igazság, büntetve szörnyen!

(Par. XVII. 46—54.)

Merre járt? Útjait csak nagyjában tudjuk követni. Junius 7-én San Godenzóban időzött a többi száműzöttel, akik közt ott volt barátja és költőtársa, Cino da Pistoja. Az apátságban aláírtak egy okmányt, melyben kötelezték magukat Ugolino di Feliccione Ubaldininak vagy utódainak megtéríteni minden kárt, melyet miattuk vagy érdekükben szenvedhet. 1303 júniusában egy hasonló okiraton már nem szerepel Dante neve: ekkor már elvált társaitól.

Mi volt e különválás oka? csak sejteni lehet. A számüzöttek a toscanai gibelinekkel szövetkezve erőszakkal akartak visszatérni Firenzébe, de minden kísérlet rosszul sikerült. Dante egy darabig velük küzdött; később sértődve és undorral fordult el tőlük: a legerősebb kifejezésekkel szól mindig számüzetésének társairól:

... ami legjobban sújt még, a fösvény
gonoszok és butáknak társasága,
akikkel együtt ragad el az örvény.

Ellened a bolondok durvasága :
de majd az ő homlokukon fakad csak
s nem a tiéden, a szégyen virága.
Barom-voltukról bizonyságot adnak
tetteik ; és becsületedre vál,
ha *magadból csinálsz pártot magadnak.*
(Par. XVII. 61—9.)

26.

Igy maradt egyedül a költő, dacos és elkeseredett magányban ; mégsem kell benne a gyűlölködő s összeférhetetlen lázadó típusát keresni. Dante hevesvérű olasz, aki teljes lelkéből tud gyűlölni, de teljes lelkéből szeretni is ; s száműzetésén érzett szertelen fájdalmának első oka az édes szülőföldnek olthatatlan szeretete, a reménytelen elvesztett meleg otthon sóvárgása :

Amit szeretsz s mi vágyad' visszahíjja,
elhagyod, s első nyíl ez elhagyásé,
melyet rádlő a száműzésnek íjja.
Majd megtudod, mily sós kenyér a *másé ;*
s föl- és lemenni, milyen kínos ösvény,
keserves lépcső az idegen házé !
(Par. XVII. 55—60.)

Bizonyára nagy része volt e fájdalomban a megaláztatás érzésének. Nem kellett-e mértéktelenné keseredni ennek az érzésnek abban, aki egy Dante öntudatával kényszerült bolygani városról-városra, szegényen, megvetve, és »mintegy koldulva«, Itáliának majdnem minden részén, avval a tudattal, hogy családját nyomorogva hagyta Firenzében, s helyzetének változását, sőt egyszerű megélhetését is, csupán külső segítségtől, idegen elvtársainak jóakaratától várhatja? E megaláztatás a dac szavait adja szájába : balsorsát mindig úgy tünteti fel, mint amit előre várt, amire elkészült, ami sem kételyt, sem ingadozást szívében nem támaszthat ; ahogy mesterének, Brunettónak, mondja a Pokolban is :

... hogy Ön mást ne higyjen idelent se :
tudja meg : ha szívemben semmi vád,
kész vagyok, bármit hozzon a Szerencse.
Megkaptam már jövőmnek zálogát ;
azért forgassa kerekét a Végzet,
mint a paraszt forgatja a kapát !
(Pok. XV. 91—6.)

Még haragjában is méltóságteljes tud maradni ; pártatlanságát mindvégig megőrzi ; s nem örül ellenfelei bukásának, követve Cacciaguida intését, aki azt megjósolta neki :

De ellenségeidnek nem kívánnám
hogy írigyük légy : hisz meg élve éred
hogy sír az álnok, díjját megtalálván !
(Par. XVII. 97—99)

Valóban, Dante hamar megérte Bonifác hatalmi törekvéseinek kudarcát. Meghozta ezt az események vaslogikája. A pápaság, mely a »legkeresztényebb« francia királyság befolyására támaszkodott, maga került a francia királyság befolyása alá. Szép Fülöp az egyházi javakat szinte sajátjaként tekintette, adót vetett rájuk, hogy háborúira pénzt szerezzen. Bonifác tiltakozásai odáig élesítették a helyzetet, hogy a király zsinatot tartva, eretneknek, simóniákusnak nyilvánította a pápát és letette székéről, sőt nem restellte szülőföldjén, Anagniban, megtámadni és foglyul tartani, míg a lakosság föllázadva meg nem szabadítá. A pápa az izgalmaktól nemsokára (még 1303-ban) meghalt.

Dante nem fogadja e híreket kárörvendő ujjongással. Sőt mélyen érzi az Egyház sérelmét : ellenségében Krisztus helyettesét látja, s égő szavakban bélyegzi meg a francia király cselekedetét. »Frankhon átkának« nevezi őt, kiért ipja és apja szégyenlik magukat a túlvilágon. És mikor Capet Hugo, a liliomos ház őse, a Purgatóriumban, fölsorolja utódainak bűneit, melyeknek anyja mindig és mindig a *lupa*, a Pénzvágy : a Kapzsiság e diadalmenetét a Szép Fülöp alakja zárja be, közvetlenül a Sánta Károlyé után, aki Anjou Károly fia s Martell Károly apja volt, s akinek alacsony pénzszerzéseire kitérve, a haragos ős így folytatja :

S hogy mindez ne is tünjék borzalomnak,
látom Anagnit, — sőt, helyettesében
Krisztust is, foglyául a Liliomnak.
Látom, újra gúnyolják, szörnyüképen,
az ecetet s epét ajkára tolják,
s élő latrok közt őt ölik meg épen.
Látom az új Pilátust — semmi korlát
vérszomjának ; s a templomba viendi,
törvény ellen, a kapzsiság-vitorlát.
(Purg XX. 85—93)

Ezek az események mélyen igazat adnak Danténak : az Egyház, mely világi uralomra tört, maga került világi uralkodó igája alá. 1305-ben már egy gaszkonyi francia, Szép Fülöp kreaturája, ült szent Péter trónján : a bordeauxi püspök, ki V. Kelemen néven lett pápa s 1309-től kezdve székhelyét is áttette a francia Avignonba. A Parázna Asszony a királyokkal szajhálkodott, s Dante (a *Purgatórium* vége felé) apokaliptikus képekben állítja elénk az Egyház lealjasodását.

27.

Mindez nem vitte előbbre a száműzött *fehérek* ügyét. Bonifác bukása után, a gibelinekkel szövetkezve, mégegyszer haddal mentek Firenze kapuihoz, s újólag visszaverettek. Dante még ugyanez évben, 1304-ben, egyedül, menedéket talált Verona uránál, Bartolomeo della Scalánál, aki pár hó múlva meghalt, de öccsei, Alboino s még inkább a kiváló, ekkor még egész ifjú Can Grande, a legnagyobb politikai reményeket kelthették. Dante a *Paradicsom*ban, a Marscsillag jelentős távlatából énekli meg őket, a nagy Lombárd vezért és kis öccsét, akiben egy világ reménységét látja :

Az első menhely, mely készítve vár,
az hogy a Nagy Lombárdi kegye rádszáll,
kinek címere : lépcsőn szent madár,
s kezed, minden nyájasságában áskál,
hogy kettőtök közt, vevésből-adásból
az lesz előbbi, mi utóbbi másnál.
Vele találod, akit foganáskor
úgy megjegyzett e csillag szent erője,
hogy élete híres lesz e varázstól.
Még nem sokat tud a világ felőle,
mert fiatal még . . .
(Par. XVII. 70—80.)

De Dante bizalommal várja az időt : ez a fejlődő jellem föl fog lobogni a tettek tüzében, »túl pénzen és gondon«, túl a világ önzésén :

És kell, hogy nagyságának hire keljen
s pompája nőjön úgy hogy róla majdan
ellenségének is beszélni kelljen.
Amit ő tesz majd : benne bízz a bajban !
mert ő emberek sorsát megcseréli,
azt aki koldus vagy dús vala hajdan.
(Par. XVII. 85—90.)

Igy látta a száműzött költő várakozó s jövőbefogódzó lelke e nagytehetségű fejedelmi ifjúban egy jobb kor vezérét, aki megválthatja a világot. Körülötte önzés, bűn, aljasság, az Élet sötét, veszélyes őserdeje. A kéjvágy párduca, a gőg oroszlánja, a kapzsiság, mint leselkedő, sovány nőstényfarkas, állanak mindenütt a szabad lélek útjába. Dante nagy költeményének legelején leírja szimbolikus eltévedését ebben az őserdőben, leírja az útjábaálló különös vadakat : e jelképek mögött titkos politikai értelem is lappang a sokértelmű hatalmas énekben. Az elpusztult, művészkedő és léha Firenze maga talán a Párduc : pártjaival tarka mint a Párduc bőre. A gőgös francia királyság más-e mint az erő-

szak öntelt oroszlánja? S a világi hatalomra leső kapzsi simóniás pápaság a vézna, ellenszenves *lupa*, »terhes minden cédasággal«:

rossz vágyának sohsem elég a kár
s evés után csak annál éhesebb még.
Sok állat van, kihez nősténynek áll
és mégtöbb fog ennekutána lenni,
míg eljő, ki megölje, az Agár.
(Pok. I. 97—102.)

Ki lesz ez az Agár, a Nagy Vadászeb e világrontó vadak ellen? Talán maga Can Grande, a nagyszerű veronai ifjú, akinek épen a neve is Nagy Ebet jelent magyarul: *Can Grande*. Akárki lesz, Dante lelke szomjasan várja a vezért, aki

... nem kiván földet, sem ércet enni,
hanem erényt, bölcsességet, szerelmet...
(Pok. I. 103—4.)

s aki üdvöt és szabadulást hoz a megromlott Itáliának, szembeszegülve az elaljasodott *lupá*val:

Minden városon által űzi, víjja
e rossz vadat, míg a Pokolba szálland,
honnét az ős írigység fényre hívta.
(Pok. I. 109—11.)

28.

Ez a jövő álma. Addig is a költő menedéket lel minden vadak ellen a tudásban, s a minden-tudás összeségében, a megnyugtató és megértető filozófiában, mely mindjobban elfoglalja lelkét. A latin írókat forgatja, s görög írók fordításait; a híres Boethiusnak *Vígasztalások* c. könyvében lel vigasztalást és Cicero filozófiai műveiben; kedves költője Vergiliusz, aki csodálatosan gyöngéd hangjaival s avval a túlkulturált, árnyalatos, már-már dekadens finomságú latin verseléssel, melyhez képest óh mily ügyetlen s durva még a *köznyelv*, a *si* nyelvének kezdő dadogása! a misztikus világ-vágyak prófétájának magasába tudott emelkedni. Hisz a gyöngéd és édes Virgilio e keresztény középkor hiedelme szerint nem is pusztán költő; hanem filozóf, próféta, sőt mágus! Nem jósolta-e meg e pogány poéta híres negyedik eklogájában a kereszténységet: a Szűzet, az égből jött Megváltót és az új aranykort? Maga pogány, olvasói lelkét mégis a kereszténység felé hajlította: legalább ama másik nagy római költő, a *Thebais* dalnoka, Statius, aki titkon Krisztus hitére tért — s akivel Dante a Purgatóriumban

találkozik s egy darabig együttjár — így magyarázza megtérése történetét, Vergiliusz szelleméhez szólva :

Úgy tettél, mint kik sötét éjbe mennek
s fáklyát visznek, de nem látják a fényét,
csak az utánukjövő örül ennek.
»*Új század száll*« — daloltad — »*új remény ég;*
új nemzedék jön, égből ereszkedvén ;
igazság és aranykor visszatér még !«
Általad lettem költő és keresztény . . .
(Purg. XXII. 67—73.)

Milyen hatással lehetett Dante lelkére ez a nagy latin rokon, aki megismertette vele a Poézis antik magasságait, s akinek szíve ugyanarra áhítozott mint az övé, s ugyanazt gyűlölte ! Nem ő átkozta-e meg versében az *auri sacra fames*-t, az arany istenverte éhét, *(Purg. XXII. 40.)* ami Dante szerint is minden bajnak oka a világban? S nem ő énekelte-e *Aeneis*ében a római császárság világdicsőségét? Dante, a gibelinizmus felé közeledő Dante, mindjobban érzi, hogy ő e világbirodalmat alkotó rómaiak véréből eredt, és semmi köze a Fiesoléból bevándorolt kalmár csordához, amely száműzte.

És érzi mindjobban a Szellem gőgjét és erejét az anyagi durva erőszakkal szemben. A Szellem szomja nagyobb szomj, hatalma igazabb hatalom minden más szomjnál és hatalomnál. Az emberi Észnek meg kell hódítani a világot, be kell látnia a Teremtés titkaiba : nem látott-e be a pogány Vergiliusz is pusztán ennek az észnek erejével a legnagyobb titokba, a közelgő Megváltás rejtelmébe? Sőt Aquinói Tamás az egész keresztény vallást képes volt az emberi észből, Aristoteles filozófiájának segítségével leszármaztatni.

29.

S a gyámoltalan, bujdosó költő az Ész erejéhez fordul. Felépíti magában az akkori emberi tudás egész épületét, mely Euklides legegyszerűbb axiómáitól a skolasztikus theológia hatalmas rendszere felé, s a Dioskoridesek természetvizsgálataitól az elragadott szentek fantasztikus látomásaihoz ível. Polcán az édes troubadourok helyét Aristoteles arab kommentátorai, Averroes és Avicenna komoly írásai foglalják el. Milyen messze már Beatricétől ! Ha az égből szállott misztikus sugár nem maradt meg a földön : most a földi szellem akar tudásának keskeny lajtorjáján az égig emelkedni. Dante új szerelmes énekeit a Filozófiához írja, Isten leányához : áradó, nehéz canzonékat, Vergiliu-

szon iskolázott nyelvvel, mely a köznyelvbe akarja átvinni a latin költő elfinomodott verszenéjét. A *si*-nyelve, mely eddig csak léha szerelmeket bírt kifejezni, s mihelyt a filozófiáig merészkedett, mint Guido Cavalcantinál, szárazzá és nehézzé vált: most megnemesül és új csillogást nyer.

De hátha félreértik ezeket a nemes énekeket is? A költő értéke leszállt az emberek szemében, s a köznyelven írt szerelmes canzonék nem alkalmasak rá, hogy tekintélyt szerezzenek egy szegény száműzött személyének. Kommentárt ír hát ez énekekhez, fölfedve az értetlen világnak a mély szimbolizmust, mely alattuk lappang. Sőt nagy könyv lesz ebből a kommentárból: belefoglalja az egész filozófiát, az egész világ tudományát, szellemi *kincseskönyv* lesz, mint a Brunettóé. Kitálalja a bölcselet szent kenyerét a szegény emberiségnek, mely anélkül sinylődik; s címül a Platon *Symposion*ának címét választja: *Convito*, azaz *Vendégség, Szeretetvendégség.*

30.

Dante ezt a lassan készülő, nagy könyvet is köznyelven írja, mert a canzonék köznyelven szólnak, s a kommentárnak az ő szolgálatukra kell állania. És közben mindjobban érezi a költő édes anyanyelvének szépségét, rejtett és megvetett kincseit. Szellemének mostani filozófikus elindulásában a nyelvek kérdése is elmélkedés anyaga lesz előtte; mélyen belemerül vizsgálatába, és így kezdi írni azt a latin könyvét, amelynek a címe: *De Vulgari Eloquentia* — a köznyelvi Ékesszólásról — s amelyben a nyelvek eredetétől kezdve egész a római nyelv három leányáig, az *oc, oil* és *si* nyelvekig és költészetükig, sőt az itáliai nyelvjárásokig tárgyalja a kérdést. Ez az első nyelvtörténeti, első modern irodalomtörténeti és poétikai mű az egész világirodalomban; befejezetlenül is valóban korszakalkotó tudományos munka. A tudatos költő műve, aki számára a költészet tudomány is. Leszámol benne nyelvvel és versformákkal, mintegy anyagával és eszközeivel, úgyszintén elődeivel és költőtársaival — szóval mindennel, amit örökölt; hivatalosan elismeri a nagy örökség átvételét, melyet majd oly fényesen fog gazdagítani.

31.

De a tudós munkát újabb bujdosás szakította félbe: Dante nem sokáig maradt Veronában. Bántotta ez a koldusélet: nem akart nagyurak ingyen vendége lenni tovább.

Igy elhagyta a vendéglátó Scaligereket : s lehet, hogy tőlük Padovába ment ; de mindenesetre töltött egy időt Bolognában, s talán igazuk van azoknak, akik azt hiszik, hogy e híres egyetemi városban tanítással tartotta fenn magát. Bizonyos, hogy Itália tájainak és városainak abban a megbűvölően tarka gyorsképgaléríájában, mellyel Dante nagy költeményét mintegy illusztrálja és dokumentálja, Bolognának is jut néhány nagyon életteljes pillanatfelvétel, nemcsak egy megkapó impresszionisztikus utcarészlet — a híres ferdetornyokkal, amiket még ma is láthatunk *(Pok. XXXI. 136.)* — hanem célzás a nyelvjárásra és szokásokra, s némi erkölcsrajz is, nem nagyon kedvező. *(Pok. XVIII. 58.)* A tudós város kapzsiságáról többet beszél Dante mint tudományáról, s az egyetemet csak gúnyos összefüggésben említi, a theológiai szőrszálhasogatásokra célozva, amiket ott tanítanak. *(Pok. XXIII. 142.)* Talán már Bolognában megfogant a költő sorsszerű kiábrándulása az emberi észbe vetett nagy hitéből. Az ész oly könnyen lesz a csalás és csalódás eszköze ! s el lehet mondani, amit Dante el is mond, hogy »az ördög is logikus.« *(Pok. XXVII. 123.)*

Bolognából 1305-ben száműzték a fehéreket és gibelineket. 1306 október 6-án a költő Lunigianában volt. Francesco Malaspina, a leghatalmasabb idevaló úr politikai békeszerződést kötött Luni püspökével, s Dante volt ez ügyben az ügyvivője. Dante ezt az összeköttetést is dátumszerűen megjósoltatja magának a túlvilágon : nagy melegséggel beszélve a Malaspinákról, de meglepő pártatlansággal említvén családi politikájukat, melyért a ház egyik tagja a Purgatóriumban vezekel. Luni neve szintén megjelenik a nagy Költeményben. A költő tesz egy célzást a város politikai hanyatlására, az emberi dolgok mulandóságáról szólva. De ami itt igazán megkaphatta, az a természet volt, a carrarai márványbányák regényes hegyvidéke, hol ő is bizonnyal gyakran merült el ég és föld csodáiba, mint amaz etruszk jós, kiről egyhelyt beszél s

> ki Luni hegyén hol Carrara népe
> irt erdőt — házuk lenn a hegyre hátall —
> lakni a fehér márványok ürébe
> huzódott, honnan csillagot figyelvén
> vagy tengert, semmi gát nem állt elébe.
> *(Pok. XX. 47—51.)*

E bércek aljához talán egy új lobogás, egy kései szerelem emléke is tapad : legalább a *Montanina*hoz, a »hegyvidéki lány«-hoz írt verseket ez időbe helyezik az életrajzírók.

Bizonyos, hogy e tájra többször is visszatért: előbb Casentinóba ment, aztán Forliba, majd ismét Lunigianába. Vad hegyi tájképeket, vízeséssel, forrásokkal, kanyargó folyókkal *(Pok. XXX. 65., Purg. V. 94., XIV. 43.; Pok. XVI. 99.)* portrékat *(Purg. XXIV. 32.)* rögzít költeményébe, mint útja ereklyéit. Kételkedve és nehezen követjük utait, mint a homokba vesztett nyomokat: majd itt, majd ott tünnek föl újra, néha elmosódva, kétesen.

32.

1309 elején a hagyomány szerint Párisban volt. Mohón kereshette ezt a helyet, Bologna mellett a világ másik híres egyetemét, székvárosát filozófiának és theológiának, az Emberi Ész reményeinek és kételyeinek. Itt elevenen éltek a költőt izgató nagy kérdések, egymást érték a filozófiai előadások és hitviták. A *Paradicsom* egy verse gyaníttatja, hogy Dante jelen volt egy hírhedt dispután: még az utcát is megnevezi, ahol az lefolyt, és hangsúlyozza a vita szenvedélyességét. *(Par. X. 137.)* A költő mintegy új szerelmével akarhatott leszámolni. Bár nem volt pénze a doktori fokozatok elnyerésére, mégis reménnyel jött a megénekelt Királynő székvárosába, annak a Filozófiának udvarlására, akit kételyein keresztül is szeret és kíván. De óh minő hölgy ez a Filozófia! Azt hiszed mikor közeledsz feléje, hogy benne fogod megnyugvásodat találni, hogy az ő szerelmével fogod megérteni az élet titkát, a mindenség értelmét. De a büszke hölgy nem elégít ki soha: csak vágyakat ad és aztán hidegen elfordúl; sőt syllogismusaival csak »földre vonja a szellem szárnycsapását«. *(Par. XI. 2—3.)*

Dante mindjobban érzi ezt és szimbolikus szerelmi énekei a büszke nőhöz szólnak, aki soha meg nem hallgatja. Mind tisztábban látja, hogy a filozófiában nem lelhet igaz üdvöt; s új meg új nosztalgiával merül föl lelkében az elvesztett égi sugár, Beatrice képe, s Beatrice most még többet és nagyobbat jelent mint azelőtt. És Dante tudja már, hogy a nagy könyvnek, melyben kora egész filozófiáját akarta összefoglalni, a *Szeretetvendégségé*nek befejezetlenül kell maradnia.

33.

Közben nagy hírek fordítják meg újra e csodálatos életet. Itália nagy üstje kavargott: a francia király, a pápa, a császárság... Mi oka lehetett Szép Fülöpnek öccsét,

Valois Károlyt Toscanába küldeni Dante vesztére — a pápa rendelkezésére, kivel már akkor sem volt jó viszonyban? Azt remélte, hogy Itáliában befolyást biztosítva a római császárságot magának szerezheti meg. A császári trón ismét üres volt; Albert, Habsburgi Rudolf fia, orgyilkos kéznek esett áldozatul; s különben, német ügyeivel lévén elfoglalva, azelőtt sem sokat törődött a római koronával. Itália magában, egység nélkül, örök pártvillongás és belső harc hazája, kész prédája volt minden hatalmaskodónak.

A bujdosó költő ezidőben hagyta el a vajúdó félszigetet; de lelke vitte magával annak fájdalmait és szaggatottságát; már fölébredt benne a hazafinak az az új típusa aki túllát városán s mind nagyobb egységet ölel magához az emberiségből: nem volt többé firenzei csupán, hanem olasz! A mai olaszok nem hiába látják benne az olasz egység első apostolát; s számunkra, kik ma az európai egység gondolatával küzdünk, különösen érdekes nyomon követni ennek az egységgondolatnak fokról-fokra való hódítását e nagy középkori lélekben. A *Purgatórium* VI. éneke a tépett és ezer darabban vérző Itália hatalmas sóhaja az Egység felé, amit csak egy erőskezű császártól remélhet. A halott Sordello, meghallván, hogy Dante is olasz, repesve tárja ki karját feléje: e jelenethez fűzi a költő kifakadását:

Rab Itália, hajh, nyomor tanyája,
kormánytalan hajó vad förgetegben,
világnak nem úrnője csak rimája!
Lám, alig földed szent neve kirebben,
s honfitársát holtan e drága szellem
fogadja testvérénél melegebben
míg élve benned testvér testvér ellen,
kit egy fal övez és egyazon árok,
nincs hogy egymással hadat ne viseljen.
Nyomorúlt! bár szemeddel körbejárod
tengered partját, s mély öledbe nézel,
békével boldog pontod nem találod!
Mit ér hogy féket tett rád gondos ésszel
Justinianus, ha üres a nyerged!
neved annál nagyobb szégyenbe vész el.
Aj, bitang nép, ma is hű lenne lelked
és hagynád Caesart ülni az ülésben,
ha az Isten szavait nem felejted.
Nézd, milyen bokros a paripa! Nézd, nem
tűri fékét, mert nincs sarkantyuzója,
mert te tartod kantárát gyenge kézben!
Óh német Albert, mért szálltál le róla?
Tenéked nem szabadott volna félned
nyerget vetni a bús vadságu lóra.
— — — — — — — — — —

Jőjj, nézz Rómádra, hogy sír, csupa jajban,
özvegyen, árván; s ezt zokogja folyvást:
»Cézárom, miért nem vezetsz a bajban?«
— — — — — — — — — — — —
Itália minden várossa apró
zsarnokkal telve, s új Marcellussá lesz,
ha pártot gyűjthet, minden apró rabló...
(Purg. VI. 76—126.)

Képzelhető, mily türelmetlenséggel tekintett Dante az új császárválasztás elé, mely 1308-ban végre megtörtént. V. Kelemen, a ravasz gascognei, akinek épen elég oka volt átkosan érezni a francia királyság hatalmát, maga vitte ki titkon a választóknál, hogy Szép Fülöp reményei ellen Luxemburgi Henriket ültessék a császári trónra. — VII. Henrik! Mennyi epedés, mennyi várakozás füződik e névhez! A fehérek, a gibelinek, mindazok, akikben égett a lelkesedés a római császárság hagyománya iránt, az elkeseredés a pápaság vagy francia királyság túlkapásai ellen, új Mózesként várták. Dante maga előre megépítve látta székét a Paradicsomban, amelyre hajh! nagyonis hamar rá fog ülni, hamarabb, mint a költő az övére:

Ama nagy trónra, melynek díszein jár
szemed, mivel már a Korona rajta,
előbb mint e Lakzi borából innál,
ül majdan Henrik, kit a földnek ajka
császárnak mond, s ki jön, hogy megjavítsa
Itáliát, bár nem érett az arra...
(Par. XXX. 133—8.)

A császár sokáig váratott magára; a pápa — ki időközben Avignonba költözött s mindjobban Szép Fülöp gyámsága alá került — késleltette a koronázást; Dante úgy érzi, hogy aljasan rászedte a császárt. De végre 1310. szeptemberében megérkezett a hír.

VII. Henrik megindult Róma felé.

34.

S Dante sietett haza Itáliába: sietett császárja elébe! Személyesen üdvözölte az új Vezért, a nép szabadítóját. Remélte, hogy most minden megváltozik, új éra kezdődik s bizonnyal ő is visszatérhet hálátlan szülővárosába. S mintegy az egész olasz világ felelősségét magán érezve, levelet írt Itália összes uralkodóinak és senatorainak, engedelmességre és alávetésre buzdítva őket.

S talán ekkor írta azt a latin könyvet is, *De Monarchia*, melyben filozófiailag megalapozza a Császári Sas isteni

jogait. De több ez a könyv korhoz és helyhez kötött tendenciózus röpiratnál: hatalmas lépése a költőnek — és az emberi léleknek — a Béke és Egység szent gondolata felé, mely soha jobban nem izgatott bennünket mint manap. Dante Monarchiája avulhatatlan politikai utópia, örök álom a világ egybeolvadásáról, az ember testvériségéről. Ebben az álomban, mely szervesen nőtt ki a középkor keresztény életnézetéből, s mégis a 20. század távol reményei felé ível, az egész föld egyetlen birodalom, s amint egy úr van lelkiekben, a pápa, úgy egynek kell lenni világiakban is: ez Róma császára. Mindkettő Istentől van és isteni jogait bizonyítja a világtörténet: így találkozik az eszmény a hagyománnyal. De ugyancsak a történet int hangos szóval, hogy béke és testvériség az emberek között csak úgy lehet, ha egyik hatalom sem avatkozik a másik jogaiba: az Egyház nem vágyik világi uralomra, s a világi erőszak nem korlátozza az Egyház szabadságát.

Rómának, mely a világot nevelte,
két napja volt, mely vezetni az Isten
s a világ útján, fényét szétlövelte.
De fényük egymást kioltotta: mígnem
a pásztorbottal egy kézben a szent Kard
kellett, hogy bénuljanak erejikben,
mert így az egyik a másiktól nem tart!
(Purg. XVI. 106—112.)

Ezért tett rosszat Konstantinus, ki a pápát világi uralommal ajándékozta meg; de rosszat a világi uralkodó is, ki az Egyházat ereje alá akarja hajtani. A két hatalom függetlensége, és a világ államainak egyesülése e két hatalom alatt, biztosítja a testvérharc megszűnését keresztény és keresztény között, azt az Örök Békét, melyet elérni az Ember célja és kötelessége.

35.

De mindezek vágyak és elméletek: a valóság már akkor is máskép festett. Casentinóban meghallotta Dante, hogy a firenzeiek leborulás helyett heves ellenállásra készülnek a császár ellen. E hírre sürgősen Toscana határszélére utazott, mintegy hazája kapujáig, az Arno forrásaihoz, a »megátkozott folyó« mellé, melynek útjáról valóságos kis geográfiai képet rajzol a *Purgatórium* XIV. énekében. Különös geográfia ez, egy száműzött sötét mappájából: eleven kígyóként vonaglik előttünk a »vad víz«, az »átkozott és szerencsétlen Árok«, mérges hajtások bozótjai között,

emberi vadak, disznók, kutyák, farkasok tanyáit érintve. A purgatóriumi lélek, akinek ezt a földrajzi leírást Dante a szájába adja, meg sem meri nevezni az átkozott folyót: borzad a nevétől, mint egy baljós szótól. Ez a lélek éppen annak a Fulcieri da Calbolinak a nagyapja, aki 1302-ben Firenze új podestája lett, s vadul folytatta a fehérek üldözését, melyet előde Dante száműzésével kezdett meg.

Kel unokád már, hogy vadásza légyen
majdan e vadvíz menti farkasoknak ...
(Purg. XIV. 58—9.)

Nem, Danténak nem volt mit remélni ettől a várostól. 1311 március 31-én szenvedélyes levelet intéz szülőföldje polgáraihoz, hevesen korholva őket lázadásukért a császár istenadta tekintélye ellen. A firenzeiek Baldo d'Aguglione reformjával feleltek: mely kizárja Dantét az amnesztiából s megerősíti elítéltetését.

A császár pedig vonakodott a hatalmas Firenze ellen fordulni. Egyelőre a lombard városokat vette sorba. Dante hát április 16-án újabb levelet írt magához VII. Henrikhez címezve. Ebben azt bizonyítja, hogy minden cézár-ellenes rebelliónak főfészke Firenze, s kéri a császárt, hajlítsa útját sürgősen a bűnös város felé.

De Henrik más úton ment Rómába, megkoronáztatta magát egy bíborossal, és csak visszajövet vette útját Firenze alá. Egy hónapig hiába ostromolta a várost. Végreis otthagyta. A következő évben a nápolyi királyság elfoglalására indult; útközben Sienában megbetegedett, s Buonconventóban 1313 aug. 24-én meghalt, fölcserélve e földi császárság trónját avval az égi trónnal, az örök fényrózsában, melyet a költő álmai szántak neki.

36.

Mert a költő ezidőben már építette a paradicsomi trónusokat és méregette a Poklok árkait. Mint annyiunkat, őt is a szerencsétlenség ösztökéje térítette lelkének igazi útjára. Amint élete nagy reményeit egymásután veszni látta, lassankint megértett mindent. Most meglátta életének döntő nagy hibáját: hogy elfeledhette Beatricét, az Égből jött misztikus Sugarat, akiben egyedül találhatott szíve üdvöt és megváltást! Megértette, hogy az ember hiába küzd a maga elszakadt és csip-csup erejével és tudományával: ahhoz, hogy ős célját elérhesse, nyugalmát meglelhesse, hogy *hazataláljon*, segítség kell, egy sugár az Istentől,

amaz ősi Lénytől, akiben szeretettel egyesül mindaz, mit itt a földön szerte elegyülni látunk *(Par. XXXIII. 85—7.)*, akiben minden ellentétek megoldáshoz jutnak. Segítő Sugár kell, nevezzük e Sugarat Vallásnak, Malasztnak, Beatricének, akárminek! Belátta, hogy az ember magában nem tehet és nem tudhat semmit; de e Sugár segítségével megtisztulhat és fölemelkedhetik az Istenig, az Epétől a Mézig. Belátta, hogy a tudomány, a Filozófia is csak úgy szállhat, ha ez égi Erő ad neki szárnyakat.

S megértette, hogy egész élete egy nagy kerülő volt, melyen ez Igazsághoz jutott. De nem felesleges kerülő. A rossz a Jó eszköze. Keresztül kellett mennie minden poklon és megtisztulnia minden Purgatóriumban, míg haza érhetett lelkének Paradicsomába, szegény eltévedt ember, ez Élet erdejéből. Érezte, hogy az emberi tudás és művészet becses vezetője volt e Poklokon és Purgatóriumon át, habár a Paradicsomba csak maga Beatrice vezethette is. Sőt úgy érezte, hogy a pogány Vergiliuszt, kiben ezt a *pusztán emberi* tudást és művészetet megszemélyesítve látta, maga Beatrice küldötte útjába, hogy vezesse a Nagy Kerülőn, addig míg majdan maga az Égi Hölgy át nem veszi a vezetést.

Ez a szimbolikus életrajzi és lírai értelmezése Dante túlvilági útjának, nem valami utólagos magyarázat, nem csupán késői olvasók kisérlete a titokzatos látomás megközelítésére, melynek csírája már a *Vita Nuova* végén megmozdulni látszik. Ez magának a költőnek teljesen tudatos élménye: amit legjobban mutatnak azok a szavak, amiket a Paradicsom földi küszöbjén, a *Divina Commediá* legfontosabb helyén az új szépségben megjelenő Beatricének ad szájába. Beatrice valóságos szimbolikus életrajzát mondja el pár sorban a költőnek, akit Ég kegye tett

erő szerint olyanná az *uj élet*
küszöbjein, hogy jó szokás csirája
benne csodálatos gyümölcsre érhet.
De mennél több hull ég áldása rája,
annál gazosabb lesz a föld, ha rendben
nem művelik, s rossz mag kerül alája.
Egy darabig csak jött amerre mentem.
Fiatal szemem igaz útra vonta,
míg földi arcommal előtte lengtem.
De amikor *második korszakomba*
elértem én és életet cseréltem:
elvált és tőlem máshoz tért naponta.
Amint húsból a szellemig fölértem
és nőtt az erény bennem és a szépség,
láttam, hogy mind kevésbbé hevül értem

és hamis út felé fordítja léptét
csalfa képeit követvén a Jónak
amellyek máshogy adják, mint igérték.
És mitsem ért kikérni titkos szónak
erejét sem, hogy tán álmában intsem:
mert oda se nézett a Sugalónak.
Oly mélyre sülyedt: láttam, ime nincsen
eszköz üdvére más mint megmutatni
a veszett népet az örök bilincsben.
(Purg. XXX. 115—38.)

»Ezért kellett« — folytatja tovább Beatrice — segítségére küldeni azt, »aki idáig fölhozta«. Ezért a veszett népen át, leszállni a világ fenekére, s majd fáradságos erőfeszítéssel fölemelkedni a vezeklés és tisztulás kanyargós meredekjén. S ezért, túlhágva minden földi reményeken és ambíciókon, megérteni az emberi tudás és cselekedet hiúságát; hogy majd kitörhessen a megvető büszkeség diadalmas himnusza a Paradicsomban:

Óh jaj, halandók ezer balga gondja,
okoskodástok garmadára öntvén,
mely szárnyatok csapását földre vonja!
Egyiknek a *vény*, másiknak a *döntvény*
kell, más hatalmat bírni cselre, karra
vágy, más pap lenni, a talárt felöltvén;
rabolni más; más polgári iparra;
van aki húsba kötve és gyönyörbe
gyötrődik; más csak pihenést akarna:
s én minde dolgok nyügét összetörve
Beatricével a magasba szálltam! ...
(Par. XI. 1—11.)

37.

S így történt, hogy Dante abbahagyva földi terveit s tudományos munkáit, visszatért nagy misztikus álmához, melyre annyiszor gondolt, melyet annyiszor elhagyott, s melyben Beatrice dicsőségét egy hatalmas, világot átölelő vízióval készült ünnepelni. Egy nagy kalandos utazás víziójával, a mindenségen át föl az Istenig! Kalandos és fantasztikus az út, mint ama merész felfedezők érdekes utazásai, akik már e században kezdték indítgatni híres hajóikat ismeretlen világrészek felé, mert ébredt már a Kíváncsiságnak az a szellője, ami a hódító Renaissance-ig hajtott. Ez a fantasztikus szellő biztosan ott van a Dante utazásának hajtóerői között. Kiben égett borzongóbb kíváncsiság s szentebb hódításvágy, mint az ő tetterős szellemében? Ám az ő utazása nem-földi utazás. Extatikus túlvilági út az, mint régi látnok barátok jámbor víziói: mert

nem Dante volt az első, aki poklokra szállt. A középkori fantáziának kitaposott útja ez. Dante mégsem a jámbor szerzetesek nyomait követi, s nem valamely önsanyargató hisztériás szentet választ kalauzul. Nem; — hanem Vergiliuszt, aki nem is volt keresztény, s még a kereszténység előtt ereszkedett pogány hősével az Alvilágba, melyet a legősibb és legemberibb fantázia már, kortól és vallástól függetlenül, megszőtt álmaiból, s önnönmagának sötét mélyeiből. És Beatricét, azaz a Szerelmet, akit minden lélek magában hordoz. Az a kereszténység, mely ezeket választja vezérül, nem egy kor vallása, hanem egy léleké; nem is egy léleké: magáé az emberi Léleké.

S az a Túlvilág, ahova e szimbolikus Vergiliusz és Beatrice elvezetnek, nem valami élettől idegen képzelet üres fantazmagóriája. Ellenkezőleg: maga az Élet ez, fölfokozva, sűrítve, mélyítve és megmagasítva, egy másik regiszterben, ennek az innenső, földi világnak hangjaival, képeivel, sőt szagaival és illataival teli, eseményeivel és alakjaival. Ez a fantasztikum az Élet anyagából van szőve és az Életet jelenti. Ha különösnek találná valaki, hogy ily hosszasan beszélvén a *Költőről*, csak ím, a végén szánunk pár oldalt a *Műnek*: azt felelhetjük, hogy minden szavunk a *Divina Commediá*ról szólt, elejétől fogva és akkor is, mikor a költő életének emberi miliőjét s látszólag egészen távoleső történeti gyökereit bontottuk szálakra. Nem volt még mű, mely ennyire az életből nőtt ki s ennyire magát az életet foglalta össze, egy egészen egyéni életet, mindavval, ami ezt az életet alkotta: vagyis mindavval, amit ez a lélek életében látott, hallott, tudott, érzett. Az egész történettel, az egész életrajzzal; a mai irodalomban csak Proust lehetne példa hasonlóra. Igy lesz ez a hatalmas líra egyszersmind a leghatalmasabb epika; nemcsak a fantasztikus utazás epikai kerete teszi azzá, hanem mindaz az életanyag, amiből ez a fantasztikum *épül*, s mindaz az élet, amit *jelent*. A költő élete, és hazájáé és koráé; egyéni és jelenvaló, aktuális élet. Ebben a túlvilágban éppannyi szó esik az élőkről, mint a halottakról. A Paradicsom fényrózsájában már előre elkészítve a Trónok; a gonosz ember lelke (például ama szárd ördögé Branca d'Oriáé) már életében a Pokolra száll, s helyét a földi testben egy ördög foglalja el; a simóniás pápa már várja utódját, kinek súlya alatt majd lejebb kell csúsznia pokoli gödrében. Dante kifogyhatatlan a fantasztikus ürügyekben és ötletekben, melyekkel az aktuális életnek mintegy külsőleg is túlvilági polgárjogot szerez.

A halottak különös látással bírnak, mely tovább is az élethez kapcsolja őket ; az élők sorsa nem ismeretlen s nem közömbös előttük. Imák, emlékek, bánatok, szerelmek láncai nyúlnak át össze-vissza bogózódva ég és föld és pokol között ; s ezeket a láncokat csak a legelvetemültebb gonoszság vagy a legmagasabb extázis szakítja meg, — cinikus nemtörődés vagy rajongó elfeledkezés — mint az embert-emberhez fűző láncokat az életben is. Szóval ez az Isteni Színjáték egyúttal a legteljesebb emberi színjáték, a pokoli bűnök és szennyek naturálizmusától az emberi lélek csodálatos fölemelkedéseinek paradicsomi zenéjéig ívelve, rendkívüli sűrítettségében szinte beláthatatlan gazdagságú és tarkaságú életanyagot ölelve föl, alakok, események végérhetetlen sokaságát, amelyek együtt egyetlen nagy lélek vallomásává, egyetlen szimbolikus és rendeltetéses élet tartalmává szövődnek.

Rendeltetéses és szimbolikus életet mondok, mert ez a véletlen életsors, ez az aktuális eseményhalmaz, ez az egyéni és lírai vallomás, mely Dante fantasztikus utazásának igazi értelme és tartalma — annyira, hogy a Túlvilág költője még legmagasabb szárnyalásában is teljes lelkével, minden idegével bennmarad földi életének és korának szenvedélyeiben, politikai küzdelmeiben s egyéni keserűségeiben, — mégis voltaképp maga is csak illusztrációja és szimboluma valaminek, ami már túl van az egyén sorsán és líráján : mert nemcsak Dante sorsáról van itt szó, hanem az Emberi Lélek sorsáról ez élet útvesztőjében s örök küzdelméről a Megváltás felé. Itt, e rettenetes küzdelemben, melynek halottjai is vannak, — s ezt jelképezi a Pokol — de diadalmasai is ; az emberléleknek ez olthatatlan istenhez-törésében, van a Költeménynek misztikus és metafizikai háttere, s mintegy *titkos értelme*. Ilyenformán Dante élete nem véletlen és egyéni érdekű, hanem szimbolumokkal teljes, rendeltetéses és prófétai élet — mint a mi költőink közt például Adyé — s maga a sokértelmű költemény hármas rétegzettségü szimbolum-épületté válik, mintahogy a költő maga is kijelenti : mert a szószerinti jelentésen kívül, amely egy fantasztikus vízió leírása, van egy történeti — azaz életrajzi és politikai — s emögött még egy harmadik, titkos és szimbolikus jelentése.

Igy mélyebb és bensőbb alapja és kihangzása van annak a misztikus hatású hármas szövésnek, amit Dante hatalmas vers-épületének minden részében és vonatkozásában végigvisz, anélkül, hogy valaha is mechanikussá vagy

fárasztóvá válnék. A nagy költemény természetszerűen tagolódik a szent hármas szám szerint: mert a méltóságteljesen kerekszámú — éppen száz — énekből, egy bevezető éneken túl, 33 jut a Pokolnak, 33 a Purgatóriumnak és 33 a Paradicsomnak. Az énekek megközelítően egyforma hosszúságúak (átlag 140 sor körül; összesen az egész költemény 14.000-nél több) s a hármas szövés lehatol a rímig és strófáig; mert Dante a korabeli költészet gazdag zengésre törekvő formái közül éppen a terzina-formát választja, mely háromsoros strófáin hármas rímeket fon át olyan módon, hogy e strófák vagy terzinák egymásba kapcsolódnak, a rím átmegy egyikből a másikba, s a fonatot seholsem lehet elvágni, egyfolytában fut le az ének végéig. Ez a sűrű, fölbonthatatlan szövés, s ez a szinte geometrikus szisztema külső eszköz a költőnek arra, hogy terhesen gazdag és tarka anyagát, mely egy egész élet, sőt egy egész kor szinte lexikálisan teljes esemény- és tudástömegét foglalja magában, egyetlen, hatalmas, fölbonthatatlan, tömör és architektonikus kompozícióba építhesse, ahol mindennek megvan a maga kimért helye, mindennek ép annyi, amennyi szükséges, alakok, események, plasztikus tömörséggel, egy-egy célzásban megkapják értéküket és szerepüket, minden szó szinte matematikai súllyal bír, semmi sem véletlen, semmi sem képzelhető másutt, mint ép ott, ahol van.

Ezt a külső, szimmetrikus tagolódást s szinte hierarchikus pontosságú elrendezést mintegy belsőleg indokolja s magátólértetődővé teszi a Dante-korabeli skolasztikus theológia racionálista szelleme, mely a hit tételeit az emberi ész rendszerébe iparkodván fogni, a bűnöket és erényeket, s még a túlvilág poklát és egét is, ördögi seregeket és angyali karokat, matematikai és hierarchikus osztályozásnak veti alá. Ez az elvont klasszifikáció Dante költői szellemében vízionárius konkrétságot nyer, a matematika topográfiává jegecedik, s így alkalmazza Dante, először a modern irodalomban, a nagy fantasztikus íróknak azt a módszerét, — Swifttel vagy Poeval kellene összehasonlítani — amely a »nem-ismert tartományokról« a szemtanú és tudós pozitív exaktságával tud beszélni, és egy másik nagy költő szavait idézve,

> a légi semmit állandó alakkal
> lakhellyel és névvel ruházza fel.

Dante Pokla vagy Paradicsoma nem határozatlan ködbe és fénybe vesző birodalmak, mint a Milton-félék: hanem pontosan körülhatárolt, számokkal fölmérhető és részletekben is elképzelhető részei a Térnek, akár egy Wells-regény

színhelyei, a reálitás minden kellékével; s így vetíti a költő a lélek történetének elmosódó állomásait a belső időből mintegy a külső térbe, ahol azok határozott beosztást, világos tagolódást nyernek.

Mégis megőrzi ezt a térbe vetített és matematikailag tagolt konstrukciót a puszta mozaikszerűségtől és sematizáló külsőlegességtől az a hatalmas belső líraiság, mely minden során elömlik, behat nyelvének pórusaiba s ízes zenével itatja szavait. Az *Isteni Színjáték* voltaképen lírai költemény — e nemben legnagyobb a világirodalomban. Az epikai és racionalisztikus kivetítés csak arra szolgál, hogy ezt a líraiságot az ellentét hatalmával s mintegy valami elnyomott belső erő hatásaként annál jobban kihangsúlyozza. Ez a belső líraiság az, mely Dante költeményét különválasztja a világ többi ú. n. »nagy eposzaitól«, azaz »magasztos« költeményeitől, melyek egy-egy nemzeti vagy vallási közösség lelki vagy történeti válságait mintegy kollektív és objektív módon, kívülről nézve fejezik ki. Dante eposza nem ily »kollektív«: ő a saját lelkének belső történetét mondja. Az egyént énekli. De éppen ezáltal lesz műve az *egész emberiség* eposzává, az emberi lélek belső eposzává.

Érthető ha ez a költemény, mely belülről ennyire különbözik minden más eposztól, külső megjelenésében sem követi azt a tradicionális eposzi formát és konstrukciót, amit a nagy eposzköltők a századok folyamán kifejlesztettek s szinte kötelezően hagyományoztak egymásra. Danténál hiába keressük az invokáció, expozíció, enumeráció és divina machina megszokott gépezetét; hőse nem valami »felséges személy«, mint az eposz szabályai kívánnák, hanem maga a költő; a szerelem nem a komor harcokat tarkító epizód benne, hanem maga a »cselekmény« magasztos mélye és lényege; s az egész költemény minden ízében maga a modernség, merészség és újság nagy társai mellett. Ez a modernség kezdődik már magával a nyelvvel és verssel: mert a klaszszikus héroszi versek helyett a modern *köznyelv* rímei csendülnek itt.

Boccaccio azt állítja, hogy Dante eredetileg latin hexameterekben kezdte poémáját: *Ultima regna canam* ... Mikor ezt a szándékát megváltoztatta, evvel nagy történeti cselekedetet vitt végbe: polgárjogot adott a modern, köznyelvi költésben a magas és magasztos zsánernek. Noha az ő célja inkább az ellenkező volt: a saját magasztos költeményében akart polgárjogot adni az alacsonyabb és csöndesebb — szerelmi, kómikus és naturálisztikus hang-

nemeknek. Ezért nevezi költeményét *Komédiá*nak: amihez későbbi korok tisztelete az *Isteni* jelzőt csatolta, mintegy jelezve, hogy az alacsonyabb hangnem bekapcsolása nem ártott meg a Nagy Mű fenségének és szentségének. Dante — aki több ízben maga is szentnek mondja ezt a Komédiát — nyilván *egész* életet akart adni, s azt is adott: leszállva a legmélyebb Pokolig, nem riadva vissza az emberi szennyek és durvaságok legmeztelenebb ábrázolásától sem; de hatalmas ívben szárnyalva föl onnan, s emelve föl magával nyelvét, a lekicsinyelt, modern *köznyelvet* is, a lélek minden purgatóriumi vágyán és küzdelmén át a Paradicsom legétherikusabb zene- és fényáradásába.

Poklon át jutni a mennyekbe! A költemény bevezetése éppen ezt a különös kerülőt igazolja az Élet erdejében eltévedt ember mithoszával, akinek számára nincsen immár egyéb menekülés, mint leereszkedni az erdő legmélyebb barlangjába, a Lélek legrettenetesebb sötétjeibe, s mintegy hősiesen szembefordulva a világ aljával és salakjával, mely megzavarta útját, azon át törni új küzdelem, új remény és a végső Fények felé!

Csak égi Sugár adhatja meg erre az erőt, csak a legnagyobb földi tudás és művészet a segítséget. Az égi Sugár maga a Szerelem, Beatrice, ő küldi Vergiliuszt, a földi tudás képviselőjét, mint Dante kalauzát. S így hatol le a két költő a Pokol földalatti tölcsérébe, mindig mélyebb bűnök és kínok képein keresztül, egész a Föld középpontjáig, amit Dante konkrét fizikai és geometriai fantáziával gondol el, akár valami modern tudományos regény szerzője. A Pokol körei, melyek az emberi léleknek saját bűnéből való tehetetlen kínlódását, megkövesülését és elhalását jelképezik, vad, szennyes, rettenetes és bohózatos jelenetek színhelyei, ahol teljes érvényre jut a középkor groteszk elképzelése. A *Poklot* különös plaszticitása, a lélek legsötétebb mélyeibe való lehatolás, a megvilágítás és árnyékolás hatalmas ereje, a szenvedélyek naturálisztikus rajza, a nyelv kemény, zordon, olykor durva tömörsége a modern, romantikus szellem számára a *Divina Commedia* legnépszerűbb kantikájává tették. Az örök sötétség és örök lázadás birodalma egyúttal az árnyak domborjátékának s a dagadó izmok dacának birodalma, s Dante művészetét e részben a szobrászok művészetéhez szokták hasonlítani.

Egészen más a *Purgatórium* levegője. A földalatti utasok a glóbus túlsó félgömbjén az Óceán titkos szigetére érnek ki, ahol a Purgarórium sziklahegye nyúlik égnek.

E hegy erkélyein, réglátott napfény és új csillagok alatt, festői meredélyek ormain s pihentető virágos völgyeken át, kinyílnak a színek virágai, melyek a Pokol éjjelében elrejtőztek ; a szobrász után a piktor dolgozik itt, fínom ecset, árnyalatos és tarka paletta. A győzni-kezdő élet színei, a küzdelmes és reménykedő emberiség palettája. A *Purgatórium* a legemberibb része a nagy költeménynek. A Szabadság országa ez, s az emberi léleknek szent lehetőségét példázza : fáradságos küzdelemmel felülemelkedni a földi szennyeken, melyek a Pokolba, a végső Rabság országába, húznak alá. A Purgatórium kínok és remények helye, mint maga az élet. A saját bűneibe bonyolult, megsúlyosodott lélek nehezen mássza a szent hegy utait. De a tetőn a Földi Paradicsom várja, Ádám és Éva egykori lakhelye, az elvesztett ártatlanság kertje. Ott megkapja a felejtés és jobbemlékezés italait. S onnan majd az egekbe szállhat, a Mennyei Paradicsom felé. Édennek e csodás küszöbein, a mennybemutató bérc csúcsán, a *Purgatórium* végső énekeiben, emelkedik a szent költemény is csúcspontjára, egy csodás víziót vezetve a lélek elé, nyelv és képzelet páratlan színpompájában ; ez a vízió az Égi Sugár diadalmenetét szimbolizálja az emberek közt, a Bűnbeesés kertjének varázsos miliőjében ; próféták és evangelisták vezetik a Menetet, s az Egyház diadalszekeréből Beatrice száll ki . . . Igy lesz a költő fantáziájában a legmagasabb égi és földi dolgok középpontja a Szerelem, a saját szerelme, mely átvéve a vezetést a profán Vergiliusztól, elhagyja a földet s a menny zengő szféráiba röpíti.

Ha a *Pokol* művészetét a plasztikával, a *Purgatórium*-ét a pikturával hasonlítják : a *Paradicsom*-nak a muzsika az analógiája. Az utolsó kantika csupa fény és zene. De lelki fény és lelki zene, nem a külvilág képeiből, hanem a lélek saját elmélyedéséből szublimálva : Filozófiából és Vallásból. A költő — mint a Lélek — fokozatosan veti le az érzékek nyügeit, hogy ez étherikus világba emelkedjék, túl már a színeken és történéseken. A *Paradicsom* a *Divina Commedia*-nak legnehezebb része. A középkori filozófiának legmagasabb fölemelkedései olvadnak itt szárnyaló poézissé ; s megértésük lehetetlen annak számára, kiben nem él a Gondolat türelme s izgalma. Tartalmuk olykor visszariaszt : a kérdések, melyeket Dante kora a legégetőbb bölcseleti problémáknak látott, ma semmiseknek tünnek föl — első pillanatra ; de hántsd le a száratag héjat : tartós és tartalmas magra lelsz. Örök dolgokhoz érsz, melyekhez képest a te

korod sem fontosabb, mint a Középkor. S csodálatos lépcsőkön át érkezel mindig nagyobb fénybe és zenébe, míg végre, minden egeken túl, a mindent befoglaló Empyreumba jutsz, a nagy Fényrózsa s az Isten trónja elé ; s a költemény az istenlátás rajzának kábító kisérletével ér véget, mely mint a napbanézés . . . Dante egyetlen szóval sem jelzi visszatértét a földi világba, fölébredését a nagy Vízióból : az elrőpített nyíl az Ég magasában eltűnik szemünk elől.

38.

De csak mégis vissza kellett térni a földre, sápadtan, sötéten, égő szemekkel, »több évre soványan« a nagy utazástól : mintahogy egy Boccacció-féle anekdota meséli, az öreg asszonyról szólva, aki Dante láttára rémülten csapta össze kezeit :

— Látszik is rajta, hogy megjárta a Poklot !

Ha nem a túlvilágét : az életnek poklát bizonnyal megjárta. A hagyomány azt tartja, hogy Henrik halála után a Santa Croce de Fonte Avellana nevű klastromba, Gubbióhoz közel, egy idegen zarándok érkezett, kopott, szegényes öltözetben, külső és belső megtörtség jeleivel, s mikor a barátok szánakozva kérdezték, mit keres zárdájukban, ezt az egyetlen szót felelte :

— Békét !

Energiája mindazonáltal nem törött meg, cselekvésvágya nem aludt ki egészen. Mikor 1314 áprilisában meghalt V. Kelemen, az avignoni pápa, Dante levélben hívta föl a bíborosokat, hogy olasz pápát válasszanak : szabadítsák föl az Egyházat a világi erőszak járma alól ; s legalább a pápaság kerüljön vissza Rómába, ha a másik nagy Fény, a császárság kihúnyt. De az új pápa is francia lett ; s így semmisültek meg egymásután a költő más újabb reményei is. Pedig reményekben nem volt hiány. Júniusban a híres kapitány, Ugguccione della Faggiuola, hatalmába kerítette Luccát és hadra készült Firenze ellen. Ekkor Dante is hozzá ment ; s megérte azt a fájdalmas vigaszt, hogy Ugguccione 1315 aug. 29-én megverte polgártársait, s Firenzére gyász borult.

A költőt Luccában érhette ez a hír. Lucca rosszerkölcsű város volt : legalább Dante így mutatja be, korrupt tanácsuraival, babonás szentképével, szabad fürdejével a Serchióban. De költőnk egy ifjú nemes nőre talált benne, akinek neve *Gentucca*, mindig drága maradt : ezt a nevet susogja Buonagiunta, a luccai troubadour, holtan és jósajakkal Dante fülébe, mikor a Purgatórium utjain találkozik vele :

»Él már a Hölgy, és hordja még a pártát«
— kezdte — »ki majd áldatni fogja véled
városomat, bár mások nem is áldják.«
(Purg. XXIV. 43—5.)

Szerelem volt-e ez? A valószínűség inkább nyugodt és ideális barátságra vall. A költő már túl van ifjúságán, megtört, komor ember, s Beatricének, a nagy, szimbolikus Beatricének hű imádója. De gyötrött szívének jól esett mégegyszer gyöngéd szeretetre lelni e világban.

A luccai nyugalom és remény azonban nem sokáig tartott. 1316 áprilisában, Uguccione csillaga lehanyatlott: Luccából is elűzték, s Danténak vele kellett elhagynia a várost. Talán ekkor ment Bolognába tanítani? Egy bizonyos, hogy utolsó éveit Ravennában tölti. Itt a Polenták uralkodnak, meggyökerezett, biztos uralommal, mely a szomszéd városokra is kiterjed:

Ravenna áll ma is, mint álla régen.
Polenta sassa úgy megfészkel ottan,
hogy szárnya Cerviát megvédi szépen.
(Pok. XXVII. 40—2.)

39.

Dantét Guido Novello da Polenta látta vendégül, unokája annak a Francesca da Rimininek, akinek tragikus szerelmét a *Divina Commedia* egyik legszebb és legnépszerűbb epizódja örökítette meg. Talán itt is tanított Dante, mint némelyek föltételezik; mindenesetre főleg nagy művének élt. A Költemény egyes részei kezdtek ismeretessé válni a kortársak között, a készülő alkotás híre szárnyra kelt. Dante bizonnyal érezte a hatást, mely a csodálatos szavak nyomán támadt. A száműzött, kinek politikai kisérletei mind oly balul ütöttek ki, kezdte már szövögetni az újabb reményt: hátha a Szent Dal nyitja meg előtte a »drága karám« kegyetlen kapuit? Mindenesetre a költői dicsőséget igérte magának. Dante jól ismerte műve értékét: s nem halt ki belőle szellemének eredendő gőgje. Említettük, hogy a Szerelem bűnei mellett ez a bűn az, a Gőg, mely leginkább terhessé teszi purgatóriumi útját; míg az Irigység erkélyén könnyen és gyorsan halad át, mert költői kiválóságának biztos tudata minden irigység fölé emelte lelkét. Csak a legnagyobb szellemekkel érez rokonságot. A *Pokol* negyedik énekében az öt fő antik költő csoportja, élén Homérosszal, nyájasan és egyenrangúként fogadja őt:

És megtisztelni engem minden eszközt
megragadtak, maguk közé bevéve,
hogy hatodik lettem ily szellemek közt!
(Pok. IV. 100—2.)

Dante érezte, hogy visszaadott valamit a világnak, ami az antik világ bukásával szinte örökre elveszettnek látszott: a Nagy Költészetet. Igy érezték ezt mások is, többen, kortársai. Johannes de Vergilio, híres bolognai humanista professzor, aki nevét is a Vergiliuszért való rajongásból szerezte, 1319-ben latin verseket intézett hozzá, meghíván őt Bolognába, a Szellem olaszföldi metropolisába, s dicsőítő szavakkal illetve a szent *Komédiát*: noha fáj neki, hogy ez a hatalmas költemény nem latinul készül. Dante szintén latinul és Vergiliusz stílusában írt *Eklógák*kal felel; de válaszát nem a régi dicső Rómához, hanem a hálátlan modern Firenzéhez vonzó nosztalgia diktálja: mert nem akar ő költői babérokat szerezni a tudós Bolognában, se sehol másutt, csak hazájában, hazájában.

40.

Reményei most sem teljesedtek: egész művét életében meg sem ismerhették, s Firenze sohasem nyitotta meg a száműzött előtt kapuit. A *Divina Commédiát* csak halála előtt nagyon kevéssel fejezhette be: mintha a munkával együtt szakadt volna meg élete is. Utolsó évei nyugalmasak voltak. Hazájából eljöttek hozzá fiai, Péter és Jakab, akik művének első kommentátorai lettek. Eljött kedves leánya is, aki nevét Beatricétől nyerte, s aki később kolostorba vonult. Ravennát többé alig hagyhatta el hoszszabb időre. Lehet, hogy közben ellátogatott Veronába Can Grandéhoz, akitől annyit várt. Alkalmasint neki akarta ajánlani a *Paradicsom*ot, s hosszú levelet írt ez ügyben hozzá. 1321-ben vendéggazdájának, Guido Novellónak, politikai bonyodalmai voltak a velenceiekkel, s Dantét küldte követségbe, hogy békét szerezzen. Visszatérve az ötvenhatéves költő megbetegedett, s szeptember 13-ika és 14-ike közti éjen meghalt. A *Paradicsom* utolsó énekeinek kéziratát halála után lelték meg, s fiai vették gondjaikba.

Dante ma is Ravennában pihen: a kegyetlen Firenze hiába kérte vissza a holttestet. A virágváros pantheonjában csak egy üres sarkophag hirdeti legnagyobb fiának emlékét. A száműzött csontjait idegen part őrzi. S a költő sírfelirata a nagy theologust ünnepli hüvösen:

Theologus Dantes nullius dogmatis expers . . .

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

POKOL

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ ÉNEK

A sötét erdőben

Az emberélet útjának felén
egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz útat nem lelém.
Ó szörnyü elbeszélni mi van ottan,
s milyen e sűrü, kúsza, vad vadon:
már rágondolva reszketek legottan.
A halál sem sokkal rosszabb, tudom.
De hogy megértsd a Jót, mit ott találtam,
hallanod kell, mit láttam az uton.
Akkortájt olyan álmodozva jártam:
nem is tudom, hogyan kerültem arra,
csak a jó útról valahogy leszálltam.
De mikor rábukkantam egy hegyaljra,
hol véget ért a völgy, mély, mint a pince,
melyben felébredt lelkem aggodalma,
a hegyre néztem s láttam, hogy gerince
már a csillag fényébe öltözött,
mely másnak drága vezetője, kincse.
Igy bátorságom kissé visszajött,
mely távol volt szivemből teljes éjjel,
melyet töltöttem annyi kín között.
És mint ki tengerről jött, sok veszéllyel,
amint kiért lihegve, visszafordul,
még egyszer a vad vízen nézni széllyel:
úgy lelkem, még remegve borzalomtul
végignézett a kiállt úton újra,
melyen még élve senkisem jutott túl.

[1] *1300. nagycsütörtökén éjjel.* Dante 35 éves.
[2] Életrajz 18., 27.
[16] Reggel. A hegy: az erény.
[17] Ez a csillag: a Nap.

Majd fáradt testemet kissé kifujva
megint megindulék a puszta lejtőn,
mindég alsóbb lábam feszítve súlyra.
És im, amint meredni kezde lejtőm,
egy fürge, könnyü párduc tünt elémbe
szép foltos bőrrel, csábosan, megejtőn.
S nem tágított utamból tarka képe,
inkább elzárta s úgy előmbe hágott,
hogy futni fordultam már, visszalépve.
De hajnal aranyozta a világot
s feljött a nap azon csillagsereggel,
mely véle volt, midőn e szép csodákat
megmozdítá Isten az első reggel:
úgy hogy nekem reményt az ellenségre
vínom párduccal s tarka szörnyeteggel
adott az óra s évszak édessége:
de jaj! a félelem megint leláncolt,
feltünvén egy oroszlán szörnyü képe:
mely emelt fővel közeledni látszott
s dühös éhséggel zsákmányát kereste,
úgy hogy a lég tőle remegni látszott.
S egy nőstényfarkas, melynek vézna teste
terhesnek tünt föl minden céda vággyal
s ki miatt lőn már annyi népnek veszte.
Ez megbénított olyan bénasággal,
hogy elvesztém a magasság reményét
a láttából eredő gyávasággal.
És mint ki lesné kocka nyereményét
ha jő a pillanat mely vakra forgat,
búsan átkozza játékos merényét:
olyanná tőn engem e nyugtalan vad,
mely újra elűzött a magasságtól
ama vidékre, ahol a nap hallgat.
És míg igy én, távol a napvilágtól
tépődtem: im valakit mintha látnék:
rekedtnek tünt fel hosszú némaságtól.
Jött a nagy pusztában; s én rákiálték
amint megláttam: »Könyörülj meg rajtam,
akárki vagy, igaz ember vagy árnyék!«

[32] A kéjvágy: Firenze. Életrajz 18., 27.
[45] Az erőszak: a francia királyság. Életrajz 27.
[49] A kapzsiság: a pápai uralom. Életrajz 27.

Felelt: »Nem ember, ember régen voltam.
Szüleim Mantovából mindaketten
lombardok voltak: de már rég megholtam.
Bár későcskén, *sub Julio* születtem,
jó Augusztus alatt Rómában éltem,
hívén a régi, hazug istenekben.
Költő valék és versben elregéltem,
mint menekült, míg nagy Ilion égett,
Anchises jámbor magzata az éjben.
De mondd, mi hajt a völgybe vissza téged?
Mért nem törekszel fel a szép halomra,
melyen kivül nem lelhetsz üdvösséget?«
»Vergiliusz vagy hát s ajkadról omla
ama hatalmas ének égi víze?«
feleltem s szégyen szállt a homlokomra.
»Ó minden költők dicsősége, dísze,
ki könyved oly buzgón szereti régen,
legyen mostan kegyedben némi része.
Mesterem, mintaképem vagy te nékem,
te vagy csupán, kitől örökbe kaptam
a zengzetes szót, mely ma büszkeségem.
Látod előttem milyen szörnyü vad van.
védj tőle híres bölcs, mert szembeszállni . . .
vérem remeg a puszta gondolatban!« —
»Tenéked másik úton kell ma járni,«
felelt midőn meglátta, hogy sirok,
»ha nem akarsz e vad helyen megállni:
Mert ez a szörny, kitől könnyed csorog,
útjába állna, bárki közelednék,
úgy hogy halála lenne e birok.
És oly gonosz, hogy sohse csöndesednék,
rossz vágyának sohsem elég a kár
s evés után csak annál éhesebb még.
Sok állat van, kihez nősténynek áll
és még több fog ennekutána lenni,
míg eljő, ki megölje, az Agár.

[70] Azaz Julius Caesar alatt.
[73] Vergiliusz, Augusztus udvari költője. Életrajz 28.
[73-75] Főművében, az *Aeneis*ben. Aeneas, Anchises fia, az égő Trójából menekülve megalapította Rómát, s őse lett az első római császárnak, Augusztusnak.
[102] Can Grande. Életrajz 27., 40.

Ez nem kiván földet, sem ércet enni,
hanem erényt, bölcsességet, szerelmet
s Feltro s Feltro között fog megjelenni.
Itáliának üdvöt hoz s kegyelmet,
kiért harcolt Turnus s a szűz Camilla
s Euryalus és Nisus, társa mellett.
Minden városon által űzi, vijja
e rossz vadat, míg a pokolba szálland
honnét az ős irigység fényre hívta.
Miért is úgy hiszem, javadra váland,
ha most követsz és az én vezetésem
utat neked az örök helyre tárand,
hol elszorúlsz majd annyi szenvedésen,
láttán a sok keserves antik árnynak
s az új halált kivánó bús nyögésen.
Onnan azokhoz mégy, kik bízva várnak
a tűzben is, mert egykor, úgy remélik,
— bármikor, — a boldog seregbe szállnak.
S ha te is vágysz felhágni majd az égig,
lesz egy lélek, ki méltóbb nálam arra,
vele hagylak, nem kísérhetlek végig.
Mert a Császár, kinek fenn áll hatalma,
általam (mert törvénye ellen éltem)
nem engedi, hogy nyílna birodalma.
Úr mindenütt s ott kormányoz az égben,
ó boldog, kit oda választ az üdvre,
hol városában ül királyi székben!«
S én szóltam: »Költő, kérlek könyörögve
azon Istenre, kit te nem ismertél,
hogy ne jussak ennyi kínra se többre,
hogy ahova igérted, elvezetnél.
hogy lássam a szent Péter kapuját
s a szörnyü jajt a kárhozott seregnél.«
Elindult és én követtem nyomát.

[105] Helyesebben Feltre és Montefeltro, Can Grande területének határai.

[107-108] Turnus, Aeneas ellenfele; Camilla, az amazon; Nisus és Euryalus, a két jóbarát: Vergiliusz hősei.

[125-126] Aki pogány volt, nem léphet a Paradicsomba.

MÁSODIK ÉNEK

Vergiliusz és Beatrice

Eltávozott a nap, megjött az éjjel
s a földi lelkek fáradalma, búja
enyhén oszlott a barna légbe széjjel.
Csak én magam készültem háborúra
a szánalommal épúgy, mint az úttal,
melyet emlékem híven rajzol újra.
Ó Múzsa, nagy szellem, tiéd ez új dal,
ó lélek, aki írod, amit láttam,
nemességed elválik majd ezúttal!
Kezdém: »Ó költő, vezető barátom!
vizsgáld erőmet, vajjon tehetős-e,
mielőtt útra mernéd bízni bátran.
Te regélted, hogy Silviusnak őse
még mint romlandó testnek viselője
lett halhatatlan dolgok ismerőse:
azért, ha a gonoszság Gyűlölője
kegyelte őt elgondolván, ki és mi,
és hogy mily nagy hatás árad ki tőle,
azt nem méltatlan emberészbe vésni,
mert az Istennek fenn az égi honban
Róma atyjául őt tetszett kinézni.
Amely s aki — hogy a valót kimondjam —
örőktől voltak rendelve a helyre,
hol nagy Péter utóda ül a trónban.
S oly dolgokat látott utján, (amelyre
éneket mondtál), melyekből kisarjadt
a pápa dísze, s az ő győzedelme,
Aztán e tájra szállt még, hogy bizalmat
adjon, a Választott Edény, a hitre,
amely az üdvnek útján első harmat.
De én, hogy menjek? Engemet ki hitt le?
nem vagyok Aeneas, se Pál, se lélek
kit én vagy bárki méltónak tekintne.

[13-15] Silvius őse Aeneas. Alvilági útját megírta Vergiliusz, költői mintát nyujtva evvel Danténak is. (Életrajz 37; l. 59. oldal.)
[29] A Biblia Szent Pált nevezi az Úr választott edényének. Ő is járt már élve a túlvilágon.

Azért, ha mégis ilyen útra térek,
félek, hogy balga lennék, balga bátor.
Bölcs vagy; megértesz jobban, mint beszélek.«
S mint kit tervében újabb terve gátol
s amit előbb akart, most nem akarja,
úgy, hogy egészen eláll szándokától:
úgy néztem én fel e setét hegyaljra:
új fontolás emésztvén vágyamat meg,
melynek oly gyors volt első diadalma.
»Ha jól értettem fontoló szavad meg«, —
felelt a nagyszivű költőnek árnya —
»lelkedben téged gyávaság ragadt meg.
melynek az embert meg-megcsapja szárnya,
hogy tisztes szándokától visszaretten,
mint félős bestiát ijeszti álma.
Hogy hát ez urrá ne legyen szivedben,
elmondom, mit hallottam, ami rábirt,
hogy megsajnáltalak és idejöttem.
A *lebegők* közt voltam mostanáig
s egy üdvözült hölgy szólított, felém jött,
oly szép, hogy kértem, parancsolna bármit.
Csillagnál jobban csillagszeme fénylett
s beszélni kezdett halkan, csupa kellem,
szavában angyalok zenéje rémlett:
»Ó szolgálatkész mantuai szellem,
kinek a híred áll még a világon
s megáll, míg a világ lesz, bármi ellen:
sors üldözöttje, nékem jóbarátom
áll, gátolva az útján, puszta partnál,
hogy gyáván már-már megfordulni látom.
S félek, hogy tévelygésben oly zavart már
az után, mit hallék az égben róla,
hogy segítségre vágyam késve hajt már.
De menj! talán majd ád az ékes szóra,
menj! amivel csak mentséget remélhet,
segítsd s szívemnek légy vigasztalója.
Beatrice vagyok ki menni kérlek,
jöttem, ahova vágyom visszatérni,
szerelem hitt le s teszi, hogy beszéljek.

[52] A Pokol tornácában. A *lebegők* nem bűnösek, de nincsenek megkeresztelve, s így nem juthatnak a Mennybe.
[70] Életrajz 36.

Gyakran foglak majd tégedet dicsérni,
ha majd megint az Úr elébe térek.«
Elnémult akkor s én kezdtem beszélni:
»Erénynek hölgye, kinek egy erényed
teszi, hogy fajunk fölülmúlja minden
tartalmát az ég legszükebb körének.
parancsod olyan gyönyörnek tekintem,
hogy itt *későnek* tetszenék a *kész;*
szükség arról többet beszélni nincsen.
De mondd, hogyan lehet, hogy mitse félsz
e mély középpontig *onnan* leszállni,
ahova vágyad égve visszanéz?«
»Mert oly buzgón látszol tudásra várni,
elmondom hát« — felelte — »nem titok,
miért nem félek onnan idejárni.
Félni csak oly dolgoktól lehet ok,
amelyeknek hatalmából baj érhet;
másoktól nem, mert ártalmatlanok.
Engem az Isten, Övé a dicséret,
úgy alkotott, hogy kínotok nem érzem,
és lángotok hozzám közel se férhet.
Szent Hölgy ül fönnyen, ki a szenvedésen,
amelyhez küldlek, oly szánalmat érez,
hogy rést ütött a zordon Végezésen.
Ez kérve fordult Lúcia szivéhez,
s szólt: »Segítségért eped egy hived lent:
rád bízom őt, ki annyi sebből vérez«.
Lúcia, ki gyűlöl minden kegyetlent,
jött, ahol ős Rákhelnek állt a széke,
ki mellé engem ültetett kötött rend.
s szólt: »Beatrice, Isten büszkesége,
mért nem segíted azt, ki úgy szeret,
miattad rá se néz a léha népre?
Nem hallod amint sírva kesereg?
nem látod, amint küzd a zord halállal,
hullámban, mely nagyobb mint tengerek!«

[76-78] Csak az erény teszi, hogy az ember minden földi teremtményt fölülmul.
[78] Mely közvetlen a földet veszi körül.
[94] Szűz Mária, a Kegyelem.
[97] Szent Lucia, a Megvilágosodás. Vértanu, kit megvakítottak; most a fény szentje. Dante, mint életírói mondják, különösen tisztelte s hozzáfordult szembajában. (Életrajz 17.) — [101] A bibliai Rákhel

Nincs földön, aki úgy törtetne vállal,
futni a kártól vagy hasznocska végett,
mint én ezt hallva, versenyt a madárral,
jöttem, elhagyva boldog égi széket,
bízván beszéded híres erejében,
mely dicsőség annak ki hall s tenéked.«
Míg így beszélt hozzám fényes szemében
könny csillant meg s fordulva eltakarta
és ez tett gyorssá ide jönni éppen:
és jöttem hozzád, amint ő akarta
és megmentettelek a bestiától.
mely e szép lejtőn útad megzavarta.
Nos hát, mi lesz? Mért, mért állsz itt? mi gátol?
mért hogy szívedben gyávaság a féreg?
mért nem vagy mernibíró, tettre bátor,
miután három ily hölgy, tiszta lélek
gondol ügyedre mennyek udvarában,
s én is szavammal annyi jót igérek?«
Mint kis virág, mely fagyos éjszakában
hajlott és zárt, s mihelyt naptól fehér lett,
nyílva szárán emelkedik magában:
a fáradt virtus bennem úgy feléledt
s a jóra bőlcs merés szivembe szállván,
mint bátor ember kezdtem ily beszédet:
»Ó kegyes, aki könyörül az árván,
s te is, ki hallgatsz rá, ki benned bízik,
igaz szavára rögtön ideszállván!
Szívemben vágyak olyan tüze ízzik
elmenni a vészes uton, szavadra,
hogy első tervem új életre hízik.
Menj! legyünk ketten eggyek akaratra:
te mesterem, parancsolóm, vezérem.«
Igy szóltam. S akkor, ő elől haladva,
indultunk a mélységes erdőszélen.

HARMADIK ÉNEK

A Pokol kapuja

»Én rajtam jutsz a kínnal telt hazába,
én rajtam át oda, hol nincs vigasság,
rajtam a kárhozott nép városába.

Nagy Alkotóm vezette az igazság;
Isten Hatalma emelt égi kénnyel,
az ős Szeretet és a fő Okosság.
Én nem vagyok egykoru semmi lénnyel,
csupán örökkel; s én örökkön állok.
Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!«
E néhány szó setét betükkel állott
magassan ott felírva egy kapúra
s szóltam: »Mester, nem értem, hogy mi áll ott?«
S ő mint tudásnak és a szónak úra:
»Itt el kell hagynod minden törpe gondot
s mint holtra nézned minden földi búra.
Elértük, mit ajkam előre mondott,
ahol meglátod a keserü népet,
a sok gonoszt s eszeveszett bolondot.«
Aztán mutatva vidám, bátor képet
belém is lelket öntött s kézre fogva
velem a titkok bús honába lépett.
Itt sóhajok, sirás és csikorogva
száz zaj hangzott a csillagtalan éjen
hogy könnyem rögtön eleredt csorogva.
Szörnyű szavak, száz nyelven, bőgve mélyen,
rekedt jaj, átok, durva szólamokból
kézcsattogás s vad káromlás, kevélyen,
oly forgót vert e tág örvénytorokból
az örök időktől fekete légben,
minőt a forgószél ver a homokból.
»Mester, mit hallok?« Kérdém, hogy beléptem
s a borzalomtól hajam égre lázadt.
»Milyen nép szenved itten a sötétben?«
És ő felelte: »E szomoru házat
azok nyerik, kik közönyösen éltek
s kiket nem ért dicséret, sem gyalázat;
s az angyalok, kik fellázadni féltek
s hivek sem voltak; csak magukra voltak
lelkükben nincsen sem erény, se vétek.
Az ég elűzte s itten kóborolnak,
mert őket a pokol is szégyenelte:
nem kellettek sem égnek, sem pokolnak.«
»Mester s mely kín ez, mely őket leverte?
hogy ilyen gyászos jajgatásra kelnek?«
»Elmondom néked röviden«, felelte.

»Vak napjaik oly szürkén s tengve telnek
s halniok lehetetlen délibáb,
hogy bármilyen más sorsot irigyelnek.
Hirüket elfeledte a világ,
megveti őket igazság és részvét.
Ne többet róluk: nézd meg s menj tovább!...«
És szemem, amig eltünődve néz szét
egy lobogót lát, mely forogva száll, száll,
mintha félve kerülné pihenését.
Nyomában nagy menet tolongva jár, jár,
annyi, hogy sohse hittem földön járván,
hogy annyit eltiport a zord halál már.
Hogy ráismertem párra, köztük állván
láttam árnyát és megismertem annak,
aki a nagy Lemondást tette gyáván.
Mindjárt tudtam, hogy e csapatba' vannak
gyatrák, akik kedvében járni féltek
Istennek úgy, mint a Boldogtalannak.
E nyomorultak, kik sohasem éltek,
mezítlen voltak s vérük csípve szítták
dongók és darazsak, pokoli férgek.
Vérbarázdával arcukat boríták
s könnyel a vér lábukhoz folyt keverve,
hol undok hernyók nagy mohón fölitták.
S láttam mögöttük, másra is figyelve
egy nagy folyót; néptől nyüzsgött a partja.
S »Mester, engedd meg« — szóltam szót emelve —
»hadd tudjam kik s kinek törvénye hajtja,
hogy úgy tolongnak tulsó partra futni,
amint e rekedt fény itt látnom adja.«
És ő felelt: »Meg fogod rendre tudni,
mihelyt az átkos Acheron folyóra
fogunk ez út végéhez érve jutni.«
Szemem lesütve szégyennel e szóra
némán, amíg elértük ott a partot
mentem, hogy ne legyek háborgatója.

[60] V. Celesztin pápa. Az ő gyáva lemondása juttatta pápaságra VIII. Bonifácot, Dante legnagyobb ellenségét. Életrajz 22.
[77] Az Acheron az alvilág határfolyója.

S im a folyón felénk egy gálya tartott,
rajta egy agg, régi szőrtől fehéren,
s »Jaj nektek, hitvány lelkek!« — igy rivalgott.
»Eget látni már egyik se reméljen.
Jöttem, hogy majd a vizen átkisérlek
tűzbe, fagyba, örök sötétbe mélyen.
S te itt közöttük, élő testü lélek
hordd el magad, távozz e holt seregtül!«
De mikor látta, hogy odébb se térek.
szólt: »Más réven, más útakon keresztül
könnyebb deszkán juthatsz csak átkeléshez,
nem itt én nálam, földi tetemestül.«
De szólt vezérem: »Cháron, mily beszéd ez?
Igy akarják ott, hol szigoru törvény
bármit akarnak — és többet ne kérdezz!«
Szőrös orcája hunyászkodva görbén,
a sápadt víz hajósa megjuházott,
csak szeme körül forgott lángos örvény.
Hanem a lankadt s hússal nem ruházott
lelkek, szinük veszitve, felvacogtak,
mikor a rémes szó fülükbe fázott.
Szidták Istent s szülőiket s zokogtak,
szidták a magvat, helyt, időt, a fajtát,
melyből születtek s létre feljutottak.
Aztán sirás közt elhagyván a sajkát,
visszahuzódtak a partra, mely várja
mindazt, ki Isten ellen nyitja ajkát.
Cháron ördög parázs szemekkel állja
el útjokat és visszaintve nyáját,
ki rest, az evezővel taszigálja.
Mint ősszel a levél elhagyja fáját,
egymásután leválva, míg az ág
a földön látja az egész ruháját:
Ádám rossz magva úgy veti magát
egyenkint el a partról, mint madár, ha
meghallja a madarász cselszavát . . .
És viszi őket a víz szennyes árja
s még nincs idő, hogy túl kompját kikösse
Cháron, emitt már új nép gyűlve várja.

[83] Cháron, az alvilág révésze, a mitológiában és Vergiliusnál is.

»Fiam« — szólt nyájas mesterem eközbe —
»kik nem békültek Istennel halálig,
minden országból itten jönnek össze
s mindannyi készen átkelésre vár itt,
mert az Igazság sarkantyúzza bölcsen,
hogy minden rettegésük vágyra válik.
Jó lélek itten át nem kelhet egy sem,
azért ha Cháron hozzád szólt *mogorván*,
már tudhatod, hogy szava mit jelentsen.«
Hogy bevégzé, a sötét földek orrán
rengés futott át, hogy a borzalomtul
még most is izzadságban fürdik orcám.
Szellő eredt a könnyes partokon túl
s a szellő vörös villámot cikázott,
amely megfosztott minden tudatomtul
s elestem, mint kit ájulás igázott.

NEGYEDIK ÉNEK

A Pokol tornáca

Mély álmom durván szakította széjjel
egy súlyos dörgés, úgy hogy fölütődtem,
mint akit erővel fölráznak éjjel:
s szemem pihenve, föltárult előttem
a táj, s bámulni fektemből felültem,
hogy lássam a helyet, hová vetődtem.
És im, valóban part mögé kerültem:
partjára a fájdalmas völgyü mélynek,
mely dörgéssé gyűjté a jajt körültem.
Mély volt, képmása felleges, nagy éjnek,
belé szögeztem szememet — hiába;
nem láttam semmit, sem végét a térnek.
»Most leszállunk innen a vak világba!« —
kezdé a költő, sápadva, meredten. —
»Elől megyek: lépj lábaim nyomába.«
És én, ki arca színét észrevettem, —
»Hogy jőjjek,« — szóltam — »mikor az, ki másszor
vigaszom volt, maga is visszaretten?«

[7] Ájultában Cháron átvitte.

19 És ő felelt: »Itt annyi lélek gyászol,
kínjuk a szánalmat arcomra festi,
melyet te félelemre magyarázol.
22 Menjünk, mert késés az utat növeszti.« —
S elindult és az első körbe vitt bé,
mely a nagy mélységet gyürűzni kezdi.
25 Hiába volt itt hallgatózni többé:
nem sirt hangos nyögés, csak gyenge sóhaj
reszketteté a levegőt örökké.
28 Kín nélküli fájdalom, csendes óhaj
s bár gyermek, asszony, férfi volt tömérdek,
e nagy tömegben semmi zokogó zaj.
31 A jó mester szólt hozzám: »Meg se kérded,
mily lelkeket látsz itten? Nos, kivánom,
tudd meg, míg tovább mennél: semmi vétek
34 nem volt szivükben; ámde, mert a vámon
nem mentek át, mely kapuja hitednek,
érdemük mind megtörik e hiányon.
37 Mert a kereszténység előtt születtek,
és Istent nem törvény szerint imádták:
és én is tagja vagyok e seregnek!
40 Csak ily hiány, nem más bün vagy zsiványság
okozta vesztünk, ily hiány okozta,
hogy életünk reménytelen kivánság.«
43 Szava szivemet szorítva kinozta,
látva kivált, hogy hány nagy kincsü szellem
lebeg e Tornácban reményefosztva.
46 »Mondd meg, mesterem, mondd meg fejedelmem,« —
kérdeztem, mert biztos akartam lenni
ama hittel, mely győz kétségek ellen; —
49 »Ki tudhat-é innen valaki menni
akár maga, akár más érdemével?«
S ő, ki előtt szavam rejtélye semmi,

[23] A Pokol egy óriás tölcsér a föld középpontja felé keskenyedve; s lefelé mind kisebb erkélyszerű körök gyűrűzik, mind súlyosabb bűnök helyei. Az első kör: a Tornác.

[33-42] A *lebegők*. Semmi kínt sem szenvednek: csak az örök vágyat a kereszténység magasabb szellemi élete után, melyet nem ismernek.

felelt: »Hogy idejöttem, nem sok évvel
utóbb láttam leszállni egy Erőst
fején koronás győzelem jelével.
Kivitte Évát s Ádámot, az őst
s Ábel fiuknak és Noénak árnyát
s Mózest, törvénybölcs, törvénytiszta hőst;
Dávid királyt s Ábrahám pátriárkát,
s Izraelt s atyját, s gyermekeit egybe
és Rákhelt, a megszolgált, drága mátkát,
és mást sokat, ki mind a mennybe megy be;
s előttük még — ezt feltárom ma néked —
teremtett lélek nem jutott a Kegybe.«
Nem álltunk meg, míg mondta e beszédet:
jártuk az erdőt, árnyak éjjelén át
a szellemektől sűrű sűrüséget.
Nem messze volt, hogy útunk némi célját
érjük a csúcson, mikor lángot láttam,
mely legyőzte a homály egy karéját.
Bár ettől még egy kissé messze jártam,
mégis, noha nem láttam az egészet,
láttam, hogy tisztes nép tanyáz e tájban.
»Te kit magasztal tudomány s müvészet,
kiknek jutott itt kegyből ennyi bőség?
kiket különböztet meg így a végzet?«
S felelt: »Hírnevük tette s a dicsőség,
mely korukból korodba visszacsendül,
hogy megtisztelte őket az erős ég.«
S hallám, hogy egy hang, szellem hangja zendül:
»Tiszteljétek a fenkölt dalnokot!
Elszállott árnya hozzánk visszalendül.«
Amint e hang hallgatva elnyugodt,
láttam felém közelgni négy nagy árnyat,
bú s öröm nélkül mindenik nyugodt.
S kezdé jó mesterem: »Ha erre járnak,
nézd meg az elsőt, a kezében szablya
s vezérként követik a többi hármak:

[53] Krisztust, aki halála után »szálla alá poklokra«, s felvitte a mennybe az ótestamentum szentjeit és jámborait. Ők voltak az első üdvözültek. Krisztus előtt senki sem üdvözülhetett.
[60] L. II. ének 101.
[72] Az ókori híresemberek helye. Itt szokott lenni Vergiliusz is.

Homérosz ez, költők legmagasabbja,
gúnyos Horác jön ő utána névleg
s Ovidiusz, s Lukánusz, távolabbra.
Ők is velem viselői a névnek,
mellyel ama *hang* illetett becsülve,
köszöntenek illőn, partján e révnek.«
Igy láttam iskoláját összegyülve
a legmagasabb ének mesterének,
ki többi felett sasként száll, repülve.
Most egymással pár szót beszélgetének
— mesterem nyájasan mosolygott ekközt —
s nyájasan fordultak felém a vének.
És megtisztelni engem minden eszközt
megragadtak, maguk közé bevéve,
hogy hatodik lettem ily szellemek közt.
Igy haladtunk a fényesség elébe,
beszélve, ami elhallgatva szebb most,
mint akkor szebb volt hallva és beszélve.
Ős kastély alá ért a kis sereg most,
mely hétszer van kerítve, mint a börtön,
s melyet körül egy szép kis csörgeteg mos.
Ezen átmentünk, mint a kemény földön;
s átnyitva e bölcsekkel hét kapúkon,
megálltam túl egy réten, üde zöldön.
Itt megakadt szemem nagy férfiúkon
s nőkön, kiknek gyér szavuk zengve szólott,
s lassú szemük elcsüggött mély borúkon.
Innen csoportunk távolabb huzódott.
Értünk magas, nyilt, fényes dombtetőket;
mindent lehetett messze látni jól ott.
Egyenesen a messze zöld mezőket
s mutattak onnan annyi híres árnyat,
hogy most is büszkén mondom: láttam őket!
Láttam Elektrát s kik körötte járnak
Aeneast, Hektort s mint valami héját,
lesni szemét a fegyveres Caesárnak.

[89] Horátius, a szatiraköltő, az első római császár dicsőitője, mint Vergiliusz.

[90] Lukanusz Caesar győzelmének énekese. Ez már a császárság győzelme volt.

[122-126] A történelem és mitológia hírességei közt elvegyülnek Vergiliusz hősei is.

Láttam Camillát és Penthesiléiát
és Latinusszal ülni messze tájban
Laviniát, Aeneas királynéját.
Brutust, aki Tarquint elűzte, láttam
s Lukréciát, Júliát, Marciát,
s Cornéliát, és Saladint, magában.
S jobban kinyitva szemem kapuját,
ott láttam ülni a Tudók vezérét,
hol körben ült a Bölcselő Család.
Mind őt csodálák, mind csak őt dicsérék;
láttam közöttük Plátont, Szókratészt,
kik többieknél közelebb kisérék.
Demokritoszt, ki száműzé az észt,
és Empedoklészt, Anaxagorászt,
Thalészt, Heraklitoszt, Diogenészt,
Zenót, s ki leirt minden kvalitást,
Dioszkorideszt: s Linuszt, Orfeusszal
Tulliuszt s Senecát az etikást;
mérő Euklidészt, Ptolomeusszal
Hippokratészt, Galénuszt, Avicennát
s Averroëszt a Kommentáriussal.
De mindhiába koptatnám a pennát:
sürgetni már érzem a hosszú témát,
s nem lehet mind leírni, mit a szem lát.
A hatos társaság most kétfelé vált,
más útra vezetett a jó vezér itt,
remegő légért hagytuk el a némát,
s oly helyre értünk, hol semmi se fénylik.

[124-125] Lavinia Aeneas neje, Latinus leánya. Camilla és Penthesiléia amazonok (L. I. 107.)

[129] Julia Caesar leánya, Marcia az uticai Cato neje, Cornelia a Gracchusok anyja. E görög-római társaságban Saladin az egyetlen a mohamedán világból.

[131] Aristoteles. Életrajz 28.

[136] Démokritosz szerint a világ észszerűtlen atomok véletlen eredője.

[139-140] Dioszkoridesz könyvet írt a növények »kvalitásairól«.

[141-143] Seneca etikai irányú műveket hagyott ránk. Euklides mértant. Hippokratész és Galénusz orvosok.

[144] Aristotelést kommentálták. Életrajz 29.

ÖTÖDIK ÉNEK

A Szerelem halottjai

Igy másba szálltam át az első körből,
kevesebb hely van kerítve e mással
s annál több fájdalom, mely jajba föltör.
Itt Minos, szörnyü fogcsikorgatással
áll, bűnt kutat, szélén a bemenetnek,
itél, parancsol, farkcsavargatással.
Úgy értem, hogy akik bűnre születnek,
elébe jutva, bűnüket kihírlik,
s ő, ismerője minden csunya tettnek,
nézi, pokolnak mely helyére illik
és annyiszor csavarja körbe farkát,
ahányadik pokol, bünére, nyílik.
Mindég előtte népet látni tarkát
s mind hozzá sorban itéletre tart,
szól, hall, aztán útra készíti sarkát.
»Ó te, kit befogadt e szörnyü part« —
szólt Minos, amint közelébe jöttem,
pihentetvén a szörnyü hivatalt. —
»lásd, hogy jutsz beljebb s kibe bízol itten?
Ne csaljon az meg, hogy a kapu széles.«
És szólt vezérem, ki sohase retten:
»Mit zúgsz? Nincs szavad útja végzetéhez:
igy akarják ott, hol szigoru törvény,
bármit akarnak — és többet ne kérdezz!«
Most kezdődött a mélységből kitörvén
hallani jajgatás; oly helyhez értem,
hol ezer hang sírt, a fület gyötörvén.
Most minden fénytől néma helyhez értem,
mely, mint a tenger a viharba', zúgott,
mint tenger, zúgott, ellenséges szélben.
Pokol szélvésze, mely sohase nyúgodt
itt örvényében vitt sok béna lelket
s gyötörve őket és forgatva búgott.

[3] Mert lefelé a Pokoltölcsér körei szűkülnek.

[4] Krétai király volt, oly igazságos, hogy holta után Zeus az alvilág bírájává tette. A második körben kezdődik a voltaképi bűnök büntetése; azért áll itt a bíró.

Mihelyt csapatjuk az ürhöz közelgett,
vad jajgatásba tört ki s káromolva
Istennek örök erejét, kesergett.
Megtudtam, hogy olyanra háromolna
e büntetés, ki vétkezik a husban
és kéjt keres, bár abból kára volna.
S mint madarak, ha hűvös és borus van
telt tág csapatban szállnak, seregélyek,
úgy itt e szélben, zordban, háborusban,
fel és le, tél-túl leng a sok rossz lélek
s mind tudja jól, hogy többé — nem nyugalmat,
de még csak egy kis enyhülést sem ér meg.
S mint búsan szólva szállnak őszi darvak
légben magukból hosszu sort kötözvén:
úgy sírtak itt ez árnyak únt siralmat,
a mondott forgatagban szállva görbén
és én kérdeztem: »Mester, kik lehetnek,
kiket úgy ostoroz e szennyes örvény?«
És ő felelt: »Vezére e seregnek,
amelyről benned tudni kelt kivánság,
császárnője volt soknyelvű tömegnek.
Míg élt, a bujaságnak járta táncát,
s ezért rendelte: »*illik ami izlik*«,
hogy életének kisebbítse gáncsát.
Ez Semiramis, akit tudniillik
férje Ninus hagyott a trónon hátra,
merre ma szultán birodalma nyílik.
Ott jő, kit Aeneásért ölt a máglya,
mert holt Sychaeus ellen élni lázadt,
utána jő a kéjes Kleopátra.«
Ott volt Heléna, ki miatt csatázott
ádáz kora, ott volt a nagy Achilles,
kit végre is szerelme leigázott.
Láttam Párist, Tristánt s megannyi híres
árnyat ujjal mutatva, mint kinek
szerelme miatt lett halála véres.

[58] Asszír császárnő; híres törvénye: *licitum quod libitum.*
[61] Dido, Vergiliusz hősnője. Aeneusért hűtlen lett férjének, Sychaeusnak hamvaihoz; de Aeneas elhagyta, s Dido bánatában máglyán égette el magát.

És hallva sorban hogy nevezi meg
költőm a régi daliákat, nőket,
érzém, szememben részvétkönny remeg.
És kezdtem: »Mester, ama szeretőket
hadd szólítsam meg, kik ott messze járnak
s úgy látszik, a szél viszi könnyen őket.«
S felelte: »Lesd ki, mikor erre szállnak
és kérjed ama szerelem nevében,
amely röpíti őket — erre várnak.«
Mihelyt a szél közelre hozta szépen,
szóltam hozzájuk: »Ó szomoru lelkek,
jertek felénk, ha Más se tiltja épen.«
Miként a gerle, melyet vágya kerget
száll egyenest a légen át az édes
fészek felé s szárnyat vigan emelget:
úgy e szerelmi pár felénk a vészes
légben elválva Dido csapatától
hálával jött a részvevő beszédhez.
»Ó jóságos lény, nyájasszavu, bátor,
ki eljössz égő legünkbe a földről,
amely még nedves vérünk bíborától:
ha nem volna imánk az égi körtől
elzárva, kérnők, legyen béke rajtad
ki szánod a kínt, mely ajkunkra föltör.
Hallani vágysz vagy szólni akar ajkad?
beszélünk mi, vagy figyelünk igédre,
amig a szél, mint most egy percre, hallgat.
Ott születtünk, ahol a partvidékre
leszáll a Pó és a tengerbe tér meg,
hogy társaival békét lelne végre.
Szerelem, gyenge szívnek könnyü méreg
társamat vágyra bujtá testemért, mely
oly csúf halált halt — rágondolni félek.
Szerelem, szeretettnek szörnyü métely
szivemet is nyilával úgy találta,
hogy látod, itt se hágy keserve még el.

97-106 Francesca da Rimini (életrajz 39). Ravennában született a Po torkolatánál. Paolo férjének, Gianciottónak a testvére volt. Gianciotto meglepte és megölte őket.

Szerelem vitt kettőnket egy halálba,
ki vérünk ontá, azt Kaina várja.«
a gyászos pár ily szavakat kiálta.
S míg hallgaték e gyötröttek szavára,
lenéztem s ajkamon kitört a sóhaj
s a költő kérdé: »Szivedet mi vájja?«
S felelvén néki, mondtam ekkor: »Ó jaj!
Hány édes gondolat vihette őket
a kínos útra, mennyi titkos óhaj!«
S újra megszólítám a szenvedőket
s kezdém: »Francesca, bánatod reám oly
érzéseket hoz, hogy a könny erőtet,
De mondd: a sóhajok korában Ámor
hogyan lett megismerni bátorítód,
minő az édes vágy, a kétes mámor?«
És ő felelt: »Nincs semmi szomorítóbb,
mint emlékezni régi szép időre
nyomorban: ezt jól tudja bölcs tanítód!
De ha oly nagyon vágysz ismerni dőre
vágyunk csiráját, ugy teszek, habozva,
mint aki szól és sír hozzá előre.
Egy nap, miketten, egy könyvet lapozva
olvastunk benne Lancelotto rejtett
szerelméről, nem is gondolva rosszra.
Szemet *ez* gyakran szememen felejtett
s arcunk az olvasásba belesápadt;
de főleg egy pont lett, amely megejtett.
Szent mosolyáról olvasván a vágynak,
mely csak egy csókra szomjazik bolondul,
ez, aki tőlem többet el se válhat,
ajkon csókolt, remegve izgalomtul.
Igy Galeottónk lett a könyv s irója.
Aznap többet nem olvasánk azontúl.«
Amíg az egyik lélek ekként szóla,
a másik, zokogott, hogy úgy éreztem
mint akinek elhal egész valója
és mint valami holttest, földre estem.

[107] Kaina a testvérgyilkosok helye a pokolban. (L. XXXII. ének.)
[128] Lancelot, a mondai Artur király híres vitéze. Királyának feleségét, Guinevrát szerette.
[137] Galeotto volt Lancelot és Guinevra szerelmének pártfogója és kerítője a lovagmondában.

HATODIK ÉNEK

Tivornyák hősei

Feléledvén eszméletem, amellyet
a részvét ájulásig megigézett
a két rokonnak szenvedése mellett,
új szenvedők és újabb szenvedések
tolonganak körém, bármerre járok,
bármerre fordulok, bármerre nézek.
Immár a hűs, harmadik körben állok,
hol súlyos, átkos zápor zúg örökre,
egyformán ejtvén örökös szabályok.
Vaskos jég, piszkos víz és hó pörög le
a sötét légen át és sohse fárad
s mindent rohaszt, ahol leér a rögre,
Cerberusz, egy kegyetlen, cifra állat
ugat három fejével kutyamódra
a népre amely nyakig vízben áll ott.
Szeme vörös, sötét szakálla ronda,
két körmös kéz nőtt rengeteg hasából,
karmolja a lelkeket, falja, bontja.
S ebekként őket nyögeti a zápor,
s testüknek ernyőt testükből csinálnak,
forogva folyton — a nyomoru tábor!
Mikor Cerberusz, a nagy féregállat
meglátott, száját tárta, vicsorogva:
nem volt tagom, melyen szilárdan álljak.
De tárt arasszal mesterem marokba
fogta a földet és teli ökölbül
beleveté a három éh torokba.
Mint az eb, mely éhen ugatva hördül,
elnyugszik, ha a koncra ráereszték,
mert minden harca a falásba törpül:
olyannak e csúf hármas orca tetszék,
Cerberusz ördögé, ki úgy bezugja
a lelkeket, hogy vágyuk a süketség.
Mentünk a nagy árny alatt, mely lerugja
a súlyos záport, s lábunk gyakran hágott
egy-egy embernek látszó ürre: lyukra.

[13] A mitológiai falánk, háromfejű eb. Vergiliusnál is ő az alvilág őre.

Földön hevertek sorban, mint a zsákok,
csak egy volt, aki hirtelen felugrott,
amint előtte elhaladni látott:
»Ó te, ki végigjárod ezt a poklot,
előbb kezdtél, mint én végeztem, élni:
megismered-e, lábad kibe botlott?«
»Talán változtál« — kezdtem én beszélni —
»megváltoztat a szenvedés, ha hosszabb.
Sohsem látottnak tudnálak itélni.
De mondd, ki vagy, s mily végzet ostoroz s szab
e kínos helyre s ilyen lakolásra,
hogy ha van súlyosabb, nincs egy se rosszabb.«
Felelt: »A napos létben honfitársa
voltam városod népének, mely telten
irigységgel, már kész a csordulásra.
Előttetek Ciacco nevet viseltem.
Falánkság káros bűne a nyakamba,
azért látsz itt záporban, záporverten.
És én, bús lélek, nem vagyok magamba,
mert mindezek hasonló kínnal állnak
hasonló bűnért.« — S elnémult a hangja.
És én feleltem: »Ciacco, ez a bánat
úgy súlyosul rám, hogy könnyezni tép,
de mondd, ha tudod, milyen sorsra várhat
a meghasonlott városban a nép?
van-é benn igaz szív? és mondd okát majd,
mért hogy közénk e bomlás átka lép?«
Felelte: »Vív a két párt hosszu párbajt
s majd vérre megy s száműzve lesz az egyik,
melyet a *vadpárt* más vidékre áthajt.
De erről is a dicsőség levedlik:
három év — s a másik győz, erejével
annak, ki átallt szintvallani eddig.
S sokáig jár majd magasan fejével
s az ellenpárt súlyos iga alá jut
s örök sírásban és szégyenben évell.

[52] Az első firenzei Dante túlvilágában. Torkosságáról Boccaccio is mesél *Dekameron*jában.
[64-66] Életrajz 22., 23.
[67] Életrajz 24.
[69] A pápaságnak. Életrajz 22.

Igaz van kettő s nem hajt senki rájuk ;
irigység és fösvénység és kevélység :
minden sziveknek ez három szikrájuk.«
Itt a panasznak szakította végét.
S én szóltam : »Hadd, hogy hallgatód lehessek
és add meg nékem néhány szó kegyét még.
Farinata, s Tegghiaio, oly nemessek
S Rusticucci Jakab, Arrigo, Mosca,
kik életükben mindig jót kerestek,
hol vannak? hogy lelem meg? és mi most a
részük (ezt tudni lelkem vágya sürget) :
ég édessége vagy pokolnak mocska?«
S szólt : »Feketébb lelkek közé kerültek ;
külömböző bűn nyomta mélybe őket :
ha addig szállsz, meglátod merre türnek.
S ha viszontlátod majd az édes földet,
az élőknek ott hozz eszébe jobban.
Nem szólok többet, nem felelek többet.«
Szólván, merev szeme rézsútra lobban
néz egy kissé, aztán fejét leejti
s a többi vakhoz véle visszarokkan.
S vezérem szólt : »Ezt többé föl se kelti,
csak egykor majd az angyal trombitája,
mely a Zord Úr jöttét harsogva jelzi.
Mindnyáját akkor sírja visszavárja
felszedni újra húsát és alakját
s hallgatni az Örök Zugó szavára.«
Igy jártuk lassan át vegyes salakját
az árnyaknak, a zápornak s a jégnek
míg szellemünk jövendő útakat járt.
S én kérdém : »Mester, kínjai e népnek
a nagy itélet után nőni fognak
vagy fogyni fognak, vagy csak ép igy égnek?«

[78] Életrajz 23.

[79] Farinatáról l. életrajz 7., 8. és X. ének. — Tegghiaióról életrajz 8. és XVI. ének.

[80] Rusticucci Jakabról l. XVI. ének. — Arrigo Fifanti és Mosca de'Lamberti résztvettek a Buondelmonte megölésében (Életrajz 5.). L. XXVIII. ének.

[95] Az utolsó ítélet. Arra fölmennek, fölveszik újra testüket, s avval térnek majd ide vissza. (»Testnek feltámadása . . .«)

Szólt: »Tudományod úra e titoknak,
mert megtanít, hogy kínja mint a kéje
több lesz a tökéletesebb dolognak.
Bár ez átkozott nép igaz tökélyre
sohsem jut, attól mindig messze tartott.
túl mint innen, mégis mélyebb a mélye.«
Igy jártuk végig körben ezt a partot
beszélve többet, mint most szóba öltök
s a ponthoz értünk, hol lépcsőzve hajlott.
És itten várt ránk Plútusz, a nagy ördög.

HETEDIK ÉNEK

Pénz és szerencse

»*Pape Satan, pape Satan, aleppe*«
kezdte Plútusz rekedt szava s vezérem,
ki előtt nincs titoknak semmi leple,
a nyájas bölcs szólt vigaszul: »Remélem,
nem sujt le gyávaság; bármily hatalmas
nem tiltja leszállnunk e szirtszegélyen.«
Aztán felfútt ajkára nézve: »Hallgass!
emészd meg bellül magadat dühöddel!« —
kiáltott — »hallgass! istenverte farkas!
Nem oktalan, hogy ez a mélybe jött el:
igy akarják ott, hol boszúlni szállott
szent Mihály harcba a kevély bünökkel.«
Mint a vitorla, mely dagadtan állott,
hanyatt terül, ha árboca lecsuklott,
ugy hullt a földre e dühös vadállat.
S elértük a negyedik számu poklot
metszve a kínos partból egyre többet,
mely a mindenség bűnéből köt bugyrot.
Aj, Isten igazsága! ki tömött meg
kínnal mint láttam s jajjal ennyi partot?
Vagy aj, mért kell így fájni a bünöknek?
Mint mikor víz a vízzel szembezajgott
Charybdis fölött, hab törik a habban
a nép ott, kényszerülve, úgy kavargott

115 A gazdagság istene volt a görögöknél. Ő őrzi a negyedik kört.
1 Ördögnyelven beszél.

és voltak itt, mint máshol, számosabban
üvöltve hozta kétfelől a forgó
mellükön súlyt görgetve nagy darabban.
Összeütődtek, azután gomolygó
lökéssel úgy verődtek vissza hátra
kiáltva: »Mért vagy tékoz?« »Mért kuporgó?«
S az éjnek e forgást befedte sátra
s csapódtak jobbról balra, balról jobbra,
egyre csak szégyendalukat kiáltva.
Aztán magát mindegyik visszadobja
és félkörét megtéve, hátrapattan
s én, kinek szívem elszorult dobogva,
szóltam: »Most mondd meg mester, e csapatban
milyen nép szenved? S vajjon erre balra,
hol mind pilist viselnek, csupa pap van?«
És ő felelt nekem: »Mindannyi balga
kancsaleszű volt első életében
s költekezését nem az ész sugalta.
Hiszen a szavuk erről ugat épen
körük két pontján, hol kettéverődnek,
mint ahogy vétkeztek kétféleképen.
Ezek papok, még a szőrük se nőtt meg
fejük bubján; pápák meg kardinálok
no biz a pénzzel ők sokat vesződnek.«
S én: »Mester, mért hogy köztük nem találok,
kéne pedig találnom, ismerőset,
kik ilyes bűnnel szennyesek valának?«
Felelt: »Hogy téves kételyed legyőzzed:
életük, mely erényt ismerni ronda,
ismertelenné rondította őket.
Verődnek folyton e két régi pontra
és (ki hajatlan, ki csukott marokkal)
ébrednek sírból majd a régi gondra.
Mert rosszul adtak s rosszul dugtak, okkal
hulltak a szép világból e zsivajba,
mely, hogy milyen, nem festem több szavakkal.
Látod, fiam, most mily tünő sohajba
tün a szerencse kincse s szertepattan,
melyért annyian futnak annyi bajba.

28-35 A szizifuszi büntetés a földi kincsek hiábavalóságát példázza.

Mert minden arany, mi a hold alatt van
és volt, nem tudja tenni, hogy e lankadt
árnyakból *egy* nyughasson mozdulatlan.«
»Mester« — feleltem — »a Szerencse, mondtad?
Ki e Szerencse — erre most felelj még, —
hogy így karmában tartja földi jónkat?«
És ő felelte: »Ó tudatlan elmék!
milyen sötétség nehezül tirátok!
Nos szeretném, ha szavam jól figyelnéd.
Az, aki túlra mindenen kilátott,
egeket alkotott s vezért azoknak
és hogy mind mindre vethessen világot,
felosztá fényét egyenlőn a soknak;
de épenúgy rendelt szolgát vezérül
azoknak is, kik e földön ragyognak,
hogy jókor egy nép, egy család kezérül
máséra hajtaná a földi jókat
vakon, nem tudva emberek eszérül.
Igy ha egy nép virul, szomszédja kókad
az ő ítéletét követve, mellyet
épúgy nem sejthetsz, mint füben kigyókat.
Tudásod nem számít végzése mellett,
itél s végrehajt, mint a többi Isten,
kinek amire a hatalma terjed.
Az ő cseréinek nyugvása nincsen,
mert örök törvény hajtja lenni gyorsnak,
mihelyt jön egy új, akit fölsegítsen.
Ő az, kit szóval sokan ostoroznak,
akiknek inkább illenék dicsérni,
igazságtalanul korholva rossznak!
De boldog ő, a gáncs el nem is éri,
a többi Ősi Lénnyel szokta járni
s kerekét vígan kergeti, kiséri.
De most nagyobb kínhoz szállunk le már mi,
lásd, kelt amikor jöttem s most hanyatlik
minden csillag s tilos sokáig állni.«
Átvágtunk a körön a tulsó partig,
át egy forráson, amely felszakadva
magavájta árkában forrva zajlik.

[74] Az Isten láthatatlan angyalok által forgatja az egeket.
[98-99] Fenn a földön nagypéntek után éjfél.

Bibornál jóval sötétebb a habja,
s kiséretében e zavart folyónak
rögös uton szálltunk alacsonyabbra.
Tavat csinál — a neve Styx a tónak —
e bús patak, mihelyt lába alatt van
a partnak, a zordonnak és fakónak
És én itt elmerülve, bámulatban
láttam sáros népet a sáros lében,
mind meztelen s látszólag nagy haragban.
Ütötték egymást — nemcsak kézzel épen,
de fejjel, mellel, lábbal — s még mohóbban
fogakkal tépték — mindenféleképen.
S szólt a jó mester: »Lásd fiam, e tóban
szenved, akin erőt vett a harag;
és bizonyosra veheted valóban,
hogy még több nép sóhajt a víz alatt;
s szemünk megmondja, bárhová figyeljünk,
hogy sóhajukból buborék marad.
S mondják a sárban: »Zordon volt a lelkünk
az édes légben, vidám napsugárban,
mert bellül méla ködöket cipeltünk:
mélázhatunk most a fekete sárban.«
Mondják — vagy inkább gurgulázza torkuk,
mert a fele szó megakad a nyálban.«
A súlyos sárt nagy ívben így tiportuk,
közötte víznek s száraz partoromnak
s szemünk' a sárfalókon szertehordtuk.
S lábához értünk végre egy toronynak.

NYOLCADIK ÉNEK

Dis városa előtt

Ott kezdem el, folytatva, hogy miketten
a nagy torony lábához el sem értünk,
mikor csúcsára néztünk önfeledten,
két lángocskára, amely ott elénk tünt
s melyeknek harmadik felelt jelére
távolabb mintsem szemmel érni véltünk.
S én ránézvén tudásom kútfejére:
»Mit mond e láng? És mit felel a másik?«
— kérdém — »S kik tűzték mindhármat helyére?«

Felelt: »Mi jönni készül, már idáig
látnád a piszkos habokon keresztül,
de látásod a láp gőzébe mállik.«
A húrról, mikor elpattanva rezdül,
nincs vessző, mely oly gyorsan messze szálljon,
mint én egy kis hajókát mindenestül
láttam elénk suhanni át az áron.
Csak egyetlen hajóstól hajtva szállt az,
ki sítt: »Rossz lélek, itt vagy hát a sáron?«
»Flégiász, Flégiász, minek kiáltasz?
Hiába most!« — szólt mesterem haraggal —
»Vigy át és aztán többet úgy sem ártasz.«
Mint egy kicsit fülel, majd vad szavakkal
tör ki, kit egy csaló beszéde bosszant:
úgy tett Flégiász meggyűlt indulattal.
De mesterem beszállott már a rozzant
bárkába s engem is behívott abba
(csak mikor én benn voltam, arra mozzant).
S mihelyt a csónakká vájt fadarabba
beültünk: az velünk megindul, elszáll
merülve jobban, mint szokott, a habba.
S míg igy röpített holt tükrén a rossz ár,
rám szólt a sárból egy alak kikelve:
»Ki vagy te, hogy órád előtt lejössz már?«
»Ó nem maradni jöttem én helyre«
— feleltem — »De hát *te* ki vagy, te piszkos?«
»Látod, egy siró lélek« — szólt felelve.
És én: »Könnyeddel s kínoddal, te mocskos
maradj magadnak — engem mire nézel?
Ismerlek jól bár minden tagod lucskos.«
Ekkor a csónakot megkapta kézzel,
de költőm visszalökve rárikoltott:
»Lódulj a többi ebhez! Mégse mész el?«
Aztán arcon csókolva átkarolt ott
s dicsérve szólt: »Haragos, büszke szellem.
Boldog az asszony, ki méhében hordott!

[19] A Styx haragos révésze, Flégiász, Vergiliusz alvilágában is szerepel. Apollo elszerette lányát, haragjában az istenség ellen lázadt, ezért került ide.

Lám, ez míg élt, dölyfös volt, durva jellem,
emlékét nem diszíti semmi jóság,
azért dühöng most árnya minden ellen.
Hányat tart nagy királynak a lakósság
kik itt fürödnek sárban, mint a disznók
és hagyatékuk átok és adósság!«
És én: »Szeretném, mester, ezt a disznót
egészen e moslékba látni bukva,
mielőtt azt ladikkal végigusznók.«
S ő: »Mielőtt e csónak odajutna,
hol a part látszik, kedved tell, remélem,
mert ez a vágy teljesedésre jut ma.«
S valóban, ezt azonnal meg is érem,
mert a sáros had mind ez egyre fordul,
amiért most is az Urat dicsérem.
»Hajrá! Argenti Filippóra!« — mordul
mindannyi s a bizarr flórenci lélek
fogát saját husába vájja mordul.
S ott hagytuk: többet róla nem mesélek.
De fülem most egyszerre jajszavat hall,
s szemem tágulva a homályba mélyed.
»Fiam« — szólt költőm nyájas indulattal —
»már Dis városa a kődből kifoszlik
szomoru néppel és szigoru haddal.«
S szóltam: »Már látom, mester, ott magaslik,
ott lenn a völgyben sok tornyos mecsettel,
s mintha tűzből jött volna, úgy piroslik.«
És ő: »Vörösre festi lángecsettel
örök tűz, mely belül hevíti, mint e
mélyebb pokolban láthatd tenszemeddel.«
S a mély árokba, mely keríti minde
vigasztalan vidéket, behajózunk
(sánca, mint vasfal, tűnt a szemeimbe).
S előbb egy nagy kerülőt végigúszunk,
aztán egyszer megáll hajónk. »Kiszállni!
Itt a bejárás!« — mondja kalaúzunk.

[48] Ő is firenzei.

[61] Boccaccio mesél róla a *Dekameron*ban. Olyan dölyfös volt, hogy még a lovát is ezüsttel patkoltatta. Innen a neve: Argenti.

[68] Dis, más néven Pluto, a vergiliuszi alvilág királya. Danténál azonos Luciferrel.

S láttam több ezret fenn a kapun állni,
égből esettet, istenigazában
dühöngve, szólva: »Ki mer erre járni,
haláltalan, a halott nép honában?«
És bölcs vezérem intett, hogy szeretne
velük beszélni titkon és magában.
Haragjuk ekkor kissé csendesedve
szóltak: »Te jöjj magad: s ez visszatérjen,
ki oly merészen jött e zord helyekre.
Bolond útján egyedül visszatérjen:
próbálja meg, ha tud! Te itt maradj,
ki átkisérted őt e széles éjen!«
Gondold el olvasó, hogy összefagy
a vér az ilyen átkozott beszédtől:
nem volt reményem visszatérni nagy.
»Ó költő, ki már több mint hét veszélytől
védtél meg, biztonságom visszaadva
és megmentettél annyi zord esélytől,
ne hagyj,« — szóltam — »bajomban megtagadva!
s ha tovább jutni nem lehetne: menjünk
nyomunkon vissza együtt — és szaladva!«
»A gyávaságnak nincsen helye bennünk!« —
szólt, ki vezérelt — »nem veheti senki
utunkat el: oly Úr engedte mennünk!
De várj itt, s fáradt lelkedet pihend ki,
étetve jóreménnyel s bízva bennem.
hogy nem hagylak ez alvilágba veszni.«
Igy elmegy jó atyám és elhagy engem
és én *talánban* maradok kinok közt,
mert *igen* és *nem* küzdenek fejemben.
Nem hallhatám, mit szólt a démonok közt,
de nem soká szólt vélük, mert előle
egyenkint mind elbútt a bástyafok közt,
s becsapták a kaput, elzárva tőle,
ő kinmaradt s látva, hiába vár ott,
ritkás léptekkel hozzám visszatére.
Szeme a földön, szempillája fáradt,
bizalma eltünt és sohajtva mondja:
»Ki tiltja tőlem a szomoru várat?!«

82-83 A kapusördögök: bukott angyalok.

De nékem így: »Lelkem haragja, gondja
ne rémítsen, velem mindent legyőzöl:
nincs őrség, sánc, mely tervemet lerontsa.
Makacskodásuk nem most van először;
kevésbbé titkos kapun is csinálták,
melynek azóta zárja sincs, kigőzöl
E felett láttad a halál irását
s innen indulva jön már, sorba járja
felénk e lejtőn a körök nyilását,
valaki, ki majd ezt is itt kitárja.«

KILENCEDIK ÉNEK

Mennyei segítség

A félelemnek színe, mely elöntött
amint költőm megfordult — tette épen,
hogy ő meg újra bátor arcot öltött.
S megállt, minthogyha fülelne az éjben;
mert a szem gyenge volt ez éjszakában,
e sűrü ködben, e fekete légben.
»Mégis győznünk kell ebben a csatában«,
kezdé — »s ha nem . . . De olyan hölgy igérte . . .!
Be soká várok valakit hiában!«
Jól láttam, amint szavait cserélte
s egyik szót a másikkal eltakarta,
hogy más lett az eleje, más a vége
s félelmet keltett, bár ő nem akarta
s sejtetve a valónál iszonyúbbat,
a csonka szó még lelkem megzavarta.
»E szomorú kagyló mélyébe útat
amaz első körből lelhet-e lélek,
hol nincs kín, csak a vágy unalma úntat?«
kérdém. És ő megértve mit beszélek:
»Ritka bizony, hogy közülünk lemenjen
bárki az útra, melyre én ma térek.

[125] Mikor Krisztus »szálla alá poklokra«; őt már a felső kapunál próbálták visszatartani. L. IV. 52—61. Akkor törtek le a kapuról a zárak.

[127] III. 1—9.

Igaz, nekem már kellett volt lemennem :
Eriktó küldött bűbáj-nyerte jusson,
ki lelket testbe bűvölt vissza könnyen.
Alig jutott még özvegységre húsom,
mikor beküldött ide, hogy egy lélek
Judás köréből általam kijusson.
(Nincsen hely ennél sötétebb, se mélyebb,
sem a legkülső égtől távolabbi)
tudom az útat : nincs ok semmi, félned.
E mocsár, melyből a nagy bűz árad ki,
a kínvárost keríti gyűrűsen be,
hová harc nélkül nem tudunk behatni.«
Mást is beszélt, de nem jut már eszembe,
mert figyelmem egészen elvonódott
az izzócsúcsu nagy toronyra, szembe,
látva három pokoli vén anyót ott,
három fúria vérrel mázolt testén
asszonyi arcot és asszonyi módot.
A derekukat zöld kigyók övezvén,
haj helyett hordtak apró sziszegőket,
halántékukra mélyen leeresztvén.
És ő, ki jól ismerte rég e nőket,
a Könnykirálynő szolgáló leányit :
»A zord Erinnysek« — szólt — »nézd meg őket !
Megéra első (balról kezdve számit),
Jobbról Alektó könnyet önt özönnel,
Középen« — végzé — »Tizifoné áll itt.«
Mellét hasítá mindenik, körömmel
és tenyérrel csapkodta, kiabálván,
hogy költőmhöz simultam, félelemmel.
»Medúza jer ! Legyen belőle bálvány !« —
zúgtak lenézve rám. — »Lám, Thézeusz se
bűnhődött meg, birodalmunkba szállván !«

[23] A thessaliai boszorkány : aki a holttestekbe vissza tudta bűvölni a szellemet. Azért idézte Vergiliuszt, hogy egy lelket fölhívjon számára, egy jóslásban segíteni. A történetet Lucanus, a római költő, meséli el.

[27] Ahol az árulók vannak. L. XXXIV. ének.

[43-45] A fúriák vagy Erinnysek Proserpinának, az alvilág istennőjének, Dis nejének, szolgálói.

[52] Medúza, a Gorgó, tekintetével bárkit kőbálvánnyá változtatott.

[53-54] Thézeusz azért szállt az alvilágba, hogy Proserpinát, akit Dis erővel rabolt el, visszahozza anyjához.

»Fordulj el s szemed eltakarva csukd le,
mert hogyha jő a Gorgó és te látod,
nem tudom, többet felvilágba jutsz-e?«
Igy szólt a mester s maga visszarántott
s szemem előtt, nem bízva a kezemben,
saját kezével fedte a világot.
Ó ti, kik éltek józan értelemben,
lessétek, mily tan látható keresztül,
elfátyolozva különös rimemben!
Most a zavaros habokon keresztül
iszonnyal teljes hang dörgése hallik,
hogy mind a két part tőle összerezdül.
Mint mikor hirtelen szél felmorajlik
az ellenséges forróságon át,
üti az erdőt, fékevesztve zajlik
és tép, ver, visz lombot és koronát,
maga előtt a nagy port hajtja büszkén,
szalajtja a nyájat és pásztorát.
Ekkor szemem feloldta, szólva: »Tüstént
irányozd szemed idegét a régi
tajtékra, hol legsűrübb, sűrü füstként.«
Mint a béka, ha ellensége néki
feltűnik, a nagy kigyó, mind lebúvik,
míg csak a sárnak fenekét nem éri:
ugy láttam, hogy rettenve meglapúl itt
sok ezer lélek Egy előtt, ki gázol
száraz lábbal Styxen át, a kapúig.
Arca előtt balját mozgatva párszor,
a sűrü ködöt úgy hajtotta félre
és nem látszott törődni semmi mással.
Jól láttam, hogy az égből jött segélyre:
és mesteremhez fordultam, ki intett,
hogy nyugton álljak, meghajolva mélyre.
Ah, milyen volt, mily megvető tekintet!
A kapuhoz jött, mely kinyilt előtte
rögtön, amint egy vesszővel legyintett.
»Ó megvetett nép, égnek számüzötte!« —
kezdé, amint a zord küszöbre hágott —
»honnan e gőg, mely lelketekbe nőtt be?
Az örök akarattal szembeszálltok,
amelynek inghatatlan célja törvény
s mely mindig több kínt tudott mérni rátok?

Mit ér a végzettel kocódni dőrén?
Lám Cerberusz kutyátok megtanulta,
nyomát viseli nyaka s álla szőrén.«
Aztán a sáros útra fordul ujra
s elmegy, minket nem méltatván szavára,
mint akinek más lenne gondja-búja,
mint annak, aki körülötte állna;
s mi biztonságban most, a szent szavaktól
megindulánk a vár útjára szállva.
És minden harc nélkül léptünk be akkor.
És én, hogy tudni szomjuságom oltsam,
mi van kerítve e gonosz falaktól,
szemem, amint beléptem, körbehordtam
és láttam kínnal-bajjal teli rónát,
amerre látásommal elhatoltam.
Mint Arlinál hol resten foly a Rhone át
vagy Pólánál, nem messze Quarnerótól,
mely Itáliát zárja s mossa hónát,
a föld egészen tarka a siroktól,
ugy tarkul itt is e föld jobbra-balra,
de itt keservesebb még a kinoktól,
mert a sirokat láng csapkodja, nyalja
s a követ általtüzesíti nyelve:
nincs tűz, mely a vasat izzóbbra marja.
Födele mindenikről leemelve
és vad kesergés zengvén mindenikből,
látszott, mily kínnal lehet öble telve.
»Mester« — szóltam most én kérdezve — »kikből
áll e nép, melyet e sirok temetnek,
s melynek fájó nyögése lelkemig tör?«
És ő felelt: »Megannyi főeretnek
és nyájuk — minden szekta. Nem gondolnád
e sirok milyen népesek lehetnek.
E sirokban megleli zsák a foltját,
több-kevesebb láng izzó nyelve nyalván«
— S miután útunk jobbfelé hajolt át,
mentünk a kínok közt, a nagy fal alján.

[98] Cerberusz ellenállt Thézeusznak, mikor Proserpinát föl akarta hozni. Ezért Herakles, mikor az alvilágba szállt, nyakláncánál fogva hurcolta végig a kutyát a poklon.
[112-115] Arlinál és Polánál római sírok vannak.
[127] Akik nem hittek a halhatatlanságban.

TIZEDIK ÉNEK

Farinata

Most egy mély útnak hajlását követte
e föld bástyái és a kínos ágyak
között a mesterem — és én mögötte.
»Ó bölcs bátorság, ki engem e bágyadt
s gonosz földön vezetsz« — kezdém — »ha tetszik,
szólj, elégítsd ki bennem most a vágyat.
A népet, mely e koporsókban fekszik,
lehet-e látni? Immár felcsapódtak
a födelek s nincs őr közel, se messzibb.«
És ő felelt: »Mind újra elcsukódnak,
ha Jozafátból ide visszatérnek
testükkel, melyek most még fennhagyódtak.
Epikurusznak és minden hivének
lesz temetőjük földi bűnükért ez,
kik azt mondják, hogy testtel vész a lélek.
Azért a vágyad, melyre nézve kérdesz
kielégül, ha e helyet bejártad
s a másik vágyad is, melyet csak *értesz*.«
És én: »Jó mester, titkom nincs irántad,
csak nem akartam nagyon csacska lenni,
amint te is nem egyszer így ajáltad.« —
»Ó toszkán, aki át tudsz élve menni
e lánghazán, s ily ildommal beszélve,
állj meg egy percre e helyen pihenni!
Nyilvánvaló, beszédedből itélve
ama nemes föld nevelt benned polgárt,
melynek tán nagy terhére voltam élve.«
Egy nyílásból, mely egyik sírra szolgált,
hirtelen ily hang jött ki s én ijedten
mesteremhez simultam, aki dorgált:
Dorgált: »Fordulj meg: mit csinálsz? ne rettenj!
Nézd Farinátát: félig már fölugrott
s övétől látható, emelkedetten.«
S szemem szemében, néztem ezt a foglyot,
aki felnyúlt mellével, homlokával,
minthogyha mélyen megvetné a poklot.

[11] Jozafát völgyében lesz az utolsó ítélet. L. VI. 94—99.
[32] Farinátát és történetét l. életrajz 7., 8. és 11. V. ö. VI. 79.

Gyors, kész kézzel vont mesterem magával
sirok közt hozzá s: »Gazdálkodj a szóval!«
szólt, mikor szemben álltam sírlakával.
S amint szemben állok a sírlakóval,
megnéz egy kissé s mintegy megvetően
»Kik voltak őseid?« — kérdezve szólal.
S amint kívánságának engedően
mitsem titkoltam, mindent elbeszéltem,
szemöldökét kissé felvonta tőlem,
s szólt: »Őseimmel és velem, mig éltem,
s pártommal gyakran mertek szembeszállni
s én harcban őket kétszer sem kiméltem.«
»És bár száműzték, s érte őket bármi« —
feleltem — »mindakétszer visszatértek:
az önéi nem tudtak így csinálni!«
Ekkor a nyílt sírból egy más kisértet
látszott felemelkedni, de csak állig:
gondolom, fel nem állt, csak úgy kitérdelt.
Mögém tekintett, mint ki látni vágyik,
nincs-e velem még társ, vagy más kiséret,
majd mint kinek reménye füstbe mállik.
sírva mondá: »Ha e vak tömlöcéjet
így végigjárni biztat büszke lelked,
hol van fiam s mért nem jön szinte véled?«
S feleltem: »Nem a magam lelke kerget:«
ez biztatott itt, ki iránt Gidód
tán megvetés volt, mit szivében rejtett.«
Szavai és e bűntetési mód
előttem már elárulták kilétét,
azért intéztem így, helyén, a szót.
És ő felnyúlva hirtelen: »Hogy értéd?« —
kiáltott — »*Volt?* Nem él már? Sírba rokkant?
Nem érzi már a fénynek édességét?«
Zavarba jöttem... hangom meg se mukkant...
S ő észrevévén, hogy felelni késtem,
hanyatt bukott és többet fel se bukkant.

62-63 Guido Cavalcantiról és az apjáról életrajz 13., 23. Guido megvetette Vergiliuszt: talán megvetett ez a nehéz filozófus-költő minden külső poétai díszt (v. ö. életrajz 29.); talán mint epikureus megvetette Vergiliuszt azért is, mert hitt a túlvilágban.

Most a másik nagy árny sírjára néztem,
ki alattam volt és kinyúlni nem szünt
s nyakát sem billentette, csipejét sem.
»Ha« — szólt folytatva, mit beszélni kezdtünk —
»nem tudtak az enyéim visszatérni,
az jobban fáj, mint hogy e sírba vesztünk.
De ötvenszer sem fog majd visszatérni
ez éj úrnőjének arca az égre,
s meglátod, mily nehéz az: visszatérni!
De úgy juss még föl az édes vidékre,
hogy igazat szólsz: e nép mért haragszik
az enyéimre, mintegy ellenségre?«
Feleltem: »Bosszud tette s szörnyü lakzid,
melytől piros hab folyt az Arbiában,
hogy templomunkban ilyen ima hangzik.«
Fejét megrázta, sóhajtván magában
s szólt: »Ott nem magam voltam és valóban
volt okom menni többiek nyomában.
De magam voltam, hol mindenki szótlan
tűrte a nagy végzést Firenze ellen,
ki nyiltan annak védelmére szóltam.«
»Maradékod nyugalmat sohse leljen,« —
feleltem — »ha kétségem fel nem oldod,
mellyel most bennem elborult a szellem.
Titkát, ha jól hallom, magadba hordod
annak, mit a jövendők árja hoz:
és a jelenre nézve más a dolgod?«
»Úgy látunk, mint kinek a szeme rossz,
közelre nem, távolba jól« — felelte —
»ennyi fényt hágy az Úr, ki ostoroz.
Semmit sem ér az értelmünk közelbe;
s semmit sem tudnánk emberek honárul,
ha más így néha hírt nem hozna helybe.
Most értheted, hogy tudásunk elárvul
és meghal majd, ha jő a végitélet
és a jövendő kapuja bezárul.«
Ekkor bennem hibám tudatra éledt
és szóltam: »Mondd meg amaz elbukottnak,
hogy a fiában fenn még él az élet.

[81] Dante száműzetéséről l. életrajz 24.
[85-93] Életrajz 8.

S ha ajkaim neki nem válaszoltak,
azért volt, mert már kétségek gyötörtek,
amelyek most szavadtól eloszoltak.«
De mesterem már hívott intve, jőjjek,
azért kértem a lelket, hogy siessen
s mondja el kik lakói még e körnek.
Felelte: »Itt én több ezrekkel fekszem.
Többi közt második Frigyes van itten
a bíborossal; többről nem dicsekszem.«
Bebútt sírjába; én pedig siettem
régi költőm után, mert elmaradtam;
de a baljós szavakat nem feledtem.
Költőm elindult s én nyomán haladtam.
És ő egyszerre kérdi: »Mi zavart meg?«
Mire a választ őszintén megadtam.
»Minden szavát lelkedbe vésve tartsd meg,
mely néked rosszat jósol« — mondta bölcsen —
»de most« — és ujját fölemelte — »halld meg:
ha édes fényed fölleled a Hölgyben,
kinek mindent lát drága szeme, tőle
megtudod, mi vár rád a földi völgyben.«
Most balra fordult és mentünk előre,
középre, elhagyván a fal gyürűjét
egy ösvényen, amely egy völgybe dől le,
amely idáig éreztette bűzét.

[119] Életrajz 6.
[120] A *bíboros* Ottaviano degli Ubaldini, egy hitetlen gibelin-pap II. Frigyes korában.
[130] A Hölgy: Beatrice.

TIZENEGYEDIK ÉNEK

A pokol beosztása

A pokoltölcsér beosztása. (A körök lefelé egyre szűkebbek. A legalsó kör a föld centruma.)

Közönyösök a kapunál.

I. *kör.* (Tornác.) Kereszteletlenek.

II. » Szerelemben
III. » Étel-italban
IV. » Pénzben
V. » Indulatban
} mértéktelenek. (Legenyhébb bűn, Dis városán kívül.)

DIS VÁROSA.

(Kárörvendők és baromiságban élők.)

VI. *kör.* Eretnekek, hitetlenek.

VII. » Erőszakosak

1. *gyűrű* felebarátaik
   - személye ellen: zsarnokok, vérengzők.
   - birtoka ellen: rablók.

2. » önmaguk
   - személye ellen: öngyilkosok.
   - birtoka ellen: önnön javaik rongálói.

3. » Isten
   - személye ellen: káromlók.
   - birtoka:
     - a természet ellen: természetellenes kéjelgők (Sodoma).
     - a művészet, mesterség ellen: uzsorások (Caorsa).

VIII. *kör.* Csalók.

IX. » Árulók. (Akik bennük bízókat csalnak meg. Legszűkebb kör, itt székel Dis.)

1 Egy magas part szegélyén lépegetve,
mely állott nagy törött szirtek köréből,
jutottunk még rémségesebb tömegbe.
4 S itt menekülni rothadt légköréből
a bűznek, melyet ez a mély hely onta,
ellenzőt rögtönöztünk födeléből

egy sírnak, melynek fölirása mondta,
»*Anasztáziusz pápát őrzi e szük*
üreg, mert Photinus tévútra vonta.«
»Utunkat itt csak lassan lépve tesszük,
hogy hozzászokjon orrunk némiképen
e szörnyü szaghoz; míg majd föl se vesszük,«
szólt a vezér; s feleltem, kérve szépen:
»Találj valamit, addig is hiában
időnk ne múljon.« »Azt akarom épen.«
»Fiam« — folytatta — »e sziklák honában,
három köröcske van lépcsőzve, mint ez,
amelyet épen elhagyott a lábam.
Kárhozott szellemekkel telve mindez;
de hogy amit majd látsz, megértsd előre,
halld, melyik mért és mely törvény szerint vesz.
Minden, égben-gyülölt bűn célja dőre
bántás; s e bántás módját aki kérdi:
feloszlik ketté, cselre és erőre.
De mert a cselt csupán az ember érti,
a csalókat az Úr jobban gyülölte,
mélyebbre tette, s rájuk több kint mért ki.
Az erőszaktevők az első körbe
vannak osztva; háromfélék lehetnek,
s az első kör három gyürűre görbe.
Istennek, önmagunknak s embereknek
árthat erőnk, magukban s birtokukban,
mint ezt mindjárt nyilt szómból értheted meg.
Az *embereknek* árthatunk *magukban*
halállal és sebekkel; s bitorolva,
rabolva s gyujtogatva *birtokukban.*
A gyilkosok lesznek hát megtorolva,
a vérengzők, a rablók és zsiványok
első gyürűben, mind külön sorolva.
Azután kárt az ember önmagának
erővel és vagyonának tehet még,
s a második helyen hiába bánnak,

8-9 Photinus thessalonikai diákon Akácius eretnekségét követte, s Dante szerint eretnekségre térítette a pápát is, II. Anasztáziuszt (496—498).

kik életüket maguk elvetették:
vidámság helyett voltak szomorúak,
vagyonukat szórták s kockára tették.
Azután erőszakkal még az *Úrat*
sérthetjük megtagadva s káromolva,
s természetet megvetve, s mit az Úr ad.
Azért bélyegzi Sodoma s Caorsa
népét a legszűkebb gyürűnek alja,
s ki Istenét rossz szívvel szóba hozza.
Csalást, amely mindenki lelkét marja,
tehetünk avval, ki ránk bízva néz még,
vagy akinek már bennünk nincs bizalma.
Utóbbi mód csak olyan kapcsot tép szét,
amellyel a természet keze kapcsolt;
azért a másik körben leli fészkét
a szinlelés, s ki hizelegve tapsolt
a simonia, rablás, hamisítás
csalás, lopás és még több, mocskosabb folt.
De oly kapoccsal is lehet szakítás,
mely a természeteshez hozzájárul,
s teszi, hogy épen bennünk, megbizik más.
S a szűk körben, mely centrumáig tárul
a mindenségnek, hol Dis tartja székét,
örök keserv az árulóra hárul.«
S feleltem: »Mester, ajkaid beszédét
jól értem, oly jól jelölöd külön meg,
részenkint, ezt a tölcsért és a népét.
De mondd: lakói a mocsárözönnek,
s kiket visz a szél, s kiket ver a zápor,
s kik úgy szidják egymást, ha szembejönnek,
mért vannak Disnek vörös városából
kizárva, ha rájuk az Úr haragszik?
s ha nem, miért bűnhődik ez a tábor?«
És ő felelte ekkor: »Mért lopakszik
elméd szokottról nem-szokott utakra?
Vagy lelked mindig másfelé tolakszik?

49-50 Sodoma lakói a természetellenes kéjelgők. Caorsa népe uzsorás volt. Mindkét bűn közvetve magát az Istent sérti, mert megveti az Isten-alkotta természetet, s az Úr természetes adományait, amelyekből munkákkal rendelte élnünk. L. később 95—111.

Nem emlékeznél már ama szavakra,
mikkel leirja Etikád a három
állapotot, melyet sújt ég haragja?
Mértéktelenség, örvendés a káron,
s bamba baromság. Az első kevésbé
bántja Istent, s kevésbé kell, hogy fájjon.
S ha szellemed e mondást megemészté,
vizsgáld, kik azok, kiket odafönn
bünük a rossz városba nem igéz bé,
s megérted, hogy mért vannak ők külön
más gonoszoktól, és mért hogy e néppel
enyhébben bánik az örök Körőm.«
»Ó nap, ki győzve kűzdesz a sötéttel,
megelégítesz, úgy hogy míg megoldod
tudásnál nékem édesebb a kétely.
De világíts meg még egy csöppnyi foltot« —
feleltem. — »Hogy hogy az uzsora sérti
Isten jóságát? fejtsd fel ezt a dolgot.«
»A bölcsészet« — szólt ő — »ki jól megérti,
jegyzi többhelytt, hogy a természet utja
honnan vette folyását s merre tért ki.
Isten esze s munkája volt a kutja.
S ki előtt nyitva áll a fizikája,
s figyel: nem sok lapot fordítva tudja,
hogy mi a művészetnek főszabálya:
természetet követni mint tanitvány,
s igy a művészet Isten unokája.
S a *Genezis*-t, mindjárt elől kinyitván,
ott megvan, hogy e kettőből vegyed
amiből élsz, családod gyámolítván.
S mert az uzsorás más utat követ:
megveti a természetet, magában
s tanitványában, s reményt másba vet.
De most kövess, mert én már menni vágyom,
már a Halak a látkörön rezegnek,
elnyúl a Göncöl napnyugati ágyon,
s lefelé ott túl, uj lépcsők vezetnek.

[80] Aristotelés *Etikája*.
[95-111] L. előbb 48—50.
[106] A *Genezis* Mózes első könyve a Bibliában.
[112-114] Fenn a földön hajnal van: nagyszombat.

TIZENKETTEDIK ÉNEK

A vérfürdő

Ahol leértünk az ereszkedőre,
sziklás hely volt és benne annyi romlás,
hogy minden látás megborzadna tőle.
Miként Trienten innen a hegyomlás,
amelytől szűk lesz az Adige medre
(oka: földrengés vagy alapcsuszamlás)
s amely a hegynek csúcsáról mered le
mintegy elvágva, hirtelen a sikra,
hogy aki fönn van, nehezen mehet le:
olyan volt itt sok mélytörésü szikla
és *Kréta szégyene* ezeknek épen
tehénkedett rá hegyes csúcsaikra,
aki hajdan fogant az áltehénben;
s amikor meglátott, magát harapta
mint akit a harag emészt szivében.
»Tán azt hiszed« — bölcsem feléje csapta
e szót — »megint eljött Athén királya,
ki odafönn rád a halált kiszabta.
Bestia, pusztulj! Ennek nincs fonála
hugodtól: ez nem téged ölni jött el:
jött hogy kínotok lássa és bejárja.«
Mint a bika, amelyet most ütött el
a végcsapás, ha kitépi magát,
futni nem tud, csak erre-arra szökdel:
olyannak láttam a Minos-bikát.
S szemes vezérem szólt: »Siess leszállni,
amíg dühöng; dühében mitse lát.«
Igy indulánk a törmeléken át mi
köveken, melyek lábaim szokatlan
terhétől kezdtek ingani s leválni.

[11] Kréta szégyene a Minotaurus. Tudvalevőleg Minos krétai király (l. V. 4.) neje, Pasiphae, perverz szerelemre lobbant egy szép bikáért: tehénformát csináltatott, ebben rejtőzött el, hogy az állat szerelmét elnyerhesse. E szörnyű szerelem gyermeke a Minos-bika; teste ember, feje bikafej.

[17] Thézeusz. Ő ölte meg a Minos-bikát, akit Minos a Labirintusba rejtett.

[19-20] Ariadne Minos leánya volt, tehát a Minotaurus húga. Őtőle kapta Thézeusz a fonalat, mellyel a Labirintusban eligazodott.

Tünődve mentem; s ő: »Te tán magadban
e romra gondolsz, melyet őriz itten
a vad harag, melyet most megnyugattam.
Nos halld, midőn először idejöttem,
először szálltam e mélyebb pokolba,
akkor e szikla nem volt még törötten.
De (ha tudásom e felől se csorba)
mikor lejött Az, ki a drága prédát
a felső körből Distől elrabolta.
ő előtte rendült e csúf vidék át,
hogy féltem, titkos átomvonzalomtul
(mint mondják, hogy már többször) újra szétállt
a Mindenség s chaosba visszafordul;
s ez repesztette ezt a régi bástyát
itt s másutt össze ily iszonyu zordul.
De nézz a völgyre: látod már folyását
a vérpataknak, melyben forrva nyög,
ki erőszakkal bántja földi társát!«
Ó vak vágy s balga düh, ti rossz bünök
melyekkel úgy izgat e kurta élet
s melyekkel úgy gyötör majd az örök!
Egy ívben-hajló árkot láttam mélyet,
mely, mint vezérem mondta, e pokolban
keríti a síkot, mely messze széled.
És közte s a szirtláb közt hosszu sorban
centaurhad fut nyilazó szerekkel,
mint a vadászok szoktak hébe-korban.
Amint láttak, megálltak a sereggel,
melyből kiváltak hárman, nyillal, ijjal,
előre kiválasztott fegyverekkel.
És egyikük: »Mért jöttök ide? Mily jaj
vár« — messziről rivalt — »hogy erre szálltok?
Onnan felelj; ha nem: lövök a nyillal!«
De mesterem szólt: »Innen nem kiáltok.
Majd Chironnak közelről elbeszélem.
Vigyázz! mohóságod már egyszer ártott.«

[34-35] L. IX. 22-27. — [38] Krisztus. L. IV. 52-63 és VIII. 124-126.
[42] Empedoklés elmélete.
[56] A hetedik kör első gyűrűjét a mitológia centaurjai őrzik: mellig emberek, alul lovak.
[65-72] Chiron a bölcs, Pholus a haragos, Nessus a szerelmes centaur. Nessus Dejanirát szerette. Herakles feleségét. Herakles a lernai sárkány vérébe áztatott nyíllal lőtte agyon. Nessus haldokolva vérébe

Aztán vállamhoz ért és szólt vezérem :
»Ez Nessus, a szép Dejanira holtja,
ki önmagáért bosszut állt keményen.
Közbül, aki fejét mellére hajtja,
a nagy Chiron, Achilles nevelője ;
hátul Pholus, haragját misem oltja.
S a vérpataknak még sok ezer őre
jár ott nyilazva, ha ki csak kibukkan
jobban, mint bűne engedné, belőle.«
S már odaérünk, hol gyors csapatuk van ;
Chiron vesz egy nyilat s tollával bajszát
hátrasimítja, hogy ne legyen utban
s társaihoz, felfedezvén nagy ajkát,
szól : »A hátulsó — jó lesz észrevenni —
követ gurít, amerre lőki talpát,
halottak lába ezt nem szokta tenni !«
De mesterem már a szügyéhez állva,
ahol a lóból ember kezde lenni,
felelt : »Biz él ez ! Nékem kell, leszállva
kisérnem e homályos völgyön átal :
szükségből jött, nem jókedvből, az árva.
Valaki megvált az allelujától,
hogy engem ez új küldetésbe tégyen.
Nem lator ez ; s bün engemet se vádol.
De az Erőre, melyben bízva mégyen
lábaink lépte e szokatlan utra,
adj egyet a népedből, aki védjen
és a gázlóig igazítson utba
s egy embert ott hátán átvinni bírjon,
mert ez nem szellem, hogy röpülni tudna.«
Tehát jobbmell felé fordulva Chiron
Nessusnak így szólt :« Menj vezesd el őket
s vigyázz, nehogy valaki szembevíjjon !«
És így követtük biztos vezetőnket,
a forró vörös folyót megkerülve,
ahol a vérben fővők messze bőgtek.
S láttam sokat szemöldökig merülve,
S a nagy centaur szólt : »Ez csupa zsarnok,
ki nagy vagyont rabolt és vérbe fürde.

mártott egy palástot s Dejanirát rábeszélte, hogy adja férjére : a bűvös palást biztosítani fogja a férj hűségét. Persze Nessus jól tudta hogy vére fertőzött, égető s meg fogja ölni Heraklest.

A gyötrő itten meggyötörve bajmog.
Itt Sándor s Dionysios, ki népét
Sziciliának kínzá, mint a barmot.
S e homlok, mely sötét szőr alól néz szét,
ez Ezzelinó; s a másik, ki szőke
Obizzo d'Este, akit — jól beszélték —
a kölyke ölt meg, saját drága kölyke.«
Ekkor Költőmre néztem, aki intett:
»Most rám másodszor, rá nézz először te!«
S a Centaur, nyomán vezetve minket,
oly népnél állt meg, mely a forró lébe
csupán nyakig merült és kitekintett;
s szólt egy magányos árny fölébe lépve.
»Ez szúrta (oltár mellett) át a szívet,
melyet maig tisztel a Themze népe.«
Figyelmünk most oly fürdőzőkre tévedt,
kiknek kiért már feje és a melle
s köztük szemem sok ismerősre révedt.
Mind-mind sekélyebb lett a vérhab erre
s ahol már benne csak a boka ázott,
leszálltunk, átgázolni a mederre!
»Most észreveheted, ha megvigyázod,
hogy amint a vér erre mind sekélyebb,« —
bölcs Centaurunk ekként magyarázott —
»amott tovább megint mélyebbre mélyed
feneke, míg eléri fő özönjét,
ahol a zsarnokokra hull ítélet.
Erre Atillát, a világ pörölyjét
bünteti még, aki büntetni tud,
s Pyrrhust és Sextust; s erre feji könnyét,
amelynek a forróság nyit kaputt
Rinieri Corneto s Rinieri Pazzo,
akiktől nem volt biztos semmi ut.«
Szólt s visszafordult: várta már a gázló.

[110] Ezzelinóról l. életrajz 6., 7., 10.
[111-112] Ferrarai zsarnok. Állítólag fia fojtá meg 1293-ban.
[118-120] Guido di Monforte l. életrajz 12. Az angol király testvérét ölte meg, kinek szívét aztán egy londoni templomban őrizték.
[135] Pyrrhus, Achilles vérengző fia, az *Aeneis*ben szerepel. Sextus, Pompejus fia, híres kalóz, Lucanus költeményében.
[137] Hirhedt utonállók.

TIZENHARMADIK ÉNEK

Az eleven liget

És a gázlón még Nessus át sem ére
midőn lábunk egy nagy csalitba hágott,
melyet nem jelzett ösvény semmiféle.
Nem voltak zöld, csak sötétszínü fák ott ;
nem síma vessző, csak csomós, kuszálva ;
nem volt gyümölcs sem ott, csak mérges ágok.
Nem lel ily zord sürűt bozótba zárva
a vad, mely gyűlöl Cornető s Cecina
közt minden helyet, mely le van kaszálva.
Rút Hárpiák fészkelnek erre ríva,
kik Strofadokról Aeneast elüzték,
jós ajkukról zúgván jövője kínja.
Széles a szárnyuk, s emberarcra büszkék
karmos a lábuk, hasuk csupa toll,
jajgatva lakják a sok furcsa tüskét.
S jó mesterem szólt : »Lejjebb ne hatolj,
míg nem tudod, hogy ez a második kör
és innen addig ki nem juthatol,
míg a gonosz homokpart nem tünik föl ;
nézz jól, s bizonnyal fogsz majd látni dolgot,
mely minden szómat hínni bátorít föl.«
Ezer sóhajt hallottam és sikojt ott,
de kitől jönne, nem volt senkisem
és megálltam, nem tudva ki sikoltott.
Azt hiszem, azt hitte, hogy azt hiszem
oly néptől jő bokrok közt e kesergés,
mely elbútt és igy nem láthatja szem.
Azért igy szólt a mester : »Ha e cserjés
helyen galyat törsz, meglátod azonnal,
hogy agyadban mily téves volt a sejtés.«
Akkor előrenyultam a karommal,
s egy nagy bokorról egy ágat letörtem,
s a törzse : »Mért tépsz?« — szólt rám fájdalommal,

10-12 A Hárpiák a mitológia embermadarai. Rossz jóslataikkal űzték el a Strofadok szigeteiről Aeneast, mint Vergiliusz megírja.
17 A hetedik pokolkör második gyűrűje.

és vértől lett a helye barna körben
és »Mért szakítasz?« — így jajgatni nem szűnt
»nincs semmi részvét eleven kebelben?
Emberek voltunk, s fává kelle lennünk:
de ily kegyetlen kezed nem lehetne,
habár kigyóknak volna lelke bennünk.«
Mint zöld ág, melynek vége lobbot vetne,
másik vége forrva kezdene nyögni
s kitörő bugyboréktól sisteregne:
úgy szó és vér innét egyszerre jött ki,
és én megálltam, a galyat leejtvén,
mint kinek szívét döbbenete gyötri.
S a költő: »Ó fájó lélek, ha sejtvén
igazságát« — így szólott — »hitte volna
rimemnek, amely már neki se rejtvény,
ágadhoz a kezét nem vitte volna:
de mert a dolgot el nem tudta hinni,
mondtam, ami nekem is szívem nyomja.
De mondd, ki voltál s ő meg fogja vinni
hálából friss hired föl majd a földre,
hova őt sorsa vissza fogja híni.«
S a törzs: »Édes szód olyan vággyal tölt be,
hogy nem hallgathatok; ne haragudj hát,
ha késtetlek kissé, szót szóba öltve.
Én voltam, ki Frigyes szivének kulcsát
tartottam mindakettőt, és kezembe'
a kulcs, kizárva és bezárva ugy járt.
hogy nem jutott titkába senkisem be;
hű voltam a nagy hivatalban; álmot,
és vérverést áldoztam, jó hiszembe.
A kéjleány, aki Cezárról álnok
s kéjenc szemét el sohse fordította,
(Udvar Bünének hívják, Közhalálnak)
mindenki lelkét ellenem szitotta;
s a feltüzeltek Cézárt feltüzelték,
hogy tisztességem gyászra vált miatta.

46-51 Vergiliusz eleven fáról is énekelt már az *Aeneis*ben. Dante ezt előbb kétségkívül mesének vélte; ezért kellett Vergiliusznak ágat töretni vele, hogy észrevegye a dolgot.
58 Piero della Vigna, II. Frigyes kancellárja. Életrajz 6.
64-66 Az Irígység.

Igy lettem a létnek megvetve terhét
igaz magam iránt igaztalanná,
sírban remélve a gyalázat enyhét.
Új gyökeremre esküszöm: szavam rá:
sohse volt semmi, ami lelkemet
nemes uramtól hűtlenségre vonná.
S ha egyőtök még földre felmehet,
támassza föl emlékem, mely irigység
csapásától még most is holtbeteg.«
Megállt és »Most, míg hallgat egy kicsinykét«, —
szólt hozzám költőm, — »ne veszítsd idődet:
szólj, kérdezd, hogyha vágyad telve nincs még.«
De én feleltem: »Te kérdezzed őtet,
arról amit vélsz, hogy tudni kivánok:
én nem tudom, olyan sirás erőtet!«
Hát ujrakezdte: »Hogyha azt kivánod,
hogy szívesen tegye, amire kéred,
fábazárt szellem, néki te se szánjad
megmondani, hogyan szorúl a lélek
e fák gőcsébe: s mondd meg még ha bírod,
lesz-e kit egykor elbocsát e kéreg?«
S láttam, hogy a törzs sisteregve sír ott,
s sóhajszellője ilyen szóban enyhült:
»Röviden néktek megfelelni bírok.
A zordon lélek teste még ki sem hült,
amelytől magát maga tépte el,
kit Minos e hetedik körbe, lenn, küld:
ide hull s nincs neki jelölve hely,
hanem hová a sors vetette magnak
ott sarjad, mint a tönköly magja fel.
S a vad vesszők felnőnek, ágra kapnak,
s Hárpiák jőnek lombjukat legelni:
hogy lenne kínjuk és a kínnak ablak.
Felmennek ők is, testük lecipelni,
de nem beléöltözni: mert igazság
volna-é mit eldobtak, visszanyerni?
Hanem hogy e vadont, hol nincs vigasság,
megint csak felkeresve, testük' ott
saját morc árnyuk fáján fölakasszák.«

[96] L. V. 4-12.
[103] L. VI. 94-99.

Hallgattuk még, amit a törzs sugott,
vélvén, hogy még több szó is benne lappang,
midőn fülünkbe hangos zaj jutott,
mint annak, aki lesben ül, s a vadkant
és a hajtók hajszáját jönni hallja,
s hogy ropog az ág és a kutya vakkant.
És im két tépett árny bukott ki balra
mezitlen rontva végig a határon,
hogy az erdőnek szerte tört a galyja.
S kiált az első: »Jöjj el, jöjj halálom!«
S a másik, ki lankadtan egyre botlott,
lihegi: »Lano, hej! toppoi tájon
bezzeg a harcban lábad igy nem ugrott!«
s lélegzetfogyva egy bokorba guzsgol,
s csinál emberből és bokorból bokrot.
S megtelt a táj mögöttük, a borusból
fekete éhes és futó ebekkel,
mint agarat ha oldanál a guzsból.
S arra, kit imént fáradság lepett el,
ki meglapult: ráestek tépni foggal;
s hurcolták fájó tagjait, sebekkel.
Most vezetőm karon fogott marokkal
s a bokorhoz vitt, amely sírt hiába,
vért sirt, töréssel megtépdesve sokkal.
»Giacomo da sant'Andrea, te kába« —
igy sírt — »mit ért paizst bennem találnod
okoztam én, hogy itt vagy, bűn lakába?«
Amint fölötte mesterem megállott,
kérdé: »Ki voltál, kinek annyi sebből
fájó beszéded vérrel igy szivárog?«
És ő felelt: »Ó lelkek, kiknek ebből
a csúf látványból sejthető a kin már,
mely igy kifosztott minden levelekből,
szedjétek össze mind bús lábaimnál!
A város szült, mely a Keresztelőért
régi patronusát elhagyta immár.

116-117 A szaladó lelkek: önnön javaik megrontói.

120-121 Lano a sienai »finom bandához«, ehhez a híres mulatókompániához tartozott. Mikor mindenét elherdálta, a toppói csatában (életrajz 16.) készakarva kereste a halált.

133 Giacomo da Sant'Andrea saját házát gyújtotta föl, hogy a tűzben gyönyörködjék.

143-150 Életrajz 2.

Azért a mesterséggel, melyhez ő ért,
gyötri az folyton ; s azt hiszem, csupán
emlékéért, az Arno-hídi kőért,
(hogy még maradt emléke) tűri tán,
hogy nem hiába építették ujból
hamvat hagyó Atilla hős után.
Én csináltam akasztófát kapumból.«

TIZENNEGYEDIK ÉNEK

A tűzeső

Mert szülőföldem gondja meglepett,
búsan a szétszórt lombot összeszedtem,
s a fához raktam, mely már néma lett.
S mentünk. A második kis körnek itten
érvén harmadikkal határos alját ;
a szem zord Igazság láttára retten.
Hogy ez új dolgoknak jól értsd a sorját,
ott kezdem, hogy egy nagy pusztára szállok,
amely meg nem tür ágyán egy fü sarját.
Mint a fájdalmas erdőt a bus árok,
épúgy szegélyzi az erdő e pusztát
s én széles szélén bölcsemmel megállok.
Száraz és sűrü puszta ez, lapos, tág :
S a homok olyan (tán képzelni bírod),
mint ahol Cato lábai taposták.
Isten boszúja ! aki amit írok
olvassa, mint kell félni tőled annak
elgondolván, mi szememnek kinyílott.
Mezítlen árnyát sok boldogtalannak
nyájankint láttam könnyben elmerülve
s láttam, többféle törvény alatt vannak.
Hanyatt hevert egyrészük elterülve
a földön, másik guggolva kuporgott,
másik örökké bolygott kényszerülve.

151 Úgy látszik, a saját kapujára akasztotta fel magát.

4-5 A hetedik kör második kis-köre volt az eleven liget, az öngyilkosok helye. A harmadik gyűrűben az Istent bántók bűnhődnek. Először a káromlók. L. XI. ének.

14-15 Afrika égő homokjához hasonlít, melyen az uticai Cato járhatott.

És legtöbb volt, aki így körbe bolygott :
akik kínban hevertek, kevesebben,
de a jajokra nyelvük jobban oldott.
És e homokra lassan egyre cseppen
tüzes lángokból hízott pelyhü zápor,
mint hó, ha szél nem fú, az Alpesekben.
S mint Sándor és a macedóni tábor
láttak a forró indiai úton
esőt még égve érni földre lángból
s ezért lábukkal nem maradva nyugton :
topogni kezdtek, hogy a láng a földön,
mielőtt újabb hullna, elaludjon :
úgy szállt a földre ez a tűz örökkön :
s mint acél alatt tapló, gyult ki lángra
a homok, hogy duplán lakója nyögjön.
S járt egyre a kezeknek szörnyü tánca ;
minden bús lélek önmagát ütötte,
hogy magáról a friss tüzet lerántsa.
S kezdém : »Vezér, ki mindennek fölötte
győztél, a zord démonokat kivéve,
kiknek a kapun rémitett kijötte :
ki az a Nagy amott, ki föl se véve
a lángot, fekszik megvetőn, dacolva,
mintha záporból rá nem esne kéve?«
És ez a Nagy maga, egyszerre hallva,
hogy róla kérdem költőm, így rikácsolt :
»Ki élve voltam, az vagyok ma halva !
Fárassza holtra Zeusz a kovácsot,
kitől éles villámát kapta hajdan,
amellyel engem dühében levágott :
fárassza holtra mind az Aetna-aljban
egymás után mind, fekete kohában
könyörgve : ‚Jó Vulkán segíts te rajtam !'
mint ahogy tette flegrai csatában :
nyilazzon engem, üssön ahogy üthet :
mégsem fog kedve tellni bosszujában !«

[31] Nagy Sándor indiai hadjáratában látott állítólag tűzesőt.
[51-57] Capaneus, a Thébát ostromló hét király egyike a görög mondában. Zeust káromolta, aki ezért villámokkal nyilazta le. A villámokat Vulkán gyártotta, a tűzisten, kinek kovácsműhelye van az Aetnában.
[58] Flegránál az óriásokat nyilazta volt le, kik ellene lázadoztak.

Vezérem szólt most (soha keserübbet
nem hallék tőle, korholóbb beszédet):
»Ó Capaneus, hogy még most se csügged
a büszkeséged: ez a büntetésed!
Dühödnél hozzád illendőbb jajakkal
nem verhetnének semmi szenvedések!«
Majd hozzám fordult, szelidebb ajakkal:
»Ez egy a Théba-vívók hét vezére
közül, ki Istent megvető haraggal
gúnyolta, most se várjad hogy dicsérje!
de amint mondtam, káromlása válik
lelkének épen legméltóbb diszére.
Most jöjj mögöttem és vigyázva járj itt:
ne tedd a lábad az égő homokra;
a bokrok közt jöjj, ne lépj a határig!«
Némán mentünk. S az erdő törpe bokra
alól im egyhelytt kis folyó özönlik;
még most is borzaszt vörös habja fodra.
Mint aminő a Forró-tóból ömlik
(amelynek víze a bűnös nők vize)
át a homokon e hab úgy gyüremlik.
Feneke, medre, fala izrül-izre
kövezve; partja széles útnak irtva,
hogy rögtön láttam, útunk erre visz le.
»Mindközt, ami szemünk előtt kinyilt ma,
mióta a nagy Portán túl valánk,
melynek küszöbje senkinek se tiltva,
csodásabb dolog nem várt egy se ránk,
mint e patak, melynek ha gőze éri
a lángot, rögtön elhal mind a láng.«
Igy hallottam vezéremet beszélni;
miért is mindjárt kértem tőle szépen
az étket, mellyel mindig vágyom élni.
»Egy puszta föld van tenger közepében« —
szólt akkor ő — »melynek a neve Kréta;
aranykor volt volt királya idejében.

79-80 A Forró-tó Viterbo mellett van. Vizét nemibetegségekben használták, kivált a kéjnők.

96 Kréta Saturnus földje, aki az aranykorban uralkodott a világon.

Egy hegy van ott: hajdan gyönyörü séta!
Lomb... csermely... Ma messze kerűlik alját,
mint romlott portékát. A neve Ida.
Rea e földbe helyezé bizalmát,
ez lett a bölcső, hol fiát takarván,
lármát rendelt, hogy sírását ne hallják.
S egy Óriás Vén áll a hegynek ormán
és Damiáta felé van a háta,
s az arca Rómát nézi, tükreformán.
Fejét művésze aranyból csinálta
és színezüstből van a melle, karja,
s rézből odáig, hol szétvál a lába:
onnantul mind pompás vasból az alja;
agyagból csak a jobbik lába van
s erre nehezül inkább, mint a balra.
Mindenik rész (kivéve az arany)
repedt, s e repedésből könny pörög le
s meggyűlve barlangot váj, úgy rohan.
S rögről e völgyig szivárogva rögre
lesz Acheron, Styx, Phlegeton belőle
s e szűk csatornán addig száll csörögve,
míg elfogy a *lemenő út* előle;
ott Kocitusszá lesz, egy szörnyü tóvá:
meglátod majd; nem mondom el előre.«
És én: »Ha a könny, mely e kis folyóvá
gyűlik, a mi világunkból eredt:
mért csak e parton válik láthatóvá?«
Felelt: »Tudod, hogy a pokol kerek;
s bár adatott neked jó mélyre szállni,
s mind balra tartva, látni sok helyet,
mégsem tudtad az egész kört bejárni:
azért, ha új dolog tünik fel olykor
szemed előtt, ezt nem lehet csodálni.«

100-102 Saturnus tudvalevőleg fölfalta gyermekeit, nehogy teljesedjék a régi jóslat, mely szerint fia dönti le a trónról. De neje, Rea, a legkisebb fiút elrejtette Ida hegyén; és papjai által lármás zenét rendelt, hogy sírását ne hallják. E gyermekből lett Zeus.

103-105 A krétai Vén az Emberiség. Hátat fordít Damiatának (Egyiptomban) és Rómára néz, jelezve az emberiség fejlődésének útját.

106-109 Az ércek tán az emberiség korait jelentik: aranykor, ezüstkor stb.

112-116 Az alvilág folyói az Emberiség könnyeiből erednek.

130 És én még: »Mester mondd, a Flegetont hol
lelem s a Léthét? *erről* szavad hallgat;
amazt folyatja a könnyes szoborból.«
133 »Szeretem« — szólt — »hogy így kérdezget ajkad,
de a vörös habok forrása néked
egy kérdést már, ha rágondolsz, megoldhat.
136 Léthét pedig túl e nagy árkon éred,
ahová mennek a lelkek mosódni.
ha már megbánva lerázták a vétket.
139 De itt az idő távolabb huzódni
a bús erdőtől: jőjj amerre viszlek,
a köves parton nem fog rád csapódni
142 a láng, mert elhal gőzétől a viznek.«

TIZENÖTÖDIK ÉNEK

Brunetto Latini

1 Igy ballagunk az egyik köves partfokon,
ahol a folyó gőzt bocsát fel ollyant,
amely minden tüzet kiolt e martokon.
4 Ahogy Wissant és Brüges között a holland
félvén a tengerártól, gátat állat,
gátat, melytől a hullám visszatorland;
7 vagy, ahogy védi a várost, s a várat,
a Brenta mentén Padova lakója,
ha Karinthia olvadt hava árad:
10 olyan a sánc, amely e partot ója,
csakhogy kevésbbé szélesre, s magasra
alkotta, bárki volt az Alkotója.
13 S már az erdőtől jó távol taposta
lábunk e párkányt; s tudni, merre járunk,
kissé visszanéztem a csalitosba:
16 hát im, csak egy csapattal szemben állunk,
amely a töltés mentén jőve leste
tekintetünket, úgy mint erre nálunk
19 újholdkor szoktuk egymást nézni estve,
és úgy élezték szemeiknek élét,
mint vén szabó a tű fokát keresve.

[134-135] A vöröshabú folyó (l. 77—78 sor) a Flegeton. De már a vérfolyó is Flegeton volt (XII. ének).
[136] A Purgatóriumban.

S addig néztek e nem tudom mifélék,
míg egy megismert. »Higyjek-e szememnek?«
szólt megragadva köntösöm szegélyét.
Látván, hogy karjai felém esengnek,
összesült képét szemeimbe szivtam,
s hogy így megégve is hadd ismerem meg,
emlékezetemet segélyre hívtam,
s arccal archoz hajolva, hogy tehessem,
kiálték: »Ser Brunetto, hát ön itt van?«
»Ó fiam« — így felelt ő — »vedd szivessen,
ha társait most Brunetto Latini
elhagyja kissé, hogy téged kövessen.«
»Sőt szívből kérem« — kezdtem erre híni —
»vagy itt leülünk hogyha önnek tetszik,
s ennek, aki még tovább fog ma vinni.«
»Ó fiam« — szólt, — »ki egy rövidke percig
megáll e nyájból: aztán száz nagy évig
magát a tűztől nem védhetve fekszik.
Azért csak menjünk, te a parton, én itt,
míg seregemhez, mely bolyong siratva
örök baját, a Törvény visszatérít.«
Nem mertem hozzá szállni; fenn maradva
az úton mentem, meghajolva mélyre,
mint ki minden tiszteletet megadna.
Kezdé: »Mily sors, mily végzet hajt e mélybe?
Halálod előtt hogy jöhetsz pokolba?
S ki ez, ki néked útat int az éjbe?«
»Még el sem értem teljes férfikorba« —
feleltem — »ott fönn, még derüs világgal,
eltévedtem egy völgyben szertebolygva.
Csak tegnap fordulék feléje háttal,
amint ez reggel feltünt íme szemben,
ki most haza visz e mély úton által.«
»Csak csillagod kövessed jó hiszemben« —
— felelt — »előtted a Hír réve nyílva,
ha jól ismertelek meg életemben.
S ha ily korán nem estem volna sirba,
munkádra, látva hogy az ég akarja,
tán én volnék, ki bátorítni bírna.

[30] Életrajz 11. — Ser = úr.

De a gonosz nép háladatlan alja,
mely szirtes Fiesoléből szállt le hajdan,
s kőbölcsejét meg nem tagadja sarja,
mert jó léssz, hozzád rossz fog lenni majdan
s ez érthető is, mert érhet-e édes
füge fanyar kökénnyel egy bokorban?
Vak népség, (róluk régi közbeszéd ez)
irigy és gőgös, fösvény, kapzsi fajta,
vigyázz magadra, hogy velük ne vétkezz.
Számodra nagy hírt tart a sorsnak marka,
s még mindakét párt éhes lesz nevedre,
hanem a fűtől messze marad ajka.
E fiesoléi barmok sárba vetve
hányjanak almot magukból maguknak,
és ne tiporják azt a szent füvet le,
mely trágyájukon még fakadni tudhat
a római magvakból, melyek egykor
— midőn épült — e bűnfészekbe hulltak.«
»Ha kedvem szerint menne« — mondtam ekkor —
»ön még fönn élne, fönn a földi sorban
és várná mostan szép derűs öregkor.
Mert mindig a szivembe vésve hordtam
atyai képét ama nyájas szemmel,
amint tanított, fönn a régi korban,
hogy örökíti meg magát az ember,
s ezt illik, hogy nyelvem hirdesse sírva,
amíg rám nem borúl a síri szender.
Amit ön jósolt, emlékem felírja,
hogy (többel együtt) fölvivén, jelentse
a Hölgynek, ki majd magyarázni bírja.
De hogy ön mást ne higyjen idelent se,
tudja meg, ha szivemben semmi vád,
kész vagyok, bármit hozzon a szerencse.
Megkaptam már jövőmnek zálogát,
azért forgassa kerekét a Végzet,
mint a paraszt forgatja a kapát!«

61-65 Életrajz 1.
64 Életrajz 24, 25.
73-78 Életrajz 1., 28.
94 L. X. ének 79—81.

Most mesterem jobb arccal hátra nézett,
és szólt, keresve lelkemet szememben:
»Jól hall, ki mindent emlékébe vésett.«
Én ser Brunettot kérdezgetve mentem,
hogy kik a főbbek és kik a jelessek,
társai közt, és ő elmondta rendben:
»Vannak akikről tudni jó, hiressek;
a többiről méltóbb, ha nem beszélek.
mert nincs idő, hogy mindről szót tehessek.
Tudd meg egyszóval, e sok ronda lélek
papféle volt, mind nagyhirű tudósok:
és mindnek egy a bűne: ronda élet.
Itt búsul Prisciánus, s véle jó sok;
itt Francesco d'Accorso; s itt keresd meg,
ha e fekélyt még nézni nem irtózod,
azt, kit a Szolgák Szolgája menesztett
Arno-partról a Bacchiglione-parthoz
(ott hagyta, mellyel visszaélt, a testet).
Tovább szólnék, de tovább menni bajt hoz
és nem lehet tovább beszélni; látom
a homokon már új tűz lángja nyaldos.
Uj nép jön, mellyel tilos szóba állnom
vedd gondjaidba *Kincsemet*, a könyvet,
amelyben élek még; csak ezt kivánom.«
Aztán megfordult és futásra görnyedt,
mint zöld posztóért Veronában olcsó
versenyt aki fut. Gyors volt, fürge, könnyed,
mint aki első lesz és nem utolsó.

[108] Természet elleni kéjelgés (a sodomiták. L. XI. ének 46—50).
[109] Grammatikus a VI. században.
[110] Híres jogtudós.
[112] Szolgák Szolgája *(servus servorum)* a pápa hivatalos címe.
[113-114] Andrea de' Mozzi firenzei püspököt a pápa erkölcstelen élete miatt Vicenzába helyezte át. Ott is halt meg.
[119] Életrajz 11.
[122-123] Veronában évente versenyfutás volt egy diadal emlékére: a nyertes díja zöld posztó.

TIZENHATODIK ÉNEK

Nagy emberek a Pokolban

Oly helyen voltunk, hol már zaja hallik
a tulsó körben hulló nagy vizárnak:
olyan zaj, mint a méhkas hogyha zajlik,
mikor kiválni hármat láttam árnyat
együtt azoknak egyik csapatából,
kik itt e kínok záporában járnak.
S felénk fut és kiált e kicsi tábor:
»Állj meg te, kinek látjuk a ruhádon,
hogy egy vagy romlott városunk hadából!«
Jaj, mennyi seb volt, arcon, mellen, háton,
(új s régi seb) husukba égve mélyen:
borzadok, ha csak emlékemben látom.
Kiáltásukra megállott vezérem
s felém fordulva szólt: »Most várj! Ezekkel
illő, hogy ember illően beszéljen.
És ha a tűz nem volna melyet e hely
nyilaz, azt mondanám, az illem úgy szól,
hogy elibük sietni teneked kell.«
Amint megálltunk, nyögni kezdtek újból;
haj régi nóta! és elénk teremve,
forgó karikát csináltak magukból.
Mint birkózó mezítlen és kikenve
előnyt kinéz, fogásokat magának,
mielőtt ölre és ökölre menne:
úgy minden táncosa e karikának
fejét felénk forgatta s körbe járva
a lába ellenmondott a nyakának.
»Ha e buckás homokot megutálva
meg nem vetsz minket és amit mi kérünk
s bús csúf arcunkat» — szólt egy, meg nem állva —
»talán szivedet meglágyítja hírünk
megmondani ki vagy, hogy át e poklon
eleven lábbal járva bizton érünk.
Ez, kinek nyomát táncommal bekotrom,
bár meztelen jár s leégett szakálla,
nagyobb valaki volt mint véled, otthon.

[31] Itt a lelkeknek folyton mozogni kell. L. XV. ének 37—39.

Ő a jó Gualdradának unokája :
ő Guidó Guerra : olyan ember élve
ki ésszel, karddal a helyét megállja.
S ez ki itt tiprat nyomaimba térve
Tegghiaio Aldobrandi : fönn a földön
haj, nem győzött tanácsa, s józan érve !
És én, ki kínom itt velük nyöszörgöm,
Rusticucci Jakab valék ; az asszony
volt, mindennél inkább, ami megölt fönn.«
Lett volna ernyőm, hogy láng ne havazzon,
ledobom magam közibük bizonnyal
s nem vélem, hogy vezérem megakasszon.
De megsütött volna a tűz azonnal !
És jó kívánságom : ölelni őket !
nem tudott megbirkózni az iszonnyal :
»Hogy vetném meg« — szóltam — »a szenvedőket?
de olyan bánat kelt zavart szivemben,
amelyen lelkem csak lassan ha győzhet,
kivált mióta mesterem is engem
figyelmeztetett illendőn beszélni
s hogy oly férfiak jönnek, mint ti, szemben.
A hazátokban kezdtem én is élni :
hol műveteket tisztelt nevetekkel
gyakran hallottam s szoktam is dicsérni.
Most az epétől a mézig megyek fel,
mint igérte utam igaz vezére,
de lejutnom előbb a centrumig kell.«
»Ha akarod, hogy még soká kisérje
testedet lelked« — így felelt a szellem —
»s hogy még a hírnek fénye túl is élje,
mondd meg, van-é bátor szív s régi jellem
még városunkban, s minden, aminek kell
vagy végzés volt, hogy mindez messze keljen?

[37] Gualdrada a krónikások által sokat dícsért hölgy ; neki köszönhette Anjou Károly, hogy Manfredet megverte (életrajz 10).
[41] Életrajz 8. (V. ö. VI. ének 79).
[44-45] Firenze fénykorának (l. életrajz 7) legkiválóbb politikusa. Felesége oly útálatos volt, hogy megútálta a női nemet s természetellenes életbe merült. V. ö. VI. ének 80.

Borsiere Vilmos, aki e sereggel
nem régen nyög még (ott megy : nézd csak ! azt ott !
eleget búsít minket rossz hírekkel.«
»Új néped és hirtelen könnyü hasznod
rád annyi túlzást s gőgöket idéztek
Firenze, hogy már magad is panaszlod.«
Kiálték s szemeim magasba néztek,
s ők hárman, értve, hogy nekik feleltem,
mint aki igazat hall, összenéztek.
S ez lett a válasz, melyet íme nyertem :
»Ha többe máskor sem kerül beszéded,
boldog vagy : szólhatsz szabadon s emelten.
Hanem ha elhagyod majd e setétet
és visszaszállsz a kedves csillagokhoz
és hogy ‚Lenn voltam' jól esik *mesélned*,
rólunk is majd a felvilágba hirt hozz !«
Most a kör megtörik s mindannyi fut már,
kavargva lábaik, mint szárny ha csapdos.
Előbb mint egy Ámen mondani tudnál,
eltűntek ők s vezérem jónak látta
menni tovább, nem állni itt az útnál.
Követtem s nem sok útat hagyva hátra,
az árhoz értünk, hol alig lehetne
hallanod önnön hangod bár kiáltva,
Mint a folyam, Veso hegytől keletre
az első folyam a bal-Appenínen,
melynek végig saját marad a medre
s amelynek neve Acquacheta ; míg nem
pihent alacsony ágyba a lapályban,
de e nevét elveszti Forlin innen,
lezúg a hegyről egyetlen nagy árban
Alpesi szent Benedek klastrománál
(jobb volna, szállna száz külön sugárban),
itt épúgy zúgva, hirtelen alászáll
a sötét ár egy roppant szakadékon :
hogy sokáig hallván, süketre válnál.

[70] Firenzei erszénykészítő.
[73-75] Életrajz 7.
[96] Azaz nem ömlik be más folyóba.
[99] Forlitól kezdve Montone a neve.

Egy kötelem volt, kötözve derékon :
azzal akartam meghurkolni hajdan
a párducot, mely tarka és csalékony.
Azt ekkor derekamról lecsavartam,
mert mesteremnek utasíta jobbja
s átadtam néki csomózva, csavartan.
És ő most kissé elfordulva jobbra
s a parttól valamellyest hátralépve
a nagy mélységbe kötelem ledobja !
»Kell, hogy nagy ujság tünjön most elénkbe« —
mondtam magamban — »ilyen furcsa jelre :
vezérem olyan szemekkel kisérte !«
Ah kéne, hogy az ember jól ügyelne
olyan mellett, ki nem csupán a tettet
nézi, hanem lélekbe lát a lelke !
»Amitől lelked gondolatja retteg,
várom, hogy fölfelé már« — szólt a mester —
»jön s nemsokára föltünik szemednek !«
Ha hazugsághoz hasonlít, ne kezdd el
az igaz szót se, hogyha nem kivánod,
hogy ollyat, amit meg se tettél, restelj.
De *itt* szólnom kell. Hát *Komédiá*mat
hivom esküdve, olvasó, tanúmul,
ha nem igaz, akár ma sutba hányjad,
hogy láttam, a nagy vak ködből alulrul
uszkálva egy nagy szörny emelkedik föl
csodául s minden bátorságra gúnyul,
mint a búvár, ki visszatér a vizből,
hová leszállt, hogy horgonyát feloldja,
amelyben épen megakadt, a szirtről,
nyujtózkodik s lábait összetolja.

TIZENHETEDIK ÉNEK

A szörnyeteg hátán

»Imitt a hegyes farku állat ; itt ki
hegyen áttör, falon és fegyveren ;
imitt ki a világot büdösíti.«

106-108 Életrajz 18 és I. ének 32 stb.

[1] Geryon, a szörnyeteg, a nyolcadik kör őre. Mese szerint Herakles ölte meg. Dante tette a csalás szimbolumává.

Igy kezdett hozzám szólni mesterem
s odaintette őt partunk elébe,
hol véget ért az átment kőperem.
És a csalásnak ez a ronda képe
eljött, s kiszállt fejjel, derékkal is még,
de farkával nem szállt a part fölébe.
Arcát igaz ember arcának hinnéd,
oly jóságosan síma volt a bőre,
de teste végig kígyó teste innét.
A hónán két szőrös kar nyult előre
s hátán mellén máslizva, karikázva
s két oldalán is festve volt a szőre.
Tarkábban még, egy szint rakván a másra,
nem verte szőnyegét török, tatár,
sem ily szines nem volt Arachne vászna.
Mint parton néha bárka sorban áll,
faruk a földön, orruk vizbe furják,
s mint arra, hol a német iddogál,
a hód, mikor készíti háborúját:
a kő szélén mely a fövenyt övezte,
ez a gonoszság-bestiája úgy állt.
Egész farkával a nagy ürt evezte,
csavarva a mérges villát magassan,
mely végét skorpióként fegyverezte.
S vezérem szólt: »Most útunk óvatossan
arrafelé kell vinnünk: vár reánk ott,
e gonosz állat terpeszkedve hosszan.«
Tehát le, jobbmell felé fordulánk ott
s tíz lépést tettünk, szépen kikerülve
párkány szélén a homokot s a lángot.
Amint hozzáig érnünk sikerülne,
kissé tovább szemem egy csapatot lát,
a homokon, az ürhöz közel ülve.
És mesterem: »Látom, vágysz látni; hogy hát
teljes tudást gyüjthess e körről össze« —
szólt — »menj e néphez s nézd meg állapotját.

[18] Arachne volt az, aki a női kézimunkában versenyre mert kelni Minerva istennővel. Ezért pókká változtatták.

[21-22] A hód német földön otthonos állat, úgy lesi a halakat, hogy a partról benyúlik a vízbe.

De kurtán szólj : én itt várom ki, jössz-e?
és addig e bestiával beszélek,
hogy izmos vállát nékünk kölcsönözze.«
Igy egész magam, szélről, lépdegélek,
hetedik körben, nem messzi a parttól,
oda hol űl a sok szomoru lélek.
Kínjuk kibuggyan s könnyet könnyre sajtol
s hol itt, hol ott kezükkel védekeznek.
hol a gőztől, hol az égő talajtól.
Az ebek nyáron épigy cselekesznek,
orral vagy lábbal, csípéstől ha telten
bolhával, léggyel összeverekesznek.
Amint néhánnyal szembenézni mertem,
akikre a fájó tűz rácsapódott,
senkit sem ismertem, de megfigyeltem,
hogy mindenik nyakán egy táska lóg ott ;
melyeknek volt bizonyos színe, címe,
s rossz szemük e táskára kapcsolódott.
Amint nézni közéjük mentem, íme
egy sárga táskán látok egy oroszlán
alakot és arcot — de kék a színe !
S szememmel rajtuk még tovább motozván,
egy másik táskát láttam vérveresset :
s vajnál fehérebb lúd ült a pirossán.
S egy kék kövér disznóval címeresset,
(fehér táskán) hallottam rám rivallva
szólni : »Hát ez idelenn mit kereshet?
Eredj tovább ! De mert még nem vagy halva,
tudd meg, hogy szomszédom, ha ő is eljő,
Vitaliano, itt fog ülni balra.
Én vagyok itten Padovából első
flórenciek közt, kik csak ezt dudolják
fülembe : *Majd a fölovag is eljő*
hozva a táskán három nagy sasorrát !« —
Itt száját vonta és nyelvét a résen
kidugta, mint barom ha nyalja orrát.

55 Ezek az uzsorások, »Caorsa népe«. L. XI. 49. A táskán a címerüket viselik.
59-60 A Gianfilazziak, híres uzsorások, címere.
62-63 Az Obriachi-család címere.
64-65 A padovai Reginaldo degli Scrovegni címere.
72 A fölovag : Giovanni Buiamonti.

S én félve, hogy haragszik majd ha késem,
az ki meghagyta, ne késsem sokáig
elhagytam e bús lelkeket egészen.
S láttam, hogy mesterem hátára mászik
— már fel is mászott — a vad szörnyetegnek
és szólt hozzám: »Légy bátor s jól vigyázz itt:
lefelé most már ily lépcsők vezetnek:
mássz rá elül, hadd üljek én középen,
hol farkai bennünk kárt nem tehetnek.«
Mint aki visszatérni érez épen
negyednapos lázat, már körme kékül
s árnyat ha lát remeg minden izében:
olyanná lettem én is e beszédtül;
de szégyen jött rám, amely tenni szokta,
hogy hős lesz a hős úr szolgája végül.
Feltelepedtem a két nagy lapocka
közé s ha kihozhattam vón' egy árva
hangot, így szóltam volna: »Fogj karodba.«
De ő ki máskor is javamra válva
segített másban is, mihelyt felültem,
átkulcsolt most is karjaiba zárva
s szólt: »Geryon! mozoghatsz már az ürben!
De gondolj rá, hogy a terhed szokatlan
és lassan ereszkedj le, tág gyürükben.«
Mint sajka, míg partról a vízbe klappan
hátrálva száll: úgy szállt ez élő sajka
s amint magát kint érzé a szabadban,
hol melle volt, oda fordult a farka:
aztán mint az ángolna tova hussant
uszonnyal a szelet magára hajtva.
Ki ijedt úgy meg, amikor kicsusszant
kontár Faéton kezéből a zabla
s megégett az ég, mint még látni, hosszant
vagy mikor a viasz vált tágasabbra
s szegény Ikárusz érzé hullni tollát
(»Rossz útra mentél!« — jajgatott az apja,)

106-108 Faéton, apjától, a Napistentől elkérte a napszekér hajtását, de ügyetlenségből végigpörkölte vele az eget: innen a tejút.
109-111 Dedalusz és fia Ikárusz viasszal ragasztott tollakból csináltak szárnyakat. Ikárusz nagyon közel repült a naphoz, s a viasz megolvadt.

mint én, hogy eltűnt előlem a korlát
s nem láttam mást, csak levegőt s e szörnyet
mint a hajós csak vizet és vitorlát?
S ő úszva lassan-lassan szállni görnyed
kering és száll; s nem veszem másról észre,
mint hogy alulról s szembe szél söpör meg.
És hallom már, hogy balról mint esésre
tóduló víz, alattam zúg az örvény,
s fejemet szemmel kidugom lesésre.
Most borzadok csak! A mélyből kitörvén
lángok villannak s sírás hangja hallszik:
remegek összekuporodva görbén.
És látom már, amit nem láttam addig,
hogy keringünk a jaj fölé leszállván,
mely minden zúgból mifelénk tolakszik.
Mint a sólyom mely soká lengve szárnyán
nem látott zsákmányt, sem cselt, sem valódit
mondatja a solymárral: »Jaj, leszáll mán!«
gyorsan röpült föl, le lassan csapódik
magát, morcan szállva száz lomha körbe
leteszi és urától elhúzodik:
úgy tett le minket Geryon a földre
a szakadt szirtnek lábánál, alulról
s szabadulván terhünktől mely gyötörte,
elsurrant mint a nyílvessző a hurról.

TIZENNYOLCADIK ÉNEK

Rondabugyrod

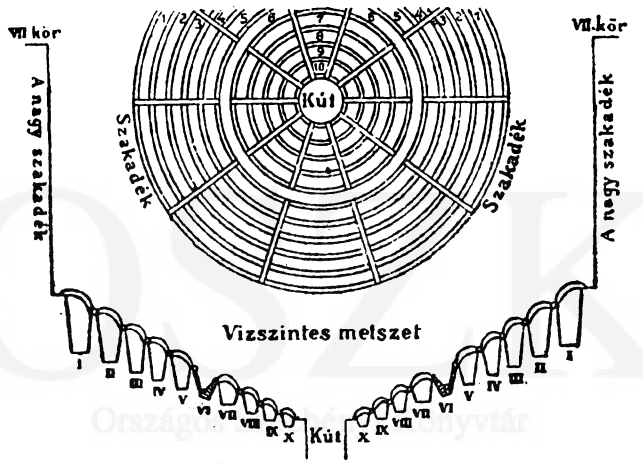
Van egy hely a pokolban, *Rondabugyrod*,
vasszínű kőből, mint a hetedik kör,
mely fönn keríti e sok ronda bugyrot.
És e kőrétnek közepén nyilik föl
egy széles, mély kut óriási szája
(annak idején szólok mindezekről).

[128] A sólymot néha cselnek készített madárformával csalogatják föl a levegőbe.

[1] Rondabugyrod a Pokol nyolcadik köre, a csalók helye. Nem párkány, hanem tíz egymás körül gyűrűző kerek völgy, ezek a bugyrok; középen egy kút (l. XXXI. és XXXII. ének).

Gyürű tehát a kőmező formája
a kut s a nagypart lába közt, középen
s tíz kerek völgyre van felosztva tája.
S mint várat néha bekerítve szépen
árok árokra gyűrüsen övedzik,
olyannak tetszett nékem e hely épen,

A POKOL VIII. KÖRE (RONDABUGYROD)
KERESZTMETSZETBEN

I.	bugyor :	Csábítók	VI.	bugyor :	Képmutatók
II.	»	Hízelgők	VII.	»	Tolvajok
III.	»	Simoniákusok	VIII.	»	Rossz tanácsadók
IV.	»	Jósok	IX.	»	Viszályszítók
V.	»	Csalók	X.	»	Hamisítók

minőnek az ily vár környéke tetszik ;
s mint az ily árkokat a várküszöbtől
a külső partig kis hidak ha metszik :
úgy itt is a nagy külső kőtömegtől
szirthidak metszik e tiz görbe bugyrot
a Kútig, hol a hidak sora megtör.
E helyen voltunk, s mesterem leugrott
Geryon nagy hátáról s balra tartott
s én véle, nézve ezt az újabb poklot.

S láttam, hogy jobbról újabb kín nyavalygott,
új ostorozók, új ostorozottak,
akiktől az első bugyor kavargott.
A fenekén mezítlen támolyogtak,
innenső részén nékünk szembejövén
tulsón velünk, de lépteik nagyobbak.
Rómában a jubileumnak évén
rendezték így járását a tömegnek,
a hídon, a tolongás nagyra nővén,
hogy át az Angyalvár felé mehetnek
egyik szélén, szent Péter templomához,
a másikon meg vissza csak, a hegynek.
S fönn a csúf szirten szerteszét csatároz
nagy ostorokkal sok nagy szarvas ördög
és le-lecsap hátra a pőre nyájhoz.
Hejh, hogy kapkodta sarkát és nyöszörgött
mind az első ütésre! Egy se várt ám,
amíg a második nyakába csörgött.
S míg nézdegélve mentem fönn a vártán
a szemeim lenn egy bünösre estek.
»Ezt én már láttam valahol!« — kiáltám.
És megállottam, jobban nézni, veszteg
és jó vezérem is megállva, türte
hogy látni kissé vissza is mehessek.
S az ostorzott szememet úgy kerülte
hogy földre nézett: de hiába volt az,
mert rászóltam: »Te, ki szemed a földre
sütöd le, ha nem hamis arcot hordasz,
te vagy Venedico Caccianemico;
de mi vitt rá, hogy kínban itt sikoltasz?«
S ő: »Nincs jókedvem, szép szókra tanító;
nem is felelnék, ha nem volna hangod
régi világról emlékem-újító.
Én voltam, ki a kitünő kalandot
a grófnak, a szép Gizellát, szereztem,
melyről bolond hírt annyi pletyka mondott.

[26-27] Egyik oldalon a kerítők, másikon a csábítók.
[28] Az 1300. évi egyházi jubileumkor. Életrajz 23.
[30] Ez az Angyalhíd, az Angyalvár és a Giordano-hegy között.
[56] Saját nővérét, Ghisolabellát, kerítė meg a ferrarai gróf, Obizzo d'Este (v. ö. XII. 111) számára.

S nem vagyok itt Bolognából egyetlen,
sőt van itt földim annyi, mint a tenger:
nem mond *sipát* az egész kerületben
Savena s Reno közt ma annyi ember;
gondolj a bolognai kapzsiságra
s aztán egyéb, szavam elhinni, nem kell.«
S míg így beszél, egy démon hátba vágja
a nagy korbáccsal és kiált: »Előre!
Itt nem csinálhatsz üzletet rimákra!«
S én visszamentem most és útam őre
elvitt egynéhány lépéssel odáig,
ahol az első szirthíd nyúlt előre.
Elég könnyen másztunk a híd csucsáig
s megálltunk, jobbra visszanézve balrul,
mint a külső kőröktől aki válik.
Mikor középen voltunk, ahol allul
nagy ívet tát a híd a bűnösöknek:
»Nézz le« — szólt költőm — »most e szirtkarajrul:
azok közt, kik lenn ostorozva nyögnek,
még nem láthattad arcát némelyeknek,
mivelhogy vélünk egy irányba jöttek.«
S így kezdem az ős hídról a menetnek
azt a részét szemlélni, kik a másik
oldalon, szintén ostorral üzetnek.
»Nézd azt, kiről a fenség úgy sugárzik« —
szólt kérdés nélkül, jó vezérem ajka —
»és nem sír, míg a többi kínban ázik.
Milyen királyi most is még az arca!
Ő az a Jázon, aki drága gyapját
Colchisnak bátor cselével kicsalta.
S Lemnos szigetnek is hajózta habját,
hol olyan vakmerően küldte halni
férjét a sok kegyetlen hölgy meg apját.
És ott ő csalta meg csábítva talmi
igéretekkel ifju Isiphilét,
aki társnőit mind meg tudta csalni.

58-61 Bologna vidékén, Savena- és Reno-folyók közt *igen (si)* helyett *sipát* mondanak *(si pou*=meglehet; v. ö. *si*-nyelv: életrajz 13).

88-96 Jázon, aki az aranygyapjat Colchisból elhozta, nemcsak Medeát csábítá el, hanem Isiphilét is. Isiphile volt az, aki mikor a lemnosi nők minden férfit megöltek bosszúból, megcsalva társnőit, ügyesen el tudta rejteni apját.

Teherben hagyta és megrontva hírét :
ilyen bünért bünhődik ily kinokkal,
mert Médeával is tett ilyesfélét
s idejön mind, ki így tesz asszonyokkal ! —
De végzünk az első bugyorral itt már
és a sok benne futkosó konokkal«.
A partnál jártunk már, a másodiknál,
mely a hiddal keresztbe tartja vállát
s második hidnak lesz belőle hidváll.
És ide már azoknak zaja száll át,
akik a második bugyorban orron
szuszognak s körmüket husukba vájják.
Kérges penész ült itt a parti ormon,
mert a bugyornak gőze lecsapódott
s szemem gyötörte és csavarta orrom
S itt a fenék oly mélyre lehuzódott
hogy fel kellett a hid hátára kúszni :
a partról nem lelhettünk látni módot.
Felkúsztunk. S láttunk ronda népet úszni
oly rondaságban nyakig fulladozva,
mely árnyékszékekből szokott lecsúszni.
S egy fejet láttam, szemmel ott motozva.
Polgár-e vagy pap? nem volt tudni módom,
úgy össze volt e lében maszatozva.
»Mért csak engem figyelsz, hogy hánykolódom?« -
kiáltott — »Miért nem a többi rondát?«
És én feleltem : »Mert, ha nem csalódom,
száraz-hajassan is emlékezem rád.
Alessio Interminei da Lucca —
az vagy ugy-é? azért néztek leginkább.«
És erre ő, kobakját ütve, zugja :
»Ide meritett engem a hizelgés,
mellyel szájamnak sohse telt be lyukja.«
S vezérem szólt most : »Ez örök kesergés
fölé dugd arcot egy kicsinyt előrébb
s szemeddel köztük még egy percre cserkéssz,
hogy lásd a ringyót, ama ronda pőrét,
ki testét összehúzza, szétdobálja,
és sz . . . s körmével vakarja bőrét

[122] Luccai hízelgő.

Thaisz, a kurtizán az, kit mucája
kérdezve rég: »Kedves fogok-e lenni
szemedben?« — »Csodamód« — felelte rája.
De elég legyen látni ebből ennyi.«

TIZENKILENCEDIK ÉNEK

Fejjel lefelé

O Simon mágus s hitvány követői,
kik Isten dolgait, e szent csodákat,
erények aráit, ti pénz lesői.
ezüst-arannyal prostituáljátok!
Ti jöttök most, rólatok trombitálok,
mivel a harmadik bugyorban álltok.
S én már a harmadik hidhátra szállok
költőmmel, a párkánynak főcsucsára,
hol ép középen mered le az árok.
Ó bölcs Igazság! mint ragyog sugára
az égen, földön s a gonosz vidéken
művednek: hogy mindennek megvan ára!
Láttam ott, szerte, oldalt s a fenéken
ezer lyuk volt a fakó kőbe sebnek
— egyforma mind — kerekre vágva szépen.
Nem látszott sem nagyobbnak, sem kisebbnek,
mint az én szép szent János-templomomban
kútjai a keresztelő vizeknek.
(Egy ilyet én hagytam pár éve romban
hogy kimentsek egy beesett fiucskát;
csalódik, aki mást gondol honomban.)
És minden lyukból lábukat kinyujták
a bűnösök s vastagáig a lábszárt;
a többi részüket a lyukba furták.

133-135 A gazdag szeretőjének hízelkedő Thaisz Terentius vígjáték-alakja.

1 A harmadik bugyorban a simóniákusok bűnhődnek. Simon mágus pénzért kérte Szent Pétertől a csodatevés erejét; azóta simóniákusnak hívják azt, aki az *Isten dolgait*, szentségeket, egyházi méltóságokat, pénzért adja-veszi.

17 Életrajz 9. A keresztelőkúton kis kerek nyílások voltak.

21 Az elbeszélt esetért sokan tiszteletlenséggel, szentségtöréssel vádolták a költőt.

25 És a talpáról mindeniknek láng szállt
s úgy rezgett lábuk minden íze végig,
mintha letörve látsz rezegni nádszált.
28 Mint olajjal kent tárgy, ha lángok érik,
a tűz csupán a külső héján táncol:
úgy égett mind sarkától ujjhegyéig.
31 »Ki az jó Mester, aki úgy ficánkol,
még jobban, mint e többi keserű nép?« —
kérdém — »s vörösebb lánggal aki lángol?«
34 Felelte: »Hogyha vélem megkerülnéd
a partot, hol leszáll lankája messzibb,
tőle hallhatnád, hogy ki ő, s a bűnét.«
37 És én: »Nekem jó, ami néked tetszik:
uram vagy, akaratban sohse válunk;
te látod mi szivemben rejtve fekszik.«
40 És így a negyedik partig leszállunk
s aztán balkéz felé fordulva, immár
lenn a kilyuggatott fenéken állunk.
43 És mesterem megfogva karjaimnál,
el nem bocsát, mígnem gödréhez ér
annak, ki síró lábbal úgy kalimpál.
46 »Ó« — szóltam, amint megállt a vezér —
»Te földbe vert karó, szomoru lélek,
ki fejtetőn állsz, hogyha tudsz, beszélj!«
49 Úgy álltam, mint pap, kit gyóntatni kéret
a gyilkos, már leásva, elhalóban, —
hogy egy perccel tovább nyuljon az élet.
52 És ő kiáltott: »Itt vagy már valóban?
Itt vagy, elhagytad, Bonifác, a földet?
Egynéhány évvel úgy látszik, csalódtam.
55 Megelégelted már a drága Hölgyet,
akit csalással vettél el magadnak
vagyonáért, és aztán meggyötörted?«
58 Úgy néztem, mint azok, kik fönnakadnak,
mert a a válasz, mit kaptak, érthetetlen,
és szégyenülve szó nélkül maradnak.

[50] Régi firenzei törvények szerint a gyilkost elevenen a földbe ásták.
[53] VIII. Bonifác pápa. Életrajz 22, 23, 24, 26.
[55] A Hölgy az Egyház. L. Életrajz 22.

S Vergiliusz szólt: »Mondd ezt néki menten:
— Nem az vagyok, nem az vagyok, akit várasz —«
És én, amint kivánta, úgy feleltem.
Erre lábával kinyujtózva hintáz
a lélek és sóhajtva, sírva, zordan
így felel nékem: »Akkor erre mit jársz?
De ha oly fontos néked, hogy ki voltam,
hogy csak azért leszálltál e gödörbe,
tudd meg, hogy én a nagy palástot hordtam.
S valóban ki valék? *A medve kölyke.*
Bocsaim vágyva gazdagítni, raktam
fönn pénzt, itt lenn meg magamat vödörbe.
S a többi pápák itt vannak alattam,
kik megelőztek a simóniában,
lapítva zárja mind e sziklakatlan.
Nekem is lejjebb csúszik majd a lábam,
ha egykor eljön, kit már jönni vélve
szóltam tehozzád az imént hiában.
De én régebben várok elitélve
fővő talpakkal, s lefelé a fejjel,
mint ő vár majd égő lábbal kiérve;
mert jő utána nagyobb bűnteherrel
egy törvénytelen pásztor napnyugatról
s engem is, őt is lejjebb nyom egy hellyel.
Új Jázon lesz ő (olvashatsz e papról
a Makkabéusoknál): néki szintén
egy *király* lesz, ki pártfogolva tapsol.«
Nem tom, más is oly balga lenne, mint én,
aki, amikor elnémult siráma,
megszólítottam: »Mondd meg most őszintén
Pétertől az Úr mennyi pénzt kivána,
mikor letette kulcsait kezébe?
semmit, ugy-e, csak hogy jöjjön utána?

[70] III. Miklós pápa (1277—1280). L. életrajz 15. Az Orsini-családból származott, akik *de filiis Ursi* — a medve kölykeiről — nevezték magukat.

[71] Nepotizmus, a simóniával rokon bűn.

[83] V. Kelemen pápa (1305—1314). L. Életrajz 26.

[85-86] A Makkabéusok könyvében szó van Jázon zsidó főpap üzelmeiről, melyeket a szíriai király pártfogásával űzött.

[87] A francia király, kinek befolyása alatt Avignonba tette át székhelyét. Életrajz 26.

S Péter, s a többiek, maguk közébe
Mátyást a helyre, melyet elveszített
az Áruló, nem ingyen helyezék be?
Azért csak bűnhődjön meg, aki vétett!
s a gonoszul kapott pénzt ne feledd el,
mely Károly ellen oly hősvérüvé tett.
S ha nem nézném még itt is tisztelettel
a szent kulcsokat, miket vígan élve
kezeltél ott fönn szennyezett kezeddel,
még keményebb lennék hozzád beszélve,
mert kapzsiságtok rontja a világot
jókat tiporva, rosszakat kimélve.
Már gondolt az Evangelista rátok,
mikor egy Nőt vizek fölött csücsülve
a királyokkal szajhálkodni látott.
Akinek e világra fölkerülve
hét feje volt s tíz szarv védte, ha küzdött;
de férje megrontá, bűnbe merülve.
Istenné tettetek aranyt, ezüstöt,
nálatok bálványimádó se rosszabb:
egyet imád az, százakat a püspök.
Aj, Konstantinus, látod mennyi rosszat
szült nem megtérésed, de adományod,
mellyel először lett egy pápa gazdag!«
És amíg szavam ekként rájatámadt,
bezzeg a lábát ugyan rázta, verte,
nem tom, harag volt-é, vagy lelki bánat.
Remélem, hogy vezérem helyeselte
az igaz szókimondást; míg beszéltem,
megelégedett arccal állt s figyelte.
Aztán, amint a szó végéhez értem,
karjába fogott, melléhez szorítva
s visszaindult, amerre jött, az éjben.
És nem fáradt így vinni, bátorítva,
míg el nem ért velem az ív csucsára,
mely a negyedik völgyre van borítva.

[96] Judás.

[98-99] Aragoniai Péter lázadását Anjou Károly ellen pénzért támogatta. L. életrajz 15.

[106] János beszél *Jelenései*ben a Vizek fölött ülő hölgyről. Dante ehhez hasonlítja az Egyházat. Hét feje a hét szentség; a tíz szarv a tíz parancsolat; férje a pápa.

Gyengéden tett a híd párkányzatára,
vigyázva a meredek sziklaháton,
hol elfáradna az őz is, ha járna.
És innen egy másik bugyorba láttam.

HUSZADIK ÉNEK

A jósok

Új büntetésről kell most énekelnem
és tárgyat adnom huszadik dalomnak
a poklot festő első énekemben.
Készen álltam csucsán a hídoromnak
lenézni már egész a nyílt fenékig,
mely könnyében fürdött a fájdalomnak.
S láttam a kerek völgyön jönni végig
néma népet, mely sírva járdogála,
mint litániák ütemét ha lépik.
S hogy arcuknál szemem lejebbre szálla,
hát im, csavarva mindannyi csodásan
hol melle kezdődik s végződik álla,
mellétől arca elfordult viszásan
és hátrafelé kellett menni útján
(elvéve tőle, hogy előre lásson).
Talán a nyaknak bénulása útján
volt már, aki így elferdült egészen,
de én nem láttam és hinni se tudnám.
Ha Isten adja és javadra lészen
olvasó, leckém, gondold el magadban,
hogy száraz szemmel lehetett-e néznem,
mikor így láttam elfordulva nyakban
önnön képünket, és az alfelének
hasadékán folyt le a könny patakban!
Haj, bizony sírtam, a korlát kövének
dőlvén; amit utam vezére meghall
s szól: »Újra úgy téssz, mint más, balga lények?
Itt *akkor* él a jóság, hogyha meghal;
jajgatni az ellen, mit Isten intéz,
lehet-e nagyobb bűn és bűnösebb jaj?

[1] Nyolcadik kör, negyedik bugyor: a jósok és varázslók.

Emeld fejed, emeld és kedv szerint nézz:
nézd azt, kit föld nyelt a thébai tábor
láttára mely hökkenve zugta: »Mit téssz,
Amfiaráusz? eltünsz a csatából?«
El is tünt, meg sem állt, e mélybe bukva
Minoszig, kitől nincs mentség ha vádol.
Nézd, hátából mellet csinált hazudva.
Mert nagyon is akart nézni előre,
most hátranéz s hátrafelé visz utja.
És nézd amott Tiréziászt, ki nőre
cserélte egykor férfiú-mivoltát;
és minden hímség elveszett belőle;
s aztán sokáig kellett lesni, hol lát
párzó kígyót, hogy bottal messe által,
hogy újra visszanyerje férfitollát.
Hasa mögött Aruns követi háttal,
ki Luni hegyén hol Carrara népe
írt erdőt — házuk lenn a hegyre hátall —
lakni a fehér márványok ürébe
húzódott, honnan csillagot figyelvén
vagy tengert, semmi gát nem állt elébe.
S ama hölgy, ki haját elönti mellén,
mely hátul van s nem látható tenéked,
minden szőrös részt egyfelén viselvén,
Mantó, ki átkutatva száz vidéket
ott állt meg végül, ahol én születtem,
azért hallgasd meg e rövid beszédet.
Amikor atyja meghalt vénhedetten,
Bacchus várossa szolgaságba esvén,
e nő sokáig bolyongott számüzötten.
Fönn, szép Itália fölött, a mesgyén
Alpok alján, mik Némethont kerítik
Tirol fölött, határt köréje mętszvén,

34-36 Amfiaráusz nem akart Théba ellen menni: jóstehetségével előre látta vesztét. Felfedezték rejtekét és kényszerítették a harcba. De Théba falai előtt megnyílt alatta a föld és elnyelte.
35 L. V. ének 4.
40 A híres thébai jós.
43 Babona szerint ki párzó kígyót bottal elválaszt, nemet cserél.
46 Etruszk jós. Carrara márványhegyei közt élt s a csillagokból és a tenger habjaiból megjósolá Caesar diadalát.
55 Tiréziász leánya.
56 Ő alapította Mantovát, melynek közelében Vergiliusz született.
59 Bacchus isten szülőhelye Théba, ahol Tiréziász élt.

nyúl Benacus tó. Száz érből merítik
vizüket Appenin folyói Garda
s Val Camonica közt, melyek telítik.
Van egy pont ott középen; arra tartva
Trientből, Bresciából, Veronából
mindhárom püspök, áldást vetne rajta.
Peschiera, szép erősség, sziklatábor
ül, szemben Bresciának s Bergamónak,
ahol leglankább a tó partja távol.
És itt kiárad medréből a tónak,
nem fér meg a víz Benacus ölében,
a zöld mezőkre száll s beáll folyónak.
S amint e víz folyását kezdi épen,
Benacus helyett neve Mincio lesz
Governóig, hol megszáll Pó vizében.
Nem messze fut még, mikor újra tó lesz,
mert elterül egy lápmezőn mocsárrá
s nyáron olykor lázával vészthozó lesz.
Amint a zord szűz e vidéket járná,
lát a láp közt mezitlen szigetecskét,
mely mintha árván művelőjét várná.
Itt, hol emberi szemek nem keresték,
szolgáival megállt, űzni bübáját
itt élt és meghalván itt hagyta testét.
S a nép, mely szórtan őrzé erre nyáját,
ide gyűlt később, mert e hely erős volt
a láptól, mely mindenhol fedte táját.
Igy lett egy város őse ez az ős holt;
S Mantuának hívták róla, ki régen
kiszemelvén, megkezdte a jövő sort.
És már gyarapodott a népe szépen,
amikor az együgyü Casalodit
megcsalta Pinamonte e vidéken.

64 Ma Garda-tó.

67-69 Az a pont, hol a három püspökség kerülete érintkezik.

94-96 Mantovában a guelf Casalodi uralkodott; de folytonos elégedetlenség volt a városban. Pinamonte, ghibelin nemes, ezért rábeszelte Casalodit, hogy száműzzön néhányat az elégedetlen urak közül. De ezáltal a nép dühe Casalodi ellen csak fokozódott, Pinamonte pedig megszabadult vetélytársaitól és könnyen hatalmába kerithette az uralmat.

Azért mondom, a hírnek szava lódít,
ha máskép mondja, hogy eredt e város:
hamis hír el ne fedje a valódit!«
S feleltem: »Mester, szavad úgy sugároz,
hogy bizonyában hitem sohse csorbul:
más hír aludt szén lesz nekem s homályos.
De mondd, e hosszu létánia-sorbul
látsz-e még említésre érdemesset?
mert lelkem arra mindig visszafordul.«
S felelt: »Az, kinek hosszura eresztett
szakálla barnaszín hátára fut,
mikor Görőghon férfitól üres lett
(alig maradtak bölcsőben fiuk)
időt tüzött ki a kötélvágásra
Aulisban, hogy most a hajó kijut.
Eurypilus volt és Calchas a társa.
Te, ki nagy versem könyv nélkül tudod,
tudod, hogy szedtem én is őt rovásra.
A másik, ki úgy lesoványkodott
a Skót-Mihály, ki mágus-tudományra
csaló játékkal nagy fokig jutott.
És nézd: Bonatti Guidó jő utána.
S Asdente, aki, hogy a kaptafánál
meg nem maradt, most már hiába bánja.
S hány bús nő, ki tűjénél, guzsalyánál
meg nem maradt, s a tündérséget üzte
bábukkal és füvekkel, holdsugárnál.
De jőjj, érinti már az ég ezüstje
a látkört s Sevilla alatt a tengert·
a holdban ülő Káin és a tüske.

108-109 Mikor a görögök Trója ellen mentek.

110-111 Azaz megjósolta az indulás idejét (mikor a hajóköteleket elvághatják). Tudvalevőleg az istenek nem adtak szelet, míg Ifigeniát, a fővezér leányát föl nem áldozzák.

113-114 Vergiliusz megírta a jósok szerepét az *Aeneis*ben.

116-118 Skót Mihály s Bonatti Guido asztrológusok.

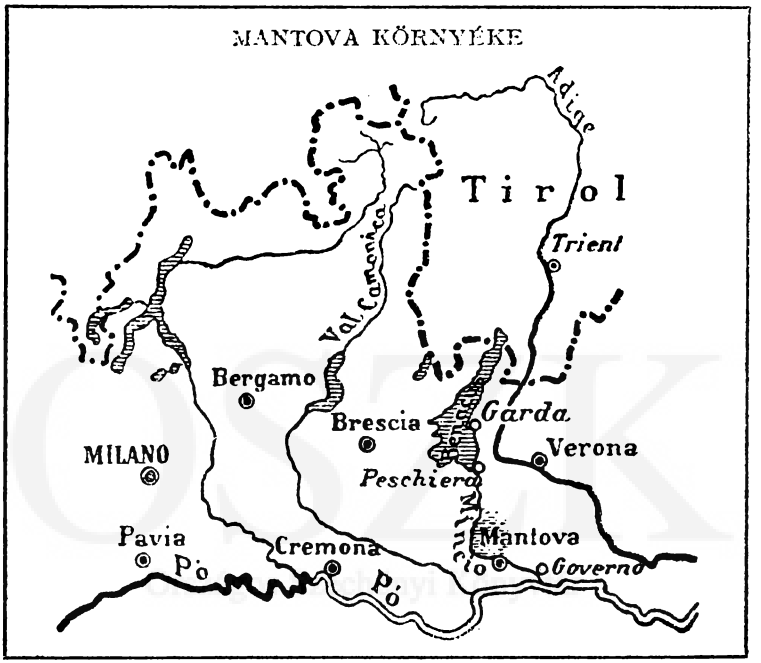
119-120 Pármai csizmadia, ki jóslással foglalkozott.

123 A boszorkány viaszbábut készít és szurkálja; minden szúrást az érez, kit meg akar rontani.

124 *1300 ápr. 9, nagyszombat;* reggeli hét óra. Fenn a hold akkor nyugszik.

126 Az olasz paraszt Káint és tüskét lát a holdban, épúgy mint a magyar Szent Dávidot.

A holdvilág már tegnap éjre megtelt :
emlékezhetsz, az erdőben bizonnyal
nem ártott, hogy előtted fénye felkelt.«
Igy szólt és beljebb indulánk azonnal.

HUSZONEGYEDIK ÉNEK

A Rondakörmök

Igy hídról-hídra, egyebet beszélve
amivel Komédiám nem törődik
mentünk ; és megálltunk a csúcshoz érve,
látni a jaj okát, mely fölverődik
e Rondabugyrodbéli új bugyornak
csodás homályából a híd-erődig.
Mint szívós kátrány és szurok ha forrnak
télen a velencei arzenálban
amivel rossz hajókat orvosolnak

[5] Nyolcadik kör, ötödik bugyor : csalók.

ha nincs hajózni jó idő s a gyárban
egyik új deszkát ácsol, régi bordát
foldoz a másik, mely már járt az árban,
egyik a gálya farát, másik orrát
kalapácsolja, evezőt faragja,
kötelet fonja, varrja a vitorlát:
úgy itt nem tűz, hanem az ég haragja
nagy sűrü szurkot forralt lenn örökre,
melynek a partot bevoná salakja.
Láttam; s nem láttam rajt' mást, csak körökbe
fölvetett bugyborékát a fövésnek,
mely fölfuvódott, majd elült pöfögve.
És míg szemeim mereven lenéztek:
»Tekints, tekints föl!« — mesterem kiált
s kezei hozzá közelebb idéztek.
Hátrafordultam, s mint kinek megárt
látni, amitől inkább kéne futni,
minden ereje az inába szállt,
s nézéstől nehéz neki futni tudni,
úgy láttam én is, mögöttünk szaladva
egy éjszin ördögöt a hídra jutni.
Ah, milyen vad volt az egész alakja!
a szárnya tárva, s könnyü, gyors a lába
ah, mint remegtem minden mozdulatra!
Egy bűnös volt ültetve a nyakába
hegyes, magas vállára, és az ördög
megfogni jól, bemarkolt lábinába.
S hidunkra érve: »Nesztek Rondakörmök,
egy tanácsúra Zita városának
visszamegyek még — dugjátok le« — dörmög —
»Az kitünő hely! nagyszerüen állnak:
csal ott mindenki — Bonturót kivéve!
pénzért a *nem*-ből is *igen*-t csinálnak.«
S lecsapta — s hátrafordult, visszatérve
a szirten; nem volt soha még szelindek
olyan gyors, tolvajok nyomába érve.

[37] A *Rondakörmök* egy ördögezred.
[38] Szent Zita Lucca város védőszentje.
[41] T. i. Bonturo volt a legnagyobb csaló.

Amaz lefult s görbülve fölkeringett,
de az ördöghad a hidon futóban:
»Itt nincsen Szentkép!« — csúfolódva intett —
»Itt más a fürdés, mint a Serchióban!
Azért, ha nem kívánod horgainkat
maradj csak mélyen a szurokfolyóban!«
S száznál több villát mind feléje ingat
az ördöghad s kiált: »A fejed üsd be!
Kinek itt nem muszáj, ki nem kacsingat!«
Szakácsok parancsára a nagy üstbe
a kukták, hogy fenékről föl ne szálljon,
villával ép így nyomkodják a hust be.
S a mester: »Nehogy egyik rád találjon,
guggolj le valamelyik sziklalábnál
és paizsoddá az a szikla váljon.
S bár engem tőlük sértve, szidva látnál,
ne félj, mert ismerem már én e csürhét,
mert értem én máskor is ily csatát már«.
És lábai a hídfőt megkerülték;
s amint a partra ért a hatodikra,
hej, ottan volt ám bátorságra szükség!
Mint dühhel törnek a kutyák uszítva
a szegényre, ki meg-megállva koldul,
úgy tört itt egy gonosz csoport a szikla
hídja alól ki mesteremre zordul,
de ő kiált: »Ne nyuljon egy se hozzám!«
(mert a sok villa mind feléje fordul)
»Várj még te Kampós, nyugton táborozván
hallgasson egy meg, jöjjön egy előre
s nem bánom, tépjetek, ha tetszik, osztán.«
»Rondafark menjen!« — zúgtak nyakra-főre
és mind megállott s egy előrelépett
és ment duzzogva: »Mi hasznod belőle?«
»Hiszed te Rondafark, hogy e vidéket
elértem volna« — szólt most bölcs vezérem —
»s minden fegyvertől lettem volna védett
úgy, hogy ég kegye s jó sors ne kisérjen.
Hagyjatok! mert az égben úgy akarják,
hogy átvezessek valakit ez éjen«.

[48] Luccában egy csodatevő Krisztusképet őriznek.
[49] Kis folyó Lucca mellett.

Igy szólván gögjének letörte szarvát,
úgy hogy a villa lába elé hulla.
»Senki rá« — úgymond — »ne emelje karját!«
S vezérem: »Ó, te, ki lapulva, bujva
a híd kövei közé kuporodtál« —
szólt hozzám — »bujj ki, mert biztos vagy ujra«.
És én kijöttem, látva mily nyugodt már.
De a démonok felénk kapkodának:
féltem, nem állnak majd adott szavoknál.
Mint láttam rég várából Capronának
az ellenség közt hitre kivonulva
félni csapatját néhány katonának:
úgy féltem én, vezéremhez simulva
és szememmel szemükről el se váltam,
mert láttam, rajtuk semmi rossz se mulna.
Villát a lábhoz! — »Akarod, hogy hátban
megcsapjam?« — így az egyik sugva dörmög:
és mind felelnek: »Csak csapj neki bátran!«
De megfordulva rögtön az az ördög,
aki beszélt költőmmel, közremordult
és: »Nyughass Tépász, nyughass!« — rájadörgött.
És aztán hozzánk így szólva fordult:
»Tovább itt nincs út, mert a szikla törve
s e hatodik ív közepén kicsorbult.
S ha beljebb vágytok, menjetek e görbe
ároknak partján, s leltek majd egy másik
hidat, mely átvisz az alábbi körbe.
E perchez épen öt óra hibázik
és pont ezerkétszázhatvanhat éve
s egy napja lesz, hogy e híd törten ásít.
Küldök pár fickót, kik szemügyre véve
a szurkot, őrködnek, hogy fel ne bukjon
senki — s nem lesztek bántásnak kitéve.«

94-96 Caprona Lucca és Firenze egyesült serege ellen adta fel magát; Dante is ott volt. Életrajz 16.

112 *1300 nagyszombat* d. e. 10 óra.

112-114 A hatodik híd a földrengéstől szakadt le, mikor Krisztus a pokol tornácában járt (v. ö. IV. 53, VIII. 124, XII. 37 stb.). Ez nyomban Krisztus halálakor történt: a hagyomány szerint időszámításunk 34-ik évében, nagypénteken d. u. 3 órakor. Az ördögök egyébként megcsalták Dantéékat, mikor azt mondták, hogy van olyan híd, mely a hatodik bugyron is átvezet: e helyen mind leszakadt (XXIII. ének 140. L. a rajzot a XVIII. énekben.)

»Hejh Szárnyas! Hejh Rugós! Előre — nyugton!
s te Mérges!« — kezdett rendelkezni gonddal —
»s Szemigszakáll lesz káplártok az úton!
S Harapós avval a fogféle csonttal
s te Főző! és te Körmös! és te Sárkány!
És Lóláb még, Vörössel, a bolonddal.
Vigyétek e rossz lép körül a párkány
fölött őket a másik hídtetőre,
mely minden völgynek végigfekszik árkán.«
»Jaj inkább menjünk egyedül előre
mester, ha birunk! Kalauznak ördög?
Magam részéről nem kérek belőle.
Oly szemes szoktál lenni: nézd, könyörgök
a foga mindeniknek ránk fehérül
s fenyeget kínnal a gonosz szemöldök.«
Szóltam; és ő felelte: »Sohse rémülj;
csak hadd mutassák fehérét foguknak:
annak szól ez, ki a szurok ölén ül.« —
S a belső gáton elindulnak utnak;
előbb kiöltik káplárukra félől
nyelvüket, hogy ők *valamiről tudnak.*
S az trombitát csinál az alfeléből.

HUSZONKETTEDIK ÉNEK

Pokoli bohózat

Láttam már lovastábor mozdulását,
s amint a várakat rohamra vijják
hadak pompáját s visszavonulását;
láttam mint dulják földedet guerillák
Arezzo, láttam portyázóikat
amint tornáznak s egymást bajra hijják;
miközben csengő csengett, kürt riadt,
dobok dobogtak és a várak ormán
ahány nép, annyiféle jel gyuladt.
De sohsem indult még trombitaformán
sem lovas sem gyalog ily furcsa jellel,
sem gálya, melynek csillagfény a kormány.

4-5 Életrajz 16.

Mentünk a tíz vad ördögsihederrel
gonosz egy társaság! de már ez így van,
templomban szenttel, csárdában korhellyel.
Csak a szurkot néztem, mely forra hígan,
hogy lássam a nagy teknőnek mivoltát
s a népet, amely égett benne vígan.
Mint vízből görbe hátukat kitolják
a delfinek, amit jelnek tekint
a hajós, partra vinni a vitorlát;
úgy olykor itt enyhíteni a kint
egyik-másik bűnös kidugta hátát
és mint a villám, lebukott megint.
És mint pocséta szélén hogyha látád
hogy tartja künn orrát sok csúf varangya
elrejtve puffadt hasát és a lábát
úgy álltak itt sürűbben mint a hangya,
de mihelyt arra jött Szemigszakáll
már visszacsúsztak a tüzes folyamba.
Ekkor — most is elfog a borzadály —
láttam hogy egyik béka még kikelve
marad a vízből, másik visszaszáll.
És Körmös — ő volt épen ott közelbe —
szurkos hajánál megragadta durván
és mint a vidrát, vízből kiemelte.
A nevüket már tudtam, megtanulván
szavukból, amint hítta egyik ördög
a másikat, ujjal feléje szurván.
»Úgy, úgy Vörös, vágd a hátába körmöd
vágd a hátába! nyúzd ha nyúzhatod!«
a kárhozott nép kárörvendve fölnyög.
És én: »Ó mester, tudd meg, ha tudod,
ki légyen e szerencsétlen, ki itten
ellenséges kezek közé jutott?«
És hozzálépett a vezér helyettem
kérdé, hová való? s az válaszolta:
»Navarrai királyságban születtem.
Anyám tevé hogy lettem úri szolga;
apám nagy korhely volt és oly pazarló,
hogy ráment földje s minden földi dolga.

46-53 Ciampolo. Anyja már gyermekkorában V. Tibáld navarrai király szolgálatába adta, hol magas állásra jutott.

Tibáld királyt szolgáltam én, de gyarló
csalással csak magamnak raktam félre —
s itt fölök mióta elvitt a sarló.«
Ekkor Harapós, kinek olyanféle
agyar volt mint a vadkannak a száján,
hogyan döf az, megkóstoltatta véle.
Rossz farkasok közé került a bárány,
de Szemigszakáll gyorsan átkarolta,
s szólt: »Félre, amíg én ölelem, várj rám!«
S vezéremhez fordult a szőrös orca,
s szólt: »Kérdezd amit még kitudni vágyol,
míg pajtásom szavát belé nem fojtja.«
S a mester szólt: »Mondd hát, a szurkos ágyból
ismersz-e több itáliai embert?«
S felelt: »Hol imént kijöttem a lágyból,
egy épen ott a szomszédságba hemperg —
bár én is.. jaj a villák és a körmök!
Jobb volna úszni már a szuroktengert!«
Most Főző: »Sokra megy már, sokra!« dörmög,
s úgy fogja meg, izmot lyukasztva, karját
a villával, hogy az sikoltva fölnyög.
Sárkány meg s többen a lábát akarják
megcsípni allul, ámde kapitányuk
mérges szemekkel int, hogy ne zavarják.
Amint egy percre csönd maradt utánuk,
vezérem újabb feleletre hítta
a bűnöst, ki még friss sebére bámult:
»Ki az, ki mellől, hol szurok boríta,
amint mondod, vesztedre jöttél partra?«
És ő felelt: »Az volt fráter Gomita
Gallurából, ki már biztosra tartva
urának ellenségeit kezében,
egy követ fútt velük s urát megcsalta.
Pénzt vett tőlük és futni hagyta »szépen«
mint ő nevezte; s más dologban is
gonosz volt szívben, májban és vesében.

81-86 Gallura szardíniai kerület a pisai Nino Visconti bírósága alatt állt (akit később Ugolino űzött el Pisából: Életrajz 15). Ennek a bizalmas embere volt Frater Gomita.

Vele van Michel Zanche úr, hamis
ura Logodorónak ; nyelve vásik
Sardiniáért a pokolban is.
Jaj, nézd hogy fogat vicsorit a másik
többet mondanék még, de tőle félek,
hogy körmével varos testemre mászik.«
Csakugyan Lóláb, egyik gonosz lélek
csapásra célzott ; de az ördögprépost
szólt : »Félre rossz madár, hol én beszélek !« —
»Ha vágytok látni vagy hallani még most
toszkánit vagy lombardot« — kezdte halkan
a rémült bűnös újra — »híhatnék most.
Csak körmötök ne csüggjön egyre rajtam,
hogy ne lennék tőle folyvást ijedten ;
s én e helyen csücsülve mozdulatlan
ki egy vagyok, hetet hivok helyettem
csak egyet füttyentek, miként hivóra
szoktunk egymásnak jelet adni ketten.«
Felüti orrát Mérges úr e szóra
s szól, fejét rázva : »Halld, minő gonoszság
hogy akar visszaszökni lám a tóba !«
S a bűnös, minden szava új ravaszság,
felelt : »Gonosz volnék, ha füttyeim
bajtársaimat körmötökbe hoznák.«
S felugrik. Erre megdühödve im
felpattan Szárnyas : »Futhatsz, elszalajtunk,
Szárnyas nem fog kergetni lábain,
de a szurok fölött röpülve hajtunk,
pajzsod a part lesz ; elhagyjuk a dombot,
meglássuk : egymagad győzhetsz-e rajtunk.«
Most új komédiát látsz, új bolondot,
jó olvasóm : im Mérges már a jelzett
irányba fordult, melyet társa mondott.
A navarrai használván a percet,
megvetett lábbal kitépve magát a
prépost kezéből, egérutat szerzett.

88-90 Egy másik szárd kerület, Logodoro, bírája Michel Zanche. Enzio királynak, II. Frigyes fiának, helytartója. Ez, mikor Enzio fogságba esett, elcsábította urának nejét. Zanche urat veje, Branca d'Oria ölte meg ebéd fölött, hogy ő kapja meg Logodorót. Életrajz 12.

Ebben mindegyik hibásnak találta
magát, de főleg Szárnyas ; ő azért
utána szökkent s »Megvagy !« így kiálta.
Hiába, mert az már a tóhoz ért
(túltett a félsz a szárnyon) ; s üldözője
felütve mellét, légbe visszatért.
Igy a kacsa, ha ölyvöt lát, előle
a vízbe bukkan ; s bosszusan a fáradt
ölyv visszaszáll megint a levegőbe.
Rugós nem bánta, hogy így odébb állott
a rab ; még örült, a játékot unva
hogy veszekvésre új okot találhat.
És mihelyt a csaló a tóba kumva
lebújt, karmával a társára mászik
s birokra száll a parton, szemlehúnyva.
De éleskörmű sólyom ám a másik,
megfogja hogy leesnek mindaketten
az ízzó tóba, mely mögöttük ásít.
Ott szétbékülve a forró degetben
kapaszkodnának partra, de hiába,
mert szárnyuk szurkos lett, emelhetetlen.
Szemigszakáll s a többi most bajába
átrőpített a túlsó partra négyet
horgot vetni a fetrengők hajába.
Mindannyi gyorsan a posztjára széledt
s halászni kezdett a lépenragadtak
összesült, felpattogzott teste végett.
S elhagytuk őket, míg ekép mulattak.

HUSZONHARMADIK ÉNEK

Az ólomcsuhások

Némán, magunk, elhagyva társaságot
előttem ő, és én mögötte mentem,
mint ahogy járnak kolduló barátok.
Aesopusnak meséje járt eszemben :
A béka és egér ; e furcsa párharc
emlékeztetett erre nagyon engem.

4-6 Az egér kérte a békát, vigye át a folyón. Ez ravaszul lábához kötötte az egér lábát, hogy majd lebukik és magával rántja. De jött az ölyv, fölkapta az egeret : s a béka, rákötve, nem menekülhetett. Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Mert talán több különbséget találhatsz
eb és *kutya* közt, mint, jól összemérve,
e két történet közt találni várhatsz.
És gondolat gondolatot cserélve
ebből egy olyan eszme született meg,
hogy félelmemet megduplázta érve.
Mert így tünődtem: »Lám ez ördögöknek
mi okoztuk a csúfot és a nagy bajt
s hiszem, hogy érte ugyancsak dühödnek.
S ha rossz szivükhöz járul a harag majd
kegyetlenebbül fognak ránk zudulni,
mint a vadász kutyája, ha nyulat hajt.«
S már érzem fürtöm ég felé tolulni
féltemben, és fülelve hátrahajlom
és szólok: »Mester, nem jó volna bújni
mind a kettőnknek? Rettegek, ha valjon
a Rondakörmök hada nem-e kerget?
Annyira képzelem, hogy szinte hallom!«
»Hogyha tükörből volnék« — így felelt meg —
»nem tükrözhetném jobban testi képed,
mint most, lelkemmel, tükrözöm a lelked.
Mert gondolatod az imént belépett
gondolataim házába rokonként
s egy akarattal vélük frigyre lépett.
Azért, ha e part lejtőzik fokonként
a képzelt hajszát elkerülni véled
ez új bugyorba itt, leszállok önként.«
Még e tanácsnak végéhez sem érhet,
hát szárnyat tárva jönnek ám előre
elfogni minket — jaj mindjárt elérnek!
Karjába vont most útam vezetője,
mint az anya, ha zajra ébred éjjel
és lángot lát felcsapni a tetőre,
fogja fiát, fut, dacol a veszéllyel,
csak róla gondoskodik, nem magárul
egy ingbe' van, mindene szerteszéjjel
úgy szállott le a sziklapart nyakárul
költőm, kézzel kapaszkodván a kőbe,
hol már a mélység másik bugyra tárul.
Malomnak hajtván kerekét előre
nem hull gyorsabban hulló víz futása,
amikor már-már a lapátig jő le,

mint mesterem szállt le a szírtnyilásba
oly gonddal fogva engem kebelére,
minthogyha fia volnék, nem a társa.
S még a fenékig lábával sem ére
már a parton láttam az üldözőket
fölöttünk; de ő nem gondolt veszélyre,
mert a Gondviselés, mely őrül őket
az ötödik bugyorba állitotta
nem tűri, hogy elhagyják e tetőket. —
Lenn festett arcu népség vánszorogta
körül a völgyet, kerülvén a gátat
s kínját leverve, lankatag zokogta.
Csuhát viseltek, olyatén kabátot,
s alacsony csuklyát, jól lehúzva szemre,
mint Clugnyban viselnek a barátok.
S kívül vakító volt e nép köpenyje
aranyozástul; bellül súlyos ólom:
Frigyes csuhája ehhez szalma lenne.
Ó bús nép, kit ez örök takaró nyom! —
Mi a bugyorban balra kanyarodtunk
függvén szemünk e nyomorult sirókon
s hozzájuk képest, mondhatnám, futottunk.
Súlyukkal úgy tipegtek, hogy mi minden
lépésnél újabb pár mellé jutottunk.
És én, míg síró sorukat tekintem:
»Nézz körül, Mester, hátha szemed lelhet
hirest, vagy ismerőset szemeimben.«
És egy, ki érté a toszkáni nyelvet
mögöttünk: »Lassan lépjetek!« — kiált már
»Te, aki itt jársz, nem viselve terhet,
tán tőlem kapod meg, amit kívántál.«
S szólt költőm hátranézve: »Várd meg őket
és lépést tartva, vélük egyiránt járj!«
S láttam, hogy két árny sietést erőtet
mögöttünk, arcon, s lélekben; de terhük
s a szűk ut késlelé a sietőket.

58-60 Ez a nyolcadik kör hatodik bugyra, a hipokriták, képmutatók helye.

66 II. Frigyes császár (Életrajz 6) a felségsértőket bujtatta ólomruhába.

Amint elérnek, szemük rajtam elcsügg
összenéznek, mint valamely csodára
s egymáshoz szólnak — szótalan figyeljük — :
»Ez élni látszik : lélegzik a szája !
de ha nem él, mily privilégiumban
jött miközénk, hogy nincs nehéz csuhája?«
S szóltak hozzám : »Ne vess meg régi bűnkben
mondd meg ki vagy, toszkán, te ritka vendég
e bús hipokrita-kollégiumban !«
»Ott voltam gyermek és ifjú növendék
a nagy városban, szép Arnó folyónál
s a testtel jöttem, melyben jártam mindég.
De ti ki vagytok, kiknek könyfolyó száll
az arcotokra ; s mily kin rajta, kérlek
amely fölírva olyan láthatón áll?«
Felelt : »Ha már kívánod, hogy beszéljek,
e sárga csuha rajtunk ólom-átok
és már a súlytól csikorog a mérleg.
Bolognaiak voltunk, *víg barátok*
én Catalano, ez meg Loderingo,
kiket birónak meghivott hazátok,
mint szoktak élni pártokhoz nem ingó
messziről-hívott békitő bíróval ; —
hogy mit tettünk, mutatja még Gardingo.«
»Barátok !« — kezdtem — »bűnötök . . .« S a szóval
itt megakadtam, meglátván a földön
letűzve valakit három karóval,
aki amint felnéz, testére görcs jön
és ezer sóhaj lengeti szakállát
és Catalano fráter mondja rögtön :
»Ez, kinek kínját szemeid csodálják
farizéusok közt javallta hitlen
a nép javáért egy ember halálát.

[93] Szerzetesi kollégiumhoz hasonlítanak.
[103] Életrajz 10.
[108] Gardingo városrész Firenzében ; ott volt az Ubertiek háza, melyet a lázadók rontottak le, mikor elűzték a víg barátokat.
[115-117] Kaifás főpap Krisztus kivégzését avval javasolta, hogy »inkább egy ember haljon, mint a nép vesszen el«.

Keresztben fekszik az uton mezitlen,
mint látod; s e csuhások megtapossák
mert minden súlyt kell éreznie itt lenn.
És épilyen kín sújtja az apósát
s vele mindenkit a zsinagógából,
mely konkolyt hintett buzádba, zsidóság!«
Láttam, hogy Vergiliusz, közbe, bámul
azon, ki e Nagy Számüzés helyében
így van keresztre feszítve csunyául.
S aztán a fráterhez fordult eképen:
»Ha elbeszélni nektek tiltva nincsen,
van-é kijárás e völgy jobbfelében,
kérlek szavatok ahhoz útba intsen,
hogy hozzá ne kelljen fordulnom újra
egy szurkos angyalhoz, hogy átsegítsen.«
Szólt: »Közelebb van, mintsem véled, útja
egy hídnak, mely a külső körből indul
és mind e völgyet végigmetszve futja,
csakhogy itt el van törve, közepin túl
de romja széthever a sziklabordán
s tán lépcsőt nyújt, mely kivezet e kínbul.«
S felelt Vezérem a fejét lehajtván:
»Csalt hát az ördög, kinek szörnyü horga
lelkeket horgász túl a szikla partján.«
»Bolognában tanultam« — visszamorga —
»egyetemen, hogy, többek közt, az ördög
hazugság atyja és csalás a dolga.«
Most nagy léptekkel, s (a fölvont szemöldök
mutatta) indult mesterem haragban
el onnan, hol e terhelt nép nyöszörgött,
s én lábamat drága nyomába raktam.

[121] Annás főpapot.
[124-126] Vergiliusz, mikor először szállt e bugyorba (IX. 22), nem láthatta még Kaifást, mert az akkor még élt.
[140] L. XXI. ének 110—111.
[142] A híres teológiai egyetemen.

HUSZONNEGYEDIK ÉNEK

Az emberi főniksz

Mikor ifjú az év, mikor lemossa
haját a Nap a Vízöntő vizében;
az éjnek már csak félnap lesz a hossza,
s a dér a földre rajzolgatja szépen
fehér nénje képét a dombok alján,
de hamar fölszárad a toll kezében;
a paraszt, kinél fogytán a takarmány
fölkel, kinéz és látja hófehérben
a tájat: csügged, a fejét vakarván,
házába visszatér, dúl-fúl dühében,
mint kárvallott: »most nem tom' micsinájjak«;
s megint kinéz és remény kel szivében
látva néhány óra alatt a tájat
változott arccal; veszi visszamenve
botját s kihajtja legelni a nyájat:
úgy néztem én csüggedve mesteremre
látva, hogy elborúl a drága homlok,
de flastromot tett rögtön a sebemre,
mivel a hídhoz érve, mely leomlott
biztatva nézett újra, mint midőn
először láttam, elhagyván a dombot.
Szeme ottjárt a roncsolt hídtetőn.
Karját kitárta egy kicsit tünődve,
a szirtet nézte és karjába vőn.
Mint aki tettét kinézi előre
és hogy mit tegyen, ahhoz méri, mit lát,
úgy felsegítvén az alábbi kőre
már följebb mérte mesterem a hídhát
romjait, szólva: »Kapaszkodj meg ottan!
De előbb próbáld ki, bír-e, a sziklát.«
Csuhásnak nem való ut, ami ott van:
Ő könnyü volt és engem ő fogott föl
mégis csak bajjal másztunk e romokban.
S ha a szirtből a völgy köré huzott kör
nem alacsonyabb e helyt, mint a másik:
ő: nem tudom, de én: alig jutok föl.
De mivel a középső kútnyilásig
befelé Rondabugyrod egyre mélyed
s mindenik völgynek, mely itt körben ásít

külső magasabb, belső partja mélyebb :
mégis elértük honnan leszakadva
levált a végső kő, a sziklaélet.
A lég tüdőmből úgy ki volt apadva
tovább nem bírtam, feljutván a csúcsra
lerogytam azonmód a sziklapadra.
»Most össze kell magadat szedned újra !« —
szólt mesterem — »mert ülve párnaszékben
nem nyerhetsz hírt, se dunna közt lapulva.
És aki nem nyer hírt e földi létben
maga után nagyobb nyomát se nyomja
mint hab a vízen és a füst a légben.
Hát talpra ! Fittyet a fáradalomra,
mert győz a lélek minden akadályon
csak a test súlya földre le ne vonja !
Nagyobb út kell még, hogy készen találjon
legkisebb lépcsőnk volt e sziklagádor ;
vigyázz, ha értesz, hogy javadra váljon !«
Én szinlelém, hogy már semmise gátol,
pedig a lélegzetből ki-kifogytam
»Jer« — szóltam — »erős vagyok újra, bátor !«
S vele az útnak újra nekifogtam
a szirten, mely szükebb, rosszabb, rögössebb
és meredekebb volt, mint eddig, ottan.
S beszéltem is, hogy ne lássak nyügösnek.
S a völgyből hang jött, mely nem tagolódott
szavakká ; sokkal durvább volt, s szükössebb.
Az ív hátán álltam, mely ott huzódott
ez új bugyor fölött, de mitsem érték,
csak hogy haragudhatott, aki szólott.
Lenéztem ; de az éjben el nem érték
élő szemeim ezt a mély világot
s szavaim mesteremet arra kérték :
»Jerünk ott túl le ! Másszuk meg a gátot !
mert itt csak hallok és semmitsem értek
és le csak nézek és semmit se látok.«
És mesterem ajkai így beszéltek :
»Nem szólok : legjobb válasz kérelemre
megtenni, amit illőn szólva kértek.«

[66] Nyolcadik kör, hetedik bugyor : a tolvajoké.

S a híd fejénél odaát lemenve
hol a nyolczadik parttal kapcsolódik
nyiltan tárult az új bugyor szemembe.
S láttam tömegben rengeteg kigyót itt,
ezret, hogy már gondolva is azokra
arcomból a vér szinte kiszivódik.
Ne dicsekedjen Libia homokja,
mert csörgő, gyűrüs, pöttyös, óriás
kigyói száma nőjjön bármi sokra,
sem annyi szörnyeteg, sem oly csodás,
sem ott, sem a Vörös tengeri tájban,
sem Aethiópiában nem tanyáz.
S e kigyónyájban, e nagy, szörnyü nyájban
meztelen nép futkároz szörnyüködve,
nem bízva sem buvásban, sem bübájban.
Kigyókkal volt a kezük hátrakötve
s testük körül a kigyók feje-farka
elől ért össze s volt csomóra kötve.
S a népből, mely partunk körül kavarga
láttam rászökni egyre egy kigyót
s megcsípni hátán, hol a nyak ült rajta.
Oly gyorsan le nem írhatsz I-t, vagy O-t,
mint én ezt láttam gyúlni, égni, rogyni
s hamuvá hullni szét a lerogyót.
A földre hullt s nem látszott rajta hogy mi,
mígnem a por egyszerre újra élni,
gyűlni kezdett s emberré visszafogyni.
Épígy beszélik bölcseink regéi,
hogy a főniksznek bölcső lesz a sirja,
ha ötvenedik évét már eléri.
A magot, füvet megenni se birja,
az étke gyömbér, s a tömjénfa könnye
s halálos ágya a nárdus s a mirrha.
Mint ki lehullt, nem tudja, mért, a földre:
tán ördög szállt belé, vagy a nehézség
megnehezítve testét, meggyötörte,
amikor visszatér belé az érzék
körülréved, zavartan a kiállott
szorongás után, fölzihálva néz szét:
e bűnös ott fölkelve ép ugy állott.
Ó mily igaz vagy, Isten nagy hatalma!
boszuddal a bünöst hogy eltalálod!

Vezérem aztán kérdé, hogy ki volna.
»Toszkánából zuhantam lecsapódva
nemrég e bősz torokba« — válaszolta. —
»Éltem állati, nem emberi módra,
mint öszvér, aki voltam: Vanni Fucci,
oly vad, kinek Pistója méltó odva.«
S költőmhöz én: »Ne hagyd moccanni, futni.
Izgágaságáról mindenki hallott,
de rablók közé mi vihette, tudd ki!«
S a bűnös aki meghallotta, vallott.
Gonosz szégyenkezés festette arcát,
mely lelkével együtt előmbe hajlott.
»Jobban fáj« — szólt kitárva lelke harcát —
»hogy itt látsz engem, ily silány pokolban,
mint fájt a halálnak megadni sarcát.
Haj, semmit sem lehet tagadni holtan!
Azért vagyok itt, mert a szent edénynek
a sekrestyéből elrablója voltam,
amit aztán betudtak más szegénynek.
De hogy kínomat örömmel ne lásd,
nyisd föl füledet jósoló igémnek.
Ha elhagyod majd e sötét lakást,
Pistója fogy Feketékből először,
majd Flórenc újít népet és szokást.
Felszíja Mars, mit Magra völgye gőzöl,
s zavaros felhők köpenyét borítván
magára, zord viharja zúgva dőzsöl
vad szenvedéllyel át Piceno síkján
s egyszerre majd a felhőt meghasítja
s minden Fehéret megcsap ez a villám.
Azért mondtam, hogy szíved megbúsítsa.«

[125] Egy pistójai nemes törvénytelen fia.
[137-138] Kirabolta a San Zeno templom sekrestyéjét.
[139] A gyanú Rampino di Rannuccio Foresira esett. Már börtönben ült, mikor az igazi bűnös kiderült.
[143-144] Életrajz 22.
[145] A jóslat homályos. Pistójában a magravölgyi Malaspina gróf verte le a fehérek rövid uralmát. Életrajz 22.
[148] Pistója a picenoi síkon terül el.

HUSZONÖTÖDIK ÉNEK

A kígyóemberek

Amint a rabló végzé e beszédet,
dupla kézzel fügét emelt az égre
kiáltva: »Vedd el Isten, nesze néked!«
Azóta kedves kígyók földi népe
előttem; mert *egy* a nyakát befonta
mintha mondaná: »Több egy szót se! Vége!«
Egy másik a két karját egybevonta
s összecsukódva gyűrűvé magában
hogy moccanni se tudjon, összenyomta.
Aj, Pistoja, Pistoja, a tanácsban
mért nem határozod magadnak vesztét,
mert magvadat fölmúlod rosszaságban?
Bejártam a pokolt, az örök estét:
nincs lélek több ily káromlással terhes,
nem, az sem, kinek Théba látta estét.
És nem szólt többet, elfutott a nyelves.
És láttam egy centaurt nagy dühössen
jönni kiáltva: »Hol, hol a keserves?«
Nem hiszem, hogy Maremmában lehessen
annyi kígyó, mint ezt, szügyétől arcig,
hol emberré vál, ellepé rühössen.
Hátán, a lapockák gödrében, alszik
egy szörnyű sárkány, szárnyait kinyitván
s ki szembe jő, arra lángot viharzik.
És mesterem szólt: »Cacus ez, a hitvány,
ki gyakran Aventinus szirtje alját
öntözte volt, vértóval elborítván.
Nem osztja társainak hivatalját,
mert a nagy nyájat elcsalni merész lett,
mely a szomszéd rétnek legelte sarját.
Miért is kancsal tetteivel végzett
Herakles buzogánya, aki rá tán
mért száz csapást is, s ő tizet sem érzett.«

[12] Pistoja magva a hagyomány szerint Catilina csapatának egy töredéke, mely menekülve itt telepedett le.
[15] Capaneus. L. XIV. 46–72.
[19] Mocsaras, bozótos vidék Pisa mellett.
[28] A többi centaurral a hetedik körben. L. XII. ének.
[29] Mert tolvaj volt: elhajtotta Herakles nyáját.

Amíg beszélt, odébb állt ez a sátán
s alánk jött három szellem, e csoportot
költőm nem vette észre s én se látám,
mígnem az egyik: »Kik vagytok?« — rikoltott
s ez beszédünket félbeszakitotta
s figyelmünk azontul másra se volt ott.
Nem ismertem kik; de mint néha szokta
úgy hozta a sors néhány perc alatt,
hogy egy a társát néven szólitotta,
szólván: »Hát Cianfa vajjon hol maradt?«
Azért is én hogy mesterem figyelne
orrom alá támasztám újjamat.
Ha nem találna nálad gyors hitelre
olvasó, amit mondok, nem csodálnám,
a kétkedés még tőlem is kitellne,
pedig jól láttam, rájuk kandikálván.
Egy nagy hatlábú kígyó rávetette
magát egyikre, s elfeküdt a vállán.
Hasát középső lábaiba vette
az elülsőket karjára tapasztván
és hol egyik, hol másik arcát ette.
Hátsó lábait combjain nyugasztván
a két comb közt a farkát hátradobta
s a hátulján teríté végig aztán.
Fagyöngy szakálla még sohase fogta
meg úgy a fát, mint ez a rém — utálat! —
testét a más testére boritotta.
És akkor ez a két test egybemállott
forró viaszként: eggyé vált a szin már;
s az nem volt ember többet, ez sem állat.
Mint amely égő papir szélein jár,
a barnaság, láng előtt, olyan lett ő,
mely nem fekete még s fehér se immár.
A másik kettő néz és sirja feddő
hangon: »Jaj, Agnél, hogy olvad a tested!
Jaj látod, nem vagy már sem egy, se kettő!«

[35] A három árny: Agnello Brunelleschi, Buoso Donati és Puccio Sciancato.
[43] Cianfa dei Donati, híres betörő.
[50-51] A nagy kígyó: Cianfa. Akire ráveti magát: Agnello, ki már kiskorában kifosztá az apját.

A két fej is már eggyé válni kezdett
két ábrázat jelenvén meg, vegyülve
egy arcban, mely kettőt magába vesztett.
A négy kar összenőtt, egy párba gyülve,
s a comb a lábbal és a has s a mell,
még sohasem látott tagokká gyürve.
Minden volt formát így vet gyorsan el
(hogy két személynek vagy egynek se vélnéd)
a perverz kép és így megy lassan el.
Mint gyík az úton, cserélvén sövényét
nyári verőn ha átfut, oly igen gyors,
mintha villámnak látnád futni fényét,
akként felszökni egy kis eleven torz
kígyót a más kettő gyomrára láttam;
barnás-fekete volt akár egy szem bors.
S egyiknek ama részét, melyen által
első táplálékát nyeri a magzat.
átszúrta és elnyúlt előtte háttal.
Az akit átszúrt, némán nézte hosszat
csak tátogott, a lába földbe nőtt
mint aki lázban álmot látna rosszat.
Ő a kígyót s a kígyó nézte őt
s az ő sebe s a kígyó szája, bajsza
füstölt erősen s füstjük egybefőtt.
Némuljon, most Lucanus régi rajza
szegény Sabellusról s Nassidiusról:
füleljen erre, amit ajkam ajza.
Némuljon, akikről Ovidius szól,
hogy Cadmus kígyó, forrás Arethusa
lett költeményben, engem az nem 'unszol.
Mert soha még így szembe-szembe kúsza
cserében két formát nem gyűrt eleggyé,
hogy egy a másikat magára húzza.
S a formák ily módon illettek eggyé:
hogy a kígyó villába tárta farkát,
s akit megszúrt, lábszárát csukta eggyé.

82-84 Ez a kis kígyó Francesco Cavalcanti, hírhedt zsaroló. Akit köldökön szúr, Buoso Donati, sikkasztó; még lesz róla szó (XXX. ének 44).

95 Két római katona, kiket Afrikában kígyók martak agyon, mint Lucanus elbeszéli a *Pharsaliá*ban.

97 *Átváltozások* című mitologikus költeményében.

A combját, a lábszárát és a talpát
összesimítá, hogy már nem jelezte
semmi csipőjét, se térdét, se sarkát.
S amely formának lőn így nála veszte,
fölvette a hasadt fark s megpuhult a
bőre, míg amazt friss páncél övezte,
s láttam, hogy a karját hónába gyurta ;
s az állat lába, e két kurta oszlop
hosszú lett és az ember karja kurta.
S a hátsó két kígyóláb egybefoszlott
ama taggá, melyet takarni szoktak
s amott ama tag két kis lábra oszlott.
S míg füstbe borúl minden változott tag,
a füsttől *erről* minden szőr levásik,
azon új színnel új szőrt sarjadoztat.
Az egyik fölkelt, földrehullt a másik
s gonosz szemét egymásról el se húzta
egyik sem, bár alatta arcot másit.
Aki felállt, halántékára húzta
a túlsok húst, mely elül volt pofáján
s fül jött ki a helyen, mely vala puszta.
Ami hús nem ment hátra, orra táján
gyül össze és az arcon orrot húz át
s az ajkat vastagítja lenn a száján.
A fekvő meg előrevonta húsát
és a fülét behúzta a fejébe,
mint a csigák a szarvukat behúzzák.
S a nyelv, mely egy volt s képes a beszédre,
szétvált ; — s a kettős nyelv beszédre jóvá
eggyé olvadt — s a füst elszállt a légbe.
A lélek mely átváltozott kigyóvá,
sziszegve átkigyózott most a völgyön
míg a másik nyálát köpködte szóvá,
s szólt, vállal, mely számára most uj öltöny,
társának intve : »Fusson Buoso, fusson,
mint én futottam az imént, a földön.«
Igy láttam e csereberét ; s ha tussom
e hetedik szemét rajzára rossz volt,
az újdonság legyen mentségre jussom.
S bár szemem a zavartól fátyolos volt
és lelkem is zavart a bámulásban,
nem tünt el úgy e nép (bár tünni gyors volt)

hogy Puccio Sciancatot ott jól ne lássam ;
és az volt ő, ki a három között bár,
maga nem ment át semmi változáson.
A másik volt, kiért Gaville nyög már.

HUSZONHATODIK ÉNEK

Odysseus utolsó utazása

Örülj Firenze, oly nagy vagy te hírrel,
hogy tengereket s földet ver a szárnyad,
és nagy neved a mély pokolig ér el.
Népedből ott rablók közt öten állnak
olyak, hogy én szégyeltem magam értük,
s neked se nagy dicsőségedre válnak.
Amit hajnalkor álmodunk, megéljük :
mi is megérjük nem sok idő mulva
mit Prátó kíván, s mások, hogy megérjük.
És ha most jönne, korán az se volna,
s ha jönni kell, most jöjjön és ne később,
mert fájóbb lenne, aggkoromra hullva. —
Most magával volt mesterem, a lépcsőt
megmászva, melyen az imént lehágtunk,
s mely bajjal vitt fel újra engem és őt,
s fenn újra a magányos útra vágtunk,
mely kő és szirt között előnkbe nyílott,
s nem boldogult kezünk nélkül a lábunk.
Haj sírtam akkor és most újra sírok,
s rágondolván, mit láttam, szorosabbra
vonom, okulva azon, amit írok,
lelkem fékét, ne menjen rossz utakra,
nehogy kincsét önmaga elfecsélje
ha jó csillag, vagy még jobb Más megadta.
Mint a paraszt, ledőlve a hegyélre
nyáron, mikor legkevesebb időn át
borúl a nap világos arca éjbe,

148 Puccio Sciancato dei Galigai, firenzei rabló.
151 Francesco Cavalcantit a Gaville-beliek ölték meg zsarolásaiért, s a Cavalcanti-család véres bosszút állt érte.
9 Prato Firenze szomszédvárosa. A szomszédok titkon mind a hatalmas Firenze pusztulását óhajtották.

s légy helyett szunyog zsong a levegőn át,
tüzektől látja csillagozni lassan,
hol szüret áll, vagy szántás, lenn, a rónát:
úgy láttam én mihelyt elég magassan
voltam, hogy szemeim fenékre láttak,
a nyolcas számu bugyrot, csillagossan.
S mint az, kiért a medvék bosszut álltak,
látta az Illés szekerét utazni
a lovak égnek ágaskodva szálltak:
de szemmel nem volt látható hogy az mi,
mert a szekér nem, csak a lángja látszott,
mint egy felhőcske, már csupán arasznyi:
ugy e völgy torkában táncolva játszott
minden kis láng, s egy sem mutatta titkát,
hogy egy-egy bűnös is jár benne táncot.
Hogy lássak jól, kihajoltam a hidgát
fölött s löketlen is leestem volna,
ha nem kapok meg egy kinyúló sziklát.
S Vezérem, így figyelni látva, szóla:
»Egy bús lélek van minden tűzbe rejtve,
és önnön lángja lesz számára pólya.«
»Gondoltam már« — feleltem — »erre, sejtve
s most hogy szavadtól bizonyos dolog lesz,
megkérdem: kit zár, jobbra-balra lejtve
ott az a láng, mely végén hasitott lesz,
s két ágra oszlik, mint a máglya lángja,
melyen öccsével égett Eteoklesz?«
Felelt: »Két hőst borít e törpe máglya:
Ulyssest s Diomédest; kik kinokra
együtt mentek, mint hajdan a csatákra,
s lelkük e lángban nyögi és zokogja
a Ló cselét, amely a drága magnak
kapút csinált, melyből nőtt Róma bokra.

[33] Ahol a rossz tanácsadók bűnhődnek.
[34] Elizeus próféta. Mikor a suhancok csúfolták, medvék jöttek az erdőből és széttépték a csúfolódókat.
[35] Illés Elizeus szemeláttára szállt tüzes szekéren az égbe.
[54] Eteokles és öccse Théba trónjáért párbajozva ölték meg egymást. Testeiket egy máglyán égették el; de még a máglya lángja is két ágra oszlott, mintegy jelezve a testvérek viszályát.
[56] Ulysses, más néven Odysseus. Homérosi hősök. Szerepelnek az *Aeneis*ben is. — [58-60] Ők adták a tanácsot a görögöknek, hogy a falóval álnokul foglalják el Trójját. Rómát tudvalevőleg a Trójából menekülő Aeneas alapította.

S Deidámia bújáért is zokognak,
ki Achillest gyászolja holtan is még;
s a Palladiumért is számot adnak.«
És én: »Ha szólni bír e lángban is még
a lélek: mester, kérlek, újra kérlek,
s ezerszer is, vedd úgy, hogy kérlek ismét,
hogy engedd, hogy innen tovább ne térjek,
míg a szarvas láng hozzánk nem fog érni;
von a vágy, látod, hogy velük beszéljek.«
És ő felelte: »Kérésed dicsérni
méltó és nincs ok, hogy meg ne tehessem:
hanem tenéked nem szabad beszélni.
Tudom, mit kívánsz tudni és szivessen
fogok velük magam beszélni. Hagyj hát,
hogy nyelvedért a görög meg ne vessen.«
Aztán helyét kilesve s pillanatját,
megvárva, míg a láng elébe lebben,
így hallottam beszélni lelkem atyját:
»Ó ti, egy tűzben egyesítve ketten!
ha örömet tehettem nektek élve,
ha bármilyen kis örömet tehettem
nagy verseimben titeket dicsérve,
ne menjetek tovább: szóljon az egyik,
milyen tájra vonult meghalni félre?«
S lobogva az antik láng fényesebbik,
s nagyobbik ága most suhogni kezdett
mintha a tüzet szél ujjai pedzik.
S mialatt csücske ide-oda rezgett,
mintha nyelv volna, képes a szavakra,
magából ilyen hangokat eresztett:
»Elhagyva Circét, aki visszatarta
több mint egy évig, ős Caëta mellett,
mely Aeneástól még nevét se kapta,

61.62 Achilles neje. Minthogy férjének elestét megjósolták, lányruhába rejtette, lányok közé, a harc elől. Ulyssesék árusoknak öltözve, különböző portékákat hoztak a lányokhoz, köztük egy kardot. Achilles a kard után kapott, elárulva nemét. Igy a harcba ment, elesett s neje bújában utána halt.

63 Pallas istennő csodatevő szobra, mely Tróját védte. Ulysses s Diomedes csellel elrabolták.

91 Circe a varázslónő, ki a Trójából hazatérő Odysseust útjában visszatartotta. Odysseus tudvalevőleg tíz évig bolyongott a tengeren.

92-93 Azon a helyen alapítá később Aeneas Caëtát.

se kis fiam, se vénségtől elernyedt
atyám, se nőm, akinek örömére
őriznem kellett kötelés szerelmet,
le nem győzhetett, lelkem szenvedélye:
látni világot, emberek hibáját,
s erényüket, s okúlni, mennyiféle.
S bejártam a tenger ezernyi táját,
pár szál deszkával, és a pár legénnyel,
ki el nem hagyta még a csöppnyi gályát.
A két hispán part közt eveztem én el;
láttam Marakkót és Sardiniát,
a tenger többi fürdő szigetével.
S vén, lassu volt már a kis társaság,
s a szoroshoz értünk, mely arra fekszik,
hol Herkules emelte oszlopát,
hogy onnan már ne menjen senki messzibb,
s jobbkézről lassan elmarad Sevilla,
balkézről Septa tünedezni tetszik.
»Ó társak, bár veszélyek ezre víjja
sziveteket, mégis Nyugatra hágtok:
ha látástokból, bármi sok a híja,
őriztek« — szóltam — »még egy csöppnyi lángot,
ne sajnáljátok megkeresni tőle
a Nap útján, a néptelen világot!
Gondoljatok az emberi erőre:
nem születtetek tengni, mint az állat,
hanem tudni és haladni előre!«
Igy tettem bennük élessé a vágyat,
e kis beszéddel, útra; úgy hogy őket
alig tarthattam: nem volt egyse fáradt.
A far keletre és az evezőket
bolond repülés szárnyaivá tettük,
s vitorláink mind balfelé verődtek.
Új ég, új csillag ragyogott felettünk,
ha jött az éj; a mi egünk lebújva
a tenger alá, már egészen eltünt.

94-99 A hagyomány szerint nem tudott otthon megmaradni, újból tengeri útra ment és nem tért többé vissza. Ez magyarázza Dante kérdését (84. sorban).

108 Herkules oszlopa Gibraltárnál jelezte a világ végét.

110 Spanyolország.

111 Afrika.

127-129 A föld másik felére jutottak, a nyugati féltekére.

Ötször csempült meg, ötször telt meg újra,
új világgal a holdvilágnak alja,
mióta beléptünk a vészes útra,
mikor im egy hegy tünt előnkbe, barna
a messzeségtől, s oly magasra nyúlott,
milyet sem élve nem láttam, se halva,
Örültünk, de örömünk gyászba múlott,
mert az új földről felhő jött, s viharja
kicsiny deszkánk gyenge orrára hullott,
s háromszor azt a vízben megcsavarta,
negyedszer a farát magasba vonta,
orrát mélybe — Valaki így akarta —
s fejünk fölött a vízet összenyomta.«

HUSZONHETEDIK ÉNEK

Szent Ferenc és az ördög

Már egyenes volt és megint a régi
s néma a láng és már távozni kezdett,
mert édes Költőm megengedte néki;
midőn egy másik, mely mögötte rezgett,
zavaros hangot bocsátván ki felső
végén, minden szemet magára vesztett.
Mint Sziczilia ökre, melynek első
bőgése méltán lett nyögése annak,
kinek kezében mintázta a véső,
bőgött hangjával a boldogtalannak
úgy, hogy elhitted volna, mint az Irást,
hogy réz bár, rémes fájdalmai vannak:
úgy ennek hangja sem utat, se nyílást
egy jó darabig nem lelvén a tűztül,
a láng nyelvére fordítá a sirást.
Hanem miután a csucsán keresztül
útját találja: épolyan ütemmel
rezgeti csúcsát, mint a nyelve rezdül,

[133] Alkalmasint a Purgatórium hegye. L. XXXIV. ének. (Azonos a mesebeli mágnesheggyel.)

[7] Ezt Phalaris zsarnok csináltatta, kínzóeszközül. A bűnöst belsejébe zárták, aztán a rézökröt megtüzesítették. A bűnös jajgatott s ez olyan volt, mintha az ökör bőgne fájdalmában.

[7-9] A zsarnok először azt a szobrászt dobatta bele, aki az ökröt készíté.

és szól: »Te, kit megszólítok tüzemmel
s ki társamhoz imént lombardi szóval
mondtad, hogy: *Többet nem zavarlak; menj el,*
bár lelkem hozzád kissé késve szólal:
én nem sajnálok szólni lángon át,
te se sajnálj szólni a lángolóval!
Ha csak most buktál a nagy árkon át
e vak világba, elhagyván a drága
latin földet, bűneim otthonát:
mondd: béke lakja, vagy a harcok átka
Romagnát: ott születtem Urbinónál,
hol bércből magát Tiberis kivágja.«
Figyeltem még, bár elnémult a szó már,
de megérintett ujja a Vezérnek:
»Beszélj te, mert ez hazádból való már.«
S én elkészítve már, hogy mit beszéljek,
szavam halasztás nélkül, hirtelen folyt:
»Ó, te ott lenn, te tűz takarta lélek,
a te Romagnád nincs és sohasem volt
harc nélkül a tirannusok szivében:
de mikor elhagytam, nyílt harca nem folyt.
Ravenna áll ma is, mint álla régen.
Polenta sassa úgy megfészkel ottan,
hogy szárnya Cerviát megvédi szépen.
A város, mely megállt nehéz napokban,
s hegyet rakott francia harcosokból,
zöld karmok oltalmában ül nyugodtan.
Verucchiói ifju s agg komondor
a díszes pár, mely Montagnát megölte,
fogát még most is vicsorítja sokszor.

[20] Vergilius Lombardiában született (l. XX. 56) s lombardi kiejtéssel beszél.

[29-30] Romagna szélén, Urbino és a Tiberis forrásvidéke közt. Ez Guido di Montefeltro (Életrajz 16).

[41] Ravennában a Polenták uralkodtak (Életrajz 39).

[42] Cervia Ravenna szomszédja.

[43-44] Forli. A franciákat ép Guido di Montefeltro vezérlete alatt verte meg. Forli az Ordelaffi-család birtoka; ennek címere a zöld oroszlán.

[46] Verucchio Rimini mellett van. Urai Malatesta és fia, Malatestino. (Az ő fiai voltak Gianciotto és Paolo is; l. V. ének.) A Malatesták uralmával elégedetlen nemesek Guido di Montefeltrót hívták segítségül; köztük Montagna; ezért kellett ennek halállal lakolnia.

Santerno tája és Lamone földje
oroszlánkölyköt tart fehér mezőben,
de pártja színét egyre váltja kölyke.
S a város, amely Savio vizében
tükröz, úgy lebeg szolgaság s szabadság
között, mint sík és hegy között középen.
De most már kérlek, mondd el, hogy ki vagy hát,
ne légy fukarabb másnál, ha kívánod,
hogy neved ott fönn hír nélkül ne hagyják.«
És ekkor sírni hallottam a lángot
a maga módján, s így beszélt a lélek,
míg tüze csücske ide-s-tova rángott:
»Ha azt hinném, hogy olyannal beszélek,
ki földre megy még: volna jó okom rá,
hogy lángom többet moccantani féljek.
De mert tudom, hogy nincs mi visszavonná,
ki egyszer itt van: szólok íme bátran,
mert szóm nem válhatik gyalázatommá.
Én harcos voltam és csuhában jártam,
így vélve jóvá tenni a hibákat.
S nem is csalódom abban amit vártam,
ha nincs a Nagy Pap (verje meg az átok!)
ki régi bűnbe lelkem visszavonta
hogyan és *quare:* azonnal belátod.
Míg öltözve valék a húsba-csontba,
melyet anyám adott reám, nem éltem
oroszlánmódra, hanem rókamódra.
Mindég lyukakba, rejtekútra tértem,
mint aki minden ravaszsághoz ért,
hogy világhírt hozott rám e nagy érdem.
De amikor már a vénség elért,
mikor a vitorlát bevonni illik
s összegöngyölni a hajókötélt,
mikor undort kelt, ami máskor izlik,
jaj, gyónni, bánni kezdtem, azt remélve,
hogy még előttem üdv kapúja nyílik.

[49] Santerno mellett Imola, Lamone partján Faënza.
[50] Pagani di Susinana címere.
[53] Cesena.
[70] VIII. Bonifác pápa. Életrajz 22, 23, 24.
[72] *Quare:* miért.

De az új Farizéusok vezére,
ki Laterán körül indíta harcot
(s nem a zsidóra, nem a szaracénre,
hanem keresztények ellen viharzott,
kik szultán földjén nem kufárkodának
és Acri várból egy sem hajta sarcot)
nem tekintette nagy hivatalának
szentségét és a szent övet se rajtam,
melytől ki hordja, gyakran lesz soványabb,
hanem, mint Konstantinus kérte hajdan
Szoraktéról Szilvesztert, hogy a leprát
űzze el tőle: engem kért a bajban.
hogy gyógyítsam meg lázas gőgje poklát:
tanácsot kért tőlem; de én nem adtam,
mert szava mintegy részegségben ugrált.
Akkor így szólt: »Bűntől ne félj miattam;
vedd úgy, ha nékem Praenestét lerontod,
a feloldozást előre megadtam.
Hatalmam van — ne légyen semmi gondod —
egeket nyitni s csukni; mert kezemben
a két kulcs, melyről elődöm lemondott.«
És győztek súlyos érvei szememben
s amikor láttam, hogy hallgatni rosszabb,
így szóltam: »Atyám, mert feloldasz engem
a kíntól, amit szavam bűne hozhat:
ha győzni akarsz a pápai székben,
igérj nekik jót, tégy velük gonosszat!« —
S jött Szent Ferenc, mikor meghaltam, értem
de jött egyúttal, s szólott egy sötét
angyal: »Ne vidd el, nincsen helye égben;
szolgáim közt készítem örökét
s mióta adta a hamis tanácsot,
azóta folyton fogom üstökét.

85-86 Bonifác a Laterán körül lakó Colonna-családdal volt ellenségeskedésben. — 90 A szíriai Acri a keresztes háborúkban szerepel; 1291-ben ostromolták a szaracének.

92-93 A ferencrend öve. E rendbe lépett a vezeklő Montefeltro.

94 Konstantinus császár. Leprában szenvedvén, a legenda szerint Sorakte hegyéről elhívatta a száműzött Szent Szilvesztert, ki őt megkeresztelve meggyógyítá.

101 Praeneste (Palestrina) a Colonnák vára.

105 V. Celesztin. L. III. 60. Életrajz 22.

111 A pápa csakugyan ígéretekkel csikarta ki a várat a Colonnáktól.

Mert, hol nincs bánat, nincs feloldozás ott
és, aki bűnt bán és tesz egyidőben,
önnönmagának ellenmond a vásott.«
Ó jaj nekem! hogy sírtam, vergelődtem,
mikor megfogott s szólt: »Tán azt se vélted,
hogy tellik ez a kis logika tőlem?«
Minoszhoz vitt; és ez a Nagy Kisértet
kemény háta körül nyolczszor csavarta
farkát s ajkába harapván a mérget,
szólt: »Tűzköpenybe való ez a fajta!«
Azóta járok itt s ezernyi jajjal
vert meg, ki e tüzet nyakamba varrta.«
Igy végezé szavát és mély sohajjal
eltávozott a láng, ingatva zordul
hegyes taréját, és ment, küzdve, bajjal...
S én Költőmet, látván, hogy arra fordul,
követtem hátára a sziklalapnak,
mely híd a bugyron, hol — bünükre zsoldul —
akik szelet vetnek, vihart aratnak.

HUSZONNYOLCADIK ÉNEK

Mohamed és a fejetlen ember

Ki tudná, bár prózában, elbeszélni
a vért, sebet mind, amit láttam akkor,
akárhányszor próbálná elmesélni?
Ah, minden nyelv kifogyna a szavakból!
Gyenge nyelve a gyenge értelemnek,
melynek ilyent már elgondolni nagy sor.
Ha összegyülne mélyén egy veremnek
mind, aki átkozott Apuliának
földjét öntözte hosszu kűzdelemnek
vérével s Trója elszakadt hadának;
hol mint Livius, ki nem téved, írja,
csak gyűrűkből dús zsákmányt húzhatának,

124 L. V. ének 4—15.
135-136 A nyolcadik kör kilencedik bugyrában azok vannak, kik viszályt vagy hitbeli szakadást okoztak.
8-10 Apuliában folyt a pún háború egy része, ott történt a szerencsétlen cannaei ütközet.
10 A rómaiak Vergiliusz szerint Trójából szakadtak Itáliába.

és mind, ki halva már, hiába sírja,
hogy ellened szállt, Roberto Guiscardo!
és mind, kinek Ceperan lett a sírja
s szedik még csontját, hol megölte ártó
apúli csel; és mind, ki ott esett el,
hol fegyver nélkül győzött vén Alardo,
száz csonka tag s tátongó szörnyü sebhely
tünne fel: semmi lenne összemérve
a kilencedik bugyorbéli sebbel.
Láttál-e dongát hordóból kivéve?
úgy itt álltól az alsó szelelőig
hasított egyet végig szörnyü sérve.
Lába közt lógtak belei a földig;
mája kilátszott, s a zacskó, a ronda,
melyben az étel sárrá zöcskölődik.
S míg merőn néztem, elmerülve gondba:
visszanéz, s két kézzel széthúzza keblét
és: »Nézd, hogy tépem testem!« — sírva mondja —
»Nézd Mohamedet, mily csunyán repedt szét!
És nézd Alit mellettem: hajtól állig
hasított arca elrontotta kedvét.
S mind, aki csak így megszaggatva jár itt,
szakadásnak volt földön okozója,
mi itt örök kárhozatára válik.
Egy ördög áll ott hátul, és kirója
a sebet azokra, kik arra futnak
s karddal vigyáz, hogy e bugyor lakója
vágás nélkül ne indulhasson utnak;
s a vágás újra beheged, bezárúl,
míg körben újra eleibe jutnak.
De te ki vagy, aki a szirt csucsárúl
merengsz le, tán a büntetést kerülni,
mely rád van szabva, bűneidnek árul?«

13-14 A normann Roberto Guiscardo nagy csatákkal nyerte meg Apulia fejedelemségét.

15-18 A beneventumi csatát Manfred állítólag azért vesztette el, mert az apúli bárók Ceperannál szabad járást adtak Anjou Károlynak. A tagliacozzói vereséget pedig Alardo francia lovag váratlan csele okozta volna. L. mindezeket Életrajz 10.

32 Ali Mohamed veje, aki a fegyveres hitszakadást még kiélesítette.

S költőm szólt : »Nincs rá semmi szabva türni
mert él még, s nem bünhődni hozta bűne,
hanem tapasztalással teljesülni.
És nekem kell őt gyürűről-gyürűre,
holtnak az élőt, poklon át kisérni ;
s ez így igaz mind, betűről-betűre.«
És száznál többen, hallva őt beszélni,
csodálni kezdtek, kínjukat feledni,
újjal mutatni, egymásnak mesélni.
»Nos, ha reményed van még fölmehetni,
fra Dolcinónak tőled izenem fel,
ha nem kíván ide hamar követni,
jól lássa el magát élelmiszerrel,
nehogy a téllel győzze le Novára,
mert máskép le nem győzi könnyü szerrel.«
Alig nyitotta ajkait szavára
Mohamed, menni lábát már emelte
s letette, még a szó végét se várva.
S egy másik, kinek vérzett nyaka szerte,
s az orra helye szemöldig üreslett,
s beszédünket csak egy füllel fülelte,
megállt, bámulni ránk, a többi feslett
husú tömeggel, s szóra nyitva torkát,
mely kívül-bellül egyformán vereslett,
szólt : »Ó te, ki a poklon élve bolygsz át
s nem bűn miatt : ismerlek otthonomból,
ha nem csal tán meg nagy hasonlatosság.
A medicinai Péterre gondolj !
S ha majd az édes rónát újra látod,
mely Vercellibe hajlik Marcabóból,
ints meg Fanóban két nemes barátot,
messer Guidot, és véle Angiolellót,
hogy ha, mint szellem, jól jövőbe látok,

[68] Fra Dolcino az apostolikusok szektájának feje. V. Kelemen keresztes haddal ment ellene s a piemonti Novarában, télen, körülzárva és kiéheztetve győzte le.

[73] A medicinai Péter botránycsinálásban volt mester.

[75] Marcabo a Pó torkolatánál volt.

[77] Guido del Cassero és Angioletto da Cagnano fanói nemesek. A félszemű Malatestino Cattolicába, Rimini mellé, hívatta őket tanácskozásra, s aztán a focarai hegy közelében hajóikról a tengerbe dobatta.

Cattolicában majd egyik se lel jót,
mert hajóról dobják a vízbe zsákban,
egy álnok zsarnok ád ki erre jelszót.
Ciprus s Majorca közt, szigetvilágban,
nem szörnyedt Neptun még ily szörnyüségen,
se kalózok közt, se görög csatákban.
E félszemű zsarnok, ki oly vidéken
úr, melyet van köztünk ki kincset adna,
ha sohse látott volna életében.
tanácsra őket magához hivatja,
aztán ima, fogadás, mindhiába!
Focára zord szelét meg egy se hatja!«
S szóltam: »Ha kívánod, hogy a világba
kivigyem híred, fejtsd meg, erre kérlek,
ki az, ki ama tájt vesztére látta?«
S ő rátevén kezét egy más kisértet
állkapcájára, szétfeszíté száját,
s így szólt hozzám: »Ez az, de nem beszélhet.
Ő volt, aki Rubikon akadályát
kétlő Caesárral átlépette, vélvén,
hogy a késznél késni megtermi kárát.«
Ó mint bámultam elcsüggedt személyén,
amint nyelv nélkül tátogott a torka,
mely hajdan olyan hangos volt, beszélvén.
S egy másik ottan — mindkét keze csonka —
karja csutáit a fekete légbe
emelte, hogy a vér arcába csorga,
s »Ne feledkezz el Moscáról se« — kérte —
»én mondtam, jaj! hogy: *Fődolog a tett*,
s ez hozott átkot a toszkáni népre.«
»S rokonságodra zord itéletet« —
toldtam kínjára kínt, s távozni láttam
lassan a balga, bús kisértetet.

[82] A Földközi-tenger szigetei közt híres kalózvilág volt.
[85] Rimini táján, Verucchióban. L. XXVII. 46.
[97-98] Curio néptribun, ki éppen Rimini mellett adta Caesarnak a tanácsot, hogy keljen át a Rubicon-folyón, ami a polgárháború megkezdését jelenté.
[106] Mosca dei Lamberti (v. ö. VI. 80). Ő tanácsolta Buondelmonte megölését, e szavakkal: »Fődolog a tett«, ami Firenze viszályainak s a Lambertiak száműzetésének oka lett. Életrajz 5.

S én ott maradtam a csonkák hadában
s láttam oly dolgot, mit csak elbeszélni,
bár túl vagyok rajt, borsózik a hátam.
De nem hagy lelkem öntudata félni,
a jó társ, mely az embert bátorítja
s a tisztaság pajzsával fedve védi.
Láttam (és szinte most is látom, írva)
egy fejnélküli törzset menni itt e
bús nyáj közt, mely bünét vérezve sírja.
S leszelt fejét hajánál fogva vitte
s kezében lógva, mint a lámpa lángja:
»Ó jaj!« — szólott a fő és ránk tekinte.
Maga lett önmaga számára lámpa,
s egy volt kettőben, s kettő egy személyben:
Az tudja, hogy lehet, ki így kivánta!
Amint a híd lábához ért az éjben,
karját a fejjel a magasba tolja,
hogy mihozzánk közelebbről beszéljen,
s ily szavakat mond: »Nézz az én kinomra,
te, ki a holtakat vizsgálod élve,
mondd, van-e még ilyen a mély pokolba!
És hogy rólam hírt mondj a földre érve,
tudd meg, Bertran de Born vagyok, ki ottan
az ifju királyt rontottam dicsérve.
Fiút az apja ellen lázitottam.
Nagyobb viszályt Achitofel se szított
Absolon s Dávid közt, mint én szitottam.
S mert harcba szavam olyan párt uszított,
kik természettől voltak összekötve,
azért lett főm a törzstől elhasított.
És a nagy bosszu rajtam így telett be!«

HUSZONKILENCEDIK ÉNEK

A rühösök

A sok sebnek, a sebhedt sokaságnak,
láttán szemeim úgy megrészegedtek,
hogy csak pihenni és csak sírni vágytak.

[134] Híres provánszi trubadur. II. Henrik angol király fiát apja ellen lázítá, mint a Bibliában Achitofel Absolont Dávid ellen.

De költőm szólt: »Mi baja a szemednek?
hogy oly merően mélyed a bugyorba
láttára e bús, nyomorék seregnek?
Nem tetted ezt ennyire más pokolba.
Tudd meg: e völgy huszonkét hosszu mérföld —
minden lakóját vágynád látni sorba?
S lábunk alatt mutatja már a félkört
a hold, — és időnk szűken van kimérve:
sok látnivalót rejt még ez a mély föld.«
»Ha tudnád« — szóltam, elnézést remélve —
»az okát, hogy mért néztem úgy, megállva,
tán megengednéd enyhébben itélve.«
De ő már indult, s én nyomába járva,
mikor vezérem készült már felelni,
még hozzátettem: »Hol a szirten állva,
a sziklavölgybe úgy láttál figyelni,
alkalmasint egy rokonom siratja
a bűnt, mely itt gyümölcsét fájva termi.«
És mesterem szólt: »Ne búsulj miatta!
Gondolatod ne csüggjön egyre jajján:
maradjon ő, nézz már te más alakra,
mert láttam őt imént a hídnak alján
reád mutatni, fenyegetve ujja,
s Geri del Bellót megnevezni hallám.
De te arra figyeltél, aki úra
volt Altaforte várnak hajdanában,
és rá se néztél, és így ment el újra.«
»Ó mester, nem akadt a nagy családban,
ki erőszakos vesztét megboszúlja,
azok közt, kiknek, bús gyalázatában
osztozni illik: ez talán a búja,
ezért hagyott el szótlan megvetéssel,
s ez még nagyobb részvétre hangol újra.«
Odáig értünk ily beszélgetéssel,
ahol az új völgy látszik már a hidrul,
de fenékig nem látsz, csak ködbe nézel.

10-11 *Nagyszombat d. u. félkettő.*

27 Geri del Bello Dante apjának unokaöccse. Izgága ember volt, végreis úgy ölték meg; családja 1300-ban, Dante utazásának évében még nem bosszulta meg halálát.

28-29 Altaforte ura Bertran de Born volt.

40 És Rondabugyrod összes bugyrain túl
értünk utolsó klastromudvarához,
ahol a kínos szerzet körbeindul,
43 hol ezerféle jaj nyila csatároz
mérgezett részvét éles vashegyével,
s az ujj magától nyúl a fül lyukához.
46 Amily nyögés volna, ha nyári hévvel
Sardinia, Maremma s Chiana völgye
minden kórháza minden betegével
49 bezsúfolódna egyetlen gödörbe:
olyan volt itt, s mintha rohadt tagokból
szállna, az orrot olyan bűz gyötörte.
52 Akkor a híddá nyúló sziklafokról
leszálltunk az utolsó partra, balra,
s gyenge szemem csak onnan láthatott jól
55 a hamisítók hadára, az aljra,
kiket itt iktat a nagy Úr cseléde,
a csalhatatlan Igazság hatalma.
58 Nem hiszem, hogy látott Aegina népe
ennyi nyavalyát, mikor oly utálat,
oly rémes sok dögpára szállt a légbe,
61 hogy a kis féregig le minden állat,
a szörnyü pestis által érte vesztét;
s aztán új néppé hangyák raja vált ott,
64 mint régi költők bizton feljegyezték:
ahány raj lélek e vak völgyi kútat
kerülte, lankatag vonszolva testét.
67 És egymás testén kúsztak át e rútak
hason és háton; s némelyik közöttük
négykézláb mászta a keserves útat.
70 Lépésben mentünk szótalan fölöttük,
s a népet, mely lenn földre betegedve
lábán sem állt már, szemünkkel követtük.
73 S mint tégely tégelyt, tűzön melegedve,
ült kettő köztük egymást támogatva,
tetőtől-talpig kosszal pettyegetve.

47 Egészségtelen vidékek.
55 A nyolcadik kör tizedik bugyra a hamisítók helye.
58-63 Hogyan népteleníté el Aeginát a dögvész s hogyan változtatta aztán Aeacus király a hangyákat emberekké: leírja Ovidius.

S nem látom még, hogy oly gyorsan vakarna
lovat lovászfiú, kit vár az úra,
vagy ki már álmos, aludni akarna :
mint ezek testén ahogyan vadúla
körmük marása, fokozódva dühhel,
a viszketésre mely nem csillapúla.
És úgy birkóztak körmeik a rühhel,
mintha szakács késsel kaparna pontyot,
vagy más halat, min legnagyobb a pikkely.
»Ó te ki bőröd így vakarva bontod,
s feszítő fogót csinálsz ujjaidból« —
kőltőm egyikhez ily szavakat mondott —
»felelj, akad-e latin ember itt, hol
ti nyögtök? Felelj, ha örök időkig
sohsem kívánsz kikopni karmaidból.«
»Én, s ez, ki itt rohadva fészkelődik,
latinok vagyunk ketten« — mondta sírva. —
»De te ki vagy, ki itt ezzel törődik?«
»Ezt itt«, — felelt — »ki még nem szállt a sírba,
kisérem körről-körre, megmutatni
neki e sok kínt, melynek nincsen írja.«
Akkor megszüntek egymást támogatni,
s reszketve felém vánszorogtak ők is,
és mind, aki a szót el tudta kapni.
De közelebb jött hozzám Vezetőm is,
s szólt : »Kérdezd, amit vágysz kitudni tőle !«
és én elkezdtem, látva, hogyan őriz :
»Ha nem kívánod, hogy tetteid őre,
emléked«, — szóltam — »a földről kivesszen,
hanem hogy éljen ott még sok időre :
ki vagy, kifia? valld meg ezt szivessen !
Büntetésednek undok, csunya volta
a vallomástól vissza ne ijesszen.«
»Arezzóban születtem« — válaszolta —
»Siénai Albert máglyára külde
de más vitt tűzbe, és más vitt pokolba.
Tréfáltam egyszer vele, hogy röpülve
fel tudnék szállni levegőbe szárnnyal.
Kiváncsi volt, s esze csöppet se fürge ;

[109] Az arezzói alchimista Griffolino mester.
[110] Albert a sienai püspök gyámfia volt.

látni kivánt ezzel a tudománnyal,
s mert Daedalus nem voltam, lassu tűzben
égettetett meg a gyámapja által.
De jaj, csaló alchimiát is űztem,
s Minos, a csalhatatlan, im mivé tett!
utolsó bugyorban rohadni bűzben!«
S költőmhöz én: »Láttál oly balga népet,
s nevetségesset, mint Siéna népe?
A francia még nyomába se léphet.«
S a másik poklos szavamat megértve,
ekkép felelt: »Kivéve persze Striccát,
ki költekezni olyan szépen érte,
és Niccolót, ki messze keletig járt,
csakhogy átültethesse honni kertbe,
a szegfüszeg füszernek drága titkát,
s a *finom bandát*, melyben játszva verte
el Caccia szőllejét, s nagy erdeit,
és Abbagliato élcét szórta szerte.
De ha kérded, ki jár kezedre itt
Siéna ellen, megfelel tenéked
arcom, csak élesítsed szemeid,
s Capocchiót meglátod, hogy mivé lett.
Alchimiával érceket koholtam
emlékezhetsz, ha jól sejtem kiléted,
a természetnek mily hű majma voltam.«

HARMINCADIK ÉNEK

A nagyhasu Ádám mester

Hajdan, mikor nagy volt Junó haragja
Semele miatt a thébai népre,
amint nekik nem egyszer megmutatta,

[116] Daedalus a mitológiai repülő.
[119] L. V. 4—15.
[124-132] Stricca (de' Salimbeni) és Niccolo testvérek voltak. Utóbbi tagja a sienai *finom bandá*nak, mely 12 költekező gavallérból állott; köztük Caccia d'Ascian és Abbagliato; tagja volt Lano is (XIII. 120).
[136] Capocchiót érchamisításért égették meg Sienában.
[1-2] Semelét, Théba alapítójának, Kadmusnak leányát Juppiter szerette; ezért üldözte Juno a thébai népet.

oly őrültség szállt Athamas szivébe,
hogy mikor neje tünt szemébe, hozván
két kis fiát karján atyjuk elébe,
kiáltott: »Itt van a nőstényoroszlán
a kölykeivel! Ide azt hurkot!«
És ádáz tiz körmét kinyujtva osztán
velük egyikre, Learchusra sujtott,
és megforgatta, s egy sziklára vágta.
Másikkal anyja a tengerbe ugrott.
S mikor a sorsnak sárba hágta lába
Trója dölyfét, mely hajdan oly kevély volt,
s király és ország halt meg egy csatába,
Hekuba, már fogoly, szomoru, félholt,
miután látta Polyxena vesztét,
s a tenger partján egy iszonyu vérfolt
közepén Polydorus fia testét:
ugatott, mint az eb ugat dühében,
mert fájdalmai az eszét kikezdték.
De sem thébai, sem trójai népben,
sohasem volt oly iszonyú bolond
veszett állat sem, nemhogy ember épen,
mint itt két sápadt árny, ki a porond
rögein rohant meztelen harapva,
mint disznó, hogyha ólából kiront.
S egyik Capocchiót harapta nyakba,
s a földön végig úgy vonszolta fekve,
hogy minden kis rög a hasát vakarta.
S az arezzói, tőle megremegve
szólt hozzám: »E bolond itt Schicchi Gianni,
és társait kinozni űzi kedve.«
»Ha nem kivánod, hogy rád épen annyi
dühvel a másik rontson, tárd ki, kérlek
hogy *az* ki? míg tovább nem fog rohanni.«
Kértem; és ő felelt: »E régi lélek
a bűnös Mirrha, aki úgy szerette
atyját, ahogy atyát szeretni vétek.

4 Athamas thébai király.
15 Trója pusztulásakor elesett Priamus király is.
16-21 Hekuba, Priamus neje. Polyxena és Polydorus, gyermekei.
32 Végrendelethamisító.
38-39 Mirrha idegen nőnek tetette magát, hogy atyja iránti szerelmét kielégítse. E bűnös éj gyümölcse Adonis.

És vágyát aztán úgy elégitette,
hogy másnak vette formáját magára,
mint társa, ki ott fut, magára vette,
hogy szert tegyen a ménes csillagára,
a meghalt Buoso Donati alakját.
hogy testamentumát *ő* megcsinálja.«
S míg távol őrült útjukat szaladták
bolondjaim, figyelmem szerte foszlott
a többin, kik e völgyet sírva lakják.
S láttam egyet, mint egy tágöblü kobzot
nagy hassal; csakhogy nyaka a koboznak,
az ember lába volt, s két ágra oszlott.
A vízikór, mely formából kihozhat
minden tagot, rossz nedvet belehajtva,
hogy a fej nem felel meg már a hasnak,
a száját állandóan nyitva tartja,
mint hektikását, kinek szomjuságtól
felvonva egyik, állán másik ajka.
»Ó ti, kiket kín se sújt, bűn se vádol,
s mégis itt vagytok, nem tudom miért,
nézzetek rám is, ha semmise gátol,
Ádám mesterre, s lássátok, mi ért!
Amit akartam ittam élve kedvre,
s jaj, mint sovárgok most egy csöpp vizért!
A sok jó víz, mely zöld dombról siet le
Casentinóból Arnó folyamába,
s mindég oly hűs, és lágy marad a medre,
folyton előttem áll, és nem hiába!
mert képük sorvasztóbb, mint e betegség
amely arcom husát már mind lerágta.
Az igazsággal büntető Ridegség
bünöm helyét festi lelkem elébe,
hogy emlékezve még több könnyem essék.

42-45 Buoso Donati már szerepelt a XXV. énekben. Mikor meghalt, egy távoli rokona Gianni Schicchit a halott ágyába fektette és a sötét szobában végrendeletet csináltatott vele Buoso helyett. Jutalmul ménese legszebb lovát adta neki.

61 Pénzhamisító. Életrajz 7, 15.

65 Capentino vidékén van Roména vára.

Mindég előttem áll Roména képe,
ahol szent Jánost hamis pénzre vertem,
s azért hagytam ott fönn a testem *égve!*
De ha Guidót látnám e szörnyü helyben,
vagy Sándort, vagy az öccsüket, e kéjet
Branda-kutért nem adná szomju lelkem.
S tán itt is egy már, ha valót beszélnek
azok a lelkek, kik még járni tudnak; —
mit ér nekem, ki itt lekötve élek?
Ó csak annyival megkönnyülni tudjak,
hogy száz év alatt egy hüvelyt haladnék,
milyen örömmel indulnék az utnak.
E völgyön értük végesvég kutatnék,
bár tizenegy mérföldnyi az egész kör,
és egy felet keresztben is kiad még.
Miattuk estem ide büntetésből,
ők csábítottak oly forintot verni,
melynek teljes három karatja rézből.«
»Kik azok ketten« — kezdtem én figyelni —
»kik mint nedves kéz télen, párolognak:
itt látom őket melletted heverni?«
»Itt leltem már (s azóta nem mozogtak)« —
felelt — »mikor lebuktam e vödörbe,
s úgy vélem, itéletnapig se fognak.
Egyik Sinon, Trója hamis görögje,
másik József ellen tett csalfa vádat:
és lázuktól feküsznek gőzölögve.«
S öklével egyik, talán bosszuságot
érezve, mert ily megvetőn nevezte,
feszesre puffadt nagy hasára vágott,
s az mind a dob szól, olyat szólva, rezge. —
Ádám mester se volt rest, arcba csapta
karjával úgy, hogy ő is megérezte.

73-75 Ott hamisította Roména grófjai — II. Guido, Sándor és II. Aghinolfo — számára a *forintot*, melyen Firenze védőszentjének, Keresztelő Jánosnak (XIII. 143) képe volt. A hamisító máglyára került.

78 Kút Roména mellett.

97 Sinon volt az ki, (mint Vergiliusz leírja) hazugságokkal rábírta a trójaiakat, hogy a végzetes falovat várukba vigyék.

98 Putifárné.

106 És aztán szólt: »Bár testem többi tagja
oly nehéz, moccani se bírna már-már:
karom szabad még, ilyen mozdulatra!«
109 Felelt: »Bezzeg, mikor máglyára szálltál,
nem volt ily fürge lábad; de az ujjad
tán *még* fürgébb volt, mikor pénzt csináltál.«
112 S a potrohos: «Úgy látszik, megtanultad
az igazmondást; egykor Trója várnál
amit kérdeztek, bezzeg elhazudtad!«
115 »Ha én hazudtam, és te pénzt csináltál,
nekem csak egy a bűnöm« — szólt — »de néked
több van bármely más ily pokolmadárnál.«
118 »Hát a ló és az eskü mitse vétett?« —
így kezdte tovább a nagyhasu szidni —
»szégyen mar, hogy ismer mindenki téged.«
121 »S téged a szomj mar, amely felrepíti
nyelved« — szólt a gőrög — »meg a rohadt víz,
mely hasadat szemedbe kerekíti.«
124 S felelt a pénzcsináló: »Ne sokat nyiss
ajkat a megszokott komiszkodásra,
mert ha szomjam nagy és vizem rohadt is,
127 benned meg fejfájás ég, s tompa láza,
s Narcisszus tükrét megnyalatni véled
nem volna szükség hosszú biztatásra.«
130 És míg én hallgatám, hogy mit beszélnek,
»Vigyázz!« — így szólott hozzám a Vezér —
»mert kicsibe mul, hogy meg nem itéllek.«
133 Amint érzém, hogy haragban beszél,
olyan szégyennel kezdtem őt kisérni,
hogy emlékétől is elönt a vér.
136 Mint aki rossz álmát igaznak véli,
és álomnak kivánja, s ami úgy van,
minthogyha úgy nem volna, csak *reméli:*
139 olyanná lettem, magamat az útban
menteni vágyva, s már a hallgatással
mentettem is: de ezt magam se tudtam.
142 »Nagyobb hibát kisebb pironkodással
is mostak már le« — vigasztalt Vezérem —
»azért hát hagyj föl minden bánkodással.

[128] Narcisszusz, a szép pásztorfiú, addig nézte magát a patak tükrében, míg önmagába szeretett bele.

De gondold meg, kivel vagy? Ime *vélem!*
S ha olyan helyre jutsz, hol durva szóval
durva nép pöröl: lábad messze térjen,
mert ezt hallani vágyni: aljas óhaj!«

HARMINCEGYEDIK ÉNEK

Az óriás kezében

Igy a nyelv, amely rajtam sebet ejtett,
befestve szégyen biborával arcom,
újra balzsamot adni nem felejtett:
mint, mondják, Achilles dsidája harcon
sebet osztott, de második ütéssel,
enyhíteni tudott a fájó karcon.
Igy fordítottunk hátat megvetéssel
a ronda völgynek, és mentünk a parton
nem zavarva egymást beszélgetéssel.
Nem volt itt éj, se nap, csak örök alkony.
Szemem keveset láthatott előre,
de egy kürtszót hallottam szörnyü hangon,
hogy a mennydörgés rekedt lenne tőle:
s szememet arra vonta ez a kürtjel,
ahonnan gondolám, hogy hangja jőne.
Mikor a frank gyászos harcban terült el,
s Nagy Károly elveszíté szent hadát,
Róland sem búgott ilyen szörnyü kürttel.
S még nem soká néztem az éjszakát,
hát mintha arra sok nagy tornyot látnék,
s kérdém: »Milyen város van odaát?«
»Mivelhogy szemed e homályon át még
nem ér oly messzeségig« — szólt a Mester —
»amit látsz, csak káprázat, csalfa játék.
S meglátd, ha ott léssz majd, hogy földi testtel
járók szeme messziről mint csalódik;
azért kilépni egy kicsit ne restelj!«

16-17 Roncevalnál, Ganellone árulása folytán (megírja a *Chanson de Roland*).

18 A hős Roland, a hátvéddel megszorulva, kürtjelet adott, de hiába.

Aztán keze kezembe kapcsolódik,
s szól: »Hogy a hamis kép után ne lássad
különösnek, feltárom a valódit.
Nem tornyok azok, hanem óriáshad:
körben állnak a kútban, s köldökig nyúl
testük ki, mélyéből a kútnyílásnak.«
Mintha a köd halkan oszolva ritkul,
a szem csak lassan tudja megitélni
páráin által, hogy mi rejtezik túl:
úgy én, átfúrva ezt a vastag éji
leget, s a parthoz közeledve jobban,
csalódni szünvén, kezdtem íme félni.
Mivel mint Montereggion csúcs ahogy van
nagy tornyok koszorújával körözve:
úgy tornyosodtak a nagy Kútból ottan,
féltesttel körben kinyúlva fölötte
az iszonyú Gigászok, kiket égből
Juppiter most is fenyeget dörögve.
S egynek már arcát láttam a sötétből,
s vállát és mellét, s hasa nagy darabját,
s a karját, mely lecsüggve kétfelé dől.
A természet jól teszi, hogy manapság
ily ekzekútort Marsnak már nem alkot,
s ily állatnak ki hagyta veszni magvát.
Mert aki megfontolja jól a dolgot,
megérti hogy bálnát ily szörnyü hadnál,
s elefántot alkotni jobbnak tartott:
mert hol az erő s a rosszakarat már
megvan, s hozzájő még az ész, s okosság,
az ellen aztán hasztalan víhatnál!
Olyannak láttam arca szélét s hosszát,
(s ahhoz arányban van a többi tagja),
mint Róma óriás fenyőtobozzát.
S igy a kútpart fölött, mely lenn takarta
kötényként testét, annyi még kirémlik,
hogy egy a másikát vállára tartva,

32-33 A kútról XVIII. 17—18 és a XVIII. ének előtti ábrát.
40-41 Siena erődje Firenze ellen.
44-45 A Gigászok, a Föld fiai, az istenek ellen lázadt óriások. Juppiter villámával sujtá le őket a flegrai csatában (v. ö. XIV. 58).
60 A római fenyőtoboz még ókori művészek bronzalkotása; embernagyságnál nagyobb. Ma látható a Vatikánban.

három friz legény sem érne fejéig,
mert harminc araszt lehetett számlálni
övtől a köpenykapcsolás helyéig.
»*Ráfel mái ámech izábi álmi*« —
vad szájjal, melyhez lágyabb hangu ének
nem illett, ekkép kezdett kiabálni.
S Vezérem így szólt hozzá: »Balga lélek,
maradj csak a kürtödnél: abba fujjad,
ha elfog haragod, vagy szenvedélyed.
Keresd nyakadnál, s megtalálja ujjad
a nagy hangszert, mely abroncsozza melled
ó zavart szellem! s melyen lóg, a szíjat!«
»Magát árulja el, csak jól figyeljed« —
szólt hozzám most — »*Nimród!* az ő hibája,
hogy a föld nem maradt meg egy nyelv mellett!
Hagyjuk el őt, ne beszéljünk hiába!
mert néki minden nyelv oly érthetetlen,
mint másnak az övé: csak jár a szája!«
Tovább indult, és én mögötte mentem
balra fordulva: és egy nyíllövésre
másik nagyobb s vadabb gigászra leltem.
Én nem tudom, ki képes ily kötésre,
de meg volt kötve, bal karja előre,
jobb karja meg a hát felőli részre,
egy lánccal, amely nyakától lejőve
testén kigyózott és azon a részen,
amely látszott, öt gyűrű tellt belőle.
»Ez volt a gőgös, aki oly merészen
Juppiter ellen erejét próbálta:
ez bűne«, — szólt Vezérem, intve, nézzem.
»A neve Ephialtes. Ő csinálta
a lázadást, s isteneket ijesztett
karjával, mely most le van kötve hátra.«
És akkor én ilyen kérésbe kezdek:
»Hallottam szertelen Briareusról:
kérlek, ha lehet, hadd láthassam ezt meg.«

[64] A friz legények híresek voltak magasságukról.
[77] Nimród a bábeli torony építője, a nyelvzavar okozója.
[94–124] Ephialtes, Briareus, Tiphoüs, Titius, a gigászok nevei. E fajból való Anteus is (de ő a flegrai csata idején még nem élt).

Mire ő: »Majd meglátod Anteust« — szól —
»ki közel van, beszél, és láncolatlan,
s a kútfenékre tesz e parti csucsról.
Kit látni kívánsz, sokkal távolabb van
és meg van kötve, és ehhez hasonlit,
csakhogy vadabb még ennél arculatban.«
Földrengés, melytől minden összeomlik.
nem ráz meg tornyot úgy, mint e szavaktól
Ephialtes fejtől meginga combig.
Mindjárt meghalok, azt gondoltam akkor:
és ha nem látom, hogy meg van kötözve,
meghaltam volna már a gondolattól.
De mi tovább mentünk, elérve közbe
Anteust, aki úgy állt a gödörben,
hogy fej nélkül öt singre nyúlt ki törzse.
»Ó te, kinek keze a véres völgyben,
hol Scipiónak neve tündökölt,
s Hannibál hada futott összetörten,
ezer oroszlánt prédakép megölt;
s ki ha ott lettél volna, hol fivérid
küzdöttek, van ki hiszi, hogy a Föld
fiai a nagy győzelmet megérik:
ne vess meg, tégy le minket Kocitushoz,
hol szörnyü víze befagyott a mélyig.
Ne küldj Tiphoüshoz, se Titiushoz!
hajolj le; mert társam meg tudja tenni,
amit kérhet egy pokolbéli bus rossz.
Ne fintorogj: mert híred tudja vinni,
mert él még, és még hosszu élet várja,
ha Ég idő előtt nem fogja híni.«
Igy szól Vezérem; s az kezét kitárja,
s megfogja őt e kézzel, melyet egykor
oly dühhel kulcsolt Herkules nyakára.
S magát a nagy kézben érezve ekkor
költőm átfont, kettőnkből kötve nem-tág
gombolyagot: »Fogózz nyakamba meg jól!«

115-118 Anteus oroszlánhússal táplálkozott.
119 Flegránál.
122 Kocitus a pokolfolyónak a Kút mélyén, a Föld középpontjában meggyült és befagyott része (v. ö. XIV. 118).

Mint amilyennek látni Garisendát,
hajlása alatt állva, ha fölötte
egy felhő, hajlásával szembe ment át:
olyannak látszott Anteus a kődbe
hajolva mélyen, és annyira szörnyen,
hogy jobb szerettem volna futni szökve.
De lágyan tett le a fenékre, könnyen,
hol Lucifer és Júdás bűne kárhoz,
s aztán a fejét fölemelve fönnen,
fölnyúlott újra, mint hajón az árboc.

HARMINCKETTEDIK ÉNEK

A pokol fenekén

Ha volna rímem, olyan durva, vak,
hogy megfeleljen e gonosz veremnek,
melynek a többi szikla hídja csak,
bővebb levét préselném szellememnek,
de mert szavam nem tud rekedve nyögni,
csak félelemmel fogok énekemnek.
Mert a világ mélyét rímekbe kötni
csacsogó nyelvnek nem való, sem annak,
ki csak *papát, mamát* képes gügyögni.
De hogy a tény feleljen meg szavamnak,
segítsenek a nők, kik Théba várat
emelni segítettek Amphionnak.
Ó Nép, mely mindennél lejjebbre szállott!
olyan helyen vagy, melyről szólni is rossz,
mért nem lettél inkább juh, kecske, állat!
Mikor a Kút mélyén voltunk, az izmos
lábnál, mi csöppek: a magasba néztem,
a Kút falára, melytől mélye titkos.
De költőm így szólt: »Vigyázz a menésben,
és hogy szegény testvéreid fejére
ne lépjen lábad, tartsad mindig észben.«

[136] Garisenda a bolognai ferdetorony neve.
[10] A Múzsák. Amphion énekével bírta mozgásra a köveket, úgy építette Thébát, zeneszóra.
[16] A kilencedik körben, a Kút mélyén, az árulók bűnhődnek (v. ö. XI. 52—66).

Csak ekkor néztem a lábam elé le,
s egy tavat láttam, mely befagyva mélyen,
nem mint víz, hanem mint üveg fehérle.
Sohasem fagy be ily vastagra télen
Ausztriában sem a Duna kérge,
sem zord honában a Don ily fehéren.
S bár Támberlic hegy esne rá e jégre
szélén: akkor se mondaná hogy: *krikk!*
bár Pietrapana is rádőlne végre.
Mint béka orrát ha kidugja vig
koaxozással, mikor a parasztlány
már a kalászszedésről álmodik:
ugy addig, hol a szégyen ült az arcán,
száz fej kékült ki, s kelepelt fogával,
a többi részét jég alatt fagyasztván.
Lefelé fordul mindegyik nyakával;
és mindegyiknek ajka a hidegre,
és síró szeme a kinokra rávall.
S megláttam, amint néztem e fejekre,
kettőt, egymást érintve oly szorossan,
hogy össze volt a fürtjük keveredve.
»Mondjátok, bús szorongók, hadd tudhassam,
kik vagytok?« — szóltam, s ők felém emelték
fejüket, nyakban felgörbítve lassan.
S egy percre könnyüket arcukra ejték
eddig csak bellül nedves szemeik,
míg a fagy ujjai bereteszelték,
(vaskapocs így fát fához nem szorít);
s erre mint két kemény csőr, összekoppan
a két fej, melyet a düh elborít.
S egy másik, kinek arca fel se bukkan,
(füle lefagyott; üres helye kék folt):
»Mit nézel, mint a tükröt?« — szól unottan. —
»De ha kívánod tudni, ki e két holt:
a föld, honnan Bisenzo völgynek árad,
egykor Alberto apjuké, s övék volt.

[56-57] A Bisenzo-völgy ura Alberto de Alberti volt. Fiai a birtokon összeveszve, egymást ölték meg.

Testvérek, s ha még egy ily szörnyü párat
keres valaki, méltót, jégbe hűtni:
egész Kainán át hiába fárad.
Nem, az se méltóbb, kinek általütni
szivét, s árnyát egyszerre tudta Ártur;
Focaccia sem; sem az, ki szemlesütni
itt mellettem tanul, s elzár a tájtul:
ő Sassol Mascheroni; és ha toszkán
vagy, ismered: kiáll a jégből álltul.
De tudd meg, hogy ne faggass többet osztán,
hogy én vagyok Camiscion Pazzi; várom
Carlint, hogy mentse bűnöm, ráfokozván.«
S száz arcot láttam még e síma tájon,
fagytól lilán; hogy sohasem mehettem,
azóta sem, jég tükrén, úgy utálom.
S míg így csuszongtunk a középre ketten,
ahol minden súly összegyűl az aljban,
és én remegtem az örök hidegben:
végzet volt? véletlen? vagy úgy akartam?
már nem tudom; de járva a fejek közt,
lábammal megbotlottam egyik arcban.
Kiáltott: »Mért tiporsz e bús sereg közt?
És mért tiporsz engem, ha Montaperti
boszúja nem nyert benned újra eszközt?«
És én: »Ó mester, várj itt, míg kifejti
e szellem azt, amért gyötör a kétség;
aztán kedved szerint fogok sietni.«
És ő megállt; s én szóltam a sötétség
fiához: »Ki vagy itt e jégverembe
te, ki nagyot zúgsz, bár kicsiny a vétség?«

[60] Kaina a kilencedik kör első alköre, Kainról elnevezve (v. ö. V. 107). Itt vannak kik rokonaik ellen követtek el árulást.

[61-62] Mordréc, Ártur király fia, apjára tört; Ártur úgy átszúrta kardjával, hogy az árnyékán átsütött a nap.

[63-69] Focaccia de' Cancellieri, pistojai fehér (v. ö. életrajz 22) egy rokonát ölte meg; a firenzei Sassol Mascheroni gyámfiát; Camiscion Pazzi azt a rokonát, kivel közösen bírt egy várat, hogy a vár egészen az övé legyen. Carlin Pazzi fehérpárti létére a rábízott várat az ellenség kezére játszotta: saját rokonai is a várban foglyul estek.

[80] Montapertiről l. életrajz 8 (v. ö. X. 85—87).

»Ki vagy te, aki mást így rúgva szembe,
sétálsz keresztül« — felelt — »Antenórán:
rugásod élőtől se volna gyenge.«
»Én élek« — szóltam »és még jöhet órám,
hogy híressé tehetlek, ha kívánod,
neved sok hírességek közé beróván.«
Felelt: »Én ép ellenkezőt kívánok:
eredj el innen, többet ne zavarj már!
Nem kell hizelgés Kocitusz tavának!«
Ekkor megfogtam, lehajolva, hajnál,
s szóltam: »Mondd meg a nevedet, különben
fejedben nem marad egy árva hajszál.«
»S ha egy hajszál sem marad is fejemben,
nem mondom meg« — szólt — »ki vagyok, sem arcom
föl nem vetem, hogy tudnál látni szemben.«
S haját már ujjam közt csavarva tartom;
ugatott, s arcát jégre lapitotta,
s már több csombókot kitépett a markom,
mikor egy másik: »Mi bajod te, Bocca?
Ugatsz? Nem elég hogy fogat csikorgatsz?
Mi ördög lelt már?« — így kiált dohogva.
»Most már csak hallgass« — mondtam — »bárha hallgatsz
gaz áruló! hazádba (szégyenedre),
viszek igaz hírt: attól nyugton alhatsz!«
»Hazudd azt ott fönn, ami jut eszedbe!
De ha meglátod még édes hazádat,
erről is szólj, kinek úgy perg a nyelve.
Bezzeg siratja a francia sápot.
Elmondhatod: *Láttam Duéra lelkét,*
hol a hűsben az árnyak hada sápad.
És ha kérdeznék, kiket rejt e hely még:
Beccheria van épen oldaladnál,
kinek nyakát Firenzében leszelték.

[89] Antenóra az árulók körének második alköre, a hazaárulók helye. Neve a trójai Antenorról, ki árulással játszá Ulysses kezére a palladiumot (v. ö. XXVI. 63).

[106] Bocca degli Alberti Montapertinél a zászlótartó kezét árulásból levágta, hogy elejtse a zászlót, mire a gnelf csatasor megzavarodott.

[115-118] Buoso di Duera sok pénzt kapott Manfrédtól, hogy ellenálljon a franciáknak; aztán Anjou Károlytól is pénzt vett, hogy átengedje őket. Életrajz 7, 10.

Gianni del Soldanier is jég alatt áll,
s Ganello, s Tribaldello, ki kitárta
Faënzát, mikor az őrség aludt már.«
De mentünk már, a végét be se várva.
S két fejet láttunk, *egy lyukban* : az egyik
fej a másikra kalapot csinálva.
És mint kenyerét a legéhesebbik
koldus ha rágná : ez úgy rágta társát
nyakban, hol az agy a gerincre fekszik,
Tideusz mérges fogai se vásták
Menalippusz koponyáját vadabbul,
mint ez annak tarkóját és mi-mását,
»Ó te, ki megmutatod, már rutabbal
nem is lehetne, dühödet« — kiálték —
»mondd meg, mért teszed, és mi hasznod abbul?
Mert ha okod van rá, s nem puszta játék
haragod : mondd meg, és ha visszatérek,
meghálálom neked, keserü árnyék,
ha nem szárad ki, amivel beszélek.«

HARMINCHARMADIK ÉNEK

Ugolino és az eleven kárhozottak

Felemelé a szörnyü lakomától
száját a bűnös, megtörülve szépen
a fej hajában, melyet rága hátul,
s kezdé : »Óh hát megint véresre tépjem
a kínt, amely szivemet elszorítja
már rágondolva, nemhogy még beszédben.
De hogyha szavam lészen az a csíra,
mely szégyent hoz ez áruló fejére,
láss beszélve sírni s beszélni sírva.

119-120 Beccheria apátot avval vádolták, hogy a ghibelineket pártolja.

121 Gianni del Soldanier a víg barátok elűzése után (életrajz 10 ; v. ö. XXIII. ének) egy pillanatra ghibelin létére kezébe kerité a gnelf állam kormányát.

122 Ganellone Artur árulója (v. ö. XXXI. 16—18).

122-123 Francia pénzért.

130-131 Tideusz a thébavívó hét király egyike. Menalippusz halálosan megsebesité ; erre ő megölte Menalippuszt és dühében haláláig rágta koponyáját.

Nem tom ki vagy s e kárhozat helyére
miként jöttél; de Flórenc szép vidékén
szülöttnek sejtet szavaid zenéje.
Tudd meg hát: Ugolinó gróf valék én
s ez itt Ruggieri érsek: mért vagyok
ilyen szomszédja, elválik a végén.
Hogy tette azt, hogy benne bízva sok
ármánya által bús fogságba estem
s elvesztem: elbeszélni nincsen ok.
Azért csak mit nem tudhatsz még, lefestem
hogy lássad azt, van-é okom haragra,
lefestem, mily csúf halált halt a testem.
Keskeny nyilás vet fényt a bús falakra,
miknek éhségem ád nevet azóta,
s hol még sok ember lesz börtönbe rakva.
S már e nyiláson át fogságom óta
több holdat láttam, míg jövőmnek fátylát
egy rossz álom előttem szétnyitotta.
Álmomban *ez* egy farkast és családját
üzött fel úri vadászként a hegyre,
amelytől Luccát Pizából nem látják.
Tanult, sovány ebekkel űzte egyre
s Sismondi és Lanfranchi és Gualandi
vele együtt kergették vetekedve.
Fáradtan már alig bírtak haladni
a farkaskölykök s ezer harapásnak
sebével láttam őket ott maradni.
Napkölte előtt fölébredve másnap
hallám, hogy fiaim kenyeret kérnek
nyögő hangján álomközti sirásnak
Kő vagy, ha nem sir benned is a lélek
elgondolván, ez mily érzésre keltett;
ki itt sem könnyez, mit könnyezne még meg?
Felébredtek s az óra már közelgett,
amikor enni szoktak nékik adni,
de álmából mindegyik rosszat sejtett.

[13] Ugolinóról életrajz 15, 16.
[23] Éhség tornyának nevezték el.
[32] Ugolinó bukását Ruggieri érseken kívül a Sismondi, Lanfranchi és Gualandi családoknak köszönhette.
[38] Két fiával s két unokájával együtt vetették börtönbe.

S hallám az alsó zárat elcsukatni
a szörnyü tornyon ; és szemükbe néztem
fiaimnak — s hangot se tudtam adni.
Nem sírtam — kővé váltam már egészen —
de sírtak ők, ők s szólt Anzelmocska végre
»Mi lelt apám? mért nézel oly sötéten?«
Ekkor se sírtam, se a kérdezésre
nem válaszoltam aznap, sem az éjjel,
amíg a másik nap nem jött az égre.
Amint a kínos tömlöc némi fénnyel
világosúlt és én borzadva láttam
arcomat négy arcon tükrözni széllyel,
két öklömet kétségbeesve rágtam ;
s ők azt gondolván, étel éhe dúlja
testem, így szóltak felugorva bátran :
»Atyánk, nem lesz szivünknek ennyi búja,
ha minket eszel ! Te ruháztad csontunk
e vézna hússal : — vedd magadhoz újra !«
Aznap, se másnap, több egy szót se mondtunk,
nem búsítottam őket több sohajjal —
mért nem nyíltál meg föld, elnyelni gondunk?
Mikor negyedszer így talált a hajnal,
Gaddo magát előttem elvetette :
»Apám hát nem segítesz !« — nyögte jajjal.
Azzal meghalt. S mint most látsz engemet te,
sorban elesni láttam mind a hármat
ötöd- s hatodnap, kínok közepette.
S már vakon keresém négy fiacskámat
kezemmel ; s két nap nevük egyre mondtam
míg többre ment az éhség, mint a bánat !«
Amint végezte, szemforgatva nyomban
a nyomorult fejet kezdé harapni
s foga kemény volt, mint eb foga, csontban.
Aj, Píza, örök botrány fogsz maradni
a szép hazában, ahol a *si* járja.
Mert a szomszédság rest példát mutatni,

[50] Ugolinó unokái : Brigata és Anzelmo.
[68] Ugolinó fiai : Gaddo és Uguccione.
[80] *Si* olaszul : igen. A *si*-nyelvről l. Életrajz 13.

82 támadjon fel Gorgóna és Caprára
s az Arnót torlaszolják el keresztbe,
hogy benned mindent megfullasszon árja.
85 Bár Ugolino vesztedet kereste
s minden várad eladta volna tényleg,
nem vonhatnád fiait ily keresztre.
88 Ártatlanok, hisz nem sok éve élnek,
új Thébae! Uguccione és Brigata
s a kettő, kiket fent nevez az ének.
91 Tovább mentünk, hol a jég síma háta
más népet fõd be zordan, kiknek arca
van fölfelé a jégből, nem a háta.
94 S a könny maga a könnyet visszatartja,
hogy a könnyek befelé visszaszállnak,
hogy több legyen a kín nyomása, harca
97 Mert a legrégibb könnyek összeállnak
s a szemnek gödrét megtöltvén előre
az arcon kristálysisakot csinálnak.
100 S bár, mint kinek megkeményült a bőre
érzéketlen volt arcon: a hideg
minden érzését elrabolta tőle,
103 mégis úgy tetszett, szél legyinti meg.
És kérdém: »Mester, ki mozgatja ezt már?
Nem alszik itt lenn minden lengeteg?«
106 S felelte: Útunk ama tájra kezd már
vinni, hol saját szemed válaszol majd,
meglátva az okot, amelytől ez száll.«
109 A fagy varából most elénkbe sóhajt
egy hang: »Ó lelkek, kik annyira szörnyen
vétkeztetek, hogy vár a legalsó part,
112 ó törjétek le, hogy egy percre könnyen
kisirjam kínom, ezt a szörnyü fátylat
szememről, míg majd ráfagy újra könnyem.«
115 Feleltem: »Mondd ki vagy, ha az a vágyad
hogy legyen kedvem emlékezni rád: —
s ha nem segítlek, e jég vessen ágyat.«

[82] Két sziget az Arno torkolatánál.
[89] A Thébában hajdan történt szörnyűségekre céloz. V. ö. XXX. 1—12.

Felelt hát: »Én Alberigo barát,
gonosz gyümölcs gonosz kertésze voltam,
s kapok most a fügéért datolyát.«
»Ó« — mondtam ekkor — »itt vagy hát már holtan?«
S ő: »Nem tudom, fenn jár-e a világban
testem, vagy elpihent a síri boltban,
mivel az megvan itt Ptolomeában
hogy ide gyakran előbb hull a lélek
mint Atropos kárt tenne fonalában.
És hogy e könnyből fagyott régi kéreg
súlyát szememről szívesebben elvedd,
elmondom, hogy mihelyt e szörnyü méreg,
árulás vétke, szennyezi a lelket,
testét egy démon elfoglalja s benn ül,
míg ideje lejár s a vére cserged.
S a lélek addig ilyen kútban enyhül,
s tán jár a teste még ez árnynak ott fönn,
aki már rég mellettem idelenn hül.
Te tudhatod ki nemrég még a földön
éltél; ser Branca d'Oriának nevezték,
s több éve mult, hogy e hely néki börtön.«
»Félek, hogy megcsalsz« — mondtam — »hiszen ezt még,
ezt a ser Branca d'Oriát ki se vitték,
eszik, iszik, alszik s ruházza testét.«
»Fönn« — szólt — »hol a Rondakörmök hevíték
neki a szívós szurkot főni, forrni,
Zanche Mihály úr meg sem érkezett még,
mikor már ennek a testébe holmi
ördög jött és egy rokonába, szállni,
ki az árulást segíté koholni.

118-120 Alberigo szerzetes haragosát, Manfredo Manfredit, ebédre hívta s úgy ölette meg. A jelszó volt, melyre a gyilkosok előrohantak: »Jöjjön a gyümölcs!«

124 Ptolomea a kilencedik kör harmadik alköre; így nevezve Ptolomeusról, Jerikó kormányzójáról, aki asztala fölött ölte meg pát és annak fiait, a biblia szerint. Azok szenvednek itt, akik vendégeikkel szemben követnek el árulást.

126 Atropos a párkák egyike, aki az élet fonalát elvágja.

140 Branca d'Oriáról l. XXII. ének 88—90. jegyzet és Életrajz 12. — *Ser* = úr.

144 Branca d'Oria ipa, akit ebéd fölött megölt.

De nyujtsd kezed már valahára szánni :
nyisd föl szemem !« — És én föl nem nyitottam
és jótett volt, gonoszul véle bánni.
Aj Genova ! minden baj megvan ottan !
s az erkölcsöt lakói messze küldik.
Genova ! mért nem pusztúlsz el legottan?
Mert ezt a vásott romagnai földit
olyannal láttam Kocitusz tavában,
kinek a lelke Kocituszba' fördik
s a teste élve jár-kel Genovában.

HARMINCNEGYEDIK ÉNEK

A Föld középpontja

»*Vexilla regis prodeunt inferni*
felénk : azért előre nézz, keresve« —
szólt mesterem — »ha fel tudnád ismerni.«
Mint mikor vaskos pára lengedez le,
vagy féltekénk már elborúl az éjben,
malmot ha látsz szélben forogni messze :
egy oly alkotmányt akkor látni véltem,
s gondoltam, szorosan mögéje térek
vezéremnek : — más enyhhely nincs e szélben !
Oly helyen jártam — versbe venni félek —
hol átlátszón mint szálka az üvegben,
egészen jég alatt volt minden lélek ;
s feküdt vagy állt, szobornál merevebben,
fejest vagy talpast, — s volt kinek a lába
arcához görbült, gyötrelmes ivekben.
Amint elértünk annyival alábbra,
hogy mesteremnek megmutatni tetszett
azt, aki a legszebb volt hajdanában,
elémbe állt és ilyen szóval edzett :
»Itt Dis és itt a hely hol kell valóban,
hogy bátorsággal magadat övedzed.«

151 Branca d'Oria és ipa genovaiak voltak.
154 Alberigo barát faenzai.
1 *Vexilla regis prodeunt*: »a király zászlói jőnek«; egy egyházi himnusz kezdete. Dante hozzáteszi: *inferni* — »a *pokoli* király zászlói közelednek«.
21 Dis = Lucifer. V. ö. VIII. 68 stb. Lucifer valamikor a legszebb angyal volt. Lázadása tette ördöggé.

Hogy lettem ekkor megdermedve szótlan,
megírnom olvasó hiába kéred,
mert kevés lenne azt megírni szóban.
Még nem halál, s már nem volt bennem élet;
értse kiben van képzelet csirája,
hogy lelkem élet s halál közt mivé lett.
A borzasztó birodalom királya,
a jégben állt, kiütve felemellet.
S több volnék én egy óriáshoz állva,
mint egy óriás volna karja mellett.
Számítsd ki hát, hogy ilyen taghoz illjen,
testének lenni mekkorának kellett!
Ha szép olyan volt, mint most rút amilyen,
s mégis Alkotóját bántotta bűne,
méltó hogy minden rossz belőle keljen.
Ó mily csodás volt, hogy előmbe tűne,
s megláttam három arcot, a fején;
egyik elől volt, vérvörös a színe.
A másik kettő válla tetején
nőtt ezzel össze, felezvén a vállat;
s egymással hátul, a taraj helyén.
S a jobb arc fehér, s sárga között állott,
s a bal mint amily népek kóborolják
a földet, hol a Nilus völgynek árad.
S mindenik alatt két nagy szárny motollált,
amekkora illik ily nagy madárnak:
tengeren sem láttam még ily vitorlát.
S nem tollból vannak ám ezek a szárnyak;
bőregérszárnyak! — és csapkodja, rázza,
hogy három szelek tőlük szerteszállnak.
Ezektől jött fagy Kocitusz tavára;
s hat szemmel sír örökké, s három állon
csöpög le folyton könnye, s véres nyála.
És úgy zúz egy-egy bűnöst mind a három
száján fogával, mint tiló a kendert
gyötörve mind, hogy mind egyszerre fájjon.
És azt ki elülső szájába hemperg,
fogánál jobban karma tépi, hátán
csontig olykor nyúzván a bűnös embert.

[38] A három arc a három emberfajt jelképezi. Luciferben az egész emberiség bűne testesül meg.

»Fenn akit legjobban gyötör a Sátán« —
szólt költőm — »Júdás az Iskarióti.
Feje benn van, lába kilóg a száján.
A másik kettő, kiknek feje lóg ki:
az Brutus — a fekete szájból ez csügg,
ládd, hogy nyújtózik, nem tud szót se szólni.
Meg Cassius — nézd azt a vastag testüt.
De már az éj közelget; már mi mostan
mindent láttunk, utunkat ujra kezdjük.«
Amint kivánta, nyakába fogóztam,
és ő alkalmas helyen, és időben
mikor szétnyilt a Sátán szárnya hosszan,
megkapaszkodott a szőrös csipőben,
és így szállt, szőrről csipeszkedve szőrre,
a tömött szőr, s jég közt ereszkedőben.
Mikor ott voltunk ahol a csipőre
forgó comb illik, csípő vastagába:
fáradtan és aggódva, útam őre
fejjel fordult oda, hol volt a lába,
és úgy fogózott, mint *föl* aki mászik,
azt hittem, visszamászunk kín honába.
»Ilyen lépcsőn megyünk már, jól vigyázz itt!«
szólt költőm mint lankadt utas lihegve,
»ily út visz onnan, hol a Bűn tanyázik.«
Aztán kilépett át egy szirtüregre,
és engemet leültetett a szélén,
s gonddal ő is mellém ereszkedett le.
Szemem most felvetettem, szinte félvén
látni, mint láttam Lucifert viszont, —
s láttam — lábával éghez evickélvén!
Hogy bámulást éreztem, és iszonyt,
gondolja, ki tudatlan most se tudja,
mily pontot hágtam át, és mily viszonyt.
»Talpra!« — szólt mesterem — »mert rossz az utja,
és hosszu még célunknak, és a nap már
pályáját harmadfél órája futja.«

65-67 Brutus és Cassius, a Caesar gyilkosai, a világcsászárság apostolának szemében majdnem egyenrangú bűnösök Judással.

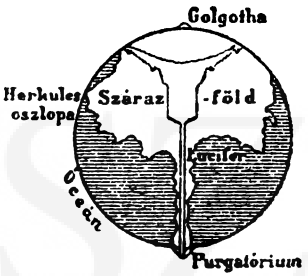
73-75 Lucifer a jég közé van fagyva, de oly óriás, hogy szőre maga embervastagságnyi rést tart fönn a jég és a test közt.

79 Itt van a Föld középpontja.

90 A Centrumon túl arra van *fölfelé*, amerre előbb *lefelé* volt.

Szép padló, mint a palotás uraknál
nem volt itt: sem természetvájt üregnél
egyéb, rossz földnél, fénytelen falaknál.
»Mielőtt e mélységből kivezetnél« —
szóltam amint felszöktem talpra — »mester,
tévedés ellen néhány szót tehetnél:
A jég hová lett? S hogy fordult igy ez fel
lábbal az égnek? s a nap merre hágott,
hogy ily hamar hajnal cserélt az esttel?«

A FÖLD KERESZTMETSZETE
DANTE KÉPZELETE SZERINT:

»Azt hiszed túl vagy még« — (szavamba vágott) —
»a centrumon, hol szőrén kézre fogtam
a férget, mely lyukasztja e világot.
Túl voltál, amíg *lefelé* mozogtam;
de fordúlván a ponton áthatoltál,
mely felé minden súly hull, mindenhonnan.
S már a másik félgömbön, szembe voltál
azzal, melyre a Nagy Száraz födélt
borít, amelynek csúcsa volt az oltár,
hol halt, ki bűntelen foganva élt.
S a Judeccának ép e kis körőcske
felel meg, melybe most a lábad ért.

112-115 A mi félgömbünk födele a nagy kontinens: Európa, Ázsia, Afrika, az akkor ismert világ. Ennek középpontja a Golgotha, a Megváltás hegye. (L. az ének közt levő ábrát.)

116 A Judecca a kilencedik kör negyedik alköre, nevezve Judásról. A legmagasabb dolgoknak, az Istennek, a világcsászárságnak árulói vannak itt.

Reggel van itt amikor ott tul este. —
Ez meg akinek lépcsőnk lett a szőre
csak úgy áll, mint előbb állt, megszögezve.
Ez oldalon bukott az égből ő le;
s a kontinens mely előbb itt terült el,
féltében tenger alá búját előle,
és a mi féltekénkre menekült fel;
s ami maradt, tán őt kerülni hagyta,
üreggé e helyet, és hegynek ült fel.«
Egy barlang száll itt kifelé haladva,
még oly mély mint e sírja Belzebubnak.
Nem látható, de hanggal tudtul adja
egy csermely, melynek habjai lezúgnak
a szirtnek e mély magavájta résén;
s kigyózván nagy lejtője nincs ez útnak.
E titkos úton át a mester és én
visszaindultunk világos világba;
s a pihenésre gondolni se késvén,
kusztunk föl, ő elől és én nyomába,
míg a sok szépből, melyet az ég hordoz
láttam egynémit, egy kis karikába:
és így jutottunk ki a csillagokhoz.

[125-126] A túlsó félgömb óceán; de közepén egy szigeten van a tisztulás hegye: a Purgatórium (v. ö. XXVI. ének 127—135).
[128] Belzebub azonos Luciferrel.
[139] Lucifer elé értek Danteék nagyszombat estéjén. A csillagokhoz kiértek *1300 húsvét vasárnapjának reggelén.*

A PURGATÓRIUM

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ ÉNEK

Az óceán szigete

Immáron jobb vizek fölé evezni
emel vitorlát elmém kis hajója,
s a szörnyü Tengert maga mögé veszti
második Ország kerül íme szóra
ahol kitisztul az emberi szellem
s méltóvá lesz, hogy legyen ég lakója.
De itt a holt Poézis élni keljen
ó szent Muzsák, mert tietek vagyok,
és Kalliope valahára merjen
kisérni hangján melytől sápadott
egykor a kilenc Pierída bűne,
hogy nem reméltek bűnbocsánatot.
A napkeleti zaffir enyhe színe
amely a tiszta lég arcán elömlött
egész az ég első köréig: íme
e szín most szemeimnek új öröm lett,
hogy a halálos ködtől elbucsuztak,
amelytől szembe-szívbe bú gyülemlett.
A szép planéta mely szeretni biztat
mosolyba vonta Keletet s homályba
a Halakat, melyek mögötte usztak.
Én jobbfelé, e *másik* sarki tájra
figyeltem: itt négy csillag fénye játszott:
nem látta más még, mint Ádám s a párja.

[1] *1300 április 10: húsvét vasárnapjának reggele.*

[11-12] A Pierida-lányok a Múzsákkal akartak versenyezni. Ezért szarkákká változtatták őket. Kalliope az epikai költészet muzsája.

[19] A Vénus. Mögötte a Halak csillagkép.

[22-27] Dante a Pokolból kiérve, a Föld túlsó felére, a déli féltekére jutott, az Óceán szigetére, hol a Purgatórium hegye emelkedik. Ádám és Éva laktak volt itt hajdan, mert a földi paradicsom e hegy tetején van. Azóta, ha el is kalandozott ide hajós (mint tán Odysseus: l. Pok. XXVI.), nem tért vissza élve. A déli félteke fölött más ég ragyog, ismeretlen csillagképek. A négy uralkodó csillag a négy sarkerény jelképe.

Sugáruknak az ég örülni látszott.
Ó milyen özvegy Északunk vidéke,
mert *ehhez* mérhetőt sohase látsz ott!
De látásuktól visszaválva végre
szemem az észak-sarknak fordítottam,
honnan letünt a Szekér égi képe,
s im egy magányos agg állt közel ottan,
akit ránézve már tisztelni kelle:
apát fiúnak nem kellene jobban.
Hosszú szakálla félig őszbe telle,
mint haja is már s hullt, két ágra bomló:
lehullt kettős sorát nyugtatta melle.
És arcát ama négy szent lángból omló
sugárok úgy feldíszitik sugárral
hogy szembenézve naphoz lőn hasonló.
»Kik vagytok itt, kik szemben a vak árral
futtok az örök tömlöcöt kerülvén?« —
szólt, rázva haját a komoly szakállal.
»Ki volt lámpátok és ki volt az Ösvény,
s vezére a mély éjben lábatoknak,
amelytől oly sötét az örök örvény?
Hát a Pokol Törvényi úgy inognak?
vagy változott a Végzés főnn a Mennyben,
hogy barlangomhoz juttok, kárhozottak?«
Vezérem akkor kézenfogva engem
kézzel és szóval, s jellel inte, porba
hajtani térdet, arccal egyetemben.
És: »Nem magamtól jöttem!« — válaszolta —
»Egy égi hölgy szállt kérni, hogy ne hagyjam
egyedül *ezt* utján, a mély pokolba.
S mert akaratod az hogy bőven adjam
elédbe, mint volt, esetünknek estét,
nem lehet az enyém, higy megtagadjam.
Hát halljad: *ez* nem látta még az Estét
de oly közel volt ahhoz balgaságban,
hogy perce volt csak, elkerülni vesztét.
Azért hogy őt e vészektől kivágjam
küldtek, amint már értésedre adtam;
és nem volt más út, mint amelyre hágtam.
A bűnök népét néki megmutattam
s most megmutatom még e másik népet
mely itt tisztúl és kormányod alatt van.

Hogy' hoztam eddig, hosszu lenne néked
végig beszélni: főntről jött erőm,
hogy vezessem hallani s látni téged.
Nézd el hát hogy idejött vakmerőn:
Szabadságért jött, s édes a Szabadság:
tudhatja kinek holta Értte lőn:
tudhatod, kinek *nem drága* mulatság
volt egykor Uticában Értte veszned,
hol *ruhád* dicsőülni várja napját
Az örök Törvényt nem sérthette ez meg,
mert társam él még, s Minos nem köt engem,
mert onnan jöttem, hol szüz árnya reszket
ó nagy szív, Marciádnak, s sírva leng lenn,
s bús szeme most is kér hogy tartsd tiédnek:
az ő szerelméért hallgass meg engem
s hét országodon hagyj átmenni kérlek:
viszek tőled köszöntést néki ha
nem átallod hogy rólad *ott* beszéljek.«
»Ó drága volt szememnek Marcia
míg földön éltem, s hamit ő« — felelte —
»tőlem kivánt, meg kelle kapnia:
de most a rossz folyón túl leng a lelke
és Törvény áll, mióta itten élek
hogy többé rám nem hathat a keserve.
De hogyha szent Hölgy küldött, égi lélek,
mint mondod: ennyi szót nem kéne tenned
elég már hogy amit kérsz, Értte kéred.
Menj hát, s övezd a derekát fel *ennek*
sima kákával, arcát mosd le szépen,
de úgy hogy meg ne hagyj rajt semmi szennyet:

[71-74] A Purgatórium a Szabadság országa (l. Életrajz 37). Szimbólikus őre az uticai Cato, aki meghalt inkább, hogysem rabbá legyen: a nagy sztoikus, a pogány erkölcs leghatalmasabb erőfeszítése a keresztény Erény felé.

[77] Minosról l. Pokol V. 4. stb.

[78-79] Azaz a Pokol tornácából (hol még nem kezdődik a Minos joghatósága). Ott van Marcia is, Cato felesége, a bűntelen pogányok között (Pok. IV. 128). Ott lenne helye Catónak is, de kivételes erényeiért kihozta onnan az Úr.

[82] A Purgatórium hét körén.

[88] Az Acheronon (Pok. III.).

[94-95] Az alázatosság öve.

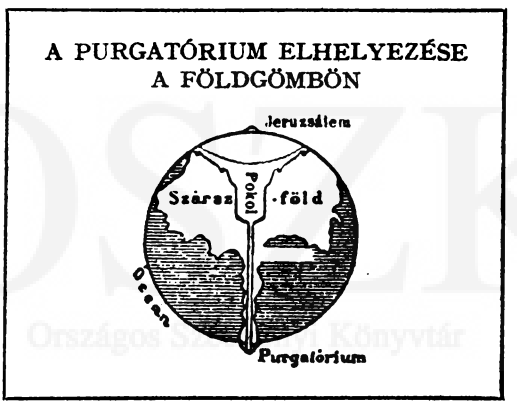
mert legparányibb ködfolttal szemében
nem illenék hogy bár a legkisebbnek
Éden szolgái közt elébe lépjen.
Köröskörül, hol e kicsiny szigetnek
az ár veri alját, a lágy iszapban,
nád, káka, sás nőtt buja zöld keretnek.
Egyéb növény nem is terem meg abban
se fás, se lombos: mert a habtörésnek
nem állja erejét, melyet sohse csappan.
S vissza se jőjj már erre, hogy ne késs meg:
most kel a nap, az megmutatja rögtön
szelídebb útját az emelkedésnek.«
Szólt, azzal eltünt: és én talpra szöktem,
szótlan huzódtam közelebb azonban
vezéremhez, s szememmel rajta csüggtem.
És ő így kezdte: »Fiam, jőjj nyomomban:
forduljunk vissza, mivel ott az aljjal
egy szint felé hajlik a lanka nyomban.«
A szürkületen győzött már a hajnal:
futott az; és én sejthetém a tenger
vizét remegni messze, halk morajjal.
Mentünk a sík magányon, mint oly ember,
kit tévesztett útjára visszacsal vak
reménye — s csügged, míg csak rája nem lel.
S midőn elértünk oda hol a harmat
harcol a nappal, s oszlik bár, de lassan,
oly részen, melyet árnyékok takarnak:
láttam hogy bölcs Vezérem óvatossan
két kézzel a friss fűbe mártogat;
s én hogy szándékát, sejtve, támogassam,
felé nyujtottam könnyes arcomat:
és harmatos ujja föltárta mélyen
rejlő szinét a pokolszín alatt.
S mentünk aztán a puszta partszegélyen,
amely hajózni sohse lát iránta
hajóst ki megérné hogy visszatérjen.
Ott megövedzett, mint amaz kivánta.
Csodák csodája! — hogy a sást kitépte,
ujra kihajtott a szerény palánta
és helybe, nyomba, felnőtt rögtön épre.

[99] Éden szolgái az angyalok.

MÁSODIK ÉNEK

A mennyei révész

Elérte már a nap a horizontot
melynek délkörén Jeruzsálem épül,
jegyezve ívén a legfelső pontot:
s az Éj — mely szembe forg — kikelt vizéből
Ganges folyónak, és vele a Mérleg,
amely fölérve kiesik kezéből;
s a Hajnal arca, mely piros-fehérnek
született, fonnyadván az égi tájon,
látszott már, ahol álltam, sárga-vénnek:

ott voltunk még a partmenti lapályon
mint útas ember, ha, útján merengvén,
a lelke száll már, bár a teste álljon:
és íme, mintha, szürkület derengvén,
vörössen izzik Mars a sűrü ködbe,
a tenger színén, napnyugatra lengvén:
olyan fényt láttam a vizen kilőkve
futni felénk (ó csak majd újra lássam!):
nincs madár, melynek oly gyors volna rőpte.

1-9 Jeruzsálem, a Golgothával, a Megváltás hegyével, éppen ellenlábasa a földgömbön a Tisztulás hegyének, a Purgatóriumnak. (L. Pok. XXXIV. 112—115.) Igy mindkettőnek egy a horizontja; s amikor ott este van, itt reggel.

5 A Mérleg csillagkép.

17 A halál után. Azaz: csak ne jusson a Pokolba!

Szemem csak pillanatra függe máson
(költőmre néztem kérdve) s máris íme
dupla fényessé gyult, és nőtt csodássan.
S két nem-tudom-mi tűnt — fehér a színe —
föl kétfelől mellette, s harmadiknak
felelt aztán alább fényükre fénye.
S láttam, hogy Költőm némán nézi, mig csak
hogy a két első: *szárny*, ki nem világul;
ekkor fölismervén a szent ladiknak
kormányosát az Isten angyalául
szólt: »Térdre! térdre! és két kezedet kösd
imára! Ily szolga szolgál ki mátul!
Nézd, hogy száll! megvet minden földi eszközt!
Evező nem kell néki, sem vitorla,
szárnyán kivűl, ily messzi tengerek közt!
Nézd, egyenessen az egekbe tolja
örök tollát, a szeleket seperve;
s az nem hull mint a földi szárnyak tolla.«
Majd amint hozzánk mindinkább közelre
ért az isteni madár: nőtt a fénye,
s már több volt mint hogy szemem elviselje:
azért leszegtem; s már a parthoz ére;
csónakja gyors volt, s ollyan könnyü, lenge,
hogy barázdát se vont a víz szinére.
Farán a Szent Révész alakja lenge;
(a Szentség jele homlokán vakító);
s több mint száz lélek ült zsufolva benne.
»*In exitu Israel de Aegypto*« —
egy hangon így mindnyájuk ajka zengett,
s tovább mint irja a zsoltáros író.
Akkor szent kereszt jelét vetve hintett
áldást reájuk; mire partra szöktek;
s ő gyorsan mint jött újra tovalengett.
Parton maradva, idegen nyüzsögtek
amazok, és mint aki csupa ujjat
lát maga körül, szerte nézelődtek.
Mindenfelé már nap nyilai hulltak,
melyek vadászva a Bakot lehajták
közepéről a mennyei azurnak,

[46] Izráelnek Egyiptomból való szabadulásáról szóló zsoltár.
[56] A Bak csillagképet.

midőn e nép felénk emelte arcát
és: »Mondjátok, ha tudtok róla« — kértek —
»merre érhetjük a hegyi ut alját?«
S Vergiliusz szólt: »Járatosnak véltek
minket e tájon? Új táj ez minékünk:
vándorként értünk ide mint ti értek.
Csak alig előbb volt hogy ideértünk,
más úton, oly vad úton, mely után csak
játék lesz itt már szirtről-szirtre lépnünk.«
Eközben mivel meglátták az árnyak
lélekzésemről, hogy még testben élek,
a bámulattól lettek halványak;
s mint hirnök, aki olajággal tér meg,
vonzza a népet, hír hallója lenni,
(köré gyülnek, s tolongástól se félnek):
úgy csüggve arcomon ott valamennyi,
gyültek a boldog szellemek körém is,
szinte feledve tisztulásra menni.
S közelebb jutva, túl a többijén is,
átölelt egy, oly forrón, s nem kimérten,
hogy rábirt, hogy hasonlót tegyek én is.
Ő hiu árnyak, csak látszatnyi létben!
Karommal őt háromszor átkaroltam,
s mindannyiszor csak ennen keblem értem.
A bámulattól én is sápadt voltam
mire az árny mosolygott s visszalépett,
és én, követve, közelebb hatoltam.
Szelíden intve szólt, hogy állanék meg.
Ekkor megismervén: ki? — könyörögtem,
ne szánjon egy kis pihenőt s beszédet...
»Mint rég a romló testbe nyűgözötten« —
felelt — »ma úgy szeretlek oldozottan:
álljunk meg hát; — de merre jársz te itten?«
»Megyek, Casellám« — választ így en adtam —
»ahol vagyok, még egyszer újra lenni:
de téged máig mi gátolt utadban?«
Felelte: »Nincs rám sértő benne semmi
hogy aki áthoz kit-mikor akar,
többször megtagadt csónakába venni,

[91] Casella firenzei zenész, Dante barátja (Életrajz 13).

mert néki mindent Igazság sugall;
de most fölveszi három hosszu hónap
óta akit csak könyörögni hall.
Lelkemet is, mely, Tiberis folyónak
hol vize sóssá lesz, bolyongva várt már,
végre nyájassan fogadá a csónak
a toroknál, hova most visszaszállt már
hol minden holtak együvé verődnek,
kivéve kiket acheróni gát vár.«
S én: »Ha új törvény el nem vette tőled
szerelmes ének emlékét s hatalmát,
mely annyiszor hatott rám enyhitőleg:
egy dallal most is enyhülésre csalnád
lelkemet, mely mig így kell hogy cipeljem
vele e testet, nem leli nyugalmát!«
»*A Szerelem mely szólogat szivemben . . .*« —
kezdte, s úgy zengett drága dalolása,
hogy még visszhangzik édessége bennem.
Mi ketten, s az ő valamennyi társa
hallgatva, boldog füleink betelltek,
mintha nem volna gondunk semmi másra.
Mind zengő hangján csüggtek és figyeltek;
mig az *aggastyán* szólt, a tisztes aggság
tekintélyével: »Mi lelt, lanyha lelkek?
Mely ácsorgás ez itten? mely hanyagság?
A hegyre már, a hályogot levetni,
mellyel látnotok Istent, tiltja vakság!«
Mint a galamb ha magot csipegetni
sereglik szét a szérün, szinte kezdi
szokott begyeskedését elfeledni:
de ha valami akkor elijeszti,
fölrebben, s földön hagyja az ebédet,
mivel éhségét nagyobb gondba veszti:

[98-99] Ezek a jubileumi búcsú hónapjai 1300 elején (Életrajz 23).
[100-105] A tisztulásra szánt lelkek a Tiberis torkolatánál gyülekeznek, épúgy, mint a kárhozottak az Acheronnál (Pok. III.). Onnan szállítja át őket az Angyal a Purgatórium szigetére. Casella késedelmes volt a megtérésben, azért kellett a Tiberisnél sokáig vesztegelnie.
[112] Dante egy canzonéjának kezdete, melyet Casella zenésített meg.
[119] Cato.

130 úgy láttam én ott ez ujjonjött népet,
dalt abbahagyva, hegyi útra hágni,
(mint aki megy, s nem tudja, hova érhet):
133 és nem lassabban követtük nyomát mi.

HARMADIK ÉNEK

A kiátkozottak

1 Bár hirtelen szökésük szétszalajtá
egyenként futni az emelkedőhöz,
hová okosság sarkantyúja hajtá:
4 én ragaszkodtam a hű Vezetőhöz; —
hogy küzdtem volna nélküle az úttal?
ki más vitt volna föl a hegytetőhöz?
7 Olyan volt, mint kit önhibája furdal.
Ó tiszta, kényes lelkiismeret!
kis vétség mily kínnal gyötörve szurdal!
10 Amint láttam hogy lassabban siet,
s méltóságát nem veszti, futva, lépte,
eddig bilincsbe vert figyelmemet
13 tágulni érzém s nyilni, nézni végre
s szemem a messze csúcs felé vetettem,
mely legfölül szökött föl ott az égre!
16 A nap, mely ízzón vörőslött mögöttem,
árnyékká tört előttem, oly alakban,
amint testemmel ellenzője lettem.
19 Megijedtem, hogy egyedül maradtam,
s vissza is néztem, mert riadva láttam,
hogy nincs több árny a földön, csak alattam.
22 De akkor: »Mért nem bízol a barátban?
Nem hiszed hogy veled vagyok s vezetlek?« —
kezdte akiben vigaszom találtam.
25 »Este van most Nápolyban. Ott vetettek
tagjaim egykor árnyat; ott nyugosznak,
(mert Brindisiben halván, ott temettek):
28 azért ha áthat rajtam a magas nap
sugára, ne csodáld, mint nem csodálod,
hogy az egek árnyékot nem okoznak.
31 Hogy mégis érzünk, mint eleven állat,
kint, fagyot és hőt, az Erő művelte,
mely mit *hogyan* tesz, azt ki nem találod.

Bolond reméli csak, hogy gyenge lelke
át tud a végtelenségen rőpülni
mely három személyt egy lényegbe rejte.
Ne várd hogy a *quián* túl tudj kerülni,
halandó ! mert ha mindent látni tudnál,
Máriának nem kellett volna szülni,
sem annyi szomjnak epedni a kutnál :
mert minden *vágyók* lettek volna *látók*,
kiknek ma vágyuk örökös kinuk már :
Aristotelest értve, s értve Plátót,
és értve sok mást . . .« — Itt fejét leszegte
s elnémult, és ez zavart némaság volt.
Már ott valánk hol út ered a hegyre ;
de lábunkat hiába gyorsitottuk,
oly szörnyű volt a szikla meredekje.
A legvadabb, leginkább elhagyott út
felől könnyebben jutna át az ember
Lerici s Turbia közt, mintsem ott jut.
Itt, léptét megrekesztve, szólt a Mester :
»Merre lehet a lejtős rész, ki tudja,
amely felé szárny, fellebbjutni, nem kell?«
És míg szemét ő leszegé az útra,
mintha eszével tartana tanácsot,
én pedig fölnéztem a sziklacsúcsra,
balról lábát felénk mozgatni látszott
egy árnycsapat, lassan, hogy azt hihetted,
egyhelytt állnak, kiket föltűnni látsz ott.
»Emeld föl« — mondtam — »pilláját szemednek :
útba fognak már igazitni minket,
ha te magadtól, Mester, nem tehetted !«
Akkor szabad szemekkel föltekintett
s szólt : »Lassan jönnek, menjünk hát elébük !«
s : »Légy, édes fiam, jó reménnyel !« — intett.
Oly messze cammogott még lomha népük,
mint egy jó dobó dárdát dobni tudna
— holott már ezer lépésünk kiléptük —

[37] A *quia*, a *mert:* az okság földi lánca.
[45] Mert saját magát is értette.

mikor a part szikláihoz lapulva
megálltak, mint ha vándorok megállnak
s bús csapatjuk kétkedve néz az útra.
»Ó boldogan holt, ó választott árnyak!
a Békére, melynek üdvei« — kezdte
költőm — »hiszem, mindnyájatokra várnak:
mondjátok meg, hol visz a szirtövezte
hegyre az út? mert annak aki többet
tud, jobban fáj minden percecske veszte.«
Mintha juhocskák aklukból kijöttek
egy, kettő, három ... míg a többi reszket
gyámoltalan, s csak nézdeli a földet:
s mint az első tesz, mind utána tesznek;
ha ez megáll, mind rádülöng, s megállnak,
nem tudva, miért, bárgyumódra, veszteg:
úgy láttam én fejét a boldog nyájnak
jönni felénk; és láttam hogy szerényen
néznek és méltóságot tartva járnak,
S észrevevén, hogy megtöré személyem
ott a barlang előtt a nap sugárát,
és jobbfelől árnyam maradt a fényen:
megálltak, kissé megvonulva, hátrább;
s a többiek, kik jöttek nyomaikba,
nem tudva, miért, ugyanazt csinálták.
»Kérdés nélkül megvallom, mi a titka:
emberi test ez, melyet láttok itt,
mely a napfényt a földön meghasítja.
Ne csudálkozzatok, mert jobb a hit:
higyjétek, hogy nem Ég ereje nélkül
mássza meg *ez* e szikla falait,« —
szólt Költőm; s hang kelt e Méltók körébül:
»Forduljatok meg!« — s: »Menj előre!« — mondták,
kezük hátával jelet adva végül. —
»Akárki vagy te, kinek így bolyong át
lábad e földön: fordulj énfelém,
és mondd, láttál-e már valaha? mondd hát!« —
szólt egy; és ekkor jól megnéztem én:
szép szőke arc volt, megnyerő tekintet,
de seb vágott át fél szemöldökén.
Udvarias szó mihamar kimentett,
hogy: sohse láttam. — »Nézz hát« — válaszolta
s föllül a mellén egy mély sebre intett.

»Én vagyok Manfréd« — mondta és mosolyga ; —
»Konstancia császárné unokája ;
és kérlek majd ha visszatérsz honodba,
menj szép lányomhoz, ki Sziciliára
s Aragónára dísznek szülte sarját,
s mondj igazat, ha más hír szálldogálna.
Mikor két sebbel életem hatalmát
megtörve érzém ; lelkemet megadtam
Annak, ki irgalomra nyújtja karját.
Sok s szörnyü bűn volt amit én sirattam ;
de *tág a Kar, hogy várja kegyelem*
mind ki hozzá tér bűnbánó tudatban,
S Cosenza Papja kivel Kelemen
testem keresteté, ha *ez* igéket
jól olvassa az égi levelen :
még Benvenutónál a híd fölé tett
jelek alatt csontom ma is nyugodna,
hol nagy köveknek súlyos halma védett.
Most zápor mossa, vihar hányja, dobja,
hol, Verde mellé, kívül a határon
kivitte, oltott gyertyákkal, titokba.
De nincs átkuk, mely üdvbül úgy kizárjon,
hogy, míg csöpp zöldje van csak a reménynek,
az Úr szerelme reánk ne találjon.
Való igaz, hogy kik átokban élnek,
Egyház átkában, bár bűnbánva holtak,
ezen a parton addig túl nem érnek,
míg harmincannyi évig itt nem bolygtak
mint amig élve konokságban jártak,
ha szent imák ily sorsot föl nem oldnak.

[112] Életrajz 7, 8, 10.

[113] Konstancia II. Frigyes anyja, Manfréd nagyanyja.

[115-116] Manfréd leánya Konstanza, aragóniai királyné. Egyik fia aragóniai, másik sziciliai király.

[126] Az »égi levél« az Evangélium.

[124-132] A győztes Anjou Károly eltemettette az elesett Manfrédet a benvenutói hídnál, s minden katonával egy követ dobatott rá. De a pápa, IV. Kelemen, aki kiátkozta az Egyházból, kidobatta testét az Egyházi Állam határából.

[141] Az élők imái (mint a búcsú is : az Egyház imája) gyorsítják a purgatóriumi lelkek vezeklését.

Megértheted most, mily javamra válhat
ha majd jó Konstancám elébe vitted
a hírt, hogy' láttál, s hogy még tart a zárlat :
mert aki *ott* van, *itt* sokat segíthet.«

NEGYEDIK ÉNEK

A várakozás sziklájáu

Ha gyönyörűségtől vagy fájdalomtól,
mely egyik érzékünket megragadja,
lelkünk csak arra, csak az egyre gondol,
s egészen abba gyűlik öntudatja ; —
s megbizonyul, mily tévedés a tétel,
mely elménk égő egységét tagadja.
S ha látás, hallás, vagy más észrevétel
eszed magába veszti : múl a perc,
s te mitse gondolsz az időnyi léttel :
mert más képesség, amivel figyelsz,
és újra más az értelem egésze :
ez rab, míg azzal szabad útra kelsz
Van itt alkalmam ily elmélkedésre,
mert míg füleim ott ez árnyra lestek,
ötven fok volt a nap emelkedése
s észre se vettem ; míg riadni kezdett
az egész csapat egy-huron-szökellő
ütemre szólva : »Itt, amit kerestek !«
A vincellér egy vasvillára tellő
tüskével nagyobb nyílást tőm be sokszor
tolvaj ellen, ha tarkul már a szőllő,
mint az a rés, hol én s vezérem akkor
a szikla közé hágni, elbúcsuztunk,
magunk maradva, a szives csapattól.
Noliba szállnunk, San Leóba kúsznunk
könnyen lehet, vagy Bismantova-csúcsra,
gyalog — de itt szárny kelle, hogy kijussunk

1-12 Homályos sorok (Dantenál ritka eset).
11 Az egyoldalú figyelemtől le nem kötött, nem korlátozott értelem.

— értem a vágy szárnyát — a hegyi útra ;
azért követtem a Vezért, ki lámpa
volt lépteimnek és biztatni tudta.
Két fal közé szorultunk, hol haránt a
szirt meghasadt, és fogózva a parton
az út kéz és láb segélyét kivánta.
De mikor följutánk a sziklabalkon
partján a magas párkány peremére :
»Mester« — kérdém — »most útunk merre tartson?«
S ő : »Vigyázz, ne lépj egy lépést se félre,
csak tarts mögöttem, egyenest a hegynek,
míg nem találunk más okos vezérre !«
Túl volt a csúcs már erején szemeknek,
s hágója hágóbb, mint kör centrumából
sugár-iránya egy fél körnegyednek.
S érezvén, hogy lábam lankadva lábol,
»Jó atyám« — kezdtem — »fordulj vissza percre,
mert elmaradok itt, magamba, távol.«
»Fiam, csak addig vond magad !« — felelte
s egy kiugrást mutatott, mely e részen
az egész hegyet körben átölelte.
Úgy hatott reám szava, hogy merészen
fogóztam a nyomába, újra bízva,
míg lábam nem volt a kiszögelésen.
Ott ülni-csuklott térdeinknek izma ;
s megtett utunkra néztünk, (napkeletre),
melyre örömmel néz mindenki vissza.
Szemem előbb a lapos partra vetve,
később a Napra emelém, csodálván,
hogy sugara bal oldalunkat verte.
Látta költőm, hogy nézek, mint a bálvány
a sugarakra s égi szekerükre,
hogy fénylenek, észak közt s köztem állván :

55-84 A Nap, mint egy forgótükör, az Állatövnek a Ráktól a Bakig terjedő részén folyton fel és le jártatja sugarát ; — úgyhogy aki keletre néz, ha fentebb áll a Ráktérítőnél (a mi északi féltekénken), jobbra látja, azaz délre, amint Dante is megszokta ; — ha azonban lentebb a Baktérítőnél (pl. a Purgatórium szigetén) : balra, azaz északra, a Medve-csillagok irányában.

s szólt: »Ha Castor s Pollux, az égnek ikre,
volna a Nappal, amelynek sugárát
föl és le folyton forogtatja tükre:
a Medvékhez még közelebb csudálnád
az Állatövnek napsütötte részét,
ha el nem hagyta még a régi pályát.
Hogy ezt megértsd, a Földgolyó egészét
gondold magadban, s gondolj rá Sionra,
s e *hegyig* onnan képzeletbe' nézz szét:
lásd, mindkettőnek egy a horizonja,
de más a féltekéje; s így a pálya,
melyen kocsizni vész volt Phaetonra,
olyan, hogy kell, hogy ettől balra járja
a Napszekér, s amattól járja jobbra,
ha tiszta ésszel tekintesz reája.«
»Mester, bizony, soha világosabbra
nem gyult fény bennem; most belátja elmém,
mely mostanig vakságnak vala rabja,
hogy, mely Aequator a tudósok nyelvén,
és nap és tél közt örökös határ,
a közép kör a nagy forgások tervén
innen, mitőlünk, északtájon áll,
a mondtad okból; míg Palesztinától
azon égtájra, hol tanyáz a Nyár.
De tudni vágynám (ha semmise gátol
szólnod), meddig megyünk még? mert a csucsra
szemem nem ér, mert fődi sűrü fátyol.«
És ő felelt: »Olyan e hegynek útja,
hogy itt lenn a láb csak, kínlódva, mászni,
de föllebb, mind könnyebben, hágni tudja.
Azért ha később meg fogod vigyázni,
hogy könnyül útad, s olyan könnyü lesz már,
mint lenn folyam sodrában csónakázni:
akkor, tudd meg, végéhez közelegsz már;
ott várhatod, hogy vágyad megpihenhet.
Ez mind igaz; s elég is legyen ez már!«

61-62 Az elbeszélés idején a Nap a Kos jegyében jár, tehát az Ikreknél délebbre.

67-71 L. II. ének 1—9, az ott látható ábrával.

72 Phaëton a Napisten fia. Egyszer engedélyt csikart ki apjától, hogy ő hajthassa a Napszekeret, de ügyetlenségében lebukott az égről.

Amint szavát elmondta, közbe csengett
egy hang, közel: »Majd kényszerülsz te itten
előbb keresni pihenésben enyhet!«
E hangra megfordultunk mindaketten,
s ím, feljebb egy nagy szikla nyúlt ki balra,
melyet még észre ő sem, én se vettem.
Odáig másztunk. S ott a sziklafalra
támaszkodott sok árnyalak az árnyban,
mint hanyagúl ha falnak dől a lajha.
S az egyik, fáradságtól halványan
ült, s térde között, térdét átkarolva
nyugtatta fejét, mint valamely ágyban.
»Jó mester« — mondtam — »nézz ama Komolyra,
ki leglomhábban támasztja a sziklát,
mintha a Lustaság testvére volna!«
Szemét az árny fölveti erre, mig lát
kissé; de arcát nem mozdítja combján;
s szól: »Oly derék vagy? Fuss *te* a csucsig hát!«
Most ráismertem hogy ki; s bárha tompán
szorúló mellel sebesen lihegtem,
nem tehetém hogy, egyszer itt bolyongván,
hozzá ne lépjek. Most kényszeredetten
fejét emelte: »Jól láttad valóban,« —
csufolt — »hogy *balfelől* jár a Nap itten?«
Lomha volt mozdulatban, kurta szóban;
hogy nékem kissé mosolyogni kellett.
»Már nem siratlak, ó Belacqua!« — szóltam. —
»De mondd, mért ülsz ép itt a szikla mellett?
Tán vezetőt vársz? Vagy csupán a régi
nagy lomhaságod tiltja menni fellebb?«
»Testvér, mit érne itt fellebbre lépni?
Úgysem engedne vezeklésre mennem
Isten madara, ki a kaput védi.
Annyi évig kell, hogy az ég kerengjen
s én künn maradjak, mint amennyi évig
a jó sóhajok késtek élve bennem,

103-105 Mint a kiátkozottak, soká vesztegelnek a Purgatórium kapuja előtt a hanyagok is.
123 Gitárkészítő, Dante barátja.
129 Az angyal.

ha szent imák utamat nem segélik :
eleven kegyben élő szív imái :
mert más mit ér? nem hallatik az égig.«
De már a Költő föllebb kezde hágni
s szólt : »Jöjj utánam ! Már a Nap korongja
mindjárt a délkör tetején fog állni,
s az Éj, lábával, Maroccót tapodja !«

ÖTÖDIK ÉNEK

Halál az iszapban

Elhagyva már ez árnyakat, követtem
vezérem nyomát, és tovább haladtam,
midőn *egy*, ujjal, rám mutat mögöttem
s szól : »Nézzétek, aki alább megy ottan
baloldalán nincs fénye a sugárnak,
s élőnek látszik minden mozdulatban !«
S láttam akkor hogy engemet csudálnak,
láttam, szavára visszanézve, mondom,
csak engem, engem, hogy' vet testem árnyat.
»Mért csügg szemed egyetlen árva ponton?
miért lassítod lépted?« — szólt Vezérem. —
»Csacsogjanak ! Mi gondod és mi gondom?
Kövess, s ne bánd, akárki mit beszéljen !
Állj, mint a torony, mely meg se remeg s lásd :
ormával így vesz diadalt a szélen.
Mert akiben minden gondolat egymást
kergeti, célját egy sem érheti,
mert egy a másikat gyengíti folyvást.«
»Jövök már !« — mi mást mondhaték neki?
s amely méltóvá tesz a Kegyelemre,
érzém, hogy arcom az a szín lepi.
Eközben új csapat tün íme szembe
kissé előttünk, a lejtőn levágva
s a *Misererét* versről-versre zengve ;
mely észrevevén azt hogy nem bocsátja
testem a fényt át, dalát abbahagyja,
s hosszú rekedt »*Ó*«-k hangjait kiáltja.

137-139 A Purgatóriumban dél felé jár : az északi félgömbön éjfél van.

28 És követségben, tőlük elszakadva
ketten: »Valljátok meg nekünk, mifélék
vagytok?« — kérdezték, elibénk szaladva.
31 És Mesterem: »Menjetek és beszéljék
el ajkaitok annak aki küldött
hogy valódi hús ennek teste s él még.
34 S ha, mint hiszem, az ő láttára gyűltök
torpant csoportba: olyan ő, kit, eljő
a nap, hogy megfizet, ha megbecsültök!«
37 Derűs éjjel az eget fénylővellő
megízzott gőz gyorsabban nem hasítja,
sem, alkonyatkor, augusztusi felhő,
40 mint ezek tértek csapatukba vissza,
aztán felénk rohantak a csapattal
mint lovashad fut, fékét meglazítva.
43 »Egész raj jő feléd, tolongva, nagy raj
és kérni jönnek téged« — szólt a Mester —
»te menve hallgasd, föl ne hagyj utaddal!«
46 »Ó lélek, aki üdvöd ama testtel
keresed itten, amelyben születtél,
léptet csitítni egy kissé ne restellj!
49 Nézd meg« — kiálták — »kiről hírt vihetnél,
nincs-e közöttünk régi ismerősöd?
Ó mért nem állsz meg? Ennyit megtehetnél!
52 Minket erőszakos vég megelőzött;
utolsó óránkig bünökben éltünk;
akkor lelkünkben az Úr fénye győzött
55 s megbánva, s másnak megbocsátva, tértünk
sirunkba, megbékélt velünk az Isten,
ki most, Őt látni, ösztökéli léptünk.«
58 S én: »Bárhogy nézlek, nincsen egysem itten,
akit ismernék; — de ha, nemes árnyak,
kitellhetőt kértek, hogy teljesítsem,
61 mondsza, s ígérem a Békesugárnak
nevében, amely világról világra
vonz, hogy vezéremet követve járjak!«
64 »Mindnyájan bízunk« — kezdte, közbevágva
az egyik — »jóságodban, eskü nélkül:
csak szándékodat a Sors át ne vágja.

37-38 Az égen átlövellő megizzott gőzök: a meteorok.

Én hát, ki első szólok követségül,
kérlek, ha eljutsz, hol Romagna s Károly
földje közötti földek ege kékül:
ne feledkezz meg irgalmas imáról
mondatni értem Fanóban; lemossa
bününk az ima, s tisztává sikárol.
Fanói voltam; de sebek pirossa
Antenor földjén festett; s ott folyott el
a nedv, melynek e lélek volt lakossa,
hol leginkább vártam hogy vár nyugodt hely;
az Estéi tétette, kit irántam
jogosnál tulzóbb gyűlölet fogott el.
Ó ha Mirába szaladt volna lábam,
mikor Oriacóban utolértek,
ma is még élnék, lélekzet honában.
De láp közt futva iszap és temérdek
zsombék keverte combom; míg eredni
láttam eremből tavait a vérnek.«
S szólt most egy másik: »Ó ha fölmehetni
unszoló vágyad teljesedni fog:
enyémet is segítsed teljesedni!
Feltrói voltam, Buonconte vagyok,
s itt járok csüggedt fővel, mert felednek
a földiek, s Johannám elhagyott...«
És én: »Milyen sors folytán eshetett meg,
Campaldinótól mi dobhatta távol
tested, hogy nyoma sincs ma sírhelyednek?«
»Ó« — szólt ő — »Casentino oldalán foly
az Archiano, kis patak, eredvén
Ermo fölött Appenin hegyfalából.
Hol Arnóba foly, a nevét levetvén,
gyalog futottam addig — vérem átszúrt
torkom sebéből az utat belepvén.

67-69 »Károly földje« Nápoly, hol Anjou Károly uralkodott.
73-78 A fanói lélek Jacopo del Cassero. Mikor Milano podestájává lett s hivatalát átvenni indult, útközben estéi VIII. Azzo megölette.
74 Antenor földje: Padova, monda szerint a trójai Antenor alapítása.
79-80 Oriaco s Mira brentaparti várak Padovánál.
88 Buonconte a Pokol XXVII. énekében szereplő Guido di Montefeltro fia. Mint gibelin vezér Campaldinónál esett el, az arezzói háborúban (hol Dante is résztvett; Életrajz 16). Johanna a felesége.
96 Ermo a Camalduliak klastroma Falteronánál.

Ott szemem elhalt, szavam beleájult
Mária szent nevébe — ott elestem —
és húsom maga maradt és elárvult.
Valót mondok: s te mondd tovább a testben
élőknek: angyal jött értem; s az ördög
szólt: »Mért viszed el, amire *én* lestem?
Jó! halhatatlan részét te öröklöd,
egyetlen könnye elragadta tőlem:
de testével én bánok el!« — süvöltött. —
Tudod hogy gyűlnek össze a felhőben
a nedves gőzök, s ujra lecsapódnak,
megalva fönn a hideg levegőben.
Nos hát: a Rosszakarat kapcsolódhat
ésszel — s természet-adta erejével
szelet és párát vad játékra nógat.
A völgyre vak köd ült és sűrü éjjel.
Pratomagnótól föl a hosszu bércig
s az eget összeállott gőz tömé el,
hogy a megtelt lég vízcseppekké vérzik:
zuhog a zápor; s mit a föld be nem vesz,
kis patakokba gyűl, dagad, kövérszik,
és nem nyugszik, míg nagy folyót ki nem tesz,
és úgy ömlik az igazi folyóba,
hogy semmi gátja, semmi partja nem lesz.
Igy kapta testem, vérbe fagylalódva,
bősz Archiano; — és feloldva nyomban
mellem keresztjét, vitt a gyors Arnóba
(mert végkinomban karom összefontam);
és megforgatott parton és fenéken,
s elszőtt a zsákmányolt homokhalomban.«
»Ha újra túl jársz, otthoni vidéken,
a hosszu útból megpihenni térve«, —
harmadik árny most így kezd szólni nékem —
»gondolj reám, én Pia voltam élve;
Siéna szült engem, Maremma ölt meg;
tudja az, aki, feleségül kérve,
gyöngyös gyürűvel övének jelölt meg.«

[116] Pratomagno erősség Casentino s a felső Arno-völgy közt. A »hosszúbérc«: az Appeninek.

[133-136] Pia de' Tolomeit, pletyka szerint, férje, Nello della Pietra, féltékenységből Maremma mocsaras vidékére vitte, hol lassú halállal senyvedt el.

HATODIK ÉNEK

Óda Itáliához

Amikor véget ért a kockajáték,
a vesztes árván, béna hangulatban
ül, s próbálgatva, dacosan dobál még;
de a nyertes már indul víg csapatban;
(egy előtte megy, más nyomon kiséri,
harmadik oldalt bök, hogy ő is ott van):
oda se fordul, míg ez s az dicséri;
hogy szabaduljon, markukba dug olykor,
a tolongástól magát úgy kiméli:
akként forogtam, e sürű csoporttól
övezve én is; és igérgetéssel
menekedtem a tolongó sodortól.
Ott volt az arezzói, durva kézzel
kit Ghin di Tacco ölt meg; ott a másik,
ki futva nem sejté hogy vízbe vész el;
emelt kezekkel láttam, ott imázik
Novello és a pizai, ki tette,
hogy a jó Marzucco ma hősnek látszik;
ott Orso gróf; s ki folyton azt rebegte:
nem bűne volt, de bosszu és irigység,
mi testét s lelkét elkülönitette:
Pier della Broccia; kiért nedvesítsék
jó könnyek, mig él, Brabant asszonyát,
mert rosszabb nyájba jut, hol nincs segítség!
Kibontakozva a sok árnyon át,
ki mind könyörgött, hogy könyörgjek érte,
hogy előbb érje a szentek honát,

[13-14] Benincasa, jogtudós. Ő és a többi is: csupa oly lelkek, kiket »erőszakos vég megelőzött« a bűnbánásban.

[15] Guccio Tarlati. A Tarlatiak és Bostoliak közti csetepatéban menekülve vízbe esett.

[16-17] Federigo Novello. Hadban esett el.

[17-18] A pizai Farinata Scornigiani gyilkosság áldozata. Atyja, Marzucco, szerzetessé lévén, nagy lelki hősiséggel megbocsátott fia gyilkosának.

[19] Orso gróf a Pokolban (XXXII. 55) szenvedő egyik Alberti fia, kit kuzinja ölt meg.

[19-24] Pier della Brocciát Brabant asszonya, III. Fülöp neje juttatta bitóra bosszúból, árulással vádolva.

»Ó fényességem« — ajkam esdve kérdte —
»könyved egyhelytt tagadja, hogy a sorson
ima hajlíthat, ha az Ég kimérte:
s ez a nép mégis *azt* könyörgi folyton;
az ő reményük volna hiuságos?
vagy én szavadat nem jól értve mondom?«
És ő felelte: »Irásom világos;
és mégis az ő reményük se csalfa:
csak józanul nézz, s ne vakon csodálkozz!
Mert nem csorbul az Itélet hatalma
ha tűz-szeretet perc alatt megadja,
miért itt hosszan kell évelni halva:
de ottan, ahol versem ezt tagadja,
nem menthet ima többé, mert az Isten
onnan az imát többé nem fogadja.
De ily magas kételynek helye nincsen
mig nem szól hozzád Az, ki az Igazság
s elméd közt lámpa lesz, hogy fényt derítsen:
értesz-e? Beatrice. — E magasság
csucsára érve őt leled nevetni,
ülvén szent arcán örökös vigasság.«
S én: »Uram, jobban szeretnék sietni!
nem vagyok már oly fáradt mint idáig!
S látom, a hegy már árnyát kezdi vetni!«
»Megyünk mindaddig, mig a nap világít;
megyünk mindaddig, mig lehet« — felelte —
»de máskép lesz majd, mint te jóslanád itt.
Mert a Nap, mellyet most homályba rejte
a hegy, s nem tör meg tested rajzolatja:
megtér előbb mint a csucson leszel te.
De nézd, egy árny ott szemével kutatja
lépéseinket, egyes-egymagán,
ki tán kurtább utunkat megmutatja.«
S feléje mentünk. Ó lombárdi árny!
Lassu szemében gőgje dagadozván
hogy állt ott, megvetés a homlokán!

28-30 »Ne reméld, hogy az isteni végzetet meghajlítja imád« — mondja Vergiliusz *Aeneis*ének VI. énekében.
40-42 Vergiliusz az alvilágról énekel, a Pokolról: ott pedig már csakugyan nem segít az ima.

Egy szót se szólt, se költőmhöz, se hozzám ;
menni hagyott, csak szemeit vetette
ránk, nyugton, mint a pihenő oroszlán.
Vergiliusz kérve közelitette
hogy a jobb grádicsot jelezze nékünk ;
de ő, nem is méltatva feleletre,
hazánk kérdezte rögtön, s földi létünk ;
»Mantova . . .« — kezdte költőm ; és az árny ki
oly zord-csukott volt amidőn elénk tünt,
fölugrott s ajkán szárnyas ige szállt ki :
»Földid vagyok : Sordello« — mondta szája
— »ó mantovai !« — s kart repesve tárt ki.
Rab Itália, hajh, nyomor tanyája,
kormánytalan hajó vad förgetegben,
világnak nem úrnője, csak rimája :
lám, alig földed szent neve kirebben
s honfitársát holtan e drága szellem
fogadja testvérénél melegebben
mig élve benned testvér testvér ellen,
kit egy fal övez és egyazon árok,
nincs hogy egymással hadat ne viseljen.
Nyomorult ! bár szemeddel körbejárod
tengered partját, s mély öledbe nézel,
békével boldog pontod nem találod.
Mit ér hogy féket tett rád gondos ésszel
Justinianus, ha üres a nyerged?
neved annál nagyobb szégyenbe vész el.
Aj, bitang nép, ma is hű lenne lelked,
és hagynád Caesart ülni az ülésben,
ha az Isten szavait nem felejted.
Nézd, milyen bokros a paripa ! nézd, nem
türi fékét, mert nincs sarkantyuzója,
mert te tartod kantárát gyenge kézben !

[74] Sordello XIII. századi olasz troubadour (Életrajz 13). A Mantova melletti Goitóból származik.

[88-89] Justinianus meghozta törvényeit a római birodalom számára, de nincs aki végrehajtsa.

[91-93] Dante rajongásáról a római világcsászárság iránt l. Életrajz 33 és 34.

97 Ó Német Albert, mért szálltál le róla?
Tenéked nem szabadott volna félned
nyerget vetni a bús vadságu lóra.
100 Hulljon ezért véredre bölcs itélet
a csillagokból, új s előre-biztos,
melytől utódod borzadva félhet.
103 Mert vén apáddal csak otthoni piszkos
ügyleteidre gondolván, feledted,
hogy a császár-kert útja sárral iszkos.
106 Jőjj, nézd, a Montaguok s a Capulettek
s Monaldi s Filippeschi, búval ottan
— te gondtalan! — s gyanúval tellve retteg!
109 Jőjj, nézd, kegyetlen, hogy nyög elnyomottan
a hű nemesség: légy bajukra balzsam!
lásd, Santafiorban milyen állapot van.
112 Jőjj, nézz Rómádra, hogy sir, csupa jajban,
özvegyen, árván; s ezt zokogja folyvást:
»Cézárom, miért nem vezetsz a bajban?«
115 Jőjj, nézd e népet, hogy szereti egymást!
s ha már részvétre nem költ szörnyü kórunk,
jőjj legalább hogy tennen szégyened lásd!
118 Ó nagy Istenség, ha nem bűn hogy szólunk,
aki szenvedtél a kereszten értünk,
elfordítottad szemedet mirólunk?
121 Avagy mély terved, melyet mi nem értünk,
teszi hogy a sok rosszból magasabb jó
készül nekünk, milyet nem is reméltünk?
124 Itália minden városa apró
zsarnokkal tellve, s új Marcellussá lesz,
ha pártot gyüjthet, minden apró rabló.
127 Örülj, Firenzém, tereád nem áll ez,
hála népednek, mely épígy beszélvén
nyugodtan hallhat; csak diszedre vál ez!

97 I. Albert csak úgy mint atyja, Habsburgi Rudolf, keveset törődött római császárságával.
100-102 Albertet gyilkos kór ölte meg.
106-107 A Montaguok és Capulettek; a Monaldiak és Filippeschiek: a nagy pártvillongásokban meghasonlott ellenséges familiák.
111 Santafior, az elhanyatlott gibelin-fészek, a botrányos közbiztonsági állapotok példája.
125 Marcellus: Caesar híres ellensége.

Soknak van az igazság szíve mélyén,
de mindig későn pattan el az ijrul:
csak a te néped hordja szája szélén.
Tehertől félve sok lemond a dijrul:
de a te néped: »Vállalom!« — kiáltja,
és hívás nélkül vállal, erejin tul.
Örülj, mert van okod, mert Béke áldja
és Bőség áldja földed és Okosság;
valót mondok, s az eredmény beváltja.
Kik az antik föld törvényeit hozták,
Athén s Lacedaemon: csak keskeny útat
törtek kultura felé, boldog ország,
hozzád képest, ki folyton annyi újat
szősz, hogy amiket októberbe szőttél,
november közepéig elavulnak.
Csak már amennyi emlékem előtt él,
kormányt, szint, törvényt, pénzt hányszor cseréltél
s polgáraidban is kicserélődtél!
Gyujtsd meg emléked, s lásd magad' e mécsnél:
beteg asszony vagy, aki nem lel enyhet,
kit tollas ágyán ébren ér az éjfél,
s csak vánkosát forgatja — s nem pihenhet!

HETEDIK ÉNEK

A virágos völgy

Amint egymást három-négy ízben újra
köszöntenők: »Kik vagytok?« — kérdezett
Sordello, kissé távolabb vonulva.
»Augustus nékem előbb rendezett
végtisztességet, mint e hegyre szellem,
Istenhez jutni méltó, érkezett.
Vergiliusz vagyok; s hogy el ne nyerjem
a mennyet, csak hitem hiánya volt ok.« —
szögezte Költőm szavát szava ellen.
Mint ki váratlant lát, bámulva boldog,
s: »Ő az . . . nem ő az . . .« — váltogatva hajtja,
egyszerre hivén s nem hivén a dolgot:

4–6 A Purgatórium üres volt mindaddig, míg Krisztus, halála után, a Poklokra szállva, kihozta onnan az »Istenhez jutni méltó« lelkeket (l. Pokol IV. ének).

olyan lesz most amaz! fejét lehajtva
szerényen ott öleli, hol a gyermek
atyját ölelni szokta, s csüggni rajta.
És: »Ó latinság kincse!« — így felel meg —
»te, kiben nyelvünk erejét kitárta:
hol éltem, örök dísze léssz a helynek!
Kegy ez, vagy érdem, hogy a Sors megálda,
hogy látlak? És ha hangod hallhatom: mely
pokol bocsátott föl, mely szörnyü Zárda?«
S felelt: »Be kelle bolyganom a Zord Hely
minden körét, míg ide följöhettem:
ég erejével jöttem, az hozott fel.
Nem amit tettem; amit sohse tettem,
zárja el tőlem várt Napod sugárát,
amelyről tudomást is késve vettem.
Van egy hely ottlenn, melynek csak homályát
s nem kínjait kesergik, egy kerek hely,
hol nem nyögés, csak sóhaj szele száll át:
ott lakom az ártatlan kisdedekkel,
akiket foga harapott halálnak,
mikor még ős bünük sem vétetett el.
Lakom azokkal, kik az első Hármat
erényekből nem öltözék magukra,
bár bűntelen hordták a többi jármot.
De hogyha tudsz és bírsz, most adj az útra
jelet, hogy lábunk tévelygéstelen
Purgatórium kapujába jutna!«
Felelte: »Nékem nincs szabott helyem;
mi itt szabadon föl és körbe járunk;
míg mehetek hát, jertek énvelem!
De hajlik már a nap, míg itten állunk
és nem lehet éjjel hatolni feljebb;
keressünk szállást, ahol éjre szálljunk.
Lelkek itt laknak, kissé jobbra, lejjebb:
közéjük viszlek; nem lesz kedved ellen,
hiszem, hogy őket lássad és figyeljed.«

[25] Vagyis, hogy nem lett keresztény.
[28-33] L. Pokol IV. ének.
[32-33] Akik, keresztség nélkül, az eredendő bűnben haltak el.
[34] A keresztény hitet, reményt és szeretetet.

»Hogy?« — szólt a Költő — »Ha e hegyre szellem
éjszaka vágynék, önnön gyenge volta,
vagy más is, gátlaná, hogy vágya telljen?«
S a jó Sordello vonást vont a porba ;
s szólt : »Látod? Ezt a kis vonást se hágod
keresztül, ha megvolt a Naplehullta.
Nem mintha más valami vetne gátat
mint az éjnek sötétje, hogy ne hágj föl :
de *az* bénulással zavarja vágyad.
Csak lefelé kerülhetsz, vagy a tág kör
partján ha jársz és azt körülbolyongod,
míg zárva tartja a napot a látkör.«
Úgy nézve rá mint csodát aki mondott :
»Vezess hát« — szólt vezérem — »oda minket,
ahol öröm leszen megszállni, mondod.«
Nem sokkal vittük messzebb lépteinket,
s elláttam a hegy horpadt hajlatáig,
(mint nálunk völgy ha vájja a gerincet).
»Elmegyünk« — szólott amaz Árny — »odáig,
ahol a part magából öblöt alkot,
s ott várunk az új nap pitymallatáig.«
A bérc és sík közt egy ösvény kanyargott
útnak a vájás homorúlatán át,
hol több mint félig ette már a partot.
Aranyt, ezüstöt, égő pomagránát
vérét, smaragdon frisstörésü szint,
kék indigót, s az ind csillámfa hámát
fű és virág épúgy legyőzte mind
színnel a partöbölt tarkázva ottbent,
miként a nagy legyőzi a kicsinyt.
De a Természet nemcsak színeket kent
e rétre, hanem ezer illatából
kevert egy mondhatatlant, ismeretlent.
»*Salve Regina*« — így dalolva távol
láttam ott lelkeket a fűben ülni
elfedve eddig a völgy hajlatával.
»Míg nem fog e gyér nap fészkébe dülni« —
így kezdte szóval mantován vezérünk —
»ne vágyjatok le, közibük kerülni.
Ha célunk : látni, jobban célhoz érünk
e dombról lesve arcra, mozdulatra,
mint lenn a völgyben, ha velük beszélünk.

Aki legfelül ül — meglátni rajta
hogy elmulasztá, amit tenni kellett —
s nem mozdul a többi dalára ajka:
Rudolf császár volt, ki a holtra dermedt
Itáliát meggyógyíthatta volna;
míg más orvossa már csak késve kelhet!
Az akit néz (tán látásával oltva
búját), a víz honának úra, mellyet
tengerbe Elba hajt, Elbába Moldva.
A neve Ottokár volt, gyönge gyermek,
s különb már, mint a fia nagy szakállal,
Vencel, ki kéjre és henyélni termett.
S a Pisze ott (ama szelid királlyal
páros, komoly beszédben) futva halt
a liliomot hervasztó halállal.
Nézd, mellét tépi, verve, dúlva rajt!
és nézd, a másik! tenyerébe csapja
mint könnyes ágyba, arcát s fölsohajt!
Frankhon átkának ők az ipja s apja.
Tudva előttük élte ronda volta,
és innen szívük búja és haragja.
Aki mögöttük testes áll dalolva
(a horgasorru énekét kisérve)
övét minden erényből kötve hordta,
S ha (mint király-utódja) ma is élne
az ifju aki háttal ül mögötte,
csupán edényt cserélt volna erénye:
ami nem áll a többi örökösre:
országa szállt Frigyesre és Jakabra,
de legszebb kincsét egy sem örökölte.

94-96 Habsburgi Rudolf (l. VI. 103). A Virágos Völgyben csupa fejedelem ül: nagy feladatukban hanyagok.

97-102 II. Ottokár és IV. Vencel cseh királyok. Az Elba mellékfolyója, a Moldva, Csehországban ered.

103-105 A Pisze: III. (merész) Fülöp francia király — Brabant asszonyának (VI. 23) férje — ki aragóniai III. Péterrel viselt háborújában megfutott. A liliom a francia címer. A »szelíd király« I. Henrik navarrai uralkodó.

109 Szép Fülöp, Franciaország igazi megrontója (Életrajz 26, 33) III. Fülöp fia és I. Henrik veje volt.

112 A »testes« III. Péter aragóniai király, Manfréd leányának, Konstanzának férje (l. III. 115).

113 A »horgasorrú« I. Anjoui Károly.

116 A testes III. Péter fia III. Alfonz.

119 III. Péter többi fiai II. Jakab és II. Frigyes.

Ritkán jut ágrul-ágra, ifiabbra
ember erénye ; így akarta Isten,
hogy Tőle kérje mind, és Tőle kapja.
A Horgasorruról is szó van itten,
(akinek Péter énekét kiséri)
érte Provánsz és Apulia sir fenn.
A plánta magvát még el sem is éri ;
pedig Konstanza Margitnál a férjét
s Beatrixnál ma is jobban dicséri.
Angol Henriket látod ülni félrébb,
egyszerü királyt, jámbor-egymagában :
— ennek a földön jobb hajtása él még.
Hever legallul ezek csapatában
Vilmos az őrgróf, a magasba nézve ;
kiért s hadáért Alexandriában
ma is sir Monferrato s Canavese.«

NYOLCADIK ÉNEK

A kígyó

Eljött az óra, mely a bús hajósnak
vágyát cseréli, s könnyeit folyatja
ki érzi még izét a búcsucsóknak ;
s mely tűnt szerelme tőrével szuratja
az új utast ha hallja a harangot,
mely tán a haldokló napot siratja :
s én kezdtem már a dalt, kezdtem a hangot
nem hallani, csak *egy* lelket figyelve
ki felkelt, s újjal inte csitt-parancsot.
S kezét kulcsolta ég felé emelve
s Keletre nézett, mintha szólana :
»Isten : szívemnek nincs más célja, terve !«

[126] Provence és Apulia Anjou Károly fiának, II. Károlynak tartományai.
[126-129] Anjou Károly első neje Provencei Beatrix, második Burgundi Margit.
[130] III. Henrik angol király.
[132] Ez a »jó hajtás« I. Edward.
[134] VII. Vilmos, Monferrato ura, aki a monferratóiakkal és canaveseiekkel hadat kezdve az alexandriai lázadók ellen, életét vesztette.

»*Te lucis ante*« — tört ki dallama
ajkárul ollyan édes győzelemmel,
mintha magambul kiszakítana.
S a többi lelkek ájtatós ütemmel
kísérték végig himnuszát egészen
a forgó egekre tapadva szemmel.
Itt élesítsed, olvasó, merészen
szemed az Igazságra : gyenge fátyol
borítván, áthatolnod könnyü lészen !
Láttam, hogy akkor ez a szende tábor
egy pontra néz fel, elsáppadva, csendbe,
alázattal, valamit lesve távol :
s láttam, hogy jő magasbul és kerengve
leszáll két angyal, izzó kard kezökben,
de csonka kardjuk és az éle csempe.
Friss lombok színe zöldellett mezökben,
amelyet láttam, hogy zöldtollu szárnyak
verdesnek és a szélben hátraszökken.
S láttam, hogy akkor röptükben megállnak,
egyik fölöttünk, másik szembelebben,
úgyhogy középen maradtak az árnyak.
Fejüknek szőkeségét jól kivettem,
de arcuk látásomban megzavart,
mert *soktól* minden erő visszaretten.
»Jönnek, e völgyet védelmezni majd«
— mondta Sordello — »Mária ölébül,
a Kígyó ellen, mely most erre tart.«
Jaj, körülnéztem : mely égtáj körébül?
s érzém, miközben fázva borzadoztam,
hogy fejem a meghitt vállakra szédül.
»A nagy Árnyak közé szálljunk le mostan !«
— szólt Sordello még — »egy kevés beszédre ;
örülnek látni majd akit lehoztam.«
S alig csupán három lépést ha lépve
lenn voltam, s láttam, hogy felém szögezte
szemét egy árny, mintha ismerni vélne.
Sötétedett a lég, eljött az este,
mégis szememtől szeméig a vak közt
látásunk lassan áthatolni kezdte.

[13] *Te lucis ante terminum* (Téged dícsérünk napzárta előtt). Szent Ambrus esti himnuszának kezdete.
[39] A Kígyó a kísértés szimboluma.

Felém jött, s én feléje, a tömeg közt :
ó Nino, nemes bíró, mily örõm volt,
itt lelni téged, s nem a rossz sereg közt !
Semmi szép köszönésnek híjja nem volt.
S kérdé : »Mikor érted el e hegyaljat
az úton, mely a messze tengeren hord?«
»Ma reggel hagytam el a Nagy Siralmat :
azon át jöttem, *régi* életemben,
bízván, hogy az *új*, utamból kisarjad« —
feleltem, s ő is erre, s nemkülõmben
Sordello kissé elvonulni látszik,
mintha zavarban volna, s félelemben.
S egyik Vergiliuszra néz, a másik
egy lenn ülőhöz ezt kiáltja : »Konrád,
kelj fel, mert felsőbb kegy amit ma látsz itt !«
És hozzám : »Amit az Úr keze nyom rád
terhül, kinek első *miért*je rejtve,
a szent Hálára kérlek és bizom rád :
ha tul léssz a tág habon, nem felejtve
szómat, kérd értem Giovannám, hogy esdjen
ott, hol szent ima sohse lesz elejtve.
Az anyja már nem hiszem, hogy szeressen,
mert elvetette a gyász fehér fátylát
(hejh, szegény újra fölvenné szivessen !)
Kik példáját nézik, könnyen belátják
hogy mílyen múló az asszony szerelme,
ha szem s tapintás föl nem szítja vágyát.
Pedig nem lesz oly díszesen temetve
a Milanót vezérlő viperával,
mint Gallura kakassával lehetne.«

[53] Nino : Ugolino de' Visconti di Pisa, a Pokol XXXIII. énekében szereplő Ugolino unokája, Gallura bírája, majd nagyapjával együtt Piza podestája.

[57] A tengeri útról, melyen a lelkek a Purgatóriumba hajóznak, I. II. ének.

[65] L. 118 sor..

[71] Giovanna Nino lánya.

[73-75] Nino neje, Beatrice, Obizzo d'Este (Pokol XII. 111) leánya Nino halála után a Milanóból később kiűzött Matteo Viscontihoz ment nőül. — A fehér fátyol az özvegység jele volt.

[80] A Visconti címer.

[81] A Gallurai bíróság címere.

Szólt, s észerevettem, hogy a szeme rávall
a jogos hévre amit szíve érez,
belső tüzének égve sugarával.
S én mohó szemem fölvetém az Éghez,
hol csillagai lassabban keringnek,
(mint küllő, hol közel a tengelyéhez).
S vezérem szólt: »Szemed hová tekinget?«
»Ama három fényt nézem« — mondtam erre —
»hogy fényli át itteni sark-egünket.«
S ő: »A négy fényes csillag már, amelyre
reggel figyeltél, leszállt odatúlra:
s ez újak jöttek ím a régi helyre.«
Most félrevonva és hozzásimulva
szóla Sordello: »Nézd az ellenséget!«
s hogy merre nézzen, megmutatta ujja.
Amerre nem volt a völgy öle védett,
egy Kígyó látszott: ílyen adta hajdan
Évának a keserves eleséget.
Fű és virág között, baljós vonalban
csúszott, a nyelve visszanyalva folyton,
mosódni tán, hogy szebb legyen kinyaltan.
Nem láttam, s le sem írhatom, mi módon
mozdult, de láttam, hogy helyébül erre
kimozdult íme mindkét égi Sólyom,
zöld szárnyaikkal a leget seperve;
mit meghallván, a Kígyó tovasurrant,
s ők visszaszálltak az előbbi helyre.
Az árny ki előbb a Bíróhoz illant
mikor az hítta, ezalatt csak engem
vizsgált, s a szeme másra rá se villant.
»Ha arra vágysz, hogy ne pislogva tengjen
de leljen lámpád lelkedben olajra,
hogy lángja égig út-mutatva lengjen« —
kezdé — »ha tudsz a Magra völgyes alja
felől igaz hírt, oltsd a lelkem szomját:
lásd, egykor én nagy ember voltam arra,
és a nevem volt Malaspina Konrád,
fia a vénnek; családom imádtam,
s ez az imádás hányja itt le kormát.«

[89] A három csillag: a Hit, Remény, Szeretet.
[105] Az angyalok. A sólyom ellensége a kígyónak.

»Ó« — mondtam — »én hazádat sohse láttam,
de van-e aki, — bármely föld lakója, —
ne tudna róla nagy Európában?
A hír amely nevetek hordozója,
urával együtt zengi ama völgyet;
ki sohse volt ott, az is hallott róla.
S amint remélem látni még a Földet,
épúgy hiszem, hogy kard- és erszény-adta
jó hírét törzsed el nem játsza többet.
Természet és Erkölcs úgy fölavatta,
hogy, hol mindenkit félrevitt a Rossz Fej,
maga nem nézett a gonosz utakra.«
S ő: »Hétszer a Nap nem pihen a Kosjel
alatt ágyába, hol ez égi Lény,
a Kos, négy lábbal nyujtózkodik most el:
s megéred, hogy ez a jó vélemény
nagyobb szögekkel lesz fejedbe verve,
mint mások szava, vagy akár enyém —
ha el nem akad a Végzetnek terve!«

KILENCEDIK ÉNEK

A Kapusangyal és a hét P.

Immár az ős Tithónus szeretője
fehérben Kelet balkonára lépett
karjaiból, és elbucsúzva tőle;
homlokán gyöngyök diadémja égett,
a Hideg Állat formájába rakva,
mely farkával veri a földi népet;
s az Éj, útjában fölfelé haladva,
két lépést tett meg már amerre voltam:
harmadik lépte szárnyait lóggatta:

131 A Rossz Fej: a pápa.
133-139 Dante 1306-ban (tehát mielőtt látomása óta a Nap hétszer visszatért volna a Kos jelbe) összeköttetésbe került a Malaspinákkal (Életrajz 31)
1 Tithónus mitológiai szeretője a Hajnal.
4-5 A Hal csillagkép.
7-9 Az északi félgömbön, az élők világában hajnal van; a Purgatóriumban, ahol Dante jár, este. Az éj léptei az órák.

és én ki Ádám örökségét hordtam,
öten hol ültünk a rét pázsitának
ölén, álomba győzve, elhajoltam.
És amely óra tájban sírva támad
a fecskének keserves dala reggel,
tán emlékére régi bánatának;
mikor a testből nagy utakra leng el,
s önnön álmának jósa lesz a lélek,
nem bilincselve földi képzetekkel:
egy aranytollu sast láttam, kevélyet,
álmomban az égen lebegni széttárt
szárnyakkal; és épen leszállni mélyedt,
s úgy láttam, ama hegyre szállva sétált,
hol övéitől hajdan elragadva
Ganymédes a magas ég felé szállt.
»Megszokta talán« — gondolám magamba —
»hogy prédát lesni mindig erre lengjen,
és restell már másutt vadászni karma.«
Alig tellt pár perc, hogy párat kerengjen
és ujra im, lecsapott mint a villám,
s a tüzes égig ragadott föl engem.
Ott én is, ő is, fényes lángra gyúlván,
az álmodott tűz testem úgy sütötte,
hogy álmaimból fölrezzent a pillám.
Mint Achilles hogy szemét fölütötte,
és csodálkozva hordta szerte körben,
nem tudva, hol van, és mi van körötte,
amikor anyja megszöktette bölcsen,
ahonnan a görögök visszavitték,
Chirontól Scyrus szigetére ölben:
rezzenve én oly szemeket feszíték
sápadtan amint elhagyott az álom,
mint kit dermesztve kiver a veríték.

[15] A fecske valamikor Prokné volt, Thézeusz szerencsétlen szeretője, kit az istenek madárrá változtattak.

[23-24] Zeus a szép ifjút, Ganymedest, sas alakjában, az Ida-hegyről ragadta föl az Olymposra.

[34-39] Achillest anyja Thetis (előre látva, hogy a trójai harcban elesik) titkon elvitte nevelőjétől, Chiron centaurtól, Scyrusba, ahol lányok közt lányruhában rejtőzött, míg a görögök érte nem jöttek, hogy a harcba vigyék (l. Pokol XXVI. 61).

Csak maga volt ott Vigaszom hogy álljon
mellettem ; a nap két órája fenn már ;
s szemem csüggött a tengerparti tájon.
És Mesterem szólt : »Félelemtelen várj !
Szedd össze inkább, ne veszítsd erődet
és ne aggódj, mert lábunk jó helyen jár !
Itt már a Purgatórium előtted !
Látod a párkányt, amely körbezárja,
s a bejárást, hol nyílást hagy a kőzet.
A szürkületben, mely a Nap futárja,
előbb, míg lelked, mint egy sűrü pólya,
nyomta el lenn a virágágyon álma :
egy Nő jött, s : »Én vagyok Lucia« — szóla —
»Hadd vigyem ezt el, aki szunnyad itten,
s legyek útjának könnyebb mozgatója !« —
Sordello lenn maradt s a többi ketten ;
és jött a Nap ; — s ő, téged fölemelve,
idehozott — és én nyomon követtem.
És itt letett ; — még ráintett a helyre
szép szemével, hol a kapunyilás van :
s ő és az álmod együtt tűnt el erre.«
Mint aki kétkedésben s kábulásban
az igaz útat fölfödözi végül,
s félelme elful a vigasztalásban :
úgy én ; s amint aggódás gondja nélkül
látott vezérem : megindult a párkány
lejtőjén, ahol a Kegy hegye kékül.
Látod, olvasó, hogy száll, mint a sárkány,
dalom : azért ha köntösét ezentúl
több mesterséggel varrom, ne csodáld ám !
S mind közelebb, s az első lépteken túl,
hol imént csak repedést gyanitottam,
(mint fal, ha nyilva, szakadásnak indul),
egy kaput s három lépcsőt láttam ottan,
más-más szinűt, a kapuig vezetve,
s egy kapust, ki még némán ült s nyugodtan.
Mind nyiltabb tekintettel nézegetve
a felső lépcsőn láttam ülni, s arca
sugarát, türhetetlen, rámvetette ;

[55] Luciáról, Dante pártfogójáról l. a Pokol II. énekét. Lucia, mint a sas is, a Megvilágosodás jelképe.

[76] A három lépcső : a lelkiismeretvizsgálás, a bűbánat és a vezeklés.

és meztelen volt kezében a kardja
tükrözve fényét, hogy szemem a lángot
nem nézheté, bár egyre azt akarta.
»Szóljatok onnantúl, hogy mit kivántok!
A vezetőtök hol van?« — kezdte. — »Könnyen
lehet hogy ily utat majd sírva bántok!«
»Egy égi Hölgy mondta hogy erre menjen
utunk, ki jártas ebben« — szólt vezérem —
»Menjetek« — mondta — »kapu nyílik innen!«
»Vezessen hát, hogy kívánt célhoz érjen
léptetek: jertek lépcsőnkig előre!« —
szólt a Kapus most biztatva, ne féljen.
S így följutottunk az első lépcsőre:
fehér márvány volt, és hogy benne lássam
arcomat, megcsiszolva tükrözőre.
A második sötétebb mint a bársony,
kiégett, durva szikla; és keresztben
s hosszában rajta végig hasadás-nyom.
S a legfelső oly lángoló veressen
látszott porfirből súlyosodni rája,
mint vér amely az erekből kifeccsen.
Ezen pihent a Kapus-angyal lába;
s a küszöbön ült, melynek deszkafáját
szemem gyémántból sugarazni látta.
Költőm a lépcső három grádicsán át
kedvemre vonva, mondá: »Kérjed itten
alázatossan, hogy nyissa ki zárát!«
Testem a szent lábak elé vetettem;
nyissa ki, kértem édes irgalomra,
s előbb háromszor mellemet ütöttem.
S ő akkor hét P-t írt a homlokomra
kardja hegyével, s: »E sebeket ujra
le kell, vigyázz, majd ottbenn mosni!« — mondta.
Száraz homok, vagy holt tüzek hamúja
amilyen színű, köntöse olyan volt;
és most két kulcsot vett elő alúla.

[105] A gyémántküszöb a gyóntató lelke.
[112] A hét P *(peccatum)*: a hét főbűn, minden bűnök hét kútfeje. Mindenik (többé-kevésbbé) mindnyájunkban megvan; s mindenikért egyszer meg kell kerülni a Vezeklés-hegyét, amíg letörlődik.
[115-116] A szürke ruha: a papi alázatosság.

Egyik ezüst volt, a másik arany volt,
s előbb a fehér, azután a sárga
forgott meg akként, hogy örömre hangolt.
»Ha valamelyik nem megy jól a zárba,
vagy nehéz benne s elakad a forgás:
akkor a kapu zárva marad, zárva!
Az egyik drágább« — szólt az Égi Portás —
»De több mesterséget kiván a másik,
mivelhogy ebben rejlik a nagy Oldás.
Pétertől kaptam; — s, jobb ha úgy hibázik
kezem, azt mondta, hogy *nyit*, mintha *zárna*
olyan előtt ki térdein imázik.«
És aztán, míg a szent kaput kitárta,
szólt: »Lépjetek be! de ki hátrafordul,
az visszamegy és nem jut be a várba!«
És ím, az égi ajtó szárnya kordul,
és megforogva súlyos sarkvasában,
amely ércből van, zengve megcsikordul.
Tarpeii vára nem zengett csunyábban,
mikor, a jó Metellust elragadva,
őrtelen fosztották ki hajdanában.
Én megfordultam a legelső hangra,
s *Te Deum* szólalt hirtelen, amelynek
édes zenébe vegyült tiszta hangja.
És épolyan volt ez a hang a fülnek,
hangja ennek a *Te Deum*-zenének,
mint mikor orgonához énekelnek
és majd hallatszik, majd meg nem, az ének.

TIZEDIK ÉNEK

Az eleven Kariatidák

Mikor elhagytuk az ajtó küszöbjét,
mely árva, mert a lelkek rossz szerelme
egyenes útnak mutatja a görbét:

[118] Az aranykulcs: a tekintély. Az ezüst: a bölcsesség.
[136-138] Mikor Caesar elragadta Metellust, a kincstár őrét, Tarpeii sziklavárából, hogy a kincstárat kifossza, a szikla iszonyúan megcsikordult.

zajjal csukódott, nagy visszhangot verve ;
de ha visszanéztem volna a zajra,
méltó mentségem hol lett volna erre?
Egy hasadás vitt föl a sziklafalra
és mint a hab tolong előre-hátra,
úgy kanyarogtunk benne jobbra-balra.
S szólt vezetőm : »Itt legény kell a gátra
úgy kanyarodni erre-arra folyton,
ahogyan útja nyíl a sziklahátra !«
Ez megritkítá lépteink a zordon
köveken, és előbb feküdt a csempe
hold az ágyába, hogy ott megnyugodjon,
mintahogy mi, e tűfokán kimenve,
hol összezárul a hegy egy tömegben,
felhághattunk a nyílt, szabad peremre.
De akkor, én fáradtan, s mindaketten
bizonytalan néztünk a fensikon szét,
oly árván, mint utak a rengetegben.
Partjától, ahol a semmivel szomszéd,
a lábáig magasságát ha mérném,
három embernyit legalább kihoznék.
S ameddig, szemem szárnyával, elérém,
ha jobbra néztem, e párkányt, ha balra,
mindenfelől egyformának itélém.
S alig nyomtuk még lépteinket arra,
mikor megláttam hogy beljebb a szikla,
amely utat zár fenn a hegytarajra,
fehér márványból van, és elborítva
domborművekkel, hogy nemcsak Poliklét,
de a Természet szégyenben maradna.
Az angyal, ki a hírt, hogy az öröklét
kapui tárva, hozta embereknek,
s hogy a rég sírva várt békét öröklék :
mint élő, kinek tagjai remegnek,
volt ott kivésve, annyi édes bájjal,
hogy nem is néznéd néma kőremeknek.

[7] A Purgatórium-hegyen hét sziklaerkély gyűrűz körül (a hét főbűn szerint) ; szoros kapaszkodó vezet mindenikre. A tisztuló léleknek mindeniket meg kell kerülni, gyorsan vagy lassan, mert valamelyes mértékben mindenkiben megvan minden főbűn.

[32] Poliklét : a nagy görög szobrász. A domborművek az Alázatosság képei (minthogy az első kör a gőgösök köre).

[34-45] Az Angyali Üdvözlet.

»*Ave!*« — látszott mondani néma szájjal,
mert melléje volt az a Nő faragva,
ki Menny szerelmét nyitja égi zárral,
s mozdulata rávallott e szavakra:
»*Ecce ancilla Dei*« — s oly találón,
mint viasznyomás valamely alakra.
»Ne csak egy helyre figyelmezz kizárón« —
szólt, kinek jöttem azon oldalánál,
merről a szív van, édes Elüljáróm.
Megfordulék, s megláttam Máriánál
egy kissé hátrább, abban az irányban,
hol, jobbra tőlem, drága Poétám áll,
egy más képet, mely a hegy jobb falán van
kivésve, s túlra Bölcsem oldalától
kerülve közel látszék, s jobb arányban.
Ott márványökrök vonják ponyvasátor
alatt, szekéren, ládáját az Úrnak,
mely int hogy ne légy hivatlan prókátor.
S a kisérők hét kórusra oszolnak;
s ott két érzékem küzködött; az egyik
szólt: »Nem!« — a másik: »De igen, dalolnak!«
S a tömjénfüstöt is, mely föltüremlik
köröskörül, sok jól utánzott ránccal,
az orr tagadja, s a szemek igenlik.
S lám, a Zsoltáros föltürkőzve táncol
a szent Szekrény előtt alázatossan;
s több volt királynál, s kevesebb, e tánccal.
S egy palotának erkélyén magassan
Mikhál látszott, a menetet csodálván,
szomoruan, és kissé haragossan.
De én közel már új képet találván
néztem, helyemről másik helyre hágva,
hol Mikhál mögött ragyogott a márvány.

[44] Ime az Úr szolgáló leánya.
[55-69] A Frigyszekrény Jeruzsálembe vitele.
[57] Uzza, aki a Frigyszekrényt meg merte érinteni, bár csak azért is, hogy a kocsiról való leeséstől megója, halállal bűnhődött.
[64] Dávid király.
[67-69] Mikhál, Dávid neje, megbotránkozott azon, hogy férje király létére nyilvános táncig alázza magát.

Itt a császár alakja volt kivágva
dicsőn a sziklából, kinek erénye
indítá Gergelyt a győztes imákra.
Traján császárról szólok ; büszke ménje
előtt egy özvegy állt ; az özvegy arcán
mély fájdalom, s szemében könnyek fénye.
Körötte tiprat sok, csaták piarcán
edzett vitéze s leng arany mezőben
a Sas, amely kisérni szokta harcán.
S a nő, maga a búbánat merőben,
szólni látszék : »Uram, fiam halott,
s tebenned bízom, mint védelmezőben !«
És ő : »Legalább azt megvárhatod,
míg megjövök.« S a nő most csüggedettebb
hangon, mint kit a bánat áthatott :
»S ha meg nem jönnél?« »Őrködik feletted,
ki helyemen lesz.« S ő : »A más erénye
mit ér neked, ha magadét feledted?«
S a császár szólt : »Légy megnyugodva, néne :
nem mehetek, mig lelkemen adósság
súlya van ; itt tart a Könyör törvénye.« —
És míg igy én itt az alázatosság
képeit néztem, mellyek Mesterükre
vallván a lelket szent gyönyörbe hozzák,
s melyeket a valóság égi tükre
és látható beszéd gyanánt teremtett
kinek nincs új — nekünk mind új, örökre — :
»Im« — szólt a Költő, és kezével intett —
»egy nagy sereg jön ott, gyéren topogva :
tán föllebb tudnak igazítni minket.«
Szemem szomjassan nem sejtett dologra,
szemlélni folyton új csodát mohón,
nem volt, keze iránt fordulni, lomha.
Nem akarom, hogy elcsüggedj bohón
jó szándokodban, hallva ezt a szörnyű
fizetségét a bűnnek, olvasóm.

73-75 I. Gergely pápa a legenda szerint kieszközölte imáival, hogy a jó Traján császár, bár pogány, mennyekbe juthasson.
76-93 A hadba induló Traján császár megalázkodása egy szegény özvegy előtt.
81 A római légiók sasos lobogója.

Azért ne a kin *módját* nézd, ha könnyű
szivvel akarod nézni : nézd a *végét :*
csak itéletnapig hull itt a könnyü !
»Mester« — kezdém — »a kínnak ezt a népét
alig tudom kivenni jól hogy ember :
most érzem földi szemem gyöngeségét.«
S felelt : »Gyötrelmük, annyi mint a tenger,
nagy súllyal úgy lenyomja mind a földre :
hogy jól lássam, nekem is kűzdenem kell.
De nézd meg jól csak : mint megannyi törpe
jön mind a kő alatt görbülve kétrét ;
már látni : mellüket verik gyötörve.«
Ó gőgös keresztények, balga népség,
kiknek elbízott, nyavalyás elmétek
a visszás útban veti reménységét !
Nem látjátok, hogy az ember mi? Féreg,
mely majd formáland angyali pillangót,
s az Itéletre pajzsa nélkül tér meg.
Mért uszkál fönnen lelketek, ti bangók?
Hisz férgek vagytok, férgeknek se készek,
még pillangóvá eztán változandók.
Mint gyámkő gyanánt gyakran a művészek
szobrot tesznek, hogy a párkányt emeljék ;
de rosszul esik hogyha arra nézek,
mert oly görnyedt, hogy térde éri mellét
s félős hogy megszakadhat : nem külömben
cipelte itt e sereg szörnyü terhét.
De nem egyformán voltak gyötrelemben :
más-más követ vitt minden kárhozott váll ;
s ki még leginkább vala türelemben,
sirva látszék mondani : »Nem birom már !«

TIZENEGYEDIK ÉNEK

A művészek gőgje

»Ó Miatyánk, ki lakozol a mennyben,
nem határokba szorítva, csak első
magasságodhoz vonzó szerelemben :
szenteltessék meg neved. Áldja felső
erődet minden teremtmény beszéde,
s fuvalmad, mely a szívbe édesen jő.

Jöjjön el a Te országod, a Béke :
mert ha nem jön, mi minden képességet
összeszedve sem érünk közelébe.
Mint angyalaid áldozzák Tenéked
akaratukat, dalolván : »*Hosanna* !«:
úgy áldozzák az emberek övéket.
Hulljon elénk a mindennapi manna,
mely nélkül e vad pusztán hátracsügged,
aki leginkább előrerohanna.
Mikép mi annak, aki ellenünk tett,
bocsáss meg nékünk ; légy irgalmas ostor
bününk számára ; ne nézd érdemünket.
Erőnket, mely oly könnyen rosszbakóstol,
ne hadd, hogy az ős Ellenség kisértse :
de szabadíts meg minket a Gonosztól.
A végső kérést nem magunknak kérte
ajkunk, Uram, mert nem kell ; hanem annak,
kinek még földi húsban cammog élte.«
Igyen könyörgött a sok árny utamnak
könnyebbségéért ; s nyomva súlyaiktúl,
milyenek olykor álmainkba' nyomnak.
más-más mértékben gyötrődtek a kíntul
járván körét ez első partszegélynek,
míg a világ köde róluk letisztul.
S ha ők ott folyton javunkra beszélnek,
mit nem kell *itt* az ő javukra tenni,
kiben jó szándék jó gyökéren éled?
Segítsük őket foltjaik levenni,
mik itt szennyezték, hogy tisztulva, könnyen
tudjanak csillagos körökbe menni.
»Igazság és Kegy úgy emelje fönnyen
lelketek égbe, szárnyatok megoldva,
hogy vágyatok szerint suhanva menjen
veletek föl, föl : amint itt a kurta
utat megmutatjátok ; és ha több van,
azt mely lejtésben legkevésbbé durva :
mert itt e társam még azok között van,
kiket Ádám husa ruház, s röpülni
vágya szerint, de ereje fölött van.«

22-24 A Gonosznak a purgatóriumi lelkeken nincs többé hatalma.

Ami szót kaptunk most feleletül mi
azokra miket szólt a Bölcs Kisérő,
hogy kitől jöttek, nem akart kitünni ;
csak hogy azt mondták : »Aki jobbfelé jő
velünk a parton, rálel a kapúra,
melyen fölhághat az is aki élő.
S ha nem gátolna ez a szikla-súlya,
amely itt gőgös nyakamon kemény fék
s amelytől arcom földre lekonyúla,
ezt, aki nem mondja nevét, de él még,
jobban megnézném, hogy nem ismerős-e?
s részvétet tőle kínjaimra kérnék.
Én latin voltam, és fajomnak őse
— nem tudom, hogy hozzátok ért-e híre —
Aldobrandesco volt, Toscana hőse.
Elődeim nagy lelke, régi vére
szívemet úgy megduzzasztotta gőgben,
hogy nem gondolva közanyánk bünére,
magam' becsültem, mással nem törődtem ;
s ez lett halálom, mint Siéna tudja,
s minden gyermek campagnai mezőkben.
Omberto vagyok ; s gőgöm a bal útra
nemcsak engem vitt ; megszenvedte minden
barátom, vélem bús romlásba jutva.
S ezért kell ezt a súlyt most, íme, vinnem ;
s mert az életből, vezeklést se tartva
távoztam, most nem távozhatok innen.«
Szólt, s én hallgattam, fejemet lehajtva ;
s egy árny ki eddig velünk szót se váltott,
a nagy súly alól arcát fölcsavarta
s megnézett és megismert s fölkiáltott,
s rám ki hozzájuk legörbülve jártam,
fáradságos tekintetet bocsájtott.

[60] Aldobrandesco Santafior grófja (a nagy gibelin fészeké, l. VI. III).

[65-67] Aldobrandesco fiát, Ombertót, a sienaiak ölették meg.

[71-72] A megtérésben késedelmesek vesztegléséről l. a II. és IV. éneket.

»Ó« — szólék — »te vagy Oderisi, látom :
Agobbio s a művészet dísze, melynek
neve *fényfestés* Páris városában.«

»Testvér« — szólt — »vígabb színeket viselnek
bolognai Franco rajzai ; nékem
részem van dicsőségből : ő betellhet.

Nem voltam íly szerény ám én se régen
míg éltem ; lángként lobogott e szívben
és csak kitűnni vágyott, büszkeségem !

És ennek árát fizetem ma itten ;
s még itt se volnék, ha, még bűnre képes
testtel, Hozzád nem tértem volna, Isten !

Ó embergőgök hiúsága ! véges
hír mely mindjárt meghal, ha elhanyatlott
barbár kor nem tér vissza kútfejéhez !

Lám, festészetben Cimabue tartott
minden teret, és ma Giottót kiáltják :
s amannak híre éjszakába hajlott.

Igy Gídó Gídót, egymást sorba váltják
a költők ; — s él már tán, ki úgy kinyomja
mindkettőt, mint fészekbül a madárkát.

Szélre hasonlít, lenge fuvalomra
e földi hírnév — mely nevét cseréli
a tájjal, amint erre fuj vagy arra.

Több híred lesz tán, ha vénségben éri
húsod a halál, mint ha amidőn még
ajkad a *pacit* és *papit* beszéli,

ezer év múlva? mely oly kis idő még
az örökhöz, mint a leglassubb égkör
forgásához, míg pillád emelődnék.

Ennek, ki lassan leng el e vidékről
előttem, zengett nagy Toscana régen,
ma Siéna sem zeng nagyon nevétől,

79-84 Oderisi di Gubbio, Agobbioból és Franco Bolognából, híres miniatűrfestők ; amilyeneket a franciák illuminátoroknak : fényfestőknek neveztek.

94 Cimabue a modern festészet őse.

95 Giotto a primitív kor legnagyobb festője, Dante barátja (Életrajz 19).

97 A két Guido : költők ; Guido Guinicelli a régibb és Guido Cavalcanti, Dante barátja. L. Életrajz 13. Cavalcantiról a Pokol X. énekében is szó van. Hírét csak a Dantéé homályosította el.

109 Aki »lassan leng el«, az Provenzan Salvani. L. Életrajz 8, 10.

Siéna, ahol úr volt, mikor *épen*
állt még Firenze gőgje, ki ma ríma,
de büszke hölgy volt annakidejében.
Mint a fü színe, mit a nap kihína
a földbül, a ti dicsőségtek olyan:
aki kihíja, ugyanaz kiszíja.«
És én: »Igaz szód int, hogy fölcsatoljam
alázat övét, s gőgömből leszállni;
de most, kiről szóltál? hadd tudakoljam.«
»Ez itt« — felelt ő — »Provenzan Salvani
s azért van itt, mivel minden hatalmat
Siénában magának mert kivánni.
Azért jár így most; és nem lel nyugalmat
mióta meghalt; íly pénzzel fizet meg
kiben merész vágy szertelen kisarjad.«
S én: »Ha oly lelkek, akik életüknek
bűnbánat nélkül éltek alkonyáig,
ott lenn maradnak, ide nem jöhetnek,
ha ima nem száll, mely üdvükre válik,
annyi ideig, mint ameddig éltek:
hogy engedhette *őt* az ég idáig?«
»Mikor még híre-kincse volt tömérdek,
koldulni, minden szégyent félretéve
kiült Siéna piacára, féltett
barátja váltságát hogy összekérje
— (mert akkor Károly börtönében élt ez) —
bár reszketett erében büszke vére.
Nem mondok többet, és talán nem értesz;
de városod majd veled nemsokára
úgy bán, hogy sorsod szavaimra fény lesz.
E tette által lőn föloldva zára.«

133-138 Salvani, mikor egy barátja Tagliacozzónál (Életrajz 10) foglyul esett, nem restelte személyesen összekoldulni váltságdíját.
140-141 Célzás Dante számüzetésére, amikor majd neki is koldulni kell.

TIZENKETTEDIK ÉNEK

Képek a márványpadlón

Párossan, mint az ökrök az igában,
míg tűrte lelkem drága vezetője,
mentünk (az árny a súllyal a nyakában):
de mikor így szólt: »Hagyd őt, törj előre!
itt kiki vitorlával és lapáttal
hajtsa hajóját, ahogy tellik tőle!« —
megindulék, kiegyenedve háttal
— mint járni szoktunk —; csak belül maradtam
lenyomva és terhelve, tele váddal.
Mesterem nyomán örömmel haladtam;
s most megmutattuk hogy köztünk s az árnyak
közt nem mi voltunk nyomva súlyosabban.
S szólt költőm: »Nézz le, hol lábaid járnak;
talán könnyebbségére lesz utadnak
talpaid ágyát itten megcsodálnod.«
Mint földbeásott sír a burkolatnak
kövén, hogy emlék maradjon, kivésve
földi kivoltát hordja a halottnak,
s sokak szemébe könnyeket igézve
emlék-fulánkkal szurdogál — azonban
csak hű szivet sarkantyuz szenvedésre:
úgy, s több hűséggel minden csöpp izomban
— több művészettel — láttam ott faragva
a hegyből ugró útat egy huzamban.
Láttam egyrészt, legékesebb alakja
a Teremtésnek hogy zuhan az égbül
mint a villámok lecsapó szalagja.
Láttam, másrészen, mennyek fegyverétül
nagy Briareust hanyatt sujtva földre,
s hogy teste súlyán a halálos jég ül.
Láttam Apollót, s Pallast, még vas-öltve,
atyjuk körül, csodálni szórt gigászok
tagjait Marssal, kiket karjuk ölt le.

25-27 Lucifer, a lázadó- és pokolravetett angyal (l. Pokol XXXIV. 18).

29 Briareus a fellázadt Gigászok egyike (Pok. XXXI).

31-33 A gigászokat Zeus gyermekeinek, Apollónak, Pallas Athenaenek és Marsnak segítségével verte le.

Láttam Nimródot, zavarba-alázott
szemekkel tornya alján nézni népét,
amely Sennaarban vele gőgbe vásott.
Niobe! sírva láttam sírni képét
s hogy a nyilt utcán szégyenkedve gyászol,
kőrötte holtan fia-lánya, hét-hét.
Ó Saul! saját fegyvered vasától
láttalak hullni Gilboa-mezőre,
melyet nem ért több se harmat, se zápor.
Bolond Arachne! láttalak, te dőre,
már félig pókká válva, oldhatatlan
saját, vesztedre font, hálódba szőve.
Ó Roboám! nem-rettentő alakban
láttam ott vésve képed: bús szekéren
üzetlen szöktél, félve, szívszakadtan.
Mutatta még a padló rajza, véren
a baljós ékszert Alkmeon miképen
fizetteté anyjával, drága béren.
Mutatta, hogy a templom rejtekében
Sennacheribet fiai halálra
hogy sebezték, és hagyták ott sebében.
Mutatta, Tamyrisnek lakomája
mily szörnyü volt, mikor Cyrushoz így szólt:
»Vérre szomjaztál, vérrel tellsz be márma!«
Mutatta, asszirok csapatja mily szórt
futásban, mikor meghalt Holofernes,
s mily vér-ereklyét hátrahagyva, iszkolt.

[34] L. Pokol XXXI. 46—81.

[35-36] A bábeli torony Sennaar síkján épült.

[37-39] Niobe 14 gyermekét, dicsekvésének büntetéséül, Apollo és Diana lenyilazták. (Avval dicsekedett, hogy neki szebb gyermekei vannak.)

[40-41] Saul, legyőzetve a filiszteusoktól, Gilboa hegyén megölte magát; Dávid fájdalmában megátkozta a mezőt, hogy ne érje többé harmat és eső.

[43-45] Arachnét Minerva, mert kézimunkában versenyre kelt vele, pókká változtatta.

[46-48] Roboám, Salamon fia. Zsarnoksága miatt gyűlölték; végreis szökni kényszerült.

[49-51] Alkmeon megölte anyját, mert az, egy ékszerért elárulta férjének, Amfiaráusznak, rejtekhelyét (l. Pokol XX. 34).

[52-54] Sennacheribet, a gőgös asszír királyt, ima közben ölték meg fiai.

[55-57] Tamyris királynő legyőzte Cyrust, levágatta fejét és vérbe mártotta.

[60] Holofernes vér-ereklyéje: a Judith által levágott feje.

Láttam, vadaknak milyen üszkös-vermes
tanyája Trója; láttam büszke várad,
ó Ilion! mily pusztulással terhes!
Hol van a véső, hogy vonalat-árnyat,
vagy ecset, ílyet, hűn utánna huzzon,
milyet bármely nagy művész megcsudálhat?
Élő az élő, holt a holt a rajzon;
többet valóság látója se lát,
mint én, ki rajt járok, s fejem lehajtom.
Csak hadd emelje gőgje homlokát
más Éva-fi, s a földre le se nézzen,
ahol meglátná útja nyomorát! —
Az én figyelmem ráveszett egészen;
a Nap nagy útat bírt azóta tenni,
s mi megkerültük a kört java-részen,
midőn az aki mindent észrevenni
előttem járt, szólt: »Föl a fejjel; nézz szét!
most nincs idő tovább mélázva menni!
Nézd, ott egy angyal közelíti léptét!
s nézd, észrevétlen múlik már a Nappal:
ép elbocsátja hatodik cselédjét.
Ékesítsd illő arccal s mozdulattal
magadat, hogy szivessen fölvezessen:
gondold, hogy a tünt perc örökre meghal!«
Hogy az időt hiába ne veszessem,
annyiszor mondta, hogy nem szólhatott már
olyan homályosan, hogy ne kövessem.
De a Szép Teremtmény elénk jutott már
fehér ruhában, és az arca mint a
hajnali csillag, messze ragyogott rám.
A karja nyitva és a szárnya nyitva;
és mondta: »Jertek, itt közel a lépcső,
és könnyü, könnyü lesz feljutni itt ma!
Kevés, ki a hivást meghallja és jő:
ó Emberfaj! pedig röpülni lettél:
mért lesz kis széltől röptöd rögtön késő?«
Odáig vitt, hol megtörött a szirt-él;
ott homlokom szárnyával megsurolta,
s hallám, hogy ajka biztos útat ígér.

[63] Ilion Trója fellegvára.
[81] A nappal cselédei az órák.

Mint ahol jobbról megy az út a Dombra,
hol a Templom ül, mely a jól-vezérlett
város fölött lenéz a Rubacontra;
lépcsővel szelidűl a meredélynek
lejtője: még azt akkoriba vágták,
mikor tiszta volt a Főkönyv s a Mérleg:
úgy szelidűl a part, mely ottan áthág
a másik körbe; míg el jobbra-balra
minden utat két magas sziklagát vág.
Alig fordítók lépteinket arra,
hangok: »*Spiritu pauperes beati*« —
kezdtek mondhatlan édességü dalra.
Ah, mily különbözők az alvilági
szurdékok ettől! Vad jajok fogadtak
ott lenn — itt édes örömök danái.
Lábaink már a szent lépcsőn haladtak
s oly símán mentek rajta, könnyü testtel,
hogy sík uton sem tudtak úgy, alantabb.
Azért megkérdém: »Mondd meg, drága Mester,
milyen súly hullt le rólam, hogy ma lábam
fájást sem érez, fáradást se restell?«
Felelt: »Még hat P, bárha haloványan
homlokodon ég; egy le van törölve!
Ha le lesznek törölve mindahányan,
akkor majd nem hogy fáradság gyötörne,
de oly rabja lesz vágyadnak a lábad,
hogy ép a járás ringat majd gyönyörbe.«
Mint ki valamit, amit bárki láthat,
csak maga nem sejt, cipel a fején;
mikor odamutat valaki, rákap
kezével, úgy keresget a helyén
hogy megtudhassa, mi az? s megtalálja
mit szeme el nem ér: — úgy tettem én

100-102 A »jól-vezérlett« város Firenze. A Rubacont az Arno egyik hídja. A templom, mely dombról néz le reá, a San Miniato.
105 Dante korában már gyakori volt az okmányok és súlyok hamisítása.
110 *Boldogok a lelki szegények:* a nyolc »Boldogság« elseje.
121-122 A kevélység minden bűnök gyökere: azért ez első P eltörlésével a többi is elhalványodik.

s jobb kezem újja homlokom husára
tapintva : lám, már csak hat betü volt ott,
miket a Kulcsos Angyal jegyze rája.
Amit Vezérem meglátván : mosolygott.

TIZENHARMADIK ÉNEK

A vakok erkélyén

Elértünk a lépcső felső fokáig,
ahol másodszor van a Hegy bevájva,
mit megmászni sokak üdvére válik,
maga körül époly erkélyt csinálva,
mint az első ; — (bár görbébb görbülése,
mert kissebb kör van általa bezárva) :
sem árny nem látszik, sem a kőbe vésve
képjel itt ; némán hull a síma útra
a halvány márvány fakó fényverése.
»Ha valakit, ki itt vezetni tudna,
bevárunk, jó soká lesz« — szólt Vezérem, —
»félek, mig kétségünk döntésre jutna.«
És szemét a napba szögezte mélyen ;
és jobb felét szilárd centrumba fogva,
hogy bal felével egy félkört lemérjen :
»Ó édes fény, te kiben bízakodva
lépek ez új ösvényre, te vezérelj,
úgy mint itt kell vezetve lenni !« — mondta.
»Te ragyogsz s égetsz nagy szemed tüzével ;
s ha nem vezet más, arra kell hogy menjünk,
merre Te mutatsz sugarad kezével.«
S már annyi útat sikerűle tennünk,
amennyit nálunk *mérföldnek* neveznek,
— hamar, mert égett a vágy lángja bennünk : —
s éreztük hogy kőröttünk szárnya reszket
látlan lelkeknek, akik nyájas szóval
hivnak asztalához a szeretetnek.
Az első hang, röptében szállaló dal,
»*Vinum non habent*« — mondja messze zengve,
és elszállván, mögöttünk újra szólal ;

[28] A hangok a Szeretet hangjai, amely az Irígység ellentéte.
[29] »Nincs boruk«. Ezt Mária mondta a kánai menyekzőn.

s hogy távolodván, belehalt a csendbe:
»Orestes vagyok, Pylades barátja!« —
kezdi egy másik, s elszáll, tovalengve.
»Mily hangok ezek?« — kérdi lelkem vágya;
s még ki se mondom, már egy harmadik:
»Szeressed azt is, aki bánt!« — kiáltja.
»Irigység bűnét korbácsolja itt
a nagy Korbács; s azért van« — szólt Vezérem —
»hogy szeretet suhintja szijjait.
A *gyeplő* másként kell majd hogy beszéljen:
meghallod azt is; nem hiszem hogy addig
lábad bocsánat ajtajához érjen.
De szögezd szemed, ha elláthat addig,
azokra akik szemben ülnek ottan,
egy sorban, hol a szirt barlanggá hajlik.«
S hogy szemem erre jobban kinyitottam,
árnyak ültek ott, kiknek köpönyegje
előnkbe sápadt, a kőnél fakóbban.
És hangot is hallottunk közelegve,
»Könyörögj értünk Máriá«-t, — s Mihályt,
Pétert, és minden szentet, sorba szedve.
Én nem képzelem, hogy valaha járt
a földön oly gonosz, kit meg ne hatna
a látvány, mely ott látásunkra várt.
Mert, amint mindeniknek mozdulatja
tisztán kitetszett, éreztem azonnal,
hogy a mély részvét könnyemet folyatja.
Szőringgel voltak fedve, durva ronggyal,
s egyik a másikat támasztva vállal,
támasztotta mindannyit az oromfal;
mint vakok, búcsuban, motyogó szájjal
koldulva állnak, és egyik a másik
vállára ejtve fejét, bamba nyájjal:
remélve, hogy igy majd részvét csirázik
nemcsak imájuk, de a bús alaknak
látta nyomán már, mely némán imázik.

[32] Orestes és Pylades barátsága közmondásos.
[37-40] A *Korbács* az erény ösztönző, a *gyeplő* a bűn visszarettentő példája.

És mint a napfény nem használ a vaknak,
úgy itt az árnyak, kikhez most jutottam,
az ég fényéből egy szikrát se kapnak:
mert mindeniknek levarrva csukottan
pillája (s vasfonállal!) — mint levarrják
vad sólymét, máskép nem marad nyugodtan.
Én úgy éreztem hogy sértik és csalják
szemeim akiket nem-látva látnak, —
s Tanácsadómnak vártam bölcs sugalmát
s megértve ő hangját a némaságnak,
szavai (»Szólj, de tiszta, kurta szóval!«)
mondatlan kérdésemmel összevágtak.
Vergiliusz mellettem azon oldal
felől jött akkor, hol lebukni könnyű,
nem lévén ott korlátot alkotó fal:
másik oldalon ültek volt a szörnyű
varrással varrt ájtatos árnyak; sirtak,
s a varráson át nyomódott a könnyü.
»Ó boldog nép, mert biztosan kinyilnak
szemeid« — szóltam ekkor — »ama fényre
amely egyetlen gondja vágyaidnak:
lelked salakját a Kegyelem ténye
úgy oldja föl, és úgy folyassa tisztán
elméd patakját megtisztult edénye,
amint megmondod, nincs-e latin is tán
köztetek, akit megismerni nékem
kedves lesz, s néki is javára lesz tán?«
»Mind *egy* hazában polgár ez: az Égben;
de úgy hiszem, testvér, hogy ollyat értesz,
aki *volt* latin, vándor életében.«
Igyen tetszett hogy egy hang visszakérdez
akinek én hangosabban feleltem,
mivel helyemtől távolabb beszélt ez.
(Ugyanis egyik árnyon megfigyeltem,
hogy vár szavamra, mert vakok gyanánt
fölnyujtá állát, egy kissé emelten.)
»Ó szellem, ki itt gyötrődsz, csúcs iránt
szállani, ha te szólítottál« — mondtam —
»mondj jelül egy nevet vagy tartományt!«
»Siénát mondom« — válaszolta nyomban —
»mert onnan jöttem Ahhoz tisztulásra,
ki magát osztja a Paradicsomban.

Sapia voltam, nem bölcs semmi másra,
csak névre; oly bolond, ki önjavának
nem örül úgy, mint kárt ha lát a társa.
S hogy ne tartsd szavam nagyítás szavának,
de lásd, mily balga voltam igazán
már lejtős ívén éveim javának:
Collében álltak harcolva hazám
polgárai az ellenséggel; Isten
azt adta, miért én imádkozám:
keservesen szétverve, szégyenüzten
futottak; s reám úgy hatott e hajsza
hogy sohsem izlelt vad örömbe estem,
és ajkamat az Isten ellen ajzva
égre kiáltám: »Már Tőled se félek!« —
(mint a rigó ha kisüt a nap arca).
Mikor láttam hogy már végéhez érek
éltemnek, békét akartam az Éggel:
mégsem lennék még itt-vezeklő lélek,
ha meg nem sajnál Pettignano Péter,
s meg nem emlékszik rólam szent imája
szent szeretetből, részvevő igékkel.
De ki lehet, ki méltónak találja
kérdeni sorsunk, s szemét nyitva tartja,
s mikor beszél, még lélekzik a szája?«
»Az én szemem is lesz még itt bevarrva,
de nem soká: mert nem forgatta« — mondtam —
»sokszor el a rút irigység hatalma.
Más bűnért égek én aggodalomban,
az alábbi kör kinjaitól félve,
miért szivemben már előre gond van.«
S ő: »Ki vezetett ide fölkisérve,
hogy még lejutni lehetőnek véled?«
S én: »Ez, ki itt jön egy szót sem beszélve.
És élek még; azért hát bizva kérjed,
választott lélek, ha kivánod, *ott tul*
hogy földi lábaim fárasszam érted!«

[109] Sienai nemes hölgy. Neve, Sapia, »bölcset« jelent.
[115-117] Sapia hazája vereségét kívánta, Provenzan Salvani (l. XI. ének) elleni pártgyűlöletből. Ez a colléi ütközetben be is következett (Életrajz 10).
[123] A rigó az olasz népmesében az elbizakodott csúfolódás szimboluma.
[127] Pettignano Péter sienai fésüs.

»Ó ez« — felelte — »soha nem hallott új
dolog, és nagy jel, hogy az Úr szeret:
hát néha Hozzá érttem esdve fordulj!
S mire legjobban vágyik a szived,
arra kérlek: ha eljutsz Toscanába,
rokonaimnál mentsd meg híremet!
Meg fogod lelni őket ama kába
nép közt, mely Talamónért úgy bolondul,
mint fúrva hajdan Diánát hiába:
s több admirálja vész el ott bolondul.«

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Az elátkozott folyó

»Ki az kinek hegyünk körül visz útja,
mielőtt szárnyra kapna a halálban,
és szemeit kedvére nyitja, csukja?«
»Ki, nem tudom; de tudom, nincs magában.
Te közelebb vagy, te kérdezzed őtet:
de nyájasan szólítsd, hogy szóba álljon.«
Szellemek ketten ily beszédet szőttek
rólam ott jobbról, egymáshoz hajolva,
és arcaik már szóra emelődtek.
S szólt egyik: »Ó te, ki föl sem bomolva
test kötelékből, törsz az ég csucsára,
vigasztalj meg bennünket válaszolva:
honnan jössz és ki vagy? mert oly csudára
indít a Kegy mely neked itt kijut,
mint oly Kegy melynek nem volt soha párja.«
És én: »Toscánán egy folyócska fut
keresztül, melynek anyja Falteróna:
s el nem fárasztja száz mérföldnyi út.
Amellett szült engem a parti róna;
nevem mért mondjam? mit tudsz meg te róla?
hisz még nem nagyon messze hallható ma.«

151-154 A sienaiak sokat költöttek a mesés Diana-kút keresésére, valamint a Talamóni kikötőre (az egészségtelen Maremmában, l. V. 134), hol több admirális lett a mocsárláz áldozata.

17 Az Arno a Falterona-hegyből ered. L. a térképet.

»Hogyha értelmem jól értette« — szóla
most az előbbi — »sejtem már, miféle
folyóra gondolsz : az Arno folyóra.«
»De mért nem mondta nevét?« — szólt a véle
jött társ — »mért nem akart rá nyílni szája,
akár valami borzalom nevére?«
S a kérdezett árny ezt felelte rája :
»Azt nem tudom ; de hogy nevét befedné
feledés átka, méltó volna tája.

Mert kezdetétől, ahol oly tömeggé
duzzad az Alp-lánc, melynek elszakított
vége Pelórus, mint seholse többé,
odáig ahol az égtől kiszívott
vizet az Óceánnak visszaadja,
melynek esőjétől folyóvá hízott —
az erényt ellenség gyanánt riadja
s kígyóként űzi — mintha átka lenne
— vagy csak a rossz szokás az átok atyja.
És ezért van úgy elváltozva benne,
gonosz völgyében, valahány lakója,
mintha a Circe tányérjárul enne.
Előbb rút disznók közt eredve rója
szegény pályáját, kiknek emberétel
helyett makk méltóbb tápláléka volna.

32-33 Ez az Alp-lánc : az Appenin-hegység. Pelorus egy szicíliai magaslat.
42 Circe bűvitalával állatokká változtatta az embereket.
43-45 Casentino lakói.

Később találkozik a kutya-néppel
melynek ugatni torka sohse fárad,
és megvetőn fordítja bús vizét el.
Völgynek szalad ; s mind több farkast talál ott
kutyák helyett, amint tágítja ágyát
az átkozott és szerencsétlen Árok.
Még lejjebb száll, még mélyebb ágyba vág át
s rókákra lel, oly ravaszakra, kiknek
ész nem múlhatja föllül csalfaságát.
Nem hallgatok : hadd hallja más itt meg
amit sug az Igazság lelke nékem :
nem vál kárára megszivlelni, hidd meg !
Kel unokád már, hogy vadásza légyen
majdan e vad víz menti farkasoknak,
és mindannyit fölverni rejtekében !
Fölszedi árát eleven husoknak
s megöli őket ; vén vad módra tombol ;
s vész jó hírneve néki, élte soknak.
Véressen lép ki a borús vadonból
s úgy hagyja azt, hogy a lefosztott galyra
ezer évig nem nő ki dísze lombból !«
Mint nagy veszélyek jósát aki hallja,
zavart borúból hull arcára mély árny,
bármely égtájnak fenyeget viharja :
úgy láttam én ott, megzavarva, mélán
a másik lelket, elbúsulva rajta,
amint a szókat fontolgatta némán.
Egynek beszéde, a másiknak arca
vágyra költött, hogy nevük tudakoznám.
s ajakam kérdést és kérést sohajta.
S a szellem aki előbb szóla hozzám :
»Olyat kérsz, mit te az imént — felelte —
»nem tettél meg nekem, hogy viszonoznám.
De mert átlátszik hogy az Ég kegyelte
utadat, fösvény nem leszek irántad ;
halld : én vagyok Guido del Duca lelke.

46-47 Arezzo népe (ahol az Arno könyököt csinál).
49-51 A farkasok a firenzeiek. — 53-54 A pizaiak.
58-66 A két beszélgető : Guido del Duca és Rinieri da Calboli. Calboli unokája, Fulcieri da Calboli, 1302-ben Firenze podestája, folytatta a fehérek üldözését, melyet elődje, Cante Gabriele, Dante száműzetésével kezdett meg (Életrajz 24).
81 Guido del Duca, Brettinoro ura.

Irigység vetett a vérembe lángot :
hogy aki látta társaim vigalmát,
látta hogy arcom ólomszínbe rángott.
Vetésemből itt aratok ma szalmát :
Ó Ember ! mért *az* szíved fő reménye,
min írva látod osztozás tilalmát?
Ez itt Rinieri ; hajdan dísze-fénye
Calboli-háznak ; honnan ide szállva
nem hagyott senki örökös erénye.
De nemcsak az ő vére marad árva
tenger és Reno, s a Hegy és a Pó közt
igaz kedv s szív kincsétől messzeválva :
mert mérges hajtás az egész folyó-közt
belepte úgy hogy soká kéne írtó
kézzel mívelni, míg kiírtanók ezt.
Hol a jó Lizio, s Carpigna Gídó?
Manardi Henrik, s Traversaro Péter?
Korcs lett Romagna vére, s faja kígyó.
Ki foglalhatja Fabro örökét el
Bolognában? S Faenzában mikor kel
új Fosco, törpe törzsön szép kivétel?
Ne csodáld, toszkán, hogyha könnyben old fel
szemem ily bút ! Hol van Guido da Prata?
S d'Azzo, ki vélünk egy időbe holt el?
S Federigo Tignoso s társasága?
a Traversara- s Anastagi-házak?
mindakét törzsnek fája rég kivágva.
Lovagok, hölgyek, gondok, vigadások !
Hajdan nyájasság inte s víg szerelmek,
hol ma a szívek ilyen nyavalyások !
Ó Brettinoro, hova kéne lenned !
Hisz fut már szerte néped és családod,
hogy a nagy romlást elkerülje benned !
Bagnacaval jól tesz, nem hajt uj ágot ;
de rosszul Conio, rosszul Castrocaro,
grófokkal szaporítván e világot,

[92] Romagna határai.
[97-107] Lizio és a többiek romagnai nemesek.
[98] Manardi brettinorói volt, mint Guido del Duca.
[102] Fosco alacsony családból küzdötte föl magát.
[106] Federigo Tignoso híres vendéglátó volt.
[107] Ravennai famíliák. — [115] Bagnacaval urai (a Malviciniek) Dante korában a kihaláshoz látszottak közel állni.

Pagan-ház jobbúl, ha a közte járó
ördög elmegy belőle ; ámde tiszta
hírnévre nézve sohse lesz kiváló.
Ó Ugolin Fantoli, biztosítva
van jó neved, mert nincs fiad, se lányod,
ki elfajzással elhomályosítsa.
De menj már, toszkán ! mert inkább kivánok
sírni mint szólni ; a beszéd zavarja
szegény elmémet ; jobb a néma bánat.«
Mentünk. Tudtuk hogy a két lélek hallja
léptünk neszét, és ajkuk hallgatása
választott útunk szótalan javallja.
Egyedül törtünk tovább, új csapásra
s egyszerre hang zendült fülünkbe, szemben,
mint leget tépő villám villanása :
»*Aki elül talál, öljön meg engem!*«
s aztán elzengett, mint az égi zengés,
ha hirtelen a felhő szerterebben.
Amint fülünkben elpihent a csengés,
másik hang robbant, oly fülrengetően,
mintha kirobban egetrázó rengés :
»*Aglaurus vagyok, szikla lett belőlem!*« —
S én, Mesteremhez közelebb simúlva
egy lépést hátra tettem, nem előre.
S a lég csendes lett minden részen újra.
S ő mondta akkor : »Ez volt a kemény fék,
mely bár határon ne engedne túlra !
De bekapjátok a horog csalétkét,
mellyel az ős ellenség von magához ;
és megvetitek a hívó szó fékét.
Hív a forgó ég, és körülsugároz,
szent szépségeit szemetekbe szórja :
de az vakon tapad a föld porához.
Azért vert meg a Mindenek Tudója !«

118-119 A Pagan-ház ördöge Mainardo Pagani di Susisana, (Santerno és Lamone földjének ura, l. Pokol XXVII. 49).

121 Ugolin de' Fantoli szintén Lamone-völgyi birtokos.

131-141 A hangok a Szigor gyeplőjét jelképezik a Szeretet korbácsa után (l. az előbbi éneket : XIII. 37—40).

133 Káin kiáltása Ábel halála után.

139 Aglaurus athéni királylány irígyelte húgától Mercurius szerelmét. Az istenek büntetésül sziklává változtatták.

TIZENÖTÖDIK ÉNEK

A szelídség víziója

Mint harmadiktól hajnalig hiányzik
órányi köz az ég azon körén mely
folyton forog mint a gyermek ha játszik :
útjából a Nap épenannyi térrel
maradt adósa törvényének estig ;
(*ott* délután volt : az élőknél éjjel) ;
s éreztük hogy már sugarai festik
orrunk hegyét ; mert annyi kört bejártunk,
hogy most Nyugatnak mentünk egyenest itt :
mikor egyszerre még több fényü láng hullt
szemembe, mint előbb, hogy megzavart ott
az új jelenség, mely egyszerre ránk gyúlt.
S szemöldökömre kezem ernyőt tartott ;
mert a nagy fényhez nehezen törődvén
szemem verését mérsékelni hajtott.
Mint a tükörbül, ha visszaverődvén,
vagy víz szinérül, époly foku szögben,
mint rájahullott, a beléeső fény
a függélyes vonaltul jobbra szökken
— ha balrul jött — egyenlő messzeségbe,
(mint kisérlet mutatja s ábra könyvben) :
úgy messze fény felénkvert kéveképe
látszott élessen az arcomba tépni ;
s szemem el kellett róla kapni végre.
»Atyám, mi ez, hogy nem tudom kivédni
úgy, hogy a védelem valamit érjen« —
szóltam — »s egyre közelebb látom égni?«
»Ne csodáld hogyha még ma« — szólt Vezérem —
»a menyei cselédség fénye kábít :
Követ ez, föllebb int a meredélyen.
Ily jelenséget látni nem sokáig
lesz kín számodra ; sőt amint megedzik
természeted, még gyönyörödre válik.« —
S az áldott Angyal ím elénkbe tetszik
és szól vidáman : »Erre lépjetek föl,
mert lábatoknak könnyü lépcső lessz itt !«

2-3 A folyton forgó égkör : a Nap köre.

S így léptünk följebb ama kerületből;
és »*Beati misericordes*« — ének
szólalt, és: »*Örvendj, győztes!*« — hátmegettről.
Magunk mentünk a hegy meredekének,
s én, hogy halljam Vezérem drága hangját,
és jó hasznát vegyem a bölcs igének
így kértem ajkáról a drága mannát:
»Mit érthetett a romagnai szellem,
mikor említé *osztozás tilalmát?*«
»Bűnének súlya« — kezdte, hogy feleljen —
»kinozza egyre; nem csodálható hát,
hogy mást meg akar óni ily kin ellen.
Ha vágyad, ember, mind olyanra szórád
ami megosztva kissebb lessz, irigység
mozgatja folyton sóhajod fuvóját.
De csak magasabb szférák lelkesítsék
szerelmeikkel vágyadat az égnek,
megládd, hogy ily kin ellen van segítség.
Ott mennél több mond valamit *miénknek*,
annál több jó jut egy szivnek belőle,
s a szent szerelmek annál jobban égnek.«
»Ne szóltam volna az imént felőle,« —
mondtam — »akkor sem éreznék ily éhet:
elmémben még több kétség tört előre.
Hogy lehet hogy nagyobb fokára érhet
a gazdagságnak, aki többnek adta
kincsét, mint ha az csak keveseké lett?«
Felelt: »Mert folyton földi kis javakra
csüggesztve elméd, azokért sóvárog,
a fényből is csak homályt szősz magadra.
De *ottfönn* minden vágy felé úgy árad
a mondhatatlan és határtalan Jó,
miként a fényes testhez a sugárok.
Ahol több hőt lel, mindig arra hajló:
s így oda hol több vágy eped feléje,
több kincset áraszt a határtalan Jó.
S mennél több szív lesz így a vágy edénye,
annál több kéj lesz, annál több szerelmes,
s tükörként egymást veri vissza fénye.

[38] »Boldogok az irgalmasok«: a második »Boldogság«.
[39] Ugyane »Boldogság« evangéliumi indokolásának változata. (»Boldogok az irgalmasok, mert ők bírják a földet.«)

S ha magyarázatom nem volna teljes,
meglátod Beatricét, aki tőled
ezt, — s minden éhet és kétséget elvesz.
Csak menj tovább, és gondolj arra főleg,
hogy öt seb van még vésve homlokodra,
melyek igaz fájdalomtól benőnek.«
Ép szóltam volna: »Meg vagyok nyugodva« —
mikor, a másik körbe érve, ajkam
szemeim szomja visszanémitotta.
Mert látomás vett erőt íme rajtam:
egy templom volt, ami előmbe tünt,
ahol nagy nép tolongott, sűrü rajban.
És ím, egy nő jön, s mint bús anya csüng
egy kis fiún, s így szólítja vidulva:
»Fiacskám, miért tetted ezt velünk?
Lásd, apád és én keresünk busúlva!« —
s amint az édes hang elhagyta ajkát,
a kép, amint jött, gyorsan tűnt el újra.
S más nő jött. Ama víz öntözte arcát,
mit a bú szűr, mélyéből a kebelnek,
ha rajta, más ellen, harag viharz át,
S szólt: »Ha te vagy a város úra, melynek
neve fölött a két isten vitázott,
s melyből a Tudomány szikrái kelnek,
állj bosszut a karon, mely meggyalázott,
mely, Pisistratos, lányodat ölelte!« —
S a férj (arcán szelíd jósága látszott)
nyugodt önmérsékléssel ezt felelte:
»Mit téssz, akinek gyülölete üldöz,
ha így bánsz avval, akinek szerelme?«
S láttam, hogy nagy nép, melyet vak düh töltöz
belül, s: »Kövezd meg! Kövezd meg!« — kiáltja,
egy ifju embert bősz kövekkel öldös;

80-81 A P betűk.

85-114 A harmadik körben a Harag vezekel. A látomások tehát a Szelídség képei.

90-91 Mária, mikor az elveszett kis Jézust meglelte a templomban, mindössze ennyivel dorgálta.

98 Athén neve fölött Pallas Athenae és Poseidon vitáztak.

100-105 Pisistratos athéni tyrannos, megbocsátott az ifjúnak, ki leányát nyilvánosan megcsókolta.

106-114 A harmadik látomás: Szent István vértanu megkövezése.

s az ifju, testét föld felé bocsátja
halálosan ; de szemeit emelvén
egeknek kapuivá nyitja vágya,
s gyilkosaiért fakad ima nyelvén
oly arccal, melytől kisarjad a részvét,
az Úrtól nékik kegyet esdekelvén.
S hogy szemem újra külvilágba néz szét,
a kívül-igaz dolgokra tekintve,
megismeré nem-csalfa tévedését.
S mesterem, látván, hogy, kábulva szinte,
vagyok, mint aki álmából riadna,
»Mi lelt, hogy alig tudsz megállni?« — inte. —
»Mi lelt, hogy fél mérföldnél távolabbra
mintegy béklyózva jöttél, s szemcsukottan,
mint ki álomnak s bornak volna rabja?«
»Ó jó Atyám, hadd mondom el legottan,
figyelj kicsit, mi lőn szemembe tárva,
mikor lábam-veszítve meginogtam . . .«
S felelt : »Habár arcodon volna lárva
százával : mégsem lenne legcsekélyebb
gondolatod tőlem titokba zárva.
Amit láttál, azért volt, hogy kedélyed
ne vonjad el a Béke záporától,
mely az örök Forrásbul szerteszéled.
Nem úgy kérdém én : *Mi lelt?*, mint ki bámul,
bámul, nem értve és nem látva mitsem,
az alélt testre, mely tunyán aláhull :
hanem kérdém, hogy lábad lelkesítsem
ahogy szokás lelket adni a restnek,
ki bár fölébredt, járni kedve nincsen.«
Mentünk azonban, szembe mind az estnek,
nézvén, ameddig szemeink elértek,
míg ránk az est fénylő sugári estek.
S im füst egyszerre, fekete, temérdek,
utunk előtt nagy kavarogva tünt föl ;
nem volt hely és mód elüle kitérned
s a tiszta eget elvevé szemünkből.

TIZENHATODIK ÉNEK

Romlott világ

Pokolnak s minden csillagoktól árva
éjnek vermében, sűrü fellegsátor
és koldus ég vak börtönébe zárva
nem fedte szemem ollyan sűrü fátyol
mint a füst mellyel itten elborítva
pokrócként érzém hogy karcolva gátol,
hogy a szemek nem állhaták kinyitva :
azért bölcs és hív Ügyelőm előrébb
jött és vállát ajánlá, gyámolítva.
Miként a vak követi vezetőjét
hogy el ne tévedjen vagy oly dologba
mi fájna vagy tán ölne, ne ütődjék :
mentem a csípős füstbe vánszorogva,
hallgatva *rá*, ki, hogy nyomába hágjak,
szólt : »El ne maradj ! Ügyelj doktorodra !«
S hallám hogy hangok *békéért* imádnak
Isten Bárányához, s szelid *kegyéért*
ki elveszi büneit e világnak.
»*Agnus Dei*«-vel kezdték együvé mért
dalukat mind oly édes-egy ütembe !
mintegy az *egyetértés* örömében.
Mester ! ez szellemek kórussa, nemde?« —
kérdém ; s felelte : »Eltaláltad : úgy van ;
harag bogából oldódnak ki rendre.«
»Ki vagy te ki itt füstöt szelsz utunkban
s úgy beszélsz rólunk, mintha még időddel
mérhető volnál kalendáriumban?«
Ily kérdés hangzott lépteink előtt el.
S szólt mesterem : »Felelj rá : ne húzódozz,
s kérdjed, hogy merre érünk legelőbb fel?«
S én : »Ó teremtmény, ki hogy Alkotódhoz
szépségben térhess vissza, itt mosakszol,
készítsd figyelmed csodálnivalókhoz !«
»Kísérlek, míg szabad, ha nem haragszol« —
felelt — »és hogyha nem látunk a füsttül,
legyen a hallás ami összekapcsol.«
S kezdém : »Én így megyek föl, még a testbül,
pólyámbul, föl nem oldva a haláltól :
Pokol járóján jöttem én keresztül !

S azért ha Isten oly kegyelme pártol,
hogy udvarába így enged bejutnom
eltérő módon a bevett szabálytól:
te se sajnáld, ki voltál élve, tudnom,
s mondd meg, hogy följebb merre nyílik ajtó:
szavaid lesznek vezetőnk az úton.«
»Lombardi voltam, és a nevem Marco;
világot láttam; s oly erényre vágytam,
melyre nem von íjat mai hivalgó.
Feljutni: menj csak egyenes irányban.« —
felelt: — »De eggyet« — hozzátette — »kérek:
ha feljutottál, ne feledj imádban.«
»Hittel kötöm, hogy nem hiába kéred« —
feleltem néki — »de egy régi kétely
rág — amíg meg nem oldom — mint a méreg.
Szimpla volt eddig, most e bölcs beszéddel
duplává tetted; mert eszembe ötlött
mi szülte, s hogy függ össze földdel-éggel.
Bizony csupasz ma a világ, s leöltött
minden erényt, mint emlitetted épen,
és minden bűnnel csordulásig töltött;
de kérlek, mondd okát és fejtsd ki nékem
hogy tudjam, és tanítva ne csalódjam
(egy lenn keresi, más meg fenn az égen).«
Mély sóhaj, mely jajjá tört elhalóban,
hangzott előbb; és aztán kezdte: »Testvér,
vak a világ, s te onnan jössz, valóban!
Jaj, eleven nép, egeken keresnél
minden okot; s hogy nem mozogna minden
kényszerből, arra eszetek nem eszmél.
Ha így volna, azt kéne hinni, nincsen
szabadság, és nem igazság örülni
erényeinkben, sírni bűneinkben.
Az Ég, ki az első hatást leküldi,
de nem mind; és ha mind is: adva nektek
fény, jót keresni, rosszakat kerülni,
s szabad akarat, mely bár megremeghet
első harcában ellenséges éggel,
győz ha jól táplálkozik és nem enged.

46 A lombardi Marco »kiváló, de indulatos« vitéz.
43-67 A középkori asztrológia minden cselekedetünk okát a csillagok járásában kereste.

Jobb Természettel, nagyobb segítséggel
küzdjetek hát, szabadon: az teremti
elméteket, mely nem forog az éggel.
Okát azért, hogy rosszra tért a lenti
világ, eszed csak bennetek keresse,
mint szavam mindjárt híven megjelenti.
ANNAK kezéből jő aki szerette,
míg meg se volt még, — mint piciny leánya,
ki sirva gyermekeskedik, s nevetve:
a gyönge lélek; összes tudománya,
hogy (mint alkotta vídám Alkotója)
ami gyönyörre gyújtja, azt kivánja.
Kacsint előbb némely kisebbke jóra
s megcsalják, és utánuk futna végül,
ha bölcs vezér vagy bölcs fék meg nem ója.
Ezért kell mindig törvényt tenni fékül;
király kell, az Igaz Vár ködborított
tornyát kilátni legalább az égbül.
Van törvény, de kezelni kire bízod?
mert elégtelen pásztor jár elől itt:
kérőzni tud, de körme nem hasított.
Azért a nép, mely látja vezetőit,
hogy azt hajszolják, mit ő maga kíván,
azon legel csak, mással nem törődik.
Igy csak a rossz vezérlet, látni nyilván,
ami a népet bűnbe vitte szerte,
s nem a természet, romlottá fajulván.
Rómának, ki a világot nevelte,
két Napja volt, mely vezetni az Isten
s a Világ útján fényét szétlövellte.
De fényük egymást kioltotta: mignem
a pásztorbottal egy kézben a szent Kard
kellett, hogy bénuljanak erejikben:
mert így az egyik a másiktól nem tart!
Ha nem hiszed, tekints csak a gyümölcsre:
gyümölcs mutatja meg, ha a fa nem csalt.

99 A pápa. Tud rágódni a Szentíráson; de nem választja e az egyházi hatalmat a világitól.

106-112 A két hatalom theóriájáról, s Róma két napjáról: a császárságról és a pápaságról l. Életrajz 34.

A földön mely a Po s Adige földje,
míg nem kezdődött a Frigyes vitája,
vitézség és nyájasság járt karöltve.
De ma olyan is biztonságba' járja,
kinek arcát ha becsületes ember
szól, vagy közelget, szégyen pirja szállja.
Még három vén van, kiben régi renddel
küzd ez az új kor; s alig tudja várni,
hogy Isten nékik jobb hajlékot rendel:
Palazzo Konrád és a jó Gherardi
s Guido da Castel, kit francia módra
jobban neveznek: *a derék lombárdi.*
Elmondhatod hát: sárba hullt a Róma
Egyháza, összevétve két hatalmat:
s szent terhe szintén sárba hullt le róla.«
»Marco« — mondám — »jó mester a te ajkad
és most megértem már, hogy örökségbül
miért nem illet rész levita-sarjat.
De mely Gherardo az, ki mintaképül
képvisel, mondod, eltünt nemzedéket,
mint élő gáncs, kin ez a vad kor épül?«
»Vagy megcsal, vagy próbára tesz beszéded,
mert, bár toszkánul, úgy szól, mintha« — szóla —
»jó Gherardót nem ismernék felétek.
Más jelző nem tudom hogy volna róla,
hacsak Gaia lányával nem dicsérem . . .
De válunk már! Ég áldjon búcsuzóra!
Lásd, szürkület derengi át fehéren
a füstöt, s messzebb már az angyal ott vár:
illő, míg meg nem látna, visszatérnem.«
S megfordult, s többet ránk se hallgatott már.

[115] Lombardia.
[116] A lombardiai guelf és gibelin városok harca II. Frigyes alatt. Életrajz 6.
[124-125] Derék lombardi nemesek.
[126] A franciák egyszerűen így nevezték.
[132] A régi zsidók törvényei szerint.
[138] Gherardót jól ismerték Toscanában is.
[140] Gaia Gherardo leánya.

TIZENHETEDIK ÉNEK

A harag Viziója

Emlékezz vissza, olvasó, ha Alpok
közt köd lepett meg, melynek fátyolán át
csak úgy láttál mint bőrön a vakandok;
mikor aztán a vastag, sűrü párák
ritkulni kezdtek, a Nap bús korongja
gyöngén ütötte rajtuk át sugárát:
s képed lesz akkor róla, mily borongva
tünt a nap nékem legelőbb föl ottan,
mely már az égtől búcsuzott busongva.
Mesterem hű léptéhez igazodtam
léptemmel, füstből így érvén a fényre,
mely már elhalt a mélyebb hajlatokban.
Ó Képzelet, ki úgy vonsz néha félre,
s kilopsz körünkből, hogy fülünk se billen,
bár száz trombita harsog is feléje:
ki mozgat téged, ha érzékeink nem?
Sugár mozgat, mely maga gyúl ki, mennyben,
vagy gyujtja, aki onnan néz le — Isten.
Annak haragja tünt képzeletemben
lelkem elé, ki hajdan oly madárrá
változott, melynél egy sem zeng külömben.
S elmémet ott úgy önmagába zárá
e képzelet, hogy látszott, semmifajta
hatás a külvilágból nem talál rá.
De új kép jött, az elsőt tovahajtva:
egy feszületet láttam, s vad-dühödten
függni egy embert, és meghalni, rajta.
Nagy Ahasvért alatta jól kivettem
s Esztert, nejét, s Mardócheust, ki époly
igaz volt szóban, mint cselekedetben.
Akkor egyszerre elpattant a kép, oly
hirtelen, mint a buborék, ha könnyű
vízburka léggé vékonyúlva szétfoly,

19-39 A három látomás: A Harag példái.

19-21 Philoméla, Theseus neje. Mikor rájött, hogy férje saját hugával megcsalja, mértéktelen haragjában a fia húsát tálalta föl Theseus asztalára. Büntetésül az istenek csalogánnyá változtatták.

28-30 Haman hamisan vádolta be Mardócheust Ahasvér királynál. A király rájött és Hamant keresztre feszíttette.

s egy lánykát láttam; hullt a sűrü könnyű
szeméből, s így szólt: »Mért kellett kivánnod
meghalni inkább, semmi lenni, szörnyű
anya te! mintsem elveszítsd a lányod?
Így veszitettél épen el! S a másik
gyászomnál inkább busulék *utánad!*«
Mintha alvó szemekre rásugárzik
hirtelen új fény, s megtörve, az álom
egy percre még a pillán tétovázik:
úgy halványult el a látományom,
mert fényt éreztem, rendesnél nagyobb,
vakító fényt, verődni szempillámon.
Megfordultam, hogy lássam, hol vagyok?
és egy hang szólt: »A följárás amott van!« —
amely figyelni másra nem hagyott.
És látni akkor, hogy ki szólhat ottan,
oly vágyam kelt, hogy a teljesülésig
nem hihetém hogy lehetek nyugodtan.
De mint a nap oly szemvesztőn fehérszik,
hogy fátyolt von rá a saját sugára,
úgy éreztem, hogy szemem fénye vész itt.
»Ez: égi szellem, ki a szirt fokára
utunkat kérés nélkül megmutatja,
és önnön fényét takará magára.
Mint mi magunknak, kéretlen ugy adja
ő másnak; — mert ki gondban látja társát
és még kérést vár: kész hogy megtagadja.
Hát meg ne vesse lábunk, nóggatását:
hágjunk föl, mert ha eltün a sötétben
a nap, megint várnunk kell virradását!«
Szólt; s lépte nyomán lépve gyönge léptem
ím akkor egy lépcsőhöz közelít;
és amint az első fokára léptem,
szárnycsattogást hallottam, közelit,
legyezni arcom, és hangot: »*Beati*
pacifici — kit rossz düh nem hevít.«

34-39 Amata királynő nagyon elkeseredett, mikor Aeneas megölte leányának vőlegényét, Turnust, s a leányt elragadta. A kétségbeesett anya haragjában felakasztotta magát. (L. Vergiliusz *Aeneis*ében.)

62-63 Az éjjeli út lehetetlenségéről l. VII. ének. 43—60.

68-69 »Boldogok a szelidek«. A harmadik »Boldogság«.

S kezdett a csúcson mind magasbra hágni
a végső napsugár ; és jött az éjjel ;
már egy-egy csillagot lehete látni, —

»Ó erőm ! mért folysz oly egyszerre széjjel?« —
mondtam magamban, érezvén hogy ott már
lábam hatalma egy lett a csekéllyel.

Fenn voltunk, hol a lépcső elfogyott már
s akképen álltunk, mintegy megszögezve,
mint gálya mely a révbe ért be s ott vár.

S én, figyelmemmel mind csak arra veszve,
hang ez új körben zeng-e át a tájon,
költőmre néztem, ily szavakba kezdve :

»Milyen bün kell itt hogy tisztúlva fájjon?
Szólj, atyám, oltsd el e kíváncsiságot :
ha lábunk áll is, szavad meg ne álljon.«

S felelt : »A jó szerelme hogyha bágyad,
a testi létben : itten ébred újra ;
itt feszítik a lankadó lapátot !

De hogy még tisztább szavakból okulna
elméd : figyelj rám, s akkor, itt nyugodván,
hasznos gyümölcsöt szerezhetsz az útra.«

»Sem a Teremtő nem volt soha fogytán
sem a teremtmény« — kezdte — »szeretetnek,
mely ösztönös, vagy lelki ; ezt tudod tán.

Az ösztönből tévedés nem eredhet ;
de lelki érzés tévedhet a tárgyban,
vagy : mert *nagyon*, vagy : mert *gyengén* szeretget.

Míg a Fő Jó felé foly rendes ágyban,
s mérsékeli magát a többiekben,
nem lehet bűnös semmi céda vágyban.

De ha rosszra fordul, vagy melegebben
vagy lanyhábban fut jóra mintsem kéne,
teremtmény fordul Teremtője ellen.

Megértheted már hogy minden erénye
és minden bűne az ember fiának
a Szeretet magvának a növénye.

94-96 Az ösztönös szeretet mindig a jóra tör ; de a szabad, lelki választás tévedhet.

97-139 A Purgatórium a kereszténységgel létesült, s egészen keresztény hely. Nem is az aristotelesi filozófia szerint van beosztva, mint a Pokol, hanem keresztény módra, a hét főbűn : vagyis a szeretet eltévelyedései szerint. (L. a táblázatot.)

S mert a Szeretet vágya: önmagának
üdve csak; attól el sohase térhet —
így öngyűlölet benne sohse támad.
S mert elszakítva semmi lény sem élhet
a legfőbb Októl: — aki szeret, annak
gyűlölete e fő Okhoz se férhet.

A PURGATÓRIUM BEOSZTÁSA

(A hegyen fölfelé, mind kisebb körökben, mind enyhébb bűnök tisztulnak)

A hanyagság. (Előpurgatórium.)

a) Akik egyházi átokban húnytak el.
b) Akik halasztották a megtérést.
c) Akik csak az erőszakos halál pillanatában tértek meg.

A Bűn. (Purgatórium.)

A) A Rossz szeretete = gyűlölet. Önmagát és Istent senki sem gyűlölheti; csak felebarátját. És pedig:

a) emelhetjük magunkat mások rovására.
I. kör: *Kevélység.*
b) Érezhetünk fájdalmat mások emelkedésén.
II. kör: *Irígység.*
c) Kívánhatunk bosszút, ha megsértettek.
III. kör: *Harag.*
B) A Jó rendetlen szeretete: Lanyhaságból.
IV. kör: *Jóravaló restség.*
C) A Jó rendetlen szeretete: Túlzásból.
V. kör: *Fösvénység.*
VI. » *Torkosság.*
VII. » *Bujaság.*

Igy gyűlölet egyetlenféle van csak:
társaidnak baját szeretni — melynek
sárföldeden három formái vannak.
Van aki társa buktán győzedelmet
remél, és ezért vágyik őt lelökni
polcáról minden büszkébb fényü helynek.
Van, kit, ha más fölülkerülne, gyötri
hogy elveszt hírt, nevet, kegyet, hatalmat;
s így az ellenkező örömre költi.
És van kiben sértéstől oly düh sarjad
naggyá, hogy bosszut éhez minden áron,
s az ilyen másnak csupa kárt akarhat.

A rosszra fordult Szeretet e három
faja lentebb sír ; de most halld, a másik
— a jó iránti — hogy véthet, kitárom.
Mindenkinek szívében fölcsirázik
egy Jó fogalma, melyben nyugtot lelhet ;
és azt elérni minden szív csatázik.
S ha megismerni lanyha volt szerelmed,
vagy megszerezni, ezt a Jót : e körbe'
kell, igaz bánat után, vezekelned.
Van aztán jó mely gyönge hogy betöltse
a lelket, mert nem boldogság, se lényeg,
nem a minden-jók gyökere s gyümölcse.
Ki erre költi túlságát szivének,
az, három körben, föntebb szenved attól ;
de, mért oszolnak így háromfelé meg,
elhallgatom, hogy rájöhess magadtól.«

TIZENNYOLCADIK ÉNEK

A szeretet titkai. Rohanó lelkek

Végét vetette a bölcselkedésnek
mély Doktorom ; s engem figyelt, kutatván
jelét arcomon megelégedésnek ;
de én, folyton új szomj által maratván,
kívül : hallgattam, belül : így haboztam :
»Megunta már sok faggatásomat tán . . .«
De igaz atyám látta, mint kinoztam
magam a félénk vágyban egyre némán,
és szólva szólni bátoríta mostan.
»Mester, világos szavad úgy hat énrám« —
mondtam ekkor — »hogy látásom megéled :
bármiről szólsz, fény árad szét a témán.
Azért, lelkemnek édes atyja, kérlek :
melyből szerinted Jó és Rossz erednek,
a Szeretetnek titkait beszéljed !«
»Fordítsd felém hát« — felelé — »eszednek
fénylő fáklyáit, s táruljon szemedbe
a Vakok balgasága, kik vezetnek.
A lélek szeretetre lőn születve
és hajlik ahhoz, ami néki tetsző,
mihelyt a tetszés fölnógatja tettre.

Elmétek a világról képeket sző,
s látástok előtt lepergeti, sokszor
minden figyelmet egy ily képre vesztő.
S ha lelketek így rajtaveszve tapsol,
az már szeretet: Természet hatalma,
amely a tetszés által összekapcsol.
Majd mint a tűz, mely ég felé hadarja
lángját, lénye szerint magasba vágyva,
hogy felsőbb körben lengve el ne halna:
úgy leng a lélek, úgy lobog a vágyba,
mely lelki mozgás; s addig nem pihenhet,
amíg övé nem lesz szerelme tárgya.
Most láthatod már, mílyen messze elvet
minden igazságot, ki jó dolognak
tart önmagában bármilyen szerelmet.
Mert mondjuk a szerelmet jó anyagnak:
akkor se lesznek jók minden pecsétek,
miket a jó viaszból nyomni fognak.«
S feleltem: »Hű figyelmem, s bölcs beszéded
így a szerelmet megértetve vélem
kétellyel még csak jobban telivé tett.
Mert ha a vágy *kívülről* jő elébem,
és a lélek nem jár a maga lábán,
rosszban vagy jóban mi a bűn vagy érdem?«
»Hallj hát, amennyit értelmed belát tán:
a többit kérdjed« — szólt — »Beatricétől,
mert a Hit dolga, túl az Ész világán.
Minden lélek, mely a test tömegétől
különbözik, bár összekötve véle,
saját hajlamot s ösztönt nyert az égtől:
de csak működve tűn ki, hogy miféle,
és a hatásban nyilvánúl a hajlam,
mint csak a lombban az, hogy a fa él-e?
Azért nem sejtem, hogy első fogalmam
honnan származik; sem hogy honnan ébredt,
ami szivemben legmélyebb ohaj van.
Miként ösztöne vezeti a méhet
mézet csinálni; — ezt az ősi ösztönt
nem éri ilymód sem gáncs, sem dicséret,

28-30 A régiek szerint van az égnek egy köre, — a tűz szférája — ahova minden tűz természeténél fogva föltör, mert itt a földön hamar el kell halnia.

S hogy összhang álljon ösztöneink közt fönt
e legősibbel: adatott nekünk
erő, mely lelkünk ösztönei közt dönt.
Érdemet csak ezáltal nyerhetünk,
ez a kútfeje bűnnek és erénynek,
amint jobb vagy bal úton szeretünk.
Minden bölcs aki látta, hol a lényeg
s igaz etikát hagyott a világra,
e szabad erőt elfogadta ténynek.
Hát hígyjed bár, hogy minden vágyad lángja
külső hatásra szükségkép kigyúlad:
bölcs féket vetni van erőd a vágyra.
És csak e szabadságon alapulhat
minden erény; ezt hogy Beatricédre
figyelve majdan értsd őt, megtanuljad!« —
A hold, éjfélig késve, följött végre
s a sok szép csillagot megritkitotta;
égő vödörként lassan szállt az égre,
s útját, ég ellen, azontájt futotta,
ahol a Nap jár, ha Róma lakója
szárd és korz föld közt látja lenyugodva:
midőn az, ki által ma Pietóla
falucska dicsőbb a nagy Mantovánál,
lőn súlyos kételyemnek oldozója:
s én, nyílt és tiszta szava hallatánál
kérdéseimre, akként álltam ottan,
mint ki elgondolkozva és sután áll;
de elmélázásomból fölriadtam
mivel egyszerre sűrű nép tolongott
hátunk mögött, elérve, nagy csapatban:
amílyen antik éjeken zajongott
Isménus és Asópus partja mentén,
ha Théba népe Bacchusért rajongott.
Úgy jöttek, sarlós útjukon kerengvén,
ezek, mert bölcs szeretet s szent kívánat
sarkantyuzá lépésük, nem pihenvén.

79-81 Az az idő, amikor Rómából a napnyugtát Szardínia és Korzika közt látni: a téli napéjegyenlőség.

82-83 Pietola (a régi Andes) falucska Mantova mellett, Vergiliusz szülőhelye.

91-93 Az Ismenus és Asopus partjain tartották Thébában Bacchus tiszteletére az éji fáklyásmeneteket.

Tüstént elértek, oly igen futának,
nyomunkba hágva csapatuk tömegje,
ketten elül — szavukba' sírt a bánat.
»Mária késés nélkül ment a hegyre!
és Caesar Ilerdáért odahagyta
Marseillet, s Hispániára tört sietve.«
»Hamar, hamar, hogy üdvünk pillanatja
közönytől el ne vesszen! A kegyelmet
hő vágy esőzze!« — másik ezt riadja.
»Ó lelkek, kikben ily nagy lángra gerjed
a buzgalom, tán váltságúl, hogy hajdan
éltetek ott túl lanyhaságban ernyedt:
ez itt, ki él még (nem hazudik ajkam)
fölmenni vágyik első napsütésre:
mondjátok hát, hol van nyilás a falban.«
Igy szólt Vezérem ajka; s mitse késve
az egyik szellem ráfelelte: »Jertek
utánunk, s rátaláltok majd a résre.
Nem állhatunk meg, oly vágy nyíla kerget:
hisszük azért, szivetek megbocsátja,
ha bennünk nem sok szivességre leltek.
Én Veronában San Zeno apátja
valék, jó Barbarossa fénykorába',
kinek nevét Miláno sírva áldja.
S van aki (félig sírban már a lába)
e klastromot, hogy úrkodott felette,
hamar siratni fogja majd, hiába:
mert fiát, kinek nyomorék a teste
s lelke mégínkább, s születése szégyen,
törvényes pásztora helyébe tette.«
Nem tudom, szólt-e még, vagy egy igét sem:
mert messze volt már, úgy előmbe vágott;
de amit hallottam, azt hűn idézem.

97-108 A negyedik körben a Jóra való Restség vezekel. A rohanó lelkek az Egyház és a szent Birodalom iránti Buzgóság példáit kiáltják.

100 Mária hegyiútja a gyermekágyas Erzsébethez.

101-102 Caesar gyors támadása a hispaniai Ilerda ellen.

118-126 A nagy Barbarossa (l. Életrajz 5) 1152-ben Milanót leromboltatta. A veronai San Zeno-klastrom apátja abban az időben II. Gherardo volt. Később, 1291-ben, Alberto della Scala (Életrajz 27) saját törvénytelen fiát, ki még hozzá sánta is volt, tette meg apáttá.

És szólt utamnak Segítője: »Látod,
ott jön még kettő: nézd s figyelj a dalra:
szavaikkal marják a lustaságot!«
»Sírban hevert már« — szólt a dal — »kihalva
a nemzedék, melynek megnyilt a tenger,
mire a Jordánt megláthatta sarja; —
s ki azt mondá a fáradságra: nem kell,
s Anchises fiát nem követte végig,
dicstelen élt tovább a gyáva ember!« —
Midőn már nem is látszó messzeségig
tüntek e végső árnyak is előlem,
agyamban új gond űzte el a régit,
amelyből újat, s újra újat szőttem;
s így jött-ment a gondolat, könnyü szárnyon,
míg, szemem-csukva, sötét lett előttem:
és ekként lett a gondolatból — álom.

TIZENKILENCEDIK ÉNEK

A Sziréna és a fösvény pápa

Midőn az elmúlt nap hevét a holdnak
hidegje már legyőzi, mert a földről
s a Saturnusról hűs párák omolnak,
s Keleten a földjós a csillagkörből
nagysorsa képét látja ki, ragyogva,
amerre már a hajnal fénye föltör:
egy nő jött elém, álmomban, dadogva,
a szeme kancsal, arca színe halvány,
lába meggörbült, és a karja csonka.
Ránéztem; s mint a napsugár hatalmán
az éj fagyától dermedt tag fölenged:
úgy tekintetem, nyelvét dalra csalván
megoldta; egész lénye földerengett
kis idő alatt, és fakószin arca
mint a szerelem szereti, olyan lett.

133-135 A zsidók lassúsága, útjukban az Igéretföld felé.
136-138 Anchises fiának, Aeneasnak (a Birodalom ősének) rest követői, akik Szicíliában elmaradtak (Vergiliusz *Aeneise* szerint.)
3 A Saturnus, régi hit szerint, hideg éjet hoz.
4-5 A földjósok a földrehányt jegyek elhelyezkedéséből jósoltak. A *nagysors* hasonlított egy csillagképhez (a Vízöntő és Halak közt).

16 És akkor, mondom, dalra oldva ajka
rákezdte úgy hogy semmi figyelembe
sem vettem mást, csak rajta csüggve, rajta!
19 »Én vagyok a büvös Sziréna« — zengte —
»s a hajóst tengerén zavarra költöm,
oly vad gyönyörrel olvad énekembe!
22 Ritkán szabadul, ha hálómba öltöm;
Ulysses útját is kitéritettem;
aki hall, el nem hagyhat; úgy betöltöm.«
25 Alig csukta be száját; im felettem
egy szent és buzgó nőt csodálva vesz ki
szemem; kitől amaz zavarva retten.
28 »Vergiliusz, mondd, Vergiliusz, ez ki?« —
szólt megvetőleg; s láttam hogy vezére
utamnak jő és szemét rájaveszti.
31 S ő a másik nő köntöséhez ére,
letépte azt, és hasát föltakarta;
mily ronda volt! — fölébredtem büzére.
34 S amint fölnéztem, szólt a Mester ajka:
»Háromszor hívtalak már. Talpra; jer te!
Keresd meg a Kapút, és lépj be rajta!«
37 Fölszöktem. A szent Hegy körei szerte
már a magas nap fényében ragyogtak.
Mentünk; s az új sugár hátunkat verte.
40 Követtem őt; de mint ki nagy dolognak
gondjával járna, homlokom lehajlott,
ahogy egy eltört fél hid-ív lehorgad:
43 amikor: »Jertek! Itt a kapu!« — zajlott
fülünkbe egy hang, nyájasszavu, tiszta,
milyet a földön még senkise hallott.
46 És hattyufehér szárnyait kinyitva
aki beszélt felénk, fölülről intett,
ahol két fal közt rést adott a szikla.

19 Az utolsó három körben a világ javainak túlságos szeretete vezekel; elül a Fösvénység, Kapzsiság. A Sziréna a világ csábításának jelképe.

33 Ulysses = Odysseus. L. Pokol XXVI. ének.

28 A szent nő, aki a Szirénát leleplezi, az Elmélkedés. Vergiliuszhoz szól, ki az emberi ész erejének képviselője (l. Életrajz 28, 36).

Megmozdította tollát, s meglegyintett
s dalolt, *qui lugent*, mondva boldogoknak.
mert az Úr fogja vigasztalni mindet.
»Mi lelt hogy mind a földet bámulod csak?« —
így kezdte költőm kérdését, mihelyt
lépteink az Angyalon túljutottak.
És én: »Olyan rossz sejtelembe ejt
az új látás, mely álmommá fonódott,
hogy lelkem rab lesz, s minden mást felejt.«
»Az ős boszorkányt láttad benne« — szólott —
»kiért a felsőbb körök kínja jajgat:
s hogy ki ad, tőle szabadulni, módot.
Elég! taposson e csuf sárra sarkad!
Tekints a szent szférákra, miket Isten
madárhivók gyanánt szemedbe forgat!«
Mint sólyom előbb lábát nézi s libben,
ha a sólymár szólítja; majd a zsákmány
után mohón száll légbe, s eltünik fenn:
úgy tettem én; a törött szirtre hágván
mászni kezdtem, míg útat tárt odáig,
ahol új körré kanyarúl a párkány.
S ötödik körnek érve nyílatáig
láttam, hogy kire bűne idefent ró
bút: arcán fekve, földön sirdogál itt.
És: »*Adhaesit anima pavimento!*« —
hangzik sóhajba fulva és nyögésbe
törve, kis hijján értelemtelen szó.
»Ó választottak, kiknek szenvedése
itt igazságban és reményben enyhül,
hol nyil rés föllebb? — hogy utunk ne késne.«
»Ha bűnötök, mint minket, földre nem gyűr,
s gyors útra vágytok: legyen útatokban
jobb feletek mindig a partperemtül!«
Igy kért a Költő; s így felelt legottan
egy hang, kissé előttünk; s én a rejtett
szólót a hang irányán gyanitottam.
Szemem egy pillantást költőmre ejtett,
ki akkor vidám jellel helyeselte
a vágyat, melyet arcomból kisejtett.

50-51 *Qui lugent:* boldogok, akik sírnak (mert megvigasztaltatnak) az ötödik »Boldogság«.
73 »Földhöz ragadt az én lelkem«. A Zsoltár szavai.

S e vágy, mihelyt kedvét tölteni merte,
odavont ahhoz ki hogy merre fekszik,
hangja imént előttem megjelelte.
»Ó szellem, kiben könnytül ér s növekszik
az ami nélkül nincsen üdv: felejtsd el
nagy gondod érttem egy rövidke percig!
Háttal fölfelé mért heversz, ne rejtsd el;
s ki vagy? s akarsz-e megbizást vitetni
oda ahonnan jöttem földi testtel?«
Szóltam; s ő: »Mért kell a hátunkat vetni
az ég felé, majd megtudod; de mostan
scias quod ego fui successor Petri.
Siestri s Chiaveri közt szalad le gyorsan
egy szép folyócska; neve ős családom
címét diszíti a főrangu sorban.
Egy hónapig próbáltam, és beláttam,
a Nagy Palást annak ki sártul ója
olyan hogy nincs nagyobb suly e világon.
Megtérésemre későn vert az óra:
csak amikor én lettem Róma papja,
láttam hogy az élet szivünk csalója.
Láttam, hogy a szív meg nem nyughat abba
s hogy föllebb annak nincsen útja; s akkor
im e *másikra* vágytam: magasabbra!
Mindaddig égtől elvált, bűntudattól
gyötört szív voltam, fösvény, gyökerében: —
most, amint látod, így bünhődöm attól.
Mi a fösvénység: itt tünik föl épen,
hol, könnyel, megtört lelkeink lemossák:
nincs nagyobb kín a Hegy bármely körében!
Mert szemeinket sohsem a Magasság,
csak földi kincsek vonzották örökké:
azért ver földre minket az Igazság.
S mint a fösvény nem gondol másra többé
kincsén kívül, s a jót felejti tenni:
úgy kellett nékünk itten nyűgözötté

[99] »Tudd meg, hogy én Péter utóda voltam«. Az Egyház hivatalos nyelvén beszél.

[100-102] V. Adorján pápa (Ottobuono Fieschi) a Lavagna grófoktól származott, kik a Siestri s Chiaveri közti Lavagna folyócskától kapták címüket.

— kezünk és lábunk megkötözve — lenni ;
s míg tetszik majd az igazságos Úrnak,
mozdulatlan heverünk e helyen mi.«
Mozdulatot tettem, hogy térdre hulljak
s úgy szóljak hozzá ; de ő észrevette
a hangról szándékom hogy leboruljak
és : »Mi von földre?« — ezt a kérdést tette.
S feleltem akkor : »Lelkem nógat engem
méltóságoddal, ilyen tiszteletre.«
S ő : »Kelj föl, testvér ! Ugorj talpra menten !
Ne tévedj ! Szolga vagyok én, akár te
s mindenki, *egy* nagy Hatalommal szemben.
Az Evangélium nagy szava járt-e
eszedbe már — *neque nubent* — ? Megérted?
Akkor, hogy így beszélek, ne csodáld te !
De menj már ! Aki itt megáll s beszélget,
késlelteti hogy bennem *az* megérjék,
mi könnytül ér s növekszik — mint te vélted.
Földön egy unokám, Alagia él még,
aki jó szív ; csak (mert a példa rombol)
családom gonosz példái ne érjék :
ez egy maradt meg odaát fajomból.«

HUSZADIK ÉNEK

A francia királyok bűnei

Jobb vágya győzve harcolt az enyémmel,
hogy kedvem ellen is kedvébe járván
szivacsom félig szárazon vivém el.
Indultam, s indult vezetőm, a párkány
szabad részén, a sziklához szorulva,
mint a falcsipkéhez az őr a vártán,
mert e nép, kinek itt csöppekbe hull a
szemén a bűn, mely földön oly hatalmas,
a külső részt telefeküdte túlra.

[137] *Neque nubent:* »nem is házasulnak«. Ez jelképezi, hogy a Halálban megszűnik minden emberi viszony.
[140] A bűnbánat, ami nélkül nincs üdv. V. ö. 92.
[142] Fieschi Alagia Malaspina grófnak, a Fehérek nagy üldözőjének neje lett. L. Pokol XXIV. 145.

Aj, átkozott légy, ősi szukafarkas,
ki éhesebben vágysz, mint minden állat,
hogy mindeniknél több prédát csikarhass!
Ó Egek, mikből gondoljuk hogy árad
emberi sorsok minden érverése:
mikor jön, ki e vadat űzni szálland?
Gyér volt, és lassu, lábunk lépdelése;
s az árnyba néztem, mivel szörnyü volt ott
a szenvedők sirása, mellverése.
S nem messze egy hang: »Mária, te boldog!« —
véletlen épen előttünk nyöszörge,
és mint vajúdó asszony, úgy sikoltott.
S ezt sírta: »Szent Szűz! inségtől gyötörve
éltél, mutatja nyomorod tanyája,
hol megszületett méhednek gyümölcse.«
S: »Jó Fabricius!« — toldta még reája —
»inkább szegénység erényét kerested,
mint kincset, melynek vétek volna ára!«
E szavak engem érdekelni kezdtek
s közelebb mentem, hogy lássam a lelket,
kinek ajkárul elibénk repestek.
Még Miklós tékozlásáról is ejtett
pár szót a hang, hogy a becstelen élet
karjából három hajadont kifejtett.
»Szólj, szent szavaknak kiáltója, lélek,
ki vagy? és mérthogy ez áldva-nevezni
méltó szenteket egymagad dicséred?
Szólj; fáradságod nem fog kárba veszni:
megjutalmazlak egykor, visszatérve
a kurta földi útat befejezni.«
»Elmondom« — szólt — »nem jutalmat remélve,
hanem mivel e szent utat taposva
ily kivételes kegyben látlak — élve!

[10] A Kapzsiság. L. Életrajz 27. és Pokol I. ének.
[19-33] A kapzsiak a Megelégedés és Bőkezűség példáit kiáltják.
[19-24] Szűz Mária, a Szentlélek szegény jegyese.
[25-27] Fabricius, a szegénységéről híres római konzul.
[31-33] Szent Miklós püspök három hajadont, kik szegénységükben már-már becstelen életre adták magukat, az ablakon bedobott dús adománnyal mentett meg az erénynek.

Az én magvamból nőtt ki ama rossz fa,
mely oly sötét árnyat vet a keresztény
földre, hogy jó termést csak gyéren hoz ma.
De ha — Douai,Lille,Gent s Bruges harcba kezdvén,—
van mód boszúra: nem fog késni — s Attul,
ki mindent ítél, esdve kérem ezt én.
Capet Hugónak hívtak engem ott túl:
s Lajosok és Fülöpök atyja lettem,
kik trónon ültek, frank uralkodókul.
Egy párisi mészárostól születtem,
mikor kihaltak a régi királyok
kivéve egyet (kit zárdába tettem)
s láttam, hogy a kormányon magam állok,
s uj szerzeményre annyi volt a módom,
s annyi hivem, ki értem síkra szállott,
hogy ím az özvegy koronát utódom
fejére tettem, akitől eredt szent
csontok sora, hogy mindmaig huzódjon.
Míg nagy provánszi hozománya nem kent
szégyent fajomra, s bűnbe nem sodorta,
jót sem, de rosszat sem tett tűrhetetlent:
de ottan már hazudva és tiporva
szerzett vagyont; és aztán, vezeklésül
Normanhont, Pontit s Gaszkonyt elrabolta.
Károly Itáliában — vezeklésül
szegény Konrádint föláldozta; s aztán
Tamást az égbe küldte — vezeklésül.
Látom az időt, s messze sincsen az tán,
hogy egy uj Károly jő francia honból,
magát s népét valóban megmutatván.
Egyedül jő, és fegyver nélkül rombol,
csak a Judás lándzsáját hozva, mellyel
Firenze gyomrát fölhasítva tombol.

43-51 Capet Hugó, a francia királyok őse.
46 Flandria városai, mely Szép Fülöp ellen hadbaszállt. L. Életrajz 26.
53 Ezek a Carolingok.
61 A nagy hozományról l. Életrajz 10.
66 Ezeket Szép Fülöp rabolta el az angoloktól.
67-68 Konrádin kivégzését l. Életrajz 15, 22.
69 Aquinói Tamásról azt hitték, hogy Anjou Károly mérgeztette meg.
71 Valois Károly; Élatrajz 24., 33.
74 A Judás lándzsája az árulás.

Nem föld, de szégyen lesz amit igy elnyer,
annál nagyobb szégyen a jók szemében,
mennél kevésbbé gondol ő ilyennel.
Egy másik Károlyt hajó-rabja-képen
látok, saját lányára alkudozva,
mint rableányra a kalózok épen.
Ó rút fukarság, míly nagyobb gonoszra
vihetsz még, aki fajom úgy befontad,
hogy önnön húsát oltárodra hozza? !
S hogy mindez ne is tűnjék borzalomnak,
látom Alagiát — sőt, helyettesében,
Krisztust is, foglyául a liliomnak.
Látom, ujra gunyolják, szörnyüképen,
az ecetet s epét ajkára tolják,
s élő latrok közt őt ölik meg épen.
Látom az uj Pilátust — semmi korlát
vérszomjának; s a templomba viendi,
törvény ellen, a kapzsiság-vitorlát.
Ó Uram Isten, melyik hír jelenti
már a boszút, mely haragod csitítván
lelkem békéjét újra megteremti?
Mit a Szentlélek jegyesére hitvány
dalt énekeltem, mely felém terelte
szemed, kiváncsiságod lángra szítván:
csak addig árad ajkainkrul szerte,
amíg a nap tart; de ha besötétül,
más hangon szól az ének, más szövegre.
Akkor Pygmalionnak esetérül
zendül a dal, hogy aranyért epedve
rablásba hull, és gyilkolásba szédül;
a kapzsi Mídás kínját sem feledve,
hogy vágyai balul teljesedének,
amit ma is mesélnek még nevetve;

[79] II. (Sánta) Károly, Anjou Károly fia; Életrajz 15, 22. Tengeri harcban foglyul esve, pénzzel váltotta ki magát: férjhez adta lányát a vén, gazdag ferrarai grófhoz.

[86-87] Alagia: Anagni vára, hova Szép Fülöp, a francia liliomos zászlókkal bevonulva, a pápát, Krisztus helyettesét, foglyul ejté. Életrajz 26.

[100-102] Nappal a Bőkezűség, este a Kapzsiság példáit kiáltják.

[103-105] Pygmalion tyrusi király megölette kincséért rokonát, Sychaeast, Dido férjét. L. Vergiliusz *Aeneis*ében.

[106-108] Kapzsiságában azért könyörgött, hogy minden, amihez nyul, arannyá váljon. Igy étele is arannyá vált és majdnem éhen halt.

bolond Ákámról is beszél az ének
és zsákmányáról, melyért szinte máig
üldözi még haragja Józsuének;
még Zaffirát és férjét éri vád itt;
s a patát, mely Heliodort gyötörte,
zengi a hegy; s visszhangozza csucsáig
Polymnestort, ki Polydort megölte;
majd végre: »Crassus, mondjad az aranynak
izét, amellyel szájad lyukja töltve!«
És halkul ennek, emelkedik annak
olykor a hangja, amint, szíve hajtván,
vágyai halkulnak vagy fölsuhannak.
Igy az imént sem csak egymagam ajkán
szólt a nappali dal sem; csakhogy itt
közel nem zengte más oly hangosan tán.«
S már a szólótól lábunk messze vitt;
s amint erőm engedte, törekedtem
legyőzni az ut nehézségeit:
midőn hallám hogy megremeg felettem
a Hegy, minthogyha leesőbe lenne;
s mintegy halál fagyától, megmeredtem.
Szörnyübben Délos szigete se renge
mikor Latóna rajta rakta fészkét,
hogy az Ég Két Szemét megszülje benne.
S egy riadás a hegynek minden részét
bezengte úgy, hogy Költőm így vigasztalt:
»Hol én vezetlek, mért fog el a kétség?«
»*Gloria in excelsis*« — így magasztalt
Istent a hang, amint jobban kivettem
a riadásban lobogó magas dalt.

109-111 Ákám elragadta Józsuétól a jerikói zsákmányt.

112 Zaffira és férje Ananiás az őskeresztény vagyonfelosztásnak szegültek ellen kapzsiságból.

113 Heliodor a jeruzsálemi templomot akarta kirabolni. Egy fantom-lovas lovának rúgásai vetették ki onnan.

115 Polymnestor trák király kincséért megölette a reábízott Polydor trójai királyfit.

116-117 Crassus római vezér oly híres kapzsi volt, hogy mikor elesett, a pártus király gúnyból olvadt arannyal töltette meg száját.

130-132 Delos sziget a vízen folytonos rengésben hányódott, míg Latóna ide nem menekült megszülni ikreit, Apollót és Dianát (kik a Napot és Holdat jelképezik); ekkor a sziget megállt.

Mi mozdulatlan vártuk s meglepetten
— mint akik első hallgatói voltak,
a pásztorok — mig a dal tovarebben.
Majd lábaink tovább zarándokoltak
szent utjukon, nézvén a heverőket
kiknek már újra könnyeik omoltak.
A kiváncsiság annyira elővett,
az átélt rejtélynek nem lelve nyitját,
mint soha eddig (ha se csal, se téved
szegény emlékem) — de kérdeni titkát
nem merték ajkaim, s bár nézelődve
lesték, kilesni szemeim se birták;
s tovább mentem, hąbozva és tünődve.

HUSZONEGYEDIK ÉNEK

Holt költők találkoznak

A született szomj mely nem kaphat enyhet
csak ama víztől melynek italáért
a Samaria-béli nő esengett,
mostan költőm nyomán nógatva, rám ért
e népes úton; és sírtam a kínra
mit a Bölcs Bosszu a bünökre rámért.
És mint Lukács evangelista írja
hogy két utasnak megjelenve föltünt
Krisztus, mikor kibocsátotta sírja:
úgy megjelent egy árny és jött mögöttünk
nézve lábánál a heverők népét;
s hogy meg se láttuk, megszólalt közöttünk,
mondván: »Testvérek, adjon Isten békét!«
Mi megfordultunk, s illő köszönéssel
tette szavára költőm elégségét:
S azután kezdte: »A boldog gyüléssel
tegyen békébe az igaz Bíróság,
mely sujta engem örök számüzéssel!«

140-141 A *Glória*val először az angyalok dícsérték a gyermek-Jézust a jászolban.

2-3 A samaria-béli nő a kútnál találkozott Krisztussal s az Ő igéjének hallgatásában megfeledkezett a vízről, melyért odajött.

»Hogyan? Ha árnyak vagytok, s a Hatóság
nem méltat feljebb« — mond (s megyünk sietve) —
»hogy türt *idáig* lépcsején a Jóság?«
És Doktorom most: »Nézz a szent jelekre
miket angyal rótt homlokára ennek:
ládd, ő beül még a dicső Seregbe.
De mert *ki éjjel-nappal fon*, a lennek
nem ért végére mit előre megmér
és kiszab Klóthó minden elevennek:
lelke szegénynek, a mienkkel testvér
fölfelé még egyedül nem hatolhat
mivel Létünkhöz még látása nem fér.
Azért kellett kijönnöm a Pokolnak
széles torkából, elvezetni addig
mig iskolám ér, s lépteim hatolnak.
De mondd ha tudod: mért reng és morajlik
olykor a hegy, s ujjong föl rajt olyankor
minden lélek, a tengermosta aljig?«
Ugy eltalálta, mely kérdés csatangol
lelkemben, s vágyam tűfokát, hogy érzém
már a remény is szomjam-oltva hangol.
Amaz felelt: »E hegynek semmi részén
nem eshet, ami rést a szent Szokásnak
ütne rendjén s a Törvény végezésén.
Itt semmi sincs kitéve változásnak;
csak mit az Ég vesz magába magából,
annak lehet hatása, semmi másnak.
Mert hó se hull, se jég, se semmi zápor,
se dér, se harmat föntebb e vidéken
mint ama három fokkal kurta gádor.
Felhő, de még köd sem száll át e légen,
villám se jár, sem Taumás leánya
nem ül ki, mint tul, itt meg ott, az égen.

[26-27] A párkák közül Klóthó szövi az élet fonalát és Lachesis fonja.

[44-45] A Purgatórium-hegyen minden tüneményt csak lélek okozhat, kit Isten teremtett, s ki onnan Istenhez tér vissza.

[48] A háromfokos gádorról l. IX. ének.

[50] Taumás leánya Iris, a szivárvány.

Száraz gőz sincsen mely messzebbre szállna
mint ama gádor harmadik fokáig
ahol e helynek szent Pétere áll ma.
Reng a hegy, néha, aljától odáig,
többé-kevésbbé, bennegyült szelektől,
de, nem tudom mért, nem reng soha már *itt:*
csak akkor reng itt, ha a kötelekből
lélek oldódik; érzi: tiszta, kész és
amaz ujjongó zaj között lebeg föl.
A tisztaság próbája csak az érzés
mely, szabadon már klastromot cserélni,
meglepi vággyal — s engedi a Végzés.
Előbb is vágynék; ámde szenvedélyi
el nem bocsátják: minthogy vágya ellen
bünét az Isten, kinjává cseréli.
Nekem ötszáz évig kellett hevernem
e gyászban, és csak most érzem szabadnak
vágyamat hogy jobb küszöbig emeljen.
Ezért a rengés s e kegyes csapatnak
szent ujjongása amaz Ur nevéhez,
ki által ők is fölfelé haladnak.«
Aki forrást lel, annál jobban élvez
mennél szomjasabb; igy, szavára meg nem
mondhatta volna lelkem hogy mit érez.
És bölcs Vezérem szólt: »Most látom egyben
hálótok hogy kötődik és mi oldja,
s miért ujjongtok, s miért reng a hegy fenn?
De engedd immár tudni« — tudakolta —
»ki voltál, s adjad értenünk szavaddal,
miért heversz itt annyi század olta?«
»Amikorjában égi akarattal
a jó Titus a Judástól elárult
sebek folyását megboszulta haddal,
nevemre tartós hírnek dísze hárult
ott túl, s előbb még« — felelé a szellem —
»mintsem lelkem előtt a hit kitárult.

[52] A száraz gőz a szelet okozó meleg levegő.
[54] A Kapus-angyal. L. IX. ének.
[55-56] Régi hit szerint a földrengést a föld üregeiben megszorult szelek okozzák.
[83-84] Krisztus sebeiért Titus római császár állt bosszút, mikor lerombolta Jeruzsálemet.

Szavam fuvallatában annyi kellem
volt, hogy Toulouseból Róma vont magába,
hol könnyü vala mirtuszt érdemelnem.
Statius még a nevem a világba ;
Thébát, majd hős Achillest énekeltem,
s elbuktam e másod terhemmel áldva.
Ezrek lobbantak lángra már amelyben
tüzemnek magva költ, a tűz parázsán
melyből egy szikra főigyujtotta lelkem :
a halhatatlan *Aeneis* varázsán ;
dajkája volt ez, s anyja énekemnek :
nélküle drachmát sem mutatna mázsám.
Ó bár kortársa lettem volna ennek,
s Vergiliusznak : egy évvel kihuznám
érte tovább hogy innen ki ne menjek !«
Tiltólag fordult költőm erre hozzám
oly képpel mely hallgatva mondta : »Hallgass!« ;
de akarat nem mindig úr az orcán,
s köny és mosoly főlött olyan hatalmas
az érzés hogy a legőszintébb lélek
akaratán leginkább diadalmas.
Elmosolyodtam, s szemem visszafénylett ;
s az árny beléje nézett percre némán
holott leginkább tükrözik a lélek.
»Ha nem indultál nagy utadra léhán« —
mondotta aztán — »mégis léha szemmel
mért villantottál az imént is énrám?«
Most kétfelé szorultam jóhiszemmel :
egyik hallgatni, a másik beszélni
unszolt ; s én sóhajtottam, mesteremmel
érttetni vágyván. — »Nem kell tőle félni« —
szólt ő — »beszélj hát ! mondd el néki nyomban
aminek titkát oly kutatva kérdi.«
S én akkor : »Talán csodálkozva« — mondtam —
»néztél, ó régi lélek, mosolyomra :
de mostan kell még csodálkozni jobban :
mert ez ki vágyamat magasba vonja,
ama Vergiliusz, kitől szivednek
kelt istent-embert énekelni, szomja.

91-93 Statius, a Dante szerint toulouse-i születésű római költő, Vergiliusz követője. Főművei a *Thaebai* és az *Achilleis* című eposzok. Vergiliusz követője. Főművei a *Thaebais* és az *Achilleis* című eposzok. Az utóbbi befejezetlen maradt.

S nem volt igazad hogyha azt hihetted
hogy más volt imént oka mosolyomnak
mint szavad mellyel őtet emlitetted.«
S ölelni már lehajlott Doktoromnak
térdét ; de az : »Ne tegyed« — mondta — »testvér :
mert árny vagy, s árnynak bókolsz, fuvalomnak !«
És ő felkelve : »Ha jelet keresnél
szeretetemről, jobbat sem találnál,
mint hogy feledve hogy bennünk a test s vér
csak látszat : testet kerestem az árnynál !«

HUSZONKETTEDIK ÉNEK

Egy római megtérése

Már aki a hatodik számu körbe
átvitt, elmaradt mögöttünk az angyal,
ki homlokomnak egy jegyét törölte
s kik igazságra vágynak szomju ajkkal,
*beati*nak nevezte, de csupán
a *sitiunt*ig terjedő szavakkal.
Itt lábam sokkal könnyebben tudám
emelni, mint más lépcsőkön, s haladni
vidáman a gyors szellemek után.
»A szeretet, mely erénytől gyuladt ki«, —
szólt Költőm — »újat gyújt, mely viszonozza,
mihelyt külső hírt tud magárul adni :
így, mihelyt leszállt, hozzánk sorakozva,
a Pokol tornácába Juvenális,
szeretetednek hírét odahozva,
szeretetem, bár sohse látva, máris
fölkelt irántad, úgy hogy most rövidnek
tünik föl nékem veled ez a grádics.
De mondd — remélem, nem kedvetlenítlek,
ha meglazítja fékét nagy bizalmam ;
barátként vágylak megkérdezni, hidd meg :

[5-6] A hatodik körben a torkosság vezekel. *Beati qui sitiunt* . . . »boldogok, akik éhezik és szomjazzák az igazságot« : a hatodik »Boldogság«.

[14] A nagy római szatira-költő, Statius kortársa.

hogyan férhetett fösvény, kapzsi hajlam
lelkedbe; mondd, hogyan teremhetett meg
ily alacsony bün ily nemes talajban?«
Mosoly jelent most ajkai felett meg
egy percre Statiusnak; s szóla: »Minden
szavad szent jele drága szeretetnek.
Bizony, sok dolog furcsább néha, mintsem
kételkedésre ál-okot ne adna,
míg a valóság földerítve nincsen.
Te azt hiszed, mint kérdésed mutatja,
hogy fösvény voltam élve, s így kerültem
oda hol szenved fösvények csapatja.
Nos, tudd meg, hogy *nagyon is* elkerültem
a fösvénységet; s így lett ok a *túlság*,
hogy itt ezer holdon át sírva tűrtem.
S ha lelkem meg nem leli helyes útját,
s jól meg nem jegyzem verseid magamnak,
melyek az Ember hitványságát zúgják,
»*Mire nem viheted még, óh aranynak*
átkozott éhe, a halandók vágyát?!« —
most súlyt görgetve kéne hogy rohanjak.
De megértém hogy túltárhatja szárnyát
a kezek tékozlása, és beálltam
azok közé, kik bűnük sírva bánják.
Hány ébred kopaszon a másvilágban,
csak mert nem tudta hogy bűn, s meg se bánta
e bűnt, sem élve, sem halálos ágyban.
S tudd meg hogy oly bűnt amelynek fulánkja
egy másik bűnnel ellentétes épen,
itt avval egy kínnak aszal ki lángja.
Azért, ha ott találtál, ama népben,
mely a fösvénység bűnét sírva mossa,
tudd meg, hogy nékem fordított a vétkem.«
»De mikor azt daloltad, mint tapossa
duplán a durva harc Jokaste keblét,« —
mondá a *Pásztorénekek* dalossa, —

40-41 *Quid non mortaliapectora cogis auri sacra fames*: Vergiliusz híres verse.

42 A bűnbánat nélkül halt fösvények a pokolban súlyokat görgetnek. L. Pokol VII. ének.

55-56 Statius a *Thaebais*ban elmondja Jokaste thébai királynő fiainak harcát egymás ellen, melyben mindkét testvér elveszett.

57 Vergiliusz. A »Pásztorénekek«; a *Bukolikák*.

»Clio verte veled a lant idegjét :
s nem volt meg, ami nélkül cselekedni
a jót kevés : nem volt igaz hited még.
Ha így van ez : mily lámpa tudta vetni
fényét lelkedbe, mily nap, hogy vitorlád
megfeszitetted, a Halászt kövétni?«
»Te mutattad meg a Parnasszus ormát
s itattál forrásából« — szólt — »te benned
találta lelkem világító tornyát.
Úgy tettél mint kik sötét éjbe mennek
s fáklyát visznek, de nem látják a fényét,
csak az utánuk jövő örül ennek.
»*Uj század száll*« — daloltad — »*uj remény ég;*
uj nemzedék jön, égből ereszkedvén;
igazság és aranykor visszatér még!«
Általad lettem költő és keresztény ;
de hogy szavamat könnyebben megértsed,
talán rajzomat kissé kiszinezném . . .
Már a föld megtelt a szent hit temérdek
magvaival, miket az örök ország
követei hintettek szerte szélnek ;
s én látva hogy szavaik visszhangozzák
szavadat, melyet az imént idéztem,
hozzájuk tértem, mint előbb tehozzád.
S ím : szentek voltak ! kik hogy üldözésben
részesültek Domitianus által,
szenvedésüket könnyel tellve néztem,
s amíg csak a világban élve jártam,
erényüket pártoltam és szerettem,
minden más hitet rosszabbnak találtam.
S előbb mint görögöket elvezettem
volna Thébe folyóihoz dalomban,
a kereszténység titkos híve lettem,

[58] A *Thaebais* Cliót, a történet múzsáját hívja segítségül.
[63] Azaz Szent Pétert.
[64] A Parnasszus a Múzsák szent hegye.
[70-72] Vergiliusz *Pásztorverse*inek sokat idézett helye, melyben a kereszténység megsejtését látták.
[77-78] Az apostolok.
[82-83] Domitianus császár mint nagy keresztényüldöző élt a köztudatban.
[88-89] A *Thaebais* elmondja többek közt, hogy gyülnek a görögök a thébai folyókhoz a harcra.

világ előtt pogány valék azonban,
s e lanyhaságért négyszáz éven át a
negyedik körnek útjain bolyongtam.
S te aki tetted, hogy szememnek fátyla
lehullt, mely mögött az Üdv fénye rejle,
most, míg utunknak egy kis része hátra,
mondd meg, Terentiusnak régi lelke,
és Caecilius, Plautus, Varro, hol van?
kárhozva-é? s melyik pokolba ejtve?«
»Ők, s Persius, s én, s mások, hosszu sorban« —
szólt — »a Görögggel, ki Muzsák tejét
legtovább szívta egykor, régi korban,
a vak Börtönnek első gyűrüjét
lakjuk, ma is még emlegetve gyakran
a szent hegyet, dajkáink lakhelyét.
Euripidés is ott van e csapatban,
s Simonidés, s Anakreon, s Agáthon,
kiknek homlokán mind babérfonat van.
Akikről énekeltél, szinte láttam
Antigonét, Argiát, Deifilét
köztük, s Isménét, örök bánatában,
s Deidamiát, s hugait, s Isifilét
Thetis s Teiresias leánya mellett,
ki meghozá Langia vize hírét . . .«
Már mindkét költőm hallgatásba süllyedt
mert lépcső és falak közül kilépve
újra figyelni s körülnézni kellett ;
s már elmaradt a napnak négy cseléde,
és az ötödik igazgatta rúdját
égnek szögezve, a zenit elébe :
és költőm szólt : »Legjobb lesz, itt is úgy járd,
ahogyan szoktuk, mindig jobb felünk'
fordítva kifelé, a Hegynek útját !«

97-108 Római és görög írók és költők.
101-102 Homéros..
103 L. Pokol IV. ének.
105 A Parnasszust.
110-113 Statius költeményeinek hősnői.
113 Teiresias leánya Mantó. L. Pokol XX. ének.
114 Isifile (Hypsipyle) mutatta meg a thébai hősöknek a Langia-forrást, amiért Lykurgos halálra ítélte.
118-119 A nappal ötödik órája : déli tizenegy.

Igy a szokás lett ott a mesterünk
és mentünk, annál bátrabb bizalomban,
mert a nyájas Árny együtt jött velünk.
Ők elül mentek, én pedig magamban
utánuk, édes szavukat figyelve,
mely verseimet megihlette hajdan.
De elhallgattak, egy szép fára lelve
váratlan, az út közepén, amelynek
illatos, jó gyümölccsel ága tellve ;
de törzsét soha meg nem mássza gyermek
mert mint fenyőnek fölfelé, ugy ennek
ágai mind lefelé keskenyellnek.
S fenn, elzárt oldalán a szirtperemnek,
friss, tiszta vízü permeteg sugároz,
csak a fa csúcsát hintve szüntelen meg.
S a két poéta odament a fához ;
s a lombra néztem ; s hang zendült közőle
s szólt : »E gyümölcsre hasztalan sovárogsz !«
S : »Mikor Mária ment a mennyegzőre,
másokra gondolt, nem a maga száját
tömni, amely ma ügyetek védője !« ;
és : »Az ős Róma női nem kivánák
a bort, csak tiszta vízet, s Dániel
éhe csupán a Tudomány mannáját.«
S : »Ó arany század, mért múltál te el?
Nektár lett szomjtól a hegyek patakja,
s a makk éhségtől ízes eledel.«
S : »A Keresztelő, a pusztába' lakva
meg bírt a sáskán és a mézen élni :
és ép ezért nőtt oly dicsőre, nagyra,
amint az Evangélium beszéli.«

HUSZONHARMADIK ÉNEK

Forese és a soványak

Míg szemeimet igy a lomb setét
zöldjébe furtam, mint az szokta tenni,
ki madárkákra veszti életét :

140-154 A hangok a Mértékletesség példáit kiáltják.
142 A kánai menyegző.
145-146 Dániel próféta visszautasította a király asztalát.

»Fiacskám, most már ép ideje menni« —
szólt, ki atyámnál tőbb volt — »hogy ne vesszen
engedett időnkből hiába semmi !«
Szivessen fordultam, s mentem szivessen
a két Bölcs után, kiknek bölcs beszéde
örömmé tette, hogy nyomuk kövessem.
S ím, sírás szállt, és ének, itt a légbe : —
»*Labia mea, Domine*« — s ki hallá,
kínra hangolta, és gyönyörüségre.
»Mely hang szűrődik itt fülünkbe, dallá?« —
kérdém; s a Mester : »Bizonyára árnyak,
így oldva bűnük bilincsét« — sugallá.
Mint vándorok, kik gondolkodva járnak,
ha találkoznak idegen csapattal,
utánuk fordulnak, de meg nem állnak :
úgy jött utánunk, gyorsabb mozdulattal,
utólért, s elkerült, de szembebámult
egy csapat árny — s ment, néma áhitattal.
Szemük fekete gödre mélyre tágult;
az arcuk sápadt, s bőrük, mint silány zsák
csontjukon, a csont formái után nyúlt.
Nem szárította hajdan ily soványság
Erysichtonnak sem csontig a bőrét,
bár hiun hajtá enni bősz kívánság.
S én gondolám magamban : »Im a dőrék,
kik várát veszték szent Jeruzsalemnek,
hol Mária fiába verte csőrét.«
Gyöngyvesztett gyűrük gödrei a szemnek ;
ki minden arcban azt olvassa : OMO,
itt jól láthatta alakját az M-nek.
Ki gondolná, ha nem tudná, hogy omló
víz csábjától, vagy alma illatától
lehessen lélek gyötörve hasonló?
S én is, mivel nem láthatám okát, oly
csupa csont-bőrré hogy őket mi tette,
nem térhettem magamhoz a csodától ;

[11] *Labia mea* . . . »ajkaimat, Uram . . .« a zsoltár szavai.

[26] Erysichtont, aki a Ceresnek szentelt gyümölcsből evett, örök éhséggel verték az istenek.

[28] Jeruzsálem ostrománál oly éhínség volt a városban, hogy egy Mária nevű nő saját gyermekét ette meg.

[32] Az OMO (ember) szó a régiek szerint az emberi arcon (a szem és orr vonásaiban) tisztán olvasható.

mikor egyszerre szemét rám vetette
feje mélyéből egy árny, s fölujongván :
»Mily kegy engedte ezt nekem?« — rebegte.
Nem ismertem föl arcán, csak a hangján :
s amit elzárt az arc, azt fölnyitotta
a hang, fülembe ismerősen zsongván.
És ez a szikra újra fölszitotta
az elváltozott ajk régi emlékét :
Forese arca rejtezett alatta !
»Ne nézzed« — kért ő — »bőröm aszu kérgét,
mely régi színét rejti most ; ne nézzed
árnyam husának sorvadt semmiségét :
Magadról beszélj : mire szánt a Végzet?
s milyen két lélek vezet erre? Kezdjed
a szót, s ne szünj meg, csak mikor bevégzed !«
»Arcod, melyet szemeim megkönyeztek
mikor meghaltál, most épannyi búra
indít« — feleltem — »hogy ily húsa-vesztett.
Az istenért, mi tépi és mi dúlja?
úgy bámulok, ne várjad, hogy beszélek :
ki szólna, míg ily kérdés gyötri-fúrja?«
»Örök végzésből« — felelé a lélek —
»itt titkos átok rejlik vízbe-lombba' :
tagjaim attól ollyan ösztövérek.
S mind aki itten dalol sírva« — mondta —
»mind aki csak torkát szolgálja míg él,
így lesz itt újra szentté, éhbe-szomjba.
Az édes alma illata s a híg ér,
mely fája lombját öntözi sugárba,
éhünk-szomjunk fölgyújtja, s enyhet ígér :
és nem csak egyszer újul, körbe járva,
kínunkra itt ez éh-szomj ; *kínra*, mondom ;
mondhatnám inkább : üdvünknek javára,
mert e szomj az, mely a Golgota-dombon
vezette Krisztust, hogy majd mondja : »*Éli*«
s megváltásunkért vért örömmel ontson.«

[48] Forese Donati (Életrajz 13., 18.) Dante rokona s fiatalkori pajtása minden léhaságban ; pajzán szonettváltásuk ránk maradt.
[74] *Éli, Éli:* »Uram, Uram, mért hagytál el engem?«: Krisztus szavai a keresztfán.

76 És én: »Forese, hogy, megszünve élni
régi világodat jobbal cserélted,
több idő nem tellt, mint alig öt évnyi.
79 S ha erőd fogytát hamarabb elérted
vétkezni többé, mint a kincses bánat
óráját, mely az Úrral megbékéltet:
82 hogy' engedett már íly föl a Bocsánat?
Azt hittem, hogy még odalenn talállak,
ahol az évért év szedi a vámot.«
85 Felelte: »Hogy már ily magassan állok,
s itt szürcsölöm e kínok édes ürmét,
Nellám könnye tevé, mely sohse fáradt,
88 s imája, mely kivitte, hogy ne ülnék
a Várakozás szikláján, de minden
körön át hamar ide fölkerülnék.
91 Ó özvegyecském, társam, drága kincsem!
annál jobban megnyeri az Urat
az ő jósága, mert *egy*, s párja nincsen:
94 mivel a szárd föld Barbagia alatt
még mindig szemérmesebb asszonyában,
mint a Barbagia, ahol ő maradt.
97 Mit mondjak többet teneked, barátom?
Látom az órát, melynek ez a mái
óra nem lesz még régi óra, látom,
100 mikor szószékről fogják prédikálni
a rossz flórenci nőknek a tilalmat,
keblük' bimbóstul mutogatva járni.
103 Mely barbár népnél kívánt külhatalmat,
papi korbácsot, mely pogány hazába',
az ős parancs, hogy: »Tested eltakarjad!?«
106 De ha e kacér népség igazába
tudná, terítve hogy reá mily asztal
vár: már a jajra nyitva volna szája.
109 Mert ha látásom igaz-volta nem csal,
előbb lesz bús, mint arca szőrös annak,
akit ma még a *csicsijja* vigasztal.

[84] A hegy lábánál való veszteglésről l. IV. ének 130. és XI. ének 89.
[87] Nella: Forese felesége.
[94] A sardíniai Barbagia híres volt asszonyai szemérmetlenségéről.

De ne rejtsd, testvér — kik közelbe vannak,
mind, s nemcsak én már, bámul lesve, nézzed —
ki vagy, hogy megtör rajtad az arany nap?«
És én feleltem: »Ha visszaidézed,
hogy' éltünk eggyütt, én veled, s te vélem,
az emléket ma is súlyosnak érzed.
Ilyen életből vitt ki bölcs vezérem
(ki ott megy), mikor nemrégibe tölten
ragyogott *annak* huga át az éjen« —
(és a Napra mutattam) — »vitt ki törten,
valódi holtak éjén át, valódi
húsban, mely most is őt követi bölcsen.
Onnan e Hegyre hítt vigasztalódni
hol ti, kiket elgörbitett az élet,
köröngtök, újra sudárrá tolódni!
És addig mondja hogy tovább kisérhet,
míg nem találkozom Beatricével:
ott el kell válnunk, úgy szól az Itélet.
Vergiliusz az ki így vezérel«, —
(s mutattam) — »s véle láthatod az árnyat,
ki miatt előbb mind ez az egész hely
rengett, örülve, hogy feljebbre szállhat.«

HUSZONNEGYEDIK ÉNEK

A büvös fa alatt

Sem szó a lépést, sem lépés a szót
nem gátolá, sőt csak jobban siettem,
mint jó szél hogyha hajtja a hajót:
s az árnyak, új halálba senyvedetten,
szemük gödréből bámulgattak engem,
amint látták, hogy élve járok itten.
De én beszédemet folytatva mentem,
szólván: »Lassabban jár most, tán a másik
kedvéért ő is, mint tenné különben.
De mondd, ha tudod, mely tájon tanyázik
Piccarda? s van-e, kit eszembe vésnék
méltó e nép közt, mely itt lesni látszik?«

122 Valódi holtak: akiknek a lelkük halott, a kárhozottak.
11 Piccarda: Forese Donati huga.

»Hugom, kiben a jóság vagy a szépség
volt-e több, nem tudom, a nagy Olympon
ünnepli koszorús dicsőülését« —
szólt ; s folytatá : — »Nevét itt senki titkon
nem tartja ; úgyis már vázak vagyunk a
nagy éhségtől, nincs hús a tagjainkon.
Ez itt« — újjal mutatta — »Buonagiunta.
Buonagiunta da Lucca ; s érdemes holt
ott túl az is, kinek csak bőre-csontja ;
A Szentegyház hajdan a karja közt volt ;
Toursból való ; s most bőjttel itt vezekli
a bolsenai ángolnát s vörösbort.«
Igy névvel sorban többet jegyezett ki ;
és mind örült a nevét hallva tőle,
nem látszott érte haragudni senki.
Láttam, éhes foggal mely leget őrle,
Ubaldin dalla Pilát s Bonifácot,
ki pásztorbottal volt sok lélek őre :
s messer Marchesét, aki borban ázott
bár szomjas sem volt, Forli városában,
s jól nem lakott, bármennyit lakomázott.
Mint ki körülnéz és választ magában,
kiválasztottam a luccai lelket,
akit leginkább rajtam csüggni láttam.
Mormogásából egy nevet kisejtett
fülem : »*Gentucca*« — mely búsan a helyrül,
hol az Igazság mosta, fölkesergett.
»Ó te, kinek szemében az a terv ül,
hogy hozzám szólasz : szólj, keserves árny, hát«
— mondtam — »s mindkettőnk lelke tán megenyhül !«

[14] A nagy Olymp : a Paradicsom.
[19] Buonagiunta da Lucca költő, a provánszi troubadourok követője.
[23] A toursi lélek : IV. Márton pápa.
[24] A bolsenai tó híres angolnáiról.
[29] Ubaldin dalla Pila testvére Ottaviano bíborosnak (Pokol X. 120) és a Purgatórium XIV. énekében (105) említett d'Azzónak, s atyja Ruggieri érseknek (Pokol XXXIII. 14.) — Bonifác ravennai érsek.
[31-32] Marchese Argogliosi, nemes úr Forliban.
[35] Buonagiuntát l. 19.
[38] Gentucca Dante luccai barátnője. Életrajz 38.

»Él már a Hölgy, és hordja még a pártát« —
kezdte — »ki majd áldatni fogja véled
városomat, bár mások nem is áldják.
Most menj, és ennyi tudással beérjed;
s ha nem jól érti tört szómat figyelmed:
megadja magyarázatát az Élet!
De mondd: *azt* merhetem-e látni benned,
ki amaz ujdon éneket dalolta:
»*Hölgyek akik értitek a szerelmet*...«?«
»Mit a Szerelem sugdos« — válaszolta
ajkam — »megőrzöm én és szót a szóra
irom, amint *ő* bellül mondja tollba.«
»Ó testvér, most rálátok a Csomóra,
mely a Jegyzőt, Guittonét, s engem, édes
új stíletektől messzetarta!« — szóla. —
»Hogyan követte tollatok beszédes
sugalmazója szavait szorossan,
míg a mienk nem simult üteméhez.
Mást régi és új stíl között bajossan
hiszem hogy különbséget bárki lelhet.« —
S elnémult, mintegy megnyugodva, mostan. —
Mint kik a Nílus partjain telelnek,
darvak ha gyűlnek néha nagy seregbe,
s aztán éket csinálva szárnyra kelnek:
úgy a nép, mely ott megcsodált, sietve
elfordult tőlem, s újból útnak áradt,
melyre soványság és vágy könnyitette.
S mint ki a gyors lépésbe belefárad,
elmarad kissé, lélekzete-fulva,
s lassan ballag, míg levegőt találhat:
úgy várta, míg a szent nyáj elvonulna,
Forese, s hátul csatlakozva hozzám
velem jött, s kérdé: »Mikor látlak újra?«
»Hogy meddig élek, nem tudom« — viszonzám —
»de nincs mód oly hamar a Parthoz érnem,
hogy sokkal hamarabb ne vágyakoznám.
Mert a hely, hol az Ég rendelte élnem,
már minden jóból pusztul, fogy naponta,
hogy önmagának zordon romja légyen.«

51 Dante egy híres canzonéjának kezdete.
56-57 A Jegyző (Giacomo da Lentini) és Guittone d'Arezzo: a régi iskola költői. — Az »édes új stílről« l. Életrajz 13.

»Menj ! aki ennek a főoka« — mondta —
»azt már, hol nincsen javulás, a Völgybe
egy vad ló a farkára kötve vonja.
Futását percenként gyorsítva csörg le
a lejtős úton, és szétzúzva szörnyen
testét, otthagyja csúful összetörve.
Nincs sok forgás már ama nagy Körökben
hátra« — (s az égre nézett) — »és megérted,
mit most szavamból nem érthetsz ki könnyen
De ég veled már ! Mert itt drága, féltett
kincs az idő ; s sokat vesztek belőle,
ha így kisérlek, lépést tartva, téged.«
Mintha egy lovascsapatból előre
tör az egyik lovas, hogy maga vágjon
először az ellenséges erőre :
úgy pattant ő föl, hogy előnkbe hágjon,
s én elmaradtam, s velem ama Kettő,
kik oly nagy Fények voltak a világban.
S láttam hogy messze s egyre kicsinyebb ő ;
s már alakját szememmel, (mint szavát volt
eszemmel az előbb), követni meddő.
S egy újabb fát, melyen sok súlyos ág hord
színes almákat, láttam ott közelre,
hol az úthajlás megnyitá a távolt.
Alatta nagy nép, karjait emelve,
hangos sírással a lombok felé rítt,
mint mohó gyermek ízes eledelre,
hogyha nem felel az akitől kérik,
hanem, hogy vágyuk fölcsigázza jobban,
magasból mutatja, hol el nem érik.
Aztán csalódva eltávoztak onnan,
mi meg lassanként elértünk a fáig,
melyről annyi könny s kérés visszacsobban.
»Közel se lépve menjetek tovább itt !
Van egy fa föntebb, Éva eve róla :
ez is annak gyökeréből csirázik.«

[82] Az, aki a »főoka« Firenze romlásának : Corso Donati, Forese és Piccarda testvére (Életrajz 20.). Ővolt a Feketék vezére Firenzében. A saját pártja is meggyűlölte s 1308-ban megölték. Bűne, mint vad ló ragadta a Pokol völgyébe.

[115-117] A fa, melyet ki kell kerülni, annak a fának gyökeréből hajtott ki, mely a Purgatórium-hegy csúcsán levő földi paradicsomban áll, s amelyről hajdan Éva evett.

Igy a lomb közül, nem tudom ki, szóla ;
és Vergiliusz és Statius és én
szorossan mentünk, a parthoz huzódva.
»Vegyetek példát lerészegedésén
a dupla-keblü felhő-gyermekeknek,
kik Thézeuszra vad hadat idézvén
bolondok voltak ; és a hébereknek
szomján, kiket Gedeon elbocsájtott,
medianiták ellen hágva hegynek !«
Im egy hang ílyen példákat kiáltott
torkosság bűnéről ; s kicsiny csoportunk
az út egyik szélén lapulva járt ott.
Majd messze, puszta, nyilt uton tiportunk
vagy ezer lépést ; és a néma árnyak
közt bús szemeket némán körbehordtunk.
»Mit méláztok itt egyedül, ti hármak?« —
szólt hirtelen hang ; s megrázkódtam arra,
mint félős barmok, ha mélázva járnak.
S felnéztem akkor, hogy lássam, ki volna?
s soha kohóban üveget vagy ércet
nem láttam még oly ízzó fényre gyúlva,
mint itt valakit, aki szólt : »A bércet
megmászni : innen kanyarodj utadra ;
itt följuthatsz, ha ezt a vágyat érzed.«
Látása látásomat elragadta ;
s úgy mentem Bölcseim nyomán előre,
mint aki csak füle után haladna.
Mint májusi szél, hajnal hirdetője,
amelyben édes zamat áramolna,
fű és virág szagából összeszőve :
lágy szél itt úgy csapott a homlokomra,
és érzém a Tollat legyezni, melynek
mintha ambróziás illatja volna ;
s hallám a szót : »Boldog ki oly kegyelmet
nyert az Égtől, hogy túlontúl szivéhez
a jó Izek szerelme nem közelghet,
és mindig csak az Igazságra éhez !«

121-126 A Torkosság példái.

121-124 A felhőkből született Kentaurok, kiket részegségükben Thézeusz legyőzött.

124-126 A medianiták ellen induló Gedeon elbocsátotta seregéből azokat a katonákat, kik a hegyi forrásnál nem tudták türtőztetni szomjúságukat.

HUSZONÖTÖDIK ÉNEK

A nemzés és a szellemtest

Már semmi késést meg nem türt az óra,
mert a Nap már a délkört a Bikára
hagyta rá, és az éj a Skorpióra.
Mint ki sietést erőltet magára
és nem pihen meg, bármi tűn elébe,
mert kényszer ösztökéje szurdogálja :
úgy hágtunk akkor a lépcső fölébe
egymás után ; mert szűk volt, s semmi módja
hogy kettőnk lába egymás mellett lépje.
Minthogyha szárnyát a gólyafióka
emelgeti, s majd újra lebocsátja,
s biztos fészkéből nem mer a csalóka
légbe röpülni : úgy szivemnek vágya
kérdeni, gyúlt és kialudt ; s maradtam,
mint aki némán ajkát szóra tátja.
De költőm, bár lépkedve szakadatlan,
nem hágy epedni, s így szól : »Mondd ki bátran,
mi már-már ajkad ijjáról lepattan !«
S felbátorodván, ajkamat kitártam :
»Hogy lehet ott, hol táplálékra semmi
szükség, elaszni ilyen véznaságban?«
»Ha emlékeznél, hogy birt tönkremenni
Meleager, mert egy üszök elégett,
ily kérdést néked« — szólt — »nem kéne tenni ;
S ha elgondolnád, hogy ver vissza képed
minden rángást arcodrul a tükörben,
látnád, hogy a nehézség könnyüség lett.
De hogy e tárgynak láss mélyére bölcsen :
im itt Statius ; őt szólítva kérem,
orvosodul, hogy vágyadat betöltsem.«
»Ha az örök Rend tervét én beszélem,
ahol Te vagy« — Statius mondta — »mentse
hogy nem lehet kérésedtől kitérnem.«

2-3 *Délután két óra.* A Nap túlment a Dél körén, ahol a Bika csillagkép állt (mint átellenben, Jeruzsálemben, ahol éj volt, a Skorpió).

22-23 Meleager élete egy üszök égéséhez volt kötve. Mikor az üszök kialudt, Meleager meghalt.

34 És kezdte: »Fiam, engedd hogy kiöntse
tudását ajkam, és figyelj a szóra
hogy a *miként*et néked megjelentse.
37 A vérnek színe-java, nem szivódva
be a szomjas erekbe, megmarad,
mint maradék-kenyér asztalra szórva
40 s alkotó erőt nyer a szív alatt
építni embertestet (ahogy épít
az is, mely az erekben szétszalad),
43 s átszűrődvén, eljut — nem volna szép itt
jelezni, hova; más vérét keresve,
más testben, mely természetes edényt nyit.
46 S ott, vér a vérrel egybekeveredve,
az egyik elfogad, s a másik alkot,
hatékony helyről, a szívből, eredve.
49 Működni kezd, és titkosan kavarg ott:
megalva elsőbb, s megélesztve aztán
mit anyagul sürűvé összehajtott.
52 És a ható erő lelket fakasztván
növény lelkéhez hasonlít, azonban
az révben van már, ez csak fél-utaztán.
55 Mert tovább munkál, míg érezve mozzan,
mint a tenger puhánya; és belőle
érző szervek bontakoznak ki sorban.
58 Igy fejlődik ki, így halad előre
az Erő, fiam, mely a szívből árad,
míg minden tag megéled rendre tőle.
61 De eszes lénnyé hogyan lesz az állat,
azt még nem látod; oly pont ez, amelyben
bölcsebb ember is tévedett tenálad,
64 mert nem a valót tanitotta, mert nem
gondolta egynek az észt és a lelket,
mert az észt nem látta alkotni szervben;
67 de te nyisd föl az Igazságra lelked,
és tudd meg hogy, mihelyt az agyvelőnek
alkotása a magzatban kifejlett,

[68] A Bölcs, aki a nemzés teóriájában tévedett, az arab Averroës (Pokol IV. 144). Azt tanította, hogy az ész teljesen külön áll az állati lélektől, az erőtől, mely a szerveket alkotta. Pedig az Úrtól belénk lehelt Lélek nem ilyen »külön ész«, hanem erő, mely elválhatatlan eggyé olvad az állatéval.

szent kedve gyullad a Legfőbb Erőnek
a Teremtés e remekén, mit erre
új szellem fuvatával lehel ő meg,
hogy az ott önnön erejét keverje
az ott találttal, s egy lélek lehessen,
mely él és érez és emlékszik : elme.
S hogy ez nagyon nagy csodának ne tessen :
nézd a nap hevét, mely a bort csinálja,
szőllő levével hogy alkot vegyesen.
S amikor elfogy Lachesis fonálja,
emberi részét és isteni részét
együtt viszi el, a húsból kiválva.
Az első néma, alszik minden érzék ;
de emlék, ész s akarat a halálban
erejiket csak még jobban kiélzék.
S így hull, csodás-magától, egy sugárban,
a lélek a két Partok egyikére ;
s ott tudja meg útját, hogy merre szálljon.
És amint a kijelölt helyig ére,
az alkotó Erő körülsugárzik
úgy s addig, amint teste volt, mig éle.
És mint a lég ha dús páráktul ázik,
mert a napsugár rajta visszapattan,
tarka szinekkel ívben kivirágzik :
úgy itt a környező lég oly alakban
idomul, mintha pecsétlője volna
a lélek, melynek ereje alatt van.
S mintha lángocska láng után hajolna
(kis láng, amerre nagy tüz-anyja libben) :
úgy követi a lelket ez a *forma*.
S e látszatoknak *árny* a nevük itten ;
s minden érzékük megszervezik újra
egészen a látásig szemeikben.
Igy beszélünk és nevetünk mi, hull a
könny az arcunkra, és sohajt az ajkunk,
mint te magad vagy e Hegyen tanúja.

[79] Lachesis a Párka, aki az élet fonalát fonja.
[86] Vagy az Acheron partjára (Pokol III.). Vagy a Tiberisére (Purgatórium II.).
[100-102] Az »asztráltestet« a mai spiritiszták is tanítják.

Aszerint amint keserűn ohajtunk
vagy más érzés sújt, idomul az árnyunk:
s ez az amért csodálkozol te rajtunk.« —
S már az utolsó kín körében álltunk;
s ott jobb kéz felé haladván előre
más gondra kellett hogy figyelve járjunk.
Lángot lövell ott a fal a tetőre;
s a párkány szelet csap föl, mely a lángot
visszaveri, s beljebb szorítja tőle.
E part szélén egyenként vonulánk ott;
és engem akkor balrul a megégés,
jobbrul a lebukás félelme bántott.
S Vezérem szólt: »Itt legyen kurta fék és
jó szoros gyeplő minden pillantáson,
mivel hajszálon múl a félrelépés!«
De kar zengett át a nagy lángoláson
»*Summae Deus clementiae*« — dalolva,
mely nem kevésbbé izgatott hogy lássam.
S árnyakat láttam, a tűzben tiporva;
rájuk néztem, majd lábaimra ismét,
tekintetem kettő közt megoszolva.
És ők, amint a himnuszt befejezték,
»*Virum non novi*« — hangosan kiáltott
csapatjuk; s halkan a dalt újrakezdték.
S megint, kiálták: »Senkit sem bocsájtott
Diána, ligetébe; és a nimfát
kiűzte, kinek Vénus mérge ártott!«
S újra daloltak; majd szólítva hivták
a nőket s férjeket, kik megmaradtak
mint Erény s Házasság kivánta, tiszták.
S úgy vélem, míg e láng által maratnak,
mást sem tesz e nép, mindig újrakezdi:
S ily gondnak szent varázsa, ily falatnak
étke a végső sebet behegeszti.

[109] Ahol a Bujaság tisztul.
[122] A Tisztaságért könyörgő himnusz kezdete.
[127-135] A tisztaság példái.
[128] »Férfit nem ismertem«: Mária szava.
[131-132] Diana Kallistó nímfát, kit Zeus elcsábított, kiűzte szent ligetéből.
[139] Az utolsó P betűt.

HUSZONHATODIK ÉNEK

Bujaság lángjai

Mig így mentünk a legszélső csapáson
egyenkint, s Költőm folyton ezt beszélte:
»Vigyázz! javadra váljon oktatásom!«:
a nap sugara a jobb vállam érte,
amint az egész Nyugatot befödvén
átolvasztá az ég-kék színt fehérbe.
Még izzóbb lett a tűz-vetette rőt fény
árnyamtul; s láttam, hogy már ennyi jelre
a lelkek fölfigyelnek, megütődvén.
S ez volt az ok, hogy akkor, szót emelve
rólam beszéltek; és így szólt az eggyik:
»Ez mintha nemcsak árnytestet viselne!«
Egynéhány aztán felém jött, ameddig
tudott úgy hogy ki ne lépjen a lángból,
mivel abból ki egy se léphetett itt.
»Ó te, ki hátrább jársz, nem lustaságból,
de talán tiszteletből, mint a többi,
felelj annak, ki tűzbe' s szomjba' lángol!
Nemcsak engem — ezeket szinte gyötri
nagyobb szomj szavadért, mint ethiópot,
vagy indus embert, friss vizben fürödni.
Mondd, hogy lelhetsz te falat-vetni módot
magadból a nap elé, mint akikre
hálója még halálnak nem fonódott?«
Igy szólt az egyik; és én, földerítve
kételyét, már feleltem volna, hogyha
egy más újság nem tűnik szemeimbe,
mert az égő út közepén tapodva
egy új csapat jött szembe az övével,
mely szemem előbb bámulatba fogta.
Minden árny magát útnak övezé fel,
s ha találkoztak, meg sem állva-formán
beérték egy csók rövid örömével.
Mint barna hangyák, csápjuk összetolván,
gyors csókjuk ahogy találkozva váltják,
tán egymás útja-sorsát tudakolván.
S amint kiki megint elhagyta társát,
egynéhány lépés után már csak arra
gondoltak mind, hogy egymást túlkiáltsák,

az új nép így: »Szodoma és Gomorrha!« —
s amaz: »Pasiphaé tehénbe rejle,
hogy a bikának kéjét megrabolja.«
Mint darvak hogyha egy rész szárnyrakelve
Uralba szállna, más rész Szaharába,
ez faggyal, az meg hőséggel betellve:
itt egy részt *hozott*, más részt *vitt* a lába
és sírva újra bús dalukba kezdtek,
s kiki ráillő példaszózatába.
S ugyanazok kik hozzám esedeztek
imént, most újra felém fordulának
s arcukon látszott hogy szavamra lestek.
És én, másodszor látva, mit kívánnak,
kezdtem: »Ó lelkek, ti kik már bizonnyal
lakói lesztek Béke szent honának:
nekem sem éretlen, sem értt husommal
párnázott csontom nem maradt a sirban:
magammal hoztam, vérrel és izommal.
Most föltörök, hogy *lássak* végre nyiltan;
egy égi Hölgy szerzett nekem kegyelmet,
hogy hegyetekre testben jönni birtam.
De legfőbb vágyad úgy telljen be, s nyerjed
amaz eget, mely legtágabbra nyilva
szerelemből áraszt isteni teljet:
amint megmondod (hadd tegyem papirra
az utókornak), ki vagy, és mögötted
mily nép az mely bünét itt bolygva sirja?«
Nem gondolom hogy oly bámulva döbbent
és jött valaha hegylakó zavarba,
ha vad parasztként a városba csöppent,
mint itt mutatta minden árnynak arca;
de majd, a hökkenés alábbra szállva,
(melynek nagy szívben nincs soká hatalma):
»Ó boldog aki országunkba' járva« —
így kezdte az ki előbb kérdezett —
»tapasztalást szerezhetsz, jobb halálra!

[40] Szodoma és Gomorrha a természetellenes bujaság szimboluma.

[41] Pasiphaé, perverz szerelemre gyúlva egy szép bika iránt, tehénformát csináltatott fából s abba rejtőzött, hogy az állat szerelmét megnyerje. (Pokol XII. 13.)

Itt szemben, azt a bűnt tették ezek,
melyért a nép, diadalmenetében
egy Caesart *Reginának* nevezett.
Azért kiáltják hogy: »*Szodoma*!« épen,
mint hallád, mind magát korholva-szidva,
s égőbbé teszi égésük a szégyen.
A mi bününk pedig *hermaprodíta;*
emberi törvényt nem tartánk azonban,
vágyunkat állat-módra csillapítva.
Igy ha itt találkoznunk alkalom van,
annak nevét kiáltjuk szégyenünkre,
aki barommá lett a fa-baromban.
Nos, tudod már, miként estünk a bünbe;
de nevünk nincs idő megtudnod itten,
ha e vágy volna, amin szíved csüngne.
Magamra nézve mégis teljesítem:
Guinicelli Guidó vagyok, ki már a
halálos ágy előtt bünbánva hittem.«
S mint (írnak vad Lykurgos bánatára)
ahogy a két fiú meglátta anyját:
úgy tettem én (bár csöndesebben állva),
mikor atyámat, s annyi jobbak atyját
nevezni hallám, akik a szerelmet
édes és könnyü rímekkel siratják.
Süketen s némán mentem árnya mellett
ránézve hosszan, ha már ölelését
a szörnyü tűz miatt kerülni kellett.
S hogy szemeim magukat telenézték
képével, s esküs szavakkal igérte
szolgálatát a bennem búzgó készség:
»Minden szavad« — szólt ő — »oly mélyen ég be
memóriámba, hogy sem eltörölni
nem tudja, s meg sem fakíthatja Léthe.

77-78 Julius Caesart diadalmenetében (mikor szokás volt a győztes vezért hibáira emlékeztetni) *Reginának*, »királynőnek« nevezték természetellenes nemi élete miatt.

82 Vagyis férfi és nő együtt követik el.

87 Pasiphaé.

91 A költő. L. Életrajz 13. és Purg. XI. 97.

94-95 Lykurgos halálra küldte volna Hypsipylét, aki megmutatta a forrás helyét a thébai hősöknek (XXII. 112.), ha kis gyermekei, megismerve anyjukat, kedvességükkel föl nem derítik a király szívét.

De mondd: ha esküd szívedből ömölt ki,
oly szeretetre, mint szemed s beszéded
vallja, irántam szívedet mi költi?«
És én: »Szerettem drága vers-zenédet
mely miatt még téntád is szent marad,
mig nem ér az *új stíl* varázsa véget.«
»Ó testvér! kire ujjam rámutat,
nagyobb müvész volt édes anyanyelvben,
mint én, ácsolni drága szavakat.
Próza-regényben és szerelmi versben
első ő; bármit mondjon, aki véli,
hogy a limoges-i dalnoké a verseny.
Inkább a hírt, mint a valót dicséri
az ily itész, és mielőtt a költő
értékét megismerné, megitéli.
Igy Guittonét is néhány emberöltő
dicsérte gondtalan, mig a valóság
kitünt: hogy érdem nélkül tündökölt ő.
De ha oly kegyben részesít a Jóság,
hogy a klastromba élve jutsz, amelynek
apátja Krisztus: ajkadról, adósság
fejében ott egy miatyánkból nyerjek
annyit, amennyi mireánk is illik
kikre Gonosz hatalma már nem terjed.«
Szólt; s most mig másnak is alkalma nyílik
velem beszélni, a tűzbe merült el,
mint a hal hogyha víz mélyébe siklik.
S én az általa imént megjelölttel
kezdtem beszélni, mondván, hogy a híre
nevét megtudni engem vággyal tölt el.
És ő így gyujtott nékem drága hírre:
»Tan m'abellis vostre cortes deman,
qu' ieu no me puesc, ni-m voill a vos cobrire.

[114] Életrajz 13. és Purgatórium XXIV. 52-62.
[115] Arnaut Daniel, provanszál trubadur.
[120] A limoges-i dalnok Giraut de Borneil, szintén provanszál trubadur.
[124-126] Életrajz 13. és Purgatórium XXIV. 55-60.
[140-147] Arnaut Daniel provánszi nyelven beszél. A szavak értelme ez: »Annyira kedves nekem udvarias kérésed, hogy nem tudom s nem is akarom előled eltitkolni magam. Arnaut vagyok, ki sírok és énekelve járok; látom eltűnt bolondságaimat, de látom a Napot is, melyet remélek, közel már. Most kérlek, az Erőre, mely titeket e Lépcső csúcsáig visz: emlékezzetek meg annak idején az én fájdalmamról!«

142 *Jeu sui Arnaut, que plor e vau cantan;*
consiros vei la passada folor,
e vei jauzen lo jorn, qu'esper, denan.
145 *Ara us prec, per aquella valor*
que vos guida al som d'esta escalina,
sovenha vos a temps de ma dolor!«
148 S eltünt, mint kit a láng tisztulni hína.

HUSZONHETEDIK ÉNEK

Csillagos éjszaka

1 Mint mikor első sugarai érnek
oda, hol vérét ontá Alkotója;
Ebro fölött lebeg az égi Mérleg;
4 s dél tüze tűz le a Ganges folyóra:
úgy állt a nap, midőn föltünt vidámon
az Úr angyala; (estre száll az óra).
7 A parton tünt elénk, kivül a lángon.
Megáll; s: »*Beati mundo corde*« — dallja
oly hangon, milyen nem zeng földi szánkon.
10 »Tovább annélkül, hogy a tűz ne marja,
senki se megy itt; lépjetek a lángba,
de ne süketen a tulnani dalra!« —
13 szólt aztán — hogy közel értünk — kiáltva;
s olyanná lettem, szavait megértve,
mint aki előtt a sir árka tátva.
16 Kezem kulcsolva emelém az égre;
a tüzet néztem, és eszembe villant
mind akit máglyán láttam eddig égve.
19 De két vezérem most szemembe pillant,
s Vergiliusz szól: »Fiam, kín les itten,
sok kínos hely: de se halál, se sirhant.
22 Gondold csak, gondold!... Épségben levittem
tested Gérion csúf hátára szállva:
mit teszek itt, hol már közel az Isten?!

1-4 Alkonyat: Jeruzsálemben hajnal, Spanyolországban éjfél, Indiában dél.
8 »Boldogok a tiszta szívűek«: a hetedik »Boldogság«.
22 Gérionról l. Pokol XVII. ének.

Hidd el, habár e szörnyü tűzben állva
kéne töltened ezer hosszu évet,
hajadnak sem görbülne benne szála.
De hogy lássad, hogy szavam most se téved,
lépj közelebb, és dugd beléje bátran
ruhád szegélyét ; bizvást beleérhet.
Hát vess le minden félelmet, barátom !
Menj, juss át, bántódás veszélye nélkül !« —
Én, magam ellen, megbüvölve álltam ;
s látva, hogy testem dermedésbe szédül,
szólt, kissé megütődve : »Lásd, fiacskám,
ez a fal választ el Beatricétül !«
Mint mikor, Thisbe neve fölriasztván,
haló szemét Pirámus fölvetette,
(és véres maradt az eperfa aztán) :
úgy fordulék én Költőmhöz, levetve
meredtségem, a drága nevet hallva,
amely lelkemben föl-fölbuggyan egyre.
»Lám« — szólt ő akkor, a fejét csavarva —
»*innen* maradjunk hát?« — És úgy mosolygott,
mint a gyerekre, kit legyőz — az alma.
S aztán velem a lángba behatolt ott
kérve Statiust, hogy hátul követne,
ki idáig kettőnk közt lépve bolygott.
Mikor benn voltam, megolvadt üvegbe
ugorni enyhülés lett volna nékem :
oly mértéktelen volt e láng melegje.
Vergiliusz, hogy edzze gyengeségem,
szép Beatricét emlegette újból :
»Szemeit immár« — mondta — »látni vélem.«
Egy dal vezérelt, fölcsendülve túlról ;
s mi, hallgatván, mit zengenek igéi,
mentünk ; — s a hágó látszott már alulról.
»*Venite, Patris benedicti mei*« —
hangzott ki ott egy fénynek belsejéből,
mely elül szemem kényszerült kitérni.
»Az est jő, s a nap leszáll az égrül ;
ne álljatok meg, sőt siessetek,
mielőtt« — szólt még — »Nyugat elsötétül«.

37-39 Piramus megölte magát, mert szerelmesét, Thisbét, holtnak hitte. Thisbe meglátva a haldoklót, maga is szívébe döfte a tőrt. Vérüktől piros azóta az eper.

Egyenest vitt utunk a meredek
szirtre, hol árnyam a már alacsony nap
sugarát testem előtt törte meg.
Kevés hágcsóját léptük az oromnak
keresztül, mikor az árny eltünésén,
észrevettük, hogy a nap ágyba gonnyadt.
És alig láttuk ott Bölcseim és én
az egész eget egy-bús-színünek még
s az Éjet úrnak valamennyi részén:
mindegyikünk egy-egy lépcsőre fekvék;
mivel a Hegy törvénye lépteinknek
megtörte erejét, elvette kedvét.
Mint a kérődző kecskenyáj tekintget
békésen, akik jóllakás előtt
szilaj-buján ugráltak és keringtek,
most keresik a csöndes hűselőt;
künn a nap ég, s botjára dőlve láthatd
a pásztort állni, hű gondviselőt;
és mint a pásztor, akinek tanyát ad
a szabad ég, nyugton virrasztja nyáját,
hogy szét ne szórja valamely galád vad:
úgy tölté ott mindhármunk, éjszakáját,
én mint a kecske, ők mint pásztorok,
s a szirtek álmainkat körülállák.
Kevés rést engedett a bérctorok;
s e résen láttam, hogy a mennyek boltján
csillag szokottnál több és szebb forog.
S míg néztem őket, lelkemet megoldván,
álom fogott el, álom, mely gyakorta
hírt ad arról is mi még meg se volt tán.
S tán mikor ép sugarával surolta
keletrül Vénus a Hegyet, lobogva
vágyában, melyet semmi el nem olta:
egy ifju szép hölgy tünt elém, bolyogva
virágos réten, álmaim leánya,
virágot szedve, s ilyen dalba fogva:
»Tudja meg aki nevemet kivánja:
Lia vagyok, és gyönyörű kezemnek
koszorút kötni drága tudománya,

[58] »Jöjjetek Atyám áldottai!« Krisztus szavai a Végítéleten.
[74] A Hegy törvénye: hogy éjszaka nem lehet fellebb hágni. L. VII. ének. 53-60.

hogy tükröm elé ékesítve menjek; —
de húgom Rákhel el se hagyja tükrét;
fényes szemei folyton rajt pihennek.
Az én kezeim cicomára fürgék,
az ő szemei magát nézni; tettben
lelem én, ő látásban leli üdvét.« —
S már a hajnalelőtti szürkületben
— mely annál kedvesebb a vándoroknak,
mennél közelebb jő feledhetetlen
honuk — az éj homályi megfutottak
és velük álmom; ekkor fölriadva
láttam, hogy Bölcseim már fenn mozognak.
»Az édes alma, mely után szaladva
az ember vágya fölhajt minden ágot,
lecsillapítja végre szomjadat ma«, —
Vergiliusz ily szavakat kiáltott
örömre gyújtva — nem volt még ajándék,
mely íly örömnek nyújtott volna tápot.
S akkor úgy gyúlt bennem szándékra szándék,
hogy minden lépten, nő a szárnyam, érzém,
és vágyam, fölröpülni, tűz gyanánt ég.
S állván a lépcső legfentebbi részén
eltüntek már alsóbb fokai messzebb,
mikor Vergiliusz, szemembe nézvén,
»Az örök tüzet, s az időlegesset
láttad, fiam« — szólt — »s most olyan helyen vagy,
melyen túl nincs mód, hogy látó lehessek.
Eddig hozott erőm és érdemem nagy
gonddal; most vágyad kell már, hogy vezessen,
mely minden szorost s hágót odalenn hagy.
Nézd a napot: hogy szór eléd tüzessen
ezer sugárt; nézd, amik itt teremnek,
virág, fü, fácska önkényt nő, fölössen!
Míg a vidám szép szemek megjelennek,
melyeknek könnye vont, segítni téged,
kedvedre köztük sétálj vagy pihenj meg.

100-108 A bibliai Lia és Rákhel a cselekvő és szemlélődő élet jelképei.

127 A Poklot és a Purgatóriumot.

Ne várd, hogy szóljak, intsek már tenéked :
lelked szabad már, ép, és egyre tisztább :
nem *azt* kövesse vétek volna, vétek :
rád teszem hát a Koronát s a Mitrát !«

HUSZONNYOLCADIK ÉNEK

Matilda és a földi paradicsom

Mert vágyam mélyen szertenézni hajtott
e sűrű s élénk, isteni ligetbe,
mely az új napfényt függönyzé : a partot
elhagytam, többé mitse késlekedve.
Lassan indultam befelé a rónán,
ahol a földről illat szállt föl egyre,
S arcomba édes fuvalat csapódván
folyton, egyformán kezdte veregetni
gyengén legyezve, lágy szellőcske módján,
melytől a lombot láttam megremegni
s karban hajolni arra mind, amerre
a szent Hegy első árnyát szokta vetni ;
de úgy hogy a madárkák ijedelme
meg ne zavarja dalukat az ágon,
inkább mindannyi vígan énekelje
hajnalt köszöntő énekét a fákon,
melyeknek galyja lassu ütemekben,
mintegy kiséret, néha közbevágjon :
mint Classe partján, a fenyőligetben,
zene gyűl ágrul-ágra, ha a déli
szél Aeolus barlangjából kirebben.
S eljutva ez ősök-világa-béli
berek szivébe, honnan már a pontot,
ahol beléptem, a szem el nem éri,
utam elé egy patak vize omlott ;
mely száz kis hullámával balra csapja
minden fü szárát mely partján kibomlott.
A legfrissebb ér kristálytiszta habja
földünkön, zavaros csatorna volna
ehhez képest, annyira nincs iszapja,

[142] A korona és a mitra (püspöksüveg) : a világi és vallási hatáskör szimbóluma.

[21] Aeolus, a szelek istene, barlangokban őrizte a szeleket.

habár a színe szinte barna-forma
a lombok örök árnyától amelyben
e zöld buvónak napja sincs, se holdja.
Lábam megállt, de szemem átemeltem
a kis folyócskán, és a tarka májfák
üde pompáját csodálva figyeltem,
midőn megláttam — mint ki látományt lát,
melyen egyszerre megakad az elme
és minden gondolatja új irányt vág —
egy magányos nőt ott tul énekelve
járni, és egyre szedni a virágot,
mellyel himzésként volt az útja tellve.
»Ó szép Hölgy, aki szent szerelmi lángok
tüzén melegszel, hogy ha nem csal arcod,
szivedről látszva tenni tanuságot,
jőjj, közelítsd meg közelebb a partot
hogy dalodat jobban megértsem« — esdé
ajkam — »amely ajkadról fölsohajtott.
Látásod emlékem lapjára festé
Proserpinát, amilyen volt a réten,
hol anyja őt, s ő tavaszát elveszté.«
Mint a táncosnő megperdül helyében,
habár, sarkához simulván a sarka,
a lábaival alig billen épen:
úgy fordult ő e piros-sárga, tarka
virágok fölött felém, nem külömben,
mint szűz leányka, szemét földre tartva.
és kérésemet, közeledve szemben
beteljesíté, míg az édes ének
elért hozzámig teljes értelemben.
S hol már a fű a szép folyó vizének
fürdejében fürdik, szemembe villant
ajándékával szeme szent tüzének:
Nem gondolom hogy oly ragyogva csillant
Vénus szép szeme, mikor fia nyíla
váratlanul forró szivébe surrant.

40 A magányos nő: Matilda, az Egyház nagy védőnője, az Egyház iránti áhítat jelképe. Életrajz 3.

50-51 Proserpinát, Ceres leányát, Plutó, az alvilág istene, ragadta el magának nőül, mikor a réten virágokat szedett.

65-66 Venus fia, Cupido, a vágy istene. Egy eltévedt nyilával saját anyját sebezte meg, vágyra gyujtva a szép Adonis iránt.

Igy állt ott túl, s ajka mosolyra nyíla,
kezébe egyre több színt gyüjtögetve
abból mi útján vetetlen kinyíla.
Három lépés volt köztünk az erecske:
de Hellespontus, melyen Xerxes átkelt,
s mely még az embergőgnek egyre lecke,
nagyobb panaszra nem költé Leándert,
hogy Sestos s Abydos közt zúgva morgott,
mint engem ez, hogy minden útat átszelt.
»Ti újjon jöttök; s tán hogy így mosolygott
ajkam e kertben« — kezdte — »hol az Ember
fajának első fészke vala boldog,
csodálkozhattok rajta jóhiszemmel;
de fényt derít a *Delectasti* zsoltár,
mely elmétekről minden ködöt elver.
S te ki előbb kéréssel ostromoltál:
tárd föl ami még előtted csodás;
beszélni jöttem, bármit tudakolnál.«
»A víz« — feleltem — »és a lombzugás
oly dolgot ád tudtomra, minek ellenmond egy nemrégen hallott új tudás.«
És ő: »Hogy ezen bámulnod ne kelljen,
halljad okát, mely akinek kitárul,
minden kételytől szabadúl a szellem.
A Fő Jó, ki csak magában vidámul,
az embert jóra s jónak alkotá,
s e kertet adta Béke zálogául.
(Saját vétkéből nem volt itt soká;
saját vétkéből édes nevetését
s szent játékát jajokért eldobá.)
S hogy a föld és viz párás gőzölését
mely lent ered, de melyben nap melegje
felé, ha bír, szállani kész a készség,

71-72 Xerxes átkelt a Hellespontuson, de megverték s vissza kellett futnia.
73-74 Leander abydosi fiú volt s Herót szerette, a sestosi leányt: az pedig a tengerszoros túlsó partján volt.
77-78 A liget a földi paradicsom, ahol Ádám élt. Ezen át visz az út a mennyei Paradicsomba.
80 *Delectasti:* a zsoltár, mely a teremtmények szépségét dícséri.

ne hagyja zavarón az emberekre
esőzni ; rakta kertjük hegytetőre,
hol a kapún túl pára ne mehetne.
Mivel pedig az egész levegőre
kiterjed a legalsó égi Forgás,
(csak más erő s ellenszél meg ne törje) ;
e magasságban, mely szabad toronylás
a lég közepén, s hol a sűrü lombban
megtorlik a szél, örökös a mozgás.
S a mozgó lombban olyan hatalom van,
hogy a termő erő a légbe árad,
amely forogva elröpíti nyomban.
S a többi táj fogadja e kiáradt
erőket, amint ege-földje bírja,
s ingerük szerint termel fát, füszálat.
Nem volna csoda hát ha semmi csíra
nem lévén, mégis a paránta szépen
minden látható mag nélkül kinyílna.
És tudni kell, hogy ez isteni réten
ahol vagy, minden faj nő, száz gyümölcsnek
fája, milyet nem szednek más vidéken.
E víz, melyet látsz, nem ered a földnek
eréből, mely kimerül, s mellyet újra
légi párák lecsapódása tölt meg :
hanem forrásból, egyformán ujúlva,
és biztosan, mert Isten tölt beléje
amennyi vize *kétfelé* kihulla.
S titkos erőt ruház mindegyik érre :
egyik a bűn emlékét törli, másik
ráemlékeztet a feledt erényre.
Itt ennek neve Léthe ; túlra látszik
Eunoé ; — s aki nem issza vízét
mindkettőnek : üdv arra nem sugárzik
Izük legyőzi bármely ital ízét ;
és itt noha bezárhatnám beszédem
megoldva kételyednek minden ízét :
egy toldással javadra megtetézem ; —
és nem hiszem hogy megunnád igémet,
bár igéreten föllül hosszu lészen.

102-108 A szent Hegyen (a Purgatórium kapuján túl) se szél nincs, se eső ; de tetején érezhető az első égkör forgása.
130-131 A *Léthe* szó feledést, az *Eunoé* jóemlékezést jelent.

Poéták, akik hajdanán regéltek
az aranykorrul s boldog életérül,
talán Parnasszust álmodák helyének.
Itt eredt fajunk szeplőtlen gyökérrül;
itt van örök nyár valahány gyümölcsre;
itt foly a nektár, ösmered hirérül.«
Én hátra néztem, a két drága Bölcsre,
s láttam, hogy arra szolgált ez a végső
pár szó, hogy ajkukat mosolyra költse. —
Majd visszavonta szememet a szép nő.

HUSZONKILENCEDIK ÉNEK

A csodálatos körmenet

Végre dalolva folytatá szavát a
szép hölgy, dalolva, mint szerelmes asszony:
»*Beati quorum tecta sunt peccata.*«
És mintha árnyas erdei haraszton
magányos nimpha jár, napot keresve,
vagy azt fürkészve hogy hová bujhasson:
akként a parton, víz ellen, keresztbe
megindult ő és én mellette mentem
kis lépte szerint léptemet felezve.
Alig jutottunk száz lépésre, menten
fordult a part, ép balra térve el,
s én napkelettel voltam újra szemben.
Még így se mentünk messzi útra fel,
midőn társnőm felém fordult egészen,
mondván: »Testvérem, nézz most és figyelj!«
És ím, egyszerre valamennyi részen
egy fény futott a nagy erdőn keresztül;
nem volt könnyű hogy villámnak ne nézzem,
de, mert a villám jő és mindenestül
tünik megint, szemeim égve kérdék:
»Mi ez, hogy mind nagyobb lesz, s meg se rezdül?«
És édes dallam tetézte a fényt még
jámbor buzgalmat élesztvén szivemben
mely átkoztatta vélem Éva vétkét,

139–141 Az aranykort római költők (Vergiliusz és Statius társai) a Parnasszusra, a múzsák hegyére helyezték.
3 »Boldogok, kiknek bűnei elfedeztettek«: a Zsoltár szavai.

hogy mikor minden, földön és a mennyben
engedelmes volt : maga, ujdon asszony,
nem tűrte fátylát illő türelemben.
Ha fátyol alatt marad ájtatossan,
e kimondhatatlan gyönyörüséget
éreznők most is, mindazóta, hosszan.
S míg én, mohón, így jártam e vidéket,
(mely az Örök Gyönyörnek példaképe)
mint akit mind több szépség vágya éget :
égő tüzként ötlött szemünk elébe
a messze lég a szép zöld lombokon túl,
s a hang már dalként ért a fül körébe.
Ó szűz Múzsám, ha már valaha gondtul
virrasztottam, éheztem, fáztam érted,
itt az idő hogy jutalmamra gondolj !
Itt az idő hogy tőled inni kérjek,
s Uránia segítsen versbe venni,
mit elgondolni is nehéz kisérlet.
Kissé messzebb hét jelt láttunk jelenni :
a nagy térség közöttük és közöttünk
hét nagy arany fának hazudta lenni,
de amikor elég közelre jöttünk
hogy a hasonlóság csaló hatalma
semmi részben se legyen úr fölöttünk,
a képesség, melyből az ész fogalma
származik, felfogá hogy gyertyatartók,
s az énekből is ezt a szót : »Hozsanna !«
S úgy sugároztak e szép égi tartók,
mint derüs holdtöltén a hold sugároz,
ha éjre csukva mind az égi ajtók.
Elámultan Vergiliusz atyámhoz
fordultam vissza, ámde tőle szintén
csak ámuló tekintet volt a válasz.
Ekkor a csodákra néztem megint én,
melyek felénk haladtak, mint a félénk
uj asszony, nászra, lassan közelítvén.
S a szép hölgy szólt : »Lám egyre csak ez élénk
fényeket nézed égve, s meg se látod,
mi jön mögöttük?« — S mind közelbre érénk.

[41] Uránia : az égi dolgokkal foglalkozó múzsa.
[50] A hét gyertyatartó a Szentlélek hét ajándékát jelképezi.

S mint vezérek mögött, nagy sokaságot
láttam mögöttük jönni színfehérben,
amily fehér színt földünk sohse látott.
A víz baloldalt csillogott a fényben,
s baloldalam képét úgy visszaverte
mint a tükör, mikor beléje néztem.
Hogy elértem a parton oly közelbe
tőlük, mint szélessége a folyónak,
megálltam, kissé jobban nézni szerte.
S láttam hogy jönnek, elül, ragyogóak,
maguk mögött a levegőt kifestve,
ecsetvonáshoz hasonlíthatólag.
Hét csík maradt így nyomukon keresztbe,
szinekben, mint nappal a nap szivárványt
fest, vagy a hold udvart magának estve.
E csíkok lobogókként hátraszállván
a végtelenbe nyúltak el, egymástól
a szélsők mintegy tíz lépésre állván.
Ilyen ég alatt, ilyen fénypalásttal
huszonnégy vén jött, mint olvasva látám,
párokba mind, liliomkoronástól.
Mind énekeltek: »Áldott vagy te Ádám
leányi közt és áldott örökössen
aki betellhet szépségednek láttán!«
Midőn a pázsitot mely csodafrissen
virúlt a partommal szemközti réten,
e választott néptől megint üressen
láttam: mint csillagra csillag az égen,
mögöttük négy nagy állatok jövének,
mind zöld lombokkal koszorúzva szépen.
Hat tollas szárnya volt mindegyikének,
s a tolluk mind telisteli szemekkel;
Árgus szemei ilyenek, ha élnek.
Formájukat nem festem több rimekkel,
olvasó; más feladat terhe rajtam:
magasabb dolgok sürgetnek sereggel.

[83] A 24 vén: az Ó Testamentum könyvei.
[92] A négy állat a négy evangelista jelképe: ahogyan Ezékiel víziójában és János *Jelenései*ben leíratnak.
[96] Árgus a mitológia százszemű szörnye.

Hanem olvasd Ezékielt, ki hajdan
hideg északról jönni látta szintén,
széllel, felhővel, tűzzel, zivatarban.
Mert olyannak láttam, jól megtekintvén,
én is mint ő, kivéve szárnyuk számát:
azokat János írja hatnak mint én.
A köztük elzárt térség pázsitán át
diadalmi szekér jött, két keréken;
egy griff húzta, nyakán viselve hámát.
S két szárnyát a középső csík körében
két-két csík közt emelte jobbra-balra,
s egyet sem érintve suhant a légben.
Égben veszett el a szárnyak tarajja;
teste arany volt, ameddig madár volt,
s fehér s piros, keverve, volt az alja.
Rómában ily fogat sohsem ficánkolt
Scipio, sem Augustus örömére;
de sőt, mely egykor villámsújtva lángolt,
mert ferde útra ment, a Nap szekére,
midőn a Föld kérésére lesújtá
Zeus: szegényes evvel összemérve.
Három hölgy jött és lábát táncra nyújtá
a jobb kerék felől: piros a szélső,
hogy azt hinnéd, valaki lángra gyújtá;
smaragdból látszott lenni a középső,
smaragdból csontja, smaragdszín a vére,
frissen esett hónak látszott a végső.
S majd a fehér volt e csoport vezére
majd a piros: s a többi hol szökellt,
hol lassan lendült annak énekére.
S a bal keréknél négy hölgy ünnepelt
bibor ruhában; s járt, amint az egyik,
kinek három szeme volt, énekelt.

[107] A szekér az Egyház szekere. A két kerék az Ó és Új Szövetség.
[108] A Griff (félig madár, félig oroszlán) Krisztus jelképe, ki félig Isten, félig ember.
[115-116] Diadalmi szekér.
[117-120] Faéton (l. IV. 72.) ügyetlenségében ferde útra hajtotta a Nap szekerét, megpörkölte a földet; mígnem Zeus villámmal lesujtá.
[121] A három hölgy: Hit, Remény, Szeretet.
[130] A négy sarkerény.
[132] A háromszemű az Okosság, ki multra, jelenre és jövőre egyformán néz.

Azok után kiket leírtam eddig,
két vén jött: köntösük külömböző, de
nagy kérdés lenne, melyik tisztesebbik.
Az egyiken látszott, hogy nagy előde
Hippokratés, ki a természetet
az emberérdek hálójába szőtte.
A másik ellenkező végzetet
látszott szolgálni csillogó dsidával,
hogy a folyón túl félelem lepett.
Ezek mögött szerénység látszatával
négyen jöttek, s hátul, fényes szemekkel
egy agg, magában álmadozva, távol.
Ezek heten a legelső sereggel
tartoztak össze; ámde homlokokra
nem liliom hajolt, hólevelekkel,
hanem rózsák s virágok tarka csokra,
úgy hogy megesküdhetne távolabbi
szemlélő, hogy a fejük ég, lobogva.
A szekér szemben látszott megmaradni
dörgés hallott: s a választott sereg
mint akinek tilos tovább haladni,
megállt, úgy mint elől a fényjelek.

HARMINCADIK ÉNEK

Beatrice

Amint az előégnek Göncöle,
mely sohsem éri se keltét, se nyugtát,
s bűn fátylán kívül nincsen más köde,
s mely ottfenn mindennek mutatja útját,
mint itt az alsóbb Göncöl, kikötőjét
annak, ki kormánynak forgatja rúdját

136-138 Szent Lukács, az *Apostolok Cselekedetei*nek szerzője, orvos volt.
137 Hippokratés az ókor híres orvosa.
139-140 Szent Pál katona volt.
142-143 A négy szerény: a többi szent levélíró.
144 János, a *Jelenések* szerzője.
1 Az előég a földi paradicsom. Göncöle a hét gyertyatartó.

megállt: az Igazságot hirdető nép
mely jött a Griff közt s közte, a szekérhez
fordult mintha ott lesné pihenőjét
és egy, mint ki küldetést Égből érez,
O veni sponsa de Libano fújja
háromszor; s mind dudolnak énekéhez.
Mint itéletnapján a sír kapuja
nyilván, a boldogok a fényre térnek,
s zeng újraöltött hangjuk: *allelúja*,
úgy ormáról az isteni szekérnek
felszállott száz *ad vocem tanti senis*
szolgája s postája az örök égnek,
és mondta mind: *Benedictus qui venis*
és szórva föllül és körül virágot:
manibus o date lilia plenis.
Láttam már amint hajnal égre hágott,
keletet gyakran tiszta rózsaszinben,
s a többi égen szép derüs világot,
s a Nap arcát születni ködköpenyben,
úgyhogy, mert ködje mérsékelte fényben,
a szem jósoká tudta nézni szemben:
itt épúgy e virágok fellegében,
melyek röpültek angyalok kezéből,
kívül és bellül visszahullva szépen,
fehér fátyol fölött, olajfüzérből
font dísszel egy *hölgy* tünt föl, zöld köpenyben,
ruhája volt piros szövet tüzéből.
És szellemem, mely hosszu türelemben
szerelmének oly rég nem érzé karmát,
s oly rég nem látta őt remegve szemben,
sejtvén már titkos ereje sugalmát,
előbb mint megismerte volna szemmel,
a régi vágynak érzé nagy hatalmát.
S amint így újra megütött szememmel
a nagy erő melynek átfúrt hatalma
mikor még gyermekből sem lettem ember,

[7] Az »igazságot hirdető nép«: a 24 vén.
[11] »Óh jöjj libánoni menyasszony!«: az *Énekek Énekéből*.
[17] *Ad vocem tanti senis:* egy ily agg szavára!
[18] Azaz angyalok.
[19] »Áldott ki jössz az Úr nevében«: az *Evangelium*ból.
[21] »Hintsétek telt kézzel a liliomot«: Vergiliusz *Aeneis*éből.
[41-42] Dante gyermekkori szerelméről l. Életrajz 12, 14, 17, 36.

oly tisztelettel néztem vissza balra,
milyennel gyermek néz föl a mamára,
mikor nagyon fél vagy nagy a siralma,
hogy szóljak a költőhöz: »Potom ára
vér sincs bennem mely nem remegne gyáván;
ráismerek a régi láng nyomára!«
De Vergiliusz elhagyott, jaj, árván,
Vergiliusz, lelkemnek édes atyja!
kinek köszönöm, üdvösség ha vár rám.
S tehette-é minden kéj áradatja,
mit elvesztett egykor az első asszony,
hogy ne borítson el a könny harmatja?
»Dante, bár elhagy, aki támogasson,
ne sírj azért, kár volna sírni máris,
mert más tőr kell, hogy mára megrikasson.«
Mint a hajó farán az admirális
kiáll, vagy orrán, népét ösztönözni,
és látni mind, ki más hajókon áll is:
akként láttam szemét felém szögezni
amint nevemre megfordultam én,
melyet szükségből kell itt megnevezni,
a hölgyet aki előbb tűnt elém
angyalok ünnepétől elborítva
folyón túl, a szekérnek balfelén.
Habár fejéről szálló fátyla titka
Minerva szent lombjától környezetten
teljes szépségét nem láttatta nyitva:
hogy büszke szemmel szól, azt jól kivettem
s királyi arccal — mégis mint ki, szólván,
még a legfájóbb szótól visszaretten.
»Az, az vagyok! Beatrice! Nézz jól rám!
Föl mertél végre jönni az oromra?
Nem tudtad, míly üdv lakozik hágóján?«
Lecsüggtem hol a forrás habja omla,
majd, képemet meglátva benn, a fűre:
olyan nagy szégyen szállt a homlokomra.
Úgy vizsgált, mintha anyaszem derűje
szigorrá válik — mert a szeretetnek
kétszer keservesebb a keserűje.

[49] Vergiliusz eltűnéséhez l. a XXVII. ének utolsó sorait, s Pokol I. 121; Purgatórium XXIII. 127.
[68] Az olajfa Minerva szent fája.

S hallgatott ; s az angyalok énekeltek
egyszerre : »*In te, Domine, speravi !*« ;
de a *Pedes meos*-nál megrekedtek.
Mint hó ha megfagy bércek büszke fái
közt, hol Itália gerince borzad,
mikor a szláv szél kezdi fújdogálni ;
de majd — miként tüztől a gyertya sorvad —
mihelyt a szél az árnytalan vidékrül
kel, önmagába letöppedve olvad :
úgy álltam én ott, könny és sóhaj nélkül
mig örök körök zenéjébe szőtt
dalukat nem hallottam kelni végül ;
de akkor — lágy csengésén sejtve, sőt
jobban megértve már hogy szánnak, mintha
mondanák : »Donna, miért sújtod őt?« —
a fagy mely szívemen ült, elszorítva,
vizzé és léggé szabadulván, omlott
szemen-szájon e szívnek olvadt titka.
S ő, nyugton állva a szekérnek mondott
oldalánál, a kegyes éneklőknek
feléjük nézve, ily szavakat mondott :
»Ti virrasztói az örök időknek,
kiktől éj s álom nem lop, és a század
egyetlen lépte el nem veszelődhet :
előttetek helyén van a vigyázat,
szólván ahhoz ki ott túl sír — hogy egy
mérték legyen : gyalázat és alázat.
Nemcsak (kik által biztos célra megy
a csírák útja) az örök köröknek
csillagforgása : hanem égi kegy
esői, mellyek oly fennről erednek,
hogy látásunk szomszédukig sem érhet,
tették *ezt*, kire bőséggel cseregtek,
erő szerint olyanná az *új élet*
küszöbjein, hogy jó szokás csirája
benne csodálatos gyümölcsre érhet.

[83] »Tebenned bíztam, Uram !«: a Zsoltár szavai.
[86] Itália gerince az Appenin hegység.
[87] A szláv szél az északi.
[89] Azaz tropikus tájról.
[115] Az *Új Élet* Dante önéletrajzi regényének címe. L. Életrajz 21.

De mennél több hull ég áldása rája,
annál gazossabb lessz a föld, ha rendben
nem művelik, s rossz mag kerül alája.
Egy darabig csak jött amerre mentem,
fiatal szemem igaz útra vonta,
mig földi arcommal előtte lengtem.
De amikor *második korszakomba*
elértem én és életet cseréltem:
elvált és tőlem máshoz tért naponta.
Amint husból a szellemig felértem
és nőtt az erény bennem és a szépség,
láttam, hogy mind kevésbbé hevül értem
és hamis út felé fordítja léptét
csalfa képeit követvén a Jónak,
amellyek máshogy adják mint igérték.
S semmit sem ért kikérni titkos szónak
erejét sem, hogy tán álmában intsem:
mert oda se nézett a Sugalónak.
Oly mélyre süllyedt: láttam, íme nincsen
eszköz üdvére más mint megmutatni
a veszett népet az örök bilincsben.
Ezért kellett érette látogatni
holtak határát, s arra ki idáig
fölhozta, könnyel könyörögve hatni.
De mielőtt Léthén túl új csodákig
szállna: az Ég magas törvénye törne,
ha nem fizetné könnye harmatáig
e lakomát, bűnbánattal gyötörve.«

HARMINCEGYEDIK ÉNEK

Beatrice leveti fátyolát

»S te ki a szent folyón tul sírva állsz ott« —
szavát felém így *hegyével* szegezve,
mely *éllel* is már oly metszőnek látszott,

[124] Ez a »második korszak«: a halál utáni.
[130] Dante hűtlenségeiről s a »hamis utakról« l. Életrajz 18, 20, 29.
[139-141] Vergiliuszt Beatrice kérte föl Dante vezetésére. L. Pokol II. ének és Purgatórium I. 53, XXVII. 137.

nem késlekedve hölgyem újra kezdte ;
»Szólj, szólj, igaz-e? Mert ekkora vádat
a te vallomásod kell, hogy kövesse !«
Minden erőm olyan zavarba lábadt,
hogy érzém hogy, mely szívemből előtör,
a hang ajkamig sem érve lebágyad.
Várt egy kicsit, majd mondá : »Mit tünődöl?
Felelj ! még nem oszoltak el sötétebb
emlékeid a léthei erőtől.«
Riadtságom most egy *igent* kitépett
belőlem — de oly gyenge hangot adtam :
látni kellett volna, hogy érthessétek !
Mint nyílvessző, ha túlfeszítve pattan,
csupán lankadva *ha* elér a célig,
míg íjja s húrja leesik szakadtan :
a nagy tehertől úgy törtem meg én itt ;
csak könnyem buggyant, s sóhajos szerelmem :
hangom elhalva ért a szájszegélyig.
S ő szólt : »Sugalmas óhajtásom ellen,
mely a Fő Jónak vont szeretni fényét,
amelynél nincs ki föntebb célra leljen,
mely láncot leltél, mely bilincsek kényét,
melyek szívedből a föllebbjutásnak
ilyen egészen elvették reményét?
És mily reménynek, és milyen varázsnak
láttad jegyét *más* homlokára írva,
hogy oly könnyen légy követője *másnak?*«
Ajkam keserves sóhajtásra nyílva
amit talált is feleletre, halkabb
pár szót, formálni fáradsággal birta.
És sírva mondtam : »Rossz utakra csaltak
a jelenvalók, csalfa kéjeikkel,
mióta tőlem arcod eltakartad.«
S ő szólt : »Titkolná bár az ajkad itt el,
vagy ép tagadná, amit így elárul,
a Bíró mégis tudna róla, hidd el !
De ha a bűnös saját ajakárul
hangzik a vád el : az itteni Törvény
kereke akkor éle ellen hárul.
De hogy a szégyen még jobban gyötörvén
erős maradj, és a szirén dalára
ne vonjon máskor csábítva az örvény :

vesd el a sírást, és lelked falára
írd föl, hogy inkább az ellenkezőre
vihetett volna testemnek halála.
Mert olyan testnek voltam viselője,
hogy soha szebbet Természet s Művészet
nem alkotott — és ím, por lett belőle!
És hogyha így e legnagyobb Igézet
ily csalfa volt irántad: mely halandó
szépség izgatná még a szívverésed?
Úgy kellett volna hát, hogy ily csalandó
képek első nyilára visszafordulj
föl, hozzám, ki már nem valék mulandó:
nem hogy szárnyaddal inkább visszacsorbulj
több mámort lesve, vagy egy csitri lánykát,
vagy részegülni pillanatnyi bortul.
Tőrbe ejthetni a csupasz madárkát
két-három ízben: — de már tollas ellen
hiába vetsz ki tőrt, vagy dobsz ki dárdát!«
Mint a fiúcska, nem hogy megfeleljen
a korholásra, hanem földreszegve
szemét, szégyenben álljon és figyeljen:
úgy álltam én ott; ő meg újra kezdte:
»Ha bánt a *szó* már; vesd föl a szakállad,
s amit *látsz*, még jobban hat majd szivedre.«
Nem könnyebben szakad ki ahol állott,
földjéből ős cser, ha északi orkán,
vagy Afrikáé, víjja mint egy várat:
mint én emeltem e parancsra orcám,
mert megértettem a célzása mérgét,
hogy *szakállt* mondott, az arcomról szólván.
S amint fölvetve, az eget elérték
szemeim, hogy nem hinti már virágát
az égi lények serege, megérték,
s, bár nélkülözve fényük tisztaságát,
hogy Beatrice a Vad felé fordul,
mely *két természet egy személybe*: látták.
Fátyol mögött is, s e tul-parti pontrul
régi magát, mint az, mig élt, a többi
nőt: multa föllül bájjal a siron túl.

[72] Az afrikai szél viharokat hoz.
[80-81] Ez a Vad: a Griff.

S érzém, hogy szívem bánat-csallán gyötri
s ami legjobban csábitott kivűle,
azt kezdtem akkor legjobban gyülölni.
S olyan önvádnak szoritott gyürűje,
hogy csak Az tudja, aki oka volt,
hogy mivé lettem, elalélva tőle.
Majd, hogy szivemből erőm visszafolyt,
a Hölgy, kit előbb egyedül kisértem,
így szólt: »Fogózz belém!« — és rámhajolt.
Torkig merített a patak vizében,
s könnyen a vizen, mint takács hajója,
járt, vonva testem, s lengedezve szépen.
S a boldog partnál: »*Asperges me*« — szóla
hirtelen ének — le se tudom írni
báját: még emlékem sincs tiszta róla.
Csak érzém a Szép Nő karját kinyilni,
s hogy fejem átölelve lemerít:
és kellett akkor a szent habból inni!
Aztán kivont a vízből, s visszavitt
s ott álltam a négy nimfa tánckörében,
és mind körém övezte karjait.
»Nimfák vagyunk itt, csillagok az égen!
s még Beatrice nem volt a világon,
már őt szolgálni voltunk szánva négyen.
Eléje viszünk, — de hogy jól kiálljon
szemed oly fényt, mint szeme, fátyla nélkül,
edzze meg ama mély nézésü Három!« —
zengett felém a Négyek énekébül;
s hol Beatrice állt felénk fordulva,
a Griff elé vont táncuk sodra végül.
»Most már szemed ne kíméld!« — szóltak újra —
»ama smaragdok eleibe álltál,
melyekből rég rád céloz Ámor ijja!«
Ezer vágy vonta, melegebb a lángnál,
szemem a Szemhez, mely látni se látszott
egyebet ottan ama Griffmadárnál.

[92] Matilda.
[97] »Meg fogsz engem hinteni«.: a Zsoltár szava.
[106] Az erényekről mint csillagképekről l. I. 23—27. és VIII. 89—93.

Mint a nap a tükörben, úgy sugárzott
a Dupla Lény a Szemekben, s hol eggyik,
hol másik képét mutogatva játszott.
Képzeld, olvasó, mily csodának tetszik
látni valamit nyugton állni, s képét
változni folyton, nem nyugodni percig!
S míg így bámulva nyeltem boldog étkét
a lelki lakzinak, mely jóllakatva
veri és költi a szíveknek éhét:
mintegy magassabb voltukat mutatva,
előre szállt angyali énekekkel
a másik Három Hölgynek tánccsapatja.
»Fordulj hivedhez, fordulj szent szemeddel
ó Beatrice!« — szólt a dal — »ki annyi
lépést tett, míg im Hozzád érkezett el!
Kedvünkért kedvét ne halaszd megadni,
hogy rejtett *második* szépséged lássa,
s ajkadat, mellyet el szoktál takarni!«
Ó örök Fénynek élő villanása!
ki sápadt úgy meg a Parnasszus árnyán
s kit itatott úgy eleven forrása,
hogy lankadás ne venne lelke szárnyán
erőt, ha próbál énekelni Téged,
amint a szabad ég felé kitárván
a szent Összhangba csorgatád szépséged?!

HARMINCKETTEDIK ÉNEK

Az óriás és a kéjhölgy

Szemeim őt ott oly tapadva nézték,
oltani vágyaik tizévi szomját,
hogy lehunyt bennem mind a többi érzék,
és *ennek* is fal zárta horizontját
közönyből jobbra-balra; — s lelkem érzé,
a szent Mosoly régi hálói fonják:
mikor erővel vonta egy kevéssé
balra figyelmem hangja ama Nőknek:
»Nagyon merővé vál szemed, s meréssé!«

140 A Parnasszus a Múzsák hegye: forrásából a költők isznak.

Olyanná lettem, mint akin erőt vett
a napfény melybe imént szeme mélyedt,
s mely egy percre vaksággal verte őt meg.
De amikor megszoktam a *csekélyet*
— csekélynek mondom, mert annak itélém
ki láttam imént a Nagyot, a Mélyet — :
s mozgását újra szememmel kisérém,
láttam a szent Hadat fordulni jobbra,
a Nappal s ama hét Fénnyel az élén.
Mint pajzs alatt, lobogós hadi kopja
körül halandó hadsereg ha fordul,
lassan, míg egész körét megforogja
úgy láttam, hogyan hajlik ki a sorbul
az égi ország hadi népe, mígnem
a szekér rúdja is görbülve kordul.
A Hölgyek ekkor visszalengtek híven
a kerekekhez ; s szent terhe a Griffnek
mozzant : de egy toll se mozzant a Griffen.
Státius s én a legkisebbik ívnek
hajló kerék s a Hölgy nyomába szállva
mentünk, ki átvitt gázlóján a viznek.
S így a mély ligeten, mely annak árva
bünéből aki hitt volt a Kigyónak,
sétáltunk angyali ütemre járva.
S oly messze értünk partján a folyónak,
midőn Beatricét kiszállni látám,
mint három lövése a nyilazónak.
S hallám hogy mind azt mormolják hogy : »Ádám !«
s egy fát kerestek föl aztán mely lombot
s virágot elveszített minden ágán,
puszta hajzata mind szélesbre bomlott
amint följebb nyúlt — s messze vadonában
az indus is csodálná : úgy toronylott !
»Ó boldog Griff, hogy sem most, sem korábban
csőröd nem tépte meg e fát mely gazdag
jó ízben — de csikarás jár nyomában !«
Igy kiáltoztak a csupasz fa vastag
törzse körűl ; és a kétéltü Állat :
»Ekként marad meg magva az Igaznak !« —

[38] A fa az, melyről Éva evett. Allegorikus értelmén vitáznak.

szólt, s a Rudat, mely mellé lónak állott,
az özvegy fáig vonta, s megkötötte
ahhoz, amelynek anyagából állott.
Mint a mi fáink, ha a Nap kilökte
új jegyben első sugarát azontúl,
hogy elmaradtak a Halak mögötte,
földuzzadoznak, és mindannyi lombtul
újul színében, mielőtt a Napnak
szekere újabb csillagképbe fordul:
úgy rózsa pompájánál koldusabbak,
de violánál dúsabbak, a fának
csupasz ágai új szinekre kaptak.
A himnuszt mely körültük erre támadt
ki se bírtam végig földi fülemmel
és nem is nyitom rája földi számat.
Ha festhetném hogy a száz csoda-szemmel,
mely vesztére lett kém, mily győzve küzdött
Szirinx meséje meg s a bűvös szender:
mint modell után festő hogyha festett,
festhetném azt is — de hadd fesse más —
hogy ez a dal mily kábulásba vesztett.
Ott kezdem, hogy elmult a kábulás
és szétszakítá álmom sűrü fátylát
egy fény — és egy hang: »Kelj fel! mit csinálsz?«
Mint a mennyei Almafa virágát
mely vágyra gyújtja az angyalokat,
s égi lakóknak örök lakomát ád,
meglátva Péter, János és Jakab
elalélt, s ama szóra tért magához,
melytől *nagyobb álom* is megszakadt:
s akkor látták hogy csapatuk hiányos,
Mózes és Illés eltünt, és a Mester
ruhája ezer sugárral sugároz:
úgy rezzentem fel én remegő testtel
és láttam ama kegyes Nőt fölöttem,
ki a parton idáig vezetett el.

52-54 Mikor a Nap elhagyja a Halakat, tavasz lesz.
64-66 Merkur Árgust, a százszemű őrt, a Szirinxről szóló bűvös mesével altatta el.
73 A mennyei almafa: Krisztus dicsősége.
76-78 Az apostolok, akik Urunk színeváltozásának tanui voltak, elvesztették eszméletüket, s csak Krisztus hangja költhette föl őket, mely halottakat is feltámasztott.

»Hol van Beatrice?« — kérdém ijedten.
S ő: »Nézd« — felelt — »a megujult fa alját:
ott ül az összetorlott gyökerekben!
Nézd, kik veszik körül jobbját s a balját,
s a Griff mögött hogy vonul föl a többi,
mélyebben s édesebben zengve dalját.«
Nem is figyeltem hogy még meddig ölti
egymásba szavait, mivel szemembe
tünt Az ki mással nem hagyott törődni.
Szinte a földre ült, a meztelenre
maga, mintha a Szekérnek ma, mellyet
a Griff a fához kötött, őre lenne.
Klastromot csinált jobbja-balja mellett
mondom, a hét Hölgy, a hét Fény kezükbe;
melyeket semmi vihar meg se lenget.
»Nem sok időre jöttél e sürükbe,
mert ama Rómában fogsz lakni vélem,
melynek polgára Krisztus, mindörökre!
Azért csak jól tartsd szemed a Szekéren
s megírni bűnös világod javára
majdan amit látsz most hatolj be mélyen!«
Igy Beatrice; s mindenik szavára
ájtatosan figyelve, szemmel-észszel
odafordultam ahová kivánta.
Sürű felhőből gyorsabb löveléssel
nem száll le villám, hogyha messze zápor
ködlik az égen, s távolságba vész el,
mint Zeusz madara lecsapott a távol
égből most, egyenest a fára, tépve
törzsből is, nemhogy lombból és virágból.
S teljes erővel vágott a Szekérbe,
hogy az megingott, mint hajó viharban,
ha szélnek jobbra-balra hányja mérge.
Aztán egy rókát láttam csúszni halkan
a diadalszekér kasába, melynek
rég lehetett már része jobb falatban.

[112] Zeusz madara, a sas, a római császárság jelvénye: mely az Egyházat eleinte üldözte, később világi adományokkal elvilágiasítva rontotta meg. L. Pokol XIX. 115.
[118] A róka az eretnekség.

S láttam hogy Hölgyem ajkai perelnek
a ronda dögre, mire az elillan,
amint csak görhes csontjától kitellhet.
S megint ahonnan előbb, ugyanonnan
leszállt a Sas, s tollát hullatva jócskán
a Szekér kasát telehagyta tollal.
S mint szomorú szív egy keserü szócskán
megkönnyül olykor, oly szó jött az égből:
»Beh gonoszul vagy terhelve, hajócskám!«
S a föld fölnyílott, és a két keréktől
egyforma távol láttam mint a lángot
egy sárkány farkát döfni ki a lékből.
Át a Szekéren, mint darázs fulánkot,
döfte a sárkány azt, de megszaladt,
és visszarántva, lassan tovarángott.
Ami a lékelt szekérből maradt,
mint eleven föld fű közt, meg se látszott
a tán jószívből ejtett toll alatt.
Egyik kerék is, másik is hibádzott
a szemnek, s köztük úgy eltünt a rúdja,
mint sóhaj, mely imént az ajkon játszott.
S a szent Alkotmány így elidomúlva
minden sarkán fejek nőttek ki rája,
négy, és még három nagy fej nőtt a rúdra:
s a Négynek *egy-egy* szarv nőtt homlokára,
de a Háromnak, ökörmódra, páros:
nem látott illyet a föld semmi tája!
S oly biztosan, mint hegyen sziklaváros
csücsülve rajta egy parázna Asszony
tünt föl; szeme körülkacsintva nyájas;
de hogy mindenkit onnan elriasszon,
egy Óriás állt egyenest előtte,
s megfordult néha, hogy csókot kaphasson.

121-123 Az eretnekséget Beatrice űzi el, mint az isteni dolgok tudásának képviselője. L. Életrajz 36.

132 A sárkány az Egyház örök ellensége, az ördög.

143 A hét fej: a hét főbűn.

144-146 A hét főbűnből három Istent és embert egyformán bánt; azért kétszarvúak. A többi négy csak embert.

149 A parázna asszony a romlottság.

152-160 Az óriás a francia királyság jelképe, mely az Egyházat hatalma alá hajtja és a pápaságot saját országába, Avignonba telepíti. (Szép Fülöp; l. Életrajz 22.) Az egésszel v. ö. Pokol XIX. 106.

Buja tekintetét szemembe lőtte
a nő; de meg is korbácsolta nyomba
tetőtől-talpig durva szeretője.
Gyanúval akkor s dühhel a vadonba
vitte eloldván a Szörnyet, s a mély völgy
hajlásában lett sűrű ködbe vonva
előttem az új Vadállat s a Kéjhölgy.

HARMINCHARMADIK ÉNEK

Az emlékezés itala

»*Deus, venerunt gentes*«, váltakozva
édes zsoltárt, hol a négy, hol a három,
kezdtek a hölgyek, s könnyet harmatozva,
s Beatrice, sóhajos, könnyes álom,
hallgatta, s nem képzelhetsz Máriát ki
— keresztnél — jobban elváltozva álljon.
S hogy a szüzek ajkáról zengve szállt ki
a végső hang, fölnyúlva ég felé
felelt, és tűzszín verte homlokát ki:
»*Modicum, et non videbitis me;*
et iterum, kedves nővéreim ti,
modicum, et vos videbitis me.«
Majd mindhetet, csak mozdulat szerinti
jellel, előtte, — és a Bölcset némán
— s engem, s a nőt — mögötte jönni inti,
s elindul; de tizedik lépte még tán
nem ér a földre, mikor egy sugár hull
nyugodt szeméből, szemtől-szembe, énrám,
s oly arccal, mely izgalmat el nem árul
szól hozzám: »Jőjj, kövess gyorsabb ütemben,
hogy halld, mi ajkamról elédbe tárul!«
S amint illendően mellette mentem,
szólt: »Testvér, most hogy egy vonalba járunk,
kérdezni miért nem igyekszel engem?«

[1] »Isten, bejöttek a pogányok«: a Zsoltár szavai.
[10-12] »Egy kis idő és nem láttok engem; és újra kis idő és megláttok engem.« Krisztus szavai, halála előtt.
[14] A Bölcs, ki még Dantéval maradt: az üdvözült Statius.

Mint olyannal, ki öregebb minálunk,
beszélve, túlzó tisztelet fog el,
s eleven hangot ki nem ad a szájunk:
éreztem hogy csak fele-hangja kel
számnak: »Madonna, te tudod« — beszéltem —
»inségemet, s hogy ellene mi kell?«
És ő felelte: »Hulljon le a szégyen
rólad immár, s a félelem, mely eltölt,
és ne beszélj úgy mint ki nincsen ébren.
Tudd meg: a Szekér, mit a Kígyó eltört,
volt s nincs; de Istent nem békíti többé
a béke-leves, mit a bűnös elkölt.
Örökös nélkül nem marad örökké
a Sas, mely a szekéren hagyta tollát,
melytől az rabbá lett és szörnyeteggé.
Mert elmondom, mit lelkem szeme jól lát,
hogy oly időt hoz már közeli csillag,
(csillag számára nincs se gát, se korlát),
hogy *egy*, kit *Ötszáztizenötnek* írnak,
Istentől küldve, megölni a Szajhát
és cinkos óriását, tettre virrad.
Talán nem látod át szavaim alját
mert mintha Themisz vagy a Szfinksz beszélnek,
értelmedet homályukkal zavarják:
de najádjaik lesznek majd a tények,
melyek a nagy talányt hamar megoldják,
nem ártva sem nyájnak, sem legelőnek.
Te csak jegyezd, mint ajkaim kimondják,
a szót azon élet élőinek, mely
a halál felé járja a bolondját.
Jegyezd: de íráskőzben ne feledd el
föltárni, hogyan láttad a Palántát,
mely minden lombot kétszer veszitett el.

[36] A béke-leves régi firenzei vezeklési mód.
[43] Ötszáztizenöt római számokkal: DVX, azaz *dux* vezér. V. ö. Életrajz 27. Pokol I. 102.
[47] Themisz, az Igazság istennője, rejtett szavu, mint a mesebeli Szfinksz.
[49] A najádok: a Szfinksz talányának megfejtői a mitológiában.
[57] A paradicsomi fát először Ádám fosztotta le, másodszor az Óriás.

Akik bántják vagy ágait kirántják,
nagy végzéseket káromolnak tettleg,
amellyek szentnek és az Úrnak szánták.
Egy harapásért ötszáz évtizednek
éhével éhezé az első lélek
Azt, ki helyette maga fizetett meg.
Értelmed alszik, hogyha nem itéled
helyessen okát, mérthogy óriássá
s mérthogy ily forditott növésüvé lett:
s ne lenne eszednek Elsa-forrássá
a hiuság, s mint Piramus a fáét,
ne tenné színét tetszelgése mássá:
az Isten igazságát, s a Morálét
mindezekben már, fában, tilalomban,
meglátnád és okulásodra válnék.
Mivel már értelmed fölött azonban
kövült mocsoknak látom ülni jármát
és vakít a fény minden mondatomban:
szeretném, ha nem mint irást csodálnád,
hanem szivedben hordanád a szómat,
mint a zarándok fon botjára pálmát.«
És én: »Mint viasz a pecsétnyomónak
jegyét megőrzi, te épúgy örökre
megbélyegezted agyamat s valómat.
De mért erőmön túli látkörökbe
száll áhított szód, hogy, ha az követni
próbálja, jobban elmarad mögötte?«
»Mert arra akartalak rávezetni
hogy iskolád« — felelte — »fölfoghassad,
mennyire tud igém nyomán ügetni
tanával, s útatok mennyire lassabb
s Isten útjától messze, mint a földtől
az az ég melynek útja legmagassabb.«
»Nem tudok« — szóltam — »s emlékem se kürtöl
olyant hogy én eltértem volna tőled
s nincs bűntudat sem mely lelkembe föltör.«
Mosolygva szólt ő: »Gondolj vissza főleg,
amiből ittál, a Léthe vizére:
attól oszolt el úgy a mult előled

61-63 Ádám bűnét 5000 év mulva váltotta meg Krisztus.
67 Az Elsa-forrás a belemerített tárgyat köves réteggel vonja be.
68 Piramus vérével festé az eperfát pirosra. L. XXVII. 39.

S amint a füstből rájuthatsz tüzére,
e feledés bünöd sejtesse, hitlen:
nem mindig voltam vágyaid vezére!
Valóban eztán szavaim mezitlen
állnak eléd majd, amennyire már
fölfödni illik durva szemeidben.« —
S mind fénylőbb, és lassabban lépve jár
a nap, és már a Dél köréig ér ő,
mely, hogyha máshol állasz, máshol áll:
mikor megállt a hét nő (mint, ha kémlő
szemei szokatlan nyomot találnak,
megáll a csapat élén a kisérő):
megállt a hét nő, végin a vak árnynak
mely mély, mint zöld lomb és sötét galy alján
hüs ér fölött az Alpok-vonta árnyak.
Itt látszott *egy* érből eredni halvány
Euphratés és Tigris lassu víze,
mint jó barátok, válni nem akarván.
»Ó emberi nem dicsősége, dísze:
mely víz ez itt, melly, egy forrásból kezdvén
folyását, elvál két egyforma részre?«
»Kérdezd Matildát, reá bízom ezt én« —
így szólt a válasz, s a szép hölgy, Matilda,
mintegy valamely vádtól védekezvén,
felelt: »Szavam már elméjébe írta
sok mással ezt is; és tudom hogy ennek
emlékét Léthe itala se tiltja.«
»Talán nagyobb gond — melly az értelemnek
fényét homályba vonja néha — vonta
homályba itt fényét a lelki szemnek.
De nézd, itt ered Eunoé» — mondta
Beatrice — »vidd, és mint tudni szoktad,
edzd erejét, hogy ne maradna tompa!«
Mint nyájas lelkek sohse vonakodnak
kivánságod kivánságukká tenni,
hacsak egy jelben megnyilvánitottad:
úgy sietett kezem kezébe venni
s indult a szép hölgy, intve Statiusnak
úrnő módján: »Ne késs mögötte jönni!«

112-113 A víz, mely mint az Euphratés és Tigris, szintén egy forrásból szakad ketté: a Léthe és Eunoé. Ezekről Matilda már megadta a magyarázatot a XXVIII. énekben (124 stb.).

Helyem ha volna írni róla hosszabb,
írnék olvasó, az édes italról,
melytől nincs mód hogy betellve bucsuzzak :
de mivel kötést tettem én e Dalról,
e Másodikról, lapjaim kimérve,
művészet féke nem hagy írnom arról.
Elég, hogy e szent habokból kiérve
új ember lettem, mintha új galyat hoz
az új tavasz az újuló növényre :
tiszta, s röpülni kész a csillagokhoz.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A PARADICSOM

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ ÉNEK

Dante elhagyja a földet

A Mindent Mozgatónak glóriája
a Mindenségen áthat, és világol,
itt hőbb, ott halkabb fényt hintvén a tájra.
Én jártam hova legtöbb hull a lángból
s láttam, mit sem tud, sem bir elbeszélni
ki visszatér e magasabb világból.
Mert mikor vágyát közelítve kémli,
oly mélységekbe száll az emberelme,
hogy az emlék nem képes utolérni.
Mégis amennyit kincsekkel betellve
a szent országból szellemem megőrzött,
azt ma dalomnak előtárni terve.
Óh szent Apollo! tégy ma, betetőzött
munkámig, oly edényévé erődnek,
milyenre szerelmes babérod őrzöd.
Elég volt páros Parnassus-tetődnek
egyike eddig — de két büszke halma
kell, hogy e játék homokján ma győzzek.
Lépj kebelembe és bizton sugallj ma!
mint rég, mikor tagjai hüvelyébül
kivonta Marsyast csodád hatalma.
Csak annyit kapjak erőd telijébül
hogy az árnyék árnyékát visszazengjem,
amely fejemre hullt a Boldog Égből:
s bátran látsz lépni kedves fádhoz engem,
mivel erőd s dalomnak égi tárgya
méltók hogy rajtam koszorúja lengjen.

[1] *1300 április 13: húsvét hetének szerdája.*

[15] Apollo szerelme Daphne, Peneius leánya, kit az isten babérfává változtatott.

[16] A Parnassus-hegynek két csúcsa volt: Helikon a Múzsák, Cirra pedig Apollo lakása.

[20-21] Marsyas szatír sípjával Apollo lantját akarta legyőzni: Apollo ezért eleven nyúzta meg.

Ugyis oly ritkán nyúl ma érte vágyva
poéták és cezárok lanyha karja,
— szégyen-gyalázat az emberi vágyra ! —
hogy kell, hogy szívét örömre sugallja
a delfi vídám istennek, ha tépni
penéi lombját szomjass ujj akarja.
Kicsi szikrából gyakran nagy tüz ég ki :
hangomat is jobb ajk hangjai váltják
tán majd, és Cirra fog ekhózni néki. —
Mind közt, honnan halandók kelni látják
az ég lámpáját, van egy pont (az épen,
amely négy kört három kereszttel átvág),
ahol jobb pályán, jobb csillag jegyében
indul útjára, s szebb és jobb nyomot nyom
e földi viaszban, mint lágy pecsétben.
E ponton járt, s reggel lett — (este otthon,
mert míg az egyik féltekét homályban
hagyja, másikra fényburkolatot von) :
amikor Beatricét balra láttam
fordulni és a fényes Napba nézni ;
sas se nézett be még oly büszke-bátran !
S mint sugár szokott új sugárt idézni,
mely forrásához rögtön visszaindul,
miként a vándor, ha honvágy igézi :
úgy éreztem, hogy vágyam vágyain gyúl,
melyek szememen át lelkembe léptek ;
s a Napba néztem, ember erejin túl.
Sok, ami nálunk végzet lenne s vétek,
szabad *azon* a helyen, melyet Isten
emberbölcsőnek oly édenivé tett.
Nem soká bírtam ; mégis oly kicsit sem,
hogy ne lássam, hogy ízzik, mint az olvadt
vas, mely tűzből jött, hogy ízzon s hevítsen.

[32] A delfi isten : Apollo.
[33] A penéi lomb : a babér. L. 15.
[36] A Parnasszus egyik csúcsa, Apollo lakhelye.
[37-38] A tavaszi pont, ahol négy csillagászati kör : horizon, aequator, ekliptika és a nap aequinoctialis declinatio-köre metszik egymást, a három utóbbi az elsővel három keresztet alkotva : jó jel a csillagjósok előtt.
[40] A visszavert fény.
[55-57] Dante Beatricével a föld déli féltekéjén, a Purgatórium-hegy csúcsán áll, az Édenkertben, mely az emberiség bölcsője, Ádám és Éva lakása volt.

Megkettőzött a nappal fénye, s oly vad
láng áradt, mintha Az, ki megtehette,
egét két nappal díszítette volna.
Szemeit az örök körökbe vetve
merőn állt Beatrice ; s én benéztem
az égtől elfordulva, e szemekbe.
S olyanná lettem fényüktől egészen
bensőmben, mint Glaukos a fű ízére,
már tenger-istenné változni készen.
Per verba nincs mód, nyelv hogy elbeszélje
ez emberiből-kinövést ; a példa
elég, kinek kegy adta, hogy megérje !
Hogy csak újjálett részem szállt-e célba,
te tudod, égkormányzó Szeretet,
akit fényeddel emeléd alélva.
Amikor vágyforgatta kereked
maga felé vont az örök zenével,
melyet ritmusod oszt és méreget,
akkora eget láttam tűz-szinével
gyúltan a Napnak, hogy a földön oly
nagy áradást zápor, s folyó se, mível.
A hang ujsága és a fénygomoly
lelkem oly éles vágy tüzébe csalták,
hogy vágy oly élet nem érzém sehol.
De már vágyamat csillapítva dajkált
az, aki jobban látott enmagamnál,
s előbb, mint kérdeztem, nyitotta ajkát :
»Magadra vess, ha homályban maradnál,
mert nem engedi látnod a hamis kép,
amit látnál, ha ahhoz nem tapadnál !
Azt hiszed, a földön vagy mostan is még :
pedig gyorsabban röppentél az Égbe,
mint égi villám helyiből lecsusznék.«

[61-63] A Hold felé a Tűz övén át szállnak föl.

[68-69] Glaukos halász észrevette, hogy van egy fű, amitől kivont halai megélednek. Evett belőle, s tengeristenné változott.

[70] *Per verba:* szavakkal.

[73] A Paradicsomba talán csak lélekben szállt föl . . .

[76-78] Az egek, ős nézet szerint, a Magasság vágyától hajtva a Föld körül forognak, a »szférák zenéjével«; és mennél távolabb, annál gyorsabban.

[93] A villámok lakóhelye éppen a Tűz öve.

Alig lett első kételyemnek vége
ez elmosolygott rövid szókra ; menten
egy új kételynek font be köteléke,
s szólék : »Már elégülve megpihentem
a bámulatban : most bámulok újra,
hogy ily könnyen a Könnyüségbe mentem !«
De, ajkai szánó mosolyra gyúlva,
fordult felém ő, és sóhajtva nézett,
mint az anya a lázbeteg fiúra.
S felelt : »Szoros rend van és bölcs müvészet
a dolgok viszonyában : s ez a Forma
teszi Isten képévé az Egészet.
A felsőbb lények itt lelnek a nyomra,
nyomára amaz örökös Erőnek,
amely a jelzett Rendnek célja s orma.
E rendbe símul, külömbözve főleg
minden teremtés, amint közelében
vagy távolában az ős Eredőnek ;
és száll, és száll a Lét nagy tengerében
más-más kikötő felé, sorsa-szántott
pályán, kit merre ösztöne ver épen.
Ez viszi mindig Hold felé a lángot ;
ez a halandók szívének rugója ;
ez nyom a Földre, eggyéfogni, pántot.
S nemcsak az oktalan lényt veti-górja
et íj, hanem azt is, kit úgy teremtett,
az Úr, hogy érzés s ész legyen lakója.
A Gondviselés, mely őrzi e Rendet,
fénnyel nyugtatja az eget, amelyben
a Gyorsak Gyorsa kezdettől kerengett ;
s most itt letett, mint sors-rendelte helyben,
az Ij erejével röpítve, melynek
minden vesszője megpihen a Jelben.
Igaz, hogy mint a Forma nem felel meg
a művész magas célzatának olykor,
mert az Anyag süket s nem arra termett ;

[115] A Tűz öve az (a Föld és Hold közt), ahova minden földi tűz vágyik s föllobog. L. Purgatórium XVIII. 28.
[123] A Gyorsak Gyorsa a legkülső, legtávolabbi ég, a *Primum Mobile*. Ezen túl az Isten végtelen s örök-nyugodt Empyreuma áll.

úgy néha e pályáról másba torkoll
a teretmény útja: s megadva néki
másfelé térni a rendelt sodorból.
Mint a felhőből is lecsap az égi
tűz olykor — így az ember égi lelkét
sokszor a csalfa kéj a földre tépi.
Ne csodáljad hát lelked szárnyrakeltét —
ne jobban, mint ha a folyó, szaladva
magas hegyekről, minden gátat eltép.
Azt csodálhatnád, hogyha lenn maradva
akadály nélkül volnál, még se szállnál,
mint láng a földön, ha nyugodt maradna.«
Szólt, s láttam, hogy szeme az égre száll már.

MÁSODIK ÉNEK

Foltok a Holdban

Óh ti, kik apró csónakokban ültök,
s figyelni vágyva édes énekekre
hajóm után, mely zengve száll, röpültök,
jobb lesz, ha visszatértek révetekbe!
Ne szálljatok ki! mert majd elveszítvén
tán engem, elmaradtok tévelyegve . . .
Senkise szállt még más e vízre, mint én;
Minerva küld szelet, múzsák mutatnak
Göncölt, s Phoebus hajt, a rudat feszítvén.
De kevesek ti, akik angyaloknak
régen éheztek égi kenyerére,
mellyel itt élnek, de jól sohse laknak,
bocsássátok a sósvíz tengerére
bárkátok bátran, barázdám nyomában,
mielőtt simaságba visszatérne.
Bámultok majd, mint Colchis ős honában
Argo hősei, kik tüzes bikákkal
látták szántani Jázont hajdanában.
Úgy vont az örök-ősi szomjusággal
az istenforma ország, édenébe,
mint egy pillantás száll egeken által.

16-18 Jázon társaival az Argo hajón ment Colchisba az arany gyapjúért. Ott, más próbák között, a király tüzes bikáival kellett fölszántania a földet, hogy a gyapjút megkaphassa.

Beatrice fölnézett : én szemébe.
S hamarabb, mint a nyíl az íj fokára
fekszik és surran tova már a légbe :
fönn voltam, ahol szemem új csodára
kellett csavarni ; s Beatrice, mert ő
rálátott lelkem legkisebb zugára,
rámnézett, oly vidáman, mint megejtő
szépségben : »Gondolj hálával az Úrra,
mert már az első csillagig emelt ő !«
Úgy volt ott, mintha ránk felleg borúlna,
tömör, kemény, csupa fény, sima, kába,
mint gyémánt, ha a napverés behullja.
Az Örök Gyöngy így fogadott magába
miként a víz a fénysugárt fogadja
anélkül, hogy megtörne simasága.
Ha test valék (s az ember gondolatja
nem érti ezt, mert tér a térbe nyúlna
avval, hogy test a testet így behatja)
kellett, hogy vágyam még nagyobbra gyúlna
az Esszenciát szemmel látni, melyben
emberi létünk beolvad az Úrba.
Ott látható lesz, amit hinni kell, nem
bizonyítni, mert bizonyíthatatlan,
csak megnyugszunk benne, mint ősi elvben.
S szóltam : »Madonna, olyan áhitatban,
amint tudom, dicsérem Azt, ki tette,
hogy a halandó földet odahagytam.
De mondjad, — nézz csak e sötét jelekre
ez égitesten, mikről földi ajkak
Káin felől beszélnek képzelegve?«
Erre ő kissé mosolyogva hallgat,
majd : »Ha halandók véleménye téved,
hol vak eszük kulcsot hiába forgat,
azért csodálkozás ne ajzzon ívet
lelkedre, mert az észnek szárnya kurta
elhagyni az érzékek-adta révet.

[30] Az első csillag, az Örök Gyöngy, a Hold : elseje a hét bolygónak, melyek a Föld körül forognak.

[31] A Hold foltjaiban az olasz Káint lát, mint a magyar Szent Dávidot. L. Pokol XX. 126.

De mondd magad, mit gondolsz, mi a kulcsa?«
S szóltam: »Gondolom, más a szín, amint az
anyag ritka-finom, vagy sűrü-durva.«
És ő: »Hogy milyen tévedésbe ringasz,
előtted mindjárt láthatón tünik föl
érvelésemből, ha feléd suhint az.
Sok fényt mutat nektek a nyolcadik kör,
melyek mind minőségben s mennyiségben
mások, s mindenik eltér mindeniktől.
Ha az ok csak a más-más sűrüségben
állna: *egy* volna az erő, elosztva
többé s kevésbbé s egyformán, az égben.
De kell, hogy mindig új erő okozza
az új hatást; és a te felfogásod
ez elvek százát egyetlenre fosztja.
Aztán, ha e homályfoltokra más ok
nem volna, mint sürűség: e planéta
lyukacsos lenne és anyaga-vásott
itt-ott; vagy mint a test vastaga-véknya,
vagy mint a könyvben fektei a lapnak,
rétegeket cserélne álladéka.
Ha *amaz* állna, sugara a napnak
fogyatkozáskor áthatolna rajta,
mint mindenütt, hol rés nyilik vagy ablak.
De nincs úgy. Nézzük hát a másik fajta
lehetőséget: és ha ez sem áll,
kitűnik majd, hogy véleményed csalfa.
Ha nem lyukacsos át meg át: határ
kell hogy legyen, ahol a ritka réteg
ellentétében akadályt talál,
és a sugarat, mely beléjetéved,
oly módon verje vissza fényverése,
mint ólomhátu üveglap a képet.
Most már azt mondod, hogy az egyik része
ekként azért sötétebb, mint a másik,
mivel ott hátrább a sugár törése.
De megszabadít a tapasztalás itt
a tévedéstől; fordulj oda, honnan
minden tudástok ered és sugárzik.

[64] A hét bolygón túl a nyolcadik kör az állócsillagoké, amiknek a csillagjósok sokféle erőt és befolyást tulajdonítottak.

Végy három tükröt ; kettejük hasonnan
közel hozzád, a harmadik középen
legyen, egy kissé távolabb azonban.
Állj szembe és tedd, hogy mögötted égjen
egy fény, amely a tükröket kigyújtsa
s megtörve bennük, hozzád visszatérjen.
Kisebbnek fog bár látszani a túlra
vetített fény, de nem gyengébb a lángja,
mint azé, melynek távolsága kurta.
Most, mint havat ha ver a nap husángja,
a föld csupasz lesz tőle, mert ütése
fagyát és téli színeit lehántja :
úgy, lehántódván elméd tévedése,
oly éles fénnyel gyullad a sötétben
szavam, hogy megremeghetsz, belenézve.
Fenn az isteni-béke lakta égben
forog egy test, melynek amit gyürűje
befog, heverve nyugszik erejében.
Következő ég, csillagok sürűje,
szétosztja ezt, hogy ezer bennefoglalt
s mégis más lényben árad el derűje.
S a többi körök a sok színt, a sok fajt
s erőt használva, amit tőle kaptak,
viszik, kit merre a Cél és a Mag hajt.
A világ e szervei így haladnak
mint íme látod, fokról-fokra szállva,
s fellebbről *kapnak*, és alábbra *hatnak*.
Figyelj, hogy gázolok most, titkok árja
fölött az Igazsághoz, melyre vágyol,
amíg szemed majd egyedül is állja.
A szent Köröknek (ezt nem rejti fátyol)
útját a Boldog Mozgatók lehellik,
mint kovács a vasét, mellyel kovácsol,
az ég, hol annyi csillagok lövellik
fényük, a mély Elmétől, mely gurítja,
nyeri pecsétjét, és képére fejlik.

[112] Ez a végtelen és nyugodt Empyreum.
[113] Ez a »test« a *Primum Mobile*, a legnagyobb és leggyorsabb égi kör.
[115] Ez az állócsillagok ege. L. 64.
[121] Az egymásra közetkezó s egymásban foglalt égkörök.
[128-138] Az égi köröket angyali értelmek mozgatják.

S mint lelketek, e portestbe borítva,
eloszlik a különböző tagokban
és mind más-más erőkkel gyámolítja:
úgy amaz Értelem a csillagokban
fejti ki szerte jóságát s forogván
ön-egységéből árad el a Sokban.
Minden egyes erő a maga módján
vegyűl a nemes testtel, melyet éltet,
mint bennetek a lélek, kapcsolódván.
Az ős derű kegyéből, honnan éltet
nyert, az erő a testen átsugárzik,
mint szemgolyón a derűs életérzet.
Ő teszi, hogy más egyik mint a másik
fény; és az ok nem ritkaság-sürűség;
eme formáló elv jóvolta játszik
elosztva testek kődösét s derűsét.«

HARMADIK ÉNEK

Az elhurcolt szüzek

A Nap, mely egykor hő szerelmi lángra
gyújtott, érvelve és cáfolva édes
arcát az Igazságnak így kitárta;
s én hitvallást, se helytelen, se kétes
szavakkal tenni most, mint ille, szegtem
fejem magasba a magas beszédhez.
De látás tünt föl ím, hogy meglepetten
bilincselődött bele bámulásom,
és a hitvallást rögtön elfeledtem.
Mint sík, átlátszó üvegvillanáson
vagy tiszta, csöndes patakon keresztül,
mely nem oly mély, hogy feneke ne lásson,
ha arcaink vonása visszarezdül,
alig látható, színe, fénye gyenge,
mint gyöngy, mely fehér homlok ránca közt ül:
úgy tünt sok arc ott, szólni kész, szemembe
s ellenkezőkép hulltam tévedésbe,
mint ki forrással esett szerelembe,

[18] Narcissus szerelmes lett a tükörképébe, melyet a forrás vizében megpillantott.

mivelhogy, alig vettem őket észre,
talán tükörből tükrőződni sejtvén
látni, kik, megfordultam, hátranézve,
s semmit se láttam; s szemem visszaejtvén,
néztem akkor a drága vezetőre,
szent pillantását lángmosolyra keltvén.
»Ne csodáld, ha látsz mosolyogni dőre
gyermekelméden« — szólt — »mely lépni nem mer
még az Igazság padlóján előre,
csak leget őröl, üres értelemmel.
Valódi lények ezek — s helyük itt van,
mert fogadalmuk törték jóhiszemmel.
Szólj velük, halljad, és higyj szavaikban:
nem hagyja őket útjáról letérni
az Igaz Fény, mely örömükre villan.«
S én egy árnyhoz, ki leginkább beszélni
hajlónak látszott, így fordulva kezdtem,
mint zavart ajk, ha vágya ösztökéli:
»Óh boldog lélek, ki ez égitestben
szívod az örök élet édes ízét,
mely, ki nem érzi, elképzelhetetlen:
engedd ízlelnem szavad égi mézét:
hogy' éltél es ki voltál a világnak?«
S ő rögtön szól (és mosolyogva néz szét):
»Szerelmünk nem csuk ajtót tiszta vágynak,
csak mint Azé, ki Magához kívánja
hasonlóságát a boldog Családnak.
Én szűz valék és a Fátyol leánya
és ha jól kezdesz fürkészgetni nyomban,
nem rejt el új szépségem adománya
s Piccardát ismered meg alakomban,
aki más boldogok közt ideszánva
boldog vagyok leglassubb csillagomban.

20-22 Narcissus a tükörképet vette valóságnak. Dante a valóságot nézi tükörképnek.

29-30 A Hold köre a Föld körül legközelebb kering, s így leglassúbb. Itt csekélyebb érdemű lelkek üdvözülnek, kiknek hűségén hibájuk nélkül csorba esett.

49 Piccarda Donati, Dante rokona (Purg. XXIV. 11). Nővére volt Foresének (Életrajz 13, 18; Purgatórium XXIII. 41, 48, 76) és a vad Corsónak (Életrajz 20; Purgatórium XXIV. 82). Corso erőszakkal ragadta ki a klastromból, hogy nőül adja.

Érzelmeink, melyeket tiszta lángra
csak a Szentlélek kéje gyújt, örülnek,
hogy imaz őket szent rendjébe szántja.
S hogy égi trónjaink ily mélyen ülnek,
fogadalmunktól van, hogy csorba részben,
mi semmi csorbát és hibát se tűr meg.«
És én feleltem: »Arcotokba néztem
s ott ég valami nem tudom mi égi,
egykori színét elfedve egészen,
azért nem ismertem meg, hogy a régi;
de most ismerős szemmel nézni rátok
megsegítettek ajakad igéi.
De mondd: kiket itt üdvözülve látok,
nem vágytok innen magasabb csucsokra,
látni vagy nyerni ottfönn több barátot?«
A többiekkel összemosolyogva
olyan vidáman felelt erre, mintha
első szerelme lángjában lobogna:
»Óh testvér, békét ígéz vágyainkra
a Szeretet, mely köti szomjuságunk,
úgy hogy csak arra vágyhatunk, amink van.
Ha felsőbb körbe volna jutni vágyunk,
ellenkeznék a Renddel, az örökkel,
mely e gyürűbe keríté világunk,
s ily ellentét nem férhet e körökkel,
ha szeretetben élni itt *necesse*
s ha jól tisztában vagy a szeretettel.
Sőt megkívánja ez a boldog *esse*
hogy mindig a nagy Akaratba férjünk,
és minden vágyunk azzal essen össze.
Az is, hogy itt mi fokról fokra élünk,
tetsző a Népnek, s kedves a Királynak,
ki akaratját akartatja vélünk,
és akaratja: békénk. Tengerárnak
képzeld, amelybe mind mit ő teremt
s természet alkot, megnyugodni szállnak.«

55-57 L. 29. jegyzet.
77 *Necesse:* szükséges.
79 *Esse:* a lét.

S így megértettem, hogy az Égbe' fent
minden hely éden; bár a Kegy özönje
mindenhol máskép árad vagy dereng.
S mintha egy étket jóllakás közönyje
néz, másikat még vágy les, hogy az ember
egyiket kérje, másikat köszönje:
úgy voltam, kérve szóval, lesve szemmel
tudni, mely szövet volt, hol a vetélőt
végső szálig nem vitte türelemmel?
»Szent érdem vitt föl, mint szeplőtlen-élőt,
egy Hölgyet felsőbb körbe« — szólt. — »Ruháit
s fátylát még ottlenn viselik, a Kérőt
követvén, alva-kelve, mindhalálig,
ki minden fogadalmat vesz szivessen,
mely szeretettel tetszésére válik.
Világból, ifjan már, hogy őt kövessem,
futván, magamat öltönyébe zártam,
hogy azt és rendjét soha le ne vessem.
Emberek aztán, inkább rosszra bátran,
mint jóra, édes zárdámból kitéptek,
s ég tudja, mint lőn sorsom a világban!
S e másik fény, ki vélem tünt elébed,
jobbom felől, s ha arcait kitárja,
körünknek minden sugarában égnek,
amit magamról mondtam, ő is állja:
szűz nővér volt, és durván tépetett le
tört homlokáról a szent fátylak árnya.
De bár így újra a világba vetve
az Egyház rendje s önnön vágya ellen:
szívének fátyolát le sohse tette.
A nagy Constanza fénye ez a szellem!
ki lőn, hogy svábság harmadik viharja
éltet a másodiktól s tőle nyerjen.«

[98] Ez a hölgy Assisi Szent Klára, Szent Ferenc társa, a Klariszszák rendjének alapítója.

[99] A Kérő: Krisztus.

[106-107] Corso Donati. L. 49. jegyzet.

[118] Costanza Konstancia császárné (Purgatórium III. 113). Őt is klastromból tépték ki, hogy férjhez adják.

[119-120] A svábság három viharja a három Itália-dúló német császár: Barbarossa Frigyes (Életrajz 5), VI. Henrik és II. Frigyes (Életrajz 6; Pokol X. 119; Purgatórium XVI. 116). Konstancia VI. Henrik neje és II. Frigyes anyja volt.

Igy szólt, s aztán rázenditett a dalra
Ave Maria . . .; s úgy tünt fénybe, zengve,
mint súlyos testet nyel be vizek alja.
Szemmel követtem, míg elért a szembe
sugára; és hogy már szemmel se leltem,
benéztem újra édesebb tüzembe
s Beatricébe olvadt szomju lelkem;
hanem az Ő arcából oly tüz áradt,
hogy szemeimmel azt el nem viseltem
és minden kérdés nyelvemen megállott.

NEGYEDIK ÉNEK

Lélek, csillag és akarat

Egyforma távol és egyforma csábos
két falat közt a szabad ember éhen
veszne s egyiket sem vinné fogához.
Igy két farkas vérszomja közt fehéren
s egyformán félve állna kicsi bárány;
eb igy, két dám közt, lesve, merre térjen?
Azért magam szemére én se hánynám,
ha hallgattam, egyenlő kételyekben,
kényszerből, — és dicsérni sem kivánnám.
Hallgattam; de a vágy csak élesebben
ült arconom, és szememből kiserkedt
forróbban, mint mi nyilt szavakba szökken.
Beatrice úgy tett, mint Dániel tett,
hogy Nabukadnezár dühét apassza,
mely benne minden vadságot kikeltett,
s szólt: »Látom, küzd, hogy kétfelé szakassza
lelked két kétely; s nem szól, mert a dupla
gond kell hogy egymást kösse s megakassza.
Igy érvelsz: ‚Hogyha se hibás, se kurta
szándékom: hogy lehet, hogy érdememben
külső erőszak csorbát tenni tudna?'

[13-15] Nabukadnezár országának minden jósát ki akarta végeztetni: mígnem álmát Dániel megfejtette.

Kételyt kelt benned az is nemkülömben,
a lélek csillagába visszatér-e?
(amint Pláton volt ilyen értelemben).
E kérdéseknek szúr feléd a tőre
és akaratodat sebezve támad;
s az epésebbet veszem most előre.
A szerafok legboldogabbikának,
Mózesnek, Sámuelnek, s Jánosokból
amelyiket veszed, se Máriának
nem jut külömb az égi trónusokból,
se több vagy kurtább évnyi lét azoknál,
aki pár lelket most láttál a sokból.
De mind az első kör díszére szolgál
és életük külömbözően édes,
amint az Örök Ihlet reájok száll.
Itt mutatkoztak, nem minthogyha ép ez
lenne a nékik rendelt hely; de jelnek,
hogy szerényebb üdv köti őket éghez.
Igy kell beszélni emberi kebelnek,
mely csak jelekből s érzésekből *érzi*,
ami méltó tant majd elméje nyerhet.
Azért az Irás is leszállva tér ki
értelmetekhez, ha kezet, ha lábot
tulajdonít az Úrnak, — s máshogy érti.
A Szentegyház is így rajzolja Gábort
emberi arccal, és Mihályt, s ki által
a bús vakságból Tóbiás kilábolt.
Nem fedi hát, mit itt időzve lát-hall
a lélek, a Timaeus-féle érvet:
ki csak, amit mond, annyit ért szavával
mondván, hogy csillagukba visszatérnek
a lelkek, honnan a Természet őket
formának küldte testbe, mikor éltek.

22-24 Platon szerint minden léleknek megvan a maga csillaga, hová a halál után visszatér.

29-30 Sámuel próféta volt. A két János: a keresztelő s az evangelista.

37-39 Platonnak betűszerint nincs igaza, mert minden léleké az egész ég, s csak jelképileg mutatják magukat az egyes csillagokban.

46-48 Gábor s Mihály az angyalok; valamint Rafael ki Tóbiás vakságát meggyógyítá.

50 *Timaeus* Platon könyve, melyben e kérdésekről beszél.

54 A lélek a test formája, formáló elve.

De meglehet, hogy mégsem a betűket
kell nézni, hanem mit mögéjük szántott
kijátszani talán a nevetőket.
Ha úgy érté, hogy dicsőséget, gáncsot
visz vissza a hatékony égitestre:
íjat tán némi igazra irányzott.
És ez az elv lett rosszul értve veszte
az ó világnak, mert Marsot miatta
s Jupitert s Merkurt istennek nevezte.
A másik kétség, amely megragadta
elméd, csekélyebb mérgü, mert csalása
nem vihet tőlem idegen utakra.
Ha úgy helyes, hogy emberszem ne lássa
igaznak Isten igazát: a hitnek
érve ez és nem haeresis parázsa.
De mert értelmed jól láthatja itt meg
a valót, mely magába útat enged,
arra, amint kivánod, rásegítlek.
Ha erőszak az, mikor aki szenved,
hagyja, hogy hajtsa kényszerek viharja;
ily lelket azért semmi ok se menthet.
Nem hal az akarat, ha nem akarja;
hanem akként tesz, mint a láng a szélben,
habár ezerszer erőszak csavarja.
Ki már egy kissé hajlik a veszélyben,
az enged már — mint ezek íme ketten,
visszatérhetve klastromukba szépen.
Ha akaratuk lett volna töretlen,
mint rostonsült Lőrincnek, s Muciusnak,
aki saját kezéhez volt kegyetlen:
az őket, honnan kényszerből bucsuztak,
mihelyt lehetett, visszavonta volna;
de korod kevés ilyenről tanúzhat.
S már e szavaktól látod is oszolva,
ha jól rágondolsz, a kételyt előled,
mely tőled még sok nyugtot elrabolna.

58-60 A csillagjósok értelmében a karaktert s így az érdemet némirészt vissza lehet vezetni a csillagokra.

68-69 Mert csak hitünket erősítheti az, hogy az isteni igazság fölül van értelmünkön.

83 Rostonsült Lőrinc a vértanu. Mucius Scaevola tűzön égette el karját, mert Róma ellenségét nem tudta levágni.

De most egy másik szoros áll előtted,
melyen magadtól nem jutnál te végig,
mert előbb ellankasztaná erődet.
Elmédbe vétem, mint szabályt, hogy égig
jutott és boldog lélek nem hazudhat,
mert az ős Igaz fénye közel ég itt.
És Piccardától mégis azt tanultad
ma, hogy Constanza fátylát *hűn* szerette:
s így szava s szavam ellentétbe jutnak.
Gyakran esik, hogy veszélytől ijedve,
testvér, nagyobb veszélybe fut az ember
s szándéka ellen hull iszonyu tettbe,
mint Alkmeon, ki ellenkezni nem mer
atyjával, s azért megölve szülőjét,
lesz anyagyilkos fiúi hiszemmel.
S ily fontolás az, ami itt előlép:
A szándék és erőszak egyesülve
tesz oly bűnt, hogy nem menthetd művelőjét.
A szándék nem *feltétlen* áll a bűnre;
de rááll annyiban, mert visszaretten,
hogy máskép szörnyebb kátyuba kerülne.
Azért mikor Piccarda szólal itten,
feltétlen szándékot ért; én a másik
félét; s igazat mondunk mindaketten«.
Igy, melyből minden igazság sugárzik,
áradt a szent Kút szellemem felé ki
s érzém hogy mindkét vágyam megjuházik.
»Óh ős Szerető szeretettje, égi
hölgy« — szóltam én — »beszéded úgy eláraszt,
s hevít, hogy édes élet benne égni.
Hogy adjak arra, megköszönve, választ?
ehhez szerelmem minden mélye semmi!
de Aki lát és tud, megadja már azt.
Látom, hogy elménk sohse tud pihenni,
ha az Igazság nem világosítja,
melynek gyümölcsét egyetlen Fa termi.
Az megnyugtatja, mint vadat csalitja;
mihelyt elérte; és el tudja érni!
ha nem: minden vágy szélbe van hajítva.

103-105 Alkmeon atyja parancsára megölte anyját, aki egy ékszerért elárulta férje rejtekhelyét. L. Purgatórium XII. 49.

A vágytól hajt az Igazság tövén ki
galyak gyanánt a kétely ; s minket ösztön
lök ágról-ágra, a csucsot remélni.
Ez ösztökélt, de biztossá is ez tőn,
kérni tetőled, Donna, tisztelettel
még egy homályra fényességet, esdőn.
Tört fogadalmat más jócélu tettel
lehet-e jóvátenni, ha a Latban
beléjecsöppent súlya nem veszett el?«
Most Beatrice édes gondolatban
szikrákat szórt rám szerelmes szeméből ;
s én erőimnek gyeplejét ledobtam
s érzém, hogy pillantásom földre szédül.

ÖTÖDIK ÉNEK

A fogadalom és a második ég

»Ha így lobog, túl minden földi tűzön,
és oly forró szerelmem égi lángja,
hogy avval szemed erejét legyőzöm :
ne csodálkozz ; mert a Látás a lámpa,
a teljes Látás, mely ha lát s megismer,
a megismert Jó felé leng a lába.
Látom, hogy már a te elmédben is lel
fénylő tükörre az örök Sugárzás,
melyet örökre vágy, ki egyszer izlel.
S ha más után is kel benned sovárgás.
azért van, mert e mással némi Nyomnak
az örökből mosódott fénye lárvás.
Tudni kivánod, tört fogadalomnak
lehet-e írja tett, hogy csöndesítse
a lelket, melyet bűn csatái nyomnak?«
Ez éneket így kezdte Beatrice,
s mint aki nem szakítja meg szavát még,
folytatta, hogy a szent tant kimerítse :
»Isten kegyéből legnagyobb ajándék,
mit jóságához méltóvá teremtvén,
legbecsesebbnek szánt az égi Szándék,
az akarat-szabadság : ezt jelentvén
minden eszes teremtmény akaratja :
és más se kapta, mint eszes teremtmény.

S innen látod, mily becses áldozatja
a szent fogadalomnak, mely kötődik
mikor te ígérsz, s Isten elfogadja.
Ha Isten és ember között szövődik
a szerződés: te vagy az, aki áldoz,
s oltárra ez a legfőbb Kincs tevődik.
Ne gondold hát, hogy méltót adsz a kárhoz
kárpótlást abból, mi már nem tiéd, és
lopott kincsből jóttenni ne kínálkozz!
Igy a főpontban oldva már a kérdés;
de mert az Egyház fölmentést is adhat,
ellenmondásnak látszik e beszéd, és
asztalnál kell még ülnöd: e falatnak
bizony kemény a héja, és lenyelni
még segítség kell emberi garatnak.
Tárd föl elmédet, s zárd beléje el, mi
ajkamról árad; mert tudás gyümölcsét
a megértés csak jól őrizve termi.
Két dolog kell, hogy lényegét betöltsék
ez áldozatnak: föltétele s tárgya;
egyik a szerződés, másik a költség.
Az elsőt semmi sincs, mi visszaváltja,
csak teljesítés; s mit imént beszélve
mondtam, minden szó épen ezt kiáltja.
Igy volt szigorral a zsidókra mérve
az áldozás; bár annak tárgya részben,
mint jól tudod, koronkint lőn cserélve.
A másik, amit »tárgy« nevén idéztem,
olyan lehet, hogy a Törvény kibékül,
bár megcseréled részben vagy egészben.
De soha senki válla terüjétül,
cserélve azt, ne könnyüljön, a sárga
s a fehér Kulcsnak megforgása nélkül.
És tartsd bolondnak a cserét, ha vállra
vett új terhében nincs, mint négy a hatban,
a letett régi teher súlya zárva.

50-51 Mózes törvényei megengedik az áldozat tárgyának részleges kicserélését.

56-57 A sárga és fehér Kulcs az Egyház fölényének jelképei: arany a tekintély, ezüst a bölcsesség. L. Purgatórium IX. 117.

Azért ha egy súly oly nehéz a Latban,
hogy bármily ellensúlyát visszanyomja,
cserét nem enged és pótolhatatlan.
Vigyázz, halandó, a fogadalomra!
Légy hű, de bölcs is légy a fogadásban;
ne tedd, mint Jephthe tette, gondolomra,
ki inkább mondta volna, hogy: »Hibáztam!«
mint megtartva szörnyebben lenne vétkes;
görög vezér is ilyen áldozásban
áldozta Iphigéniát, ki édes
arcát könnyezve, bölcs-bolond siratta,
hogy ment keserves szertartása véghez.
Nőjj hát, keresztény lélek, súlyosabbra!
Ne légy, mint toll a szélben! és ne véljed,
hogy szennyed bármely víznek mossa habja.
Ott az Egyház pásztora, csöpp személyed
vezetni! Ott az ó és új Szövetség!
Elég neked, hogy üdvödet elérjed.
És ha rossz vágyak másfelé vezetnék
éltedet: ember légy, ne bamba állat,
hogy gyengeséged a zsidók nevessék.
Ne hadd a tejet, mely anyádból árad,
ugrálva, mint a bárány, együgyűen,
ki maga javát tönkretenni fárad.«
Szólt Hölgyem, amint írom íme hűen;
de már sugárzó vággyal arra fordult,
ahol legélőbb a világ derűje.
Színváltozását látva visszacsorbult
s némulásába némult szomjuságom,
melyből már új kérdések láza csordúlt.
S mint a nyílvessző fut, hogy célba vágjon,
mikor a húr még rezg, amely kilőtte:
fenn voltunk már a Második Világban.

61-63 Ez a súly a »legfőbb kincs«, a szabadakarat.

66-68 Jephte győzelméért azt fogadta, hogy aki először jő elébe hazatérésekor: azt áldozatul mutatja be az Úrnak — s ez saját lánya volt.

69-72 Agamemnon, a görög fővezér, leányát, Iphigeniát áldozta föl Diana istennőnek, hogy Trója ellen vonuló hajóhada kedvező szelet kapjon. L. Pokol XX. 108.

93 A Második Világ a Merkur bolygó.

S amint az új fény szállt a drága Nőre,
egyszerre íme arca oly vidám volt,
hogy fényesebb lett a planéta tőle.
És ha a csillag nevetett s kilángolt,
mi lett énvelem, kinek földi vére
minden erében változás ficánkolt!
Mint a halastó tiszta, sík szinére
kezd, ha benyúlsz, a sok hal seregelni,
mert táplálékot remél onnan éhe:
úgy láttam én vonulni ott ezernyi
lángot felénk, s hang hallott mindenikben:
»Imitt ki jő szerelmünket növelni!«
S amint egyenkint mind előnkbe lippen,
úgy tünt föl árnyuk, hogy újjongva reszket
magukból kisugárzó fényeikben.
Gondold el, olvasó, ha ez a kezdet
nem folytatódik, többet tudni vágyban
magad miattuk mennyire epeszted:
s magadból értsd, hogy' égtem szomjuságban
hallani a sok szent sugár kilétét,
mihelyest őket megjelenni láttam.
»Óh te, kinek a Trónok büszkeségét
triumfusában a Kegy adta látnod,
mielőtt földi harcod érte végét:
mibennünk ama Fényből gyúlt zsarátnok,
mely a Mennyet elönti; és ha vágyol,
meríts belőlünk, tetszésedre, lángot!«
Igy egy a kegyes szellemek sorából
szólt; s Beatrice: »Rajta, rajta, bátran,
kérdezz és hígyj, mint istenek szavából!«
»A tenmagadból ömlő fénysugárban
látlak fészkelni, s hogy tekintetedből
árad, amelynek mosolyába' láng van:
de nem tudom, ki vagy, s mért épen e kör
foka fogadott, szent szellem, magába,
melyet más fény rejt halandó szemektől?«
— szóltam, benézve élő csillagába
annak, ki imént szólított, s ki arra
még több fényt gyűjtött égő homlokába.

[129] A Merkur, egyirányban járván a Nappal, annak fényétől szabadszemmel nem látható.

S mint a Nap olykor magát eltakarja
nagyon is nagy fényébe, mert a hőség
gőzei sűrü köpenyét lemarja :
úgy a Vídámság lángjai legyőzék
szemem, a szent lényt elrejtve előlem ;
s ő szólt a fényből, melybe temetőzék,
mint a következő dal zengi bőven :

HATODIK ÉNEK

Róma sasáról

»Mióta Konstantinus szembevitte
a Nappal a sast, mely Laviniának
férjét hajdan a Nap útján követte :
száz s még száz évig Isten madarának
ott kelle lengni Európa szélén,
a hegyek mellett, hol bölcsője támadt.
S azóta, a szent szárnyak árnya védvén,
világ kormánya kézrül-kézre kél-száll,
míg végre, váltakozva, elnyerém én.
Justinianus voltam, ősi cézár ;
törvényt rostáltam (ami benne *sok* van
vagy *rossz)* — mint súgta az, ki itt igéz már.
És mielőtt még e munkámba fogtam,
egynek hivém Krisztus természetét
és boldog voltam, mint tudott titokban ;
De az áldott főpásztor, Agapét,
remélve, hogy aklába visszacsődít,
hirdette nékem ős-igaz hitét ;
s én hittem néki ; s ma *látom,* mit ő hitt,
oly tisztán, mint te látod, hogy vitában
kettő küzd : egy igaz s egy tévedő hit.

[1-6] A sas a római birodalom jelvénye (Purgatórium X. 81). A birodalmat Aeneas alapította, Lavinia férje (Pokol IV. 126), ki az elpusztult Trójából menekült Nyugatra (amerre a Nap jár). Nagy Konstantin a birodalom székhelyét keletre tette át, Bizáncba, Trója mellé.

[10-12] Justinianus, két évszázaddal Konstantin után, újjárendezte a birodalom törvényeit.

[14] Ahhoz az eretnekséghez szitott, mely Krisztusban csupán az isteni természetet ismerte el s nem egyúttal az emberit is.

[16] I. Agapét pápa.

S mihelyt az Egyház útján járt a lábam,
ég súgta, hogy a nagy munkára szálljak
és ne legyen más gondom a világon.
És hadaim átadtam Belizárnak,
kinek jobbját az Úr úgy fogta folyvást,
hogy jel volt nékem, hogy vele ne járjak.
És ezzel nyert első kérdésed oldást.
De kell, hogy kissé bővebben feleljek,
mert természete kíván némi toldást,
hogy lásd, mily ellensége ama Jelnek
mindakét párt; ki eltulajdonítja
épúgy, mint akik ellenére kelnek.
Tudod, mily méltó tiszteletre ritka
ereje, melyet árasztott, mióta
Pallas elesve, uralmát kivívta;
és tudod, hogy' volt Albának lakója
háromszáz éven túl, míg, hősi korban,
három hárommal vítt vitázva róla;
és sírtak a sabin nők elraboltan...
s attól Lucretiáig hét királya
szomszéd népeket mind legyőzte sorban.
Tudod, hogy mit tett Róma hős dagálya
őt hordva Brennus ellen, Pyrrhus ellen,
s királyok dőltek, s népeik ligája;
s Torquatus, s Cincinnatus, ősi jellem,
kelt, s Decius-faj, melynek minden ízét
Fabiusokkal örröm énekelnem.

[23] A törvényalkotás munkájára.
[25] Belizár a győztes hadvezér.
[32-33] A Sast támadó párt a guelf; s azt kisajátító a gibelin. (Életrajz 3, 4, 5, 22.)
[36] Pallas, Aeneas szövetségese, a városalapítás körüli harcokban elesett. L. Pokol I. 73. jegyzet s más helyeken.
[37-38] Alba Aeneas ősvárosa. Innen való Romulus, ki 300 év mulva építtette Rómát.
[39] Róma és Alba viszályát a három Horatius és három Curiatius harca döntötte el.
[40] Az új városban asszonyhiány volt. Ezen segített Romulus a sabin nők elrablásával.
[41] Az utolsó római királyt azért űzték el, mert fia erőszakot tett Lucretián. L. Pokol IV. 128.
[44] Brennus gall vezér. Pyrrhus epirusi király.
[46-48] A Köztársaság nagyjai.

E Jel sújtá le púnok java díszét,
akik átkeltek Hanniballal Alpok
szikláin, honnan a Po önti vízét.
Az ifjú Scipio alatta tartott,
s Pompeius is, triumfust, keserítve,
melynek tövén te születél, a halmot.
S ideje kelvén, hogy az Ég derítse
békéjét a világra: ím, cezárok
vették Róma kegyéből kezeikbe.
Mit tett, míg Var és Rajna közt leszállott,
látta Izar és Saône, és látta Szajna,
s minden völgy, melyből Rhône-ba télviz árad.
Majd hogy Ravennán túlra kelt hatalma,
átszegve Rubicont, oly messze röppent,
hogy minden nyelvet s tollat megzavarna.
Hadával majd Hispániába szökkent,
majd Durazzóba; s Pharsalust ütötte,
hogy attól forró Nilus sodra zökkent.
Antandert és Simoist, messze röpte
bölcsőjét, s Hektor sírját, újra látta,
s Ptolomaeust is megrikatta jötte.
S Jubára aztán villámmódra vágva
megint Nyugatnak fordúlt, mely miatta
figyelt a pompeiusi trombitákra.
S amit új lengetője tett alatta,
Cassius s Brutus bőgik a Pokolban
s Modena és Perugia siratta

49-52 A púnok Karthagó lakói, akik Hannibal vezérlete alatt megtámadták Rómát. A púnokat Scipio győzte le.

53-54 Pompeius és Caesar harcai lerombolták a hegyi Faesulaet, mely alatt Firenze áll. (L. Életrajz 1.)

58-60 E folyóknál harcolt Caesar Galliában.

61-62 Ravenna mellett kelt át a Rubiconon. L. Pokol XXVIII. 97.

65-66 Durazzónál és Pharsalusnál győzte le Pompejust, s innen Egyiptomba ment.

67-68 Meghódította Kis-Ázsiát, hol Trója van, Aeneas hazája, a trójai háború hősének, Hektornak sírjával, Antander és Simois vizénél.

69 Egyiptomot elvévén Ptolomaeustól, Kleopatrának adta.

70 Juba afrikai király.

74 Cassius és Brutus Caesar gyilkosai (Pokol XXXIV. 64). Augustus győzte le őket, a sasoslobogó »új lengetője«.

75 Augustus verte le (Modenánál és Perugiánál) Antoniust is.

s siratta Cleopatra, aki zordan
ölelte a kigyót, mely gyors halált ád,
hogy szárnya súlyát elkerűlje — holtan.
Vörös tenger partjára vele szállt át;
világra békét vele vitt hatalma
amikor Janus templomát bezárták.
De mind, mit e Jel, mely szavam sugallja,
tett az előtt, és azután teendett
halandók földjén, melyet bírt jogarja,
csekély s homályos ahhoz, amilyent tett
(ha tiszta szem és tiszta szív itéli),
míg harmadik Cézár kezébe' lengett;
mert az Igazság, mely elmém vezérli,
dicsőségűl a mondott kézre bízta
haragja véres bosszuját kimérni.
S most bámulj, mert szóm igazsága tiszta:
Titus alatt később az ősi bűn
bosszúját bosszuval fizette vissza.
S hogy longobárd fog marta keserűn
a Szentegyházat: Nagy Károly e szárnyak
alatt győzött és pártfogolta hűn.
Most láthatod, mily ellenére járnak,
kiket föntebb vádoltam, és a népre
minden bajt az ő hálóik kuszálnak.
Az egyik a Közös Jel ellenébe
sárga liliomokat visz; a másik
elsajátítja — s kinek több a vétke?
Játssza cselét a gibelin, ha játszik,
más jel alatt: *ennek* rettegje csőrét
ki közte s az Igazság közt viszályt szít!

[76-78] Antonius kedvese, Cleopatra, mérges kígyókkal maratta agyon magát.

[81] Tudvalevőleg békeidőben a Janus isten templomának kapui bezárultak.

[87] A harmadik Cézár Tiberius. Az ő idejére esik Krisztus halála, mely az emberi bűnök véres bosszúja volt.

[92-93] Azáltal, hogy lerombolta Jeruzsálemet.

[94-96] A római császárságot Nagy Károly állította vissza. A pápa koronázta meg, akit ő védett a longobárdok ellen.

[100-101] A sárga liliomok: a guelf francia királyság jelképe.

S amaz új Károly guelfjei, a dőrék,
ne víjják őt, mert félhetik a körmöt,
mely nagyobb vadnak is roncsolta bőrét.
Apák bűnéért sokszor sír a gyermek;
s ne hígyjétek, hogy Isten elcserélje
liliomokkal díszét ama Jelnek!
Ez a kis csillag tele bölcs erélyre
született lélekkel, ki küzdve fáradt
ottlenn, hogy jóhír s becsület dicsérje:
de ha minden vágy ily irányban árad,
a Szerelem sugára tévelyegve
az igaz égbe csak későn találhat.
Ám díjat az érdemmel összevetve
örömünk része: látni sem kicsiny, sem
tulosnagy ömlését az érdemekre.
Igy az élő Igazság vágyaink' sem
hagyja tullengni az égadta rangból:
s irigység nem gyúl bennünk semmi kincsen.
Édes összhang lesz a sokféle hangból:
így e körökben egy harmóniában
az Ég is minden rangot összehangol.
Imitt e csillag gyöngye sugarában
fénylik Romeo fénye, akiénél
nem lett díjazva jótett mostohábban.
A gaz provánszi nem nevet a hűnél
jobban; mert ollyat, ki azt érzi kárnak,
ha másnak jól megy, még az Ég se kímél.
Négy lányát adta férjhez négy királynak
Berengár gróf, s ezt Romeo mivelte,
a jöttment, póri származásu tárnok.
S e hívét hívni számadásra, ferde
szavak bírták a grófot. Az beszámolt,
hogy ami tíz volt, tucattá növelte;
s elvonult aggon, s nem keresve gyámolt!
Ha a világ így látná, így itélné,
amint élelmét gyűjtögetve támolyg,
dicséri, most, de mégjobban dicsérné!«

106 Az új Károly: II. Sánta Károly, a guelf. (Életrajz 15, 22. Purgatórium VII. 127, XX. 79.)

128-142 Romeo, Berengár provánszi gróf kincstárnoka, úgy kezelte ura vagyonát, hogy annak lányaiért királyok versengtek. Mikor irígyei mégis bizalmatlanná tették iránta a grófot, büszkén vonult el a szegénységbe.

HETEDIK ÉNEK

Teremtés és megváltás

»*Hosanna, sanctus Deus Sabaoth,*
superillustrans claritate tua
felices ignes horum malachoth!«
Igy hallám ott, hogy szent dalára gyúla
ama lény, maga módján énekelvén,
aki köré a dupla fény borúla,
s ő és a többiek most táncra kelvén,
hirtelen távolságba búrkolóztak,
mint tűnő szikrák szaporán szökellvén.
Haboztam, és: »Szólj!« mondtam egyre »Szólj csak!«
— mondtam magamban — »szólj Hölgyednek, ontsa
csöppjeit kételyedre drága szóknak !«
de a tisztelet, mely hálóba fonta
lelkem, hacsak egy *b* zendült vagy *ice*,
egész lényemet kábulásba vonta.
De nem soká hagyott így Beatrice ;
mosolya reám áradt sugarakban,
máglyát is elég, hogy megédesítse,
s kezdte : »Látom, s látásom csalhatatlan,
min tünődsz? Jogos bosszu büntetése
jogos-e? benned ez a gondolat van.
De én kételyedet föloldom ; és e
föloldás méltó ajándék-igazság :
kell, hogy figyelmed jól elmédbe vésse.
A születetlen emberpár, okosság
hasznos fékét nem tűrvén szenvedélye,
lőn, hogy kárhozva kárhozatba hozták
fajukat is, mely így, lesújtva mélyre,
hevert nagy bűnben, századok betegje,
amíg földre nem szállt az Úr Igéje,
és a természet, soká számkivetve
Teremtőjétől, személyébe olvadt,
örök Szerelme erejét követve.

[1-3] »Hozsanna seregek szent istene, aki fényeddel megvilágositod ezeknek az országoknak boldog tüzeit!«
[6] Hogy mért övezi dupla fény Justinianust, arra nézve a magyarázók nem értenek egyet.
[20-21] L. VI. 92—93.
[25] Ádám és Éva.

Most, amit mondok, nézd és jól latoljad :
ez az Atyjával-egyesült teremtés
teremtve jó volt, se hamis, se korhadt,
hanem magától rossz utakra ment és
elhagyott igazságot, életet,
és Édenből száműzte e kilengés.
Ha hát e fölvett rossz természetet
nézve méred a Kereszt büntetését,
igazabb fog sohase büntetett ;
de ha a Személyre tekintve néznéd,
aki fölvette : senki harapásból
jogtalanabbúl nem kaphatta részét.
Igy egy dologból itt kétféle más foly ;
Isten és zsidók egy halált akartak,
és föld ingott és ég nyílt ily csapástól.
Ne lásd sötétnek hát a szót s zavartnak,
mely azt mondja, hogy jogos bosszu ellen
törvényt jogos birónak széke tarthat !
De érzem, újra rab benned a szellem,
s vergődik gondolatról gondolatra,
vágyódva, hogy egy csomóból kikeljen.
»Értem, amit hallok ; de mért akarta«
— szólsz — »Isten váltságunkra *ezt* a módot,
azt szavad eddig homályba takarta.«
E végzés, testvér, fátyolba fonódott
oly lélek szeme előtt, mely tüzében
szent szerelemnek nem acélozódott ;
s mert mint lövészek a jelet középen
sokat nézik és keveset találják,
halljad, legméltóbb mód mért volt *ez* épen.
Az égi Jóság, melyen sohse száll át
irigység árnya, önmagában égve
szórja az örök szépségek sugárát.
Ami közvetlen hull belőle, vége
nincs annak és örökre változatlan,
ahova ő nyom pecsétet, pecséte.
Amit esőz közvetlen áradatban,
az néki teljes, szabad villanása,
mert új dolgoknak nincs hatalma abban.

[43] Krisztusra.

[72] Nem a csillagok erejének kiáradása, mert akkor csak közvetve származna Istentől. A csillagok Istenhez képest »új dolgok«.

Legkedvesebb, mert leghűbb lenyomása ;
mivel a mindent besugárzó szent fény
legélőbb abban, ami képe-mása.
Mindezekkel az emberi teremtmény
nemes lehet ; de ha csak *egy* hiányzik,
bünökbe hull, nemességét elejtvén.
Csak a bün az, mitől rabságba vásik,
s Fő Jó hasonlóságát levetve,
mert fénye reá kevésbbé sugárzik.
S nem is tér vissza honnan számkivetve,
hogyha nem tölti a bün-fúrta rést be,
méltó kint a rossz kéjjel szembevetve.
A ti nemetek, magvában *egészbe'*
vétkes már, elvesztette Édenestül
méltóságát ; és pontosabban nézve
belátod: hogy a hiba nem helyesbül
s nincs mód, hogy amit vesztett, visszanyerje
csak e két gázló egyikén keresztül :
ha vagy az Isten végtelen kegyelme
ad engedelmet, vagy maga az ember
elégtételt bünére, vezekelve.
Meredj most, ahogy tudhatsz földi szemmel,
az örök terv mélyére, és kisérjed
szavaimat szorongó figyelemmel !
Korlátai közt az emberi élet
nem tud eleget tenni, sem elérni
alázatával oly mélységü mélyet,
amily magassat gőgje mert remélni ;
s ezért *magától* mindörökre meddőn
vergődne örökébe visszatérni.
Az Úr kellett hát, hogy irgalmas-feddőn
őt teljes életének visszaadja
útjai eggyikén, vagy mindakettőn.
De mert úgy nő a jótett becse nagyra,
amint belőle tükröződik áldva
a szív jósága, amely kútja s atyja :
az égi Jóság, mely egész világra
nyom bélyeget, fajotok fölemelni
mindakét útját s eszközét kitárta.

111 Mert a megváltás egyszerre volt az Isten kegyelme, s az ember vezeklése (Krisztus személyében).

És akármelyik út vagy eszköz termi,
se volt, se lesz tett napok elejétől
éjek végéig ily nagy s fejedelmi,
mert magát adni, hogy önerejéből
keljen az ember föl, több volt az Úrtól,
mint föloldani bűne terüjétől.
S az Igazságot más semmilyen út jól
be nem tölthette, csak Isten fiának
önalázása, testet venni húsból.
S hogy betöltselek most, miként kivánod,
egy pontra magyarázva visszatérek
s ebben enyémig érhet tudományod.
»Nézz csak a tűzre, nézz a vízre«, — véled, —
»nézz légre s földre s minden keverékre:
veszendő mind, eloszlik s szerteszéled,
s ezeket is az Úr alkotta végre!
azért, ha amit mondtál, az valóság,
a romlás ellen mind meg volna védve.« —
Az angyalok, testvér, s e Tiszta Ország,
amelyben vagy: *ez* az Úr alkotása,
mely lényegével megőrizte sorsát.
De az elemek és azok hatása,
miket mondtál s mi azokból szülemlett,
az mind teremtett erők áradása.
Nem ők, csupán anyagjuk a teremtett;
és teremtett a formáló erő e
csillagokban, mik körülük kerengnek.
Állat és plánta lelke mind belőle
s e szent fényekből, kelyhe-tárva, nyerte
sugárzását, és úgy kapott erőre.
De élteteket közvetlen lehelte
s oly vágyra ihleté az égi Jóság,
hogy kívüle nem nyughat senki lelke.
És ebből érvelheted, hogy valóság
föltámadástok, ha jól áll előtted,
hogy akkor alkotá az ember húsát,
amikor Édenben az ős szülőket.«

128-129 A 67—68. sorok szerint.
131 Mert ez származik *közvetlen* Istentől. L. 67, 70.
135 T. i. a csillagok erejéé.

NYOLCADIK ÉNEK

Martell Károly

Vesztére vélte a világ sokáig,
hogy a harmadik kör körül kerengő
szép Cypris őrült szerelmet sugárzik,
miért is nemcsak őt tisztelte lengő
oltári füst és ima — ős tanítók
ős tévedése — hanem tisztelendő
istennek mondták Dionét s Cupidót ;
azt anyjaként, ezt mint fiát, ki hajdan
ölébe ülve, elbüvölte Didót ;
s így a nevet, mely első volt e dalban,
kapta a csillag, mely a Napra nézve,
majd tarkó felül látja, majd meg arcban.
Hogy szálltunk rá föl, azt nem vettem észre ;
de láttam Hölgyemen, hogy fölsugárzik
arca, mint minden új emelkedésre.
És mint a lángban, ha kis szikra látszik,
s mint hang a hangban megkülömböződnek,
ha kitart eggyik, szűn és száll a másik :
láttam, e fénybe más fények szövődnek,
kerengve gyorsabban vagy lassudabban,
amint belső látásuk hajtja őket.
S hideg felhőből nem száll láthatatlan
vagy látható szél oly gyorsan világgá,
hogy lomhának ne tessék mozdulatban
az előtt, ki itt felénk szállni látná
e sok égi fényt, mely szeráfi karban
kezdett forgását ide lebocsátá.
S az első sorból szent »Hosanna«-dallam
csendült felénk, hogy mindazóta eddig
nem voltam vágy nélkül, hogy újra halljam.

1-3 A harmadik ég a Vénusz ege, melyet az ókor a szerelem istennőjével azonosított, kit a neki szentelt Cyprus szigetről Cyprisnek is hívtak.

7-9 Dioné Vénusz anyja, Cupido pedig kisfia, a vágy istene, ki Vergiliusz verse szerint Dido királynét, ölébe ülve, szerelemre bűvölte Aeneas iránt. L. Pokol V. 61.

12 A Vénusz a Napot hol elülről, hol hátulról látja, mert hol hajnali, hol esteli csillag.

23 A szél a felhők futásában lesz láthatóvá.

Közelebb aztán egyedűl az egyik
»Készek vagyunk mind« — szólt előrelengve —
»tenni, hogy örülj, néked, ami tetszik.
Mi egy körbe, egy szomjba, egy ütembe
szoktunk az Égi Trónokkal fonódni,
kikhez a földön ajkad áldva zengte:
Ti harmadik Ég értő mozgatói!
S oly szeretet tölt, nem véljük nehéznek
e táncból érted percre kivonódni.«
Miután szemeim Hölgyemre néztek,
szent tisztelettel, és tekintetétől
újraszülettek biztosnak, merésznek:
úgy tekinték megint a fény felé föl,
mely annyit ígért; s »Szólj! Ki vagy?« — köszöntem,
mint nagy indulat bilincset, ha széttör.
Mily nagyra, szépre gyúlt ki az örömben,
amelyet benne beszédemre láttam
kelni, friss örömöt az ős Özönben!
»Lenn nem sok évig éltem« — szólt e lángban —
»de, hogyha tovább éltem volna lenn,
most kevesebb baj lenne a világban.
Körülpólyáz sugárzó örömöm
s képem e láng előled úgy takarja,
mint a kis hernyót rejti a selyem.
Szerettél engem, s volt is okod arra;
ha még lenn élnék, hozzád hajlamomnak
gyümölcse volna ma, s nem puszta galyja.
A balpart, melyet habja mos a Rhône-nak,
miután benne elvegyült a Sorga,
várt engemet trónjára hatalomnak.
S Itáliának háromfalvu sarka,
Bari, Gaeta és Cotona, honnan
Trontót s Verdét tengernek lesi torka.

[37] Dante verse, a *Convito* első canzonéjának kezdősora. L. Életrajz 29. A vers a Vénusz egének mozgató angyalaihoz szól.
[49] Ez Martell Károly, az Anjou Sánta Károly fia, Habsburgi Rudolf veje, Dante pártfogója. (Életrajz 19.) Mindössze 24 évet élt.
[58-63] Martell Károly trónörököse volt Provánsznak (a Rhône balpartján, hol a Sorga beleömlik) és Apuliának (a három faluval a Tronto s Verde torkolatánál). L. Purgatórium VII. 126.

S a világ látta, hogy homlokomon van
ama föld koronája, hol az osztrák
partoktól elvált Duna vize csobban.
S merre Pachino és Peloro közt vág
égnek a füst, szép Szicilia öble,
ahol a lombot forró szelek fosztják,
nem Typhoustól: kéntől gőzölögve:
most oly királyt szolgálna, kit a Károly
s Rudolf véréből *én* nemzék a földre,
ha a zsarnokság, mely a nép nyakáról
nem tágít, azt nem tette volna, hogy ma
»*Vesszen!*« zuhog Palermo ajakáról.
S ha ezt testvérem jókor látta volna,
Catalonia fösvény kapzsiságát
kerülné már, hogy a békét ne rontsa.
S valóban szükség, hogy előre lássák
szemei a sorsot, — vagy más helyette —
hogy túl ne rakja megterhelt naszádját.
Természetével olyan környezetbe
pazarból válván fukarrá, kerülni
kár volt, mely a pénzt csak ládába szedte«.
»Hogy *látsz* e magas örömmel örülni,
mit szavad önt belém, uram, az Úrból,
hol minden jó ered és elmerűlni
óhajt; *látsz*, mint én magamat: az újból
növeli ezt az örömet; s kivált az,
hogy onnan látod tükrözve: az Úrból.
De az örömmel kételyt is kiváltasz:
hogy édes magnak keserű gyümölcse
miért lesz? oldd meg ezt, és kétszer áldasz.«
S ő szólt: »Ha szavam méltó, hogy betöltse
vágyad, az igazság felé ma hátad
helyett az arcod fog fordulni bölcsen.

64-66 Magyar királlyá már ezidőben meg volt koronázva.

67-75 Ha az Anjouk zsarnoksága ellen föl nem lázad Palermo népe (Életrajz 15), Martell Károlyra marad Szicília is, a Peloro és Pachino hegyfokokkal, s az Etnával, melyről régen azt hitték, hogy a beléje zárt tüzes óriás Typhous (Pokol XXXI. 124) hánykolódásaitól tűzhányó.

76-84 Martell Károly testvére, Anjou Róbert, uralkodása alatt a fösvény cataloniai nemesek befolyása alatt volt, kikkel ottani hadifogságában barátkozott össze.

A Jó, amely vidítja e világot,
gondjából önt erőt a csillagoknak,
forgatva, melyek lépcseit ma hágod.
S a földiek csillag után forognak,
mint mérte a magában-örök Elme,
s létük s jóllétük akként igazodnak.
Mert ami nyílat ez az Ij lövelne,
az bármi lenne, célba úgy suhanna,
mint jó nyilasnak vesszeje a Jelbe.
Ha így nem lenne: szerteszét rohanna
az ég, melyet ma jársz; nem lenne rend, és
mi most művészet, romokká zuhanna.
S ez nem lehetne, ha az égkerengés
szellemhada nem volna gyatra, gyatra
az Első, kiből indul a Teremtés.
Vágysz-e még erről fényadóbb szavakra?«
»Nem: a Természet nem lehet, hogy abban,
ami szükséges,« — szóltam — »meglohadna.«
»Mondd most, vajjon jólléte visszacsappan,
vagy nő még, az embernek, hogyha *polgár?*«
S én: »Ezt se kell vitatni hosszasabban.«
»S lehet-e az másként, mint lenn ha szolgál
más-más képességekkel és jogokkal?
Nem; ha igaz, mit bölcsedből tanúltál.«
Idáig vitte síma, szép fokokkal
az érvelést; és: »Ládd-e?« — szólt, lezárva, —
»Nem esnek össze tények az okokkal.
Ezt Xerxes, azt Solon pályája várja;
egyik Melchizedek, s a másik az lesz,
ki fiát veszté, levegőbe szállva.
S melynek pecsétje alatt lágy viasz lesz
halandó lényünk, úgy forog a Forgás,
hogy nem nézi: király az és paraszt ez!

97-123 Az emberek különböző csillag alatt születnek, s másrészt mint polgároknak különböző jogokra és kötelességekre kell teremniök akkor is, ha egy apától valók — máskülönben nem lenne rend a világon.

120 Aristotelesből.

124-126 Xerxes hadvezér, Solon államférfiú, Melchizedek pap. Daedalus (ki repülésközben fiát vesztette) feltaláló.

Igy lesz Jákobból más, Ézsauból más,
bár magvuk egy; s Romulus oly apától,
hogy nem hiszik, mert inkább Marsra formáz.
Alma sem esnék messzire a fától,
nemzett nemzőtől, ha ég gondja nincs,
amely egyformának születni gátol.
Előtted áll most, kész, hogy rátekints,
mi mögötted volt; — s hajlamom jeléül
még egy toldást kell, hogy válladra hints.
A természet, ha a szerencse gyérül
szolgálja, úgy csiráz csak, mint a magvak,
ha körülöttük jó föld nem kövérül.
S ha a világ nem lenne egyre csak vak
a természetnek hajlamára, látná,
hogy országai különb népet kapnak.
De ti erővel teszitek baráttá
s pappá, ki kardot kötni hivatott,
s ki prédikálni tudna: koronát rá.
Igy téved el az útról lábatok!«

KILENCEDIK ÉNEK

Szerelmesek a Vénusz-csillagon

Igy, szép Clemenza, Károlyod csomómat
oldván, cselekre kezdett térni, mellyek
már magva ellen gyűlnek és fonódnak;
de szólt: »Hallgass! az évek majd letellnek!«
S így annyit mnodhatok csak: aki bánt,
sújtani fogják a jogos keservek!
S már életével a szent fényü láng
a Napba fordult vissza, mely betölti,
s mely mindenkinek elég egyaránt.
Aj, tévedt nép, mely gonószságnak ölti
fel köntösét, és távol ama Jótul
csak azt keresi, ami hiu, földi!

131-132 Romulust, a pásztorfiút, Mars isten fiának tartották.
1 Clemenza: Martell Károly neje.
2-3 A cseleket fia, Róbert Károly magyar király ellen szőtte nagybátyja, Róbert (l. VIII. 76), hogy Apulia és Szicília trónjától megfossza.

13 És ím a fényből, mely előmbe tódul,
egy új láng vált ki, és láttam, hogy ebben
sugár, nekem tetszeni akaró, gyúl.
16 Szép Beatricém szemei felettem
már édes egyezését megmutatták,
s így, mint előbb, kérdésre tüzesedtem:
19 »Óh elégítsd ki vágyam indulatját,
üdvözült szellem, s bizonyítsd be, kérlek,
hogy tükrözöd már elmém gondolatját!«
22 S erre, ki újan tünt elém, a lélek
mélyéből, honnan imént dala áradt,
szólt, mint ki örül mások örömének:
25 »Azon a részen, ahol a határok
hitvány olasz föld közepett Rialto
s a Brenta és a Piave nevü árok:
28 egy domb áll, nem nagyon magas, hol ártó
fénnyel egy fáklya tünt föl, a hazára
iszonyu vészes tüzeket bocsájtó.
31 Törzsének az enyémmel egy a fája;
nevem Cunizza; s e csillagban égek,
mert már a földön legyőzött sugára.
34 S nem keseríti üdvömet a vétek,
mely lőn erényem anyja; sőt vidítja,
bár ezt talán nem érti csőcseléktek.
37 Emitt, egünk e drágalángu, ritka
gyöngyéhez még a földön hír füződik:
és nem hiszem, hogy feledés borítja,
40 amig e század megötszöröződik;
nagynak kell lenni, hogy az ember éltét
holtan új élet toldja új jövőkig.
43 Nem gondol evvel semmit a szemétnép,
a Tagliamento és Adige közti,
s bár sok verést kap, mégse bánja vétkét.
46 De lesz még, hogy Padova vére fösti,
mert népe a törvénytől elhajol,
a vízet, amely Vicenzát fürészti!

25-30 A domb, mely a Rialto (azaz Velence) s a Brenta s Piave közt áll: a Romano-domb. Innen származik III. Ezzelino, Verona zsarnoka. L. Életrajz 6, 7, 10. Pokol XII. 110.

32 Cunizza Ezzelino nővére. Híres volt szerelmeiről.

44 Ezzelino zsarnokságának színtere.

46-48 E zsarnokság következményei. Padova véres megveretése Vicenzánál.

S hol Sile és Cagnano összefoly,
emelt fővel jár még egy oly Hatalmas,
kinek szövik már tőrét valahol.
Feltro is fogja még siratni aljas
büneit pásztorának, mert külömbet
maltai várban sem szorít a karvas.
Hasasnak kéne lenni a vödörnek,
hová Ferrara vére férne, s fáradt
lenne, ki megszámlálna csöppre csöppet,
ami e nyájas pásztor által áradt,
párthűségéről szíves mutatónak:
és ily szívesség jellemzi a tájat.
Fenn tükrök állnak (földi névre: Trónak),
hol az ítélő Isten arca fénylik;
belőlük bírom jóra mérni szómat.«
Elhallgatott; s már láttam, mint vezérlik
más gondok őt, míg lengve visszatáncolt,
honnan imént kivált: a szent füzérig.
S a másik örömből, — mely ama láng volt,
kinek hírét már ismerém, — kiszöktek
fényei, s mint rubint a Napba', lángolt.
Odafönn fényük van az örömöknek,
mint lenn a földön mosolyuk; s pokolban
a kínt fokai mérhetik a ködnek.
»Az Úr mindent lát, és te látsz az Úrban;« —
szóltam — »s belőle semmi sincs előled,
óh Boldog Szellem! eltakarva zordan.
Vágyamra mért nem árad hát belőled
a hang, amelyet, az eget derítve,
a jámbor lángok énekükbe szőnek,
akiket hat szárny csuklyája terít be?
Ha bennem volnál, ahogy én tebenned,
csöppet se várnék én kérdéseidre.«

49-51 Gherardo megöletése. Gherardo (Purgatórium XVI. 124) Trevisóban, a Sile és Cagnano összefolyásánál, uralkodott.
52-59 Feltro püspökének árulása, aki a ferrarai gibelin menekülteket kiszolgáltatta a guelf-pártnak, hogy párthűségét bizonyítsa.
61 A Trónak: fentebb lakozó angyali intelligenciák, kikben Isten ítélete tükröződik.
66 Mert Cunizza az imént beszélt róla. L. 37. sor.
70-78 A hatszárnyú lángok a szeráfok.

»A legnagyobb völgy, hol vizek pihennek,
hacsak nem mondod« — kezdte ily szavakkal —
»a földövező Óceánt ilyennek,
ellenkező partok közt, szembe nappal
oly messze nyúl, hogy délvonalra válik
a horizont, míg partot érsz a habbal.
E völgynek partján éltem én halálig
Ebro és Magra közt, mely kurta pályán
határt von Toscanától Genováig.
Egy napkelet s egy napnyugat határán
ül Begga és a föld, hol én születtem,
mely forró vérrel ázott, öble táján.
Folcónak hívtak, kiknek ismeretlen
nem volt nevem a földön; s e planéta
fényes lett tőlem, mint én tőle lettem,
mert nem égett úgy Belus ivadéka
Sychaeus és Creusa bosszujára,
mint én, míg dús volt fürtöm fonadéka;
sem Démofoón elhagyott arája,
a rodopéi lány; és Alcidés sem,
hogy szép Iolét a szivébe zárja.
De itt nincs bánás, csak mosoly van, és nem
a bűnön, mert azt itt nem nézi senki,
hanem a gondos égi Rendelésen.
Itt a szépséget nézzük, mely belengi
e Rendelést, és az Erőt, amellyel
vonzza a lenti világot a Fenti.
S hogy minden vágyad telljen égi teljjel,
amely született benned e gyürűben,
kell, hogy ajkamról még pár szót figyelj el.

82 Ez a Földközi-tenger.
85 Azaz keletre.
86-87 Mikor keleti végén már délponton áll, ugyanakkor nyugati végén a horizonton kel föl.
89-90 Marseilleben, a spanyol Ebro és az olasz Magra folyók torkolata között.
91-93 Marseille épp szemben van az afrikai Beggával. Itt verte le Brutus a Pompeius flottáját.
94 Folco troubadour.
97-98 Belus leánya Dido, aki Aeneast szerette (Pokol V. 61, Paradicsom VIII. 9). Sychaeus Dido férje. Creusa Aeneas neje.
100-101 A rodopéi lány, Phyllis, Démofoónért öngyilkos lett.
101-102 Alcidés: Heraklés, Alceus fia, kinek első szerelme Iole.

Tudni vágyódsz, ki lakik e Derűben,
amely mellettem ég, hogy tiszta habban
nem ég a Nap szikrája gyönyörűbben.
Raháb élete csöndesült meg abban;
ki rég körünknek szent rendjébe szállva
leglángolóbb pecsétje benne lobban.
Ez égbe, melyre csúcsát nyújtja árnya
bús földeteknek, Krisztus diadalma
őt vette föl elsőnek; ő a pálma,
mert kellett, hogy az égi viadalra
valamely égben nőjjön pálma, mellyet
tenyerek pálmájának vítt hatalma;
mert ő szerzé az első győzedelmet,
s így Józsuénak a Szentföld határát,
melyre a Pápa gondja ma se terjed.
Városod, melynek Az veté csíráját,
ki az Úrnak elsőbb fordítva hátat
sok könny fizette írígysége árát,
termette s szórja a gonosz virágot,
melyért, mióta pásztor lett a farkas,
sok juh és bárány a tilosba hágott.
Mert nem Szentírást, Szentatyákat olvas
manapság senki; csak a *Decretálét*
bújják, hogy már szamárfülekkel ordas.
Maga a Pápa és a Kardinál-nép
mindennel gondol, csak nem Nazaréttel,
hol Gábor angyal szárnyat üdvre tárt szét.
De a Vatikán a szent többi réttel
Róma körül, mely azok temetője,
kiket seregbe fogott össze Péter,
megtisztul még, csak bizzad a jövőre!«

115-125 Raháb jerikói kéjhölgy, ki Józsue kémjeit támogatta, s ezáltal megszerezte neki Jerikót, az ígéret földének kulcsát, melyet harc nélkül, csak trombitával és tapssal (tenyerek pálmájával) vettek be.

127-129 Az ördög.

130 Az átkos virág: a firenzei liliomos forint. (Életrajz 7, Pokol XXX. 74, 89.)

134 A Dekretálék: az egyházjog kézikönyve. Jóljövedelmező tudomány.

137 A Szentföld visszafoglalásával.

138 Gábor az Annunciáció angyala.

141 Péter serege: a vértanuk.

TIZEDIK ÉNEK

Dante a napba száll

Fiát nézve a Szeretettel egyben,
mely mindkettőből mindörökre árad,
a Fő Erő, a Megnevezhetetlen,
mindent, mi térben s gondolatban állhat,
úgy alkotott, hogy kell, hogy benne lelje
az Ő ízét, ki jól vizsgálni fárad.
Emeld hát vélem, olvasó, a helyre
szemed a szent körök közt rátalálni,
ahol két mozgás egymást metszi szelve ;
s kezdjed a Mester csodáját csodálni,
ki úgy szereti művét önmagában,
hogy sohsem akar tőle szeme válni.
Nézzed, hogy' indul onnan egyik ágban
a ferde kör, mely hord minden planétát,
hogy ne legyenek bajok a világban.
Ha nem rézsút tenné az égi sétát,
sok égi erő lenne szinte holtan
s vesztené el lenn minden nyomatékát.
S ha több vagy kissebb szög alatt hajoltan
térne ki : lenn is, fenn is rés maradván
rendjén, baj esnék a világsodorban.
Most, olvasó, veszteg maradj a padkán,
s figyelj reá, mi áll előtted itten,
hogy előbb víg légy, és fáradt csak aztán.
Lakomázz rajta, mit elédbe tettem :
mert minden gondom egymagába tépte
a roppant tárgy, melynek jegyzője lettem.
A természetnek legnagyobb cseléde,
mely földünk égi erővel itatja
s időnket méri fényes lábu lépte,

[1-2] Ez a Szeretet : a Szentlélek.
[9] A két mozgás az Aequatoré és a Zodiakusé. Az aequinoctialis ponton metszik egymást.
[14-15] A ferde kör : a Zodiakus. Ferdesége biztosítja az évszakok rendjét.
[28-30] A Nap.

ép az említett körön át haladva
kerengett útja csigáin, melyekben
magát naponta korábban mutatja,
s én vele szálltam ; s hogy körébe jöttem,
úgy vettem észre csak, mint villanásban
érzed, agyadba ha új eszme szökken.
Mint Beatrice szeme csillanásban
jóról a jobbra oly gyors illanású,
hogy pillanat se múl az illanásban.
Mily önmagában-lángoló parázsú
lehetett a Nap, ahová kerültem,
színtelen, csupán fénybe vont varázsú ;
ars, — toll és láng, — bár egy se volna hűtlen,
nem mondhatnám el, hogy képzelni tudnád,
csak hinni, s látásáért égni tűzben.
S ha képzeletünk e csucsoknak útját
járni sekély, nem csoda, mert ki látta
a szemet, mely napon valaha túl szállt?
A fő Atyának negyedik családja
ült itt, titkával Általa betellvén,
ahogy Fiát és Fuvalmát bocsátja.
»Köszönjed« — lángolt Beatrice nyelvén —
»az Angyalok Napjának, aki téged
e földi napba méltatott emelvén !«
Halandó szív még soha úgy nem égett
s magát megadva nem kelt áhitatra
teljes Istenbe-olvadása végett,
ahogy én égtem akkor e szavakra.
Minden szerelmem úgy az Úrba foszlott,
hogy Beatricét is homály takarta.
Ő nem neheztelt ; sőt mosoly piroslott
ajkán, hogy fényben nevető szemétűl
eggyégyűlt lelkem újonnan megoszlott.
S láttam, hogy több láng ott kettőnk köré gyűl
— hangra édesebb, mintsem fényre fényes —
s befonnak győztes, eleven füzérűl.

[32-33] Spirálútján tavasszal naponta korábban kel.
[43] *Ars*, azaz művészet.
[49-61] A Nap köre a negyedik égkör. Itt ül az üdvözültek negyedik csapata, a Szentháromság szemléletében.

Latóna lányát látjuk így, ha éj lesz,
néha gyürűzve, mert a lég ködökben,
s övűl szorítja ködeit köréhez.
Ég udvarában, honnan visszajöttem,
oly ritka ékszert láttam én elégszer,
melyet örökre fönnhagy, ki leröppen :
ez énekes láng ott, mind ilyen ékszer !
melyről, ha látni szárnyakat nem öltesz,
némák követségével megelégszel.
S amint háromszor körültündökölt ez
égő napok lengése, mint a csillag,
mely szilárd pólus körül égi kört tesz :
nőknek tetszettek, kik percre se bírnak
oldózni táncaikból, csak megállnak,
míg új zenének akkordjai nyílnak,
s egyikben ily hang gyúlt : »Ha a Sugárnak,
kegy sugarának, melyből a valódi
szeretet lobban, és szeretve árad.
tetszett tebenned ekként fokozódni,
hogy fölvezetett e lépcsőn, amellyen
le nem mehetsz, csak újra fölhivódni :
nincs, aki tőled megtagadni merjen
bort kancsajából, ha láncon nem őrzik,
mint vizet, gáttal, hogy tengerbe keljen.
Tudni vágysz, mily virágokból szövődik
e tánc a drága Hölgy köré füzérül,
ki téged égbe szállani erősít.
Én ama nyájnak voltam mezejérül
bárány, amellyet Domokos vezérle,
s hol, ki tilosba nem tér, megkövérül.
Ez, aki engem jobbról áll kisérve,
a kölni Albert, a Testvér, a Mester,
s én — Aquinói Tamás voltam élve.
De hogy bennünket sorra mind megesmerj,
követve híven szavamat szemeddel,
a szent füzéren végigmenni kezdd el.

[97] A Holdat.
[95] Domokos a róla nevezett rend alapítója. Aki beszél, Aquinói Szent Tamás, e rend tagja, a középkor legnagyobb filozófusa. Életrajz 12, 28. (Purgatórium XX. 69.)
[98] Albertus Magnus, a nagy teológ.

Gratian mosolyából lüktetett fel
e másik fény, ki két fórum nevébe'
azt tette, amit Éden kegye kedvel.
Következő, ki kórusunknak éke,
Péter az özvegyként a Bibliában
lerakta kincsét az Egyház elébe.
Az ötödik fény fényeink sorában
a legszebb, oly szerelmet önt, hogy őt még
szomjaznak emlegetni a világban.
Tudásnak teljét, elmék legdicsőbbjét
láthatod itt, s ha igaz az igazság,
se volt, se lesz, hogy párja fölvetődnék.
Mellette a Mécs, amelynek viasszát
Isten a húsban áldta angyaloknak
látni mivoltát, s szerepük vigasszát.
Ama csöpp fényben keresztény koroknak
ügyésze, kinek Ágoston latinját
aknázta, nevet, s szemei lobognak.
Már most, ha fényről-fényre hét rubinját
szavam nyomában követted körünknek,
a nyolcadikra szomjazol, hogy innád.
A Minden-jónak, min szemei csüngnek,
az örül abban, aki, jól figyelve,
világ csalását érteti velünk meg.
A test, melyből kiűzetett a lelke,
lenn Cieldoróban van ; s e szent Nyugalmat
vértanusága s számüzése nyerte.
Látsz még lobogni több tüzes fuvalmat,
Izidort, Bédát, és ama Rikárdot,
kiben sok nem-halandó eszme sarjadt.

103 Gratian bolognai tanár, az egyházi és világi jog tudósa.
107 Petrus Lombardus, a *Szentenciák* szerzője, melyet előszava szerint úgy áldozott az Úrnak, mint az özvegyasszony filléreit.
109-114 A bölcs Salamon.
115-117 Az angyalok természetét Dionysios Areopagita sejtette meg az *Égi Hierarchiáról* írt híres könyvében.
118-120 Az őskeresztény kor »ügyésze« Paulus Orosius, kinek könyvét Szent Ágoston is használta.
125-126 Boëthius, a nagy filozófus. A világ csalásáról *Vigasztalások* c. könyve beszél.
127-129 Börtönben ölték meg s Cieldoróban pihen.
131 Szent Izidor az ariánusok ellen küzdő spanyol püspök. Béda angol prédikátor. Rikárd párisi tudós, a skolasztikus és misztikus tan egyeztetője.

Ez, kiről szemed énrám visszaváltod,
oly lélek fénye, ki mély bölcseletben
járva a földön, csak a sírra várt ott.
Sigieri örök lángja lobog ebben,
szalma-utcában kinek egykor ajkán
sok gyűlöletes igazság kirebbent.«
Miként az óra, csengve-bongva tarkán,
az Úr arája keltét jelzi reggel,
s zeng Jegyeséhez szent szerelmi dalt tán,
hol kerekek fogózva kerekekkel
tin-tin szavát mind oly remekbe csengi,
hogy duzzad a jók lelke szeretettel:
úgy láttam én, hogy ütemét kerengi
a szent kerék, s felelget hangra hangot,
oly édesen, hogy nem sejtheti senki,
csak ott, hol az örök Kéj ver harangot.

TIZENEGYEDIK ÉNEK

Assisi szentjéről

Ó jaj, halandók ezer balga gondja,
okoskodástok garmadára öntvén,
mely szárnyatok csapását földre vonja!
Egyiknek a *vény*, másiknak a *döntvény*
kell, más hatalmat bírni cselre, karra
vágy, más pap lenni, a talárt felöltvén,
rabolni más, más polgári iparra;
van, aki húsba kötve és gyönyörbe
vesződik, más csak pihenést akarna:
s én minde dolgok nyűgét összetörve,
Beatricével a magasba szálltam,
s dicsőn fogadtak ott az égi körbe.
Mikor minden fény, táncából kiváltan,
a pontra, hol előbb volt, visszaszállott,
megálltak, mint a gyertya a csilárban.
S hallám, hogy ama lángból szózat árad,
ki imént beszélt mosolyogva hozzám,
és amíg szólt, még ragyogóbbra vált ott.

136-138 Sigieri a párisi Szalma-utcában tartotta hitvitáit, melyekkel sok ellenséget szerzett.
140 Az Úr arája: az Egyház.

»Mintahogy fénylik sugarában orcám,
úgy szent tükréből a lelkedbe látok
az örök Fénynek lángjában lakozván.
Kétely kelt benned és hallani vágyod
nyilt, tiszta nyelven újra elejéről
szavam, hogy benned gyújthasson világot.
Mikor előbb azt mondtam: *»megkövérül«*
s mikor azt mondtam: *»nem lesz soha párja«*:
itt gondos észre van szükség vezérül.
A Rendelés, mely a világ királya,
oly bölcs, hogy előbb megvakúl a látás,
mintsem tanácsa mélyeit bejárja,
hogy bízva menjen és híven a pártás
menyasszony ama vőlegény elé, ki
áldott vérével szent örömkiáltás
hangjait tudta ajkáról kitépni:
két vezért rendelt bölcs szolgálatára,
aki jobb és bal oldalon kiséri.
Egyik szeráf volt lángjai fokára,
másik a földön bölcsességre mérve
a kerubok fényének egy sugára.
Egyikről szólok: mindkettő dicsérve,
ahol egyiknek dicsérete hallik,
ragyog, mert egy volt minden céljuk élve.
Tupino s ama víz közt, mely lezajlik
a dombról, melyet választott Ubaldo,
magas hegynek termékeny háta hajlik,
honnan Perugia felé száll az ártó
hő s fagy a Napkapún; s mögötte renyhül
súlyos igában Nocera meg Gualdo.
E lejtőn, ott hol némileg megenyhül
meredeke, egy nap jött e világra,
egy nap, minőt a Ganges partja nem szül.

[25] L. X. 96.
[26] L. X. 114.
[31-32] A pártás menyasszony az Egyház. A vőlegény: Krisztus.
[35] A két vezér Szent Ferenc és Szent Domokos.
[43-45] Ubaldo Baldassini, gubbiói püspök az Asciano-dombot választá remeteségül. Itt ered a Chiascio, mely a Tupino-patakkal közrefogja a Subasio-hegyet, hol Assisi áll.
[46-47] A Napkapu Perugia egyik városkapuja.
[48] Nocera és Gualdo Perugia igájában nyögtek.

Azért, ki e helyről beszélni vágyna,
ne mondja *Ascesi*, mert nem igazság,
mert *Napkelet* név illik ily csodákra.
Ez embereknek-adott új vigasság
alig hogy felkelt, már érezni kezdte
az egész föld, erénye nagy vigasszát.
Mert, ifjan már, oly hölgy kegyét kereste
atyja ellen, kinek, mint a halálnak,
nem szoktunk ajtót nyitni örvendezve.
S a lelki törvényszék előtt e párnak
et coram patre meglett esküvője;
s mindjobban eggyek, s többet el se válnak.
Megfosztva első férjétől, e nőre
ezerszáz év vak megvetése várt,
míg ez, hivatlan, kimenté belőle.
Mit ért, hogy hallották, mily bizton állt
Amyclas mellett, annak hangját hallván,
kitől a föld is rengett, merre járt?
Mit ért, hogy hűven, mikor még a halvány
Mária is megmaradt lenn a földön,
ő ott fenn sírt Krisztussal a cudar fán?
De több szómat homályba már nem öltöm
s Ferencet most e szeretők helyébe
és a hű Szegénységet visszaköltöm.
Boldog békéjük édes báju képe,
csodás szerelmük és a szent vidámság
szent vágyat szórt a szemlélők szivébe,
ugy hogy előbb Bernát követni társát
a nagy békébe, saruját levetve
futott, s lassúnak vélte szent futását.
Óh boldog bőség, földünkön feledve!
Sarút Egid és sarút old Szilveszter
menyasszonyért a vőlegényt követve

[53] Ascesi, Assisi népi neve, emlékeztet a Napkelet latin nevére *(ascensio)*.

[55] Az új vigasság, Assisi napja: Szent Ferenc. L. Életrajz 18, 19. Pokol XXVII. 112.

[58] Ez a Hölgy: a Szegénység.

[63] *Et coram patre:* »és az Atya előtt«.

[64] A Szegénység első férje: Krisztus.

[68] Amyclas, a szegény halász, nem félt Caesartól, mint a hatalmasok. Őtőle nem vehetett el semmit.

[79-84] Bernát, Egid és Szilveszter szent Ferenc első tanítványai.

Új útnak így ez atya és e mester,
és hölgye és újdon családja mégyen.
Övül egy hitvány kötelet se restel.
S ím mégsem verte le szemét a szégyen,
bár Pietro Bernardone csak az atyja
s bármily csodás szegényes színe légyen.
Mint egy király Incének tudtul adja
kemény szándékát s első szent pecsétjét
rendjének tőle nyomban elfogadja.
Aztán, hogy nőttön nőtt a szent szegénység
csapatja a mögött, kinek erényét
méltóbban égi glóriák dicsérnék:
második koronának nyerte fényét,
mert Honorius Égi Súgalomra
másodszor is megáldta szent merényét.
Aztán, midőn a mártírpálma szomja
Krisztust, kiben hitt annyi szent tanítvány,
vad szultán előtt prédikálni vonja,
látva, hogy nyers még s megtérésre hitvány
e nép, nem űlt hiába: felkereste
az olasz fű gyümölcsét, gyámolítván.
Tiberis és Arno között szerezte
egy zord sziklán az utolsó pecsétet
Krisztustól és két évig hordta teste.
Midőn Annak, ki annyi célja végett
szemelte ki, tetszett felhívni díjra,
mint akit alázata dicsővé tett:
testvérörököseit összehíjja,
nekik ajánlva édes asszonyát,
s hogy szeressék híven, szivükbe írja.
És karjaikból igaz otthonát
keresve elszállott a drága szellem,
tiltván koporsók cifra lim-lomát.
Gondold el most, ki volt, micsoda jellem,
méltó társ Péterként vezetni bárkánk
a biztos jel felé mély tenger ellen.

[89] Szent Ferenc atyja, Pietro Bernardone, egyszerű assisi polgár.

[91-93] A ferencrendet először III. Ince pápa erősítette meg.

[98] III. Honorius.

[106-108] Ferenc, keleti hittérítő útjáról hazatérve, a Vernahegyén, Tiberis és Arno között, nyerte a szent stigmákat: Krisztus öt sebének lenyomatát.

Ő volt az épen, ami pátriárkánk,
s most már megértheted, hogy őt követve
jó árút vittünk s jó nyereség várt ránk.
De nyája akkor intelmét feledve,
új étre éhezett, s történni kellett,
hogy száz ugrással szerteszét eredne.
S midőn így nem maradt meg akla mellett
a júhcsapat, s bolyongva szerte jára,
nem is volt tőgyük, visszatérve, tellett.
Boldog, ki tudta, mennyi lelki kára
lesz ebből s megmaradt ; de oly kevés,
hogy nem sok posztó kell nekik csuhára.
Már most, ha rekedt nem volt hangom, és
buzgón hallgattál meg, figyelve végig,
minden szót, amit mondtam, észbe véss
és a tanulság részben kielégít,
látván a fát s hajtásait, tövérűl,
és hallván a fenyítő szava végit :
hogy : *ki tilosba nem tér, megkövérűl.*«

TIZENKETTEDIK ÉNEK

Szent Domokos élete

Mihelyt végső szavai ködbevesztek
az áldott lángnak, a szent malom égi
sugárai megint forogni kezdtek,
s egy fordulóját sem táncolta még ki,
mikor új gyűrü gyűlt köré, felelvén
lengés lengésre, dalról dalra néki,
hogy minden ének földi Múzsa nyelvén,
s szirének édes sípja ahhoz annyi,
mint friss sugár mellett a visszavert fény.
Mintha gyenge felhőre fölsuhanni
látsz hétszin ívnek páros pántlikáját,
ha Juno szép cselédjét hívja fonni :
belső a külsőt, testvér szülte párját,
(mint ama kóbor lánynak tört beszéde,
kit vágy emészt, mint nap a ködök árnyát) ;

[12] A szivárványt.
[14-15] A kóbor lány : Ekhó nimfa, aki szerelmi bánatában visszhanggá fogyott.

s jóssá teszik a népet, mert eszébe
jut Isten és Noé kötése, többé
hogy nem merül már özönök vizébe :
úgy itt e páros koszorú-körökké
fonódott égi rózsák ívbe szálltak,
külső belsőnek ekhózván örökké.
Mikor a táncnak, dalnak és sugárnak
ünnepe, mellyek össze fényt a fénnyel
örömben ott és szeliden kuszáltak,
megállt egyszerre és testvéri ténnyel,
mint a két szemet, zárni és emelni,
egyetlen akarat mozgatja kénnyel :
hangot éreztem szívéből kikelni
egyik új fénynek, s vágyamat feléje,
mint csillaga felé a tűt, szökellni.
»Szerelmem megszépítő szenvedélye
hajt, hogy most annak vezérét, ki szóla
imént enyémről, ajakam dicsérje.
Kell, hogy együtt kerüljön vele szóra :
hogy egy legyen azoknak glóriája,
akiknek egy volt harci lobogója.
Krisztus serege, melynek oly nagy ára
lőn, újra fegyverezni, késve, gyéren
mozdult, s habozva nézett zászlájára,
mikor az örök hatalmú Vezér fenn
ezer *talán*-ban ingó katonáit
segélni, végzé (kegy volt és nem érdem),
hogy, amint hallád, két bajnokot állít
aráját védni, kiknek szava, tette
minden szórt népet újra rendre csábít.
Ott, ahol édes zeffirünk születve
száll, hogy a lombot frissen bontva vonja
vén Európát újdon öltözetbe,
hol ama hullám csap a partoromra,
mely mögött, hosszu hevétől kiégve
rejlik a Nap előlünk nyugalomba :

[28] Ez az új fény : Szent Bonaventura.
[32-33] Tamás dominikánus volt. Bonaventura ferences rendfő.
[37-38] Krisztus saját vére árán fegyverezte újra seregét.
[46] A zeffir nyugati szél.

52 ül a szerencsés Calaroga, védve
a nagy paizstól, amelyen feküdve
nyul az oroszlán és bástyákra lépve.
55 Ott született a Szent Athléta, fűtve
bölcs lángtól, a hit szerelmes vitéze,
ellenség átka, jó barátnak üdve.
58 Teremtve már erényre lőn idézve,
s megtöltve avval, hogy élő erénye
anyjában anyját jósnővé igézte.
61 És mikor a szent Kútnál vőlegénye
lőn a Vallásnak, s hozománya lett e
szűz párnak egymás minden kincse-fénye:
64 a hölgy, aki *igent* mondott helyette,
bámúlt álmában egy csodás gyümölcsön,
mely tőle s utódjaitól eredne.
67 S hogy amilyen volt, olyan nevet öltsön,
egy szellem súgta tán, hogy akié lett,
az saját nevét adja néki kölcsön:
70 s ekként lett *Dominicus*. Úgy beszélek
róla, mint arról, kit választa Krisztus,
kertjét művelni, hol vetése érett.
73 Krisztus barátja, és barátja: Krisztus,
kinek akkor gyuladt első szerelme,
mikor első szót mondott néki Krisztus.
76 Gyakran találta csöndben s térdepelve
dajkája őt a földön, s úgy mosolygott,
mintha mondaná: »Erre jöttem, erre!«
79 Óh, atyja, Félix, és valóban Boldog!
Óh, anyja, áldott, s igazán Johanna!
ha tudós-módra nevüket megoldod.
82 Nem a világnak, ahogy más rohanna
Ostia bölcse s Taddeus nyomában,
de mint ki vágya a valódi manna:

52-54 Calaroga Spanyolországban van, melynek címere az oroszlán.
60 Domokos anyja megálmodta, hogy kutyát szül fáklyával a szájában: hitünk gyujtószavú őrét.
61 A keresztkútnál.
64 Azaz keresztanyja.
70 *Dominicus:* »az Úré«.
79 *Felix:* »boldog«.
80 *Johanna:* »áldott«.
88 Ostia bölcse (Enrico di Susa) és Taddeus: hírhedt decretalisták. L. IX. 134.

nagy Doktor lett ő, rendesnél korábban ;
s ment a Szőllőt művelni, mely kiszárad,
ha hű vincellér nem kapál porában ;
s ment a Szentszékhez, melyből még nem áradt
fagy a szegényre (bár ma nem kiméli
nem ő, hanem ki rajt ül, s rosszba fárad) :
ment, nem kettőt vagy *hármat hatra* kérni,
nem is az első üres javadalmat,
sem *decimas quae sunt pauperum Dei*,
de tévedt világ ellen szabadalmat
harcolni a Magért, amelyből íme
övezni téged huszonnégy fa sarjadt.
Apostol volt tudásra, szívre, címre ;
búzgó, mint forrás, ha kitörve kérgét
a földnek, mély ér nyomta föl a színre.
Eretnek törzsek ellen vitte mérgét
s leginkább ott, hol útját szembeszegni
az ellenállás karjai remélték.
Belőle így több nagy folyó eredt ki
a katholikus föld kertjét puhítván,
hogy minden bokra kezd elevenedni.
S ha ez volt egyik kereke a hítvány
ellenség ellen a harci szekérnek,
hol az Egyház győz, nyilait hajítván :
szükség, hogy ebből annál jobban értsd meg
a *másik* dícsőségét, kit Tamásnak
ajkai imént szivesen dicsértek.
De a keréktalp-vágta szent csapásnak
útját a világ hamar elfeledte,
s a borkő sói már penésszé vásnak.
Családja, amely nyomaiba tette
lábát, egészen megfordult, s viszárul
a sark helyébe újjhegyét vetette.
De aratáskor látod a buzárul,
milyen volt, ha a konkoly, tűzreszórtan
sír, hogy előtte majd a Csűr bezárul.

[91] A pap gyakran engedélyt kapott a gyüjtött jótékony adományok két-három hatodát magának tartani.
[93] »Tizedet, mely az Úr szegényeié« . . .
[96] A 24 fa a Dantét két körben övező 24 hithirdető.

Hiszem, hogy aki jól lapozza sorban
könyvünket, lel még oly lapot vagy ívet,
min írva áll, hogy: »*Az vagyok, ki voltam!*«
De sem Casal-, sem Acquasparta-hívet
nem mond ilyennek, mert egyik az Irást
elhányva, másik megszűkítve téved.
Bennem Bonaventura lelke nyíl, lásd,
lánggá, ki nagy tisztemben hátratettem
minden bal gondot, minden földi sírást.
Illuminát és Ágoston van itten
velem, az első mezitlábosok
Istennek kötelével övezetten.
Szent Victor Hugo, s Péter itt ragyog,
a Mangiador; s a hispán sem hiányoz,
kinek tizenkét könyvét olvasod.
Náthám prófétát, s Aranyszáju János
metropolitát, s Anzelmet, Donátot,
ki szerényen nyúlt alsóbb tudományhoz;
Rabanust, és Joákhim bölcs apátot
Calabriából, nézd még tündökölni,
ki jós lelkével a jövőbe látott. —
Ilyen lovagot hajtott írigyelni
Tamás testvér, hasonlót írigyelvén,
s szent versenyért felétek szárnyra kelni:
s velem jött minden társam, szárnyra kelvén.«

TIZENHARMADIK ÉNEK

Salamon bölcsessége

Képzelje, aki érteni akarja,
amit ott láttam; (s tartsa meg e képet,
míg hall, szilárdan, mint a szírtek alja):

124-126 Casal s Acquasparta ferences rendfőnökök. Egyik enyhítette, másik szigorította a szabályokat.
130 Szent Ferenc első társaiból valók.
133-141 A két Péter (mangiadori és hispáni) híres hittudósok, épúgy mint a többi is, akiket a szöveg fölsorol.
137 Donát grammatikus.
139 Rabanus Maurus, a németek apostola. Joákim kalabriai apát egy jóskönyvet írt.

tizenöt csillag, mely az ég-vidéket
tizenöt ponton oly élőn befényli,
hogy áthat minden légi sűrüséget ;
képzelje a Szekeret, melynek éji
s nappali egünkről sohsem bucsúzva,
rúdja, forog bár, meg tud abba' férni ;
s képzelje a Kürt száját, melynek csúcsa
a tengely mellett van, mely körül épen
körét a Fő Kerék surranva csússza,
két jelet írni magukból az égen,
minőt rá hajdan Minos lánya fűzött
a halál fagyát érezvén szivében :
egyik a másikkal körülgyürűzött,
s forgása által, folyton körbejárva,
egyik előre, a másik hátra űzött :
s előtte lesz az igazságnak — árnya
e dupla táncrúl, mint csillagalakrúl,
amely körűlem lengett körbeszállva,
mert minden földit annyival haladt túl,
mint Chiana cammogását az az égkör,
amely leggyorsabban suhanva fordul.
Itt nem a Bacchus s Paean dala ég föl,
hanem ; a két természet egy Személyben,
és amaz Egy, mely áll három személyből.
Majd dal és tánc megállt, időre mérten ;
s a szent fény mind örülve rámderengett,
hogy gondról-gondra figyelmük' cseréltem.
S istenkörükben megtörvén a csendet,
szólt a láng, melyből ép Isten-szegénye
csodás élete az imént kizengett :

7-9 A Göncölszekér mindig a mi féltekénken látható.
10,12 A Kürt a Kis Medve, melynek csúcsa a Sarkcsillag mellett van. A Fő Kerék a leggyorsabb égkör : a *Primum Mobile*.
13 A Göncöl hét csillaga, a Kürt két alsó csillaga s még 15 szétszórt csillag egünk legfényesebb csillagai. Együtt éppen 24.
14-15 Minos leánya, Ariadne, haldokolva koszorúját az égre fűzte csillagnak.
23 Chiana mocsaras folyó.
25 Paean : Apollo neve a himnuszokban.
26 Krisztus isteni és emberi természete.
27 A Szentháromság.
32 Isten-szegénye : Szent Ferenc.

»Mikor kinyomva már az egyik kéve
és drága magva végre csűrbehordva,
újat csépelni hajt szerelmem éhe.
Azt véled, a kebel, melyből a borda
formálni vétetett a bájos arcot,
melynek a földet ínye megrabolta;
s a másik, mely úgy vítta meg a harcot,
lándzsaverten, hogy elégtételével
világ bünéért fizeté a sarcot:
ami emberi természetbe fér el,
annyi fényt nyert a Teremtő kezébül,
kinek mindkettő adós lételével.
Azért csodálod a fönti beszédbül
azt, hogy a kincsnek *nem volt soha párja*,
mely ötödik fényt nyerte itt mezéül.
Lesd válaszom' hát, szemedet kitárva:
s hited, szavammal, az Igazra nézni
úgy fog, mint központ köre vonalára.
Minden, akár tud, akár nem, enyészni,
csupán az Eszme fénye, mely szeretve
nemz, és ezt lelkünk Istenének érzi.
Mert az élő Fény, Napjából eredve,
s nem válva Áttul, sem a Szeretettül,
mely harmadik lesz kettőből születve,
jósága által egy sugárba meggyűl
tükrözve mintegy, kilenc égi karban,
mégsem oszolva többfelé az Egybül.
Innen száll át mélyebb erőkbe majdan,
le tényrül-tényre, mígnem kurta-létnyi
esetlegekké árad el az aljban.
Ezeken a nemzett világot érti
szavam, melyet rövid életre, maggal
avagy annélkül, a mozgalmas ég hí.
Viasszuk és az erő, mely alakkal
látja el, más-más; s a pecsétes Eszme
átfénylik több vagy gyengébb sugarakkal

37-39 A bordából formált arc: Éváé, ki a tilos gyümölcsöt megízlelte.
40-47 L. X. 114 és XI. 26.
48 Az ötödik fény: Salamon király. L. X. 109.
55-57 A nap, a fény és a szeretet: a Szentháromság.
59 A kilenc ég vezető angyalaiban.

Igy lelsz egyazon fajta fán keresve
gyümölcsnek néha javát, néha rosszát ;
és más-más lelket az emberi testbe.
Ha hibátlannak mondhatnád viasszát,
s az ég erejét is tökéletesnek,
csupa Pecsét lenne és csillagosság.
De a Természet csak úgy adja ezt meg
csorbán, mint az a művész, aki tudja
mesterségét, de gyönge keze reszket.
Azért csak, ha az erők ősi Kútja
hintette tiszta Fényt a Szeretetnek
lángja gyűjti : ez a tökélynek útja.
Igy lett méltóvá egyszer földeteknek
fajtája is az állati tökélyre ;
s a Szűz is ekként terhesíttetett meg.
Kell hát, hogy ajkam szavadat dicsérje :
hogy soha embertermészetbe annyi
tökély nem hullt s hull, mint e két személyre.
Itt, ha érvem nem tud továbbsuhanni :
»Hogy' *páratlan* hát mégis ama *másik?*« —
e kérdésednek kéne megfoganni.
De, hogy ne lássék, amint íme látszik,
gondold el, hogy ki volt, s mi kelle néki,
mikor ég mondta : »Kérj, amid hiányzik !«
Úgy szóltam, hogy már ebből eszed érti,
hogy *király* volt, és *azt* a bölcseséget
kérte, amely kell, király-módon élni :
nem az egetmozgató égi népet
számbavenni ; sem tudni, hogy *necesse*
a *contingens*sel mily tételbe léphet ;
sem, *si est dare primum motum esse ;*
sem, hogy félkörbe háromszöget írván
az mindenképen derékszögü lesz-e?

82-83 A földi faj Ádámban (az emberben) érte el az állati tökélyt.
87 Ádámra és Krisztusra. L. 37—45.
89 Salamon.
93 Az Úr megígérte Salamonnak, hogy egy kívánságát teljesíti. Salamon bölcsességet kívánt.
97-98 Hány angyal van? Ez és a következők a középkori filozófia tipikus problémái.
98-99 Egy szükséges *(necesse)* és egy esetleges *(contingens)* tételből milyen következik?
100 El kell-e fogadni *első* mozgást?

S így ezt és amit mondtam, nézve, nyilván
látod, hogy csak a királyok tökélyét
éri szavamnak nyila, célba hullván.
S ha a »*páratlant*« helyesen itélnéd,
tudnád, hogy csak a királyokra értem,
kik sokan vannak, s kevesen jófélék.
Igy distingválva fogadjad beszédem;
s így összefér hiteddel ősatyádról,
s arról, ki a mi gyönyörünk az égben.
S ez legyen mintegy lábad ólma mától,
mely, mint fáradtat lankadása, *nem*re
s *igenre* túl-sietve menni gátol.
Bolondok közt is utoljára jönne,
ki vak-egyformán állítva s tagadva,
nem tudna külömbséget tenni benne.
Gyakran tér elsietve rossz utakra
a vélemény; és aztán öncsalása
köti az észt, hogy bennük megakadna.
Hasztalannál rosszabbra hajtja láza:
mert visszatérve más, mint induláskor
az Igazságnak ügyetlen halásza.
Példát vehetni erről annyi száztól,
Parmenidés-, Melissus-, Brissus-, és még
— aki ment és nem tudta, hova — mástól.
Sabellius és Árius, merész nép,
szavukban mintha az Irásnak arcát,
mint kard tükrében, eltorzítva néznéd.
Túlkönnyünek az ítélést ne tartsd hát;
és ne légy, mint az, aki a buzának
előbb, mint érne, felbecsűli sarcát!
Mert gyakran láttam télen át kiszáradt,
vad és töviskes, puszta csipkebokrot:
és később nyílni rajta rózsaszálat!
hajót is, büszkén szelni könnyü fodrot,
gyorsat, hogy messze tengerig utazzon,
melyet, révnél már, a szél vészbe sodrott.
Ne higyje Márton gazda s Berta asszony,
hogy mert ezt lopni, azt áldozni látta,
azért az Úrnak végzésébe hasson:
az fölkelhet, *ez* elbukhatik — hátha!«

[125] Görög filozófusok. — [127] Eretnekek.

TIZENNEGYEDIK ÉNEK

Fény és kereszt

Körtől középig s középtől körig
árad a hullám a kerek edényben,
amint belül- vagy kívülről lökik.
Ez a kép villant hirtelen elémbe,
mikor Tamásnak glóriás beszédje
elhallgatott s belenémúlt a fénybe.
Középtől körig, s körtől a középre
szállt az ő szava és Beatricéé,
aki középen állva, ezt beszélte:
»Vágya kelt *ennek*, bárha nem beszélé
szóval, se gondolatban, hogy gyökérig
egy más igazság szálait kisérné.
Mondjátok, a fény, mely bimbózva fénylik
körűletek s a lélek koszorúja,
így marad-e, mint most van, örökéltig?
S ha így marad, mondjátok, mikor újra
láthatók lesztek testben, ez a látás
el nem hal-é, a fénytől megvakúlva?«
Mintha körtáncban a lengés, a váltás
nyomán egyszerre árad új vidámság,
élénkebb mozgás, hangosabb kiáltás:
úgy láttam ott e körök égi táncát
gyúlni, hogy új örömben tündököljön,
amint elhangzott a buzgó kivánság.
Ha búsulsz rajta, hogy meghal a földön,
ki égben mindig él: ingyen se véled,
milyen a Zápor, melyben megüdül fönn.
Az Egy Kettő Három, ki örökélet,
s Háromban és Kettőben s Egyben úr,
mindent határol és határt nem érhet,
háromszor zendült ajkán jámborúl
minden léleknek, úgy hogy ily zenében
minden érdem jutalma megujúl.
S hallám, hogy a kisebb kör özönében
mint az angyal szólt egykor Máriához,
a legdicsőbb láng így felel szerényen:
»Amíg a halhatatlan égi Város
szent édenében áll a hosszu ünnep,
szerelmünk körül ez a mez sugároz.

Fénye kiséri lángoló hevünket,
s a láng a látást ; és ez akkora,
amint becsünkön túl a Kegy kitüntet.
Mikor a szent hús dicsőült pora
megint ruhánk lesz : kedvesebb személyünk,
mert teljesebb, hogy rajta a Ruha.
S ha nő a fény, melyhez ingyenbe férünk
a Legfőbb Jónak végtelen kegyébül,
s mely által az Ő látásához érünk :
nő a látás is, és erősre épül,
nő a láng, attól fölgyuladva jobban,
nő a sugár, mely abból árad és gyűl.
De mint a szén, melyből a tűz kilobban,
éles izzással a tüzet legyőzi
s látható voltát jól megőrzi abban :
úgy ezt a fényt, mely lelkünket gyürűzi,
legyőzi majd a fölkelt hús alakja,
bár azt ma még a sírnak földje őrzi.
S nem is fárasztja, erejét-haladva,
szemünket a fény, mert a szerv megedzik
itt minden kéjre, minden sugarakra !«
Láttam most, hogy a két kar úgy igyekszik
mondani »*Ámen*«, hogy abból a vágynak
ereje elholt testükért, kitetszik,
nem magukért tán, de apák-anyáknak
kedvéért és mind, akiket szerettek,
még mielőtt örök lángokká váltak.
És ím köröttük új fények születtek,
akiket sorba s körbe gyúlni láték,
mint horizonti pírját reggeleknek.
Miként az égen kora este átég
egynéhány csillám, úgy hogy nem tudod még,
igaz-e, vagy szemedtől csalfa játék? :
úgy, mintha én ott sorban gazdagodnék
új kör fénnyel, mely a két régi mása
és mindakettőn túlra hajnalodnék.
Óh szent Fuvallat igaz villanása !
szememben milyen lobbanón szülemlék,
mely ki sem bírta, hogy ily ízzva lássa.
De új nevetés gyönyöre gyülemlék
Beatricének égő homlokára
azokhoz, miket nem követ az emlék.

S szemem új erőt nyerve nemsokára
fölvillant s látta, hogy már följutottam
hölgyemmel felsőbb üdvnek csillagára.
Mert láttam, hogy már föntebb állok ottan
a csillagról, mely vörösen tüzelvén
izzóbban égett, mintsem megszokottan.
Teljes erőmből, s a szív tiszta nyelvén,
mely mindenütt egy, gyújték hála végett
lángot az Úrnak, új kegyét kinyervén.
S még az áldozat lángja ki sem égett
szívemből, érzém már, hogy kedvezően
fogadta az Ég a hálás igéket,
mert két sugárban láték gyúlni rőten
lángoló tündöklést, hogy azt kiáltám:
»Óh Hélios, mily fényt égetsz előttem!«
S mint sarktól sarkig a Tejút, kiválván
benne száz csillag, sűrün átfehérlik,
hogy bölcs se tudja mit gondolni láttán:
úgy csillagozva, nyúlt a Mars szivéig
a két sugár, s a Kereszt jele támadt,
mint körben átlók egymást metszve érik.
Itt emlékem veri fantáziámat:
mert e kereszten sugarazva Krisztus
nincs méltó példám, adni róla számot.
De vedd kereszted, s menj, amerre Krisztus:
s akkor majd lankadásomat kimented,
látva te is, mily hajnal ott e Krisztus.
S a csúcs és tő közt, s karról karra lengett
a fények tánca, s néha szembeszelve
egymás útját, szikrázva földerengett.
Igy láthatsz olykor gyors és lassu, ferde
s egyenes, néha hosszu, néha kurta
átomokat változni szállva-kelve
a sugár csíkja mentén, mely behullt a
homályt sávozván, amellyel az ember
magát a naptól védni megtanulta.
S mintha sokhúru lant és hárfa cseng fel
összhangban, hogy bár a kótát nem érted,
édes neked, és új dalért esengel:

[86] Az ötödik ég a vörös, harcias Mars ege.
[96] Hélios a Nap. Dante itt magát az Istent nevezi így.

úgy e Kereszten végig a temérdek
csillám hangjából egy himnusz szövődék,
hogy elbüvölt, mit, érzém, meg sem értek.
Csak azt vettem ki, hogy szava dicsőség!
mert mintha, hallva és nem értve, ennyi;
»*Támadj föl!*« és »*Győzz!*« fülemig verődnék.
És oly szerelmes kezdtem bele lenni,
hogy élve mindez ideig ily édes
kötelékekkel nem kötött le semmi.
De tán nagyonis vakmerő beszéd ez,
mert nem a szép Hölgy szemeit idéztem,
melyekkel vágyam örökké pecsétes;
de aki tudja, hogy föntebbi részben
mélyebb a szépség élő lenyomása,
s hogy *itt* azokba még belé se néztem:
az kell, hogy amit gyónok, megbocsássa:
gyónom, hogy védjem! — s igaznak itélhet,
mert a között van a Szemek varázsa,
ami föntebbi égben egyre mélyebb!

TIZENÖTÖDIK ÉNEK

Dante őse

A jóakarat, amely sohse fárad
önteni helyes szeretet fuvalmát
— miként a rosszból a helytelen árad —
elcsitítá az édes líra húrját,
melyet az Ég újja feszít vagy enged,
s elcsöndesíté ama dal zsivajját.
Hogy' képzelhetnéd, hogy süket leendett
igaz kérésre ez a Kar, mely értem,
csakhogy kérhessek, engedé e csendet?
Bizony méltó, hogy örök kínban éljen,
ki az Öröktől fosztja meg magát,
hogy elmúlandó szerelmet cseréljen!
Mint tiszta égen szökve szalad át
nyáreste hirtelen tűz, mely magával
vonja szemed, követni szalagát;

133-139 Az új ég elhomályosíthatja Beatrice régi szépségét: de az új égben Beatrice is új szépséget nyer!...

s futó csillagnak mondanád; de rávall
arra, hogy más, avval, hogy nem hiányzik
helyérül egy se, s múló sugarával:
úgy láttam, hogy egy csillag lecikázik
csillagzatából ama láng-keresztnek
jobb karja végétől talapzatáig,
s gyöngyként, melyet zsinora nem eresztett,
csillogott sugárfonalán suhanva,
mint alabastrom mögött fény ha reszket.
Igy Anchises, hogy már temetve hamva,
suhant árnyként — ha nem hazug a Múzsa —
Elysiumban fiához rohanva.
»*O sanguis meus, o superinfusa*
gratia Dei, sicut tibi, cui
bis unquam coeli janua reclusa?«
Igy szólt a láng; és én hozzásimúlni
vágyva, reá, majd Kedvesemre néztem,
és kezdtem kettős bámulatra gyúlni,
mert szeme égett drága nevetésben
s én úgy éreztem akkor, hogy enyémet
üdvöm és Éden legmélyébe véstem.
S tovább hallottam zengeni a fénynek,
kit egyként boldog voltam hallva-látva,
oly mély szavát, hogy nem is érthetém meg.
Nem szántszándékkal rejtezett homályba,
hanem kényszerből; mert föllebbre szállott
vesszeje, mint célt tűz e földi tábla.
Mikor a tűz, mely nagy szívéből áradt,
oly fokra csillapult, hol már a szónak
nyíla értelmünk céljába találhat:
az első, mi kizengett hallhatólag,
ez volt: »Áldott légy, Hármas Egy, ki íme
magvamra szórod záporát a Jónak!«
S szólt: »Boldog szomjban száradt szájam ínye,
mellyel a Nagy Könyv olvasása töltött,
melynek sohsem változik lapja-színe:

25-27 Anchises, mint Vergiliusz *Aeneisében* elbeszéli, az Elysiumban a boldogok helyén találkozott fiával, Aeneassal.

28-30 »Óh én vérem, óh Isten ráárasztott kegye! Kinek nyilt meg valaha kétszer az Ég kapuja, mint neked?«

50 Az égi végzések könyvében olvasta, hogy Dante egy napon föl fog jönni.

ma te, fiam, föloldtad ezt a bőjtöt,
fényem nagy bőjtjét, a Nőnek kegyébül,
aki válladra, szállni, szárnyat öltött.
Azt hiszed, minden eszméd úgy belémgyűl
abból, ki Első, — mint, ha jól megérted,
a kettő-három-négy az Eggyen épül:
azért azt, hogy ki vagyok, meg se kérded,
sem hogy mért szállok így eléd vigabban
más boldognál, kit vidámsága éltet.
Hited nem csal; mert bárki e csapatban
belát a nagy Tükörbe, melybe' minden
gondod előbb kitárúl, mint magadban.
De, hogy a szent vágyat, mely drága kincsem
s amelynek szomja tart örökre ébren
boldog látásban, — jobban teljesítsem:
emeld csak hangod tiszta, nyílt beszédben!
zengjen a kérés, zengjen a kívánság,
melyre a válasz már előre készen!«
Hölgyemre néztem; s rajta oly vidámság
ömlött el, szómat már előre hallva,
hogy érzém, lelkem vágy tollai rántják,
s kezdtem: »Az érzés és az ész hatalma
egyforma súllyal van kimérve néktek,
amint az ős Egyenlőség sugallja;
mivel a Nap, mely világítva éget,
hőt és fényt oly egyformasággal önt fönn,
mely minden hasonlatot kicsivé tett.
De akarat és tudás lenn a földön
kell, hogy oly okból, mely nektek világos,
szárnyára más-más tollazatot öltsön.
És engem, földit, ilyen végzet átkoz,
úgy, hogy köszönni nincsen semmi másom,
csak szívem, ez atyai fogadáshoz!
De esdek hozzád, eleven topázom,
kivel gyöngyös e drága ékszer: engedd,
hogy szép neveden vágyam lakomázzon!«
»Óh lombom, kiért örömben derengett
szivem, már várva: gyökered valék én!«
válaszul ő így törte meg a csendet;

[89] Cacciaguida, Dante dédapja. (Életrajz 4.)

s: »Kitől családod« — szólt előrelépvén —
»kapta nevét, s ki száz évet legázolt
már lenn a Hegynek első kerülékén,
nekem fiam, és neked nagyapád volt;
illik, hogy útját, jámbor sarjaképpen
mindenmód könnyítsd és imáddal ápold.
Firenze, régi szűk kerületében,
hol tornya áll még, s reggel s délidőre
harangja zeng, békés volt, tiszta, vétlen.
Nem volt dús öve, gyöngyös főkötője,
sem szépharisnyás hölgyei, se lánca,
mely látnivalóbb, mint a viselője.
Nem okozott még rettegést a lányka,
alig születve apjának: hogy' adja
férjhez hamar, s mit néki hozományba?
Nem nézett üres terem dús falakra;
Sardanapal még nem akadt, ki *hálók*
fényűzésének titkát megmutatta.
Nem verte még pompában Montemalót
a kis Madárhegy, mely emelkedésre
kiváló lesz, esésre még kiválóbb!
Bellincion Bertit láttam én kevésbe
került bőrövvel, csontcsattal; s tükörtől
kelni nejét, arcát nem piperézve.
Láttam Nerlit és Vecchiót durva bőrből
készült ruhával elégedni, s orsót
s guzsalyt nem válni büszke úri hölgytől.
Boldog nők! tudták, hol lelnek koporsót,
s nem kellett, hogy üres ágyban sirassák
férjüket messze frank utakra bolygót.
Hanem némellyek a bölcsőt viraszták
és csicsugatva használták a nyelvet,
amely papáknak-mamáknak mulatság;

91-94 I. Alighiero, ki a Purgatórium első körében vezekel.
107 Sardanapal a buja keleti fejedelem.
109-111 A Montemalo Róma, s a Madárhegy Firenze melletti domb.
112 Bellincion Berti, Gualdrada atyja (Pokol XVI. 37), régi firenzei nemes.
115 Ezek is régi firenzei nemesek.
118 Később már (mindennapossá válván a száműzések) senki sem tudhatta, hol hal meg.
120 Dante idején minden firenzei Franciaországban csinált üzleteket.

és mások, fonogatva rokka mellett
a kis családnak Fiesolét mesélték,
s Rómát és a trójai veszedelmet.
Akkor még csoda volt, és úgy beszélték
volna Cianghellát s Saltorellót, mint ma
Cincinnatust s Corneliát beszélnék.
Ily régi boldog nyugalomba, minta-
otthonba, milyet minden hű sziv áhít,
egyszerüségbe és polgári csínba
tett engem Mária, kit jó anyám hítt;
s ős templomodban Cacciaguida s egyben
keresztény lettem — s ez ma is vidámít.
S Moronto s Eliseo bátyja lettem:
a Po völgyéből jött a feleségem:
s te ennek nevét viseled nevedben.
Szolgáltam Konrád császár seregében,
kinek, hogy karddal övemet csatolja,
kegyét számomra kinyeré az érdem.
Vele harcoltam, Keletig hatolva,
a korcs hit ellen, melynek népe máig
pápa bünéből jussotok' bitolja.
Itt oldozott föl engem a halál; itt
ölt ki e csúf nép a csalárd világból,
melynek szerelme vesztetekre válik:
s Békémbe szálltam e vértanuságból.«

125-126 Fiesoléi (Életrajz 1), római s trójai históriák az akkori regék és mondák témái.
128 Cianghella rosszhírű hölgy, Saltorello romlott költő.
129 Cincinnatus a puritán római (VI. 46). Cornelia a Gracchusok anyja. (Pokol IV. 129.)
134-135 Az ős templom a firenzei keresztelőkápolna (Életrajz 9, Pokol XIX. 17).
136 Cacciaguida öccsei.
137-138 Cacciaguida neje Alighieri-lány.
139-141 Életrajz 4.
144 Mert a pápák nem sokat törődtek a Szentföld visszafoglalásával. L. IX. 136—137.

TIZENHATODIK ÉNEK

A régi nemesség

Óh vérünk gőgje, óh hitvány nemesség
én nem csodálom, ha a földi népet
arra birod, hogy benned dicsekedjék
lenn, ahol minden érzés bűnbe téved:
ha fenn, hol egy se tér a ferde útra,
mondom, az égben, voltam büszke véled!
De oly köpeny vagy, mely hamar lesz kurta!
mert jár az Idő éles ollajával,
s csak azé tart, ki napról-napra toldja.
Az »*ön*«-nel kezdtem, melynek hangja rávall,
hogy hajdan tiszteletből mondta Róma,
s melyet ma már kevesek ajka vállal;
és Beatrice kissé elhuzódva
mosolygott, mint a hölgy, aki köhintett,
mikor elcsattant a Ginevra csókja.
Kezdtem: »Ön ősöm! ön volt, aki minket
nemzett! Ön magamnál emelt nagyobbra!
Ön szólni teljes bátorságra intett!
Szívem az örömnek elönti habja
ezer forrásból, s legnagyobb talán,
hogy kibírja és nem reped meg abba'.
Mondja hát nékem, drága ősapám,
kik voltak ükei és milyen évek
jegyződtek gyermeksége hajnalán?
Szent János nyája mi volt s merre széledt,
mekkora volt, s kik voltak benne akkor
méltók, akiknek széke legkevélyebb?«
Miként szélben hirtelen fuvalatkor
parazsat: láttam e fényt fölszökellvén
lobbanni a hízelkedő szavaktól,
s szememben ekként új szépségre kelvén
fülemben édes, meleg hangja csengett,
de nem korunknak modern mái nyelvén,

10-11 Régi mese szerint az *ön* megszólítással legelőször Caesart illették a rómaiak.
14-15 Ginevrát, a mondai Artur király nejét, bűnös csókjaira egy udvarhölgy bátorította köhentéseivel.
25 Firenze védőszentje Keresztelő János.

s szólt : »Amióta a szent *Ave* zengett
addig, amikor terhétől szülése
megkönnyitette anyámat, ki szent lett,
ötszáznyolcvanszor, egy percet se késve
fordúlt e csillag, oroszlánja lángos
talpa alá, mely új tűzre igézte.
Hol őseim s én születénk, tanyánkhoz
közel, ér évi versenytek futója
a szélső várost kerítő palánkhoz.
De őseimet elég ennyi szóra
méltatnom ; honnan jöttek? kik valának?
szebb tán hallgatni, mint beszélni róla.
Keresztelőnek és Hadak urának
szobra közt akkor fegyverfogható nép
vala ötödrész csapata a mának.
De a polgárság vére tiszta volt még
az utolsó művesig, nem keverve
Campiét, Figghinéét, Certaldóét.
Óh jaj ! jobb volna ék módjára verve
e népek közt még mint szomszédjuk ülni
Galluzzón s Trespianón túl se kelve,
mint őket határunkban tudva, tűrni
Aguglion és Signa parasztja bűzét,
ki már szemét csalásra köszörűli.
Ha ama legmélyebbre vetemült nép
nem nézné Cézárt mintegy mostohája,
hanem mint édesanya magaszültét,
sok, ki Flórencben boltokat csinál ma
s polgár : Simofontiba visszafutna,
ahol koldulva házalt nagypapája.

[34] Krisztus foganásának dátuma.

[37-39] Azaz 580 csillagfordulót tett meg a Mars, annyiszor tért vissza az Oroszlán csillagképhez, mely, harcias jellegének megfelelve, mindig új lángra gyujtotta. (Ez 1090 évet jelent.)

[40-42] Az Alighieri-ház a régi vásártérnél volt, hol évi versenyfutásokat rendeztek.

[46-47] A Szent János-templom és a Ponte Vecchio közt, ahol Mars szobra áll.

[49] stb. A megnevezett helységek Firenze szomszédai.

[58] Ez Róma, mely a császárok ellen harcol, ahelyett, hogy a keresztény világot fegyelmezné.

64 És Montemurlo Conti-kézre jutna,
s Acone papjához tartozna Cerchi
s talán Grevéhez Bondelmonti, újra!
67 Mindig veszélyes a népet keverni,
mert a város romlását, mint a testét,
beléjutott rossz új anyagja termi.
70 Vak bika előbb megtalálja vesztét,
mint vak bárányka; és egy szablya szúrni
jobb lehet ötnél, ha gonddal hegyezték.
73 Nézd, hogy ment tönkre Urbisaglia s Luni
s utánuk már hogy mennek tönkre, hullnak
a hanyatlásba Sinigaglia s Chiusi:
76 s akkor nem érzed csodásnak, sem újnak
hallani, hogy a családok kihalnak,
mikor még a városok is kimúlnak.
79 Halált hordoznak minden birodalmak,
mint ti; csak tovább rejtik, mivel hosszú
éltük van — s kurta az emberi sarjnak.
82 És mint a Holdnak égforgása, lassú
szüntelenséggel partokat ha fed s tár:
Firenze époly forgó, lenge sorsú.
85 azért csodálatosnak azt se vedd már,
mit most mondok, elődbe vágyva híni
ős népét, kiket a Múlt tőled elzár.
88 Láttam az Ughi, Greci, Catellini
fajt, Normannit, Filippit, Alberighit
nagynak előbb, majd pusztulással víni.
91 A sok nagy-nagyot, a sok régi-régit,
az Arca-házat és Sanella-házat,
Soldanierit, Ardinghit, és Bosteghit.
94 A farnál, melyet ma annyi gyalázat
terhel, hogy már a bárka szinte süllyed,
mit hajdan annyi vihar szele rázott,
97 láttam akkor, hogy hűn őrködve ülnek
a Ravignan-ok, Guido gróf, s akikre
a Bellincion név címei derülnek.

64-66 A Cerchi és Buondelmonti bevándorolt családok. Az első elvette a Conti Guidiktől Montemurlo-kastélyt. A másik elhagyva menyasszonyát, az Amidei-lányt, hosszú vendetta-hadjáratnak oka lett (Életrajz 5).

73-75 Városok Etruriában s környékén.

88 stb. Régi firenzei családok.

Pressa immár a kormányt megkerítve
tudta forgatni ; s Galligai úrnak
arany fogó volt már kardjára ütve.
Már amaz Oszlop pettyei virúltak ;
s Sacchetti, Giuochi, Fifanti, Barucci,
s Galli ; s akik a Mérlegért pirulnak . . .
Virult a törzs már, melyből a Calfucci
vére eredt ; és a curuli székbe
beült a Sizji faj, s az Arrigucci.
Óh hányat láttam, akit büszkesége
letört ma már ! s arany lapdát hajítva
virúlt Firenze, s nagy tettekben ége.
Igy éltek azok atyjai, akik ma
ha stallum ürűl, zsákká hízni zsákján
beülnek, mint a saját javaikba.
A hetyke faj, mely űzi, mint a sárkány
azt, aki fut ; de ki fogát mutatná
vagy erszényét : szelíd lesz, mint a bárány,
már naggyá nőtt, kicsiből szörnyü naggyá ;
vágott is, hogy rokon lett ipja révén,
Ubertini Donato arcokat rá . . .
Már Fiesoléból piacunkra térvén
ott lakott Capponsacchi ; s Infangato
s Giuda jó polgár lett, hazádban élvén.
Igaz, bár hihetetlen és kiáltó :
a Perákról van nevezve a Porta,
a belvárosba szűk útat bocsájtó.

[103] A pettyes oszlop a Pigli-ház címere.
[105] A Chiaramontesi-családnak egy mérleghamisítási afférje volt. V. ö. Purgatórium XII. 105.
[107] A rómaiak curuli széknek nevezték a főhivatalnokok üléseit.
[110] Az arany lapda a Lambertiek címerében van.
[113-114] A püspökségek kegyurai gyakran felhasználták az üresedést az egyházi javadalom zsákmányolására.
[115-120] Ubertin Donato rokonára, Bellincion Bertire haragudott, hogy vejévé fogadott egy Adimarit. (E hetyke jöttmentekből való Filippo Argenti is. (Pokol VIII. 32.)
[121-123] A fölsorolt családok nyilván hasonlókép a bevándoroltak közé tartoztak. Caponsacchi a Mercato Vecchión lakott.
[125] A Perák (della Pera) névtelen, jelentéktelen család.

Mindenkit, aki büszkélkedve hordta
szép címerét a nagy Bárónak — okkal —
ki nélkül Tamás ünnepe ma csorba,
ő már lovaggá tett, nemesi joggal;
bár ma a néppel vágyik összefogni
olyan is, ki ezt bírja zsinorokkal.
Megvolt már Importuni s Gualterotti;
és még ma is nyugodtabb lenne Borgo,
csak új szomszédhoz ne kellene szokni...
A Ház, melytől Firenze könnye csorgó,
mivel az ő jogos boszúja tette,
hogy sorsotok ma vígből búsra forgó,
még díszben állott, lakóival egybe';
óh Buondelmonte! mégis mért futottál
nászától, másnak csábjait követve?
Sok volna víg, aki szomoru lett már,
ha az Emába vesztett volna Isten,
mikor először közibénk jutottál.
De ama csorba kőnek, mely a vízben
tükröz a hídról, áldozva, Firenze
kellett, hogy minden békét elveszítsen.
Ezekkel és másokkal én szerencse
ölén láttam még, és könnye se csordult,
mert nem volt hír, mely siralmát jelentse;
ezekkel békében és sohse csorbúlt
hűségben láttam népét, hogy a liljom
visszafelé lándzsáján sohse fordúlt,
s nem volt viszály még, hogy vérszínbe' nyíljon.«

127-132 A »nagy Báró«, Hugo toscanai őrgróf, kiért évente Tamás napján mondtak gyászmisét, számos famíliát tett nemessé, megengedve, hogy címerét viseljék. Egy ilyenből származik della Bella, a néppárt vezére (Életrajz 19).

134-135 A Borgo az a városrész, ahova a Buondelmontiak költöztek. L. a 66. sort. (Életrajz 5.)

136 Ez az Amidei-ház, melyből Buondelmonti elhagyott menyasszonya származott.

143-144 Mikor Buondelmonti Firenzébe költözött, útközben majdnem beleveszett az Ema folyóba.

145 Ez a Mars-szobor, mely a Ponte Vecchión állt. Keresztelő János előtt ugyanis a város védnöke Mars volt, a hadisten. L. Életrajz 2, Pokol XIII. 143.

153 A zsákmányolt zászlókon a jelvényt lefelé fordították.

154 Firenze jelvénye előbb fehér, később vörös liliom.

TIZENHETEDIK ÉNEK

A száműzött költő

Mint Clyméhéhez futva, hogy a rosszat,
amit hallott magáról, földerítse
(miért az apák ma is óvatossak):
úgy voltam én, úgy látott Beatrice,
úgy a szent Lámpa, ki helyét cserélte
imént, hogy földi lényem' közelítse.
»Bocsásd ki vágyad gőzét!« — ezt beszélte
hölgyem — »és belső tüzeid hevítsék;
nem mintha talán szavaid megértve
kellenének, hogy tudásunk' segítsék;
de hogy szokj hozzá, szólani a szomjba',
hogy bizton s méltán érjen a segítség!«
»Óh drága törzsem! ki Paradicsomba
jutván, miképen látják földi elmék,
hogy háromszögbe csak egy fér be tompa:
látod a véletlenek hirtelenjét
előbb, mint vannak, ama Pontra látva,
ahonnan minden idő csak jelen lét:
Vergiliusszal ama hegyre hágva
nemrég, amellyen a lélek begyógyul
s mikor leszálltunk a Halott Világba,
borzadtam én ott sok balsúlyu szótul
jövőmről; — bár magam' vértezve érzem,
fejemre bármily sors csapása tódul.
Azért vágyamat töltenéd egészen
— mert előrelátott nyíl röpte lassabb —
ha megmondanád, hogy sorsom mi lészen?«
Igy szólítám a Fényeset, Magassat,
aki előbb szólt hozzám; mint akarta
hölgyem, hogy semmi szót ne halogassak.

1-3 Clyméné a Napisten szeretője. Fia, Phaëton, szaladt hozzá, mikor társai kétségbevonták a Naptól való származását. Ekkor kérte el bizonyítékul apjától a Napszekeret, amivel szerencsétlenül járt. L. Pokol XVII. 107. Purgatórium IV. 72, XXIX. 118.

5 Cacciaguida.

19-20 Purgatórium VIII. 133—139, XI. 140—141.

21 Pokol X. 79—81, XV. 61—66.

Nem talányokban, ami megzavarta
hajdan a népet, mielőtt az Isten
báránya halt, hogy bűneinket oldja,
hanem világos szókkal szólt a tüzben
ősöm szerelme, kit láttam, hogy átfog
mosolya, s lángol is, de rejlik is benn:
»A véletlenség, mely matériátok
nagy könyvén túl nem terjed, mind lefestve
az örök Szemben, melybe én belátok;
s véletlen voltát azért mégse vesztve,
mintahogy nem lesz szabva gálya mente
attól, ha partról szem kiséri lesve.
Ezért mintahogy édes hangja zengve
az orgonának halkan jut a fülbe,
úgy jut a sors, mely téged vár, szemembe.
Mint a gaz mostohától menekülve
Athénét Hippolytos odahagyta:
úgy hagyod el Firenzét, kényszerűlve.
Készíti már a gonoszok csapatja
az ürügyét, és mit ne tenne könnyen,
ki még Krisztust is mindennap eladja?
S a durva nép a vesztest szidja főnnyen
szokás szerint; de majdan visszavíjja
jogát az igazság, büntetve szörnyen.
Aminek legjobban fog fájni híjja,
elhagyod; s első nyíl ez elhagyásé,
melyet rádlő a számüzésnek íjja.
Majd megtudod, mily sós kenyér a másé;
s föl- és lemenni, milyen kínos ösvény,
keserves lépcső az idegen házé!
De ami legjobban sújt még, a fösvény
gonoszok és butáknak társasága,
akikkel együtt ragad el az örvény.
Ellened a bolondok durvasága;
de majd az ő homlokukon fakad csak,
s nem a tiéden, a szégyen virága.
Barom-voltukról bizonyságot adnak
tetteik; és becsületedre vál,
ha magadból csinálsz pártot magadnak.

[31-32] Tudvalevőleg a régi jósdák beszéltek talányokban.
[46-47] Hippolytost mostohája, Phaedra, mert szerelmét nem viszonozta, hamisan vádolva száműzette. — [48] Életrajz 24, 25, 26.

Az első menhely, mely készítve vár,
az, hogy a Nagy Lombárdi kegye rádszáll,
kinek címere: lépcsőn szent madár,
s kezed, minden nyájasságában áskál,
hogy kettőtök közt, vevésből-adásból
az lesz előbbi, mi utóbbi másnál.
Vele találod, akit foganáskor
úgy megjegyzett e csillag szent erője,
hogy élete hires lesz e varázstól.
Még nem sokat tud a világ felőle,
mert fiatal még: csak kilencedízben
forog körűle e körök gyürűje;
de a Gaszkonyi, Henriket, ki hisz benn',
nem szedi még rá, mikor már e jellem
túl pénzen-gondon, föllobog a tűzben.
És kell, hogy nagyságának híre keljen
s pompája nőjjön, úgy hogy róla majdan
ellenségének is beszélni kelljen.
Amit ő tesz majd: benne bízz a bajban!
mert ő emberek sorsát megcseréli,
azt, aki koldus vagy dús vala hajdan.
Ezt írd elmédbe, de nem kibeszélni!«
S mondott olyakat, hogy elhihetőnek
majd aki látja, még az sem itéli.
S így toldta: »Fiam, ezek íme főleg
a hallottak glosszái; ez az ármány,
amit csak néhány forgás rejt előled.
De rossz szomszédaidnak nem kivánnám,
hogy írigyük légy: hisz még élve éred,
hogy sír az álnok, díját megtalálván.«
Most, hallgatással mutatván a lélek,
hogy ami bordát elejébe tettem,
átszőtte, s rajtam a sor, én beszélek:

[71] A Nagy Lombárdi Verona ura, Bartolomeo della Scala. (Életrajz 27.)

[72] A Scalák címere: a lépcső és sas.

[76-90] Ez öccse Can Grande, kit a családban leginkább jegyez a Mars-csillag harcias befolyása. L. Életrajz 27, 40. Pokol I. 102. Purgatórium XX. 15, XXXIII. 43. Can Grande a Látomás idején kilenc éves.

[82-83] A Gaszkonyi: V. Kelemen pápa. L. Életrajz 26, 33, 38. Pokol XIX. 83, XXVIII. 59. Ez a pápa VII. Henriket ki akarta játszani a császárságból. L. Életrajz 33, 34, 35.

kezdém, mint ki tanácsra kételyekben
olyantól vágyik, kinek akaratja,
látása és szerelme feddhetetlen:
»Látom, atyám, az idő mint ragadja
lovát felém, és jönnek oly csapások,
mik annak fájnak, ki magát megadja.
Azért jó fegyver lesz, ha jól vigyázok,
hogy, ha már tőlem elveszik hazámat,
verseim miatt egyéb kárt ne lássak.
Lenn, hol végtelen keserű a bánat,
s a Hegyen át, amelynek édes ormán
előmbe Hölgyem drága szeme támadt;
s az Égben, fényről-fényre vándorolván,
sokat tanúltam, miktől szája majdan
sokaknak vásnék el, ha elsorolnám.
S ha az Igazság gyáva híve voltam,
félek, hogy éltem' azoknál veszítsem,
kiknek e mái kor lesz majd a *hajdan*.«
A láng, melyben nevetve drága kincsem'
találtam ott, úgy fénylett, hogy a napnak
aranytükörben olyan fénye nincsen,
s aztán felelte: »Csak a bűntudat, csak
a maga vagy a mások szégyenének
tudása érzi fullánkját szavadnak.
Ne hódolj a hazugság szellemének:
akinek viszket, az csak hadd vakarja!
és minden látást mondjon el az ének!
Hangod talán először megzavarja
a szájnak ízét, de jól megemésztve
éltető táplálékká gyűlik alja.
Kiáltásoddal mint szél sodra léssz te,
mely mindig a tetőket sújtja jobban:
s ez jó alap lesz hírnevedre nézve.
Azért kellett neked e csillagokban
s a Hegyen és a Bús Völgyben mutatni
csupa oly lelket, kiknek híre sok van,
mivel csak akkor tud a példa hatni
és megnyugtatni, ha gyökere annak
nem ismeretlen és nem földalatti
s érve nem tűnik föl bizonytalannak.«

TIZENNYOLCADIK ÉNEK

Betűk a Jupiteren

Már a szent tükör önnön örömébe
merült el és én szavai izével
kerestem édes csöppet ürömébe:
mikor a Hölgy, ki Istenhez vezérel,
szólt: »Ne gondolj rá! gondolj közelére
annak, ki mindent kijavít Kezével!«
Visszafordított vigaszom zenéje
s amit akkor láttam a szép szemekben,
meghagytam ajkamnak, hogy ne beszélje,
mivel arra méltónak nem hihettem,
sőt elmémet se, melynek visszatérni
oda segítség nélkül lehetetlen.
Annyit tudok csak effelől beszélni,
hogy őt szemlélve nem volt semmi vágyam
és semmi mást sem tudtam volna kérni,
mert az örök Gyönyör, mely igazában
csak őrá hullt, tükrözve szent szemében
megfürdetett visszavert sugarában.
»Fordulj meg és légy figyelmeddel ébren!« —
szólott, mosolya fényével legyőzve —
»mert nemcsak az én szememben van Éden!«
Mint itt a földön néha oly erősre
látjuk a vágyat gyúlni, hogy a szemben
ragyog, mintegy a lélekből esőzve:
oly lángolást láttam e szent Örömben,
kihez fordultam, föllobbanni vágyán,
hogy megszólítson néma gyönyörömben.
S ily szóval kezdte: »Ez ötödik ágán
az örök Fának, melyet csúcsa éltet,
s mindig gyümölcsöz, sohsincs lombtól árván,
oly lelkek boldogok, kik lenn mig éltek,
nagynevü hős volt mind és oly hires,
hogy dús a Múzsa, ki ilyet dicsérhet.
Azért a Kereszt szarvaira less:
akit nevezek, úgy fog tenni, mint a
gyors tűz, ha felhőn át utat keres.«
S láttam, hogy a Kereszten átsuhinta
Józsue névre gyors, lángsodru csorgás;
s ez előbb történt, mint a szót kimondta.

S hős *Makkabéus*-névre könnyü forgás
támadt, és pörgött, mint gyermek csigája ;
s ami hajtotta, öröm volt a korbács.
S még kettő vonta szememet magára
ott a *Nagy Károly* és *Roland* nevére,
mint sólymár szeme tapad a madárra.
Vilmos lángjára, *Rainouard* hevére
néztem föl még ; majd *Gottfried* herceg illant,
majd *Guiscard Róbert*, a kereszt tövére.
Az is a többi közt nevezve csillant,
kivel már szóltam ; hangját jól kivettem,
s hogy a nagy Karban mily zenét ad ily hang.
Jobbra fordultam, hogy kifejezetten
halljam Hölgyemtől, mit kell tennem ottan,
vagy lássam tükrözve a szent szemekben :
és észrevettem, hogy sugara jobban
világít és még ezerszer vidámabb,
mint legutóbb, vagy máskor, látni szoktam.
És mint a munkás, ha izomzatának
munkája folytán napról-napra érzi,
s mindig örül, hogy új ereje támad ;
akként éreztem akkor én, hogy égi
keringésemnek íve nőtt az éggel,
látva, csodám hogy fényét megtetézi.
S mint lányka arca lenge könnyüséggel
cserél, levetve szégyenszíne terhét,
pirost fehérrel és rózsát a jéggel :
úgy lobbantotta lángja győzedelmét
fehéren a hatodik égi csillag
felém, melyben egyszerre bennetermék.
S láttam, szerelmi tűzben égve virrad
a joviális : juppiteri fáklya,
s arcán nyelvünknek több betűi nyilnak.

38-40 Józsue (IX. 125) s Makkabéus a bibliai hősök.
44-46 Roland (Pokol XXXI. 18), Orániai Vilmos és Rainouard (Rinaldo) Nagy Károly vitézei.
47 Bouillon Gottfried, a Szentföld visszahódítója.
48 Roberto Guiscardo, ki Szicíliát megtisztította a szaracénektől. L. Pokol XXVIII. 14.
62 Mert a bolygók, mennél távolabb, annál tágabb ívben keringenek a Föld körül.
68 A Jupiter, a csillagjósok szerint a vidámság planétája.
71 *Jovialis* eredetileg jupiterit jelent.

73 És mint madarak a parton, ha látva
a prédát, üdvözölni fölröpülnek
s fonódnak sorba, ékbe, karikákba:
76 úgy láttam itt, hogy szent lények vegyülnek
s válnak el ismét, s dalolva s röpülve
majd *D*, majd *I*, majd *L* formába gyülnek,
79 előbb dalolva és a dalra gyülve;
s e jelek egyikévé összeállnak,
azután kissé hallgatnak, megülve.
82 Óh, szárnyas lovon szálló lány! ki szárnyat
adsz a lángésznek s halhatatlan éltet,
mint ő veled sok népnek és királynak:
85 világíts meg, hogy adjam vissza, kérlek,
alakjukat, miképen megfogantam:
rövid versekben nagy erőd zenélhet.
88 Igy megjelentek, mintegy néma hangban
hangzó és mássalhangzó hétszer öt:
s én élő szókká formáltam magamban.
91 DILIGITE JUSTITIAM szökött
ige s főnév előbb előmbe; s aztán
QUI JUDICATIS TERRAM, mind kijött.
94 S az ötödik szó *M*-jében marasztván
rendjüket állva, aranyos szalagnak
látsztak az ezüst Juppiter nagy arcán.
97 S láttam, hogy több más fény ez *M*-alaknak
csucsára száll és ottan énekelve
a Jót, ki vonja őket, megmaradnak.
100 Majd mint ki üszköt csóvál, és szökellve
szállanak számtalan szikrái szerte,
mikből jövőt sző jósok balga nyelve:
103 légbe magát úgy ezer fény emelte,
s több, újra, többé-kevésbbé, miképpen
szánta a Nap, ki őket feltüzelte.
106 S amint megállt mind a maga helyében,
ím óriás Sas feje, nyaka leng ki,
mintegy fényekből rajzolva a fényben.
109 Aki ott rajzol, nem vezeti senki:
csak Ő vezet; s a rajz, mit Ő vonalzott,
fészkekben a sast formálva teremti.

[82] A szárnyas ló a Pegazus, a Múzsák paripája.
[91] »Szeressétek az igazságot.« — [93] »Ti, kik a földön ítélkeztek.«
[107] A Sasról l. a VI. éneket.

Beatitudo többi aki rajzott
az *M* ormára nyílni liliomnak:
most fölröpült és folytatá a rajzot.
Óh édes csillag! milyen gyöngyhalomnak
hány gyöngye zengte, hogy minden igazság
az égből jő, mit gyöngyeid befonnak!
Azért azt kérem, hogy a fő Okosság
szemei, aki hajtja szent erődet,
a fényed-rontó ködöket behassák,
és űzze ki a gaz kereskedőket
szent templomából, melynek fala-tornya
csodákból s mártirvérből emelődtek.
Óh ég serege! melyet fölhatolva
láttam! imádkozz azért, aki ittlenn
eltévedt, a rossz példán megbotolva.
Karddal csatáztak hajdan; ma pediglen
elvéve a kenyeret is, mitől
senkit se tilt a jó Atya, az Isten.
De gondolj rá te, ki írsz, hogy törölj:
hogy Péter-Pál, ki meghalt a gyümölcsért,
melyet te tiprasz, él még s tündököl!
Elmondhatod: »Rajongok ama bölcsért,
ki a magányban szent varázst talált
és mártír lett egy édes-táncu hölgyért:
de nem ismerek sem halászt, se Pált.«

TIZENKILENCEDIK ÉNEK

A Sas szavai

Előttem állott szárnyait kinyitva
a drága kép, és édes élvezetben
a lelkek testvérseregét viditva.
Egy-egy rubinfényt láttam mindezekben,
amelyben lángra gyúlt a Nap sugára
és ekként ért szemembe, tükrözötten.

112 *Beatitudo:* »boldogság«.
128 A kenyér elvétele az excommunicatióra vonatkozik.
130 Aki ír, hogy töröljön: a pápa.
133-135 Ez a bölcs: Keresztelő János, kinek képe a firenzei pénzekre volt verve (Pokol XXX. 74). Ő volt az, akinek halálát a táncosnő Salome okozta.
136 A halász: Szent Péter.

S amit itt mondok most el nemsokára,
nem zengte hang soha, nem írta tinta
s még képzelet sem gondolt ily csodára.
Mert láttam s hallám csőrét nyilni, mintha
beszélne — s *minket* és *mienket* értett,
mikor az *ént* és az *enyémet* mondta.
És kezdte: »Jámbor s igaz éltemért tett
az igaz Isten e szent glóriába,
melyhez a győztes vágy nyila sem érhet;
s a földön hagytam emlékem, hiába!
mert a földi nép, mely csak rosszba' fárad,
dicséri, de nem lép nyomába lába.«
Mint sok parázsból csak egy meleg árad,
úgy itt e képnek a sok szerelemből
egy dala gyűlt csak, mely lelkembe szállott.
»Örök virágok az örök Örömből!
kiknek illata» (szómat én így öltöm)
»ezerből egy lesz, s egyként lehelem föl:
oldjátok meg illattal hosszu bőjtöm,
mely oly soká tartott éhségben engem,
mert táplálékot nem talált a földön!
Jól tudom, hogyha van ország a Mennyben,
hol tükrözik az isteni Igazság,
kell, hogy rajt fátyol tinektek se lengjen.
S tudjátok, mily vágy gyötör, hogy ihassák
füleim a szót, és hogy mint harapja
lelkem' a kétely; mert már régen az rág.«
Mint sólyom dugja a sólymár kalapja
alól fejét ki s szárnyát összeverve
szépíti magát s jókedvét mutatja:
úgy láttam én itt tenni, megfigyelve,
az égi kegy dicséreteiből szőtt
jelet, a Vígak dalát énekelve.
S azután így szólt: »Az, aki a Körzőt
a világ széleibe tűzte s benne
írt nyiltat s titkot, utolsót és elsőt:
nem tehetett az egész Egyetemre
oly mély pecsétet, hogy az ő Igéje
még végtelen mélységesebb ne lenne.
Bizonyság, hogy az ég első kevélye,
teremtés csúcsa, nem várván be fényét
a Kegynek, nyersen vettetett a mélyre.

S így szolgáltatja csupán szűk edényét
minden kisebb teremtmény ama Jónak,
ki csak magában határolja lényét.
És ebből már kitűnik láthatólag,
hogy látástok, mely csupán egy sugára
az Észnek, ama mindenüttvalónak,
annyi erőt nem ölthet fel magára,
hogy Végokát sokkal messzebb ne tudja
annál, ameddig terjed szemhatára.
Igy az örök Igazság égi kutja
oly rejtély a ti világtok szemének,
mint a tengerek mélyeinek utja.
Mert, noha partnál még fenékre érhet,
beljebb nem látja: bár ott sem hiányzik,
csakhogy mélysége elrejti a Mélyet.
Nincs fény, ha nem a Derüből sugárzik,
melyet nem zavar semmi; — csak sötétség
nélküle, s húsnak árnya s mérge látszik.
Előtted már a rejtek és a Vétség,
mely az élő Igazságot takarja,
s amitől lelked gyötri sűrü kétség.
ha kérded: »Kit az Indus messze partja
szült, ahol senki a Krisztust valóban
nem mondja, írja, olvassa, se hallja:
minden szándéka s minden tette jóban
fárad, amennyi látást nyert az Égtül
és nincsen vétke példában, se szóban:
hitetlen hal meg s kereszt vize nélkül:
hol az igazság, mely őt elitélje?
s ha ő hitetlen, hogy róhatni vétkül?«
De hát ki vagy *te*, hogy birói székre
ülj és sok ezer mérföldről itélhess,
kurta látásod egy araszig érve?
Bizony, ha itt tovább vitázva éles
ésszel, az Irás szavát nem figyelnéd,
sok kétség kelne benned és veszélyes.
Óh földi állatok, óh, durva elmék!
Az ős Akarat, ki maga a Jóság,
sohsem távozott önmagától el még:

[46] Az ég első kevélye: Lucifer. L. Pokol XXXIV. 18.

igazság csak az összhangban-valóság
vele ; s Őt semmi földi jó se vonja,
inkább belőle árad mind a jóság.«
Mint gólya még fészke fölött csapongva
röpköd, ha fiókáit megetette,
s bámul rá, kinek betellt kicsi gyomra :
úgy tett a Sas, s én szemem rájavetve
néztem az áldott képet, kinek annyi
szent bölcsességből szövődött a röpte.
Hallám dalolni, és láttam suhanni ;
s szólt : »Mint neked e dal, ki azt nem érted,
örök itélet földi észnek annyi !«
S mert egyre még ott lengtek és henyéltek
a Szentlélek e tűzei a Sasban,
amely egy Rómát halhatatlan éltet,
az újrakezdte : »Nem járt e magasban
előbb vagy utóbb, mint meghalt a Krisztus,
csak aki hitt őbenne, az Igazban.
De hány van, aki mondja : »*Krisztus ! Krisztus !*«
és itéletkor távolabb találja,
mint kinek ismeretlen volt a Krisztus.
S aethióp lesz a keresztény birája,
mikor elvál a két nyáj balra-jobbra :
s *ezt* örök kincse, *azt* insége várja.
Mit mond a perzsa, királyaitokra,
ha belenéz a Könyvbe, mely kinyitva
minden bűneiket mutatni fogja?
Ott fogja látni Albert többi titka
közt azt, amelytől megrebben a penna,
s mely Prága népes országát kiirtja.
Ott látja a gyászt, mely borítja lenn a
Szajna táját azért, kit agyar öl meg ;
mert verdéjében hamis pénz terem ma.
Látja, kit a gőg szomjai gyötörnek,
melytől bolond már a skót és az angol,
s határai közt békén meg nem ülhet.

[109] Azaz pogány szerecsen.
[115-117] I. Albert (Purgatórium VI. 97) végigdúlta Csehországot.
[119] Ez Szép Fülöp francia király (Életrajz 26, 33, Pokol XIX. 87, Purgatórium VII. 109, XX. 31, XXXII. 152). Vadászaton egy vadkan ölte meg.
[120] Szép Fülöp hamispénzzel fizette katonáit.

Látja, mily puhaságban él s bitangol
a spanyol és a buja cseh, ki már nem
ismer erényt, vagy attól elcsatangol.
Ott fogja látni ama Jeruzsálem
sántáját, kinek a jósága *I* lesz
a könyvben, de ellenkezője már *M*.
Ott lesz jegyezve gyávasága s híres
fukarsága a tűz-sziget urának,
hol hosszu éltét végezé Anchises;
s hitványságáról méltán adni számot
rövidített szavakkal lesz az írás,
és kis helyen sok csonka betü támad.
Ronda éltével lapjain kicsíráz
bátya s öcs, kik miatt oly büszke fajt
és két koronát öntött el a sírás.
S a portugállt s norvéget festi majd
híven, s a rácot, ki még megsiratja
a rosz pénzt, mit Velence megsokallt.
Óh boldog Magyarország! csak ne hagyja
magát félre vezetni már — s Navarra
boldog ha őrzi bércei csapatja.
S mindakettőnek legyen zálog arra,
ahogy Nicosa s Famagosta bajmog
s sír bestiája miatt, aki marja,
s semmivel sem jobb, mint a többi zsarnok!«

121-123 II. Edvárd angol király a skót határért küzdött véres harcokat.

125 IV. Ferdinánd spanyol és IV. Vencel cseh király (Purgatórium VII. 101) »kéjre és henyélni termett« uralkodók.

127-123 Sánta Károly a Jeruzsálemi király címet is viselte. L. Életrajz 15, 22. Purgatórium V. 68, VII. 127, XX. 79. Paradicsom VI. 106, VIII. 72.

128-129 I=egy; M=ezer.

130-131 Szicília az Aetna szigete. Gyenge királya II. Frigyes. (Purgatórium III. 115, VII. 119.)

132 Anchises (XV. 25) Szicíliában halt meg.

137 Majorcai Jakab és unokaöccse II. Jakab. (Purgatórium III. 116, VII. 118.)

138 Majorcát és Aragoniát.

139 Dénes portugál és Hakon norvég királyt.

140-141 II. István rác fejedelem, ki a velencei pénzt hamisította.

142-143 Magyarországon a Látomás idején III. Endre uralkodott, az utolsó Árpád. Dante Anjou-párti (l. VIII. ének).

143-144 Navarrát francia iga fenyegette.

146-148 Ezek ciprusi városok. Zsarnokuk a francia II. Henrik.

HUSZADIK ÉNEK

Pogányok a menyországban

Mikor az, ki fölgyújtja a világot,
estére fél-egünket odahagyja
s köröskörül a nappal színe sápad,
az ég, mely fényét eddig tőle kapta,
ezer kis lánggal ég föl hirtelenbe
(de azért csak egy, csak ő ragyog abba').
Ez az égi színjáték jut eszembe,
mikor a Sas, e földi, hősi jelvény
áldott csőrével benémúlt a csendbe;
mivel mind ez az eleven ezer fény
fölragyogott, emlékemből-esendő
s ellengő énekeket énekelvén.
Óh édes vágy, ki köpenyül a csengő
nevetést öltöd: hogy' égtél, akikbe
csupa szent eszmét sugallt a Teremtő!
S mikor a szent gyémántok, kikkel üdve
kövezve volt a hatodik Sugárnak,
az angyali csengőket csendesitve
elnémúltak: hallám mintegy vizárnak
zúgását, melynek habjai, mutatva
csúcsuk bőségét, kőről-kőre szállnak.
És mint a hangnak színe és alakja
a lant nyakán szülemlik vagy a flóta
résein áradt szellővel kihatva:
úgy hirtelen s váratlan fölcsapódva
a Sas nyakán, mint hogyha nyílna rése,
kelt e moraj, mint búgó, lassu nóta.
Igy történt ama hangok születése
s csőrén oly szóvá gyűltek össze lassan,
minőt szivem várt, hogy magába vésse.
»A rész, mely bennem lát, s a földi sasban
a napot állja, most azt várja tőled,«
— kezdte — »hogy merőn nézd vizsgálva hosszan.
A tüzek közt, mik formámmá verődtek,
azok, kiktől fejem két szeme villog,
rangjukra nézve legelőkelőbbek.

Az, ki pupillám közepébe' csillog,
volt, aki a Frigyládát helybe helyből
vitte, a Szentlélek-sugallta dalnok.
Dalának itt igaz értéke eldől:
mert itt minden dal akként kapja díját,
amint a szív az, honnan zengve feltör.
Az ötből, kik övezve e pupillát
szemöldököt csinálnak, *ez*, a csőrnél,
szólt az özvegynek: »Fiadért ne sírj hát!«
Most látja már e fénynél, e dicsőnél,
ama *homályhoz* mérve, hogy mi drágán
fizet, ki Krisztust meg nem ismerőn él.
Ki a szemöldök ívhullámu hátán
utána fellebb jő: az Úr, halálát
halasztá, bűnbánó szivébe látván.
Most látja már, hogy földi szív imáját
meghallgatva, nem csorbul az Ítélet,
amikor lenn holnappá teszi má-ját.
Utána jő, kiben rossz végre éledt
jó szándék: mert pápa kedvére vélem
s a törvényekkel görögföldivé lett.
Most látja már, hogy nincs, ki úgy itéljen,
hogy a tettéből jött rossz néki ártson,
bár a világnak romlására légyen.
S ki szemívemre lehajló vonást von,
Vilmos, kiért kell, hogy a föld, mely élve
sírja Frigyest és Károlyt, fölkiáltson.

37–39 Dávid király. (Pokol IV. 58, Purgatórium X. 64.) Ő vitte a Frigyszekrényt Jeruzsálembe.

44–45 Traján császár, ki a fiát-sirató özvegyet megvigasztalta. L. Purgatórium X. 73—93.

46–48 I. Gergely pápa a legenda szerint kieszközölte imáival, hogy a jó császár kis időre feltámadva, megtérhessen, s így a mennybe jusson, ki a poklot is megízlelte.

50–51 Ezékiás, Juda királya, bűnbánatával halálának elhalasztását nyerte az Úrtól.

55–57 Nagy Konstantin (VI. 1). Ő a birodalom sasát görögföldre, Bizáncba vitte, hogy Rómát a pápának hagyja világi birtokul. S épp ezáltal lett az Egyház romlásának oka.

61–63 Vilmos, Szicília királya, époly jó uralkodó, mint amilyen rosszak Aragóniai Frigyes (Purgatórium III. 115, VII. 119, Paradicsom XIX. 130) és Sánta Károly. (Életrajz 15, 22, Purgatórium VII. 127, XX. 79, Paradicsom VI. 106, XIX. 127.)

Most látja már, mint ölel kebelére
igazságos királyt az Ég, mikép itt
ragyogva jelzi lángsugáru fénye.
Ki hinné földön, hol oly sok a tévhit,
hogy a trójai Ripheus e körben
miként annak ötödik lángja fénylik?
Most látja már, mit kétségtől gyötörten
nem lát a föld: az Úr kegyelme titkát,
bár ő se hat legmélyre a Tükörben.«
Mint aki légbe látja a pacsirtát
szállni dalolva, s majd hallgatva, hogyha
beteljesíti csöpp szivét a vígság:
úgy láttam, amint hangját csítitotta
ez a hű képe amaz égi Kéjnek,
melynek kényére van minden ahogy van.
S bár csak az voltam szivem kételyének,
mi az üveg a színnek, mely ruházza,
mégsem állhattam meg, hogy ne beszéljek,
mert nagy erővel lökte ki nyomása
ajkamról a szót: »Mi van itt?« — s a Sasnak
új lángra lobbant ünnepe varázsa,
és láttam, hogy szemei csillagossak
és az áldott Jel nem hagyott epedve
várni soká, hogy szent titkába hassak.
»Látom, hogy amit mondtam, elhiszed te,
mert én mondom; de meg nem érti elméd,
s így van, bár tudva, mégis ködbe fedve.
Úgy teszel, mintha nevét megfigyelnéd
valaminek jól; de a név nem önt fényt
mivoltára: s így magyarázni kell még.
Regnum coelorum eltüri az önkényt
élő reménytől s forró szeretettől,
amely legyőzi az isteni törvényt;
nem ahogy szokott ember emberektől
győzetni: de mert *akar* lenni győzve,
s jósága győz, mikor győzetve megtör.
A szemív első s ötödik dicsője
kelt bámulatra, hogy miként lehetnek
ők is angyalok országába szőve?

[68] Ripheus trójai hős, Aeneas társa, kiről Vergiliusz ír.
[94] A mennyek országa.
[100] Traján és Ripheus.

De nem haltak meg, mint talán hihetted,
pogány, hanem keresztény-mód, hitében
ez a tűrendő, *az* a tűrt Sebeknek.
Egyik Pokolból, honnan senki még nem
tért meg a jóra, visszaszállt a csontba ;
és ezt a Remény kapta díjaképen,
az élő Remény, szárnyait kibontva
az imáknak, hogy támassza föl Isten,
hogy aztán élve megtérésre vonja.
A dicső lélek, kiről szó van itten,
csekély időre visszatért a húsba,
látta mentségét, s megismerve hitt benn ;
s hivén, szeretet oly tüzére gyúla,
hogy e Játékba, második halállal
jutni méltatta a Játéknak Úra.
Másik, oly mélyből fakadott kegy által,
hogy forrásának sohse szállt teremtmény
ős hullámáig szeme sugarával :
élt, minden vágya csak a Jóra lengvén,
míg kegyről-kegyre látás nyílt szemébe,
jövő váltságunk titka földerengvén,
s hitt benne, úgy, hogy el se bírta végre
a bűnbehúllt pogányság ronda bűzét
s szava gáncsokat szórt a balga népre.
Keresztség helyett három égi szűzét
nyerte a Jobb Keréknek, ezer évvel
előbb, mint keresztkút öntötte vízét.
Óh milyen messze rejlik gyökerével
ős Rendelés ! látásod ama szemtől,
mely a *teljes* első okig nem ér el !
Halandó ! mért akarsz itélni lentről?
ha mi, kiknek látása Istenig leng,
magunk se tudunk minden égi szentről !?
és e hiány édessé válik itt fent,
mert kéjünk nő a kéjben, hogy csupán azt
akarjuk, amit Isten, és az Istent.«

[105] Mert az egyik még Krisztus szenvedése előtt, a másik az után élt.

[106-117] Traján. L. 46—48. jegyzet.

[118] Ripheus.

[127-128] Az Egyház szekerének jobb kerekénél lengő szűzek a Hit, Remény, Szeretet. L. Purgatórium XXIX. 121 stb.

Hallám, hogy az égi Kép így áraszt
szent csőréből rövidlátó szememre
mézédes orvosságot, drága választ.
S mintha édes énekkel egy ütemre
reszketne a húr művészi kezekben,
s mint a dal attól új varázst ha nyerne:
úgy láttam a két lángot égni szebben,
s láttam és most is látom elbeszélve,
hogy, mint a két szem, ha egyszerre rebben,
meglengtek a szavaknak ütemére.

HUSZONEGYEDIK ÉNEK

Az arany lépcső

Szemeim újból elmerülve csüggtek
már Hölgyem arcán, s a szemmel a lélek;
s tőlem minden más gondok messze szöktek:
s ő nem mosolygott; sőt így kezdte: »Félek,
ha mosolyogni kezdenék reád itt,
hamuvá lennél, miként Semelé lett:
mert szépségem, mely mindinkább világít,
amint a szent Palota lépcsejének
elérünk egyre magasabb fokáig,
ha nem mérséklem záporát a fénynek,
úgy ragyogna, hogy erőd beleégne,
mint lomb, ha égi tűz legyintené meg.
Fölemelkedtünk a hetedik égbe,
mely az Oroszlán égőtalpu lába
alatt ma vegyes erőt küld a légbe.
Fordítsd elmédet szemeid nyomába
s tedd tükörévé őket ama képnek,
melyet e csillag tükre vett magába!«
Aki tudná, hogy szemem milyen étket
szívott, az ő boldog szemébe nézve,
mielőtt ez új gondra fordulék meg:

[6] Semelé (Pokol XXX. 2) Juppiter isteni szerelmétől égett hamuvá.

[13-15] A hetedik bolygó, a Saturnus, a Látomás idején az Oroszlán jegyében jár.

az tudná, mily édes volt követése
égi vezérem szavának, hogy arra
egyensúlyába visszatért a csésze.
A Kristályban, mely Föld körül hadarva
forgását, nevet nyert az ős királyrúl,
ki alatt szunnyadt az ösztönök alja,
arany színben, melyen át lángsugár hull,
láttam egy Lépcsőt, és hogy oly magosra
nyúlik, ahol már a látás elájúl.
És láttam, hogy sok élő fény tapossa
fokait, hogy azt hittem, minden égi
láng odagyűlt, hogy sugarait ossza.
És mint a varjak serege, ha régi
szokása szerint hűvös szürkületben
csapkodva veri szárnya hidegét ki;
és egyik rész egyszerre messzeröppen;
a másik visszaszáll, ahonnan indul;
harmadik helyben kering nagy körökben:
úgy láttam, hogy, egyszerre kelve, mind új
csapatok válnak egyre széllyel itten
a nagy Lépcső bizonyos fokain túl;
s egy fény, ki hozzám legközelbre libben,
fölfénylik úgy, hogy azt mondtam magamban:
»Látom, hogy szerelem ég szemeidben!«
De az, kitől *mikor*ban és *hogyan*ban
várom az intést, némán áll; s így én sem
mondom fennhangon el, ami szavam van.
Mire a Hölgy, ki látta kétkedésem
a mindent látó Istennek szemében,
szólt: »Töltsd be forró vágyadat egészen!«
S én kezdtem: »Bennem oly csekély az érdem,
nem méltó válaszodra; mégis annak
kedvéért, aki mert engedte, kérdem:
mondd boldog Élet, kinek rejtve vannak
vonásaid a magad örömében,
mi hozott mellé így csekély-magamnak?
És mondjad: miért hallgat itt az Éden
édes szimfóniája? Más körökben
oly áhitattal zeng, oly égi-szépen!«

25-27 Ez a Kristály a Saturnus ege. Az ős király ama Saturnus, ki az ártatlan aranykorban uralkodott a földön.

»Hallásod, mint látásod, gyenge« — röppen
válasza hozzám — »s így nem zeng az ének,
mint Beatrice sem mosolyog itten.
S fokain az ég arany lépcsejének
hozzád szálltam, hogy téged ünnepeljen
hangom és pompás öltönyöm : e fények.
Nem, hogy nagyobb tán másénál szerelmem :
mert másban is van itt még több, vagy ennyi
szerelem, mint fényük mutatja jelben :
de, mely a Világterv cselédje lenni
méltatott, az ős Szeretet kirendel,
mint látod, így szolgálatodra tenni.«
»Látom, bölcs Lámpa« — szóltam — »hogy e szent hely
udvarában a szerelem s szabadság
megegyezik az örök égi Renddel :
de azt előttem még ködök takarják,
társaid közül így eljönni értem
miért szállt épen ez a hivatal *rád?*«
Még szavaimnak végéhez sem értem,
malomkerék módjára körbeforgott
s középső pontja centrum lett a fényben ;
s szólt a bennülő Szerelem, a Boldog :
»Az isteni fény énreám leszállott
áthatva ezt a forgólángú burkot ;
s ereje látásommal egybeállott
s magam fölé emelt, hogy íme látom
a legfőbb Lényeget, amelyből áradt.
Innen ered vígságom, tisztaságom :
mert amennyire látásom kitisztul,
annyival tisztábbfényű lesz a lángom.
De kire a legtisztább égi dísz hull,
az Úr szemébe néző Szerafin se
felelne néked, bármily fényre is gyúl :
mert a felelet elméd-vágyta kincse
oly rejtve ül az Úr végzése mélyén,
hogy nem lehet, hogy földi szem tekintse.
És a halandó földnek, visszatérvén
jelentsed ezt, hogy gőgjében ne törjön
ily cél felé, elérését remélvén.
Az ész itt fénylik : füstöl csak a földön ;
gondold el immár, hogy is értené lenn,
amit az sem ért, ki az égbe följön?«

Igy tiltottak meg bölcs szavai nékem
minden merészebb kérdést erre nézve,
s azért csak nevét kérdezém szerényen.
»Két part között ül Itália bérce,
és oly magas, tájékán pátriádnak,
hogy a villámra föllebbnyúlva néz le ;
s púpot csinál (ezt hívják Catriának),
mely a Remeteházat őrzi védve,
hova csupán Istent imádni járnak.«
Igy kezdett hozzám harmadik beszédre ;
s folytatta : »Itt a világot feledve
úgy beleedztem a remeteségbe,
hogy, minden étkem az olajfa nedve,
s hőt-fagyot tűrve, elmélkedni unszolt
lelkemnek minden kívánsága-kedve.
E kolostorból még akkorta dús volt
az Ég termése ; más már mostanában
s hamar kitűnik, milyen szomorú s holt.
Damjáni Péter voltam e tanyában ;
és Bűnös Péter az Adria mellett
Miasszonyunknak híres otthonában.
Földi éltem már nagyobbrészt letellett,
hogy a Kalaphoz vont a pápa kénye.
mellyel borítva mind bünösebb fej lett.
Járt *Képhás*, és járt Választott Edénye
a Szentléleknek, mezítláb, sóványon,
akármely csárda étkével beérve.
De mái pásztor nincs, hogy ne kívánjon
két szolgát — oly súlyos ! — ki támogatja,
s még uszályával egyet, aki bánjon.
Díszméneit palásttal borogatja,
úgy, hogy egy bőr takar két állatot . . .
Óh türelem ! hogy nem roskadsz alatta !«

[106] Az Appenin.
[109] A Catria-csúcs, Firenzétől nem messze.
[110] A camalduliak klastroma, az Ermo (Santa-Croce). (Életrajz 38, Purgatórium V. 96.)
[121] Damiani Szent Péter.
[122-123] A Ravenna melletti, Adria-parti Mária-klastromban, ahol később élt. Itt maga nevezte magát Bűnös Péternek.
[125] A bíborosi kalaphoz.
[127] Képhás (azaz Kőszál) szent Péter. A Választott Edény szent Pál (l. Pokol II. 29).

E szókra láttam több új lángot ott
a lépcsőkön leszállni és kerengni,
s minden forgásra jobban csillogott . . .
S megálltak ottan emezt körbelengni ;
és újjongás szállt és nőtt oly erőre,
hogy földön példát nem tud arra senki,
s meg sem értettem, a hangtól legyőzve.

HUSZONKETTEDIK ÉNEK

Visszatekintés a csillagokból

A rémülettől elalélva, halva
fordultam vezetőmhöz, mint a gyermek
fut ahhoz, kiben legtöbb a bizalma ;
s ő mint anya az apró sihedernek
ki sápadtan áll, lélekzete-vétlen,
gügyög, elaltatván az ijedelmet,
szólt : »Nem tudod hát, hogy fenn vagy az égben?
s nem tudod, hogy itt szentek mind a lények?
s csupa jó szándék ég az égi létben?
Látod, milyenné tenne még az ének,
és mosolyom milyenné tenne már itt,
ha egy ujjongás lelked' így lepé meg?
pedig ha jól megértenéd imáit,
benne olvasnád a *boszút*, amelyet
meglátsz, mielőtt elérnél halálig.
Az égi Kard nem ismer késedelmet,
sem sietést ; — csak *úgy tünik föl* annak,
ki félve várja, vagy vágyára gerjed.
De fordítsd már figyelmed másra : vannak
itt híres lelkek, s szavam lesz a lámpa :
látsz, ha szemeid, nyomában suhannak.«
S én megfordúltam ahogy ő kivánta
és láttam száz kis lapdát ; mindeniknek
egymást kölcsönbe szépitette lángja.
És én megálltam akkor, mint akiknek
szerénységük tilt kérdést, s vágyuk éle
saját habozó lelkükön törik meg.

[14] A »bosszú«: Dante ellenségeinek majdani bűnhődése. L. XVII. 52, 98.

S a legnagyobb gyöngy pompásfényü kéje
elém szökkenté lángja drágaságát,
hogy minden vágyam beteltét igérje,
s hangot hallottam benne, így: »Ha látnád
mint én, a köztünk égő szent szerelmet,
nem rejtenéd el vágyad tiszta lángját.
De hogy nagy célod későbben ne nyerjed
azzal, hogy itt vársz: felelek, kihallván
lelkedből a szót, mely oly félve rejlett.
A hegyet, melynek Casino van alján,
hajdan tévedt nép lakta, látogatta;
szivét pogány hit káprázta csalfán.
S én voltam, kitől legelébb fogadta
annak nevét, aki a földre hozta
az Igazságot, mely lelkünk' ragadja.
És életemet oly kegy csillagozta,
hogy a falvakat mind megtéritettem,
mik elmerülve voltak a gonoszba.
Szent szemlélődő mind e tűz, köröttem,
kik földön élve égtek ama Nyárban,
mely dúsan hajt s gyümölcsöz a szivekben.
Itt Rómuáld van, és emitt Makár van;
s itt testvéreim, kiknek lába, lelke
klastromainkban megmaradt szilárdan.«
»Az érzés, melyet elárulsz« — felelte
ajkam — »s a lélek, melyet íme látok
tűzeitekből sugarazva szerte,
bizalmamat kitárta, mint virágot;
mint nap a rózsát, amikor kipattan
s ereje mind több, kelyhe egyre tágabb:
kérlek azért, atyám, mondd meg, ha kaptam
az Égtől olyan bőségű kegyelmet,
hogy arcodat láthassam takaratlan?«
S szólt: »Testvér, várj, hogy e kegyet kinyerjed:
a végső körben vágyad majd eléred,
hol az enyém, s a többi mind, betellnek.

[37] Montecasino.
[40] Szent Benedek, a bencésrend alapítója.
[49] Romuáld alapítá az Ermo nevű kamalduli klastromot. L. Purgatórium V. 96, Paradicsom XXI. 110. Szent Makár alexandriai szerzetes.

Ott tökéletes, *ott* lesz teljes, érett
minden vágy; ott van mindörökre minden
rész helyén, hova tette ős Itélet,
mert nincsen térben, és pólusa nincsen;
s odáig ér föl tőlünk ez a Lépcső
s azért van, hogy szemedből eltünik fenn.
Odáig látta égbenyúlni végső
végével Jákob pátriárka, s látta,
hogy szent fokain angyalnép megy és jő.
De most nem indul rajta senki lába
a földről, s állnak még a Regulák,
csak hogy több papir fogyjon a világba'.
Bűnbarlangok ma, titkosak, buják
ami klastromnak volt valaha szánva;
s rossz liszt zsákjává lettek a csuhák.
De még az aljas uzsora se bántja
Isten úgy, mint a szent javak kamatja,
mi a barátok szívét gyújtja lángra.
Mert úgy kell, hogy az Egyház annak adja,
amit gyűjt, aki kér »Isten nevében«:
nem rokonokra, vagy más még csufabbra.
De oly könnyüség van a földi vérben,
hogy jó kezdet nem bír több évnyi léttel,
mint ami kell, hogy tölgyön makk megérjen.
Arany és ezüst nélkül kezdte Péter;
Ferenc szegényen és alázatossan;
magam is puszta bőjttel és beszéddel.
És e kezdetet jól megnézve mostan
s aztán azt, hogy mi lett belőle, látod,
hogy fehér volt, és barna, ami most van.
A Jordán hajdan visszafelé vágott;
tengerben út nyílt, mert az Úr akarta:
nagyobb csoda, ki itt ad orvosságot!«
Mondá, és elvegyült a szent csoportba;
s láttam összebbsimúlni e csoportot,
majd mint forgószél, légbe szállt kavargva.

70-72 Jákob létrája ismeretes a Bibliából.
74 A szerzet szabványai, Benedek híres műve.
88-89 Péter az apostol, Ferenc az assisi.
94 Lásd a Bibliát.
95 A Vörös-tengeren való átkelés.

Hölgyem utánuk intett föl a boldog
lépcsőre szállni, és édes varázsa
legyőzte bennem a földi mivoltot.
Nincs, aki földi lépcsőn szaporázza
lépteit úgy természet erejével,
mint ott szállt az én léptem szárnyalása.
Amily igaz, hogy visszatérni hévvel
vágyom a Diadalba, s lent a porban
husom bűnbánva, mellverésben évell:
nem illan ujjad úgy, kikapva gyorsan
a lángból, mint én a Bika utáni
jelet megláttam — és már benne voltam.
Óh dicső csillag! melynek, hogyha bármi
tehetségem van, adós vagyok érte:
mily nagy erő tud belőled kiszállni!
Veled születtem, veled szállt az égre
a minden élet atyja, mikor ajkam'
a toszkánai lég először érte.
S mikor elömlött az Ég kegye rajtam
s a Körbe szálltam, melynek sodra kerget,
a te tájad volt, merre behatoltam.
Lelkemből hozzád most hő ima serked,
hogy adj erőt erőddel énekemnek
a nehéz helyhez, amely vonva sürget.
»Közelén vagy a végső Győzelemnek
s most éles látást kell, hogy itt kivánjál,
mert haszna lesz az éles tiszta szemnek.
Azért mielőtt mélyebb üdvbe szállnál«
— szólt Hölgyem — »nézz le, mekkora világot
gurítottam a lábaid alá már;
hogy mámoros vígságra gyúlj ha látod,
és úgy olvadj a diadal-seregbe,
mely vígan járja e kerek hazákat!«
Igy visszanéztem a megjárt körökbe,
mind a hét körbe; s láttam ezt a Földet:
kacagva néztem a csúf, csöppnyi rögre,

110-111 A Bika utáni csillagkép az Ikrek. Dante a nyolcadik égi körbe szállt föl, a hét bolygó után, melyek közé a Nap is tartozik. Ez az állócsillagok köre. L. II. 64, 115.

115-117 Mikor Dante Toszkánában megszületett, a Nap az Ikrek jegyében állott.

s ki javaira legkevésbbé törtet,
legtöbbre tartom; s aki Másra gondol,
azt úgy tekintem, mint valódi bölcset.
Láttam Latóna lányát, ama folttól
menten, mely miatt (láttad, hogy csalón-é?)
ritkább-sürűbb szőttesnek néztem olykor.
Kiálltam a fényt, mely Hyperióné
(az ő fia), s szomszédságába' leltem
gyermekeidet, Mája és Dióné!
Láttam a mérsékletet Juppiterben
apja s fia közt, most megértve, mért nem
maradnak hárman mind egy-táju helyben.
És mind a hét most megmutatta nékem,
milyen nagyok, mily sebesen keringnek,
s mily távol vannak egymástól az égen?
S látszott a Kis Gömb — gőgje szíveinknek —
amint az örök Ikrekkel forogtam;
hegy-völgyein szemeim égve csüngtek,
mignem a szent Szemekbe visszaloptam.

HUSZONHARMADIK ÉNEK

Krisztus diadalmenete

Mint a madár, ha az otthonos ágok
között ült édes kicsinyjei fészkén
az éjben, mely elrejti a világot;
s reggel a drága fejecskékre nézvén
hamar, hogy nékik élelmet találjon,
nehéz munkáját könnyüvé igézvén
siet, hogy egy kihajló galyra szálljon;
az égő Napot égve, lesve várja,
és a Hajnalt születni messze tájon:

[139] A Holdat Dianával, Latona lányával azonosítják.
[141] L. II. 49 stb.
[142] Hypérión a Napisten atyja.
[144] Maja Merkur anyja, Dióné Venuszé.
[145-146] Juppiter mérsékelt fény apja, a hideg Saturnus, s fia, a vörös Mars között.
[147] A Mars, a Juppiter és a Saturnus naptávolságukat egyre változtatják.

úgy nézett Hölgyem egyenessen állva
s merőn figyelve, amaz égvidékre,
hol útját a Nap leglassabban járja.
S én látva őt e nagy várásban égve,
úgy tettem, mint ki folyton másra vágyik
és a reményben elégül ki végre.
De nem sok perc tellt egyik és a másik,
várás és látás közt, mert szomjam-oltva
láttam, hogy az ég lassan fölsugárzik.
S szólt Beatrice: »Im egész csoportja
Krisztus diadalmenetének! Ime
ez égforgás termése mind behordva!«
És úgy lángolt előttem arca színe
s szemei oly gyönyörrel tele voltak,
hogy nincs a nyelvnek arra szava, míme!
Mint tiszta éjein a teleholdnak
örök nimfák közt Triviát nevetni,
akik színt adnak a nagy égi boltnak:
úgy láttam ezer láng közt fényesedni
a Napot, melytől valamennyi láng gyúlt,
mint a *mienktől* csillag gyúl seregnyi.
És az eleven ragyogáson át húllt
e lángvalóság, oly vakítva, fénylőn,
szemembe, hogy csöpp látásom elájúlt.
Óh Beatrice! drága jó kisérőm!
Igy biztatott: »Itt oly fény győz le téged,
melynek sugára kifog minden élőn.
Itt látod az Erőt s a Bölcseséget,
mely Ég és föld közt az utat nyitotta,
melyért a vágy már oly régóta égett!«
Mint a felhőkből, nem férvén azokba,
kicsap a tűz, ha megnőtt s lángra éledt,
s magát hajlama ellen földre dobja:
lelkemben épúgy megnővén az élet
e táplálékon, kicsapott magából,
és meg se tudom mondani, mivé lett.

[11-12] Azaz délre. V. ö. Purgatórium XXXIII. 103.
[26] Trivia a Dianával azonosított Hold, a nimfák a csillagok.
[29] A szellemfények Napja Krisztus.
[42] A tűz helyéről és hajlamáról. L. I. ének és Purgatórium XVIII. 28. V. ö. főleg Paradicsom I. 93.

»Nyisd föl szemed, mert szemem tüze lángol!
Eleget láttál, hogy immár kibirjad,
és mosolyomba nézni mi se gátol.«
Úgy voltam, mintha lassan kelve virrad
előtted egy felejtett kép, s hiába
igyekszel, hogy eszedbe visszahíjjad:
hallva e kegyet, amelynek dijába
nincs méltó hála, s mely végkép beírva
a Mult könyvébe, a memóriába.
Ha minden ajk egyszerre dalra nyílna,
mely Polyhymnia s hugai édes
tejét valaha dalra hízni szívta:
nem jutna az igazság ezredéhez,
segítve lelni szót a szent mosolyra,
s arcát leírni, mily gyönyörüséges.
Azért kell hogy e pontot átugorja
Éden felé szállván a szent Poéma,
mint ki előtt az út omolva volna.
De elgondolva, milyen súly e téma,
s mily halandó váll remeg itt alatta,
ki az, kiben a gáncs ne lenne néma?
Nem oly ut az, hogy kis ladik szaladja
s nem való magát-kímélő hajósnak,
hol bátor bárkám hasít be a habba.
»Mérthogy szemeddel arcomra fonódsz csak?
miért nem nézed a sok szép virágot,
amelyek Krisztus napjától bimbóznak?
Itt van a rózsa, melyben amaz áldott
ige testté lőn; s liljomok, amellyek
illata vitte jóra a világot!«
Igy Beatrice; s készen, hogy figyeljek
szavára én, fölnéztem, hogy kiállva
a fényt, gyengeségemmel harcrakeljek.
Mint napsugárban, mely tört felleg árnya
mögül jön, aki látja dús növényzet
rétjét s árnyékból néz napos viránya:
úgy láttam én ott felhőit a fénynek,
mely mind felülről világítva égett,
de napjukat fenn nem láthattam én meg.

[56] Polyhymnia és hugai: a Múzsák.
[73] Szűz Mária.
[74-75] Az apostolok.

Áldott Erő, mely átitattad őket!
fölemelkedtél, hogy fényét ne vedd el
szememnek, amely nem bírt volna téged! —
A *szent Virág* neve, mely este-reggel
zendül imámban, erőm visszaadta
a *felsőbb lángig* szállnom e szemekkel.
S amint szemem lefestve megmutatta,
mekkora és milyen a drága Csillag,
mely győz az égben, mint győzött *alatta:*
az égből íme egy tűzcsóva illant
le s koszorúnak csavarodva körré
fején egyszerre mint korona csillant.
A legszebb dallam, ami még a földé
s amiért minden földi szív epedne,
ég-zengés módra a fület gyötörné
az égi húr hangjával egybevetve,
amely a szép Zafir körül gyürűzött,
mely legtisztább színt ötvöz az egekre.
»Angyal szerelme vagyok; itt gyürűzök
a mámor körül, mely a Méhből árad,
melynek házában Örömünk időzött;
s gyürűzni fogok, míg követve járod
fiadnak útját, égi Hölgy, s az égnek
legfelső köre ragyog, mert te járod!«
Igy tett a zengő gyűrű szent pecsétnek
dalt még fényére; s ekkor zenditette
a többi fény mind *Mária* nevét meg.
A nagy világ királyi köpönyegje,
mely minden testre ráborúl, s amellyet
leginkább éltet az Úr lehe s tette:
alsó partjával még oly messze sejlett
fejünk fölött, hogy onnan, ahol álltam,
még fényéig a látás föl se terjedt
s annyi erőt szememben nem találtam,
hogy a koszorús lángot föl kövessem,
akit Fiához emelkedni láttam.

88 Mária neve.
92-93 A csillag, mely győz az égben és az ég alatt: Mária.
94 Ez a tűzcsóva: Gábor, az Annunciáció angyala.
101 A Zafir ismét Mária.
112-113 Az egész világot beborító köpönyeg: a *Primum Mobile*, a legtágabb forgó ég, mely a többit mind magában foglalja. L. I. 123, II. 113.

S mint gyermek nyújtja karját, hogy repessen
a mama felé, kinek szívta mellét:
kifelé-áradt lelkükkel tüzessen
repestek a fények, hogy fölemeljék
lángjukat Máriához: így mutatta
mindannyi hozzá-vonzó nagy szerelmét.
Igy látásomban soká megmaradva
oly édesen zengték: »*Regina coeli* . . .«,
hogy kéje szívem' máig el se hagyta.
Óh dús hombárok! mily bőség dicséri
a gazdát, ha jó mag, amit lehintett
s a jó magnak jó termését is éri.
Itt örülnek és élvezik a kincset,
mit számkivetve szerzünk Babilonban
aranytalan hullatva könnyeinket.
Itt diadalmas, ülve hatalomban
fiával Máriának s Istenének
a régi s új Zsinattal, égi honban,
az, aki kulcsát tartja annyi fénynek.

HUSZONNEGYEDIK ÉNEK

Vallatás a hitről

»Óh választott vendégei az áldott
Bárány nagy Vacsorájának, ki táplál
úgy, hogy étkétől betellnek a vágyak:
ha *ez*, ki itt Isten kegyéből átszáll,
morzsákat izlel asztalaitokról,
mielőtt néki utat a halál tár:
nézzétek, mint eped a szörnyü szomjtól,
és harmatozzatok rá! Ti meríttek
a Forrásból, amelyre egyre gondol.«
Szólt Beatrice; s ezer láng kerített
be gömbként, pólusok körül kerengve,
s mint üstökös, ránk éles fényt derített.
És mint az órakerekek, ütemre
forogva, míg az első állni látszik,
a végső gyorsan surran tovalengve:

128 »Ég királynője«: az ismert Mária-ének.
134 A babiloni száműzetés a földi élet szimboluma.
139 Szent Péter.

úgy lengve más-más ütemmel a tánc itt,
a gyorsaságról és a lassuságról
láttam, hogy bennük mily-dús üdv sugárzik.
És a legtisztább, legszebb fényü lángból
oly boldog tüzet láttam ott kikelni,
hogy egy sincs ott több, mely annyira lángol.
Háromszor láttam lengni s énekelni
hölgyem körül: hogy magamnak se bírjon
képzetem arról képet ecsetelni.
Azért *ugrik* a tollam és nem írom,
mert durva színt ad arról már az emlék,
nemhogy a szó még, ajkon és papíron.
»Óh szép növérem! oly buzgón lehelléd
felém imád, hogy vágy gyúlt íme bennem
elhagyni érted szent körőm szerelmét« —
megállva ott az áldottlángu szellem
ekképen irányzá a drága Hölgyre
fuvalmát, amint zengtem énekemben.
»Nagy ember lángja!« — felelt üdvözölve —
»te, kinek Urunk a Kulcsokat adta,
miket e szent Örömből vitt a földre:
faggassad *ezt* ki minden ágazatja
— könnyű és nehéz — felől ama hitnek,
mellyel lábad a habokat tapodta.
Jól tudom, hogy nincs rejtve szemeidnek,
vajjon helyesen hisz, szeret, s remél-e,
mert a Mindenek-tükrén égve csüggnek:
de mert ez Ország hitük érdemére
választja polgárságát: hadd köszöntsön
be hitvallással a Hitet dicsérve!«
Mint a zord Mester elé a jelölt jön
és fegyverkezik a kérdésre némán,
hogy bizonyítsa, nem hogy benne döntsön:
úgy — hallva a leckét, mit szava mért rám —
érvekkel fegyverkeztem: hogy' feleljek
ily kérdezőnek ily kérdésre méltán?
»Szólj, jó keresztény, és nyiltan felelj meg:
hogy *mi a hit?*« — S én arcom fölemeltem
a fényhez, amely ilyen szót lehellett;

[20] E boldog tűz: Szent Péter.
[39] Lásd a Bibliát.

majd Beatricét néztem, aki jelben
adott parancsot, öntenem folyómat,
melynek forrása bent van a kebelben.
»A kegy, mely adta, hogy ily áldva gyónjak
a legnagyobb Vezérnek« — kezdtem akkor —
»engedje nékem jól formálni szómat!«
S aztán folytattam: »A nem-ingatag toll
írta, atyám, testvéredé, ki Rómát
eltávolítá a hamis utaktól:
a hit a remélt dolog, mint valóság;
a hit a láthatatlan bizonyosság; —
ebben oldom föl én a hit csomóját.«
S akkor hallottam: »Helyesen bogozzák
ajkaid a szót, hogyha jól megérted,
mért mondja: *valóság*, és *bizonyosság?*«
És én feleltem: »A magas *miért*ek
bár tékozolják fényeiket ittfenn,
még a földi szemekbe el nem értek:
s azért egyetlen lényegük a hit lenn,
amelybe égi remények fogóznak:
és így van lényeg s *valóság* a hitben.
S ez a hit alap az okoskodóknak,
hogy ami láthatatlan, bizonyítsák:
s *bizonyosság* a hitből így fonódhat.«
S megint hallottam: »Ha ennyire tiszták
volnának a tanok, földön tanúlva,
éhen vesznének ottlenn a szofisták.«
Igy szólt ama szerelem lángra gyúlva;
s: »Megmérve már« — hallottam újra tőle —
»a hit pénzének mind ötvénye, súlya:
de erszényedben van-e hát belőle?«
»Van« — szóltam én — »oly fényes és kerek,
hogy jó pénz, semmi kétségem felőle.«
S a fény mélyéből ilyen szó eredt,
amely ott fénylett: »E szent amulettnek,
amelyben minden erők rejlenek,
hogy' lettél úra?« — S én így felelek meg:
»A Szentlélek esője, mely elárad
lapján a régi és új Pergamentnek,

[62] Szent Pál apostolé.
[93] Ó és Új Szövetség.

oly szillogizmus, melynek semmi hályog
nincs fényén, meggyőz, és ellene minden
bizonyítékot tompának találok.«
S hallám: »S mért elég, hogy meggyőzve hintsen
beléd fényt, az ó s új tétel, s hogy arra
szemed, mint Isten szavára, tekintsen?«
S én: »Ami e meggyőződést sugallja,
azok a *tények*, mikhez nem ver üllőt,
nem hevít vasat Természet hatalma.«
»S mi biztosít, hogy tény valaha túllőtt
természeten?« — szólt. — »Aki bizonyítja
olyan, hogy épen bizonyítni kell *őt*!«
»Ha a föld a keresztény tant tanítja
csodák nélkül« — mondtam — »ez messzeszóló
csoda már és elég, hogy bizonyítsa.
Te voltál a jó magot szerteszóró,
s szegényen, éhen ültetted a Plántát,
mely szőllő volt, és ma már tüskekóró.«
Erre szent dalnak lobbantotta lángját
a magas Törvényszék: »*Dicsérjük Istent!*« —
mint zengni szokta mennyei vidámság.
És a Nagyságos, ki vizsgálva mindent
vitt engem ágról-ágra, oda érve
velem, hol már az utolsó galy int fent,
kezdte: »A szent Kegy, szerelmet cserélve
lelkeddel, ajkad', amint nyitni kellett,
akként nyitotta eddig csókos érve:
azért is onnan helyes szó szökellett;
de most mondd: *mit* hiszel? és ily virágot
ki ültetett beléd, hol így kifejlett?«
»Óh szent atyám, óh szellem, aki *látod*,
mit úgy hittél, hogy a szent Sírba lépve
ifjabb lábakat győzhetett le lábod:« —
kezdtem — »kívánod, hogy öntsem elédbe
hitem tartalmát, s az okot, mely engem
így fölgyújtott, hogy hígyjek benne égve.
S én ezt felelem: *Hiszek egy Istenben*,
egyben, örökben, aki mozdulatlan'
egeket mozgat vágyban, szerelemben.

125–126 Krisztus sírjába lépve, Péter öreg lába megelőzte az ifjú Jánosét.

S e hitre nemcsak fizikás alap van
s metafizikás: hanem az Igazság,
mely *innen* esőz gazdag áradatban.
Mózes, zsoltárok, próféták árasztják;
s ti szent szerzői Evangéliomnak,
nyerve a Lélek lángoló malasztját.
S hiszek három személyben, s hiszek annak
örök egy s mégis hármas lényegében,
melyre egyformán áll a *van* s a *vannak*.
S e mély rejtélyre, melyről szólok épen,
ama szent evangéliomi tantól
kaptam az Úrban többszörös pecsétem'.
Ez volt a forrás, e lángból suhant oly
szikra belém, hogy, mint csillagot estje,
őrzöm, és percre nem hagyom magamtól.«
Mint ki jó hírt kap, figyel arra lesve,
majd ujjongva karolja át a szolgát,
mihelyt az a beszédet befejezte:
úgy ott megáldva háromszor karolt át,
akinek e hitvallást kelle tennem,
az apostoli láng, és hőn dalolták
ajkai, mily örömét lelte bennem!

HUSZONÖTÖDIK ÉNEK

Vallatás a reményről

Ha lesz egykor, hogy mint szívem kivánná,
e Szent Dal, melynek ég s föld munkatársa
s amely több évre tett engem sovánnyá,
legyőzi a zordságot, mely kizárt a
drága karámból, hol bárányka voltam
s szunnyadtam a gaz farkasok dacára:
új gyapjam nő majd, mílyet sohse hordtam:
új hangot váltok, hogy otthon diszítsem
fejem' új lombbal, régi templomomban:

[135] Az égből.

[4-6] Dante száműzetéséről l. Életrajz 24, Pokol X. és XV. ének Paradicsom XVII. ének.

mert ott léptem a Hitbe, melyet Isten
számontart, s melyért Péter méltatott,
hogy homlokomra koszorút feszítsen. —
És ím felénk egy újabb fény hatott
a körből, honnan az, kit Krisztus első
világi helytartójaként hagyott.
És Hölgyem arca új vígságra kelt s ő
így szólt: »Nézd! nézd! a Zászlós, akiért
Compostellában ember annyi megy s jő!«
Mint galamb, ha párjához visszatért,
leszáll mellé, majd, szerelmét mutatni,
turbékolva keringi át a tért:
láttam az egyik Nagyvezért, fogadni
társát, a másik Nagyvezért, dicsérve
az Étket, melyet csak a Menny tud adni.
De aztán, üdvözlésük véget érve,
csöndben *coram me* szálltak, és kigyúltak,
hogy arcomat le kellett sütni, félve.
Hölgyem ajkai szent mosolyra nyíltak.
»Óh híres élet!« — így beszélt a Fénynek —
»ki Bazilikánk bőségét leírtad:
zengesd föl kérdéseit a Reménynek.
Hisz te példázod a Reményt a földön,
hol Jézus főleg hármatokra fénylett.«
»Emeld fejed, s ne félj: ki ide följön
halandó földről, kell, hogy megtanúlja,
hogy sugarunktól szeme meg ne törjön.«
Az új tűz így erősített meg újra;
s szemeim felemeltem a Hegyekre,
melyeknek előbb meggörbíte súlya.

9-10 A templomról, ahol Dantét keresztelték l. Életrajz 9, Pokol XIX. 17, Paradicsom XV. 135.

14-15 Azaz Péter.

17-18 Ez Szent Jakab, kinek testét Compostella búcsújáró templomában őrzik.

26 *Coram me:* »elibém«.

30 Egy Jakabnak tulajdonított írás a mennyei Bazilikáról beszél.

32-33 Péter, Jakab és János, Krisztus kedves tanítványai, a Hit, Remény és Szeretet jelképei. Jakab írásaiban is a Remény apostola.

38 Az apostolokra.

»Mert halál előtt nyerted a kegyet te,
nagy Császárunkat a titkos teremben
látni, kit övez grófjai seregje,
hogy az igaz Udvarral állva szemben
a Remény, melyből jó szeretet ébred,
benned és másban majd dúsan teremjen:
mondd meg: *mi az?* s mint virágoz be téged
lelkedben? és mondd: honnan kapta lelked? —«
végzé a Második Láng a beszédet.
S a szent Hölgy, kivel ily magasra keltek
szárnyaim, mert vezette: megelőzött
s felelt előbb, mint ajkaim feleltek:
»A harcos Egyház egy fia se győzött
több reménnyel, mint írva áll a Napban,
mely seregünkre annyi fényt tetőzött:
azért szállott rá a Kegy íly alakban:
Egyiptomból Jeruzsálembe jutni
még földi szolgálatból oldozatlan.
A másik két pont, mit nem tőle-tudni
kérdeztél, csak hogy majd elmondja, benned
ez erény lángja mily lobogva gyúlt ki:
maradjon rá, mert könnyen megfelelhet
dicsekvés nélkül arra; s Isten adjon
e feleletre néki bő kegyelmet!«
Mint jó tanúló, kész, hogy megragadjon
minden kérdést, jó benyomást teendő
és hogy tudása rejtve ne maradjon:
»Remény« — siettem szólni — »a jövendő
győzedelemnek szent várása; s szűli
ég kegye s érdem, hogyha elegendő.
S e fényt belém több csillag lángja szűri;
s legelőbb szürték az égi Vezérnek
dalnoka által írott könyv betűi.
»*Tebenned bíznak*« — így zeng a Dicsének,
mit ő írt — »*akik szent Nevedet tudják!*« —
S tudják, akik az én hitemben élnek!

[56] Az egyiptomi rabságból.
[71-72] Az égi Vezér dalnoka: Szent Dávid.
[73] A Zsoltár.

Aztán lelkembe harmatozta kútját
episztolád, eltöltve, hogy ma mások
felé én hajtom a szent csöppek útját.«
Mig így beszéltem, villámlobbanások
módjára egy kis sűrű láng remegve
s hirtelen ama fényből fölsugárzott,
s ily szót lehelt: »A szerelem, mely egyre
ég bennem még ez erényért, mely éltem'
táborhagyásig s pálmámig követte:
készt szólnom hozzád, aki ez erényben
tudsz gyönyörködni; s vágy hallani tőled,
hogy *mit* igérsz magadnak e Reményben?«
S feleltem: »Minden Istent-szeretőnek
a régi és új Irás tűz ki célt,
s ez mutat rá, mit kell remélni főleg?
Ézsaiás dupla ruhát igért
a léleknek majd igaz otthonában:
s csak akkor van ott, ha az Égig ért.
Testvéred sem igérte mostohábban,
sőt még tisztábban, a fehér ruhárul
beszélve szintén amannak nyomában.«
Erre, alighogy ajakam bezárul
»*Sperent in Te*« — így hallok gyúlni vig dalt,
s a többi hang mind záporozva ráhull.
S egy fény most úgy tul ragyogá a hiv kart,
hogy, ha a Rák oly fényes volna, télen
volna egy nap, amely egy hónapig tart.
S mint ahogy fölkel s táncba lép fehéren
egy vídám szűz, s nem hiuságra gondol,
csak hogy illendőn menyasszonyt kisérjen:
úgy a fölizzott láng e vigalomból
láttam, hogy a Kettőhöz száll, s azoknak
tánca a szent örömben szinte tombol.

[77] Jakab epistolájában ír a Reményről.
[89] Ó és Új Testamentum
[91] A két ruha (test és szellem) a feltámadás jelképei.
[94-96] Jakab testvére János. Ő írt *Apokalipszisában* az üdvözültek fehér ruhájáról.
[98] »Bízzanak Benned!«
[100] Ez a fény Szent János evangelista.
[101-102] A Rák csillagkép december közepétől január közepéig van egünkön.

Ajkak dalra, lábak táncra mozogtak ;
és Hölgyem rájuk némán állva nézett,
ahogy a menyasszonyok nézni szoktak.
»Ez az, ki édes keblén heverészett
pelikánunknak ; s kit szent feladatra
Krisztus keresztről szólított s idézett«, —
szólt Beatrice ; de nem hagyta abba
nézni merőn a lángokat beszéde
után, miként előtte és alatta.
Napfogyatkozást látni a hegyélre
aki kiáll és ajzza szemeit ;
annyira néz, hogy elvakul beléje :
úgy érzém én is ott, hogy elvakit
a harmadik láng ; s hallám : »Mért igyekszik
szemed azt látni, ami nincsen itt?
Testem a földben föld, s porladva fekszik
a többi testtel, míg számunk, ahányat
a nagy Végzésnek határozni tetszik.
Csak ketten kapták meg a *két ruhának*
kegyét a Szent Klastromban ezidáig ;
így mondd, ha ottlenn erről hírt kivánnak«.
E szóra láttam, hogy merőn megáll itt
a lángtánc és a három Fuvalatnak
vegyes dala egyszerre csöndbe mállik :
mint evezők, ha sebesen haladnak,
majd fáradságot vagy veszélyt kerülve
egy füttyentésre csöndesen maradnak.
Óh mivé lettem, mikor elmerülve
Beatricére néztem, s mégse láttam,
pedig (köröttem ezer fény derülve)
mellette voltam, s a boldog világban !

[112] János Krisztus kedvelt tanítványa, ki az utolsó vacsorán az Üdvözítő keblén hevert.

[113] A Pelikán, ki vérével táplálja gyermekeit, Krisztus szimboluma.

[114] Krisztus a keresztfán anyját, Máriát, Jánosra bízta.

[124] A monda szerint János testével együtt szállt volna föl az égbe.

[127-128] Krisztus és Mária, kik testtel szálltak a mennybe.

HUSZONHATODIK ÉNEK

Vallatás a szeretetről — Ádám

Míg félve álltam, mert így elvakíta
az éles fény, egy hang áradt belőle,
s minden figyelmemet magába szítta,
mondván: »Addig is, amíg új erőre
kapna látásod, mit fényem eloltott,
eszmélkedve végy kárpótlást felőle.
Kezdd el tehát; s jelöld meg azt a dolgot,
amire lelked *vágy;* és el ne csüggedj;
látásod nem holt, csak zavarba-oldott,
s ki veled e dús égen át együtt megy,
a szent Hölgynek, szemében van a hajdan
Ananiás ujjában rejtezett kegy.«
S én: »Hintse mikor ő akarja majdan
írját szememre, melyen át belépett
egykor a tűzzel, mely még egyre rajtam.
A Jó, mely megbékíti ezt a Széket,
minden írás alfája s ómegája,
mit a *Szeretet* szemeim elé tett.«
Ugyanaz a hang, melynek szózatára
elült a vakság ijedelme bennem,
intett, hogy szavam folytatását várja,
s szólt: »Szűkebb rosta kell, hogy rajta menjen
szavad még át; mondd, milyen szél verése
irányzá nyílad, hogy ily célba lengjen?«
S én erre: »Filozófok érvelése
s *innen* áradt tekintély súlya kellett,
hogy e szerelmet a szivembe vésse.
Mert a jó, ha jó, akként gyújt szerelmet,
amint fölfogjuk; s oly magas fokára
gyújtja a hőnek, mint jósága terjed.
Azért a Lényeg, melynek nincs határa
a jóban, úgy hogy ami jó kivűle
van, csak az ő fényének egy sugára,

[8] János, a Szeretet apostola, a vágyról, a szeretetről vallatja Dantét, a mennyei Szék előtt.
[12] Ananiás Szent Pál látását a damaszkuszi úton kézrátétellel visszaadta.
[1] Ez a jó: az Isten.
[26] Az égből.

kell, hogy szerelem nagyobb lángját szűlje
abban, ki szemét ama tanra nyitja,
amelyet rejt ez érvelés betűje.
Ez igazságot nékem az tanítja,
aki könyvében minden halhatatlan
lélek első szerelmét bizonyítja.
Tanítja nékem ezt a csalhatatlan
szerző, Mózesnek azt mondván magárul:
»Minden jót eléd tárok én magamban!«
Tanítod te is; mert többet elárul
első szavad az égi rejtelembül,
mint más heroldnál összesen kitárul.«
S ily választ kaptam: »Földi értelemtül
s erősítő tekintélytül vezetve
legfőbb szerelmed az Istenbe lendül.
De mondd, mily más zsinórral érezed te
vonva magad feléje még? beszéld el,
hány foggal mart e szerelem szivedbe?«
Nem volt előlem rejtve oly sötéttel
Krisztus sasának terve, hogy ne lássam,
hova céloz a vallató beszéddel,
azért így kezdtem: »Minden harapásban,
amely Istenhez tereli a lelket,
részem volt, hogy szerelme leigázzon.
Mert a világ, mert én — megannyi rejtek —
annak halála, ki meghalt, hogy éljek,
a remény, mely a jókban égve serked,
s az előbbmondott örökéltü érvek
kivontak a rossz vágyak tengerébül,
hogy a Jó Szerelem partjára érjek.
A lombhoz, melyből földi kertje épül
az Örök Kertésznek, szerelmem annyi
csak, amennyi jó Belőle belé gyül.«
S egy édes dalt hallottam fölsuhanni
erre az égről; s Hölgyem drága hangját:
»*Szent! Szent! Szent!*« — így sietett belefonni.

38-39 Platon, a halhatatlan szerelem filozófusa.
40-41 Isten, mint a Szentírás sugalmazója.
44-45 Mert ő írta az *Apokalipszist*, a Rejtelmek könyvét.
53 Krisztus sasa Szent János, a Sas jelével ábrázolt evangelista.
59 Krisztus.

S mintha éles fény nyilai suhantják
szét álmaid, melynek heves sugára
szemed hártyáin egyenkint zuhant át,
a felébredt szem előbb alig állja,
hirtelen azt se tudja, hogy mivé lett,
amíg magához nem tér nagysokára :
úgy üzött tova minden kicsiséget
szép Beatricém szememből szemével,
mely ezer mértföld messzire is égett ;
s többet láttam, mint előbb ; mire hévvel
kérdém egy negyedik fényről, ki lenne,
aki közöttünk hirtelen tünék fel.
S felelte : »Ebben néz lobogva szembe
atyjával amaz első földi lélek,
akit az első Erő megteremte.«
S miként a lombok, hogyha könnyü szélnek
jöttére meghajolnak, majd kinyúlva
otthonos magasukba visszatérnek :
úgy lelkem, előbb kábulatba fúlva
szavára, majd a kérdésekre-gerjedt
vágy adott néki biztonságot újra.
S így kezdtem : »Óh egyetlen érve-termett
gyümölcs ! ősatyám, kinek minden asszony
lánya és menye ! könyörgök, felelj meg !
Látod, mint éget buzgó és igaz szomj :
tudod, mért? s nem is pazarlom a szót itt,
hogy válaszodnak időt ne mulasszon.«
Mint egy betakart állat hánykolódik
leplei alatt, s szemmel látja vágyát,
aki figyeli mozgó takaróit :
oly nyiltan égett fényburkán a vágy át
az ős léleknek, tetszésemre tenni,
s láttam kigyúlni az öröm zsarátját,
amint szólt : »Szükség nincs szavadra semmi,
mert úgy tudom kérdésed', hogy a földön
nincs bizonyosság semmiről sem ennyi,
mert megmutatja az igaz Tükör fönn,
amely nem lesz visszfénye soha másnak,
s minden visszfény az Ő fényeiből jön.

83-84 Ádám.

Tudni vágysz, mikor tett a szent Varázsnak
kertjébe Isten, hol a drága mély szem
megedzett a nagy Lépcsővel csatáznod;
és meddig éltek szemeim e Kéjben;
és hogy a nagy Haragot mi okozta;
s hogy milyen nyelvet alkottam s beszéltem?
Halld hát, fiam, nem épen a Tilos Fa
gyümölcse volt oka a Számüzésnek,
hanem csak az átlépés a Tilosba.
A nap, míg e Zsinatért ott emésztett
vágy, honnan Vergiliuszt küldte Hölgyed,
négyezerháromszázkét kerülést tett.
S míg husban élve laktam lenn a földet,
láttam kilencszázharminc visszatértét
minden csillagához az égi Körnek.
Nyelvem, mióta ajkaim beszélték,
kihalt, előbb mint végrehajthatatlan
művük' Nimród népei megkisérték.
Mert emberi ész műve tarthatatlan
s romló, lévén támasza csak a lenge
és csillagoktól függő akaratban.
Azt az ős Természetnek hozta rendje,
hogy az embernek nyelve van; de rája
bízta, hogy így vagy úgy, szépítve zengje.
Mielőtt lelkem a Pokolra szálla,
földön a legfőbb Jónak neve *El* volt
aki ma fényem' ez örömbe zárja.
Azután *Éli* lett az, ami *El* volt;
így van ez, mert a halandók szokása
mint a lomb: új jön, ha a régi elholt.

109-111 Ez a kert a Földi Paradicsom, ahol Beatrice Dantét a mennyei útra előkészítette.

118 A mennyei Zsinatért.

119 Beatrice Vergiliuszt a Pokol Tornácából küldte föl Dantéért, ahol a kereszteletlen jó lelkek lakoznak. L. Pokol II. ének. Itt lakott Ádám is, míg Krisztus, halála után a Pokolra szállva ki nem hozta. L. Pokol IV. 55.

125-126 A babiloni tornyot. L. Pokol XXXI. 77.

134-136 *El* és *Éli* Isten nevének különböző alakjai a Bibliában.

A Tenger Hegye addig volt lakása
éltemnek tisztán s bűnben, míg az óra
lépteit egytől hatig szaporázza,
ahol letell a fertály fordulója.«

HUSZONHETEDIK ÉNEK

A Kristály-ég

»Az Atya Fiú Szentlélek nevének
glória!« — kezdte szerte mind az Éden,
úgy, hogy ittassá tett az édes ének.
Amit láttam, a Világ Mindenében
elömlő nevetés volt; s mámor áradt
látáson és halláson át elébem.
Óh öröm! Óh vígság, mely sohse fárad!
Szerelemmel s békével teljes élet!
Óh bőség, hol vágy helyet nem találhat!
A négy láng szemem előtt állva fénylett,
s az, amelyik legelőbb jött elénkbe,
egyszerre még élénkebb fényüvé lett:
igen! egész olyanná lett a fénye,
mint Juppiteré lenne, ha a Marssal
két madár volna és tollat cserélne.
A Gondviselés, melytől rend, határ, sor
kiszabva ott, a boldog égi Rendben
most minden részen ím csöndöt varázsol,
s Péter beszél: »Ha változok szinemben,
ne csodáld, mert még ajakam ha szól ma,
színt vált ez itt mind velem egyetemben.
Aki a földön helyem bitorolja,
helyem, helyem, mely az Isten fiának
szemében olyan, mintha üres volna:
tette, hogy síromon kloáka támadt,
vér és bűz kloákája, hol a Sátán,
ki innen esett, tetszeleg magának.«

[139] Azaz a Földi Paradicsom, mely a Purgatórium-hegy csúcsán áll. L. a Purgatórium utolsó énekeit.
[14-15] Vagyis kipirult. A Mars és Jupiter színeiről l. XIV. 86 és XVIII. 68.
[22] A pápa.
[27] Az égből.

Oly színre gyúl ki a felhő, világán
a szemközt égő napnak, reggel-este,
milyennek most az eget szórva látám.
S mint nő, kinek szeplőtlen lelke-teste,
biztos magáról, de önkénytelen
megrendíti, ha hallja, más eleste:
olyan lett Beatrice fénytelen:
ily fogyatkozás lehetett az égen,
mikor az Úr elvérze idelenn.
Amaz folytatta szavait, s szinében
nem volt úgy elváltozva, mint a hangja
elváltozott most ilyetén beszédben:
»Azért tápláltuk bő vérünket ontva
Krisztus aráját én, Linus s Anaklét,
hogy pénzszerzésre legyen alkalom ma?
Nem! más volt a cél: ez a szent Öröklét.
S Sixtus és Pius, Callixtus meg Orbán
vértanu-kínnal s halállal vezeklék.
Nem véltük, hogy utódainknak jobbján
a keresztény népnek csak fele álljon,
a másik fele balfelé huzódván;
sem hogy ádáz lobogók jele váljon
a Kulcsokból, amik reám bizattak,
és kereszteltek ellen hadba szálljon;
sem hogy én jó legyek pecsét-alaknak
megvett, hazug kiváltság-levelekre,
mitől tüzem gyakran pirulva lankad.
Pásztor-ruhában farkasok seregje
dúl s látszik innen minden legelőben:
Isten haragja! miért nem vered le?
Véremet inni immár készülőben
cahors és gaszkony ... — Óh szent alapítvány!
mily hitvány végre fajzottál belőlem!
De a nagy Végzés, mely megvédte hitvány
ellenek ellen Rómát Scipióval,
hoz gyors segélyt, haragját lángra szítván!

41–44 Az első pápák.
52 A pápai pecsét Szent Péter alakját mutatja.
59 A cahorsai (Pokol XI. 49) pápa XXII. János. A gaszkonyi V. Kelemen (Életrajz 26, 33, 38, Pokol XIX. 83, XXVIII. 59, Paradicsom XVII. 82.

S te fiam, majd lenn ajkat tárva szólalj,
kit földi súly még le fog vonni földre,
s mit én nem rejtek, tárd ki földi szóval!«
Mint megfagyott gőz, mely a földi körbe
száll, s légkörünkön áthat, ha az égen
a csillag-Bak szarvát a Napba döfte:
úgy láttam fényes díszeket a légben
és diadalmas pelyheket havazni,
akik sürűen gyűltek ott elébem.
Szemem követte néhány száz arasznyi
téren át, de az égi messzeségbe
nem tudott velük végtelen utazni.
S Hölgyem, ki látott figyelemben égve
nézni föl rájuk: »Lefelé nézz!« — szóla —
»hogy lásd, mekkorát fordultál az égbe!«
S láttam, hogy első lenézésem óta
útam az első égöv közepétül
széléig futó félívét berótta.
S láttam Cadixon *túl*, mely tájra szédült
bolond Ulysses; és *innen* a partot,
melynek Európa édes terheként ült.
És még több látványt is elémbe tartott
földünk kis kertje; de lábam alatt már
a Nap több mint egy csillagnyit kanyargott.
Szerelmes lelkem, amely mindig ott jár
szép Hölgyem körül, visszanézni végre
édes arcára vágyban lobogott már.
S ha természet vagy művészet kitépte
lelked egykor magadból másba veszni,
emberi húsba vagy művészi képbe,
próbáld multadból mind összekeresni:
együtt sincs oly kéj, mint tekintetemnek
volt, nevető szemébe visszaesni.
S bűvös ereje e gyönyörü szemnek
tette, Léda fészkéből kiröpítve,
hogy a leggyorsabb égben fennteremjek.

[68-69] A téli napforduláskor a Nap a Bak jegyében áll.
[79-81] Dante először délben nézett le a Földre (az Ikrekből XXII. 133). Azóta hat óra telt el. Az első égöv (klíma) második félíve Jeruzsálemtől Cadixig terjed.
[83] Ulysses (Odysseus) nyugati útjáról l. Pokol XXVI. ének.
[84] Európa az elrablott Európa királylányról nyerte nevét.

Egyforma annak fényes, magas üdve
minden részén, hogy még csak azt se sejtem,
hogy Beatrice mely tájába vitt be.
Nevetve és oly arccal most, amelyben
Isten öröme látszott, kezdte Hölgyem,
ki előtt vágyát nem rejthette lelkem:
»A Mozgás, mely minden forgatva bölcsen
csupán a középpontot tartja tétlen,
itt indul, e legtágabb ívü körben.
S *ez* az ég már nincs semmiféle térben,
csak az Úr lelkében, mely lángra kelti
hajtó szerelmét s zápor erejét fenn.
Fény s szerelem, ami magában rejti
mint ő a többi kört; s csak Gyűrűzője
érti gyürűje titkát, más se sejti.
Nem oszlik ez ég mással mérhetőre,
de mint a tíz az ötöddel s a féllel,
minden más égkör úgy van mérve *tőle*.
S hogy *ez* a cserép, amelybe gyökérrel
nyúl az Idő, míg más egekbe lombbal:
itt tisztán látod és ettől ne térj el.
Óh földi vágy! a lelket annyi gonddal
nyomod, hogy föl se néz az égi körbe,
hullámaidba kötve léha szomjjal.
A jó mag olykor még lehull a földre
és kivirágzik; de az örök esső
vackorrá veri azt is, ami körte.
Ártatlansággal s hittel csak az első
gyermekkor áldott: s előbb megromolnak,
mint a szakáll az arcra szőrlepelt szó.
Aki, gügyögve, böjtöl még ma: holnap
zabálni fog már, ha megoldva nyelve,
bármit és bármely szakában a holdnak;

[98] Léda fészke az Ikrek csillagkép, mert az Ikrek, Castor és Pollux, Léda gyermekei.

[99] Ez a kristály-ég, az Első Mozgó *(Primum Mobile)*. L. I. 123, II. 113.

[108] Az Első Mozgó a legtágabb (s épp ezért a leggyorsabb) ívű égkör.

[109] A kristály-ég a kilencedik és utolsó ég. Ezentúl már csak az Isten végtelen és mozdulatlan empyreuma terül. L. I. 122, II. 112.

[116] Az ötöd a kettő, a fél az öt. Skolasztikus számításmód.

s aki gügyögve anyját hőn ölelte
s hallgatott rá : most hibátlan beszélve
csak azt szeretné, ha sírban heverne.
Igy válik a fehér szin feketére,
első látásra, annak szép leányán,
aki a reggelt hozza, s elmegy éjre.
S ne csodálkozz e romlás látományán :
hisz bárkátok kitért a jó sodorbul,
mivelhogy nem ül, senkisem, kormányán.
De mielőtt január nyárba fordul
a számba-nem-vett századnap miatt,
az égi körök tengelye csikordul,
s a vihar, melyhez annyi vágy tapadt
orra helyett majd farát veti hátra
és a flottának helyes útat ad :
és így jön igaz gyümölcs a virágra !«

HUSZONNYOLCADIK ÉNEK

Az angyalok kilenc kara

Mikor a jelen hitvány földi létnek
szemeim előtt így letépte fátylát
az aki tette, hogy Édenbe lépjek,
mint a mögötted gyujtott gyertya lángját
tükörből olykor előbb veszed észre,
mint szemmel, vagy bár gondolatba', látnád :
s megfordulsz és meglátod, visszanézve,
hogy ugy egyezik, mint dal az ütemmel,
a való képpel az üveg-idézte :
emlékszem, én is ugy tevék, szememmel
ama szép Szembe nézve, melynek Ámor
meghurkolt fényéből-font szerelemmel.
S hogy megfordulván elémgyult a Mámor,
kinek számára ez a messze égkör,
bárhova nézel benne, büszke zsámoly,

136-137 Aki a reggelt hozza és éjre elmegy : a Nap. Leánya az emberiség.

142-143 A júliusi naptárban elhanyagolt századnap miatt januárnak előbb-utóbb nyárra kellett volna esni (ha nem segítenek ezen a szökőévvel).

16 láttam, hogy egy Pont oly élessen ég föl,
hogy amely szemre tüze rásugárzik,
az önkénytelen bezárúl a fénytől;
19 és amely csillag legkisebbnek látszik
a földről, szinte holdnagyságu lenne
e Ponthoz képest, amely ott parázslik.
22 Amilyen kört a fényudvar kitenne
a csillag körül, mely az égre fösté,
mikor legsűrübb a gőz köde benne:
25 e Pontot oly nagy tűzudvar fürészté
s forgott gyorsabban mint a legtelibb kör,
amely legtágabb világot gyürüz bé.
28 És másiktól van övezve e kis kör
s utána harmadik és negyedik
és a negyedik ujra ötödiktől
31 s ezt hatodik, hetedik követik
oly tágan már, hogy Juno hirnökének
ölelő karja szűk lenne nekik.
34 Majd nyolcadik s kilencedik jövének . . .
S amint az Egytől messzebb száma, lassabb
forgása e kép mindenik körének.
37 És annak lángja volt legsugarassabb.
melyhez közelebb volt a tiszta Szikra,
mert fénybe vonta fénye az Igaznak.
40 S látva, hogy uj gond hálóját boritja
reám e látvány, Hölgyem szólt: »E Ponttól
függ az egész ég és természet titka.
43 Nézd legszomszédabb körét, s arra gondolj,
hogy mitől tud oly sebesen forogni?
a tüzes szerelemtől, vonzalomtól!«
46 S én: »Ha oly rendben látnám itt lobogni
őket, mint a Föld körül sorba lengnek,
már ennyi szóban meg tudnék nyugodni;
49 de ott oly fokban láttam őket szentnek,
e gyűrüit az érzéki világnak,
amint centrumtól távolabb kerengnek.

[16] stb. Az éles pont: az Isten. A körötte kerengő köröknek az égkörök felelnek meg, mint a példa a példázottnak.
[32] Juno hírnöke a szivárvány.

Igy, ha e templomában a csodáknak,
melyet csak fény és szerelem határol,
betellve kell megszünni mind a vágynak:
meg kell még tudnom e forgósugárról,
a *példázottól* mért tér el a *példa?*
Magamtól nincs sejtésem e csudáról.«
»Ne bámuld, hogyha nem látsz itt a célba:
ujjad gyenge e keményült csomóra,
melyet oldozni senkisem kisért ma.«
Igy kezdte Hölgyem; aztán ujra szóla:
»Figyelj, mit mondok, és vágyad betellhet,
csak eszedet jól élesítsd a szóra.
Minden égkör annál tágabbra terjed,
amint az erő s belső hathatósság
minden részében nagyobb lángra gerjed.
Több a boldogság ott, hol több a jóság;
s a többet mindig nagyobb tér fogadja,
ha minden részben egyenlőn aprózzák.
Igy *ez* az ég, mely magával ragadja
a Mindenséget, megfelel a körnek,
mely legtöbb tudást és szerelmet adja.
Hát csak az Erő fokával jelöljed
a nagyság mértékét, ne testi látszat
szerint, mely itt szemedben körbe görbed:
és csodálatos összhangzást találsz majd
kicsiről sokra, nagyobbról a többre,
amint a Szellem egeknek arányt szab.«
Ahogy kitisztul egünk csonka gömbje,
hemiszféránk, ha Észak szele lágyabb
lehelletű arcából fú a ködbe,
s a pára, melytől a lég színe bágyadt,
oszlik, az ég arca mosolyra virrad,
és báj önt el kertjében minden ágyat:
úgy érzém én, hogy szemeim kinyilnak,
mikor megfelelt Hölgyem ajka nékem,
és az Igazság fölkelt mint a csillag.
S hogy eddigjutva megállt a beszédben,
a szent körök megizzva fölragyogtak,
mint a forró vas a kohó tüzében.
Szikrák követték lángjait azoknak
és többre gyűltek, mintha kicsi számot
duplázol egyre kockáin a sakknak.

94 És karról karra szent *hozsánna* támadt
a Nyugodt Ponthoz, aki tartja mind,
ubi — hol mindig lesznek és valának.
97 És az ki lelkem mélyébe tekint
s a kérdést *látja*, szólt: »Az első két kör
mutat neked *szeráfot* s *kerubint*.
100 Gyors lángjuk ég ki a szent kötelékből
a Pontot utánozva egyre jobban
látás szerint, ki míly magasba ér föl.
103 Többi szerelem, mely köröttük lobban
Isten arcába, névszerint a *Trónak*,
s az első Hármas végződik azokban.

AZ ANGYALOK RANGSORA A 9 ÉGNEK MEGFELELŐLEG A KÖVETKEZŐ:

Első Hármas:
1. *szeráfok*
2. *kerubok*
3. *trónak*

Második Hármas:
1. *dominációk*
2. *virtusok*
3. *hatalmak.*

Harmadik Hármas:
1. *principátusok*
2. *árkangyalok*
3. *angyalok*

106 S akként élvezik kéjeit a Jónak,
amint látással mélyeibe hatnak
a minden észt megnyugtató Valónak.
109 Mert a látást kell tartanod alapnak
a boldogságra, és nem a szerelmet,
amely csupán a látásból fakadhat;
112 s ennek mértéke az érdem, amellyet
a jóakarat és isteni Kegy szül
s így egyre nő és fokról fokra terjed.
115 Második Hármas, mely lobogva zsendül
e szent tavaszban, melynek soha galyját
az éji Kos nem hasítja keresztül,
118 tavaszi Hozsánnának zengi dalját
hármas dallamban, a Gyönyör e három
karában, mellyek örökké sugallják.

96 *Ubi:* hol.
117 Az őszi éjeket a Kos csillagzat jellemzi.

Rangjuk előtted ilyen sorban álljon :
a *Dominációk*, a *Virtusok*,
és a *Hatalmak ;* és ezzel bezárom.
Utolsó előtt *Principátusok*
két karban, és *Arkangyalok* keringnek ;
végül *Angyalok* tánca leng, suhog.
És fölfelé néz hő szerelme mindnek,
és lefelé győz ; s vonva és vonatva
Istenhez vezetői kéjeinknek.
S Dionysios oly vágytól ragadva
gondolt föl e szent hierarchiára,
hogy sorba, mint én, nevüket megadta.
És Gergely, kinek más teóriája
volt, mihelyt följött s szemeit kitárta
ebben az égben : nevetett reája !
S hogy ilyen titkok zárait kizárta
halandó ember : azon meg ne döbbenj ;
olyantól tudta, aki mind bejárta,
sok más titkokkal együtt, e körökben.«

HUSZONKILENCEDIK ÉNEK

Tanítás az angyalokról

Mikor Latóna égi fia, lánya,
ez Kos-, az Mérleg-rajzu jegyeikben,
egy horizont köt övnek derekára,
attól a ponttól, mikor a zenitben
függ egyensúlyuk, addig míg belőle
hemiszférát cserélve, szertelibben :
nem tovább állott szívem égi Nője
néma mosollyal ; és a Maradandó
Pontra nézett, mely lelkemet legyőzte.

130-132 Dionysios Areopagita az *Égi Hierarchiáról* szóló könyvében írta le az angyalok rendjeit, Pál apostol nyomán.
133 Nagy Szent Gergely e felosztástól eltérőt adott.
138-139 Pál apostol a legenda szerint megnyerte a kegyet, az angyalok világát látni és bejárni.
1-6 Latóna gyermekei : a Nap és a Hold. Mikor egymással épp szemközt vannak (a Nap a Kos, a Hold a Mérleg jegyében), egy horizonton s egyenlő távolságban a zenittől : ez csak egy pillanat. A Hold fölkel, a Nap lemegy : féltekét cserélnek.
8-9 L. XXVIII. 16.
12 *Ubi :* hol? *Cuando :* mikor?

Majd: »Nem is kérdem, mit vagy megtudandó,
s szólok, mert tárva vágyad bármi tárgya
ott hova céloz minden *ubi* s *quando*.
Nem hogy magát több gazdagsággal áldja;
ez nem lehet; hanem hogy visszafénylő
fénye a boldog »*Subsisto!*«-*t* kiáltsa,
időkön kívül, és kívül a mérő
földi értelmen, kedveként, eláradt
uj szerelmekben az Örökkönélő.
S ne véljed hogy *azelőtt* tétlen állott:
mert »*előbb*« s »*utóbb*« nem volt, mikor Isten
lelke e vizek fölött szerteszállott.
Forma és anyag, vegyesen s vegyitlen
pihentek benne, teljes létre szállni,
mint három nyil a háromhúru ivben.
És mint ha ámbra, ha üveg, ha bármi
kristály visszfénylik, a sugártöréstől
a teljes fényig nem tudsz rést találni:
ugy az Úrnak egyszerre árad és tör
teremtéséből a hármas eredmény
szerte, menten rendjében bármi réstől.
S rangot és rendet nyert minden teremtmény;
s *ezeket* tette a világcsucsokra,
bennük a *tiszta cselekvést* teremtvén.
A *csupasz erőt* legmélyebbre dobta;
mig a középen cselekvést s erőt
megkötött sohsem oldandóra bogba.
Jeromos szerint régesrég előbb
lőnek az angyalok teremtve, számos
százakkal egyéb teremtés előtt.
De az én igazságom általános
s Szentlélektől ihletett irókban:
csak gondolj rá, s figyelmet jól irányozz!
Az észszel sem fér össze az valóban,
hogy a mozgató, mozgás léte nélkül
lehessen, mint a hajósok hajótlan.

16 *Subsisto:* létezem!
24 A teremtés hármas eredménye: a tiszta forma (tiszta cselekvés=az angyalok); a csupasz erő (=anyag); s a kettő vegyítve.
32 Az angyalokat.
34 Az anyagot, a testeket.
37 Szent Jeromos egyházatya.
41 Ezek a Szentírás szerzői.

Igy *hol*bul és *mikor*bul és *miként*bül
e szerelmeket megismerve, három
lángod elalszik és vágyad kibékül.
Előbb mint huszig olvasnál, a járom
alól egy csapat angyal bűnbe lengett,
hogy földeteken bús zavart csináljon.
Más rész maradt, és megnyitá e rendet,
melyet látsz oly kedvvel, hogy mindazóta
máig egeket forgatva kerengett.
Igy volt, mióta gőgben átkozódva
fölkelt az, akit láttál lent a mélyben
a világ minden súlyától zuzódva.
Akiket itt látsz, mind kész minden érdem
javát a Jóra hinteni, ki nékik
hivatalt és erőt ily nagyra mért fenn ;
azért látásuk magas lánggal ég itt
a maguk és a Kegyelem tüzével ;
s lelkük kemény, mit semmi bűn se szédit.
S ne legyen benned arról semmi kétely,
hogy érdem elfogadni a Kegyelmet,
ki kész örömmel tárja rá szivét fel.
Most már szabadon nézhet szét figyelmed
e szent körön, más segítsége nélkül,
ha szavam eddig eléggé figyelted.
De mert a földön az angyali néprül
azt tanitják, hogy lelkek ők, akikbe
emlék, akarat és észrevevés gyül,
tovább szólok, hogy legyen földeritve
előtted a tan, melyet földi elmék
befonnak többértelmü betüikbe.
E lények, kiknek boldoggá figyelmét
az Isten mindentlátó arca tette,
soha azt onnan másra nem emelték.
Igy látásuk egységét sohse szegte
semmilyen uj tárgy, s nem oszolva, nincsen
szüksége kapcsoló emlékezetre.
Ébren álmodik, mást tant aki hint lenn,
hiszi vagy nem ; mert ha nem hiszi, s vallja,
még nagyobb bűnnek s szégyennek tekintem.

56-57 Lucifer. L. Pokol XXXIV. ének.

Azért jár egyszer erre, másszor arra
bölcselmetek, mert a látszat szerelme
és hiu dicsvágy ide-oda csalja.
S mindehhez több még az Egek türelme,
mint aki a Szentírást meggyalázza,
mellőzve, vagy értelmét elterelve.
Nem gondolják meg, mennyi vérrel ázva
hullt földre magva ; s mily becse van annak,
ki magát hozzátartva megalázza.
Mindenkinek saját eszméi vannak :
azokra büszke, és azt prédikálják !
s hallgatni kell az Evangéliomnak.
Egyik azt mondja, hogy Krisztus halálát
gyászolni, a Hold állt a Nap elébe,
hogy ne engedje a Földre sugárát.
A másik, hogy magától jött az égre
e fogyatkozás ; mert az ind, a hispán
a zsidóval egyszerre hullt sötétbe.
Flórencben annyi Lapi s Bindi nincs tán,
ahány mesét szórnak évente szerte
szószékeiről, a nyájat butitván,
és a juhocskák csak leget legelve,
széllel táplálva, térnek aklaikba ;
és vakságuk nem lesz mentségük erre.
Nem mondta Krisztus, társait tanitva :
»Menjetek, s locsogjatok a világba !«
hanem kemény tant adott, mint a szikla,
és ajkuk mind azt zengte, prédikálta ;
hitet gyujtani és harcolni harcát
az Evangéljom volt a pajzs s a dárda.
Ma csupa rossz élc, csupa balgatagság
a pap beszéde ; csak a nép röhögjön,
duzzad a csuha, több se kell manapság !
De olyan madár ver a csuklya-csücskön
fészket, hogy, ha azt látná nyája, látná,
hogy bűnbocsátást esdeni kihöz jön?
És ettől oly vak szellem szállt világgá,
nincs az a vad tan, bolond üdvigéret,
mely próba nélkül hívét ne találná.

97 stb. Krisztus halálakor napfogyatkozás volt.
103 Lapi és Bindi közönséges nevek Firenzében.
118 Az ördög.

Igy lesz az Antal disznaja kövérebb,
s hiznak disznónál is disznóbb barátok,
akiktől veretlen pénzt kap a lélek.
De messze tértünk. Vesd most vissza lábod
és szemed velem az egyenes utra,
hogy a pályát kurtítsa gyorsaságod.
Angyalok száma se mondva, se tudva ;
akkora az, hogy még álom se vélné,
hogy rangról-rangra akkorára rugna.
S ha Dániel szavait jól itélné
eszed, látnád az *ezer és ezer*ből,
hogy határozott számokról beszél-é?
Szétáradván az ős Sugár, amelyből
jönnek, annyimód fogan ott a szépség,
ahány a fény, amely Belőle feltör.
Azért mivel ez Erő müködését
követi az érzés, édes szerelmük
bennük külömbözőkép éget és ég.
Im látod az Erőt, melyen a Menny függ,
mily gazdag és bő, tükrei sokában
szétszórva fényét, sokszorozva bennük,
mégis örök-egy maradva magában.«

HARMINCADIK ÉNEK

Fényfolyó és fényrózsa

Talán hatezer mérföld messzeségben
lángol a déli óra ; és a földnek
árnya vizszintes síkban esik épen :
mikor olyan kezd lenni a fölötted
mélyülő ég, hogy benne halaványra
sápad sok csillag, s meg se látni többet,
s amint a Napnak szolgálóleánya
előjön, az ég, fényeit elűzve,
elzárul s legszebb gyöngyét is lehányja :

[124] Szent Antal (bűnei jeléül) egy disznót tartott, s emlékére volt szokás a klastromokban tartani az »Antal disznaját«.
[133] Dániel próféta »ezer és ezer« angyalt emleget.
[1] Ez a Föld kerületének egy negyedrésze.
[7] A Hajnal.

így a Pont körül, mely engem legyőzve
játszatá a csillagos karikákat,
s amit gyürűz, abban látszék gyürűzve,
szemem előtt minden fény egyre sápadt:
s ugy érzém, hogy Hölgyemhez visszafordit
a szerelem, és az, hogy mást se látok.
Ami ezer szó eddig róla folyt itt,
olyan dicséret az együtt se lenne,
mi ily szépséget semmiben se csorbit.
A szépség, amit láttam, szertelenre
gyulva, mirajtunk túlárad, s egészen
csak Alkotója tud örülni benne.
E pontnál tollamat legyőzve érzem,
jobban, mintsem vig vagy szomoru költő
volt tárgya által, vagy valaha lészen.
Mert mint a nap remegő szembe, kelt ő
emlékembe, a gyönyörű mosollyal
lelkem' magából-kikelésre keltő.
Mikor még együtt élt a földi porral
s először láttam: onnantól idáig
még tudtam a látást követni tollal;
de most látásom jobban szerteválik
szent szépségétől, mint bármely müvészé,
ha képessége elért a határig.
Hagyom azért, hogy tágabb ajk idézné,
mint az én gyenge trombitámnak ajka,
mely nagy leckéjét kis hijján bevégzé.
Ő, mint kész vezér hangra, mozdulatra:
»Kijöttünk a legnagyobb égi körből
a Mennybe, amely tiszta fény« — mutatta —
»lelki fény, tiszta öröm, ment a földtől;
tiszta szerelem, igaz Jó szerelme;
tiszta öröm, mely minden ízen tultör.
Az Éden mindkét seregét figyelve
meglátod itt, és egyiket közülük
oly arccal már, mint Itéletre kelve.«

[10] L. XXVIII. 16. stb.
[39] Ez a 9 égkörön túl terjedő végtelen Empyreum. L. I. 122, II. 112, XXVII. 112 stb.
[43] Az angyalokat és az üdvözült lelkeket.

Váratlan villám, fényből vonva gyűrüt
a szem köré, és elfedve előle
oly csillogást is, ami nála sűrübb,
nem égőbb, mint ott volt a fény gyürűje,
mely szememet tüzfátyollal boritva
minden látását elragadta tőle.
»A Szerelem, mely az eget csititja,
üdv-fénnyel mindig így fogad magába,
hogy a gyertyát lángjához idomitsa.«
E pár rövid szó nem zengett hiába,
mert rögtön érzém, földi erőn túlra
hogy új erőnek gyűl lelkembe tápja :
és szemem új látásra gyullad újra,
ugy hogy nincs fény, amelyet ki ne állna,
akármilyen vakító lángra gyúlna.
És láttam oly fényt, mintha folyam árja
villámsütésnél és csodás derűben
tavaszból-himzett part közt folydogálna.
Szikrák a vizből pattogtak sürűen
s mindkét parton a virágokba ültek,
mint a rubintok aranyos gyürűben.
S amint illattal ott megrészegültek,
visszamerültek a csodás folyóba :
ők bemerültek, mások fölkerültek.
»Annál kedvesebb, mennél lángolóbbra
gyul szent vágyad, hogy ami titkosat lát
szemed, mélyébe elméd behatódna.
De e folyónak kell még inni habját,
mielőtt csillapodna szomju lázod !« —
hallám szólni szemeim drága Napját.
S hozzá tevé : »E folyam, e topázok,
kelve és szállva, pázsitok mosolyja,
a Valóságról csupán szürke vázak ;
nem mintha Az nehéz-értelmü volna :
benned a hiba, aki még szemeddel
gyengébb vagy, hogysem ily mélyig hatolna !« —
Mikor a csecsemő nyul csöpp kezekkel
az emlő után, hogyha túl a rendes
órán később talál ébredni reggel :
ez hasonlit az én mohó szememhez ;
s fénylőbb tükörré tenni azt, benéztem
a Habba, melyből minden fényesebb lesz.

S amint pillámnak beivám egészen
eressze alá, láttam hogy szalagja
a hosszukásból kerekforma lészen.
S mint álarcot magára aki rakna,
másnak látszik, mint előbb, ha kitárja
az arcot ami rejtezett alatta :
gyujtott e szikrák és virágok árja
uj pompát, s láttam, hogy az ég előttem
mindkét udvara látványát kitárja.
Óh Isten fénye ! benned emelődtem
az igaz Ország dicsét látni : engedd,
hogy amit láttam, most szavakba szőjjem !
Olyan fény van ott hogy a földi szemnek
láthatóvá lesz Alkotója benne,
mely e Látáson kívül nem pihenhet.
Alakja olyan, mintha körbe menne,
mely akkorára gömbölyűl előtted,
hogy a Napnak nagyon tág öve lenne.
Csupa sugár Ő, és visszaverődnek
mind amaz Első Mozgó síma gömbjén,
amely innen kap életet s erőket.
S mint domb, ha lábát az árviz elöntvén,
tükrözik abban, zöldje üde lombját
s virágai dus visszfényét köszöntvén :
ugy láttam e fényár közt lengni dombját
ezer küszöbbel, tükrözve, a Népnek,
mely földtől elvált, és meglelte Honját.
És ha alját ily fények öntözék meg,
gondolhatod, mily tágra nyíl a Rózsa,
s mily messzeségét boritja az égnek.
Szemem, szélétől csúcsáig lopózva
nem tévedett el, hanem e Kehelynek
fényét és teljét szerte behajózta.
Nincs ott hatása távolnak s közelnek ;
e hely közvetlen az Isten kezében,
s a Természet törvényi szünetelnek.
Az örök Rózsa arany közepében
mely fejlik, feslik, és a szent Tavaszba
illatát küldi dícséret fejében :

[96] L. 43.

[106-107] Az Empyreum minden fénye a *Primum Mobile* kristálygömbjén verődik vissza.

mint aki szólni vágyna és habozna,
ugy tett le Hölgyem, s mondta: »Nézd s figyeljed,
mily Gyűlés, fehér ruhákkal havazva!
Nézd, városunk mily messze körre terjed!
Nézd, padsoraink milyen tele mind már!
Kevés, ki még itt üres helyre lelhet.
Ama nagy trónra, melynek díszein jár
szemed, mivel már a korona rajta,
előbb mint e Lakzi koráról innál,
ül majdan *Henrik*, kit a földnek ajka
császárnak mond, s ki jön, hogy megjavitsa
Itáliát, bár nem érett az arra ...
Vak kapzsiság lelketek elboritja,
s olyanok lesztek, mint a csecsemő,
ki éhen hal, s a dajkát eltaszitja.
Oly ember lesz a Szentszéken, minő
a legrosszabb, s ki nyiltan és titokban
más úton jár majd, mint amelyen ő.
De nem sokáig fogja tűrni ottan
az Úr, és a szent helyről oda csapja,
hol Simon mágus bűnei miatt van,
és az Anagni lejjebb száll alatta!«

HARMINCEGYEDIK ÉNEK

Beatrice égi helyére ül

Ekként elém mint fehér rózsa támadt
az égi sereg, melyet földi létben
Krisztus, vérével jegyzett el magának;

136 VII. Henrik császár (kitől Dante annyit várt, de aki meghalt előbb mint Dante). L. XVII. 82 és Életrajz 33, 35.
142-144 Henrik ellensége V. Kelemen. Életrajz 26, 33, 38. Pokol XIX. 83, XXVIII. 59, Paradicsom XVII. 82, XXVII. 59.
142 A simóniás pápák helyére. L. Pokol XIX. ének 148. A simóniások kutakban kárhoznak, fejjel lefelé, egymás fölött s minden újonjött az előzőjét egy hellyel lejjebb nyomja (Pokol XIX.). Az Anagni: VIII. Bonifác (Életrajz 26, Purgatórium XX. 86). Ez a Bonifác az, akire a IX. 132, XII. 90, XVII. 49, XXVII. 22 kifakadásai vonatkoznak. L. Életrajz 22, 24, 26. Pokol XIX. 52, XXVII. 70. Purgatórium XX. 86.
1-5 A Menny két seregéről l. az előbbi éneket (43, 96.).

de a *másik*, mely öröktől az égben
száll, látva s zengve Azt, kinek szerelme
gyujtja s jósága táplálja hogy égjen,
mint méhek raja a virágkehelybe
leszáll egy percre, aztán vissza onnan,
hol méze ízét érleli, a sejtbe :
a nagy Virágba, hol ezer szirom van,
leszálltak előbb, visszaszálltak aztán
szerelmük felé, örök-égi szomjban.
Élő láng fénylett mindeniknek arcán ;
egy szárnyuk arany, s oly fehér a másik,
hogy semmi hó sem éri utol azt tán.
Amint leszálltak a virág-nyilásig,
szerelmet szórtak sziromról sziromra
s békét, mit fenn szereztek szárnycsapásik.
S nem szállt e szárnyak millió gomolyja
virág és ég közt föld madara-képen
hogy a fényt s látást eltakarta volna ;
mert az isteni fény áthat az égen
s a mindenségen, ahol érdemes,
és semmi sincs, mi akadálya légyen.
E biztos, boldog Ország, mely nemes
uj s antik néppel népesült, szünetlen
szemmel és szívvel csak *egy* célra les.
Óh hármas Fény, mely e boldog szemekben
egyetlen csillag vagy csak ! üdv adója !
tekints le a mi viharunkra ittlenn !
Ha a barbár had, ama táj lakója,
ahol Helice megforog naponta
s égi fényét édes fiára szórja,
Rómába érve, a nagy kőhalomba,
elkábult, mikor szemét Laterán
csodálatos műve magára vonta :
én aki földről égbe, és silány
időből értem örökkévalóba,
s az igaz néphez — Firenze után,

[32-33] Helice nimfát és fiát Juppiter anyamedvévé és boccsa változtatta s az égre tette csillagképnek az északi sark közelébe. Ez a Kis és Nagy Medve.
[34] A Laterán Róma ős temploma.

mily kábulattól voltam elfogódva!
Öröm s csodálat közt beléakadtam
a hallásba is, nemhogy még a szóba!
És mint zarándok néz szét meghatottan
fogadalmának templomában, arra
gondolva, hogy' mondja el ami ott van:
ugy padról padra, karról szállva karra
sétált szemem az éles fényözön közt,
most fel s alá, majd körben, jobbra-balra.
Láttam fönn-nyert fény és önnön öröm közt
égni ezer szerelmes arcu lelket,
s a szentséget rajtuk, mint drága köntöst.
De míg szemeim így mohón betelltek
teljes képével a Paradicsomnak,
külön eddig egy pontra sem figyeltek.
Fölnéztem, hogy új szomjra gyúlva mondjak
pár kérdő szót Hölgyemhez, mely kicsalja
ajka válaszát, oltani e szomjat.
Egyet kérdeztem, s más felelt meg arra:
Hölgyem helyett im egy Agg állt elébem,
ruhában hasonló az égi karra.
Vidám jóság ült arcán és szemében;
és oly komolyság minden mozdulatban,
minő gyengéd atyához illik épen.
»Beatrice hova lett?« — igy riadtam.
S felelt: »Ő kért, hogy a szomjat, mit érzel,
oltani, helyem' érted odahagyjam.
És hogyha a harmadik sorra nézel
felülről kezdve, meglátod a trónon,
amelyet szerzett földi érdemével.«
Arcom fölnézett anélkül, hogy szóljon;
s láttam *Őt*, ahol az örök Sugárból
magára koronát és takarót fon.
Halandó szeme még sohasem állt oly
messze, habár a mély tengerfenéken,
a legfentebben zengő éghatártól,
mint én onnan hol *Ő* ült ama Széken;
de ez mitsem tett, mert a drága képet
szemem közvetlen villantotta nékem.

[59] Szent Bernát, clairvauxi apát.

Óh Hölgy, ki tetted, hogy reménynek éghet
lángja szivemben, s elviselted értem,
hogy nyomát a Pokolban hagyja lépted,
minden dologhoz, amit végigéltem,
kegyelmet és erőt nekem te ontál:
jóságodé s hatalmadé az érdem!
Te szolgaságból szabadságba vontál,
minden eszközzel, mindenféle módon,
amílyet el se képzel földi kontár.
Bőséged tőlem vissza ne huzódjon,
hogy általad-gyógyult lelkem előtted
tetsző legyen, ha testből oldozódom!«
Igy szóltam; s messziről a drága Nőnek
szemeit felém mosolyogni láttam;
majd ujra az ős Kúthoz emelődtek.
S a szent agg szólt: »Hogy ne legyen hiában
utad, s végére juss (amire küldött
a szent kéréssel egyesülve vágyam):
röpüld be szemeiddel ezt a kertet!
hogy látása nagyobb látásra majdan
égi sugárral tüzesítse lelked.
S kinek szerelme mindörökre rajtam,
Mennyek Asszonya lesz számodra gyámol,
mivel én, *Bernát*, az ő híve voltam.«
Mint ki messziről, tán Croátiából,
jön, bámulni a Veronika-kendőn,
melynek oly nagy hirét hallotta távol,
és míg mutatják, nézi csak merengőn:
»Szent Uram Jézus!« — mondja mind magában —
»ilyen volt hát az arcod, én Teremtőm!« —
ugy voltam én, mikor ragyogni láttam
élő szerelmét annak, ki ez égi
békét izlelte már lent a világban.
»Kegy fia!« kezdett akkor ő beszélni —
»ez az Édes Lét titok még szemedben,
amíg csupán alsóbb fokait éri:

[102] Bernát Szűz Mária különös tisztelője és választott szentje.
[104] A Veronika kendőjét, melyre Krisztus arcvonásai nyomódtak, Rómában őrzik és mutogatják.

de vizsgáld már a messzebb köröket fenn,
mig a Királynőt látod ülni trónján,
kinek ez Ország hódol tiszteletben.«
Felnéztem akkor ; s mint hajnali órán
keleti része ég a horizontnak,
szemközti fele ködbe burkolózván :
ugy szemem, mintegy völgyből szállva dombnak,
látta másiknál több fényben fürödni
egyik felét a felső sor sziromnak.
S mint az a táj, hol a szekérrud üt ki,
melyet rossz útra vitt Phaëton, ég, és
jobbra meg balra halványúl a többi :
úgy élénkült meg közepén a békés
lobogó föllobogva, s jobbra-balra
egyenletessen halványúlt az égés.
És e középen szárnyaik viharja
kavargott száz ünneplő angyaloknak,
s mindegyik más volt, tarka fényre, dalra.
És láttam e játéknak és daloknak
tüzében olyan szépséget kacagni,
hogy a szentek szemei felragyogtak.
S ha nyelvem annyi kincset birna adni,
mint képzeletem : még akkor se mernék
legkisebb festésébe belekapni.
Bernát, amikor látta, hogy szerelmét
figyelve nézem és szent lángra gyulva,
ő is Arra fordított szemet-elmét,
s tüzén tüzem borult uj lángba ujra.

HARMINCKETTEDIK ÉNEK

A Rózsa szirmai

A szent szemlélő, gyönyörébe veszve,
szabad Doktornak szerepét öltötte
s égi beszédét igyen szólva kezdte :

[113] A Rózsa királynője : Mária.
[125] A Tejút. L. Pokol XVII. 107—108.
[1] Szent Bernát.

»Amit Mária kent be és kötött be,
a sebet az a szép nő, aki lába
előtt ül itt, nyitotta és ütötte.
Nézz most a trónok harmadik sorába:
ott, amint látod, Rákhel ül alatta,
ki Beatricét vette oldalára.
Sára, Rebeka, és tovább haladva,
Judit, s a Dalnok ősanyja, ki bűnét
a »*Miserere Mei!*«-vel siratta.
S tovább, küszöbről-küszöbre a hű nép,
lefelé, amint szirmonkint a Rózsán
nevezni őket soha meg se szűnnék.
S hetedik helytől még lejjebb huzódván,
mint fölfelé is, zsidók női ülnek,
és választékot húznak át a Rózsán.
Mivelhogy amint jobbra-balra gyülnek
Krisztusban való hit szerint a fények,
velük vál ketté a lépcsőzött Ünnep.
E részen, hol szirma a szent Növénynek
már mind kinőtt, olyaknak látni lelkét,
kik *eljövendő* Krisztusban hivének;
másfelől, hol a félkörök betelltét
üres helyek szegik még, akik állnak,
szemük' *már eljött* Krisztusra emelték.
S amint *itt* élő szent sövényt csinálnak
Miasszonyunké s az alábbi székek,
melytől a lelkek így két részre válnak:
akként *átellent* a remeteséget
s mártirhalált türt nagy János, ki aztán
vágy Poklában két hosszu évig égett;

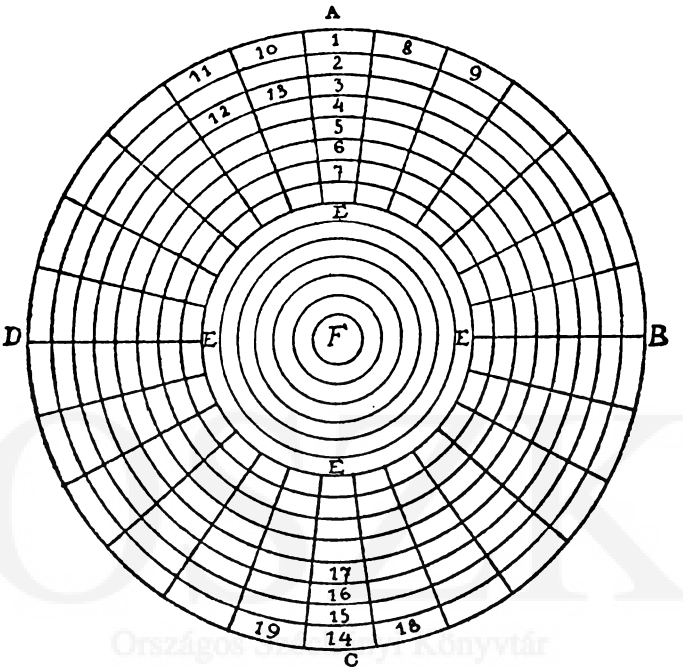
4-6 Éva ősanyánk, bűnével sebet ütött az emberiségen, melyet Mária gyógyított be, megszülvén a Megváltót.

7-11 Az Ó-szövetség szent női. Rákhelről l. Pokol II. 101, IV. 60. A Zsoltáros Dávid ősanyja Ruth.

12 »Könyörülj rajtam«: Dávid híres zsoltára.

32-33 A Keresztelő, ki két évvel előbb halt meg, mint Krisztus s így két évig kellett várnia a Pokol tornácában, mely a Vágy pokla (Pokol IV. ének), míg az Üdvözítő kihozta onnan (l. Pokol IV. 52, Purgatórium VII. 28.)

A MENNYEI RÓZSA ALAPRAJZA

A B C az ószövetségi lelkek oldala.

C D A az újszövetségi lelkek oldala.

A E és *E C* választék.

E E E E a gyermekek helye.

F a legalacsonyabb pont, ahol Dante áll

1. Mária
2. Éva
3. Rákhel
4. Sára
5. Rebeka
6. Judit
7. Ruth
8. Ádám
9. Mózes
10. Szent Péter
11. Szent János evangelista
12. Szent Bernát
13. Beatrice
14. Keresztelő János
15. assisi szent Ferenc
16. Szent Benedek
17. Szent Ágoston
18. Szent Anna
19. Szent Lúcia

s tovább, a többit jobbra-balra osztván,
Ferenc, Benedek, nagyszentségü lelkek,
s Ágoston ülnek, rendre sorakozván.
S az égi Végzés rendjét jól figyeld meg:
a hitnek egyik és másik alakja
egyenlőn fogja tölteni e Kertet.
S a vonaltól, mely közepén szaladja
végig e két fél padsort, senki még nem
ült be a *saját* érdeméből abba,
hanem másokéból valamiképen;
mert ez mind oly lélek itt, aki meghalt,
mielőtt igaz érdeméhez ért lenn.
És ezt magadtól is észreveszed majd,
mert gyermekarcuk és hangjuk mutatja,
hogy látva meglásd, és hogy hallva meghalld.
Hallgatsz, mert elönt a kétség iszapja;
de én megoldom láncaid kötését,
mellyel bilincsel elméd gondolatja.
E Királyságban, akármerre nézz szét,
helyet nem lelhet semminő esetleg,
csak úgy, mint bánat, szomjuság vagy éhség.
Itt mindent örök törvények vezetnek,
és amit itt látsz, ugy vág minden egybe,
mint gyürü illik ujjára kezednek.
Nincs *sine causa*, hogy ez elsietve-
idejött gyermeknép közt, mint a többi
közt, lelhetsz felsőbb és alsóbb helyekre.
A Király, aki ez Országra önti
békéjét, és szerelmét annyi kéjjel,
hogy vágy se merhet magasabbra szökni,
minden lelket, teremtve, égi kénnyel
osztott más és más helyre szent kegyében
szentnek; s elég ezt bizonyítni *ténnyel*.
És a Szentírás ezt példázza épen,
idézve az ikrek históriáját,
akik versengtek már az anyaméhben.

[35] Assisi Szent Ferenc (I. XI. ének) s Szent Benedek, kivel Dante már találkozott (XXII. 28).
[36] Szent Ágoston, az egyházatya (X. 120).
[58] *Sine causa:* ok nélkül.
[68-69] Ezek az ikrek Ézsau és Jákob.

Mint más-más színü fürtök karimáját,
a legfőbb fénynek is, a Kegyelemnek,
ugy kell, méltón, viselni glóriáját.
Igy ha e lelkek más-más üdvbe mennek,
nem az érdem itt a különböző, de
született ereje a lelki szemnek.
Elég volt a friss, hajdani időkbe'
az ártatlanság s hite a szülőknek,
hogy az uj lélek az Üdvbe vivődne.
Majd hogy az idők jobban érlelődtek,
circumcisiót kellett még kiállni:
s az ártatlanság tollai kinőttek.
De hogy eljött az Üdvnek kora: bármi
ártatlanság sem tudhat már a Krisztus
szent keresztsége nélkül oda szállni.
Nézz most az arcra, mely amott a Krisztus
arcához leghasonlóbb, edzve boldog
szemed, hogy lásd, mint ragyog fia: Krisztus!«
Az égi arcra fény harmata csorgott,
mit e magasságokon átszökellni-
teremtett lények könnyü szárnya hordott.
Semmi, mit eddig tudtam megfigyelni
mennyben, ily közel nem igérte Istent
s nem inditott így magamból kikelni.
S *az*, aki egykor szállt elébe ittlent
s szólt: »*Ave Maria gratia plena!*«,
láttam, hogy szárnyat újra tágra nyit s leng.
Elhallgatott az égi *cantilena*,
és az Isten udvara visszazengett,
egyetlen fény se maradt arra néma.
»Óh szent atyám, ha értem így lelengett
lábad, elhagyva, ahol ülsz különben,
édes helyedet fenn, hová a Rend tett:
mondd, ki az Angyal, aki oly örömben
néz Királynőnkre, s a szent sugaraktól
szinte parázzsá ég a szerelemben?«
Igy kértem pótlást tudásomhoz attól,
ki Máriában mindörökre szépül,
mint a hajnalnak csillaga a Naptól.

[80] Körülmetélést.
[85-86] Mária arca.
[95] »Üdvözlégy malaszttal teljes«: Gábor angyal köszöntése.

109 És ő felelt: »Szépségbül s könnyüségbül
többet kapott ő, mint valaha angyal;
és szerelmünk, ezt látva, kielégül,
112 mivel ő szállt hajdan a pálma-lombbal
Máriához, mikor Isten Fiának
tetszett magát terhelni földi csonttal.
115 De most szemeddel kövessed a számat:
s patriciussait vedd sorra vélem
ennek a békés és igaz Hazának.
118 Ki fenn ül a Boldogság telijében,
kettő, mintegy gyökere e Virágnak,
boldog, mert az *Augusta* közelében.
121 Akit szemeid Tőle balra látnak,
ősatyád, kinek bátor kóstolása
oly keserű ízt adott a világnak.
124 S most jobbra nézz, hogy lelked újra lássa
az Egyház atyját, kire Krisztus égi
rózsája titkos kulcsait ruházza;
127 s az ki már élve látta, mennyi tépi
súlyos esztendő majd az Úr aráját,
akit szegek és lándzsa szerze néki.
130 mellette ül; majd zsidók ős biráját
látod a sorban: ő táplálta manna
étkével hálátlan, könnyelmü nyáját.
133 S Péterrel szemben látod, ott ül Anna:
leányát nézve egyre oly örömben,
hogy föl se pillant s ajkán sincs *Hozsanna*!
136 S a Legnagyobb Család atyjával szemben
ül Lúcia, ki Hölgyed' küldte hozzád,
mert vakon jártál a veszedelemben. —

120 Az *Augusta:* Mária.
122 Ádám, aki a tilos almát kóstolta.
125 Szent Péter, kit Dante itt viszontlát. L. XXIV. ének.
127 Szent János, ki előre látta Látomásaiban az Egyház jövendő viszontagságait. L. XXV. 100. stb. és XXVI.
128 Az Úr arája, akit kínszenvedése árán szerzett, az Egyház.
130-132 Mózes.
133 Szent Anna, Szűz Mária anyja.
136 Ádámmal, kinek családja az egész emberiség.
137-138 Szent Lucia, a megvakított vértanu, a fény szentje. Ezt a szentet a szembajos Dante különösen tisztelte (l. Életrajz 17). Ő biztatta Beatricét, hogy szálljon az erdőben eltévedt Dante segítségére (Pokol II. 97. stb.).

De jő a perc már, mely ébredést hoz rád ;
azért megállok, mint a jó szabók, ha
kevés a kelme, a szabást beosztják ;
s tűzzük inkább az Örökkévalóba
szemünket, hogy szemed az ős szerelmi
lángba ereje szerint behatódna.
De nehogy mikor előreszökellni
vél, akkor szálljon épen hátra szárnyad :
imával kell még a Kegyet kinyerni,
szent Kegyét a Kegyelmek Asszonyának ;
hallgass hát, és sziveddel, míg beszélek,
légy követője szavaim nyomának !«
És akkor kezdte ezt a szent beszédet :

HARMINCHARMADIK ÉNEK

Az istenlátás

»Óh szűz Anyánk, leánya ten Fiadnak,
teremtményeknél nagyobb és szerényebb,
ős célja az örök határozatnak :
természetünket a te tiszta lényed
megnemesíté, úgy, hogy a Teremtő
teremtménnyé lett benned, s szent erényed
méhedben felgyujtá a tisztelendő
szerelmet, melynek örök melegébül
a Béke e Virága volt kelendő.
Te déli láng a Szeretet egébül
vagy itt nekünk ; és lenn az embereknek
élő forrás, melytől reményük épül.
Urnő, minden kegyek tőled erednek !
Aki nélküled vágyik szent malasztra,
szárny nélkül vágyik szállni az eretnek.
S nemcsak könyörgő lel nálad vigaszra :
jóságod gyakran azt a szenvedőnek
kérés előtt megadja, nem halasztva.
Jóság és nagyság benned egybenőnek,
és irgalmasság, s ami csak erénye
lehet teremtett lénynek, földi nőnek.

Im *ez*, ki — bárha gyarló, gyenge lénye —
a mindenségnek mélyétől idáig
látta a szelleméltet, s szemefénye
most még magasabb, új látványra vágyik,
kér új erőért, fölhatolni, téged
kegyelemből az utolsó csodáig.
S én, mert soha még vágyam így nem égett
magamért sem, küldöm imámat érte,
kérvén, ne vesd meg e szegény igéket,
s mely halandó voltából őt kisérte,
oszlasd a felhőt szent imáddal szerte,
hogy lássa a legfőbb Jót, mint remélte!
S még arra kérlek, nagy Királynő, mert te
mindent tehetsz: hogy ily látás után is
maradjon *épen* magas vágyu lelke.
Győzzön hatalmad emberi voltán is!
Lásd, Beatrice érte mennyit szenttel
könyörög — és velük az én imám is!«
Az égi szempár, melyet áldva kedvel
az Úr, mutatta, hogy a Szűzanya
az ájtatós imát hallgatja kedvvel.
Onnan az Örök Fényre villana
e drága Szempár, hova nincs teremtmény,
ki tiszta szemmel bépillantana.
S én, vágyam ős célját közelre sejtvén,
illőn, amint a szemem föltekintett,
égő kinját egyszerre elfelejtém.
Bernát mosolygott és kezével intett
hogy nézzek fölfelé; de szomju lelkem
magától is már intése szerint tett.
Mert szememben mind tisztább fénnyel telten
a magában-egy Igaz sugarába
mind jobban-jobban behatolni mertem.
Innen kezdve látásomat hiába
vágyom leírni: gyenge lesz az ember
szava rá, és emlékezete kába.
Mint akit elfog álomteli szender,
s ébredve megmarad a *benyomása*,
de másra emlékezni nem bir, nem mer:
ugy tűnt el az én lelkem látomása;
valami édes megmaradt belőle
máig; s ki merne emlékezni másra?

Hó olvad így, ha nap süt a tetőre ;
s a Szibillának jósoló falombok
így szálltak szét a legkisebb szellőre.
Óh égi Fény, te kit a földi gondok
s földi fogalmak soha föl nem érnek,
tedd dicsővé a dalt, melyet ma mondok.
Csillanj fel újra szellemem szemének,
hogy látásomból egy szikrácska majdan
jusson azoknak is, kik még nem élnek.
Ha most malasztod könyörűlve rajtam
emléked e versekben visszazendül,
győzelmed híre terjedend a dalban. —
Akkor az éles, élő fényözöntül
ha elfordúlok, zavarva legottan
lelkem örökre zavart lenne szentül.
És én emlékszem, amint egyre jobban
tekintetem a végtelen Erővel
összekapcsolni bírva bátorodtam.
Óh dús Malaszt, az örök fény-kutfővel
szétolvadó látásban elvegyülni
megáldtál engem kegyelemmel, bővel.
S láttam mélyében három-egybe gyülni,
szeretettel kapcsolva egy tömeggé,
mi ittlenn szerte szokott elegyülni ;
substanciát és *accidenset* eggyé
és *habitust*, egy-fénynek, egy-valónak
lehelve, mondom, elemmé s eleggyé.
Egyetemes formáját e csomónak
hiszem, hogy láttam ; hiszem, mert ha mondom,
tágabbra tártan örülök a szónak.
Egy perc mélyebben elaltatta gondom',
és Argo árnya, Neptun döbbenése
huszonöt századát legyőzte pontom.

[65] A Szibilla, mint Vergiliusz megírja, letépett falevelekre írta jóslatait, melyeket a szellő könnyen elröpített.

[88-89] A skolasztikus filozófia műszavai. *Substancia:* lényeg. *Accideus:* esetleg. *Habitus:* mód.

[95] Mikor az Argo hajó (II. 17.) árnya a tengerre esett, Neptunt, a tengeristent megdöbbentve.

[96] A hőskor e nagy vállalkozását Dante 25 évszáz régiségbe helyezi. Ezóta nem tud ocsudni bámulásából Neptun.

Lelkem ekként egészen belevésve
merően és figyelve, mozdulatlan,
a bámulásból izzott tüzelésbe.
Olyanná lesz a lélek ama Napban
merülve el, hogy, bármi másba nézzen,
lehetetlen, hogy megnyugodjon abban.
Mert minden jó, mely vágyak tárgya lészen,
benne gyül; s ami rajta kivül elvét
minden célt, benne célba jut egészen.
Dalom ezentul kurtán fogja tervét,
mert csak annyit emlékszem, mint a gyermek,
ki még az emlőn nedvesíti nyelvét.
Nem hogy tán egynél több kép rajza termett
benne, mert mindig egy marad az élő
fény, melyet szemem oly égőn figyelt meg:
hanem mert tőle mind érttebbre érő
látásom ott látását úgy cserélte,
mintha kép képet lenne megcserélő:
a fénysürű mögé, a tiszta mélybe
három kör áradt, élesen kiválván,
háromszin és egy átmérőjű térbe.
És egy a mást, mint szivárványt szivárvány,
tükrözte föl, s e kettő lehelése
a harmadik, belőlük egyre szállván.
Mily kurta a szó ily elképzelésre!
S e rekedt dal, ahhoz mi tárva volt ott,
olyan hogy kevés becsülni »kevésre«.
Óh örök Fény, magadban ülve boldog!
Magadat érted csak, s magadtól értve
magadat értőn szereted s mosolygod.
S ama körforgás, amely így megértve
olyannak látszott, mint a visszavert fény,
amint sokáig néztem bele kérdve,
magában, s színét színeibe rejtvén
a *mi képünknek* festődött keretté,
hogy csak azt néztem, minden mást felejtvén.

[116] A három kör a Szentháromság jelképe.
[127-131] A visszavert fény, mely a mi (emberi) képünket mutatja: Krisztus.

Miként a mérnök, ki a kört szeretné
megmérni, töpreng, hogy titkába lásson,
de mérő elvét hasztalan keresné:
ollyá tett engem ez uj látomásom
töprengve tudni, hogyan egyesűle
kör a képpel, s hogy árad át egymáson,
de szárnyam ahhoz hasztalan feszűle —
mig villám fénye tárta szememet fel
és égő vágya ekként teljesűle.
Csüggedtem volna, lankadt képzelettel,
de folyton-gyors kerékként forgatott
vágyat és célt bennem a Szeretet, mely
mozgat napot és minden csillagot.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

133-135 A kör mérése (négyszögösítése) a régi tudomány megoldhatatlannak hitt problémája.

A TÚLVILÁG EGYES RÉSZEI DANTE ÉNEKEIBEN

I. POKOL

A sötét erdő		I.	ének	1—136
		II.	»	1—142
A Pokol kapuja. Közönyösek		III.	»	1—69
Acheron			»	70—136
I. Kör. (Tornác.) Kereszteletlenek		IV.	»	1—151
II. Kör. A szerelem bűnösei		V.	»	1—142
III. Kör. Mértéktelenek étel-italban		VI.	»	1—115
IV. Kör. A pénz bűnösei		VII.	»	1—96
V. Kör. Haragosok (Styx)				97—130
		VIII.	»	1—66
Dis falai előtt				67—130
		IX.	»	1—105
VI. Kör. Eretnekek				106—133
		X.	»	1—136
		XI.	»	1—115
Kisebb szakadék		XII.	»	1—45
VII. Kör. Erőszakosok.				
I. gyűrű: felebarátjuk ellen (Phlegeton)				46—139
II. gyűrű: önmaguk ellen		XIII.	»	1—151
		XIV.	»	1—3
III. gyűrű: *a)* Isten ellen				4—142
(Phlegeton) *b)* természet ellen		XV.	»	1—124
		XVI.	»	1—134
		XVII.	»	1—30
c) munka ellen				31—75
Nagyobb szakadék			»	76—136
VIII. Kör. (Rondabugyrod.) Csalók		XVIII.	»	1—21
1. bugyor: csábítók			»	22—99
2. » hízelgők			»	100—136
3. » simoniákusok		XIX.	»	1—133
4. » jósok		XX.	»	1—130
5. » közönséges csalók		XXI.	»	1—139
		XXII.	»	1—151
6. » képmutatók		XXIII.	»	1—148
A roncsolt híd		XXIV.	»	1—60
7. » tolvajok				61—151
		XXV.	»	1—151
		XXVI.	»	1—12
8. » rossz tanácsadók				13—142
		XXVII.	»	1—136
9. » viszályszitók		XXVIII.		1—142
		XXIX.	»	1—36

10. bugyor: hamisítók ..... 37—139
XXX. ének 1—148
XXXI. » 1—6
A kút ..... 7—145
IX. Kör. Árulók (Kocitus):
1. alkör: rokonaik ellen (Kaina) .. XXXII. » 1—72
2. » hazájuk ellen (Antenóra) ..... 73—139
XXXIII. » 1—90
3. » vendégeik ellen (Ptolomea)..... 91—157
4. » a legmagasabb dolgok ellen (Judecca)..... XXXIV. » 1—69
Út a másik féltekére ..... 70—139

II. PURGATÓRIUM

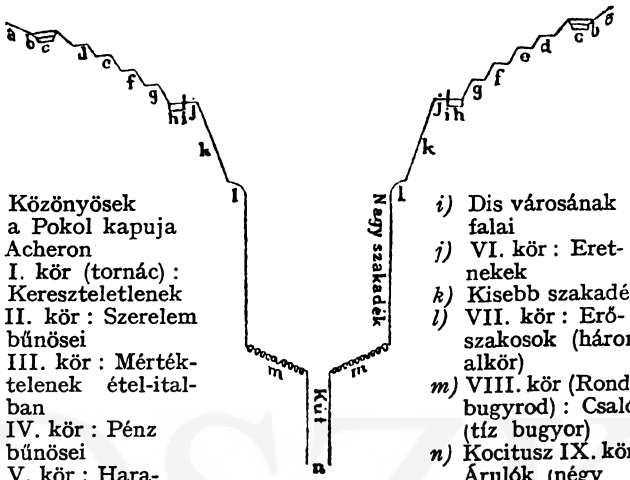
A sziget partja ..... I. ének 1—136
II. » 1—133
III. » 1—45
Előpurgatórium.
I. A kiátkozottak ..... 45—145
IV. » 1—18
II. A hanyagok ..... 19—139
III. »Kiket erőszakos vég megelőzött« ..... V. » 1—136
VI. » 1—151
VII. » 1—63
Virágos völgy ..... 64—136
VIII. » 1—139
IX. » 1—27
Átszállás a Purgatóriumba ..... 27—69
A Purgatórium kapuja ..... 70—138
I. Kör. Kevélység ..... 139—145
X. » 1—139
XI. » 1—142
XII. » 1—114
Átkelés a II. körbe ..... 115—136
II. Kör. Irigység ..... XIII. » 1—154
XIV. » 1—151
XV. » 1—36
Átkelés a III. körbe ..... 37—82
III. Kör. Harag ..... 83—145
XVI. » 1—145
XVII. » 1—63
Átkelés a IV. körbe ..... 64—75
IV. Kör. Jóra való restség ..... 76—139
XVIII. » 1—145
Átkelés az V. körbe ..... XIX. » 1—69
V. Kör. Fösvénység ..... 70—145
XX. » 1—151
XXI. » 1—136
Átkelés a VI. körbe ..... XXII. » 1—114
VI. Kör. Torkosság ..... 115—154
XXIII. » 1—133
XXIV. » 1—154
Átkelés a VII. körbe ..... XXV. » 1—108

VII. Kör. Bujaság ..... 109—139
XXVI. ének 1—148
XXVII. » 1—63
Átkelés a földi Paradicsomba ..... 64—142
Földi paradicsom .....XXVIII. » 1—148
XXIX. 1—154. XXX. 1—145. XXXI. 1—145. XXXII. 1—160. XXXIII. 1—145.

III. PARADICSOM

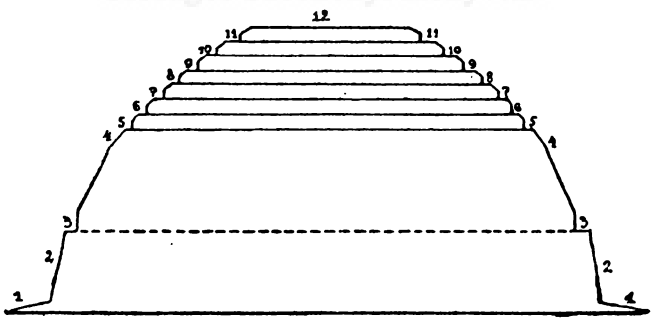
A tűz öve ..... I. ének 1—142
A Hold ege ..... II. » 1—148
(Hibájukon kívül tökéletlenek. III. » 1—130
Hold = állhatatlanság.) IV. » 1—142
V. » 1—84
A Merkur ege ..... 85—139
(Serények. Merkur = serénység.) VI. » 1—142
VII. » 1—148
A Vénusz ege ..... VIII. » 1—148
(Szerelmesek. Vénusz = szerelem.) IX. » 1—142
A Nap ege..... X. » 1—148
(Bölcsek. Nap = fény, bölcseség.) XI. » 1—139
XII. » 1—145
XIII. » 1—142
XIV. » 1—78
A Mars ege ..... 79—139
(Harcosok. Mars=harc.) XV. » 1—148
XVI. » 1—154
XVII. » 1—142
XVIII. » 1—51
A Juppiter ege ..... 52—136
(Ítélkezők. Juppiter=uralom.) XIX. » 1—148
XX. » 1—148
A Saturnus ege ..... XXI. » 1—142
(Elmélkedők. Saturnus=magány, elmélkedés.) XXII. » 1—99
Az álló csillagok ege. (Ikrek csillagzat.) ..... » 100—154
(Diadalmenet. Csillag=koronázás.) XXIII. » 1—139
XXIV. » 1—154
XXV. » 1—139
XXVI. » 1—142
XXVII. » 1—87
A Kristály-ég vagy Első Mozgó (Primum Mobile) ..... » 88—148
(Angyali karok. Kristály=tiszta látás.) XXVIII. » 1—139
XXIX. » 1—145
XXX. » 1—18
Empyreum ..... 19—148
(Isten. Nyugalom és Végtelenség.) XXXI. » 1—142
XXXII. » 1—151
XXXIII. » 1—145

A POKOL FÜGGÉLYES KERESZTMETSZETE

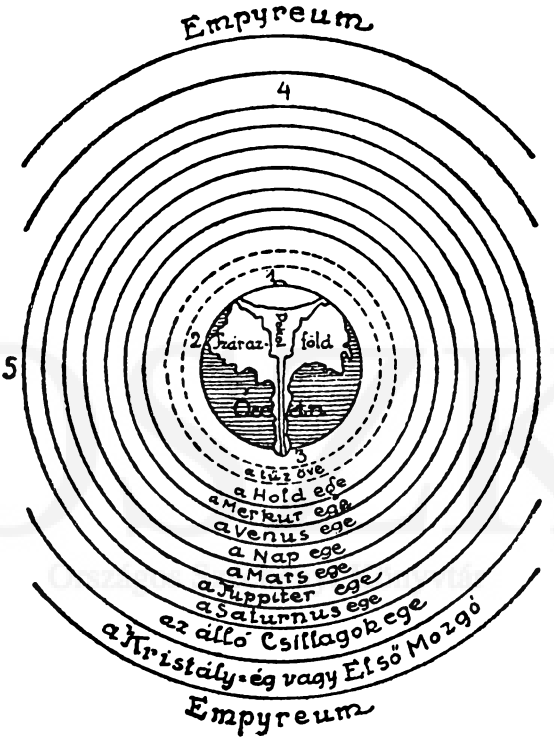
a) Közönyösek
b) a Pokol kapuja
c) Acheron
d) I. kör (tornác) : Kereszteletlenek
e) II. kör : Szerelem bűnösei
f) III. kör : Mértéktelenek étel-italban
g) IV. kör : Pénz bűnösei
h) V. kör : Haragosok (Styx)
i) Dis városának falai
j) VI. kör : Eretnekek
k) Kisebb szakadék
l) VII. kör : Erőszakosok (három alkör)
m) VIII. kör (Rondabugyrod) : Csalók (tíz bugyor)
n) Kocitusz IX. kör : Árulók (négy alkör)

A PURGATÓRIUM FÜGGÉLYES KERESZTMETSZETE

1. A sziget partja
2. A várakozás sziklája
3. Virágos völgy
4. Kapu
5. Első kör : Kevélység
6. Második kör : Irígység
7. Harmadik kör : Harag
8. Negyedik kör : Jóra való restség
9. Ötödik kör : Fösvénység
10. Hatodik kör : Torkosság
11. Hetedik kör : Bujaság
12. Földi paradicsom

AZ ÉGKÖRÖK KERESZTMETSZETE

1. Jeruzsálem
2. Cadix
3. Purgatórium-hegy
4. Az Ikrek helye Dante első lenézésekor (XXII. 133.)
5. Az Ikrek helye Dante második lenézésekor (XXVII. 79.)

TÁRGYMUTATÓ

Dante költeménye a középkornak valóságos lexikona ; még szorosabb értelemben mint pl. Balzac műve lexikona a XIX. századnak. Emberek, tájak, történetek kápráztató sokasága vonul el előttünk, meg-megvillanva és ismét eltünve ; látszólag rendszertelenül, csak egy nagy allegorikus rendszer keretébe foglalva. Azért, aki a nagy költeményt történeti vonatkozásaiban is teljesen átérteni akarja, annak okvetlen szüksége van pontos és kimerítő Tárgymutatóra.

Az itt következő Tárgymutatóba nemcsak azt vettem fel, amit Dante névszerint megemlít, hanem azt is, amire csak célzást tesz : hisz erre tán még nagyobb szükség van. A név után álló arab számok a Pokol-fordítás előtt adott életrajz paragrafusait jelzik. A római szám az éneket, az utána következő arab szám a sort. A költemény szereplőinek neve mellett az első szám azt a helyet jelenti, ahol először lép föl ; a többi azokat, ahol névszerint van említve. Vergiliusz nevét a *Pokol*ból és *Purgatórium*ból csak ott vettem föl, ahol róla mint költőről esik szó ; Dantéét azonkívül, ahol Beatrice megnevezi ; Beatricéét a *Paradicsom*ban csak a végső énekekből, ahol Dantétól már elvált ; Krisztusét csak a rím-helyekről. Ami C-nél nincs, K-nál, ami F-nél nincs, Ph-nál, ami S-nél nincs, Sz-nél keresd, és viszont.

A

Abati Bocca Pok. XXXII. 78. 106.
Abbagliato Pok. XXIX. 132.
Ábel Pok. IV. 56.
Ábrahám Pok. IV. 58.
Absolon Pok. XXVIII. 138.
Abydos Purg. XXVIII. 74.
d'Accorso, Francesco Pok. XV. 110.
Acheron Pok. III. 77. XIV. 116. Purg. II. 105.
Achilles Pok. V. 65. XII. 71. XXVI. 62. XXXI. 4. Purg. IX. 34.
Achilleis Purg. XXI. 92. XXII. 112.
Achitofel Pok. XXVIII. 137.
Acone Par. XVI. 165.
Acquacheta Pok. XVI. 97.
d'Acquasparta, Matteo 23. Par. XII. 124.
Acri (Acre) Pok. XXVII. 90.
Ádám Pok. III. 115. IV. 55. Purg. I. 24. IX. 10. XI. 44. XXIX. 85. XXXII. 37. XXXIII. 62. Par. VII. 25. 85. 148. XIII. 37. 83. 87. 110. XXVI. 80. XXXII. 121.
Ádám, bresciai 15. Pok. XXX. 46. 61. 104.
Adige (Etsch) Pok. XII. 5. Purg. XVI. 115. Par. IX. 44.
Adimari Par. XVI. 115.
V. Adorján Purg. XIX. 79.
Adria Par. XXI. 122.
Aegina Pok. XXIX. 58.
Aelius Donatus Par. XII. 137.
Aeneas 37. Pok. I. 75. II. 13. 32. IV. 122. 126. V. 61. XIII. 11. XXVI. 93. Purg. XVIII. 137. Par. VI. 3. XV. 2. 7.
Aeneis 28. 29. Pok. XX. 113. XXVI. 82. Purg. VI. 29. XXI. 97., idézve Purg. XXII. 40. 70. XXX. 21.
Aeolus Purg. XXVIII. 21.
Aesopus Pok. XXIII. 4.
aethióp Purg. XXVI. 20. Par. XIX. 109.
Aethiopia Pok. XXIV. 90.
Aetna Pok. XIV. 56. Par. VIII. 68. XIX. 131.
Agamemnon Par. V. 69.
Agapét Par. VI. 16.
Agáthon Purg. XXII. 107.
Aghinolfo, Guido Pok. XXX. 76.
Aglaurus Purg. XIV. 139.
Agnello, Brunelleschi Pok. XXV. 35. 68.
Agobbio Purg. XI. 80.
d'Agobbio, Cante de Gabrielli 24.
Ágoston, szent Par. X. 119. XXXII. 36.
Ágoston (ferences) Par. XII. 130.
Aguglion Par. XVI. 56.
d'Aguglione, Baldo 35.
Ahasvér perzsa király Purg. XVII. 28.
Ákám Purg. XX. 109.
Alagia (Anagni) 26. Purg. XX. 86. Par. XXX. 148.
Alagia Fieschi Purg. XIX. 142.
Alardo (Erard) Pok. XXVIII. 18.
Alba Longa Par. VI. 37.
Alberighi Par. XVI. 89.
Alberigo barát Pok. XXXIII. 110. 118.
I. Albert Purg. VI. 97. Par. XIX. 115.
Albert, sienai Pok. XXIX. 110.
Alberti, Alberto Pok. XXXII. 57.
Alberti, Alessandro és Napoleone Pok. XXXII. 41.
Alberto, della Scala 27. Purg. XVIII. 121.
Albertus Magnus Par. X. 98.
alchimia Pok. XXIX. 118. 137.
Alcidés (Héraklés) Par. IX. 101.
d'Alderotto, Taddeo Par. XII. 83.
Aldobrandeschi, Guglielmo Purg. XI. 60.
Aldobrandeschi, Omberto Purg. XI. 46. 67.
Aldobrandi, Tegghiajo 8. Pok. VI. 79. XVI. 4. 41.
Alekto Pok. IX. 47.
Alessandro, Guidi Pok. XXX. 76.
Alessandro Novello Par. IX. 53.
Alessio Interminei da Lucca Pok. XVIII. 122.
Alexandria Purg. VII. 135.
III. Alfonz Purg. VII. 116.
Ali Pok. XXVIII. 32.
Alichino (Szárnyas) Pok. XXI. 118. XXII. 113—4. 125.

Alighiera, madonna 4. Par. XV. 137. XVI. 36.
Alighieri 4. 9.
I. Alighiero 4. Par. XV. 91.
Alkmeon Purg. XII. 50. Par. IV. 103.
állatöv Purg. IV. 65. Par. X. 14. 31.
állócsillagok ege Par. II. 64. 115. XXII. 119.
alpesi szent Benedek klastrom Pok. XVI. 101.
Alpok Pok. XIV. 30. XX. 62. Purg. XIV. 32. XVII. 1. XXXIII. 112. Par. VI. 50.
Altaforte Pok. XXIX. 29.
Amata Purg. XVII. 37.
Ambrus, szent, himnusza idézve Purg. VIII. 13.
Amidei 5. Par. XVI. 136.
Ámor Pok. V. 118. Purg. XXVIII. 65. XXXI. 117. Par. VIII. 7.
Amor che nella mente ... (Dante canzonéja) Purg. II. 122.
Amphiaraos Pok. XX. 32. 34. Par. IV. 104.
Amphion Pok. XXXII. 12.
Amyclas Par. XI. 68.
Anaclet Par. XXVII. 41.
Anagni. 26. Purg. XX. 86. Par. XXX. 148.
Anakreon Purg. XXII. 107.
Ananiás (damaszkuszi) Par. XXVI. 12.
Ananiás (Zaffira férje) Purg. XX. 112.
Anastagi-ház Purg. XIV. 107. II. Anasztáz Pok. XI. 8.
Anaxagoras Pok. IV. 137.
Anchises Pok. I. 75. Par. XV. 25. XIX. 132.
Andrea de Mozzi Pok. XV. 112.
Angiolello da Cagnano Pok. XXVII. 77.
Angol Henrik Purg. VII. 130.
angolok Pok. XII. 120. Par. XIX. 122.
Anguillaja, Ciacco Pok. VI. 52, 58.
Angyalok, rendfokozat Par. XXVIII. 126.
Angyalvár Pok. XVIII. 31.
Anjouk Par. VI. 50.
Anjou Károly 10. Pok. XIX. 99. Purg. VII. 113. XI. 137. XX. 67.
Anjou Róbert Par. VIII. 76. IX. 2.
Anna, szent Par. XXXII. 133.
Annás Pok. XXIII. 121.
Anselmo d'Aosta Par. XII. 137.
Anselmuccio della Gherardesca Pok. XXXIII. 38. 50.
Antal, szent Par. XXIX. 124.
Antander Par. VI. 67.
Antenor Purg. V. 74.
Antenora Pok. XXXII. 89.
Anteus Pok. XXXI. 100. 113. 139.
Antigoné Purg. XXII. 110.
d'Aosta, Anselmo Par. XII. 137.
Apokalipszis Pok. XIX. 106. Par. XXV. 95. XXVI. 44. XXXII. 127.
Apollo Purg. XII. 31. XX. 132. Par. I. 13. 32. II. 9. XIII. 25. XXIX. 1.
apostolok Par. XXIII. 74.
Appeninek Pok. XVI. 95. XX. 65. Purg. V. 96. 116. XIV. 32. XXX. 86. Par. XXI. 106.
Apulia Pok. XVIII. 8. 17. Purg. VII. 126. Par. VIII. 61. XX. 62.
d'Aqui, Tommaso Purg. III. 124.
Aquinoi Tamás 12. 28. Purg. XX. 69. Par. X. 82. 99. XII. 110. 143. XIV. 5. XVI. 129.
Arachne Pok. XVII. 18. Purg. XII. 43.
Aragona Purg. III. 116. Par. XIX. 138.
Aragonai Frigyes Purg. III. 115. VII. 119.
Aragonai Jakab Purg. III. 116. VII. 119. Par. XIX. 137.
Aragoniai III. Péter 15. Purg. VII. 112. 125.
Aranyszájú szent János Par. XII. 136.
Arbia 8. Pok. X. 86. XXXII. 80.
Arca-ház Par. XVI. 92.
Archiano Purg. V. 95. 125.
Ardinghi Par. XVI. 93.
Areopagita, Dionysios Par. X. 115. XXVIII. 130.
Arethusa Pok. XXV. 98.
Arezzo 16. Pok. XXII. 5. XXIX. 109. Purg. VI. 13. XIV. 46.
d'Arezzo, Griffolino Pok. XXIX. 109. XXX. 31.
d'Arezzo, Guittone 13. Purg. XXIV. 56. XXVI. 124.

Argenti, Filippo Pok. VIII. 32. 61.
Argia Purg. XXII. 110.
Argo Par. II. 17. XXXIII. 95.
Argogliosi, Marchese Purg. XXIV. 31.
Argus Purg. XXIX. 96. XXXII. 64.
Ariadne Pok. XII. 19. Par. XIII. 14.
Aristoteles Pok. IV. 131. XI. 90. Par. VIII. 121.
Arius Par. XIII. 127.
Árkangyalok, rendfokozat Par. XXVIII. 125.
Arli (Arles) Pok. IX. 112.
Arnaut, Dániel Purg. XXVII. 115. 142.
Arno 35. Pok. XIII. 147. XV. 113. XXIII. 9. XXX. 65. XXXIII. 83. Purg. V. 97. 126. XIV. 16. 24. Par. XI. 106. XVI. 145.
Arnold, bresciai 5.
Arrigo (Oderigo Fifanti?) Pok. VI. 80.
Arrigucci Par. XVI. 108.
Artur király Pok. XXXII. 62.
Aruns jós Pok. XX. 119.
arzenál, velencei Pok. XXI. 8.
d'Asa, Giovanna Par. XII. 60. 80.
d'Ascian, Caccia Pok. XXIX. 131.
Asciano domb Par. XI. 44.
Asdente Pok. XX. 119.
Asópus Purg. XVIII. 92. XXII. 89.
Assisi Par. XI. 49.
Assisi szent Ferenc 18. 19. Pok. XXVII. 112. Par. XI. 35. 50. 74. XII. 32. 110. 143. XIII. 32. XXII. 89. XXXII. 35.
Assisi szent Klára Par. III. 98. 103.
asszirok Purg. XII. 58.
Athamas Pok. XXX. 4.
Athén Pok. XII. 17. Purg. VI. 140. XV. 97. Par. XVII. 47.
atom Pok. XII. 41.
Atropos Pok. XXXIII. 126.
Attila 2. Pok. XII. 133. XIII. 150.
Augustus Pok. I. 71. Purg. VII. 4. XXIX. 116. Par. VI. 73.
Aulis Pok. XX. 111.
Ausztria Pok. XXXII. 26. Par. VIII. 65.
Ave Maria Par. III. 122. XVI. 34. XXXII. 95.
Avellana, fonte 38.
Aventinus Pok. XXV. 26.
Averroes 28. Pok. IV. 143. Purg. XXV. 63.
Avicenna 28. Pok. IV. 143.
Avignon 26.
VIII. Azzo Pok. XII. 112. Purg. V. 77.
d'Azzo, Ugolin Purg. XIV. 105.
III. Azzolino 6. 7. 10. Pok. XII. 110. Par. IX. 29.

B

Babylon Par. XXIII. 134.
babyloni torony Pok. XXXI. 77. Par. XXVI. 126.
Bacchiglione Pok. XV. 113. Par. XXIII. 134.
Bacchus Pok. XX. 59. Purg. XVIII. 93. Par. XIII. 25.
Badia (templom) Par. XV. 98.
Bagnacaval Purg. XIV. 115.
Bak csillagkép Purg. II. 56. Par. XXVII. 69.
Baldassini Ubaldo Par. XI. 44.
Baldo d'Aguglione 35.
Barbagia Purg. XXIII. 94. 96.
Barbariccia (Szemigszakáll) Pok. XXI. 120. XXII. 29. 59. 145.
barbárok Par. XXXI. 31.
Barbarossa Frigyes 5. Purg. XVIII. 119.
Bardi, Simone 12.
Bari Par. VIII. 62.
Bartolomeo della Scala 27. Par. XVII. 71.
Barucci Par. XVI. 104.
Beatrice 12. 14. 17. 36. Pok. II. 52. 70. 103. IX. 8. X. 131. XII. 88. XV. 90. Purg. I. 53. 91. VI. 46. XV. 77. XVIII. 47. 74. XXIII. 128. XXVI. 59. XXVII. 36. 53. XXX. 32. 73. XXXI. 80. 133. XXXII. 35. 85. 106. XXXIII. 4. 128. Par. passim és XXXI. 64. XXXII. 9. 137. XXXIII. 38.
Beatrice d'Este Purg. VIII. 73.

Beatrice, provánszi Purg. VII. 129.
Beatrice (II. Károly leánya) Purg. Purg. XX. 80.
Beccheria. Tesauro Pok. XXXII. 119.
Béda (Wearmouthi) Par. X. 131.
Begga Par. IX. 92.
Belacqua Purg. IV. 97. 123.
Belizár Par. VI. 25.
Bella, donna 9. Pok. VIII. 45.
Bella, Giano della 19. Par. XVI. 132.
Bellincion-ház Par. XVI. 99.
Bellincion Berti Par. XV. 112. XVI. 119.
Bellincione 4.
Bello, Geri Pok. XXIX. 20. 27.
Belus Par. IX. 97.
Belzebub Pok. XXXIV. 128. (L. még Dis, Lucifer).
Benacus (Garda-tó) Pok. XX. 64. 74. 77.
XI. Benedek 26.
Benedek, szent Par. XXII. 28. XXXII. 35.
Benedek, alpesi szent B. klastroma Pok. XVI. 101.
Benincasa Purg. VI. 13.
Benvenuto 10. Pok. XVIII. 16. Purg. III. 127.
Berengár gróf Par. VI. 134.
Bergamo Pok. XX. 71.
Bernardone, Pietro Par. XI. 89.
Bernát (da Quintavalle) Par. XI. 79.
Bernát, szent Par. XXXI. 59. 102. 139. XXXIII. 49.
Berti, Bellincion Par. XV. 112. XVI. 119.
Bertran de Born 13. Pok. XXVIII. 119. 134. XXIX. 29.
Bika, csillagkép Purg. XXV. 2. Par. XXII. 110.
Bindi Par. XXIX. 103.
Bisenzo Pok. XXXII. 56.
Bismantova Purg. IV. 26.
Bizánc Par. VI. 6. XX. 57.
Bocca, Abati Pok. XXXII. 78.
Boëthius 28. Par. X. 125. [106.
»*boldogságok*« Purg. XII. 110. XV. 38. XVII. 68. XIX. 50. XXII. 4. XXVII. 8.
Bologna 11. 31. 38. Pok. XVIII. 58. XXIII. 103. 142. Purg. XIV. 101.
bolognai ferde torony (Garisenda) Pok. XXXI. 136.
bolognai Franco Purg. XI. 83.
Bolsena Purg. XXIV. 24.
Bonatti Guido Pok. XX. 118.
Bonaventura, szent Par. XII. 29. 127.
Bonifác érsek Purg. XIV. 29. VIII. Bonifác 2. 24. 26. Pok. XIX. 52. XXVII. 70. Purg. XX. 86. Par. IX. 126. 131. 136. XII. 90. XV. 144. XXVII. 22. XXX. 148.
Bonturo Pok. XXI. 41.
Bordeaux 26.
Boreas Par. XXVIII. 80.
Borgo Par. XVI. 134.
Borneil, Giraut de Purg. XXVI. 120.
Borsiere, Vilmos Pok. XVI. 70.
Bosteghi Par. XVI. 93.
Bouillon Gottfried Par. XVIII. [47.
Brabant Purg. VI. 23.
Branca d'Oria 12. Pok. XXXIII. 137. 140.
Branda-kut Pok. XXX. 78.
Branquina Par. XVI. 14.
Brennus Par. VI. 44.
Brenta Pok. XV. 8. Par. IX. 27.
Brescia Pok. XX. 68. 71.
bresciai Ádám 15. Pok. XXX. 49. 61. 104.
bresciai Arnold 5.
Brettinoro Purg. XIV. 112.
Briareus Pok. XXXI. 98. Purg. XII. 28.
Brigata (Nino della Gherardesca) Pok. XXXIII. 38. 89.
brigata godereccia (finom banda) Pok. XXIX. 130.
Brindisi Purg. III. 27.
Brissus Par. XIII. 125.
Broccia, Pier della Purg. VI. 19. 22.
Bruges Pok. XV. 4. Purg. XX. 46.
Brunelleschi, Agnello Pok. XXV. 35. 68.
Brunetto Latini 11. Pok. XV. 23. 30. 32. 100.
Brutus (aki Tarquint megölte) Pok. IV. 127.
Brutus (Ceasar gyilkosa) Pok. XXXIV. 65. Par. VI. 74.
Bujamonti, Giovanni Pok. XVII. 72.

Bukolikák Purg. XXII. 57., idézve XXII. 70.
Bulicame (Forró tó) Pok. XIV. 79.
Buonagiunta Purg. XXIV. 19.
Buonconte Purg. V. 85. 88.
Buonconvento 35.
Buondelmonte 5. Par, XVI. 66. 135. 140.
Buoso Donati Pok. XXV. 35. 140. XXX. 44.
Buoso, Duera Pok. XXXII. 106. 116.

C

Caccia, d'Ascian Pok. XXIX. 131.
Cacciaguida 4. Par. XV. 19. 135. stb. XVIII. 49.
Caccianemico, Venedico Pok. XVIII. 41. 50.
Cacus Pok. XXV. 17. 25.
Cadix Par. XXVII. 82.
Cadmus Pok. XXV. 98.
Caecilius (író) Purg. XXII. 98.
Caecilius Metellus Purg. IX. 137.
Caesar, Julius Pok. I. 70. IV. 123. XXVIII. 98. Purg. XVIII. 101. XXVI. 78. Par. VI. 58. XI. 68.
Caëta Pok. XXVI. 91. Par. VIII. 62.
Cagnano Par. IX. 49.
Cagnazzo (Mérges) Pok. XXI. 119. XXII. 106. 119.
Calabria Par. XII. 140.
Calaroga Par. XII. 52.
Calboli, Fulcieri Purg. XIV. 58.
Calboli, Rinieri Purg. XIV. 7. 88.
Calcabrina (Rugós) Pok. XXI. 119. XXII. 133.
Calchas Pok. XX. 112.
Calfucci Par. XVI. 106.
I. Callixtus Par. XXVII. 44.
Camilla Pok. I. 107. IV. 124.
Camiscion Pazzi Pok. XXXII. 68.
Cammino, Gaja del Purg. XVI. 140.
Cammino, Gherardo del Purg. XVI. 124. 133. 138. Par. IX. 50.
Camonica Pok. XX. 66.
Campagnatico Purg. XI. 66.
Campaldino 16. Purg. V. 92.
Campi Par. XVI. 51.
Canavese Purg. VII. 136.
Can Grande della Scala 27. 40. Pok. I. 102. Purg. XX. 15. XXXIII. 43. Par. XVII. 76.
Canossa 3.
Cante, de Gabrielli d'Agobbio 24.
canzonék, idézve Purg. II. 112. XXIV. 51. Par. VIII. 37.
Caorsa Pok. XI. 49. Par. XXVII. 59.
Capaneus Pok. XIV. 46. 63. XXV. 15.
Capocchio Pok. XXIX. 136. XX X. 28.
Capet Hugo Purg. XX. 49.
Capponsacchi Par. XVI. 122.
Caprara Pok. XXXIII. 82.
Caprona 16. Pok. XXI. 94.
Capulettek Purg. VI. 106.
Carlino, Pazzi Pok. XXXII. 69.
Carolingok Purg. XX. 53.
Carpigna, Guido Purg. XIV. 97.
Carrara Pok. XX. 47.
carthagoi háború Pok. XXVIII. 9. XXXI. 115. Par. VI. 49. XXVII. 62.
Casale, Ubertino da Par. XII.
Casalodi Pok. XX. 95. [124.
Casella 13. Purg. II. 77. 91.
Casentino 31, 35. Pok. XXX. 65. Purg. V. 94. XIV. 43.
Casino Par. XXII. 37.
Cassero, Jacopo del Purg. V. 64.
Cassius Pok. XXXIV. 67. Par. VI. 74.
Castor Purg. IV. 61. L. még Ikrek.
Castrocaro Purg. XIV. 116.
Catalano (víg barát) 10. Pok. XXIII. 82. 104. 114.
Catalonia Par. VIII. 77.
Catellini Par. XVI. 88.
Cato, uticai Pok. XIV. 15. Purg. I. 32. II. 119.
Catria Par. XXI. 109.
Cattolica Pok. XXVIII. 79.
Cavalcanti, Cavalcante Pok. X. 52.
Cavalcanti, Francesco Pok. XXV. 82. 151.
Cavalcanti Guido 13. 22. 23. Pok. X. 59. 62. Purg. XI. 97.

Cecina Pok. XIII. 8.
V. Celesztin 22. Pok. III. 60. XXVII. 105.
centaurok Pok. XII. 56. 104. 115. XXV. 17. Purg. IX. 39. XXIV. 122.
Ceperan Pok. XXVIII. 15.
Cerberus Pok. VI. 13. 22. 32. IX. 98.
Cerchi Par. XVI. 65.
Cerchi, Vieri 22.
Certaldo Par. XVI. 51.
Certomondo 16.
Cervia Pok. XXVII. 42.
Cesena Pok. XXVII. 52.
Ceuta (Septa) Pok. XXVI. 111.
chaos Pok. XII. 43.
Charybdis Pok. VII. 23.
Charon Pok. III. 83. 94. 109. 120. 128.
Chiana Pok. XXIX. 47. Par. XIII. 23.
Chiaramontesi Par. XVI. 105.
Chiascio Par. XI. 43.
Chiaveri Purg. XIX. 100.
Chiron Pok. XII. 65. 71. 77. 97. Purg. IX. 39.
Chiusi Par. XVI. 75.
Chrysostom Par. XII. 136.
Ciacco, dell' Anguillaja Pok. VI. 52. 58.
Ciampolo Pok. XXII. 48. 121.
Cianfa, Donati Pok. XXV. 43.
Cianghella Par. XV. 128.
Cicero, Tullius 28. Pok. IV. 141.
Cieldoro Par. X. 128.
Cimabue Purg. XI. 94.
Cincinnatus Par. VI. 46. XV. 129.
Cino da Pistoja 13. 25.
Ciprus Pok. XXVIII. 82. Par. XIX. 146.
Circe Pok. XXVI. 91. Purg. XIV. 42.
Ciriatto (Harapós) Pok. XXI. 121. XXII. 55.
Cirra Par. I. 17. 36.
clairvaux-i Bernát Par. XXXI. 59. 102. 139. XXXIII. 49.
Classe Purg. XXVIII. 19.
Claudius Marcellus Purg. VI. 125.
Clemenza Par. IX. 1.
Cleopatra Pok. V. 63. Par. VI. 76.
Cletus pápa Par. XXVII. 41.
Clio Purg. XXII. 58.
Clugny Pok. XXIII. 63.
Clymene Par. XVII. 1.
Colchis Pok. XVIII. 87. Par. II. 16.
Colle Purg. XIII. 115.
Compostella Par. XXV. 18.
Conio Purg. XIV. 116.
Conti Guidi Par. XVI. 64.
Convito 29., idézve Purg. II. 112. Par. VIII. 37.
Cornelia Pok. IV. 129. Par. XV. 129.
Corneto Pok. XIII. 8.
Corneto, Rinieri Pok. XII. 137.
Corso, Donati 20. Purg. XXIV. 82. Par. III. 106.
Cosenza Purg. III. 124.
Cotona Par. VIII. 62.
Crassus Purg. XX. 116.
Creusa Par. IX. 98.
Croatia Par. XXXI. 103.
csehek Purg. XIX. 125.
Csehország Purg. VII. 98. Par. XIX. 117.
»csillagok ege« Par. II. 64. 115. XXII. 110.
Cunizza Par. IX. 14. 32.
Cupido Purg. XXVIII. 65. XXXI. 117. Par. VIII. 7.
Curiatiusok Par. VI. 39.
Curio Pok. XXVIII. 86. 94.
Cypris Par. VIII. 3.
Cyprus Pok. XXVIII. 82. Par. XIX. 146.
Cyrus Purg. XII. 56.

D

Daedalus Pok. XVII. 111. XXIX. 116. Par. VIII. 125.
Damiata (Damiette) Pok. XIV. 104.
Damján Par. XXI. 43. 121.
Dániel (próféta) Purg. XXII. 146. Par. IV. 13. XXIX. 133.
Daniel, Arnaut Purg. XXVI. 115. 142.
Dante Purg. XI. 98. XXX. 55.
Dante gyermekei 20. 40.
Daphne Par. I. 15. 25. 33.
Dávid Pok. IV. 58. XXVIII. 138. Purg. X. 64. Par. XX. 37. XXV. 72. XXXII. 11.

Deciusok Par. VI. 47.
Decretale Par. IX. 47.
Deianira Pok. XII. 68.
Deidamia Pok. XXVI. 61. Purg. XXII. 112.
Deifile Purg. XXII. 110.
Délos Purg. XX. 130.
Delphi Par. I. 32.
Demokritos Pok. IV. 136.
Démophoón Par. IX. 100.
Dénes portugall király Par. XIX. 139.
Diana (istennő) Purg. XX. 132. XXV. 131. Par. X. 67. XXII. 139. XXIII. 26. XXIX. 1.
Diana (kut) Purg. XIII. 153.
Dido Pok. V. 61. 86. Par. VIII. 9. IX. 97.
Diogenes Pok. IV. 138.
Diomedes Pok. XXVI. 56.
Dioné Par. VIII. 7. XXII. 144.
Dionysios (tirannus) Pok. XII. 107.
Dionysios Areopagita Par. X. 115. XXVIII. 130.
Dioscorides Pok. IV. 140.
Dis Pok. VIII. 68. XI. 65. 73. XII. 39. XXXIV. 20. L. még Lucifernél.
Divina Comedia 37. Pok. XVI. 127. XXI. 2. Purg. XXXIII. 139. Par. I. 26. XXIII. 62. XXV. 2.
dolce stil nuovo 13. Purg. XXIV. 56. XXVI. 114.
Dolcino, fra Pok. XXVIII. 56.
Dominációk, rendfokozat Par. XXVIII. 122.
Domitianus Purg. XXII. 83.
Domokos, szent Par. X. 95. XI. 35. XII. 32. 55. 70. 142.
Don Pok. XXXII. 27.
Donát, grammatikus Par. XII. 137.
Donati 3.
Donati, Aldruda Par. XVI. 141.
Donati, Buoso Pok. XXV. 35. 140. XXX. 44.
Donati, Cianfa Pok. XXV. 43.
Donati, Corso 20. Purg. XXIV. 82. Par. III. 106.
Donati, Forese 13. 18. Purg. XXIII. 41. 48. 76. XXIV. 74.
Donati, Gemma 20.
Donati, Nella Purg. XXIII. 87.
Donati, Piccarda Purg. XXIV. 11. Par. III. 34. 49. IV. 80. 97. 112.
Donato, Ubertin Par. XVI. 120.
Donatus, Aelius Par. XII. 137.
donna Bella 9. Pok. VIII. 45.
donna gentile 20. 21.
Donne ch'avete . . . (Dante canzonéja) Purg. XXIV. 51.
Draghignazzo (Sárkány) Pok. XXI. 122. XXII. 73.
Duca, Guido del Purg. XIV. 7. 81.
Duera, Buoso Pok. XXXII. 106. 116.
Duna Pok. XXXII. 26. Par. VIII. 66.
Durazzo Par. VI. 65.
DUX Purg. XXXIII. 43.

E

Ebro Purg. XXVII. 3. Par. IX. 89.
Echo Par. XII. 14.
I. Edvárd Purg. VII. 132.
II. Edvárd Par. XIX. 121.
Egid Par. XI. 83.
Egyiptom Par. VI. 66. XXV. 56.
eklogák, Dante versei 39.
eklogák, Vergiliusz versei Purg. XXII. 57., idézve XXII. 70.
El, Eli Par. XXVI. 134. 136.
Elba Purg. VII. 99.
Elektra Pok. IV. 121.
Eliseo Par. XV. 136.
Elizeus Pok. XXVI. 34.
Elsa (forrás) Purg. XXXIII. 67.
Elysium Par. XV. 27.
Ema Par. XVI. 143.
Empedokles Pok. IV. 137.
Empoli 8. Pok. X. 91.
Empyreum Par. I. 122. II. 112. XXVII. 112. XXX. 39.
Énekek éneke idézve Purg. XXX. 11.
Enrico di Susa Par. XII. 83.
Ephialtes Pok. XXXI. 94. 100. 108.
Epikurus Pok. X. 13.
Erard (Alardo) Pok. XXVIII. 18.
erények, sark- Purg. I. 23. VIII. 91. XXIX. 130. XXXI. 104. XXXII. 8. stb. XXXIII. 2. stb.

erények, theológiai (Hit, Remény, Szeretet) Purg. VIII. 89. XXIX. 121. XXXI. 111. XXXII. 8. stb. XXXIII. 2. stb. Par. XX. 127.
Erifile Purg. XII. 51. Par. IV. 104.
Erikto Pok. IX. 23.
Erinnysek Pok. IX. 37. 45.
Ermo Purg. V. 96. Par. XXI. 110.
Erysichton Purg. XXIII. 26.
Este, Azzo Pok. XII. 112. Purg. V. 77.
Este, Beatrice Purg. VIII. 73.
Este, Obizzo Pok. XII. 111.
Eszter Purg. XVII. 29.
Eteokles Pok. XXVI. 54.
Etsch (Adige) Pok. XII. 5. Purg. XVI. 115. Par. IX. 44.
Euklides Pok. IV. 142.
Eunoé Purg. XXVIII. 131. XXXIII. 127.
Euphrates Purg. XXXIII. 113.
Euripides Purg. XXII. 106.
Európa királylány Par. XXVII. 84.
Európa világrész Par. VI. 5. XII. 48. XXVII. 83.
Euryalus Pok. I. 108.
Eurypilus Pok. XX. 106. 112.
Éva Pok. IV. 55. Purg. VIII. 99. XII. 71. XXIV. 116. XXIX. 24. XXXII. 31. Par. VII. 25. 85. 148. XIII. 38. XXXII. 5.
Evangélium idézve Purg. III. 121. XIII. 29. XIX. 136. XX. 136. XXI. 7. XXII. 154. XXIII. 74. XXV. 128. XXX. 19. XXXIII. 10. megnevezve Par. XXIV. 137. 143. XXIX. 96. 114.
Ezékiás Par. XX. 49.
Ezékiel Purg. XXIX. 100.
III Ezzelino 6. 7. 10. Pok. XII. 110. Par. IX. 29.
Ézsaiás Par. XXV. 91.
Ézsau Par. VIII. 130. XXXII. 68.

F

Fabiusok Par. VI. 48.
Fabricius Purg. XX. 25.
Fabro Purg. XIV. 100.
Faënza Pok. XXVIII. 49. XXXII. 123. Purg. XIV. 101.
Faesulae 1. Par. VI. 54. L. még Fiesole.
Faëton Pok. XVII. 107. Purg. IV. 72. XXIX. 118. Par. XVII. 1. XXXI. 125.
Faggiuola, Uguccione 38.
Falterona Purg. XIV. 17.
Famagosta Par. XIX. 146.
Fano Pok. XXVIII. 76. Purg. V. 71. 73.
Fantoli, Ugolin Purg. XIV. 121.
Farfarello (Lóláb) Pok. XXI. 123. XXII. 94.
Farinata, Scornigiani Purg. VI. 17.
Farinata, Uberti 7. 8. Pok. VI. 79. X. 22. 32.
farizeusok Pok. XXIII. 116. XXVII. 85.
Federigo Novello Purg VI. 17.
Federigo Tignoso Purg. XVI. 106.
fehérek 22. Pok. VI. 64. XXIV. 150.
feketék 22. 23. Pok. VI. 64. XXIV. 143.
Feliccione, Ugolino 25.
Félix, Guzman Par. XII. 79.
Feltro Pok. I. 105. Purg. V. 88. Par. IX. 52.
IV. Ferdinand Par. XIX. 125.
Ferenc, Assisi szent 18. 19. Pok. XXVII. 112. Par. XI. 35. 50. 74. XII. 32. 110. 143. XIII. 32. XXII. 89. XXXII. 35.
ferencrend 18. 19. Pok. XVI. 106. XXVII. 67. Par. XI. 93. stb.
Ferrara Par. IX. 56.
Fieschi, Alagia Purg. XIX. 142.
Fieschi, Ottobuono (V. Adorján) Purg. XIX. 79.
Fiesole 1. Pok. XV. 62. 73. Par. VI. 54. XV. 125. XVI. 121.
Fifanti 5. Par. XVI. 104.
Fifanti, Arrigo Pok. VI. 80.
Figghine Par. XVI. 51.
Filippeschi Purg. VI. 107.
Filippi Par. XVI. 89.
Filippo Argenti Pok. VIII. 32. 61.
finom banda Pok. XXIX. 130.

Firenze él. passim Pok. VI. 50. VIII. 62. X. 26. 92. XV. 113. XVI. 75. XVII. 71. XXIII. 95. XXIV. 144. XXVI. 1. XXXII. 120. XXXIII. 11. 117. Purg. VI. 127. XI. 113. XII. 102. XIV. 49. XX. 75. XXIII. 101. Par. IX. 127. XV. 97. XVI. 25. 61. 84. 111. 136. 146. XVII. 48. XXI. 107. XXV. 5. XXIX. 103. XXXI. 39.
flamandok Pok. XV. 4.
Flandria Purg. XX. 46.
Flegias Pok. VIII. 17. 19. 24.
Flegra Pok. XIV. 58.
Florentia 1.
Focaccia, Cancellieri Pok. XXXII. 63.
Focara Pok. XXVIII. 90.
Folco (Folchetto) Par. IX. 37. 67. 94.
Folco Portinari 12, 15.
fonte Avellana 38.
Forese Donati 13. 18. Purg. XXIII. 41. 48. 76. XXIV. 74.
Foresi, Rampino di Ranuccio Pok. XXIV. 139.
forint 7. 15. Pok. XXX. 74. 89. Par. IX. 130. XVIII. 133.
Forli 31. Pok. XVI. 99. XXVII. 43. Purg. XXIV. 32.
Forró-tó (Bulicema) Pok. XIV. 79.
Fortuna Pok. VII. 67. XV. 95.
Fosco Purg. XIV. 102.
Földközi-tenger Par. IX. 82.
Főnix Pok. XXIV. 107.
Fővő (Libicocco) Pok. XXI. 122. XXII. 70.
Francesca da Rimini 39. Pok. V. 73. 116.
Francesco d'Accorso Pok. XV. 110.
Francesco Cavalcanti Pok. XXV. 82. 151.
Francesco Malaspina 31.
franciák Pok. XXVII. 44. XXIX. 123. Purg. XVI. 125. XX. 51. Par. VI. 101. XV. 120.
Franciaország Par. XIX. 119.
Franco, bolognai Purg. XI. 83.
frankok 2. Pok. XXXI. 16.
frati godenti 10. Pok. XXIII. 82. 103.
Frigyes, Barbarossa 5. Purg. XVIII. 119.
II. Frigyes, császár 6. Pok. X. 119. XIII. 58. XXIII. 66. Purg. XVI. 116. Par. III. 119.
II. Frigyes, szicíliai király Purg. III. 115. VII. 119. Par. XIX. 131. XX. 63.
Fucci, Vanni Pok. XXIV. 98. 125. XXVI. 1.
Fulcieri Calboli Purg. XIV. 58.
furiák Pok. IX. 37. 45.
III. Fülöp (merész) Purg. VII. 103.
Fülöp (szép) 26. 33. Pok. XIX. 87. Purg. VII. 109. XX. 91. XXXII. 152. Par. XIX. 119.
Fülöpök Purg. XX. 50.

G

Gábor angyal Par. IV. 46. IX. 129. XIV. 35. XXIII. 94. XXXII. 94.
Gabrielli, Cante d'Agobbio 24.
Gaddo, della Gherardesca Pok. XXXIII. 68.
Gades Par. XXVII. 82.
Gaëta Pok. XXVI. 91. Par. VIII. 62.
Gaia del Cammino Purg. XVI. 140.
Galenus Pok. IV. 143.
Galeotto Pok. V. 137.
Galigai Par. XVI. 101.
Galigai, Puccio Sciancato Pok. XXV. 35. 148.
Galizia Par. XXV. 18.
Galli Par. XVI. 105.
Gallura Pok. XXII. 82. Purg. VIII. 81.
Galluzzo Par. XVI. 54.
Ganellone (Gano) Pok. XXXII. 122.
Ganges Purg. II. 5. XXVII. 4. Par. XI. 51.
Ganymedes Purg. IX. 24.
Garda Pok. XX. 65.
Garda-tó Pok. XX. 64. 74. 77.
Gardingo Pok. XXIII. 108.
Garisenda Pok. XXXI. 136.
Gascogne Purg. XX. 66. Par. XVII. 82. XXVII. 59.
Gaville Pok. XXV. 151.
Gedeon Purg. XXIV. 125.
Gemma, Donati 20.
Genezis Pok. XI. 106.

Genova Pok. XXXIII. 151. 153. 157. Par. IX. 90.
Gent Purg. XX. 46.
Gentucca Purg. XXIV. 38.
I. Gergely (szent) Purg. X. 75. Par. XX. 108. XXVIII. 133.
VII. Gergely 3.
Geri del Bello Pok. XXIX. 20. 27.
Geryon Pok. XVI. 131. XVII. 97. 133. XVIII. 20. Purg. XXVII. 23.
Gherardesca, Ugolino 15. 16. Pok. XXXII. 124. XXXIII. 13. 85.
Gherardi del Cammino Purg. XVI. 124. 133. 138. Par. IX. 50.
II. Gherardo (apát) Purg. XVIII. 113.
ghibelinek 3. 4. 22. Pok. X. 47. Par. VI. 32. 101. 103.
Ghin di Tacco Purg. VI. 14.
Ghisolabella (szép Gizella) Pok. XVIII. 56.
Giacomo da Sant' Andrea Pok. XIII. 119. 133.
Giampolo Pok. XXII. 48. 121.
Gianciotto, Malatesta Pok. V. 107.
Gianfigliazzi Pok. XVII. 59.
Gianni, Lapo 13.
Gianni, Schicchi Pok. XXX. 32.
Gianni, Soldanier Pok. XXXII. 121.
Giano della Bella 19. Par. XVI. 132.
gigászok Pok. XXXI. 44. Purg. XII. 32.
Gilboa Purg. XII. 41.
Ginevra Par. XVI. 15.
Giotto 19. Purg. XI. 95.
Giovanna d'Asa Par. XII. 60. 80.
Giovanna Montefeltro Purg. V. 90.
Giovanna, Visconti Purg. VIII. 71.
Giovanni Bujamonti Pok. XVII. 72.
Giovanni del Virgilio 39.
Giraut de Borneil Purg. XXV. 120.
Giuda Par. XVI. 123.
Giuochi Par. XVI. 104.
Glaukos Par. I. 68.
Golgotha Pok. XXXIV. 114. Purg. XXIII. 73.
Gomita, Fráter Pok. XXI. 81.
Gomorrha Purg. XXVI. 40.
Gorgo Pok. IX. 52. 56.
Gorgona Pok. XXXIII. 82.
Gottfried, Bouillon Par. XVIII. 47.
Governo Pok. XX. 78.
göncöl Pok. XI. 114. Purg. I. 31. IV. 64. XXX. 1. 5. Par. II. 9. XIII. 7. XXXI. 32.
görögök Pok. XX. 108. XXVIII. 84. Par. XX. 57.
Graffiacane (Körmös) Pok. XXI. 122. XXII. 34.
Grazian da Chiusi Par. X. 103.
Greci Par. XVI. 88.
Greve Par. XVI. 66.
griff Purg. XXIX. 108. XXXI. 80. 120. XXXII. 26. 43. 89. 96.
Griffolino d'Arezzo Pok. XXIX. 109. XXX. 31.
Gualandi Pok. XXXIII. 32.
Gualdo Par. XI. 48.
Gualdrada Pok. XVI. 37.
Gualterotti Par. XVI. 133.
Gubbio, Oderisi da Purg. XI. 74. 79.
Guccio Tarlati Purg. VI. 14.
guelfek 3. 5. 6. Par. VI. 33. 100. 106.
Guglielmo, Aldobrandeschi Purg. XI. 60.
Guglielmo, Marchese Purg. VII. 134.
Guidi, Conti Par. XVI. 64.
Guidi, Guido, Alessandro és Aghinolfo Pok. XXX. 76.
Guido, Bonatti Pok. XX. 118.
Guido, Carpigna Purg. XIV. 97.
Guido, Cassero Pok. XXVIII. 77.
Guido, Cavalcanti 13. 22. 23. Pok. X. 59. 62. Purg. XI. 97.
Guido, del Duca Purg. XIV. 7. 81.
Guido, Guerra de Conti Guidi Pok. XVI. 4. 38. Par. XVI. 98.
Guido, Guinicelli 13. Purg. XI. 97. XXVI. 25. 92.
Guido, Monforte 10. 12. Pok. XII. 119.
Guido, Montefeltro 16. Pok. XXVII. 4.
Guido. Novello 8. 10. 39. 40.

Guido, da Prata Purg. XIV. 104.
Guiscard, Róbert Pok. XXVIII. 14. Par. XVIII. 48.
Guittone d'Arezzo 13. Purg. XXIV. 56. XXVI. 124.
Guzman, Félix Par. XII. 79.

H

habsburgi Rudolf 12. 15. Purg. VI. 103. VII. 91. 94. Par. VIII.
Hakon Par. XIX. 139. [72.
Halak csillagkép Pok. XI. 113. Purg. I. 21.
Hannibal Pok. XXXI. 117. Par. VI. 50.
Harapós (Ciriatto) Pok. XXI. 121. XXII. 55.
Hárpiák Pok. XIII. 10. 101.
Hatalmak, rendfokozat Par. XXVIII. 123.
Hautfort Pok. XXIX. 29.
Hektor Pok. IV. 122. Par. VI. 68.
Hekuba Pok. XXX. 16.
Helena Pok. V. 64.
Helice (Kallisto) Purg. XXV. 131. Par. XXXI. 32.
Helikon Par. I. 17.
Heliodor Purg. XX. 113.
Hélios Par. XIV. 96. XVII. 3. XXII. 142.
Hellespontus Purg. XXVIII. 71.
I. Henrik (navarrai) Purg. VII. 103.
II. Henrik (Lusignano) Par. XIX. 147.
II. Henrik (angol) Pok. XXVIII. 135.
III. Henrik (angol) Purg. VII. 130.
IV. Henrik (német) 3.
VI. Henrik (császár) Par. III. 120.
VII. Henrik (luxemburgi) 33. 35. Purg. VI. 102. Par. XVII. 82. XXX. 136.
Henrik (angol herceg) 12. Pok. XII. 119.
Henrik, Manardi Purg. XIV. 98.
Herakles Pok. XXV. 32. XXVI. 108. XXXI. 132. Par. IX. 101.
Herakleitos Pok. IV. 138.
Hippokratés Pok. IV. 143. Purg. XXIX. 137.
Hippolytos Par. XVII. 47.
Hispánia Pok. XXVI. 109. Purg. XVIII. 102. Par. VI. 64. XII. 53.
hispánok Par. XXIX. 101.
hispán Péter Par. XII. 134.
Hold Par. II. 34. IV. 34. XXII. 139.
Holofernes Purg. XII. 59.
Homéros Pok. IV. 88. Purg. XXII. 101.
III. Honorius Par. XI. 98.
Horatius Pok. IV. 89.
Horatiusok Par. VI. 39.
Horvátország Par. XXXI. 103.
Hugo, Capet Purg. XX. 49.
Hugo, szent Victor Par. XII. 133.
Hugo toscanai őrgróf Par. XVI. 128.
Hyperion Par. XXII. 142.
Hypsipyle Pok. XVIII. 92. Purg. XXII. 112. XXVI. 95.

I

Ida (hegy) Pok. XIV. 99. Purg. IX. 22. Par. VI. 6.
Ikarus Pok. XVII. 110. Par. VIII. 126.
Ikrek csillagkép Purg. IV. 61. Par. XXII. 111. 152. XXVII. 98.
Ilerda Purg. XVIII. 101.
Ilion Pok. I. 74. XXVI. 59. XXVIII. 10. XXX. 14. 97. 113. Purg. XII. 63. Par. VI. 6. 68. XV. 126.
Illés Pok. XXVI. 35. Purg. XXXII. 80.
Illuminát Par. XII. 130.
Imola Pok. XXVII. 49.
Importuni Par. XVI. 133.
III. Ince Par. XI. 91.
India Pok. XIV. 32.; ind nép Par. XXIX. 101.
Indus folyó Par. XIX. 70.
Infangato Par. XVI. 122.
Interminei, Alessio da Lucca Pok. XVIII. 122.
investitura 3.
Iole Par. IX. 102.
Iphigenia Par. V. 70.

Irisz Purg. XXII. 50. Par. XII. 12. XXVIII. 32. XXXIII. 118.
Isiphile (Hypsipyle) Pok. XVIII. 92. Purg. XXII. 112. XXVI. 95.
Ismene Purg. XXII. 111.
Ismenus Purg. XVIII. 92. XXII. 89.
István, szent (vértanu) Purg. XV. 108.
II. István rác fejedelem Par. XIX. 140.
Itália Pok. I. 106. IX. 114. XX. 61. Purg. VI. 76. 124. VII. 95. XX. 67. XXX. 86. Par. VIII. 61. IX. 26. XI. 105. XXI. 106. XXX. 138.
Izar Par. VI. 59.
Izidor, szent Par. X. 131.
Izráel Pok. IV. 59. Par. VIII. 130. XXII. 71. XXXII. 68.
Izsák Pok. IV. 59.

J

Jacopo, Rusticucci Pok. VI. 80. XVI. 4. 44.
Jakab apostol Purg. XXIX. 143. XXXII. 76. Par. XXV. 13. XXVII. 10.
II. Jakab (aragonai) Purg. III. 116. VII. 119. Par. XIX. 137.
Jakab (majorcai) Par. XIX. 137.
Jákob pátriárka Pok. IV. 59. Par. VIII. 130. XXII. 71. XXXII. 68.
János (aranyszájú) Par. XII. 136.
János, evangelista Pok. XIX. 106. Purg. XXIX. 105. 144. XXXII. 76. Par. IV. 29. XXIV. 126. XXV. 94. 100. 112. XXVI. 53. XXXII. 127.
János, keresztelő 2. Pok. XIII. 143. XXX. 74. Purg. XXII. 151. Par. IV. 29. XVI. 25. 46. XVIII. 133. XXXII. 32.
János, templom 9. Pok. XIX. 17. Par. XV. 134. XXV. 9.
XXI. János (hispán Péter) Par. XII. 134.
XXII. János Par. XVIII. 130. XXVII. 59.
Janus isten Par. VI. 81.
Jázon (argonauta) Pok. XVIII. 82. 86. Par. II. 18.
Jázon (főpap) Pok. XIX. 85.
Jegyző (Giacomo da Lentini) Purg. XXIV. 56.
Jelenések könyve Pok. XIX. 106. Par. XXV. 95. XXVI. 44. XXXII. 127.
Jephte Par. V. 66.
Jerikói diadal Par. IX. 121.
Jeromos, szent Par. XXIX. 37.
Jeruzsálem Purg. II. 2. XXIII. 29. Par. XIX. 127. XXV. 56.
Jézus L. Krisztus alatt.
Joákhim apát Par. XII. 139.
Johanna, d'Asa Par. XII. 60. 80.
Johanna, Montefeltro Purg. V. 90.
Johanna, Visconti Purg. VIII. 71.
Johannes de Vergilio 39.
Jokaste Purg. XXII. 56.
Jordán Purg. XVIII. 135. Par. XXII. 94.
Jozafát (völgy) Pok. X. 11.
József (bibliai) Pok. XXX. 98.
József, szent Purg. XV. 91.
Józsué Purg. XX. 111. Par. IX. 125. XVIII. 38.
Juba Par. VI. 70.
jubileum 1300. 23. Pok. XVIII. 28. Purg. II. 98.
Judás Pok. IX. 27. XIX. 96. XXXI. 143. XXXIV. 62. Purg. XX. 74. XXI. 83.
Judecca Pok. XXXIV. 116.
Judith Par. XXXII. 11.
Julia (Caesar leánya) Pok. IV. 128.
Julius Caesar Pok. I. 70. IV. 121. XXVIII. 98. Purg. XVIII. 101. XXVI. 78. Par. VI. 58. stb. XI. 68.
juliusi naptár Par. XXVII. 143.
Juno Pok. XXX. 1. Par. XII. 11. XXVIII. 32.
Juppiter csillag Par. IV. 63. XVIII. 68. 71. 96. 115. XIX. 17. XXII. 145. XXVII. 14.
Juppiter isten Pok. XIV. 52. XXXI. 45. 92. Purg. XII. 32. XXIX. 120. XXXII. 112. Par. IV. 63.
Justinianus Purg. VI. 89. Par. V. 121. VI. 10.
Juvenalis Purg. XX. 14.

K

Kaifás Pok. XXIII. 115.
Káin Pok. XX. 126. Purg. XIV. 133. Par. II. 51.
Kaina Pok. V. 107. XXXII. 60.
Kalliope Purg. I. 9.
Kallisto (Helice) Purg. XXV. 131. Par. XXXI. 32.
I. Kallixt Par. XXVII. 44.
kánai menyegző Purg. XIII. 29. XXII. 142.
Karinthia Pok. XV. 9.
Károly, Anjou 10. Pok. XIX. 99. Purg. VII. 113. XI. 137. XX. 67.
Károly, Martell 19. Par. VIII. 31. IX. 1.
Károly, Nagy 2. Pok. XXXI. 17. Par. VI. 95. XVIII. 44.
Károly, Róbert Par. IX. 3.
Károly, Sánta 15. 22. Purg. V. 68. VII. 127. XX. 79. Par. VI. 106. VIII. 71. XIX. 128. XX. 63.
Károly, Valois 24. 33. Purg. XX. 71.
IV. Kelemen Purg. III. 124.
V. Kelemen 26. 33. 38. Pok. XIX. 83. XXVIII. 59. Par. XVII. 82. XXVII. 59. XXX. 142.
Képhás Par. XXI. 127. L. még Péter apostol.
Keresztelő János 2. Pok. XIII. 143. XXX. 74. Purg. XXII. 151. Par. IV. 29. XVI. 25. 46. XVIII. 133. XXXII. 32.
Keresztelő János temploma 9. Pok. XIX. 17. Par. XV. 134. XXV. 9.
kerubok, rendfokozat Par. XI. 39. XXVIII. 99.
kis Medve, csillagkép Purg. IV. 64. Par. XIII. 10. XXXI. 33.
Klára, assisi szent Par. III. 98. 103.
Kleopatra Pok. V. 63. Par. VI.
Klóthó Purg. XXI. 27. [76.
Komédia, Dante költeménye 37. Pok. XVI. 127. XXI. 2. Purg. XXXIII. 139. Par. I. 26. XXIII. 62. XXV. 2.
Konrád, Malaspina Purg. VIII. 65. 118.
Konrád, Malaspina id. Purg. VIII. 119.
Konrád, Palazzo Purg. XVI. 124.
III. Konrád császár 4. Par. XV. 139.
Konradin 7. 10. Purg. XX. 68.
Konstancia császárné Purg. III. 113. Par. III. 109. 118. IV. 80. 98.
Konstanza Purg. III. 116. 143. VII. 128.
Konstantin, Nagy Pok. XIX. 115. XXVII. 94. Par. VI. 1. XX. 55.
Konstantinápoly Par. VI. 6. XX. 57.
Korzika Purg. XVIII. 81.
Kos csillagkép Purg. VIII. 133. Par. XXVIII. 117. XXIX. 2.
kölni Albert Par. X. 98.
Körmös (Graffiacane) Pok. XXI. 122. XXII. 34.
Kréta Pok. XII. 11. XIV. 95.
Kristály-ég Par. I. 123. II. 113. XIII. 12. 23. XXIII. 112. XXVII. 99. XXX. 38. 107.
Krisztus Pok. IV. 53. XII. 38. XXXIV. 115. Purg. XV. 89. XX. 87. XXI. 9. XXIII. 74. XXVI. 129. XXVII. 2. XXXII. 80. 102. L. még griff alatt; Par. passim; rímben XII. 71. XIV. 104. XIX. 104. XXXII. 83.
Kürt csillagkép Par. XIII. 10.

L

Lacedaemon Purg. VI. 140.
Lachesis Purg. XXI. 25. XXV. 79.
Laërtes Pok. XXVI. 95.
Lajos, szent 10.
Lajosok Purg. XX. 50.
Lamberti 5. Par. XVI. 110.
Lamberti, Mosca Pok. VI. 80. XXVIII. 103. 106.
Lamone Pok. XXVII. 49.
Lancelotto Pok. V. 128.
Lanfranchi Pok. XXXIII. 32.
Langia Purg. XXII. 114.
Lano Pok. XIII. 118. 120.
Lapi Par. XXIX. 103.
Lapo, Gianni 13.
Laterán Pok. XXVII. 86. Par. XXXI. 35.

Laterina, Benincasa Purg. VI. 13.
Latini, Brunetto 11. Pok. XV. 23. 30. 32. 100.
Latino, bíboros 15.
Latinus király Pok. IV. 125.
latinság (nép és nyelv) Purg. VII. 16. XIII. 91. 96. Par. X. 119.
Latona Purg. XX. 131. Par. X. 67. XXII. 139. XXIX. 1.
Lavagna Purg. XIX. 101.
Lavinia Pok. IV. 126. Purg. XVII. 34. Par. VI. 2.
Leander Purg. XXVIII. 73.
Learchus Pok. XXX. 10.
Léda Par. XXVII. 98.
Lemnos Pok. XVIII. 88.
Lentini, Giacomo Purg XXIV.
Lerici Purg. III. 51. [56.
Léthe Pok. XIV. 131. 136. Purg. XXVIII. 25. 130. XXIX. 67. XXX. 142 XXXI. 94. XXXIII. 95. 123.
levéllírók, újszövetségi Purg. XXIX. 143. Par. XXV. 30. 77.
Lia Purg. XXVII. 97. 101.
Libicocco (Főző) Pok. XXI. 122. XXII. 70.
Lille Purg. XX. 46.
limoges-i dalnok Purg. XXVI. 120.
Linus, költő Pok. IV. 140.
Linus, pápa Par. XXVII. 41.
Livius Pok. XXVIII. 11.
Livre du Trésor 11. Pok. XV. 119.
Lizio Purg. XIV. 97.
Loderingo, víg barát 10. Pok. XXIII. 82. 104.
Logodoro 12. Pok. XXII. 89.
Lóláb (Farfarello) Pok. XXI. 123. XXII. 94.
lombárdi, a derék Purg. XVI. 126.
lombárdi, a nagy 27. Par. XVII. 71.
lombárdi Péter Par. X. 107.
Lombardia 35. Pok. XXVII. 20. Purg. VI. 61. XVI. 115.
Lombardo, Marco Purg. XVI. 25. 46. 130.
longobárdok Par. VI. 94.
Lőrinc, rostonsült Par. IV. 83.
Lucanus Pok. IV. 90. XXV. 94.
Lucca 38. Pok. XXI. 38. XXXIII. 30. Purg. XXIV. 45.
Lucca, Alessio Interminei da Pok. XVIII. 122.
Lucca, Buonagiunta da Purg. XXIV. 19.
Lucia, szent Pok. II. 97. 100. Purg. IX. 55. Par. XXXII. 137.
Lucifer (Dis) Pok. VIII. 68. XI. 65. 73. XII. 39. XXXI. 143. XXXIV. 18. 20. 89. Purg. XII. 25. Par. IX. 127. XIX. 46. XXVII. 26. XXIX. 56.
Lucretia Pok. IV. 128. Par. VI. 41.
Lukács evangelista Purg. XXI. 7. XXIX. 134.
Luni Pok. XX. 47. Par. XVI. 73.
Lunigiana 31.
luxemburgi VII. Henrik 33. 35. Purg. VI. 102. Par. XVII. 82. XXX. 136.
Lybia Pok. XXIV. 85.
Lykurgos Purg. XXVI. 94.

M

macedon Pok. XIV. 31.
Madárhegy Par. XV. 110.
Magra Par. IX. 89.
Magravölgye Pok. XXIV. 145. Purg. VIII. 115.
Magyarország Par. VIII. 65. XIX. 142.
Mainardo, Pagani Pok. XXVII. 50. Purg. XIV. 119.
Maja Par. XXII. 144.
Majorca Pok. XXVIII. 82. Par. XIX. 138.
Makár Par. XXII. 49.
Makkabéus Par. XVIII. 40.
Makkabéusok Pok. XIX. 86.
Malacoda (Rondafark) Pok. XXI. 76. 79.
Malaspina, Francesco 31.
Malaspina, Konrád Purg. VIII. 65. 118.
Malaspina, Konrád id. Purg. VIII. 119.
Malatesta Pok. XXVII. 46.
Malatesta, Gianciotto Pok. V. 107.
Malatesta, Paolo Pok. V. 73.
Malatestino Pok. XXVII. 46. XXVIII. 81. 85.

Malebolge (Rondabugyrod) Pok. XVIII. 1. XXI. 5. XXIV. 38. XXIX. 40.
Malebranche (Rondakörmök) Pok. XXI. 37. XXIII. 23. XXXIII. 142.
maltai vár Par. IX. 54.
Manardi Henrik Purg. XIV. 98.
Manfréd 7. 8. 10. Purg. III. 103. 112.
Mangiador Péter Par. XII. 133.
Manto Pok. XX. 52. 55. Purg. XXII. 113.
Mantova Pok. I. 68. XX. 92. Purg. VI. 71. 75. VII. 86. XVIII. 83.
Marcabo Pok. XXVIII. 75.
Marcellus Purg. VI. 125.
Marchese Argogliosi Purg. XXIV. 31.
Marchese Guglielmo Purg. VII. 134.
Marcia Pok. IV. 128. Purg. I. 79. 85.
Marco, Lombardo Purg. XVI. 25. 46. 130.
Mardocheus Purg. XVII. 29.
Maremma Pok. XXV. 19. XXIX. 47. Purg. V. 134.
Margit, burgundi Purg. VII. 128.
Mária, brabanti Purg. VI. 23.
Mária, jeruzsálemi Purg. XXIII. 30.
Mária, szűz Pok. II. 94. Purg. III. 39. V. 101. VIII. 38. X. 41. 49. XIII. 50. XV. 88. XVIII. 100. XX. 19. 97. XXII. 142. XXV. 128. Par. III. 122. IV. 30. XI. 71. XIII. 84. XV. 134. XXI. 123. XXIII. 73. 111. 125. XXV. 113. 127. XXXI. 101. XXXII. 4. 107. 113. XXXIII. 1.
Marokkó Pok. XXVI. 104. Purg. IV. 139.
Mars csillag Purg. II. 14. Par. IV. 62. XIV. 84. 100. XVI. 38. XVII. 77. XXII. 146. XXVII. 14.
Mars isten 2. Pok. XIII. 143. XXIV. 145. XXXI. 50. Purg. XII. 33. Par. IV. 62. VIII. 132. XVI. 46. 145.
Marseille Purg. XVIII. 102. Par. XI. 92.
Marsyas Par. I. 21.
Martell Károly 19. Par. VIII. 31. IX. 1.
IV. Márton Purg. XXIV. 21.
Marzucco, Scornigiano Purg. VI. 17.
Mascheroni, Sassol Pok. XXXII. 65.
Matilda 3. Purg. XXVIII. 40. XXIX. 2. XXXI. 92. XXXII. 29. 83. XXXIII. 118.
Matteo d'Acquasparta 23.
Mátyás apostol Pok. XIX. 95.
Medea Pok. XVIII. 96.
medianiták Purg. XXIV. 126.
Medicinai Péter Pok. XXVIII. 64. 73.
Meduza Pok. IX. 52. 56.
Medve, kis, csillagkép Purg. IV. 64. Par. XIII. 10. XXXI. 33.
Medve, nagy, csillagkép Pok. XI. 114. Purg. I. 31. IV. 64. XXX. 1. 5. Par. II. 9. XIII. 7. XXXI. 32.
Megéra Pok. IX. 46.
Melchizedek Par. VIII. 125.
Melissus Par. XIII. 125.
Menalippus Pok. XXXII. 131.
Mercato Vecchio Par. XVI. 40. 121.
Merész Fülöp Purg. VII. 103.
Mérges (Cagnazzo) Pok. XXI. 119. XXII. 106. 119.
Merkur csillag Par. IV. 63 V. 93. XXII. 144.
Merkur isten Par. IV. 63.
Mérleg csillagkép Purg. II. 5. Par. XXIX. 2.
Metellus Purg. IX. 137.
Miatyánk Purg. XI. 1. XXVI. 130.
Michel Zanche 12. XXII. 88. XXXIII. 144.
Midas Purg. XX. 106.
Mihály angyal Pok. VII. 12. Purg. XIII. 50. Par. IV. 47.
Mihály, Skót jós Pok. XX. 116.
Mikhál Purg. X. 68. 72.
Miklós püspök Purg. XX. 31.
III. Miklós pápa 15. Pok. XIX. 31.
Milano Purg. VIII. 80. XVIII. 120.
Mincio Pok. XX. 77.
Minerva Purg. XII. 31. XV. 98. XXX. 68. Par. II. 8.

Miniato, san 17. Purg. XII. 101.
miniatürfestés Purg. XI. 81.
Minos Pok. V. 4. 17. XIII. 96. XX. 36. XXVII. 124. XXIX. 119. Purg. I. 77. Par. XIII. 14.
Minotaurus Pok. XII. 11. 25.
Mira Purg. V. 79.
Mirrha Pok. XXX. 38.
Modena Par. VI. 75.
Mohamed Pok. XXVIII. 31. 62.
Moldva folyó Purg. VII. 99.
Monaldi Purg. VI. 107.
Monarchia, Dante értekezése 34.
Monferrato Purg. VII. 136.
Monforte, Guido 10. 12. Pok. XII. 119.
Montagna Pok. XXVII. 47.
Montaguok Purg. VI. 106.
Montaperti 8. 10. Pok. X. 85. XXXII. 80.
Montecassino Par. XXII. 37.
Montefeltro, Buonconte Purg. V. 88.
Montefeltro, Giovanna Purg. V. 90.
Montefeltro, Guido 16. Pok. XXVII. 4.
Montemalo Par. XV. 109.
Montemurlo Par. XVI. 64.
Montereggion Pok. XXXI. 40.
Monte Subasio Par. XI. 45.
Montone Pok. XVI. 94.
Mordrec Pok. XXXII. 61.
Moronto Par. XV. 136.
Mosca, Lamberti Pok. VI. 80. XXVIII. 103. 106.
Mózes Pok. IV. 57. Purg. XXXII. 80. Par. IV. 29. XXVI. 41. XXXII. 130.
Mozzi, Andrea Pok. XV. 112.
Mucius Scaevola Par. IV. 83.
muzsák Pok. II. 7. XXXII. 11. Purg. I. 8. XXII. 58. 101. XXIX. 37. 41. Par. II. 8. XII. 7. XV. 26. XVIII. 33. 82. XXIII. 56.

N

Nabukadnezár Par. IV. 14.
Nagy Károly 2. Pok. XXXI. 17. Par. VI. 95. XVIII. 44.
Nagy Sándor Pok. XII. 107. XIV. 31.
Nap égköre Par. X. 28.
Napoleone Alberti Pok. XXXII. 41.
Nápoly 15. 35. Purg. III. 26. V. 68.
Narcissus Pok. XXX. 128. Par. III. 18.
Nassidius Pok. XXV. 95.
Náthán próféta Par. XII. 136.
Navarra Pok. XXII. 48. Par. XIX. 144.
navarrai Henrik Purg. VII. 103.
Nazarét Par. IX. 137.
négynapos béke 12.
Nella Donati Purg. XXIII. 87.
Nello della Pietra Purg. V. 135.
németek Pok. XVII. 21.
Németország Pok. XX. 62.
német Albert Purg. VI. 97.
nepotizmus Pok. XIX. 71. Par. XXII. 84.
Neptun Pok. XXVIII. 83. Purg. XV. 98. Par. XXXIII. 95.
Nerli Par. XV. 115.
Nessus Pok. XII. 61. 68. 98. XIII. 1.
Niccolo Salimbeni Pok. XXIX. 127.
Nicosia Par. XIX. 146.
Nilus Pok. XXXIV. 44. Purg. XXIV. 64. Par. VI. 66.
nimfák Purg. XXV. 131. XXIX. 5. XXXI. 106. Par. XXIII. 26.
Nimród Pok. XXXI. 77. Purg. XII. 34. Par. XXVI. 125.
Nino della Gherardesca Pok. XXXIII. 38. 89.
Nino, Visconti Pok. XXII. 83. Purg. VIII. 48. 53.
Ninus Pok. V. 59.
Niobe Purg. XII. 37.
Nisus Pok. I. 108.
Nocera Par. XI. 48.
Noé Pok. IV. 56. Par. XII. 17.
Noli Purg. IV. 25.
Normandia Purg. XX. 66.
Normanni család Par. XVI. 89.
Norvégia Par. XIX. 89.
Novára Pok. XXVIII. 59.
Novello, Federigo Purg. VI. 17.
Novello, Guido da Polenta 8. 10. 39.

O

Obizzo, d'Este Pok. XII. 111. XVIII. 56.
Obriachi Pok. XVII. 62.
oc-nyelv 13.
Octavianus Augustus Pok. I. 71. Purg. VII. 4. XXIX. 116. Par. VI. 73.
Oderigo Fifanti (?) Pok. VI. 80.
Oderisi da Gubbio Purg. XI. 74. 79.
Odysseus (Ulysses) Pok. XXVI. 56. Purg. I. 132. XIX. 23. Par. XXVII. 83.
oil-nyelv 13.
Omberto Aldobrandeschi Purg. XI. 46. 67.
Oraniai Vilmos Par. XVIII. 46.
I. Orbán Par. XXVII. 44.
Ordelaffi Pok. XXVII. 45.
Orestes Purg. XIII. 32.
d'Oria, Branca 12. Pok. XXXIII. 137. 140.
Oriaco Purg. V. 80.
Orosius, Paulus Par. X. 119.
Oroszlán csillagkép Par. XVI. 38. XXI. 14.
Orpheus Pok. IV. 140.
Orsini Miklós, pápa 15. Pok. XIX. 31. 70.
Orso gróf Purg. VI. 19.
Ostia Par. XII. 83.
osztrák partok Par. VIII. 65.
Ottaviano degli Ubaldini 6. Pok. X. 120.
Ottó, nagy 2.
Ottobuono Fieschi (V. Adorján) Purg. XIX. 79.
II. Ottokár 15. Purg. VII. 97. 100.
Ovidius Pok. IV. 90. XXV. 97.

P

Pachino Par. VIII. 67.
Padova 31. Pok. XV. 8. XVII. 70. Purg. V. 74. Par. IX. 46.
Paean Par. XIII. 25. L. még Apollo.
Paganiak Purg. XIV. 118.
Pagani, Susisana Pok. XXVII. 50. Purg. XIV. 119.
Pál, szent Pok. II. 29. 32. Purg. XXIX. 134. Par. XVIII. 131. 136. XXI. 127. XXIV. 62. XXVIII. 138.
Palazzo Konrád Purg. XVI. 124.
Palermo Par. VIII. 75.
Palestrina Pok. XXVII. 101.
Palesztina Purg. IV. 68. Par. IX. 125.
Palio Pok. XV. 122.
Palladium Pok. XXVI. 63.
Pallas, hős Par. VI. 36.
Pallas, istennő Purg. XII. 31. XV. 98. XXX. 68. Par. II. 8.
Paolo Malatesta Pok. V. 73.
Paris, trójai Pok. V. 67.
Paris, város 32. Purg. XI. 81. XX. 52. Par. X. 137.
Parmenides Par. XIII. 125.
Parnasszus Purg. XXII. 64. 104. XXVIII. 141. XXXI. 140. Par. I. 16.
Pasiphaë Pok. XII. 13. Purg. XXVI. 41. 86.
Paulus Orosius Par. X. 119.
Pazzi, Camiscion Pok. XXXII. 68.
Pazzi, Carlino Pok. XXXII. 69.
Pazzo, Rinieri Pok. XII. 137.
Pegazus Par. XVIII. 82.
Pelorus (Peloro) Purg. XIV. 33. Par. VIII. 67.
Peneius Par. I. 33.
Penelope Pok. XXVI. 95.
Penthesileia Pok. IV. 124.
Pera-ház Par. XVI. 125.
Persius Purg. XXII. 100.
Perugia Par. VI. 75. XI. 46.
Peruzza, Porta Par. XVI. 125.
perzsák Par. XIX. 112.
Peschiera Pok. XX. 70.
Péter apostol Pok. I. 134. II. 24. XIX. 91. 94. Purg. IX. 127. XIII. 50. XXI. 54. XXII. 63. XXXII. 76. Par. IX. 141. XI. 118. XVIII. 131. 136. XXI. 127. XXII. 88. XXIII. 139. XXIV. 19. XXV. 11. XXVII. 19. 41. XXXII. 125. 133.
III. Péter (aragonai) 15. Purg. VII. 112. 125.
Péter, Damján Par. XXI. 43. 121.
Péter, hispán Par. XII. 133.
Péter, Mangiador Par. XII. 133.
Péter, Pettignano Purg. XIII. 127.
Péter, Traversaro Purg. XIV. 98.

Péter, templom Pok. XVIII. 32.
Petrus Lombardus Par. X. 107.
Phaedra Par. XVII. 46.
Phaëton Pok. XVII. 107. Purg. IV. 72. XXIX. 118. Par. XVII. 1. XXXI. 125.
Pharsalus Par. VI. 65.
Philoméla Purg. XVII. 19.
Phlegeton Pok. XII. 52. XIV. 77. 116. 130.
Phoebus Apollo Purg. XII. 31. XX. 132. Par. I. 13. 32. II. 9. XIII. 25. XXIX. 1.
Pholus Pok. XII. 72.
Photius Pok. XI. 9.
Phyllis Par. IX. 100.
Pia, Tolomei Purg. V. 130. 133.
Piave Par. IX. 27.
Piccarda Donati Purg. XXIV. 11. Par. III. 34. 49. IV. 80. 97. 112.
Piceno Pok. XXIV. 148.
Pier della Broccia Purg. VI. 19. 22.
Pieridák Purg. I. 11.
Piero da Medicina Pok. XXVIII. 73.
Piero della Vigna Pok. XIII. 33.
Pietola Purg. XVIII. 82.
Pietra, Nello Purg. V. 135.
Pietrapana Pok. XXXII. 30.
Pietro Bernardone Par. XI. 89.
Pigli-ház Par. XVI. 103.
Pila, Ubaldini Purg. XXIV. 29.
Pilátus Purg. XX. 91.
Pinamonte Pok. XX. 96.
Pineta Purg. XXVIII. 19.
Pirámus Purg. XXVII. 38. XXXIII. 68.
Pisa 15. 16. 19. Pok. XXXIII. 30. 79. Purg. VI. 17. XIV. 53.
Pisistratos Purg. XV. 101.
Pistoja 22. Pok. XXIV. 126. 143. 148. XXV. 10.
Pistoja, Cino da 13. 25.
I. Pius Par. XXVII. 44.
Platon 29. Pok. IV. 134. Purg. III. 43. Par. IV. 24. 50. XXVI. 37.
Plautus Purg. XXII. 98.
Plutus Pok. VI. 115. VII. 2.
Po Pok. V. 98. XX. 78. Purg. XIV. 92. XVI. 115. Par. VI. 51. XV. 137.
Pola Pok. IX. 113.
Polenták 8. 10. 39. Pok. XXVII. 41.
Pollux Purg. IV. 61. L. még Ikrek.
Polydorus Pok. XXX. 19. Purg. XX. 115.
Polyhymnia Par. XXIII. 56.
Polykleitos Purg. X. 32.
Polymnestor Purg. XX. 115.
Polyneikes Pok. XXVI. 54.
Polyxena Pok. XXX. 17.
Pompejus Par. VI. 53. 72.
Ponti Purg. XX. 66.
Porsampiero városnegyed Par. XVI. 42.
Porta Peruzza Par. XVI. 125.
Portinari 12. 15.
portugallok Par. XIX. 139.
Praeneste Pok. XXVII. 101.
Prága Par. XIX. 117.
Prata, Guido da Purg. XIV. 104.
Prato Pok. XXVI. 9.
Pratomagno Purg. V. 116.
Pressa Par. XVI. 100.
Priamus Pok. XXX. 15.
Primum Mobile Par. I. 123. II. 113. XIII. 12. 23. XXIII. 112. XXVII. 99. XXX. 38. 107.
Principátusok, rendfokozat Par. XXVIII. 124.
priorok 15. 23.
Priscianus Pok. XV. 109.
Prokne Purg. IX. 14.
Proserpina Pok. IX. 44. Purg. XXVIII. 50.
Provence 10. Purg. VII. 126. XX. 61. Par. VI. 130. VIII. 58.
provence-i troubadourok 13, Purg. XXVI. 115. 119. 142.
Provenzano Salvani 8. 10. Purg. XI. 109. 121.
Ptolomea Pok. XXXIII. 124.
Ptolomaeus, csillagász Pok. IV. 142.
XII. Ptolomaeus, király Par. VI. 69.
Puccio Sciancato Pok. XXV. 35. 148.
pun háború Pok. XXVIII. 9. XXXI. 115. Par. VI. 49. XXVII. 61.
Purgatorium-hegy Pok. XXVI. 133. Purg. passim; Par. XV. 93. XVII. 19. 113. 137. XXVI. 139.
Putifárné Pok. XXX. 98.
Pygmalion Purg. XX. 103.
Pylades Purg. XIII. 32.
Pyrrhus Pok. XII. 135.

Q

Quarnero Pok. IX. 113.
Quinctius Cincinnatus Par. VI. 46.
Quintavalle, Bernardo Par. XI. 79.

R

Rabanus Maurus Par. XII. 139.
rácok Par. XIX. 140.
Rafael angyal Par. IV. 47.
Raháb Par. IX. 115.
Rainouard Par. XVIII. 46.
Rajmond Berengár Par. VI. 134.
Rajna Par. VI. 58.
Rák csillagzat Par. XXV. 101.
Rákhel Pok. II. 101. IV. 60. Purg. XXVIII. 104. Par. XXXII. 8.
Rampino di Ranuccio Foresi Pok. XXIV. 139.
Ravenna 39. Pok. XXVII. 40. Par. VI. 61.
Ravignan-ház Par. XVI. 98.
Rebeka Par. XXXII. 10.
Regina coeli, antifona Par. XXIII. 128.
renaissance 6. 28.
Reno (Bologna mellett) Pok. XVIII. 61. Purg. XIV. 92.
Rhea Pok. XIV. 100.
Rhodope Par. IX. 101.
Rhône Pok. IX. 112. Par. VI. 60. VIII. 58.
Rialto Par. IX. 26.
Rikárd, szentviktori Par. X. 131.
Rimini, Francesca da 39. Pok. V. 73. 116.
Rinieri Calboli Purg. XIV. 7. 88.
Rinieri Corneto Pok. XII. 137.
Rinieri Pazzo Pok. XII. 137.
Ripheus Par. XX. 68. 100. 118. 145.
Róbert, Anjou Par. VIII. 76. IX. 2.
Róbert Károly Par. IX. 3.
Roberto Guiscardo Pok. XXVIII. 14. Par. XVIII. 48.
Roboám Purg. XII. 46.
Roland Pok. XXXI. 18. Par. XVIII. 44.
Róma 1. 2. 5. 6. 28. 34. 35. Pok. I. 71. II. 21. XIV. 105. XV. 77. XVIII. 28. XXVI. 60. XXVIII. 10. Purg. VI. 112. XVI. 106. XVIII. 80. XIX. 107. XXI. 89. XXII. 145. XXIX. 115. XXXII. 101. Par. VI. 43. 57. IX. 140. XV. 120. XVI. 11. 58. XIX. 102. XXIV. 62. XXVII. 62. XXXI. 34.
római óriás fenyőtoboz Pok. XXXI. 59.
Romagna Pok. XXVII. 29. 37. Purg. V. 68. XIV. 92. 99.
Romano, domb Par. IX. 28.
Romano, Cunizza da Par. IX. 14. 32.
Romano, Ezzelino da 6. 7. 10. Pok. XII. 110. Par. IX. 29.
Romena Pok. XXX. 73.
Romeo de Villeneuve Par. VI. 128. 134.
Romuáld Par. XXII. 49.
Romulus Par. VIII. 131.
Rondabugyrod (Malebolge) Pok. XVIII. 1. XXI. 5. XXIV. 38. XXIX. 40.
Rondafark (Malacoda) Pok. XXI. 76. 79.
Rondakörmök (Malebranche) Pok. XXI. 37. XXIII. 23. XXXIII. 142.
Rubacont Purg. XII. 102.
Rubicante (Vörös) Pok. XXI. 123. XXII. 40.
Rubicon Pok. XXVIII. 97. Par. VI. 62.
Rudolf, habsburgi 12. 15. Purg. VI. 103. VII. 91. 94. Par. VIII. 72.
Ruggieri érsek Pok. XXXII. 124. XXXIII. 14. 28.
Rugós (Calcabrina) Pok. XXI. 118. XXII. 133.
Rusticucci Jakab Pok. VI. 80. XVI. 4. 44.
Ruth Par. XXXII. 11.

S

Sabellius Par. XIII. 127.
Sabellus Pok. XXV. 95.
sabin nők Par. VI. 40.
Sacchetti Par. XVI. 108.
Saladin Pok. IV. 129.

Salamon, bölcs Par. X. 109. XI. 26. XIII. 47. 89. XIV. 36.
Salimbeni, Niccolo Pok. XXIX. 127.
Salimbeni, Stricca Pok. XXIX. 125.
Salome Par. XVIII. 135.
Saltorello Par. XV. 128.
Salvani, Provenzano 8. 10. Purg. XI. 109. 121.
Samaria Purg. XXI. 3.
Sámuel Par. IV. 29.
San Benedetto de l'Alpe Pok. XVI. 100.
San Gimignano 23.
San Giovanni, templom 9. Pok. XIX. 17. Par. XV. 134. XXV. 9.
San Godenzo 25.
San Leo Purg. IV. 25.
San Miniato 17. Purg. XII. 101.
San Zeno Purg. XVIII. 118.
Sándor, Guidi Pok. XXX. 77.
Sándor, nagy Pok. XII. 107. XIV. 31.
Sanella-ház Par. XVI. 92.
Sant' Andrea, Giacomo Pok. XIII. 119. 133.
Santa Croce di Fonte Avellana 38. Purg. V. 96. Par. XXI. 110.
Sánta Károly 15. 22. Purg. V. 68. VII. 127. XX. 79. Par. VI. 106. VIII. 71. XIX. 128. XX. 63.
Santafior Purg. VI. 111.
Santerno Pok. XXVII. 49.
Saône Par. VI. 59.
Sapia Purg. XIII. 94. 109.
Sára Par. XXXII. 10.
Sardanapal Par. XV. 107.
Sardinia 12. Pok. XXII. 82. 90. XXVI. 104. XXIX. 47. Purg. XVIII. 81. XXIII. 94.
Sárkány (Draghignazzo) Pok. XXI. 122. XXII. 73.
Sassol Mascheroni Pok. XXXII. 65.
Saturnus csillag Purg. XIX. 3. Par. XXI. 13. 25. XXII. 146.
Saturnus király Pok. XIV. 96. Par. XXI. 26.
Saul Purg. XII. 40.
Scala, Alberto 27. Purg. XVIII. 121.
Scala, Bartolomeo 27. Par. XVII. 71.
Scala, Can Grande 27. 40. Pok. I. 102. Purg. XX. 15. XXXIII. 43. Par. XVII. 76.
Scarmiglione (Tépász) Pok. XXI. 105.
Schicchi, Gianni Pok. XXX. 32.
Sciancato, Puccio Pok. XXV. 35. 148.
Scipio Pok. XXXI. 116. Purg. XXIX. 116. Par. VI. 52. XXVII. 62.
Scornigiani, Farinata Purg. VI. 17.
Scornigian, Marzucco Purg. VI. 18.
Scrovegni, Reginaldo Pok. XXVIII. 64.
Scyrus Purg. IX. 39.
Semele Pok. XXX. 2. Par. XXI. 6.
Semiramis Pok. V. 52. 58.
Seneca Pok. IV. 141.
Sennaar Purg. XII. 36.
Sennacherib Purg. XII. 53.
Septa (Ceuta) Pok. XXVI. 111.
Serchio Pok. XXI. 49.
Sestos Purg. XXVIII. 74.
Sevilla Pok. XX. 125. XXVI. 110.
Sextus Pok. XII. 135.
si-nyelv 13. 28. Pok. XXXIII. 80.
Siena 7. 8. 10. 16. Pok. XXIX. 122. 134. Purg. V. 134. XI. 65. 111. 123. 135. XIII. 106.
sienai Albert Pok. XXIX. 110.
Siestri Purg. XIX. 100.
Sigieri Par. X. 133. 136.
Signa Par. XVI. 56.
Sile Par. IX. 49.
Silvius Pok. II. 13.
Simofonti Par. XVI. 62.
Simois Par. VI. 67.
Simon mágus Pok. XIX. 1. Par. XXX. 147.
Simone Bardi 12.
simónia 3. Pok. XIX. 1. 74.
Simonidés Purg. XXII. 107.
Sinigaglia Par. XVI. 75.
Sinon Pok. XXX. 97.
Sion Purg. IV. 68.
sipa Pok. XVIII. 60.
Sismondi Pok. XXXIII. 32.
I. Sixtus Par. XXVII. 44.
Sizii Par. XVI. 108.
Skorpió csillagkép Purg. XXV. 3.
Skót Mihály Pok. XX. 116.

skótok Par. XIX. 122.
Sokrates Pok. IV. 134.
Soldanier, Gianni Pok. XXXII.
Soldanieri Par. XVI. 93. [121.
Solon Par. VIII. 124.
Sorakte Pok. XXVII. 95.
Sordello 13. Purg. VI. 58. 74. VII. 3. 52. VIII. 38. 44. 62. 95. IX. 58.
Sorga Par. VIII. 59.
spanyolok Par. XIX. 125. XXIX. 101.
Spanyolország (Hispánia) Pok. XXVI. 109. Purg. XVIII. 102. Par. VI. 64. XII. 53.
Spárta Purg. VI. 140.
Statius Purg. XXI. 10. 91. XXII. 26. XXIV. 119. XXV. 29. 32. XXVII. 47. XXXII. 28. XXXIII. 10. 134.
Stricca, Salimbeni Pok. XXIX. 125.
Strofadok Pok. XIII. 11.
Styx Pok. VII. 106. IX. 81. XIV. 116.
Subasio hegy Par. XI. 45.
Susa, Enrico di Par. XII. 83.
Susisana, Pagani Pok. XXVII. 50. Purg. XIV. 119.
svábság Par. III. 119.
Sychaeus Pok. V. 62. Purg. XX. 105. Par. IX. 98.
Syrinx Purg. XXXII. 66.

Sz

Szahara Purg. XXVI. 44.
Szajna Par. VI. 59. XIX. 119.
szalma-utca, Párisban Par. X. 137.
szaracének Pok. XXVII. 50.
Szárnyas (Alichino) Pok. XXI. 118. XXII. 113. 114. 125.
századok 22.
Szemigszakáll (Barbariccia) Pok. XXI. 120. XXII. 29. 59. 145.
Szentföld Purg. IV. 68. Par. IX. 125.
Szent Victor Hugo Par. XII. 133.
Szép Fülöp 26. 33. Pok. XIX. 87. Purg. VII. 109. XX. 91. XXXII. 152. Par. XIX. 119.
szeráfok, rendfokozat Par. IV. 28. VIII. 26. IX. 78. XI. 37. XXI. 92. XXVIII. 99.
szfinksz Purg. XXXIII. 47.
Szibilla Par. XXXIII. 65.
Szicília Pok. XII. 108. XXVIII. 7. Purg. III. 115. Par. VIII. 68. XIX. 131. XX. 62.
szicíliai vecsernye 15. Par. VIII. 75.
Szilveszter, assisi Par. XI. 83.
I. Szilveszter pápa Pok. XIX. 117. XXVII. 95.
szirének Purg. XIX. 7. 19. Par. XII. 8.
Szodoma Pok. XI. 49. Purg. XXVI. 40. 79.
szofisták Par. XXIV. 81.

T

Tacco, Ghino Purg. VI. 14.
Taddeo d'Alderotto Par. XII. 83.
Tagliacozzo 10. Pok. XXVIII. 18.
Tagliamento Par. IX. 44.
Talamon Purg. XIII. 152.
Tamás, aquinoi 12. 28. Purg. XX. 69. Par. X. 82. 99. XII. 110. 143. XIV. 5. XVI. 129.
Tamberlic Pok. XXXII. 28.
Tamyris Purg. XII. 55.
Tarlati, Guccio Purg. VI. 14.
Tarpeii Purg. IX. 136.
Tarquinius Pok. IV. 127.
tatárok Pok. XVII. 17.
Tegghiajo, Aldobrandi 8. Pok. VI. 79. XVI. 4. 41.
Teiresias Pok. XX. 40. 58. Purg. XXII. 113.
Tejut Par. XIV. 97.
Telemachos Pok. XXVI. 94.
Tenzone 18. Purg. XXIII. 116.
Tépász (Scarmiglione) Pok. XXI. 105.
Terentius Purg. XXII. 97.
Tesoro 11. Pok. XV. 119.
Thais Pok. XVIII. 138.
Thales Pok. IV. 138.
Théba Pok. XIV. 68. XX. 32. 59. XXV. 15. XXX. 2. XXXII. 11. XXXIII. 89. Purg. XVIII. 93. XXII. 69.
Thebais Purg. XXI. 92. XXII. 55.
Themis Purg. XXXIII. 47.
Themze Pok. XII. 120.

Theseus Pok. IX. 53. XII. 17. Purg. XXIV. 123.
Thetis Purg. IX. 37. XXII. 113.
Thisbe Purg. XXVII. 37.
Tibald Pok. XXII. 52.
Tiberis Pok. XXVII. 30. Purg. II. 100. Par. XI. 106.
Tiberius Par. VI. 87.
Tignoso Federigo Purg. XIV. 106.
Tigris folyó Purg. XXXIII. 113.
Timaeus, Platon műve idézve Par. IV. 24. 50.
Tiresias Pok. XX. 40. 58. Purg. XXII. 113.
Tirol Pok. XX. 63.
Tisiphone Pok. IX. 48.
Tithónus Purg. IX. 1.
Titius Pok. XXXI. 124.
Titus császár Purg. XXI. 83. Par. VI. 92.
Tóbiás Par. IV. 48.
Tolomei, Pia Purg. V. 130. 133.
Toppo 16. Pok. XIII. 120.
Torquatus Par. VI. 46.
Toszkána 2. Pok. X. 22. XXIII. 76. 92. XXIV. 122. XXVIII. 108. XXXII. 65. Purg. XI. 60. 110. XIII. 149. XIV. 16. 103. 124. Par. IX. 90. XXII. 117.
toszkánai Hugo Par. XVI. 128.
Toulouse Purg. XXI. 89.
Tours Purg. XXIV. 23.
törökök Pok. XVII. 17.
Traján Purg. X. 73. 76. Par. XX. 44. 100. 106. 145.
Traversara-ház Purg. XIV. 107.
Traversaro Péter Purg. XIV. 98.
Trespiano Par. XVI. 54.
Treviso Par. IX. 49.
Tribaldello Pok. XXXII. 122.
Trient Pok. XII. 4. XX. 68.
Tristan Pok. V. 67.
Trivia Par. XXIII. 26. L. még Diana.
Trója Pok. I. 74. XXVI. 59. XXVIII. 10. XXX. 14. 97. 113. Purg. XI. 62. Par. VI. 6. 68. XV. 126.
Trónak, rendfokozat Par. IX. 61. XXVIII. 104.
Tronto Par. VIII. 63.
troubadourok 12. 13. L. még Bertran de Born, Giraut de Borneil, Arnaut Dániel, Buonagiunta, Folchetto.
Tullius, Cicero 28. Pok. IV. 141.
Tupino Par. XI. 43.
Turbia Purg. III. 51.
Turnus Pok. I. 107. Purg. XVII. 39.
Tydeus Pok. XXXIII. 130.
Typhoüs Pok. XXXI. 124. Par. VIII. 70.

U

Ubaldin della Pila Purg. XXIV. 29.
Ubaldini, Ottaviano Pok. X. 120.
Ubaldo Baldassini Par. XI. 44.
Uberti 5.
Uberti, Farinata 7. 8. Pok. VI. 79. X. 22. 32.
Ubertin Donato Par. XVI. 120.
Uccelatojo Par. XV. 110.
Ughi Par. XVI. 88.
Ugo da San Vittore Par. XII. 133.
Ugo di Toscana Par. XVI. 128.
Ugolino, d'Azzo Purg. XIV. 105.
Ugolino, Fantoli Purg. XIV. 121.
Ugolino, Feliccione 25.
Ugolino della Gherardesca 15. 16. Pok. XXXII. 124. XXXIII. 13. 85.
Ugolino, Visconti Pok. XXII. 83. Purg. VIII. 48. 53.
Új Élet 21. Purg. XXX. 115. idézve Purg. XXIV. 51.
Ulysses (Odysseus) Pok. XXVI. 56. Purg. I. 132. XIX. 23. Par. XXVII. 83.
Ural Purg. XXVI. 44.
Uránia Purg. XXIX. 41.
Urbino Pok. XXVII. 29.
Urbisaglia Par. XVI. 73.
Utica Purg. I. 74.
uticai Cato Pok. XIV. 15. Purg. I. 32. II. 119.
Uzza Purg. X. 57.

V

vadpárt 22. Pok. VI. 66.
Val Camonica Pok. XX. 66.
Val di Chiana Pok. XXIX. 47.
Val di Magra Pok. XXIV. 145. Purg. VIII. 115.
Valois Károly 24. 33. Purg. XX. 71.

Vanni Fucci Pok. XXIV. 98. 125.
Var Par. VI. 58.
Varro Purg. XXII. 98.
Vatikán Par. IX. 139.
Vecchio Par. XV. 115.
Velence 40. Pok. XXI. 8. Par. IX. 26. XIX. 141.
[V. Vencel Purg. VII. 102. Par. XIX. 125.
Venedico Caccianemico Pok. XVIII. 41. 50.
Venus csillag Purg. I. 19. XXVII. 95. Par. VIII. 2. 11. 95. 118. XXII. 144.
Venus istennő Purg. XXV. 132. XXVIII. 65. Par. VIII. 3.
Vercelli Pok. XXVIII. 75.
Verde Purg. III. 131. Par. VIII. 63.
Vergilio, Johannes de 39.
Vergiliusz 28. 29. 36. 37. Pok. I. 79. és passim; Purg. VII. 16. XXI. 97. XXII. 64. XXX. 49. és passim; Par. XV. 26. XVII. 19. XXVI. 119.
Verna hegy Par. XI. 107.
Verona 27. 40. Pok. XV. 122. XX. 68. Purg. XVIII. 118.
Veronika-kendő Par. XXXI. 104.
Verucchio Pok. XXVII. 46.
Veso hegy Pok. XVI. 94.
Vicenza Pok. XV. 113. Par. IX. 48.
Vieri de' Cerchi 22.
vig barátok 10. Pok. XXIII. 82. 103.
Vigna, Piero della 6. Pok. XIII. 33.
Villeneuve, Romeo de Par. VI. 128. 134.
Vilmos, oraniai Par. XVIII. 46.
VII. Vilmos őrgróf Purg. VII. 134.
Virgilio, Giovanni del 39.
Virtusok, rendfokozat Par. XXVIII. 122.
Visconti, Giovanna Purg. VIII. 71.
Visconti, Nino Pok. XXII. 83. Purg. VIII. 48. 53.
Vita Nuoua 21. Purg. XXX. 115. idézve Purg. XXIV. 51.
Vitalino Pok. XVII. 69.
Vizöntő, csillagkép Pok. XXIV. 2.
Voi ch'intendendo ... (Dante canzonéja) Par. VIII. 37.
Vörös (Rubicante) Pok. XXI. 123. XXII. 40.
Vörös tenger Pok. XXIV. 89. Par. VI. 79. XXII. 95.
Vulcanus Pok. XIV. 52. 57.
Vulgari Eloquentia. de 30.

W

Welf 3.
Wibling 3.
Wissant Pok. XV. 4.

X

Xerxes Purg. XXVIII. 71. Par. VIII. 124.

Z

Zaffira Purg. XX. 112.
Zama Pok. XXXI. 115.
Zambrasi Tribaldello Pok. XXXII. 122.
Zanche Mihály 12. Pok. XXII. 88. XXXIII. 144.
Zeno Pok. IV. 139.
Zeus Pok. XIV. 52. XXXI. 45. 92. Purg. XII. 32. XXIX. 120. XXXII. 112. Par. IV. 63.
Zita, szent Pok. XXI. 38.
zodiákus Purg. IV. 65. Par. X. 14. 31.
zsidók Pok. XXIII. 123. XXVII. 87. Purg. XXIV. 124. Par. V. 49. 81. VII. 47. XXIX. 102. XXXII. 130.
Zsoltár, idézve Purg. II. 46. V. 24. XIX. 73. XXIII. 11. XXVIII. 80. XXIX. 3. XXX. 83. XXXI. 97. XXXIII. 1. Par. XXV. 73. XXXII. 12.

TARTALOM

Előszó 1
Az első kiadások előszavai 3
Figyelmeztetés az olvasóhoz 7
Dante élete 9
Pokol 69
Purgatórium 209
Paradicsom 349
A túlvilág egyes részei Dante énekeiben 491
A dantei túlvilág tervrajzai 494
Tárgymutató 496

A M. M. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár